M. T. CICERONIS
ORATIONES
Quædam SELECTÆ,
CUM

L. 17.21

Interp. & Notis quas in Uſum
SERENISSIMI DELPHINI
Edidit. *P. Carolus de Merouville* S. J.

Quibus præfigitur
VITA CICERONIS
per Annos Conſulares digeſta.

HIS

Adjiciuntur in Tres Orationes NOTÆ quædam non inutiles ex Aſconio, P. Manutio, *&c. decerptæ.*

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Johann. Hayes*, Celeberrimæ *Academiæ* Typographi. MDC XCII.
Impenſis *Hen. Dickinſon* Bibliopolæ *Cantab.*

Mart. 30. 1691.

Imprimatur,

Carolus Roderick, Procan.

Jo. Eachard, Aul. Cath. *Magiſt.*

S. Blithe, Aul. Clar. *Magiſt.*

Jo. Balderſton, Coll. Emman. *Mag.*

M. T. CICERONIS
ORATIONES
Quædam SELECTÆ,
CUM

L 4° 17.21

Interp. & Notis quas in Usum
SERENISSIMI DELPHINI
Edidit. *P. Carolus de Merouville* S. J.

Quibus præfigitur
VITA CICERONIS
per Annos Consulares digesta.

HIS

Adjiciuntur in Tres Orationes NOTÆ quædam non inutiles ex Asconio, P. Manutio, *&c. decerptæ.*

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Johann. Hayes*, Celeberrimæ *Academiæ* Typographi. M DC XCII.
Impensis *Hen. Dickinson* Bibliopolæ *Cantab.*

Mart. 30. 1691.

Imprimatur,

Carolus Roderick, Procan.

Jo. Eachard, Aul. Cath. *Magiſt.*

S. Blithe, Aul. Clar. *Magiſt.*

Jo. Balderſton, Coll. Emman. *Mag.*

M. T. CICERONIS

ORATIONES

Quædam SELECTÆ,

CUM

L. 17.21

Interp. & Notis quas in Uſum

SERENISSIMI DELPHINI

Edidit. *P. Carolus de Merouville* S. J.

Quibus præfigitur

VITA CICERONIS

per Annos Conſulares digeſta.

HIS

Adjiciuntur in Tres Orationes NOTÆ quædam non inutiles ex Aſconio, P. Manutio, *&c. decerptæ.*

CANTABRIGIÆ,

Ex Officina *Johann. Hayes*, Celeberrimæ *Academiæ* Typographi. MDC XCII.

Impenſis *Hen. Dickinſon* Bibliopolæ *Cantab.*

AD

LECTOREM.

CUM Ciceronis Orationes universæ in Sereniſſimi Delphini uſum illuſtratæ, non niſi ingenti pecunia comparandæ fuerint; non ingratum fortaſſis videatur, frugi Lector, ſelectas quaſdam eaſque præclaras in uſus etiam tuos, leviori impenſa accommodaſſe. Quid, præter cæteros, Gallicus hic Interpres præſtiterit, ſcire ſi velis, pro me reſpondeant Montauſerii Dux, Epiſcopus Condomienſis, atque Huetius, Operis hujus fautores adjutoreſque eximii. Hoc proculdubio egregie præſtitit; quod cum plerique aut variis Lectionibus, non raro ineptis, quandoque etiam confictis; aut perexiguis iiſque ſæpe frivolis Logicorum Rhetorumque topicis atque tropis laborioſiſſime inſudaverint; Gallicus hic Aſconium Pedi-

anum, Paullum Manutium, alioſque melioris notæ Interpretes ſecutus, utiliſſima, ut plurimum, rerum ipſarum verborumque Expoſitione Lectoribus prodeſſe maluit. Quid autem à nobis præſtitum fuerit paucis accipe. Habes imprimis, Lector, Librum hunc noſtrum, licet non Emendatiſſimum, Pariſienſi tamen longe emendatiorem. Habes etiam Divinationem, C. Rabirium, Murænam, Cœlium atque Piſonem, Orationes admodum jucundas & ſemper & multum laudatas, quæ tamen nunquam antehac inter ſelectas poſitæ fuerant. Cæterum cum in Divinatione, Piſone atque Milone pulcherrima multa, quædam autem paulo difficiliora occurrant, in iiſque explicandis feliciſſime elaboraverit Aſconius, Interpretum omnium antiquiſſimus longe, clariſſimuſque, non inconſultum fore putavimus, ex eodem potiſſimum Aſconio Notas quaſdam perbreves in loca illa obſcuriora adjunxiſſe, de quibus à Gallico Interprete aut nihil prorſus eſt dictum, aut ſaltem vix ſatis dilucide. Denique Milonis Argumentum Aſconianum, cum plurima contineat quæ alibi fruſtra quæſiveris, non minus tamen ad univer-

univerſam eorum Temporum Hiſtoriam, quam Orationem iſtam illuſtrandam neceſſaria integrum hic, prælongum licet, apponendum curavimus. Nihil reſtat, Lector, niſi forte Analyſin Pariſienſem tibi deeſſe conqueſtus fueris: Nos quidem ſumma rerum Capita perſtrinxiſſe contenti, Analyſin ipſam conſulto omiſimus, cum multo longior eſſet quam inſtituti noſtri Ratio ferebat.

Brevia-

Breviarium Vitæ *Ciceronis* ex *Aurelio Victore*, ſive ex ejus additamento deſumptum.

Marcus Tullius Cicero, genere Arpinas, Patre Equite Romano natus, genus à Tito Tatio Rege duxit. Adoleſcens Roſciano judicio Eloquentiam & Libertatem ſuam adverſus Syllanos oſtendit: ex quo veritus invidiam, Athenas ſtudiorum gratia petivit: ubi Antiochum Academicum Philoſophum ſtudioſè audivit. Inde Eloquentiæ gratia Aſiam, pòſt Rhodum petivit, ubi Molonem Gracum Rhetorem tum diſertiſſimum Magiſtrum habuit; qui fleſſe dicitur quòd per hunc Gracia eloquentiæ laude privaretur. Quæſtor Siciliam habuit: Ædilis C. Verrem repetundarum damnavit: Prætor Ciliciam latrociniis liberavit: Conſul conjuratos capite punivit. Mox invidiâ Publii Clodii, inſtinctuque Cæſaris & Pompeii, quos dominationis ſuſpectos, eadem, qua quondam Syllanos, libertate perſtrinxerat, ſollicitatis Piſone & Gabinio Conſulibus, qui Macedoniam Syriamque provincias in ſtipendium operæ hujus acceperant, in Exilium actus; mox, ipſo referente Pompeio, rediit; eumque civili bello ſecutus eſt. Quo victo veniam à Cæſare ultro accepit, quo interfecto, Auguſtum fovit, Antonium hoſtem judicavit. Et cùm III. Viros ſe feciſſent Cæſar, Lepidus, Antoniuſque, Concordia non aliter viſa eſt inter eos jungi poſſe, niſi Tullius necaretur: qui, immiſſis ab Antonio percuſſoribus, cùm forte Formiis quieſceret, imminens exitium Corvi auſpicio didicit: & fugiens occiſus eſt: Caput ad Antonium relatum.

MARCI

MARCI TULLII CICERONIS VITA PER ANNOS CONSULARES DIGESTA,

Partim ex

Plutarcho, partim ex Fabricio, Pighio, aliisque Scriptoribus collecta.

ANNUS URBIS CONDITÆ 647.

Coſs. Q. Servilio Cæpione, C. Attilio Serrano, ante Chriſtum natum 105.

CICERO Romanæ eloquentiæ princeps hoc anno Arpini, tertio Januarii natus eſt matre Helvia, patre M. Tullio ex equeſtri ordine, quem ex regio Volſcorum ſanguine originem traxiſſe ſcribunt Plutarchus, & Silius Italicus lib. 8. hi genus illius ad Tullium Attium Volſcorum regem referunt. At id nè cogitaviſſe quidem Ciceronem videtur, nè dum credidiſſe. Non enim ita laudum ſuarum abſtinens fuit, ut id de ſe præterierit. Ex nomine avi, qui M. Tullius Cicero nuncupabatur; vocatus eſt, quo vivo, ſe, lib. 2. de legibus, natum ait. Pater ejus nullis dignitatum ornamentis domum ſuam illuſtravit; cum enim infirma valetudine eſſet, vitam privatam domi in literis egit, ubi fulloniam exercuiſſe dicitur. his ipſis Coſſ. & ſe natum eſſe, & L. Craſſum legem Serviliam ſuaſiſſe, in Bruto dicit, qua de communicandis cum Senatu & equitibus judiciis agebatur. Eodem anno novem menſibus poſt Ciceronem natus eſt Pompeius magnus, ſi D. Hieronymo apud Euſebium, & Velleio credamus.

ANNUS URBIS CONDITÆ 648.

Coſſ. Pub. Rutilio Rufo, Cn. Mallio, ante Chriſtum 104. *Ciceronis ſecundus.*

Hoc anno duplex bellum Romanis contigit, funeſtum utrumque, alterum in Luſitania, ubi cæſus eſt eorum exercitus: alterum Cimbricum, quod nec Conſules ſuſtinere potuerunt. Hinc magna Romæ exorta tre-

pidatio, & seditiones, tum propter imminens periculum, tum propter imperium Q. Servilio Cæpioni abrogatum rogatione Norbani tribuni plebis.

ANNUS URBIS CONDITÆ 649.

Coss. C. Mario II. C. Flavio Fimbria, ante Christum 103. *Ciceronis tertius.*

Marius deportatis ex Africa legionibus, ipsis Kal. Januariis Consulatum iniit, & magnificentissimé triumphavit. quo in triumpho vinctum Jugurtham exhibuit. Longinus tribunus plebis leges contrarias nobilitati tulit, hanc præsertim, nè esset in Senatu, qui damnatus esset à populo, aut cui imperium esset abrogatum.

ANNUS URBIS CONDITÆ. 650.

Coss. C. Mario III. L. Aurelio Oreste, ante Christum 102. *Ciceronis quartus.*

Hic annus consumptus est in belli apparatu, quod à Mario contra Cimbros susceptum est, & duce Athenione servile exortum fuit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 651.

Coss. C. Mario IV. Q. Lutatio Catulo, ante Christum 101. *Ciceronis quintus.*

Ad Aquas Sextias Marius contra Teutonas pugnavit, quo in certamine hostium ducenta millia trucidasse ac nonaginta cepisse, dicitur. His Consulibus Archia Poeta Romam venit quem in Oratione pro eodem dicit Cicero à prima pueritia principem & ad suscipiendam, & ad in grediendam rationem suorum studiorum habuisse.

ANNUS URBIS CONDITÆ 652.

Coss. C. Mario V. M. Aquilio, ante Christum 100. *Ciceronis sextus.*

Clarus hic annus fuit C. Marii & Catuli triumpho, nam utrique simul decretus est, cum ab eis centum quadraginta Cimbrorum millia aut in pugna, aut in fuga cæsa essent, & sexaginta capta millia. eodem anno M. Aquilius bellum servile confecit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 653.

Coss. C. Mario VI. L. Valerio Flacco, ante Christum 99, *Ciceronis septimus.*

Apuleius Saturninus iterum tribunus plebis legem Agrariam per vim tulit, & Q. Metello Numidico, qui in eam jurare noluit, diem dixit. At ille maluit urbe cedere, quam de sententia dimoveri. cum idem Saturninus Memmium candidatum Consulatus occidisset, efficeretque ut C. Servilius Glaucia Consul fieret, Senatusconsultum factum est, ut viderent Consules, nè quid detrimenti caperet Respub. Statim Saturninus

nius & Glaucia interfecti sunt. Saturnini caput Rabirius Senator per convivia circumtulit. Verum postea Cicerone Consule Rabirius perduellionis accusatus fuit à Labieno, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat. Hoc eodem anno natus est Julius Cæsar, mense Julio, die duodecima.

ANNUS URBIS CONDITÆ 654.

Coss. M. Antonio, A. Posthumio Albino, ante Christum 98. Ciceronis octavus.

Summa totius populi consensione perhonorifice Metellus Numidicus revocatus est; & Furius, qui pertinaciter hujus reditui obsistebat, nè expectato quidem judicio, in quod à Canuleio tribuno plebis vocatus erat, à furente multitudine discerptus est: his Consulibus à Dolabella Lusitani subacti sunt.

ANNUS URBIS CONDITÆ. 655.

Coss. Q. Cæcilio Metello Nepote, T. Didio, ante Christum 97. Ciceronis nonus.

Ab his Consulibus lata lex Cæcilia Didia, & ab iis sic nuncupata, qua sancitum est, nè de diversis rebus lex ferretur, ut leges trinundino promulgarentur. Hic porro Metellus pater illius Metelli fuit, qui cum Cicerone inimicitias habuit, & qui Consul cum eo rediit in gratiam.

ANNUS URBIS CONDITÆ 656.

Coss. Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso, ante Christum 96. Ciceronis decimus.

Hoc anno Antonius Censor imperatoriis manubiis rostra ornavit, ut scribit Cicero lib. 3. de Oratore, & superstitiosæ illæ religiones. S. C. sublatæ sunt, cum sacrificiis, in quibus homines immolabantur.

ANNUS URBIS CONDITÆ 657.

Coss. Cn. Domitio Ahenobarbo, Cassio Longino, ante Christum 95. Ciceronis undecimus.

Cicero pro Domo ait Cn. Domitium Consulem, Censorem, & Pontificem maximum se puerum vidisse. his Coss. Ptolemæus Cyrenarum rex cognomento Apio moriens populum Romanum hæredem reliquit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 658.

Coss. L. Licinio Crasso, Q. Mucio Scævola, ante Christum 94. Ciceronis duodecimus.

Duo illi Consules legem Muciam Liciniam tulerunt de redigendis in suas civitates sociis, qui se passim pro civibus Romanis gerebant. quæ

lex fomes fuit illius incendii civilis, quod post triennium exortum est. Gallia provincia Crasso obtigit, Asia Scævolæ, quam tanta abstinentia rexit, ut à Senatu in exemplum deinceps cæteris magistratibus proponeretur. At quia publicanis regere Asiam non permiserat, eorum conspiratione in judicium vocatus est, & ab equitibus, qui tum judicabant, condemnatus.

ANNUS URBIS CONDITÆ 659.

Coss. Cælio Caldo, L. Domitio Ahenobarbo, ante Christum 93. Ciceronis decimus-tertius.

Hoc anno nihil memorabile apud Romanos gestum est. Huic Consuli Caldi seu Calidi, cognomen à ferventiori indole datum fuisse ait Cicero, lib. 2. de inventione.

ANNUS URBIS CONDITÆ 660.

Coss. C. Valerio Flacco, M. Herennio, ante Christum 92. Ciceronis decimus-quartus.

Hic M. Herennius Philippum summa virum eloquentia, & nobilitate in petitione Consulatus superavit. T. Didius de Celtiberis, P. Licinius Crassus de Lusitanis triumphavit. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, qui à publicanorum insidiis Asiam liberaverat, invisus equestri ordini, repetundarum damnatus est, & in exilium ejectus.

ANNUS URBIS CONDITÆ 661.

Coss. C. Claudio Pulchro, M. Perpenna, ante Christum 91. Ciceronis decimus-quintus.

His Coss. nobilissima M. Curii, & M. Coponii causa apud centumviros à duobus Consularibus atque æqualibus L. Crasso, & Q. Scævola defensa est.

ANNUS URBIS CONDITÆ 662.

Coss. L. Marcio Philippo, Sexto Julio Cæsare, ante Christum 90. Ciceronis decimus-sextus.

Hoc anno, ætatis decimo sexto Cicero, excessit è pueritia, in qua mira animi facilitate iis omnibus artibus instructus est, quibus per illam ætatem pueri ad humanitatem informari solent. incredibile est quantum ejus ingenium eluxerit, quantaque esset apud æquales in veneratione. Nam eum euntem ad ludum, & redeuntem honoris gratia medium deducebant. Delectabatur in primis poesi. Plutarchus scribit Pontium Glaucum tetrametris composuisse, atque eum sua ætate adhuc extitisse.

Juxta

Juxta antiquum morem ſumpta virili toga à parentibus in forum deductus eſt, ut eſſet auditor, & ſectator judiciorum.

ANNUS URBIS CONDITÆ 663.

Coſſ. L. Julio Cæſare, P. Rutilio Lupo, ante Chriſtum 89. Ciceronis decimus-ſeptimus.

Hoc anno acriter bellum Italicum geſtum eſt, in quo plures clades accepere, quam intulere Romani. cum itaque tota tumultibus repleta eſſet Italia, Senatus decreto judicia intermiſſa ſunt. Quo tempore totum ſe eloquentiæ ſtudio dedit. Nam quotidie & ſcribebat & legebat, & commentabatur quæ legerat, aliis verbis, & quæ fuerat commentatus, pronunciabat. Græcas ſummorum oratorum orationes latinè reddebat. Arati carmina de cœlo, ſtelliſque lib. 2. de Nat. deor. refert ſe convertiſſe, & lib. 1. de leg. & 1. de divin. Marium ſcripſiſſe. Quoniam vero ſumpta virili toga adoleſcentes ad aliquem virum præſtantem à parentibus deducebantur, à patre Q. Mucio Scævolæ Auguri traditus eſt, cujus à latere nunquam ſe diſceſſiſſe in Lælio aſſeverat. Huic igitur Mucio operam dedit, à quo tantum juris civilis accepiſſe ſe in Bruto ait, quantum ſatis eſſet oratori.

ANNUS URBIS CONDITÆ 664.

Coſſ. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone, ante Chriſtum 88. Ciceronis decimus-octavus.

L. Cæſar occiſis octo millibus hoſtium ad Aſculum, morbo periit. Hoc in bello Marſico Cicero aliquandiu ſub Sylla militavit, apud quem ſe legatum fuiſſe lib. 1. de divinat. ſcribit, cum ante oppidum Nolam Samnitum caſtra diripuit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 665.

Coſſ. L. Cornelio Sylla, Q. Pompeio Rufo, ante Chriſtum 87. Ciceronis decimus-nonus.

Confectum eſt bellum Italicum ſeu Marſicum; cumque Sylla rebus proxime in Italia, nuper in Aſia, & jam dudum in Gallia, Africaque geſtis clareret, omnium ſuffragiis Conſulatum obtinuit, eique bellum Mithridaticum cum Aſia provincia ſorte obtigit. Verum ei à Sulpicio tribuno plebis abrogatum eſt in gratiam Marii, quod cùm Sylla intellexiſſet, cum ſex legionibus ad urbem venit, quam inita cum Marianis pugna victor occupavit, ac Marium profugere in oras Africæ extremas coëgit, Sulpicio occiſo, cujus caput pro roſtris expoſitum eſt veluti fatale quoddam futuræ proſcriptionis omen. Dum hæc in Italia geruntur, Mithridates rex Ponti Aſiam intravit, ubi una die in urbibus uno nuncio & una ſignificatione literarum cives Rom. omnes necandos imperavit.

Cum autem princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus propter bellum Mithridaticum Romam profugiſſet, tum ei ſe Cicero tradidit, admirabili quodam ad Philoſophiam ſtudio incitatus.

ANNUS URBIS CONDITÆ 666.

Coſs. Cn. Octavio, L. Cornelio Cinna, ante Chriſtum 86. *Ciceronis vigeſimus.*

Cùm Cinna pernicioſas leges per vim ferret, urbe à Cn. Octavio collega pulſus, corrupit exercitum Appii Claudii, quem in ſuam poteſtatem redegit. Redux ſtatim ex Africa, ei Marius ſe adjunxit cum ſex Hetruſcorum millibus: atque ita iſto agmine urbem obſident, & invadunt; quam captam cædibus & rapinis vaſtavere. Octavius Conſul capite truncatur. Catulus, M. Antonius, C. Julius Oratores præſtantiſſimi interficiuntur: M. Antonii caput in iis ipſis roſtris exponitur, à quo erant multorum civium capita conſervata. Hoc anno Cicero Moloni Rhodio Romæ operam dedit, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro, ut ait in Bruto. Cum ille videret Ciceronem natum ad eloquentiam, mirum eſt quantum vir tantus ejus ſtudia acuerit. Circa hoc tempus Cicero adoleſcens commentarios Rhetoricos de inventione inchoatos & rudes edidit, ut ipſe initio libri 1. de Orat. ſignificat.

ANNUS URBIS CONDITÆ 667.

Coſs. C. Mario VII. *L. Cornelio Cinna, ante Chriſtum* 85. *Ciceronis vigeſimus primus.*

Romæ Cinna & Marius ſine comitiis ſemetipſos in ſequentem annum Conſules deſignarunt. Marius poſt multa crudeliter acta in civitate, decimo ſexto ſui conſulatûs die mortuus eſt. Cinna Valerium ſibi collegam ſubſtituit, quem miſit in Aſiam, ut pro Sulla jam hoſte declarato, provinciæ præeſſet, ac bellum contra Mithridatem gereret. Verum ei clauſa eſt Aſia, & à Fimbria ſuo legato anno ſequente interfectus eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 668.

Coſſ. L. Cornelio Cinna, Cn. Papirio Carbone, ante Chriſtum 84. *Ciceronis vigeſimus ſecundus.*

Cùm Cinna Romæ ſummum haberet imperium, ſe tertiùm Conſulem creavit, aſſumpto ſibi collega Carbone pro Valerio, qui occiſus eſt. Fimbria crudeliſſimè ſæviit in Aſia contra Ilienſes, qui ad Syllam confugerant. nam eorum urbem cædibus replevit. Sylla, deficientibus rebus omnibus ad bellum, hoſtis à populo Romano judicatus, pacem cum Mithridate facere coactus eſt. atque ita primo bello Mithridatico finis impoſitus, in quo à Sylla centum ſexaginta hoſtium millia interfecta ſunt: inita hac pace, contra Fimbriam Sylla profectus eſt, qui deſertus à ſuis militibus, ſibimet violentas manus in templo Æſculapii intulit.

ANNUS

ANNUS URBIS CONDITÆ 669.

Coſſ. iiſdem, ante Chriſtum 83. Ciceronis vigeſimus tertius.

Sylla, rebus compoſitis in Aſia, civitates ejus in provincias deſcripſit, atque ibi Muræna relicto cum duabus Fimbriæ legionibus, ipſe in Græciam, ac inde in Italiam trajecit, extortis antea per vim publicè privatimque pecuniis, quas partim ſibi ad bellum aſſumpſit, partim militibus diſtribuit. Cum autem hoſtiliter ad urbem veniret, miſſos à Senatu legatos non audivit: ac cum ei Cinna vellet occurrere, à ſuis confoſſus eſt. Reliquo anno ſolus Carbo conſulatum geſſit. Totum autem hoc triennium, quo ab armis ceſſavit civitas, noctes & dies in omni doctrinarum meditatione verſatus eſt Cicero, ut ait in Bruto: erat cum Stoico Diodoro, qui apud eum habitavit, & apud eum mortuus eſt. Ejus artibus variis ita erat deditus, ut ab oratoriis exercitationibus nullus dies vacuus eſſet. Commentabatur declamitans ſæpe cum Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idque faciebat multum etiam latinè, ſed græcè ſæpius, tum quia græca oratio plura ornamenta ſuppeditabat, & ſimiliter dicendi conſuetudinem afferebat: tum quia arbitrabatur quod à Græcis ſummis Doctoribus, niſi Græcè diceret, neque corrigi poſſet, neque doceri. Aratum verſibus hexametris edidit, Xenophontis œconomicum è Græco ſermone in Latinum, ut ſcribit Hieronymus in præfatione in Euſebii Chronica, Platonis libros aliquos, & Protagoram convertit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 670.

Coſſ. L. Cornelio Scipione Aſiatico, C. Norbano Flacco, ante Chriſtum 82. Ciceronis vigeſimus quartus.

Conſules unaque Carbo contra Syllam cum ſuis copiis profecti ſunt. ac licet ipſe ſe æquis conditionibus deſcenſurum ad pacem teſtaretur, contra Conſules pugnavit, & utrumque profligavit. Carbo ad urbem rediit, effecitque, ut Sylla, & qui ejus à partibus ſtabant, hoſtes à Senatu judicarentur. Hoc eodem tempore Capitolium incenſum fuit annis fere viginti ante Catilinæ conjurationem.

ANNUS URBIS CONDITÆ 671.

Coſſ. Cn. Papirio Carbone, Cn. Mario Gratidiano, ante Chriſtum 81. Ciceronis vigeſimus quintus.

Carbo tertiùm factus eſt Conſul cum Mario Gratidiano, quem Marius ſepties Conſul adoptavit. Is parum feliciter cum Sylla pugnavit, rebuſque deſperatis, ſibi ipſi manus intulit. Inde ad urbem Sylla contendit, ubi commiſſo prælio, octoginta hominum millia cecidit, & duodecim millia ſe victori dederunt. Fuſo Carbonis exercitu, victor

urbem ingreditur, advocatâ ſtatim concione, multa de ſe magnifice dixit, ac populi ſtatum in melius ſe mutaturum. Tantam autem civium carnificinam edidit, ut nulla unquam major extiterit. Cn. Pompeius cum imperio miſſus in Siciliam, Carbonem interfecit. His peractis, Dictator creatus eſt ab interrege Flacco, qui tulit, ut quæcunque ille feciſſet, eſſent rata, ut quem vellet civium, indictâ cauſâ impunè poſſet occidere.

ANNUS URBIS CONDITÆ 672.

Coſſ. M. Tullio Decula, Cn. Cornelio Dolabella, ante Chriſtum 80. Ciceronis vigeſimus ſextus.

Licet ſummum Reipublicæ teneret imperium Sylla, tamen ad ſpeciem aliquam Reipublicæ retinendam permiſit illos Conſules creari: ei ut Dictatori viginti quatuor ſecures præferebantur, legibus aliis pro arbitrio latis, aliis antiquatis. denique de Mithridate jamdudum victo tertio Kalend. Febr. & Pompeius bello in Africa maximo confecto de Domitio & Hierta præter legitimam ætatem triumphavit. Hoc anno Sertoriani belli in Hiſpania initium fuit: cauſas etiam Cicero agere cœpit. Am pro Quinctio cauſam privatam apud Aquilium Gallum judicem dixit, & iterum ſe Moloni, qui legatus ad Senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dediſſe, in Bruto ait.

ANNUS URBIS CONDITÆ 673.

Coſſ. L. Cornelio Sylla II. Q. Cæcilio Metello Pio, ante Chriſtum 79. Ciceronis vigeſimus ſeptimus

Sextum Roſcium Amerinum parricidii reum defendit Cicero, qua in cauſa Chryſogonum Syllæ libertum præpotentem invidioſe inſectatus eſt. Hæc actio prima illius publica fuit, in qua victor tantum commendationis habuit, ut nulla jam deinceps fuerit, quæ non ejus digna patrocinio videretur. Statim poſt hanc defenſionem metu Syllæ quem perſtrinxerat, Athenas ſeceſſit, unde tantum poſt triennium Romam redivit. Hoc anno M. Thermus Mitylenas expugnavit, & imperio Romano addidit. Depoſuit quoque Sylla Dictaturam, & in Cumanum ſeceſſit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 674.

Coſſ. P. Servilio Vatia Iſaurico, Appio Claudio Pulchro, ante Chriſtum 78. Ciceronis vigeſimus octavus.

Cicero cauſatus valetudinem hujus anni æſtate Athenas profectus eſt. erat certe eo tempore in Cicerone ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerum & tenue collum, qui habitus non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum contentio. Itaque cum eum amici & medici hortarentur, ut à cauſis agendis abſtineret, ipſe

ipſe autem quodvis periculum adire, quam à ſperatâ dicendi gloria diſcedere mallet, Athenas profectus eſt, ubi commutato genere dicendi vitavit periculum. nam temperantius ſine illa ſumma vocis ac totius corporis contentione dixit. antequam diſcederet, Aretinæ mulieris cauſam defendit. Athenis ſex menſes cum Antiocho clariſſimo Philoſopho, ſtudium Philoſophiæ nunquam intermiſſum ab adoleſcentia renovavit. Epicureos Phædrum & Zenonem frequenter cum Attico audivit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 675.

Coſſ. M. Æmilio Lepido, Q. Lutatio Catulo, ante Chriſtum 77. Ciceronis vigeſimus-nonus.

Hoc anno pediculari morbo, in agro Cumano mortuus eſt Sylla, cujus cum mors Ciceroni renuntiata eſt, confirmata jam valetudine, & precibus amicorum, & Antiochi cohortatione Romam redire ſtatuit, ut rempublicam capeſſeret. Athenis apud Demetrium non ignobilem dicendi magiſtrum exercebatur; pòſt totam Aſiam luſtravit cum ſummis oratoribus. Audivit Menippum cognomento Catocam, nobilem oratorem; Xenoclem Adramyttenum, Æſchylum Cnidium. aſſiduè autem fuit cum Cicerone Dionyſius Magnes. Venit Rhodum, ubi iterum, quem jam Romæ Molonem audiverat, frequentavit, qui actor in veris cauſis, ſcriptorque nobilis, & in notandis corrigendiſque vitiis, & inſtituendo, docendoque prudentiſſimus fuit. Is effecit ut Cicero redundantem nimis illam dicendi copiam reprimeret. Hic fertur rogaſſe Ciceronem Græcæ linguæ rudem, ut græcè declamaret: paruit, ut ab eo emendaretur. Cum autem cæteri multa de Cicerone gloriosè prædicarent, nihil lætitiæ præ ſe tulit Molo: quod cum ægrè Ciceronem ferre ſenſiſſet, exclamavit: *Te miror, Cicero, & laudo, ſed me Græcorum fortunæ miſeret, cum videam, à te doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ ſola nobis reſtabat, per te ad Romanos tranſlatam eſſe.*

ANNUS URBIS CONDITÆ 676.

Coſſ. D. Junio Bruto, Æmilio Lepido Livianc, ante Chriſtum 77. Ciceronis trigeſimus.

Hoc anno Cicero ſe recepit è Græcia, biennio poſtquam huc profectus erat, totus pene mutatus. Cùm autem ſummo ſtudio raperetur ad gloriam, ardor ejus oraculo quodam repreſſus eſt: nam cum Delphis illud conſuluiſſet, reſpondit ſuam ut naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ ſequeretur. quare Romam reverſus timidè vixit, & per contemptum Græculus appellatus eſt: ſed partim partis, partim amicorum adhortationibus ſe totum patrociniis dedit, tanta porro felicitate, ut dicendi gloria reliquos oratores ſuperarit. Hoc anno Pompeius privatus, & adhuc Eques pro Conſule contra Sertorium miſſus eſt.

ANNUS

ANNUS URBIS CONDITÆ 677.

Coſſ. Cn. Octavio, C. Scribonio Curione, ante Chriſtum 76. Ciceronis trigeſimus primus.

Reverſus è Græcia, cum annum in cauſis poſuiſſet, ac maxime pro Roſcio Comœdo dixiſſet, quæſturam petiit cum Cotta, quam omnibus ſuffragiis conſecutus eſt. In Hiſpania adverſus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sucronenſe & Durienſe commiſſa ſunt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 678.

Coſſ. L. Octavio, C. Aurelio Cotta, ante Chriſtum 75. Ciceronis trigeſimus ſecundus.

Quæſtor Cicero deſignatus, Siciliam, Sex. Peducæo Prætore, ſortitus eſt. Cum autem duo Quæſtores eſſent in ea provincia, Lilybætanus alter, alter Syracuſanus, prior factus eſt. Verum cum in difficultate annonæ magnus frumenti numerus Romam mittendus eſſet, Siculos initio offendit: at poſtquam noverunt quam negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, & in omni officio diligentiſſimus eſſet, majores illi honores quam ulli prætori reddiderunt. Eo tempore multi adoleſcentes Romani nobiles, cum apud prætorem intemperantiæ & neglectæ diſciplinæ militaris eſſent accuſati, magna eos commendatione Cicero defendit, & conſervavit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 67[illegible].

Coſſ. L. Licinio Lucullo, M. Aurelio Cotta, ante Chriſtum 74. Ciceronis trigeſimus tertius.

Cicero rediit è Sicilia, ac decedens habuit orationem Lilybæi, in qua omne genus officii Siculis promiſit ſe præſtiturum. Tum videbatur facultas illa ſua dicendi eſſe perfecta, & maturitatem quandam ſuam habere. Antonius, qui pater fuit M. Antonii Triumviri, re malè geſta contra Cretenſes morbo periit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 680.

Coſſ. M. Terentio Varrone Lucullo, C. Caſſio Varo, ante Chriſtum 73. Ciceronis trigeſimus quartus.

L. Lucullus, qui anno ſuperiori Conſul contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus ferro & fame delevit: bellum quoque à gladiatoribus, duce Spartaco, excitatum eſt; quod Cicero Servile vocat.

ANNUS URBIS CONDITÆ 681.

Coſſ. L. Gellio Poplicola, Cn. Cornelio Lentulo Clodiano, ante Chriſtum 72. Ciceronis trigeſimus quintus.

Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum perſecutus eſt, & eum legio-

legionibus Romanis patefecit, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus fuerat.

ANNUS URBIS CONDITÆ 682.

Coss. Cn. Aufidio Oreste, P. Cornelio Lentulo Sura, ante Christum 71. Ciceronis trigesimus sextus.

Hoc anno Servile bellum à Crasso Prætore sex mensibus confectum est, eique permissum, ut ovans urbem ingrederetur. Eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompeius exercitum reduxit, & quinque millia fugitivorum, qui è prælio fugerant, interfecit. Ultimo hujus anni die, pridie quam consulatum iniret, Eques Romanus de Hispania præter morem, triumphavit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 683.

Coss. M. Licinio Crasso, Cn. Pompeio Magno, ante Christum 70. Ciceronis trigesimus septimus.

Defunctus Quæstura Cicero, quinquennium fere in causis agendis versatus est summa cum admiratione, sed præcipuè, quod ab iis, quos defendebat, nulla dona accipiebat. Hoc anno dixit pro M. Tullio & L. Vareno. Orationem utramque in lucem edidisse Ciceronem Quintiliani & Prisciani testimonio certum est: at utraque periit. Verrem quoque in judicium vocavit in gratiam Siculorum. Eodem anno tulit legem ad populum L. Aurelius Cotta Prætor, ut Senatores cum Equitibus & Tribunis ærariis judicarent.

ANNUS URBIS CONDITÆ 674.

Coss. Q. Hortensio, Q. Cæcilio Metello Cretico, ante Christum 69. Ciceronis trigesimus octavus.

Hoc anno Ædilis fuit Cicero, ipsique ludi sanctissimi maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendi fuerunt. Multa Siculi ex insula sua ad eum Ædilem attulerunt, quorum ille nihil ad suum quæstum contulit: tantum hominum liberalitate ad annonam levandam usus est. Lucullus Trigranocertam urbem ex imperio Tigranis cepit exigua manu, magno hostium numero profligato. M. Pupius Piso de Hispanis triumphavit. Cicero pro Fonteio dixit; fortasse etiam pro Cæcina: nam tempus incertum est.

ANNUS URBIS CONDITÆ 685.

Coss. L. Cæcilio Metello, Q. Marcio Rege, ante Christum 68. Ciceronis trigesimus nonus.

Luculli exercitum Clodius sollicitavit, dum Nisibim oppugnabat, quam

quam fruſtra tota æſtate oppugnatam, hieme cepit. Bellum Creticum publica authoritate à Q. Metello Proconſule renovatum eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 686.

Coſſ. Calpurnio Piſone, M. Acilio Glabrione, ante Chriſtum 67. Ciceronis quadrageſimus.

Triarius legatus Luculli à Mithridate victus eſt, & capta Romanorum caſtra. Pompeius bellum Piraticum confecit. Hoc anno licitum fuit Ciceroni præturam petere, nempe biennio poſt ædilitatem: licet multos haberet competitores, eoſque viros illuſtres; tamen primus ex octo, qui tum fiebant, incredibili totius populi voluntate renuntiatus eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 687.

Coſſ. M. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo, ante Chriſtum 66. Ciceronis quadrageſimus primus.

Ad Kalendas Januarias præturam iniit Cicero, & quæſtioni de pecuniis repetundis præfuit. Judicia caſtè integreque exercuit: cum enim Licinius Macer, qui multum in civitate poterat, apud eum eſſet accuſatus de pecuniis repetundis, & Craſſo patrono ille uteretur, omnium ſententiis damnatus eſt. Quo ex judicio multò majorem fructum ex populi exiſtimatione cepit, quam ex ipſius, ſi abſolutus eſſet, gratia percepiſſet. Cum verò Manilius tribunus plebis legem promulgaſſet, ut bellum Mithridaticum Pompeio committeretur, eique adverſarentur Q. Hortenſius & Catulus, viri Conſulares; Cicero prætor eam ſuaſit hac oratione, quæ pro lege Manilia inſcribitur. Defendit quoque Avitum Cluentium veneficii apud Volcatium prætorem. Dixit pro M. Fundanio, & Gallio. Licet verò prætura fungeretur, tamen ſcholam M. Antonii Gniphonis frequentavit. Extremo menſe hujus anni, cùm Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ ſupereſſet, Manilium quidam furti apud ipſum poſtulavit. Studebat Manilio populus, quòd propter Pompeium accuſari videretur. Cum igitur Manilius unum diem petiiſſet, ac Cicero tantùm inſequentem dediſſet, populus indigne tulit: quod mos eſſet, ut decem minimum dies Prætores reis darent. Quare productus in concionem à tribunis plebis; ibique accuſatus, cum rogaſſet ut audirent, dixit, ſe, qui in reos ſemper, quantum leges permitterent, comis & humanus fuiſſet, indignum judicaſſe, non eundem ſe Manilio præſtare. Itaque ei diem, quem unum Prætor in ſua poteſtate haberet, dedita opera præfiniviſſe: cùm non ſit ejus qui rei cauſam adjuvare velit, ad alium magiſtratum judicium rejicere. Hac oratione animi populi ita commutati ſunt, ut Ciceronem totis acclamationibus proſecuti rogarent, ut Manilii patrocinium ſuſciperet; quod ille præſertim ob Pompeium abſentem cupidè recepit, magnaque vi orationis in ſtudioſos potentia paucorum, & Pompeii invidos invectus eſt.

ANNUS

ANNUS URBIS CONDITÆ 688.

Coſſ. L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato, ante Chriſtum 65. Ciceronis quadrageſimus ſecundus.

Hoc anno plura contigere prodigia, quæ verſibus deſcripſit Cicero. Ex prætura in provinciam abire noluit; quia in annum ſequentem de conſulatu petendo cogitabat. Cornelium de majeſtate apud Q. Gallium Prætorem quatriduo defendit: ſed illarum orationum reliquiæ quædam tantùm extant apud Aſconium.

ANNUS URBIS CONDITÆ 689.

Coſſ. L. Julio Cæſare, C. Marcio Figulo, ante Chriſtum 64. Ciceronis quadrageſimus tertius.

Cum annum quadrageſimum tertium, qui conſularis eſt, Cicero attigiſſet, conſulatum petivit: in quo petendo cum ſex competitores haberet, una voce populi Romani primus Conſul renuntiatus eſt. Cum autem in dies licentia ambitûs augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat Senatus, ut ad legem ambitûs pœna gravior adderetur. Cui rei cum Q. Mucius Oreſtinus tribunus plebis interceſſiſſet, graviter Senatu interceſſionem ferente, Cicero ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt, habita oratione in toga candida, qua utebantur qui magiſtratus petebant. Hoc eodem anno Q. Gallium de ambitu defendit, quod Prætoræ candidatus, gladiatorum munus dediſſet.

ANNUS URBIS CONDITÆ 690.

Coſſ. M. Tullio Cicerone, C. Antonio, ante Chriſtum 63. Ciceronis quadrageſimus quartus.

Cùm Kal. Januariis de more Conſulatum Cicero iniiſſet, vidit nihil eſſe mali, quod non boni metuerent, & improbi expectarent. Eo enim tempore multa multi moliebantur, ac in primis Tribuni plebis Antonio freti, proſcriptorum à Sylla liberos, qui petitione honorum privati erant, ad magiſtratus adducebant. Rullus legem ferebat de agris per Italiam dividendis: Labienus contra Rabirium tabulas proponebat: tumultus in Theatro contra Othonem & equites excitabatur, quibus lata lege fas erat, ut in quatuordecim gradibus in Theatro ſederent: Catilina de evertenda Repub. cogitabat. At his omnibus tum mira animi fortitudine, tum admirabili eloquentia Cicero occurrit. Nam Antonium patientia & obſequio mitigavit, eique Macedoniam, quam ſortitus erat, provinciam detulit, ſibique Galliam aſſumpſit, quæ Antonio obvenerat: proſcriptorum liberos ſuis inimicitijs, nulla Senatus mala gratia, magiſtratuum honore privavit, ne ſi capeſſe-

capeſſerent, Reipub. ſtatus ab eis convelleretur : Rullo obſtitit, ac primam in eum, ſecundam, & tertiam orationem Conſularem habuit tum in Senatu, tum ad populum, effecitque ut Reſpub. magno largitionum metu liberaretur : Othonem populo conciliavit : nam ille veniens in Theatrum, cum partim ab equitibus ſummo plauſu, partim à plebe fibilis & conviciis exciperetur. ac nihil prope abeſſet, quin cædes utrinque maxima fieret, Cicero Conſul, cujus erat ſaluti civium proſpicere, populum in concionem ad ædem Bellonæ convocavit, effecitque & reprehendendo, & paterne admonendo, ut univerſi ad Theatrum reverſi magno plauſu Othonem exciperent : apud populum vero Rabirium defendit, cui, inſtigante C. Julio Cæſare, dies perduellionis à Labieno dictus erat.

At præſertim Catilinæ perniciosiſſime omnium de Republ. cogitantis fregit audaciam, & compreſſit impetus. Cum enim ille vix ferret antepoſitum ſibi fuiſſe in Conſulatu petendo Ciceronem, arma per Italiam locis opportunis paraverat ; quò, ac præſertim Fæſulas pecuniam ſua, aut amicorum fide ſumptam ad C. Manlium Centurionem portabat, multoſque ſibi cujuſvis generis homines adjungebat, quibus juvantibus Conſul in ſequentem annum aut deſignaretur, aut Rempub. perderet. id ubi compertum habuit Cicero, retulit ad Senatum, placuitque, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini conſtituta erat, decem annorum exilium, lege lata ad populum adderetur. Ferebatur eadem lege, ne biennio, quo quis peteret magiſtratum, petituruſve eſſet, gladiatores daret niſi ex teſtamento præſtituta die. Cùm hac lege peti ſe Catilina arbitraretur, adjuncta ſibi ſceleratorum hominum manu interficere Ciceronem in campo conatus eſt, ut eo interfecto ſtatim Conſul deſignaretur. Sed cum pridie illius diei Catilinæ conſilia Cicero ad Senatum detuliſſet, factum eſt Senatuſconſultum, ne poſtero die comitia haberentur, ut de iis rebus agi poſſet in Senatu : itaque poſtridie frequenti Senatu Catilinam excitavit, juſſitque iis de rebus dicere, quæ ad ſe allatæ eſſent. Nihil diſſimulavit Catilina, dixitque duo corpora eſſe in Repub. unum debile infirmo capite, alterum firmum, ſine capite ; huic, cum ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo non defuturum. Eo interim die, id eſt decimo-octavo, antequam primam orationem Cicero contra Catilinam dixit, factum eſt Senatuſconſultum, ut viderent Conſules, nequid detrimenti caperet Reſpub. itaque Cicero res externas Q. Metello commiſit, ipſe vero urbis curam ſuſcepit. Cum autem ſciret homines conjuratos in campum ad comitia deduci, ipſe deſcendit ingenti lorica tectus, firmiſſimo hominum præſidio ſtipatus. Cæteri qui videbant Conſulem periclitari, ad ejus defenſionem concurrerunt. quare Catilinæ & Antonii copias, & conatum compreſſit, nullo tumultu excitato. His comitiis iterum Catilina repulſam tulit. Nam D. Junius Silanus, & L. Licinius Muræna Conſules deſignati ſunt. Verum cum videret Catilina ſuos conatus omnes inutiles fuiſſe, conjuratos nocte in M. Porcii Leccæ domum convocavit, ea videlicet, quæ poſterum diem nonarum Novemb. conſe-

conſecuta eſt. Hic Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio per totam urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. quin etiam ibi dixit Catilina paululum ſibi eſſe etiam tum moræ, quod Cicero viveret. reperti ſunt duo equites Romani, qui ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem Ciceronem in ſuo lectulo interfecturos pollicîti ſunt. Cum autem Cicero de dolo malo, qui parabatur, vix coetu dimiſſo per Fulviam certior factus eſſet, domum ſuam majoribus præſidiis munivit, nec eos admiſit, quos Catilina ſalutationis causâ miſerat. VI. Idus Novemb. Senatum in Jovis Statoris ædem convocavit, quò etiam Catilina cum cæteris venire auſus eſt, ſed ei aſſidere nemo voluit. eo viſo, ſive ejus aſpectum Conſul formidaret, ſive irâ commoveretur, hanc habuit in eum orationem, quæ prima ejus in Catilinam extat. perculſus hac oratione Catilina nocte cum trecentis armatis hominibus, lictoribus & faſcibus imperii inſignibus ex urbe in Manliana caſtra profectus eſt. Eo profecto, ad populum orationem habuit, in qua ei, & Reipub. gratulatus eſt, quod Catilina abiiſſet. Ubi Romæ cognitum eſt Catilinam ad Manliana caſtra profectum eſſe, eum cum Manlio Senatus hoſtem patriæ judicavit, edixitque Conſulibus uti delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam inſequeretur, Cicero urbis præſidium ſuſciperet. Cum autem in urbe de ſociis Catilinæ nondum compertum eſſet, Cicero interim Murænam accuſatum ambitûs cum Hortenſio defendit. Qua in defenſione ei fuit inferior tum propter vigilias noctis, cujus nullam partem quieverat, tum propter curas, quibus continuis premebatur.

Fortè illis temporibus legati Allobrogum Romam venerunt, ut de ſuorum magiſtratuum avaritia quererentur. Illi à Pub. Lentulo Sura ſollicitati ſunt, & ad ſuos remiſſi cum literis. Re cognita per Q. Fabium Sangam, qui Allobrogibus Romæ patrocinabatur, Cicero R. Valerio Flacco, & C. Promptino Prætoribus imperavit, ut in Ponte Milvio legatos illos comprehenderent, quos ſummo mane ad Conſulem cum literis deduxerunt. III. Nonas Cicero principes conjurationis ad ſe venire juſſit, convocato in ædem Concordiæ Senatu, ubi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis omnis patefacta eſt conjuratio. Introducti ſunt in Senatum, conſtitutique quatuor viri graves, qui omnia indicum dicta, interrogata, & reſponſa perſcriberent. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Ceparius ex Senatuſconſulto in cuſtodiam traditi ſunt. Eo die Senatus teſtimonium conſervatæ Reipub. Ciceroni dedit, quod nemini hactenus conceſſum erat, & ſupplicationis genere ſingulari deorum templa patefecit. Sub noctem concionem habuit ad populum, qui frequens aderat, eique, quod in Senatu geſtum erat, expoſuit: à concione in domum ſuæ vicinam à populo deductus eſt, quia tunc in ejus ædibus matronæ & Veſtales Bonæ Deæ ſacra faciebant. Nonis Decembribus Conſul admonitus eſt cogitare nonnullos de Lentulo, & Cethego eripiendis è carcere. De iis ſtatim ad Senatum retulit. Rogati ſunt ſententiam Senatores. Silanus decrevit in eos ultimum ſupplicium.

Plures

capeſſerent, Reipub. ſtatus ab eis convelleretur : Rullo obſtitit, ac primam in eum, ſecundam, & tertiam orationem Conſulárem habuit tum in Senatu, tum ad populum, effecitque ut Reſpub. magno largitionum metu liberaretur : Othonem populo conciliavit : nam ille veniens in Theatrum, cum partim ab equitibus ſummo plauſu, partim à plebe ſibilis & conviciis exciperetur. ac nihil prope abeſſet, quin cædes utrinque maxima fieret, Cicero Conſul, cujus erat ſaluti civium proſpicere, populum in concionem ad ædem Bellonæ convocavit, effecitque & reprehendendo, & paterne admonendo, ut univerſi ad Theatrum reverſi magno plauſu Othonem exciperent : apud populum vero Rabirium defendit, cui, inſtigante C. Julio Cæſare, dies perduellionis à Labieno dictus erat.

At præſertim Catilinæ pernicioſiſſime omnium de Republ. cogitantis fregit audaciam, & compreſſit impetus. Cum enim ille vix ferret antepoſitum ſibi fuiſſe in Conſulatu petendo Ciceronem, arma per Italiam locis opportunis paraverat ; quò, ac præſertim Fæſulas pecuniam ſua, aut amicorum fide ſumptam ad C. Manlium Centurionem portabat, multoſque ſibi cujuſvis generis homines adjungebat, quibus juvantibus Conſul in ſequentem annum aut deſignaretur, aut Rempub. perderet. id ubi compertum habuit Cicero, retulit ad Senatum, placuitque, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini conſtituta erat, decem annorum exilium, lege lata ad populum adderetur. Ferebatur eadem lege, ne biennio, quo quis peteret magiſtratum, petituruſve eſſet, gladiatores daret niſi ex teſtamento præſtituta die. Cùm hac lege peti ſe Catilina arbitraretur, adjuncta ſibi ſceleratorum hominum manu interficere Ciceronem in campo conatus eſt, ut eo interfecto ſtatim Conſul deſignaretur. Sed cum pridie illius diei Catilinæ conſilia Cicero ad Senatum detuliſſet, factum eſt Senatuſconſultum, ne poſtero die comitia haberentur, ut de iis rebus agi poſſet in Senatu : itaque poſtridie frequenti Senatu Catilinam excitavit, juſſitque iis de rebus dicere, quæ ad ſe allatæ eſſent. Nihil diſſimulavit Catilina, dixitque duo corpora eſſe in Repub. unum debile infirmo capite, alterum firmum, ſine capite ; huic, cum ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo non defuturum. Eo interim die, id eſt decimo-octavo, antequam primam orationem Cicero contra Catilinam dixit, factum eſt Senatuſconſultum, ut viderent Conſules, nequid detrimenti caperet Reſpub. itaque Cicero res externas Q. Metello commiſit, ipſe vero urbis curam ſuſcepit. Cum autem ſciret homines conjuratos in campum ad comitia deduci, ipſe deſcendit ingenti lorica tectus, firmiſſimo hominum præſidio ſtipatus. Cæteri qui videbant Conſulem periclitari, ad ejus defenſionem concurrerunt. quare Catilinæ & Antonii copias, & conatum compreſſit, nullo tumultu excitato. His comitiis iterum Catilina repulſam tulit. Nam D. Junius Silanus, & L. Licinius Muræna Conſules deſignati ſunt. Verum cum videret Catilina ſuos conatus omnes inutiles fuiſſe, conjuratos nocte in M. Porcii Leccæ domum convocavit, ea videlicet, quæ poſterum diem nonarum Novemb. conſe-

consecuta est. Hic Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio per totam urbem cædis atque incendiorum constituta est. quin etiam ibi dixit Catilina paululum sibi esse etiam tum moræ, quod Cicero viveret. reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paulo ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos polliciti sunt. Cum autem Cicero de dolo malo, qui parabatur, vix coetu dimisso per Fulviam certior factus esset, domum suam majoribus præsidiis munivit, nec eos admisit, quos Catilina salutationis causâ miserat. VI. Idus Novemb. Senatum in Jovis Statoris ædem convocavit, quò etiam Catilina cum cæteris venire ausus est, sed ei assidere nemo voluit. eo viso, sive ejus aspectum Consul formidaret, sive irâ commoveretur, hanc habuit in eum orationem, quæ prima ejus in Catilinam extat. perculsus hac oratione Catilina nocte cum trecentis armatis hominibus, lictoribus & fascibus imperii insignibus ex urbe in Manliana castra profectus est. Eo profecto, ad populum orationem habuit, in qua ei, & Reipub. gratulatus est, quod Catilina abiisset. Ubi Romæ cognitum est Catilinam ad Manliana castra profectum esse, eum cum Manlio Senatus hostem patriæ judicavit, edixitque Consulibus uti delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam insequeretur, Cicero urbis præsidium susciperet. Cum autem in urbe de sociis Catilinæ nondum compertum esset, Cicero interim Murænam accusatum ambitûs cum Hortensio defendit. Qua in defensione ei fuit inferior tum propter vigilias noctis, cujus nullam partem quieverat, tum propter curas, quibus continuis premebatur.

Fortè illis temporibus legati Allobrogum Romam venerunt, ut de suorum magistratuum avaritia quererentur. Illi à Pub. Lentulo Sura sollicitati sunt, & ad suos remissi cum literis. Re cognita per Q. Fabium Sangam, qui Allobrogibus Romæ patrocinabatur, Cicero R. Valerio Flacco, & C. Promptino Prætoribus imperavit, ut in Ponte Milvio legatos illos comprehenderent, quos summo mane ad Consulem cum literis deduxerunt. III. Nonas Cicero principes conjurationis ad se venire jussit, convocato in ædem Concordiæ Senatu, ubi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis omnis patefacta est conjuratio. Introducti sunt in Senatum, constitutique quatuor viri graves, qui omnia indicum dicta, interrogata, & responsa perscriberent. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Ceparius ex Senatusconsulto in custodiam traditi sunt. Eo die Senatus testimonium conservatæ Reipub. Ciceroni dedit, quod nemini hactenus concessum erat, & supplicationis genere singulari deorum templa patefecit. Sub noctem concionem habuit ad populum, qui frequens aderat, eique, quod in Senatu gestum erat, exposuit: à concione in domum suæ vicinam à populo deductus est, quia tunc in ejus ædibus matronæ & Vestales Bonæ Deæ sacra faciebant. Nonis Decembribus Consul admonitus est cogitare nonnullos de Lentulo, & Cethego eripiendis è carcere. De iis statim ad Senatum retulit. Rogati sunt sententiam Senatores. Silanus decrevit in eos ultimum supplicium.

Plures

capeſſerent, Reipub. ſtatus ab eis convelleretur : Rullo obſtitit, ac primam in eum, ſecundam, & tertiam orationem Conſularem habuit tum in Senatu, tum ad populum, effecitque ut Reſpub. magno largitionum metu liberaretur : Othonem populo conciliavit : nam ille veniens in Theatrum, cum partim ab equitibus ſummo plauſu, partim à plebe ſibilis & conviciis exciperetur. ac nihil prope abeſſet, quin cædes utrinque maxima fieret, Cicero Conſul, cujus erat ſaluti civium proſpicere, populum in concionem ad ædem Bellonæ convocavit, effecitque & reprehendendo, & paterne admonendo, ut univerſi ad Theatrum reverſi magno plauſu Othonem exciperent : apud populum vero Rabirium defendit, cui, inſtigante C. Julio Cæſare, dies perduellionis à Labieno dictus erat.

At præſertim Catilinæ pernicioſiſſime omnium de Republ. cogitantis fregit audaciam, & compreſſit impetus. Cum enim ille vix ferret antepoſitum ſibi fuiſſe in Conſulatu petendo Ciceronem, arma per Italiam locis opportunis paraverat ; quò, ac præſertim Fæſulas pecuniam ſua, aut amicorum fide ſumptam ad C. Manlium Centurionem portabat, multoſque ſibi cujuſvis generis homines adjungebat, quibus juvantibus Conſul in ſequentem annum aut deſignaretur, aut Rempub. perderet. id ubi compertum habuit Cicero, retulit ad Senatum, placuitque, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini conſtituta erat, decem annorum exilium, lege lata ad populum adderetur. Ferebatur eadem lege, ne biennio, quo quis peteret magiſtratum, petituruſve eſſet, gladiatores daret niſi ex teſtamento præſtituta die. Cùm hac lege peti ſe Catilina arbitraretur, adjuncta ſibi ſceleratorum hominum manu interficere Ciceronem in campo conatus eſt, ut eo interfecto ſtatim Conſul deſignaretur. Sed cum pridie illius diei Catilinæ conſilia Cicero ad Senatum detuliſſet, factum eſt Senatuſconſultum, ne poſtero die comitia haberentur, ut de iis rebus agi poſſet in Senatu : itaque poſtridie frequenti Senatu Catilinam excitavit, juſſitque iis de rebus dicere, quæ ad ſe allatæ eſſent. Nihil diſſimulavit Catilina, dixitque duo corpora eſſe in Repub. unum debile infirmo capite, alterum firmum, ſine capite ; huic, cum ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo non defuturum. Eo interim die, id eſt decimo-octavo, antequam primam orationem Cicero contra Catilinam dixit, factum eſt Senatuſconſultum, ut viderent Conſules, nequid detrimenti caperet Reſpub. itaque Cicero res externas Q. Metello commiſit, ipſe vero urbis curam ſuſcepit. Cum autem ſciret homines conjuratos in campum ad comitia deduci, ipſe deſcendit ingenti lorica tectus, firmiſſimo hominum præſidio ſtipatus. Cæteri qui videbant Conſulem periclitari, ad ejus defenſionem concurrerunt. quare Catilinæ & Antonii copias, & conatum compreſſit, nullo tumultu excitato. His comitiis iterum Catilina repulſam tulit. Nam D. Junius Silanus, & L. Licinius Muræna Conſules deſignati ſunt. Verum cum videret Catilina ſuos conatus omnes inutiles fuiſſe, conjuratos nocte in M. Porcii Leccæ domum convocavit, ea videlicet, quæ poſtertum diem nonarum Novemb. conſe-

conſecuta eſt. Hic Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio per totam urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. quin etiam ibi dixit Catilina paululum ſibi eſſe etiam tum moræ, quod Cicero viveret. reperti ſunt duo equites Romani, qui ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem Ciceronem in ſuo lectulo interfecturos polliciti ſunt. Cum autem Cicero de dolo malo, qui parabatur, vix coetu dimiſſo per Fulviam certior factus eſſet, domum ſuam majoribus præſidiis munivit, nec eos admiſit, quos Catilina ſalutationis causâ miſerat. VI. Idus Novemb. Senatum in Jovis Statoris ædem convocavit, quò etiam Catilina cum cæteris venire auſus eſt, ſed ei aſſidere nemo voluit. eo viſo, ſive ejus aſpectum Conſul formidaret, ſive irâ commoveretur, hanc habuit in eum orationem, quæ prima ejus in Catilinam extat. perculſus hac oratione Catilina nocte cum trecentis armatis hominibus, lictoribus & faſcibus imperii inſignibus ex urbe in Manliana caſtra profectus eſt. Eo profecto, ad populum orationem habuit, in qua ei, & Reipub. gratulatus eſt, quod Catilina abiiſſet. Ubi Romæ cognitum eſt Catilinam ad Manliana caſtra profectum eſſe, eum cum Manlio Senatus hoſtem patriæ judicavit, edixitque Conſulibus uti delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam inſequeretur, Cicero urbis præſidium ſuſciperet. Cum autem in urbe de ſociis Catilinæ nondum compertum eſſet, Cicero interim Murænam accuſatum ambitûs cum Hortenſio defendit. Qua in defenſione ei fuit inferior tum propter vigilias noctis, cujus nullam partem quieverat, tum propter curas, quibus continuis premebatur.

Fortè illis temporibus legati Allobrogum Romam venerunt, ut de ſuorum magiſtratuum avaritia quererentur. Illi à Pub. Lentulo Sura ſollicitati ſunt, & ad ſuos remiſſi cum literis. Re cognita per Q. Fabium Sangam, qui Allobrogibus Romæ patrocinabatur, Cicero R. Valerio Flacco, & C. Pomptino Prætoribus imperavit, ut in Ponte Milvio legatos illos comprehenderent, quos ſummo mane ad Conſulem cum literis deduxerunt. III. Nonas Cicero principes conjurationis ad ſe venire juſſit, convocato in ædem Concordiæ Senatu, ubi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis omnis patefacta eſt conjuratio. Introducti ſunt in Senatum, conſtitutique quatuor viri graves, qui omnia indicum dicta, interrogata, & reſponſa perſcriberent. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Ceparius ex Senatuſconſulto in cuſtodiam traditi ſunt. Eo die Senatus teſtimonium conſervatæ Reipub. Ciceroni dedit, quod nemini hactenus conceſſum erat, & ſupplicationis genere ſingulari deorum templa patefecit. Sub noctem concionem habuit ad populum, qui frequens aderat, eique, quod in Senatu geſtum erat, expoſuit: à concione in domum ſuæ vicinam à populo deductus eſt, quia tunc in ejus ædibus matronæ & Veſtales Bonæ Deæ ſacra faciebant. Nonis Decembribus Conſul admonitus eſt cogitare nonnullos de Lentulo, & Cethego eripiendis è carcere. De iis ſtatim ad Senatum retulit. Rogati ſunt ſententiam Senatores. Silanus decrevit in eos ultimum ſupplicium.

Plures

Plures ejus ſententiæ acquievere. Cenſuit T. Nero, ut in vinculis tenerentur; C. Cæſar, ut bonis eorum publicatis per municipia circumferrentur. Cicero in utramque partem diſſeruit, ac ita dixit, ut favere potius Silani quam aliorum ſententiæ videretur. Et hæc quarta ejus in Catilinam oratio fuit. Reliqui Senatores Cæſari quidem aſſentiebantur; ſed cum Cato Tribunus plebis ſententiam rogatus eſſet, tanta contentione dixit, ut qui eos à morte eximerent, ſuſpectos conjurationis redderet: tot laudibus ſedulitatem, & virtutem Conſulis extulit, ut ejus ſententiam univerſi ſecuti ſint. Itaque factum eſt Senatuſconſultum in Catonis ſententiam, quo Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Ceparius rei conjurationis morte multati ſunt: atque ita Cicero ſine tumultu, ſine armis, ſine exercitu, ſublatis illis hominibus, internecione cives, urbem flammis, Rempub. perditione liberavit. Mirum autem fuit quo plauſu ſub veſperam in domum Cicero reductus eſt: nam alii eum patriæ liberatorem, alii conſervatorem, alii conditorem vocabant. Graſſus palam dixit, ſe, quod eſſet Senator, quod civis, quod liber, Ciceroni acceptum referre. E Syria decedens Pompeius pronuntiavit ſe Ciceronis beneficio patriam viſurum eſſe, ac fruſtra ſe tertium triumphum deportaturum, niſi ejus beneficio Rempub. ubi triumpharet, eſſet habiturus. Q. Catulus Senatûs Princeps, aliique cum eo plurimi eum parentem patriæ nominarunt.

Non defuere qui glorioſiſſimum Ciceronis facinus in invidiam traxere, in primis Metellus & Beſtia novi Tribuni plebis, ſed Metellus præſertim, qui pridie Kal. Januarii eum abeuntem magiſtratu concionis habendæ poteſtate privavit. At id non modo non obfuit Ciceroni, ut etiam ſummæ ejus laudi ceſſerit. Nam cum ille tantum eum jurare permitteret, Rempublicam & urbem ſua unius opera eſſe ſalvam juravit. Huic populus aſſenſit. Nam magna voce eum vere juraſſe juravit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 691.

Coſſ. Junio Silano, L. Licinio Murœna, ante Chriſtum 62. Ciceronis quadrageſimus-quintus.

L. Catilina poſt detectam atque punitam in urbe conjurationem, cum exercitu, quem collegerat C. Manlius in Etruria, profugus, deſciſcentibus multis, dum per tramites atque invia conatur ſe proripere in Galliam Tranſalpinam, in agro Piſtorienſi à C. Antonio, & Q. Metello Celere clauſis itineribus obſeſſus, C. Antonii Proceſ. auſpiciis à M. Petreio ejus legato uno conflictu victus, ipſe cum ſuis omnibus fortiſſime dimicans cecidit. Metellus Tribunus plebis ad populum egit, tertio quoque ſuæ orationis verbo Ciceronem appellans, & arguens ei non licuiſſe Lentulum, Cethegum, & reliquos cives indicta cauſa necaſſe. Cicero forti animo ei reſtitit, & contra concionem Metelli ſcripſit, cùm ille prior ſcripſiſſet. Defendit circa idem tempus P. Cornelium Sullam, qui à L. Torquato de duplici conjuratione accuſabatur. De priore dixit

dixit Hortenſius, de poſteriore Cicero. Pompeius bellum Mithridaticum confecit. Clodius adoleſcens ad audendum projectiſſimus extremo hoc anno in operta Bonæ Deæ muliebri habitu irrepſit, & agnitus foras ejectus eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 692.

Coſſ. M. Pupio Piſone, M. Valerio Meſſala, ante Chriſtum 61. Ciceronis quadrageſimus-ſextus.

Cum Clodius ab optimatibus propter violatam Bonæ Deæ religionem vocatus eſſet in judicium, contenderetque idem Clodius, ſe ea nocte non Romæ, ſed Interamnæ apud Caſſinium Scholam fuiſſe, productus teſtis eſt Cicero, qui dixit Clodium ad ſe domum veniſſe, & quibuſdam de rebus una egiſſe. Et id quidem verum erat. Verùm pecunia corruptis judicibus judicium Clodius evaſit. Hinc fons odiorum Clodii in Ciceronem. Eodem anno pro Archia dixit Cicero, & Pompeius de Mithridate triumphavit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 693.

Coſſ. Q. Cæcilio Metello Celere, L. Afranio, ante Chriſtum 60. Ciceronis quadrageſimus-ſeptimus.

Primis hujus anni menſibus Cicero in urbe fuit, effecitque, nè Q. fratri in Aſia ſuccederetur. Clodius ut Tribunus plebis fieret, patriciatum ejuravit, & ad plebem tranſivit, ſtatimque tribunatum petivit, ſed ejus petitioni Metellus propinquus ejus obſtitit. Cicero commentarium Conſulatus ſui Græcè compoſitum ad Atticum miſit, & Rhodum ad Poſidonium. ſcripſit quoque de Conſulatu ſuo verſibus tres libros. Poſt Idus Martii cum aliquando ruri fuiſſet, Romam è Pompeiano ſe recepit ad 4. Id. Maii. Kal. Junii Antium ivit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 694.

Coſſ. C. Julio Cæſare, M. Calpurnio Bibulo, ante Chriſtum 59. Ciceronis quadrageſimus-octavus.

Antonium Collegam ſuum à Cœlio accuſatum defendit Cicero, qui condemnatus in Cephalenia exulavit. Clodius verò beneficio Cæſaris ad plebem tranſivit, ſeque adoptari à Fonteio effecit, ut Tribunus plebis creatus certius Ciceroni noceret, liceque Pompeius eum omni cautione & fœdere devinxiſſet, nihil in tribunatu contra Ciceronem facturum eſſe, in fide tamen non manſit. Tullius porro menſe Aprili & Maio extra urbem Antii, in Pompeiano, Formiano, & Arpinati in literis vixit, & Attico in Epirum profecto, ſe Romam recepit, ubi relictis omnibus conſiliis publicis, totum ſe ad Forenſem operam contulit: nam bis Thermum defendit, ſemel Valerium Flaccum, qui repetundarum

accuſabatur. Inviitatus circa illud tempus fuit à Cæſare Cicero, ut ſibi eſſet legatus in Gallia, & mortuo Coſconio, eſſe vellet inter viginti viros agro Campano dividendo præpoſitos: ſed utrumque, moleſtè id ferente Cæſare, repudiavit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 695.

Coſſ. L. Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio, ante Chriſtum 58. Ciceronis quadrageſimus-nonus.

Hoc anno Cicero à Clodio perditiſſimo Tribuno plebis in exilium actus eſt, atque ut citra populi offenſionem eum opprimeret, multas leges populares quidem, ſed Reipub. pernicioſas tulit. Conſules vero mercede provinciarum ſibi devinxit. Nam Gabinio, Syriam, Babylonem, Perſas: Piſoni Achaiam, Theſſaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit. Tum tulit legem, ut, qui civem indemnatum interemiſſet, ei aqua & igni interdiceretur. Licet Cicero non nominaretur, ſolus tamen petebatur. Igitur Cicero reus veſtem mutavit, & ſordidatus populo ſupplicavit. Ei ubique Clodius nefariis ſtipatus hominibus occurrens, mutationem veſtis objiciebat, ac luto & lapidibus in eum conjectis, ejus ſupplicationes impediebat. Cum Cicerone univerſus equeſter ordo veſtem mutavit, quem adoleſcentes nobiliſſimi numero ad 20 millia ejus ſalutis deprecatores ſordidati comitati ſunt. Senatus vero frequens convenit, & tanquam in luctu publico veſtem mutandam cenſuit, ſed vetuere Conſules. Equites in Capitolio adfuere, qui ad Conſules, & ad Senatum legatos non ſolum ex ſuo ordine, verum etiam ex Senatorio Q. Hortenſium, & C. Curionem miſerunt, qui pro Cicerone deprecarentur, ſed eos reſpuêre Conſules; imò L. Ælius Lamia equeſtris ordinis princeps à Gabinio relegatus eſt. Itaque Cicero à Conſulibus derelictus, proditus à Pompeio, cui toties faverat, urbe potius cedere, quam eam armatis hominibus objicere maluit. abeuntem omnes cum lacrymis proſecuti ſunt cum publica ad reges principeſque Senatûs commendatione. Cæſar qui in Gallias proficiſci cum imperio debebat, non prius ad exercitum abiit, quam Ciceronem per Clodium Italia expuliſſet. Nihil non in eum crudeliter egit Clodius; nam edictum propoſuit, ut ei aqua & igni interdiceretur, & nè intra quingenta millia paſſuum ab Italia recto reciperetur. & qui eum reciperent, impunè interficerentur. At pœnam illam omnes neglexere, nam eum & comiter omnes & benevolè accipiebant, & proſequebantur. Clodii villas ejus incendit cum domo quæ erat in Palatio, aream in ædem Libertatis conſecravit, reliqua bona haſtæ ſubjecit: nemo tamen ad haſtam acceſſit. Summo ſuo dolore profectus Cicero per Lucaniam, Siciliam versùs venit; hinc Vibonem, Brunduſium; & inde Dyrrachio Theſſalonicam ad Plancium profectus eſt, ubi ab eo ſeptem menſes detentus eſt. Interim Senatus frequens referente L. Mummio, nullo diſſentiente de Ciceronis reditu decrevit. Pompeius, ſive quod eum ſuæ perfidiæ puduiſſet, ſive

ſive quod à Clodio offenſus eſſet, quia Tigranem Armeniæ regis filium captivum invito Pompeio muneribus corruptus liberaſſet, de illius reditu opera amicorum agere cœpit. Reſiſtente fruſtra Clodio, placuit Senatui, nihil in Repub. decernere, nulla de re agere, niſi prius Cicero ab exilio revocaretur. Quarto Kal. Novembris octo tribuni plebis de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iiſdemque referentibus P. Lentulus Conſul deſignatus præſtantiſſimam ſententiam de Cicerone dixit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 696.

Coſſ. P. Cornelio Lentulo, Q. Cæcilio Metello Nepote, ante Chriſtum 57. Ciceronis quinquageſimus.

Non prius Lentulus cum Metello Conſulatum inivit, quam de Cicerone revocando agendum putavit. Itaque de illius reditu Senatores ſententiam rogati ſunt. Cotta dixit nihil jure actum eſſe de Cicerone, nihil more majorum, nihil legibus, ideoque lege non opus eſſe ut revocaretur; at cenſuit Pompeius, ut Senatûs authoritas beneficio populi firmaretur. res ſubito confecta eſſet, niſi Sextus Attilius è factione Clodii vir turbulentus, non auſus quidem intercedere, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet. Sed cum perſpecta eſſet Senatûs voluntas, cauſa ad populum viii Kal. Febr. delata fuit. Nihil non effecere Clodiani, ut Ciceronis reditum prohiberent. Ipſe Clodius acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos in funere Marci propinqui ſui daturus erat, in multitudinem impetum fecit. Multi cives cum Tribunis plebis vulnerati ſunt, multi occiſi. Q. Cicero inter cadavera tanquam occiſus jacuit. crudeliſſimæ in foro cædes factæ ſunt. Milo qui ſummo ſtudio Ciceronem proſequebatur, Clodium de vi poſtulavit. Verum in judicium non adductus eſt, quia creati nondum quæſtores erant, per quos ſortitio judicum fieri debebat. Quare cum Milo videret judicio locum non eſſe, nè omnia interim Clodius perturbaret, emptis gladiatoribns, ejus furores & conatus repreſſit.

Antequam autem de Ciceronis reditu ſententia ferretur, iis civitatibus gratias agendas eſſe Senatus cenſuit, quæ M. Tullium receperant: decrevit etiam, ut, qui provincias cum imperio obtinebant, ſalutem & vitam Ciceronis cuſtodirent, & cunctam in Italiam literæ Conſulares mitterentur, ut qui Remp. ſalvam eſſe vellent convocarentur, ut de Cicerone ageretur. Cum igitur ex omnibus Italiæ partibus tanta multitudo, quanta nunquam, Romam confluxiſſet, Lentulus Senatum in Capitolium convocavit. Adfuerunt Senatores quadringenti & amplius. Q. Nepos Conſul alter, qui Ciceroni erat inimicus, tum Senatus authoritate, tum Pub. Servilii gravitate dicendi permotus, cum M. Tullio abſens rediit in gratiam, ac pro eo mitiſſimam habuit orationem. Cn. Pompeius de ſcripto ſententiam dixit, unique Ciceroni Reipublicæ conſervatæ teſtimonium dedit, omnes Pompeii ſententiam ſecuti, excepto uno Clodio, ab exilio Ciceronem revocarunt. Senatûs illud Conſultum

ſummo totius populi plauſu & clamore comprobatum eſt. Poſtridie in curia decretum fuit populi admonitu, ne quis de cœlo ſervaret, ne quis moram ullam afferret, ſi quis aliter feciſſet, is everſor Reipub. haberetur. Legem magiſtratus promulgarunt, cui ſolus Appius Prætor, duoque Tribuni plebis Quinctius & Sex. Attilius adverſati ſunt, ſed fruſtra. Nam pridie Non. Sext. cum comitia centuriata Lentulus Conſul in campo Martio haberet, diſſuadente Clodio, legem hanc ſuaſit Pompeius, cui populus univerſus aſſenſit. Statim autem atque cognovit Cicero ex literis Q. fratris mirifico omnium ſtudio de reditu legem perlatam eſſe, Dyrrachio Brunduſium venit, ubi ab honeſtiſſimis civibus ornatus eſt. Iter Appia via Romam verſus fecit. Toto autem illo itinere incredibilis ad eum ex omnibus oppidis & coloniis concurſus factus eſt, ut illi reditum gratularentur. Veniebant undique legati, & patres-familias cum conjugibus è domibus: tota paſſim Italia feſti dies celebrabantur. Porro ad urbem ut venit, ad eum Senatus univerſus egreſſus eſt cum populo, ut conſervatorem ſuum videret. Cum ad portam Capenam advenisſet, qua Appia via ad urbem ducit, gradus templorum ab infima multitudine compleri ſunt, à qua maximus plauſus datus eſt, & ſumma Ciceroni facta gratulatio. ita populo eum deducente ad Capitolium pervenit, unde inter acclamationes populi ad domum per forum reductus eſt.

Poſtridie in Senatum venit, ubi & Senatui, & populo gratias agit ea oratione, quæ poſt reditum in Senatu, & altera, quæ ad Quirites inſcribitur. Hoc biduo cum ſumma eſſet annonæ caritas, tumultus à plebe concitatus eſt, quæ cædem & flammam Senatui, qui in Capitolio habebatur, minitata eſt. Cicerone ſuadente lex promulgata eſt, ut per quinquennium Cn. Pompeio rei frumentariæ poteſtas toto orbe terrarum decerneretur. Secuta eſt deinde magna contentio de Ciceronis domo, quæ à Clodio conſecrata fuerat. Populus enim comitiis centuriatis eam eodem jure eſſe juſſerat, quo fuiſſet. Senatus, ut de ejus religione ad Pontificum Collegium referretur, edixit. Egit cauſam ſuam tanta vi dicendi Cicero, ut vacuam omni religione domum ejus Pontifices judicarint. ea ſumptibus publicis reſtituta eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 697.

Coſſ. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo, ante Chriſtum 56. Ciceronis quinquageſimus primus.

Initio hujus anni Cicero omni ſtudio in id incubuit, ut Pub. Lentulo, qui Ciliciam pro Conſule obtinebat, Ptolemæi Regis reductio decerneretur. Pub. Sextius à M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi poſtulatus fuit, propter cædem quæ anno ſuperiore, cum de Ciceronis reditu ageretur, in foro facta eſt; ſed defenſus fuit tum ab Hortenſio, tum à Cicerone: cujus oratio pro Sextio extat. Cumque Vatinius maxime Sextium oppugnaviſſet, atque in illum teſtimonium dixiſſet, Cicero Vatinium teſtem perpetua interrogatione accuſavit. Dixit eodem anno

pro

pro Beſtia, de ambitu, apud Prætorem Cn. Domitium in foro medio maximo conventu. Nonis April. factum fuit ſenatuſconſultum in Ciceronis ſententiam, ut de agro Campano frequenti ſenatu Idibus Maii referretur. Hoc eodem anno multa prodigia facta ſunt, de quibus conſulti Haruſpices reſponderunt, quod loca ſacra & religioſa, profana haberentur. Hinc occaſionem nactus Clodius Ædilis vexandi Ciceronem, de ſacris & religionibus concionem habuit; atque Ciceronis domum inter ea loca eſſe dixit, quæ conſecrata profana haberentur. Itaque poſtridie Cicero defendens ſe in ſenatu, qui ex haruſpicum reſponſo decreverat, ut de locis ſacris & religioſis Conſules ad Senatum referrent, orationem habuit de haruſpicum reſponſis; in qua omnia illa prodigia contra Clodium interpretatus eſt. Hoc tempore actum fuit in ſenatu de ſtipendio Cæſaris exercitûs, quod non ſolùm Cicero decrevit, ſed etiam ut & alii decernerent, laboravit. Decrevit quoque de decem legatis Cæſari dandis. Habuit etiam orationem in ſenatu de provinciis conſularibus, in qua ſuadet ut Macedonia & Syria futuris Conſulibus decernantur, & Galliæ Cæſari non adimantur. Cornelium Balbum, & Cælium de vi accuſatum defendit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 698.

Coſſ. Cn. Pompeio Magno ſecundùm, M. Licinio ſecundùm, ante Chriſtum 55. Ciceronis quinquageſimus ſecundus.

Hoc anno dixit contra Piſonem; cùm enim ille, ſuadente Cicerone, è Macedonia revocatus eſſet, graviter de eo conqueſtus eſt in ſenatu. Cicero ei reſpondit. Hoc etiam tempore ſcripſit tres libros de Oratore.

ANNUS URBIS CONDITÆ 699.

Coſſ. L. Domitio Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulchro, ante Chriſtum 54. Ciceronis quinquageſimus tertius.

Cicero abſentis Craſſi cauſſam in ſenatu defendit; & Roma profectus, in Cumano & Pompeiano fuit: atque in Cumano ſcribere inſtituit de optimo ſtatu civitatis, & optimo cive. Eductus à Reatinis in eorum agrum, apud Ap. Claudium coſ. & decem legatos, eorum cauſas contra Interamnates egit. Hinc Romam rediit, ubi totus fuit in cauſis agendis, nam defendit Meſſium & Druſum; Vatinium dignitati ſuæ ſemper infeſtum duobus publicis judiciis tutatus eſt. Pro M. Æmilio Scauro, qui à Triario repetundarum poſtulatus eſt apud M. Catonem Prætorem dixit: Item pro Planco; Extremis anni menſibus, Pompeii rogatu, pro Gabinio, à quo Conſule expulſus eſt, & pro Rabirio Poſthumo.

ANNUS URBIS CONDITÆ 700.

Coſſ. Cn. Domitio Calvino, M. Valerio Meſſala, ante Chriſtum 53. Ciceronis quinquageſimus quartus.

Hoc anno Cicero Augur factus eſt, quem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius, & Q. Hortenſius nominarunt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 701.

Coſſ. Cn. Pompeio Magno tertium ſine collega, ante Chriſtum 52. Ciceronis quinquageſimus quintus.

Cum Clodium Milo interfeciſſet, poſtulatus in judicium, à ſolo Cicerone defenſus eſt. at cum dicere inciperet, ita importunis Clodianorum clamoribus exceptus eſt, ut ea qua ſolitus erat conſtantia, non dixerit. quare eam quam habemus orationem Cicero poſtea ſcripſit, cum Milo Maſſiliæ eſſet, quo, ſtatim poſt judicium, profectus fuerat in exilium. M. Saufeius, Cicerone defendente, abſolutus eſt; & Sex. Claudius ſummo omnium conſenſu damnatus. Hoc anno fingitur habitus ſermo de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque poſtea perſcripſit. T. Munacius Plancus Burſa à Cicerone accuſatus eſt, & Pompeio defendente damnatus, quod curiam incendiſſet.

ANNUS URBIS CONDITÆ 702.

Coſſ. Ser. Sulpicio Rufo, M. Claudio Marcello, ante Chriſtum 51. Ciceronis quinquageſimus ſextus.

Poſt Clodii cædem Cicero de legibus ſcripſit: qua de re cum plures libros ſcripſiſſet, tres tantum ad nos, iique mutili pervenére. Cùm anno ſuperiore factum eſſet ſenatuſconſultum, nè quis Prætorius aut Conſularis intra quinquennium in provinciam ire poſſet. hoc ſenatuſconſulto ire in provincias coacti ſunt, qui in eas ex prætura aut conſulatu non iverant. In his fuit M. Tullius, qui Cilicia provincia Conſularis obtigit cum exercitu peditum xii. mil. equitum duorum mil. & ccc. Tenuit etiam Proconſul Cyprum inſulam Ciliciæ oppoſitam, cum tribus dioecefibus Aſiaticis Cybaritica, Synnadenſi, & Apamenſi. Maio ex urbe profectus eſt, & Brunduſii aliquot diebus commoratus, Athenas 7. Kal. Sextil. ad caſtra venit ad 7. Kal. Sept. ad tertium vero apud Iconium exercitum luſtravit. Ex his caſtris cum graves de Parthis nuncii venirent, perrexit in Ciliciam, per eam Cappadociæ partem, quæ provinciam illam attingit; eo conſilio, ut Armenius Artavaſdes & ipſi Parthi Cappadocia ſe excludi putarent. at certior factus, Parthos procul hinc abeſſe, & magis Ciliciæ imminere, confeſtim iter in eam fecit per Tauripylas. Tarſum venit ad 3. Non. Octob. inde ad Amanum montem plenum hoſtium contendit, ubi ad 3. Idus Octob. magnum eorum numerum cecîdit, caſtella munitiſſima nocturno Pomptinii legati ſui adventu, & ſuo matutino

tutino cepit, atque incendit; moxque Imperator eſt appellatus. Inde Pindeniſſum oppidum munitiſſimum, modis omnibus oppugnatum, poſt ſeptimum & quinquageſimum diem deditione accepit. Tum in hyberna exercitum dimiſit, eique Q. fratrem præfecit, qui & ipſe in ejus legatis fuit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 703.

Coſſ. L. Æmilio Paullo, C. Claudio Marcello, ante Chriſtum 50. Ciceronis quinquageſimus ſeptimus.

Ad hos Conſules è Cilicia ſcripſit Cicero, petiitque ut quam honorificentiſſimum ſenatuſconſultum de rebus à ſe geſtis faciendum curarent. Ei revera pro re bene geſta ſupplicationes decretæ ſunt. Nonis Januarii Tarſo profectus fuit in Aſiam, ut in ſuis diœceſibus jus diceret. Ex Aſia in Ciliciam Nonis Maii perrexit: provincia decedens, C. Cælium Quæſtorem ſuum ei præfecit: Athenas venit, inde Brunduſium, unde Romam reverſus eſt.

ANNUS URBIS CONDITÆ 704.

Coſſ. C. Claudio Marcello, L. Cornelio Lentulo Crure, ante Chriſtum 49. Ciceronis quinquageſimus octavus.

M. Tullio Ciceroni pridie Non. Januar. ad urbem accedenti ſic eſt obviam proditum, ut nihil fuerit magnificentius. at invenit plenam motibus internis Rempublicam, diſſentientibus Pompeio & Cæſare. Dixit omnia, & fecit quæ ad concordiam pertinerent. Ad Cæſarem & Pompeium ſcripſit, ut utrumque placaret, atteſtatus nihil civili bello miſerabilius eſſe in Republica. Cum itaque varias in partes Italia deſcripta eſſet, ut quiſque ſuam partem defendendam ſuſciperet, Capuam Cicero ſumpſit. Roma igitur Capuam profectus eſt 14. Kal. Feb. luſtratiſque Formiis, iterum Capuam rediit, ubi triduum fuit. In Apuliam à Pompeio advocatus eſt. Sed cum in via Cæſar eſſet, Theani Sidicini manſit, unde Leptam cum litteris ad Pompeium miſit, reverſuſque Formias eſt. Pompeius vero Brunduſium iter fecit, quò Ciceronem vocavit, ſed manſit in Formiano. Cæſar interim Brunduſio, quò ingreſſus erat poſtero die, quo Pompeius oppidum deſeruerat, Romam reverſus eſt. Eo in itinere Cicero illum convenit: deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio ſuo togam puram dedit, manſitque in villis menſe Aprili & Maio, & 7. Idus Junii ad Pompeium in Græciam navigavit. Ejus adventus multis gratus fuit, ſed non Catoni, à quo reprehenſus eſt, quòd Pompeium ſecutus eſſet, neque manſiſſet in Italia, rebus proſpecturus. Catonis verbis non mediocriter commotus eſt, eoque gravius, quod nulla ejus opera Pompeius utebatur. quare eum facti pœnituit non tam propter ſuum periculum, quam propter vitia multa, quæ ibi offendit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 705.

Coſſ. C. Julio Cæſare ſecundùm, P. Servilio Vatia Iſaurico, ante Chriſtum 48. Ciceronis quinquageſimus nonus.

Vicit Cæſar Pompeium ad Pharſaliam: in acie Cicero non fuit, ſed in caſtris, propter valetudinem. Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato: nam Cato Dyrrachii relictus eſt à Pompeio cum 15 cohortibus, ut impedimentis præſidio eſſet. Victo Pompeio, Cato, qui copias magnas, & claſſem ingentem Dyrrachii habebat, ad M. Tullium, qui Conſularis erat, imperium deferre voluit. at cum illud recuſaret, propius factum eſt nihil, quam ut occideretur, cùm & Pompeius filius, & amici eum proditorem appellarent, gladioſque ſtringerent; ſed Cato reſiſtens vix letho eum eripuit. quare Cicero cum multis aliis Senatoribus continuo Romam profectus eſt, & Brunduſii moratus Cæſarem expectavit. Brunduſium quoque M. Antonius poſt victoriam, cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit. Scripſit tum Cæſar ad Antonium, prohibere omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet. quare cum Antonius petiiſſet à Cicerone per literas, ut ſibi ignoſceret: facere ſe non poſſe, quin Cæſaris literis pareret: miſit ad eum Cicero L. Lamiam, qui demonſtraret, Cæſarem Dolabellæ dixiſſe, ut ad Ciceronem ſcriberet, ut in Italiam quamprimum veniret. itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. Vide epiſt. 7. lib. 11. ad Att.

ANNUS URBIS CONDITÆ 706.

Coſſ. Julio Cæſare ſecundùm Dictatore, M. Antonio Equitum Magiſtro, ante Chriſtum 47. Ciceronis ſexageſimus.

Conſtituerat Cicero filium ſuum Ciceronem cum Cn. Salluſtio obviam Cæſari mittere: ſed cum de ejus adventu nihil afferretur, conſilium mutavit. Cicero litteras à Cæſare accepit, quas ille ei ex Ægypto miſerat, quibus petebat ut eſſet idem qui fuiſſet. Sed opinione citius Cæſar venit in Italiam, quod ubi Ciceroni perlatum eſt, & eum Tarentum navibus appuliſſe, atque inde Brunduſium pedibus contendere, obviam illi proceſſit. Cæſar, ut eum longe ante alios occurrere vidit, deſcendit, & cum eo ſolo colloquens, multa ſtadia proceſſit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 707.

Coſſ. Julio Cæſare tertiùm Dictatore, M. Æmilio Lepido, ante Chriſtum 46. Ciceronis ſexageſimus primus.

Toto hoc anno bellum Africanum geſtum eſt, ac ferè ſemper Romæ commoratus eſt Cicero, vel in villis; nec ferè exibat, propter varias hominum ſuſpiciones. Totus fuit in ſtudiis: eo enim tempore putatur ſcripſiſſe partitiones oratorias, & librum qui *Brutus* inſcribitur, qui de claris Oratoribus eſt. Cato ſibi Uticæ mortem conſcivit. Cæſar, Afri-

cano

cano bello confecto, Romam rediit, ubi ab eo honore Cicero afficiebatur. Scripſit vitam Catonis. Pepercit Marcello Cæſar, rogante Senatu. Cicero, qui ſilere in poſterum ſtatuerat, rogatus ſententiam, ampliſſimis verbis Cæſari gratias egit: quæ oratio pro Marcello extat. Dixit quoque apud Cæſarem pro Ligario, quem crimine liberavit. Tullius cum Terentia divortium fecit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 708.

Coſſ. C. Julio Cæſare, quartùm Dictatore ſine collega, ante Chriſtum 45. Ciceronis ſexageſimus ſecundus.

Dimiſsâ Terentiâ, Cicero virginem quandam, nomine Publiliam, uxorem duxit, eamque divitem, ut æs alienum diſſolveret. Non ita multò poſt Tullia ejus filia pariens apud Lentulum obiit. Mirum eſt quanto ejus deſiderio exarſerit. Plures viri graves eum litteris conſolati ſunt; M. Brutus, Lucceius & Cæſar, qui tum erat Hiſpali: ſed cum omnem conſolationem dolor vinceret, ſcripſit librum, quem *Conſolationem* inſcripſit. Dicitur paulò poſt Publiliam conjugem dimiſiſſe, quòd morte Tulliæ viſa eſſet lætari. Poſt illius mortem Cicero domo abfuit, atque in cæteris villis maximam anni partem in Philoſophiæ ſtudiis poſuit. Hortenſium ſcripſit; quo in libro Philoſophiam ab Hortenſio vituperatam defendit. Meminit hujus libri D. Auguſtinus, atque, illius lectione ad Chriſtianæ Philoſophiæ contemplationem ſe incentum fuiſſe. Duobus libris Academicis poſteriores duos adjecit: ſcripſit quoque libros de finibus, & laudationem Porciæ, ſororis M. Catonis, & uxoris L. Domitii Ahenobarbi. Cæſar ex Hiſpania victor menſe Octobri in urbem rediit, apud quem Cicero pro Rege Dejotaro orationem habuit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 709.

Coſſ. C. Julio Cæſare, M. Antonio, ante Chriſtum 44. Ciceronis ſexageſimus tertius

Cicero, poſt quinque libros de finibus, quinque alios Tuſculanarum quæſtionum edidit. Initio hujus anni Romæ fuit, & Kal. Jan. in ſenatu adfuit, cùm Cæſar, reſiſtente Antonio, Dolabellam ſubrogare ſibi voluit. Idibus Martiis à conjuratis in Pompeii curia confoſſus eſt. ſed quia eo interfecto Brutus pugionem extollens, Ciceronem exclamavit, illius conjurationis particeps creditus eſt: ſed revera non fuit, ut Plutarchus ſcribit. Dio refert lib. 44. percuſſores Cæſaris, cum è curia in forum ſe conferrent, crebro Ciceronem exclamaſſe. cum illis Cicero ſe recepit in Capitolium, neque adduci potuit, ut ad Antonium iret. Poſt diem tertium in ædem Telluris venit, ubi Senatus habebatur, & ad pacem cives hortatus eſt Athenienſium exemplo: habuit quoque Antonius orationem de concordia. Cicero initio Aprilis ex urbe rus profectus eſt, villas ſuas luſtraturus. In hac ruſticatione tres libros de

natura

natura Deorum ſcripſit; duos de divinatione, & dialogum de ſenectute, aut ſane jam ſcriptum ad Atticum miſit. Eodem tempore, cum omnes cogitationes ſuas defixas in concordia civium haberet, atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, ſcripſit Lælium, ſive librum de amicitia. Circa illud tempus Octavius, qui Auguſtus dictus eſt, audita morte Cæſaris, qui magnus ejus avunculus erat, Apollonia in Italiam venit, & Neapolim tranſivit, ubi honorificè cum Cicerone fuit, & amicè. Hic poſtea menſe Maio cum Hirtio coſ. deſignato in Puteolano commoratus eſt, ubi de fato ſermonem habuit. Extremo menſe Maio Romam versùs profectus eſt, ut Kal. Junii in Senatu, ſicut Antonius edixerat, adeſſet. Sed cùm ille ſe Romam ſtipatus armis retuliſſet, Senatores metu perterriti repente diffugerunt iv. Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, nec in urbem rediiſſe, niſi pridie Kal. Septemb. videtur. Eo tempore de Officiis ſcribere aggreſſus eſt; & cum haberet jus legationis liberæ, iter in Græciam ſuſcepit, ut Romæ adeſſet Kal. Januariis, quibus Hirtius & Panſa conſulatum erant inituri. Veliam venit xiii. Kal. Sextil. ibique diem conſtitit. Veliâ proficiſcens Topica ad Trebatium, in ipſa navigatione conſcripſit. Miſerat etiam paullò antè ad Atticum duos libros de gloria, quorum meminit lib. 2. de Officiis. Inde venit in Siciliam, Syracuſas, & Leucopetram, ubi navim conſcendit tranſmiſſurus in Græciam. Stadia trecenta circiter provectus, rejectus Auſtro vehementi eſt ad Leucopetram. Sed cum in villa P. Valerii maneret, ibique ventum commodum expectaret, Rhegini quidam viri illuſtres Roma huc redierunt, qui nuntiabant ſpem eſſe, fore ut Antonius cederet, res conveniret, Cæſaris interfectores redirent. Addebant etiam Ciceronem deſiderari. Nihil moratus ille ſtatim Veliam adductus eſt. Convenit Brutum, qui apud Hebetem fluvium circa Veliam cum navibus erat, atque inde in patriam omni feſtinatione properavit. Accedenti ad urbem tanta multitudo obviam venit, ut, dum ad portas cives Rom. ingredientem excipiunt, adventumque gratulantur, dies ferè conſumptus fuerit. Kalendis Sept. Antonius ſenatum habuit de ſupplicationibus Cæſari decernendis: Ciceronem in curiam vocavit; ſed cum è via langueret, non adfuit, cauſatus valetudinem. Antonius id ægrè ferens palam in ſenatu, niſi veniret, fabros ſe miſſurum, & domum ejus diſturbaturum dixit. Adfuit poſtridie in ſenatu Cicero, ſed Antonius abfuit. Cicero minus quidem liberè de republica dixit, quam ſua conſuetudo; liberiùs tamen, quam pericula minæque poſtulabant. Habuit in Senatu primam Philippicam, qua ſic Antonius offenſus eſt, ut inimicitias Ciceroni denuntiaverit. Itaque in Senatu eum adeſſe juſſit xiii. Kal. Octob. ubi orationem contra Ciceronem abſentem non tam dixit, quam furiosè evomuit. Ciceroni cupienti adeſſe in Senatu, per amicos non licuit, eo quod Antonius à Cicerone cædis initium facturus putaretur. Antonio Tullius reſpondit nobili & divina ſua Philippica, in qua totam Antonii vitam excuſſit egregiè. Verùm non adfuit Antonius, quem tamen quaſi præſentem alloquitur. obviam

nempe

nempe iverat legionibus quatuor, quæ in Macedoniam à Cæſare miſſæ, poſt ejus cædem in Italiam redierant, ut eas ſibi pecunia conciliaret, & in urbem adduceret. Brunduſium itaque venit vii. Idus Octob. Profecto Antonio, Octavianus primùm à Calatia, mox à Caſſilino veteranos milites excivit, quorum alii ſecuti exemplum brevi exercitum conflaverunt. Cicero tum ruſticabatur, & libros de officiis abſolvebat. Sunt qui putent eo tempore paradoxa ſcripſiſſe. Cùm rediiſſet Romam Antonius, atque adeſſe juſſiſſet Senatum in Capitolio, audivit legionem Martiam & quartam ad Octavianum tranſiviſſe. quare mente concidit, & ſtatim in Galliam citeriorem paludatus properare decrevit, quam acceperat à populo. ſed Brutus eum provincia excluſit, & edictum propoſuit, quo promittebat ſe provinciam Galliam in Senatûs populique Romani poteſtate retenturum. Cicero Romam reverſus, cum audiviſſet decretum à Bruto propoſitum, venit in ſenatum, quo plures cum eo Senatores convenere. Retulerunt Tribuni plebis ad Senatum, de præſidio Conſulum deſignatorum Panſæ & Hirtii, ut Senatus Kal. Jan. tuto haberi, & ſententiæ de ſumma Repub. dici poſſent. Cicero ſuam rogatus, cenſuit ut præſidium decerneretur, & quæ Octavius Cæſar egiſſet, publica authoritate confirmarentur, &c. De his vide Philippicam tertiam. Factum eſt igitur in ejus ſententiam ſenatuſconſultum; & progreſſus in concionem, quid actum eſſet in ſenatu Philippicâ quartâ exponit.

ANNUS URBIS CONDITÆ 710.

Coſſ. C. Vibio Panſa, A. Hirtio, ante Chriſtum 43. Ciceronis ſexageſimus quartus.

Kalendis Januariis Conſules ſenatum habuerunt in Capitolio de Antonio, qui Mutinam obſidebat, & D. Brutum oppugnabat. Cicero id egit ut hoſtis Antonius judicaretur, alii ut legati ad eum mitterentur. Habuit igitur quintam Philippicam, in qua legationem diſſuadet, contendit bello Antonium eſſe perſequendum, honores eſſe decernendos iis, qui adverſus eum Rempublicam defendunt. Judicatus fuiſſet hoſtis Antonius, niſi Salvius Tribunus plebis interceſſiſſet. Decrevit tamen Senatus ut Brutus laudaretur, quòd Antonio Galliam non conceſſiſſet; ut Cæſar Octavianus cum Panſa bellum gereret, ſententiam loco conſulari diceret, conſulatum peteret decem annis prius quam lege fas eſſet. Decreti ſunt itaque legati ad Antonium cum iis verbis quæ Cicero perſcriberet. Quæ ad eam rem pertinent ſextâ Philippicâ populo expoſuit. Cùm interim legati expectarentur, veritus Cicero, nè ad pacem Senatus inclinaret, Philippicâ ſeptimâ pacem diſſuaſit. at cùm plena ſuperbiæ reſponſa retuliſſent, tumultus à Senatu decretus eſt, cùm belli nomen quibuſdam non placeret. quod à Cicerone Philippicâ octavâ reprehenſum eſt. Deinde cùm in ſenatu ageretur de ornando Ser. Sulpicio, qui in legatione obierat, Philippicam nonam habuit.

M. Bru-

M. Brutus anno ſuperiore ex Italia in Græciam profectus, Athenas venit, ubi multos nobiles adoleſcentes ſibi adjunxit. In his fuit M. Ciceronis filius, quem ſummis laudibus propter multas virtutes, ut ſcribit Plutarchus, Brutus efferebat. Hunc ille ſecum in Macedoniam duxit, quo legato uſus multa feliciter geſſit. Venit igitur Brutus in Macedoniam, cum C. Antonius Marci frater Q. Hortenſio decedenti ſuccederet. Sed Hortenſius exercitum Bruto dedit. Legio vero, quam L. Piſo Legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio ſe tradidit; pars equitatûs, qui in Syriam ducebatur, ad Brutum ſe contulit: partem alteram ad ſe Cn. Domitius abduxit: P. Vatinius, qui Dyrrachium occupaverat, portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. His de rebus Brutus literas publicè miſit, quas Panſa Conſul, laudato Bruto, in Senatu recitavit. Q. Fuſius rogatus ſententiam, Brutum oppugnavit: contra quem Cicero Philippicam decimam dixit. C. Antonius qui ſe Apolloniam receperat cum ſeptem cohortibus, Buthrotum contendens, tres amiſit, quæ à Bruto conciæ ſunt: verùm prælio cum Cicerone filio ad Byllidem commiſſo, victus in Bruti poteſtatem venit. Cum Antonius Apolloniam teneret, ante Kal. Apr. allatum fuit de morte Trebonii, quem Dolabella Smyrnæ verberibus in quæſtione interfecit. Hoſtis Dolabella à Senatu judicatus eſt, & actum de imperatore deligendo. Cicero rogatus ſententiam Philippicam undecimam dixit, cenſuitque ut Caſſius bello Dolabellam perſequeretur: cum autem pacis ſermo ab amicis Antonii ſpargeretur, Senatus legatos ad eum, Ciceronem, & P. Servilium decrevit: ſed habuit Cicero duodecimam Philippicam, qua inutilem illam eſſe legationem, ſeque minus idoneum eſſe legatum oſtendit. Panſa initio menſis Aprilis ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus Romam ad Senatum miſit, quem ad pacem cum Antonio faciendam cohortatus eſt. Multi pacem ſuaſerunt, quod incertus belli exitus videretur. Tullius rogatus ſententiam, Philippicam decimam tertiam dixit, cum Antonio, & Antonianis pacem eſſe non poſſe docens. Cum multi de Mutina deſperarent, optatiſſimi nuntii, & literæ de victoria Mutinenſi venerunt, quo tempore maximo concurſu ad Ciceronem multitudo venit, à qua in Capitolium quaſi triumphans deductus eſt, indeque in Roſtris collocatus, & domum reductus eſt. Hæc exponit Cicero Philippica decima-quarta, in qua ſupplicationes Conſulibus, & Cæſari decernit. Interim Antonius fuga tranſgreſſus Alpes ſpe primùm colloquii, repulſus eſt à Lepido; mox ſæpius in conſpectum militum veniens, à militibus receptus eſt. Sed tandem Lepidus ſe conjunxit cum Antonio, qua de cauſa Lepidus à Senatu hoſtis judicatus eſt, & cæteri qui cum eo à Repub. defecerunt. Illis tamen redeundi ad mentem ante Kal. Septemb. poteſtas fuit. Octavianus vero Cæſar, ut cognovit Antonium à Lepido receptum eſſe, atque ab ipſo ſtare cæteros exercitûs duces, cauſam optimatum ſtatim deſeruit: tum inter eum & Antonium commercia epiſtolarum fuere, & conditionum facta mentio, ut milites inter ſe jurarent, cum nullo exercitu, qui Caii Cæſaris fuiſſet, bellum ſe geſturos.

ſturos. Quadringentos igitur milites Romam ad Senatum miſit, qui Conſulatum pro ſe nomine exercitûs peterent. Cum Senatus cunctari videretur, unus Centurio Cornelius nomine dicere non dubitavit, oſtendens gladii capulum, *hic faciet, vos ſi non feceritis.* Ferunt reſponſum dediſſe Ciceronem, *ſi ita petitis Conſulatum, eum accipiet.* Cùm re infecta milites illi abiiſſent ad Octavianum, ille Antonium & Lepidum in Italiam accerſivit, & legiones ad urbem hoſtiliter admovit. Cicero tunc ad Octavianum venit, & paullo poſt ex urbe fugit. Statim vero Octavianus Cæſar anno ætatis vigeſimo cum Q. Pedio Conſul factus eſt. In Conſulatu Octavianus tulit legem de quæſtione in eos habenda, quorum opera pater occiſus eſt: Pedius, ut, qui C. Cæſarem interfecerant, eis aqua & igni interdictum eſſet. Octavianus parum gratus in Ciceronem, eum valere juſſit. Facta cum Antonio, & Lepido pace, in unum locum copias contraxerunt, & provincias imperii Romani tres illi inter ſe partiti ſunt. Cæſar utramque Africam cum Sicilia & Sardinia, Lepidus Hiſpanias & Galliam Narbonenſem, Antonius reliquas Gallias habuit. Addidere, ut ipſi triumviri per quinque annos eſſent, ut ſuos quiſque inimicos proſcriberet. Proſcribendis quidem civibus primùm Cæſar reſtitit; ſed cum incepiſſet, duobus Collegis acerbius egit. nam Ciceronem, qui de eo bene meritus fuerat, per ſummam perfidiam Antonii furori permiſit. Fugerat interim Cicero ex urbe, cum illi triumviri Romam venerunt, primo in Tuſculanum, inde tranſverſis itineribus in maritimum ſuum fundum proficiſci ſtatuit, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria audierat, tranſire. Ferebantur lecticis confecti mœrore, & inter ſe caſum ſuum lamentabantur. Quintus magis angebatur animo propter inopiam, quia nihil ſecum domo extulerat. Marco perexiguum viaticum erat. Satius igitur affirmabat Marcum fuga antecedere, ſe convaſatum domum recurrere. Complexi inter ſe, multiſque lacrymis profuſis digreſſi ſunt. Quintus non ita multis diebus poſt à ſervis proditus una cum filio à percuſſoribus interfectus eſt. de utriuſque morte loquitur Dio lib. 47. Marcus Aſturam delatus navem ſtatim conſcendit, & oram legens, Circæum uſque vento pervenit. Inde ſolvere cum pararet, vel maris motu permotus, vel de Cæſaris fide non plane deſperans, in terram regreſſus eſt, habens in animo Romam, & domum Cæſaris clam ingredi, ſibique ante lares ejus manus inferre, ut in patria quam ſervaverat moreretur, & Cæſaris perfidiam argueret, à quo tam ignavè prodebatur. Sed cruciatuum metu depulſus, ſervis ſe ad Caietam deportandum navigio commiſit, ubi prædia habebat. Ad Ciceronis navem, quæ ad littus appellebatur, corvi confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ inſidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita roſtris tutuderunt. quod ſignum infauſtum omnibus viſum eſt. Cicero tamen egreſſus in villam ſe recepit, & quieti ſe dedit. ibi corvorum magna pars triſti voce ad feneſtram aſſedit, unus in lectum devolavit, & roſtro veſtem, qua Cicero tectus erat,

erat, paulatim ab ore ipſius removit. Servi cum id prodigii viderent, ſuam ignaviam ipſi damnaverunt, ſi herilis cædis ſpectatores eſſe ſuſtinerent, neque ipſum defenderent. partim igitur precibus, partim vi impoſitum lecticæ ad mare detulerunt. interim percuſſores advenere Herennius Centurio, & Popilius Tribunus militum, quem parricidii reum defenderat: qui nec unquam re, nec verbo à Cicerone læſus, hoc ſibi crudele liberatoris ſui interficiendi munus Antonium rogaverat.

Percuſſores cum fores clauſas inveniſſent, eas effregerunt; cumque Cicero non appareret, & ii, qui intus erant, ubi eſſet, ſcire ſe negaſſent, fertur Philologum quemdam Quinti fratris libertum, quem bonis artibus & diſciplinis ipſe Cicero inſtituerat, Tribuno dixiſſe, lecticam per ſilveſtres & opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus recta per eaſdem accurrens, Ciceronem eſt aſſequutus; at ubi illum vidit, Cicero ſervos lecticam ibi deponere juſſit, & paratos fortiter & fideliter ad dimicandum, quietos pati quod ſors iniqua cogeret. Cùm obſideri ſe armatis hominibus circumſpexit; ego verò conſiſto, inquit: & mentum, ut conſueverat, tangens, in percuſſoribus oculos conſtanter fixit, & extra lecticam cervicem immotam præbenti, caput à Popilio præciſum eſt, cum manibus, quibus Philippicas in Antonium ſcripſerat. Caput ſtatim ad Antonium Romam delatum eſt, quod poſt multa probra inter duas manus, in roſtris poſuit, ubi ille Conſul, ubi ſæpe Conſularis, ubi defenſor bonorum omnium, patriæ parens, urbis liberator, & conſervator civium, ea eloquentiæ admiratione, qua nulla unquam majore ante eum, nulla poſt eum, auditus eſt.

IN Q. CÆCILIUM.

De Accusatore in C. Verrem constituendo, Oratio, quæ DIVINATIO dicitur.

ARGUMENTUM.

C. Verres per triennium Siciliæ præfuit; ubi cum avarè multa, crudeliter, & libidinosè gessisset; repetundarum à Siculis, exceptis Syracusanis & Mamertinis postulatus est. Illi sibi patronum ob eas causas, quæ in hac oratione exponuntur, Ciceronem delegerunt. Sed cum accusandi munus ad se potius pertinere Q. Cæcilius, qui Verris Quæstor fuerat, contenderet; orta contentione, Cicero hanc orationem habuit; quæ Divinatio dicitur, quòd judices, remotis testibus & tabulis, sola argumenta sequantur, & quasi divinent uter debeat accusare.

DE GENERE CAUSÆ.

Publica causa est, agitur enim de accusatore constituendo in publico crimine, quale est de repetundis. Genus est quidem judiciale, sed mixtum demonstrativo, & deliberativo. Quia versatur in vituperatione Cæcilii, & quæritur uter accusator eligendus sit, Cicero an Cæcilius.

PERSONÆ IN JUDICIO.

Actores Siculi, reus Caius Verres. Accusatoris munus sibi deposcunt Cicero & Q. Cæcilius natione Siculus, & Judaicæ superstitioni obnoxius, Verris antea quæstor in Sicilia.

Judices M. Glabrio Prætor. aderant ei tunc in consilio iidem qui in causa Verris adfuerunt ex ordine Senatorio lectissimi quique viri, penes quos tunc judicandi potestas erat ex lege Syllæ.

PARTES.

Partes quinque sunt. Exordium, Constitutio causæ, Confirmatio, Confutatio, Peroratio.

TEM-

TEMPUS.

Habita est anno urbis conditæ 685. Marco Licinio Crasso, & Cn. Pompeio Consulibus, anno Ciceronis 37. cum ædilitatem peteret, tribus & amplius mensibus antequam à Cicerone Verres accusari cœperit.

LOCUS.

Habita est hæc Oratio in foro, audiente ac spectante Populo, quia est causa publica.

EVENTUS.

Victus est Cæcilius, & accusatio ad Ciceronem delata.

EXORDIUM *in quo, causas affert quare nunc petit accusare Verrem, qui hactenus, plures defendit.*

I. SI quis vestrúm, Judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos in caussis judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutata voluntate ad accusandum descendere: is, si mei consilii causssam rationemque cognoverit, una & id quod facio probabit, & in hac causssa profectò neminem præponendum esse mihi [a] actorem putabit. Cum quæstor in Sicilia fuissem, Judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam quæsturæ, nominisque mei relinquerem: factum est, uti cum summum

INTERPRETATIO.

[a] *accusatorem.*

NOTÆ.

1. *Eorum qui adsunt*] Aderant aut assessores, aut auditores ex senatorio ordine sine potestate. Quia ad Magistratus non pertinebat judicare, sed tantum judices constituere.

2. *In causis judiciisque publicis*] Causæ aliæ fuerunt privatæ, quæ de controversiis, & quæ privatas tantum personas attingebant. aliæ publicæ, quæ de criminibus, & ad totam Rempub. pertinebant unde Cic. pro Cæcinna, *omnia judicia aut distrahendarum controversiarum, aut* [a] *puniendorum maleficiorum causa reperta sunt.*

4. *Ad accusandum descendere*] Excusat se quod illud accusandi munus suscipiat, quod erat tantum adolescentum. Certe illam ætatem sine ulla accusatione transegerat.

5. *Una & id*] Id est, ille *simul* cum omnibus.

6. *Cum Quæstor*] Quæstor fuit Cicero ante annos abhinc quatuor, Prætore Sexto Pæduceo qui successorem habuit C. Sacerdotem, & ille Verrem. Duo autem fuerunt in Sicilia Quæstores Lilybætanus alter, alter Syracusanus. Cicero Lilybætanus fuit.

in

in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præſidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrarentur: qui nunc populati, atque vexati, cuncti ad me [b] publicè ſæpe venerunt, ut ſuarum fortunarum omnium cauſſam, defenſionemque ſuſciperem: me ſæpe eſſe pollicitum, ſæpe oſtendiſſe dicebant, ſi quod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid à me requirerent, commodis eorum me non defuturum. veniſſe tempus aiebant, non jam ut commoda ſua, ſed ut vitam, ſalutemque totius provinciæ defenderem: ſeſe jam ne Deos quidem in ſuis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum ſimulacra ſanctiſſima C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet: quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in ſuppliciis, avaritia in rapinis, ſuperbia in contumeliis efficere potuiſſet, eas omneis ſeſe hoc uno Prætore per triennium pertuliſſe: rogare & orare, ne illos ſupplices aſpernarer, quos me incolumi, nemini ſupplices eſſe oportet. Tuli graviter, & acerbè, Judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines ſpes falleret, qui opem à me atque auxilium petiſſent, aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adoleſcentia dediſſem, tempore atque officio coactus ad accuſandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præſertim quæſtor in eadem provincia poſt me quæſtorem fuiſſet. quo ego [c] adjumento ſperabam hanc à me moleſtiam poſſe dimoveri, id mihi erat [d] adverſarium maxime: nam illi multo mihi hoc facilius [e] remiſiſſent, ſi iſtum non noſſent, aut ſi iſte apud eos quæſtor non fuiſſet.

[b] *publico* conſilio. [c] *excuſatione.* [d] *contrarium.* [e] *conceſſiſſent.*

10. *In veteribus patronis*] Siculi veteres patronos habebant, Marcellum, qui à primo illo Marcello natus eſt qui Syracuſas cepit: Scipiones, propter Scipionem Africanum, qui excila Carthagine rapta quondam a Pœnis Siciliæ ſua ornamenta retulit: Metellos, qui Lepidum Quæſtorem in illa Provincia accuſarunt.

11. *Populati & vexati*] Avaritia Verris & crudelitate non mediocriter Siculi vexati ſunt, ut patebit ex hac, & ſequentibus orationibus.

12. *Ad me Publicè*] Oratorie omnes veniſſe dicit. nam neque Mamertini venerant, neque Syracuſani.

17. *Ne deos quidem*] Per Oxymoron ludium in Verrem excitat qui ita omnia depopulatus eſt, ut, vel ipſa Deorum simulacra abſtulerit.

19. *Ex delubris*] Inter delubra & templa Aſconius id ponit diſcriminis, quod *templa ſunt ſingulorum diis attributa locorum: delubra multarum ædium ſub uno tecto, à diluvio pluviæ munitarum.*

22. *Per triennium pertuliſſe*] Per tres annos Siculi Arrium quemdam Verri ſucceſſorem expectabant. Nota autem Prætorias Provincias annuas quidem fuiſſe, ſed ſi neque primo, neque ſecundo anno revocarentur Prætores, triennium eas adminiſtraſſe.

1b. *Rogare & orare*] *Rogantur homines, orantur dii*, inquit Pedianus.

23. *Nemini*] Omiſit, *alteri*, ne hæc laus ſibi uſurpata ſuperbiſſima videretur.

24. *Graviter & acerbe*] Graviter tulit Cicero, quod præter conſuetudinem ſuam accuſare cogeretur: *acerbe*, quod Siculorum calamitas eum moveret, qui peſſimè à Verre tractabantur.

28. *Eos habere*] Indicat quod munus accuſandi Verrem à ſe rejecerit.

29. *Poſt me*] Non proximè, nam Sext. Peduceo Prætore, Quæſtor tantú fuit Cicero, at Cæcilius Verre. Inter Peduceum autè & Verrè Prætor in ea fuit Sacerdos.

32. *Non noſſent*] Noverant Siculi Cæcilium, cum genere Siculus eſſet, & quia noverant eum ignarum & improbum, ei cauſam ſuam conſidere auſi non ſunt.

II. Adductus sum, Judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, instituto que majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, Judices! consolatur, quod hæc quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, & non omnino à defendendis hominibus, sublevandisque discedere. Quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem: si aut hoc à me Siculi non petiissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet, & hoc, quod facio, me reipub. causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me [a] agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere? Quid est, pro Deum hominumque fidem! in quo ego reip. plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod

[a] *accusante.*

1. *Officio*] Cum Quæstor in Sicilia fuisset Cicero, petentibus Siculis officium denegare non debuit.

Ib. *Fide*] Cum promisisset se commodis eorum non defuturum, fidem præstare debuit.

Ib. *Misericordia.*] Cum crudeliter Siculi vexarentur, debuit eos sublevare.

2. *Exemplo*] Pub. Sulpitius C. Norbanum civem seditiosum in jus vocavit. L. Fusius Manilium accusavit. Vide lib. 2. Offic.

Ib. *Consuetudine*] Non adolescentes ut tunc temporis; sed ipsi viri graves accusare consueverant, cum de Repub. & patrocinio agebatur, nunc autem agitur de patrocinio Siculorum.

3. *Non ex meorum*, &c.] Hotomanus docet hic tempus pro ratione negotiorum poni, id est, commodo, vel incommodo recenti, cui ex tempore prospiciendum est.

Ib. *Necessariorum*] Cum Siculis amicitiam junxerat Cicero, in quos præter cæteros necessaria officia conferre debuit.

7. *Si mihi unus*] Is sensus est, etsi unum accusem, tamen hæc actio, non est dicenda accusatio, sed defensio, quia Siculos cum eorum civitatibus contra unum Verrem defendo.

8. *In instituto meo*] Gloriatur Cicero sæpe multos defendisse, neminem accusasse, vel paucos.

10 *Causam tam idoneam*] Oratori, idonea est causa unde sibi multam laudem comparare potest.

Ib. *Tam illustrem*] Illustris est propter Quæstoris munus quod in ea gessit.

Ib. *Tam gravem*] Propter res momenti quas continet, gravis est.

13 *Reipub. Causa*] Cicero *Nullis inimicitiis, nullis injuriis, nullo præmio, nulla denique alia re, quam utilitate communi adductus*, Verrem in judicium vocat. Nec quemquam alium advocasse ait Ver. 5.

15. *Achaia, Asia*] Dolabellæ legatus Verres, & proquæstor multa in hæ provinciis flagitia commisit. *Achaia* vero Regio est Græciæ undique mari septa, præterquam à Septentrione, cujus Metropolis Corinthus. Plin. lib. 4. cap. 4.

15. *Cilicia*] Regio minoris Asiæ, Syriæ proxima. Vide Plin. lib. 5. cap. 26. hanc postea regendam Cicero sortitus est.

Ib. *Pamphylia*] Pamphylia Asiæ minoris Regio ad mare Mediterraneum sita.

Ib. *Romæ*] Romæ Prætor Urbanus fuit Verres.

aut populo Rom. gratius esse debeat? aut sociis, exteriſque nationibus optatius esse possit? aut saluti, fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus everſæ provinciæ: ſocii ſtipendiariique populi Romani afflicti, miſeri, jam non ſalutis ſpem, ſed exitii ſolatium quærunt. Qui judicia manere apud ordinem Senatorium volunt, queruntur accuſatores ſe idoneos non habere, qui accuſare poſſunt, judiciorum ſeveritatem deſiderant. Populus Rom. interea, tametſi multis incommodis, difficultatibuſque affectus eſt, tamen nihil æquè in repub. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit. Judiciorum deſiderio, tribunitia poteſtas efflagitata eſt: judiciorum [b] levitate, ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur. Judicum culpa atque dedecore etiam cenſorium nomen, quod aſperius antea populo videri ſolebat, id nunc poſcitur: id jam populare, atque plauſibile factum eſt. In hac libidine hominum nocentiſſimorum, in populi Rom. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offenſione, cùm hoc unum

[b] *improbitate.*

20. *Aut ſociis*] Tria erant Sociorum genera: alii victi bello, quibus leges imponebantur: alii qui bello pares æquo fœdere in amicitiam venerant: alii, qui nunquam hoſtes fuerant, ſed Sociali fœdere amicitiam junxerant.

23. *Stipendiarii*] Stipendiarii illi populi dicebantur, qui certum vectigal Pop. Rom. aut in pecunia, aut in frumento pendebant.

24. *Qui judicia*] Ab Equitibus, ad Senatores judicia Sylla tranſtulit, quod Cinnam contra ſe adjuviſſent. Sed cum infamia judicarunt; nam apud omnes invaluit hæc de iis opinio, hominem divitem, quantumvis ſit nocens, damnari non poſſe.

25. *Accuſatores idoneos*] Idonei non erant accuſatores aut quia rudes erant propter juniorem ætatem, aut quia pecunia corrupti. Unde metu accuſationis audacia improborum civium non continebatur.

26. *Judiciorum ſeveritatem*] Severitas judiciorum patet maxime in damnandis improbis, & bonis vindicandis.

27. *Multis incommodis, difficultatibuſque*] Incommoda ſunt rerum præteritarum quæ maxima Reipub. Sylla intulit, quia ab ipſo Populus Rom. agris ſuis & jure Civitatis ſpoliatus eſt: difficultates vero ſunt rerum præſentium; nulla autem jam integra judicia ſunt.

28. *Judiciorum vim*] Equeſter ordo Judicavit annos fere quinquaginta ſine ulla, ne tenuiſſima quidem acceptæ pecuniæ ſuſpicione, ſed poſtea non minore infamia, quam Senatores judicia exercuit.

29. *Tribunitia poteſtas*] Ante Syllæ dictaturam, poteſtatem habebant Tribuni vocandi ad populi judicium quemlibet, non modo Senatorem, ſed etiam Magiſtratum, qui pecuniam ob rem judicandam accepiſſet. Vide orat. Pro Cluentio. hanc autem poteſtatem paucis poſt menſibus Coſſ. Pompeius, & Craſſus reſtituerunt, quam Sylla abſtulerat.

30. *Ordo alius*] Equeſter nempe.

31. *Cenſorium nomen*] Cenſores quinto quoque anno creabantur, illi porro corrigendis civium moribus invigilabant. Si Senatorem notaſſent, è Senatu ejiciebatur: ſi equitem, equum amittebat: ſi Plebeium, in Cæritum tabulas referebatur, ut eſſet tantum Capite cenſus, neque eſſet in albo Centuriæ ſuæ.

33. *Id nunc poſcitur*] Petitur ut illa Cenſoria dignitas, quæ tam odioſa populo erat, reſtituatur. Enimvero reſtituta fuit illo tempore, nam Gellius & Lentulus facti Cenſores quatuor & ſexaginta à Senatu removerunt.

35. *Ordinis*] Senatorius ordo graviter offenſus eſt, quod nihil propius eſſet, quam ut Aurelius Cotta legem ferret, ut iterum Equites cum Senatoribus, & Tribunis

II. Adductus ſum, Judices, officio, fide, miſericordia, multorum bonorum exemplo, veteri conſuetudine, inſtitutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meorum neceſſariorum tempore mihi ſuſcipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, Judices! conſolatur, quod hæc quæ videtur eſſe accuſatio mea, non potius accuſatio, quam defenſio eſt exiſtimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem ſi mihi unus eſt accuſandus, propemodum manere in inſtituto meo videor, & non omnino à defendendis hominibus, ſublevandiſque diſcedere. Quod ſi hanc cauſam tam idoneam, tam illuſtrem, tam gravem non haberem: ſi aut hoc à me Siculi non petiiſſent, aut mihi cum Siculis cauſa tantæ neceſſitudinis non intercederet, & hoc, quod facio, me reipub. cauſa facere profiterer, ut homo ſingulari cupiditate, audacia, ſcelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia ſolum, ſed in Achaia, Aſia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima turpiſſimaque noſſemus, me [a] agente in judicium vocaretur: quis tandem eſſet, qui meum factum aut conſilium poſſet reprehendere? Quid eſt, pro Deum hominumque fidem! in quo ego reip. plus hoc tempore prodeſſe poſſim? Quid eſt, quod

[a] *accuſante.*

1. *Officio*] Cum Quæſtor in Sicilia fuiſſet Cicero, petentibus Siculis officium denegare non debuit.

Ib. *Fide*] Cum promiſiſſet ſe commodis eorum non defuturum, fidem præſtare debuit.

Ib. *Miſericordia.*] Cum crudeliter Siculi vexarentur, debuit eos ſublevare.

2. *Exemplo*] Pub. Sulpitius C. Norbanum civem ſeditioſum in jus vocavit. L. Fuſius Manilium accuſavit. Vide lib. 2. Offic.

Ib. *Conſuetudine*] Non adoleſcentes ut tunc temporis; ſed ipſi viri graves accuſare conſueverant, cum de Repub. & patrocinio agebatur, nunc autem agitur de patrocinio Siculorum.

3. *Non ex meorum*, &c.] Hotomanus docet hic tempus pro ratione negotiorum poni, id eſt, commodo, vel incommodo recenti, cui ex tempore proſpiciendum eſt.

Ib. *Neceſſariorum*] Cum Siculis amicitiam junxerat Cicero, in quos præter cæteros neceſſaria officia conferre debuit.

7. *Si mihi unus*] Is ſenſus eſt, etſi unum accuſem, tamen hæc actio, non eſt dicenda accuſatio, ſed defenſio, quia Siculos cum eorum civitatibus contra unum Verrem defendo.

8. *In inſtituto meo*] Gloriatur Cicero ſæpe multos defendiſſe, neminem accuſaſſe, vel paucos.

10 *Cauſam tam idoneam*] Oratori, idonea eſt cauſa unde ſibi multam laudem comparare poteſt.

Ib. *Tam illuſtrem*] Illuſtris eſt propter Quæſtoris munus quod in ea geſſit.

Ib. *Tam gravem*] Propter res momenti quas continet, gravis eſt.

13 *Reipub. Cauſa*] Cicero *Nullis inimicitiis, nullis injuriis, nullo præmio, nulla denique alia re, quam utilitate communi adductus*, Verrem in judicium vocat. Nec quemquam alium advocaſſe ait Ver. 5.

15. *Achaia, Aſia*] Dolabellæ legatus Verres, & proquæſtor multa in his provinciis flagitia commiſit. *Achaia* vero Regio eſt Græciæ undique mari ſepta, præterquam à Septentrione, cujus Metropolis Corinthus. Plin. lib. 4. cap. 4.

15. *Cilicia*] Regio minoris Aſiæ, Syriæ proxima. Vide Plin. lib. 5. cap. 26. hanc poſtea regendam Cicero ſortitus eſt.

Ib. *Pamphylia*] Pamphylia Aſiæ minoris Regio ad mare Mediterraneum ſita.

Ib. *Romæ*] Romæ Prætor Urbanus fuit Verres.

aut populo Rom. gratius esse debeat? aut sociis, exterisque nationibus optatius esse possit? aut saluti, fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ provinciæ: socii stipendiariique populi Romani afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quærunt. Qui judicia manere apud ordinem Senatorium volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere, qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. Populus Rom. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in repub. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio, tribunitia potestas efflagitata est: judiciorum [b] levitate, ordo quoque alius ad res judicandas postulatur. Judicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur: id jam populare, atque plausibile factum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Rom. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cùm hoc unum

[b] *improbitate.*

20. *Aut sociis*] Tria erant Sociorum genera: alii victi bello, quibus leges imponebantur: alii qui bello pares æquo fœdere in amicitiam venerant: alii, qui nunquam hostes fuerant, sed Sociali fœdere amicitiam junxerant.

23. *Stipendiarii*] Stipendiarii illi populi dicebantur, qui certum vectigal Pop. Rom. aut in pecunia, aut in frumento pendebant.

24. *Qui judicia*] Ab Equitibus, ad Senatores judicia Sylla transtulit, quod Cinnam contra se adjuvissent. Sed cum infamia judicarunt; nam apud omnes invaluit hæc de iis opinio, hominem divitem, quantumvis sit nocens, damnari non posse.

25. *Accusatores idoneos*] Idonei non erant accusatores aut quia rudes erant propter juniorem ætatem, aut quia pecunia corrupti. Unde metu accusationis audacia improborum civium non continebatur.

26. *Judiciorum severitatem*] Severitas judiciorum patet maxime in damnandis improbis, & bonis vindicandis.

27. *Multis incommodis, difficultatibusque*] Incommoda sunt rerum præteritarum quæ maxima Reipub. Sylla intulit, quia ab ipso Populus Rom. agris suis & jure Civitatis spoliatus est: difficultates vero sunt rerum præsentium; nulla autem jam integra judicia sunt.

28. *Judiciorum vim*] Equester ordo Judicavit annos fere quinquaginta sine ulla, ne tenuissima quidem acceptæ pecuniæ suspicione, sed postea non minore infamia, quam Senatores judicia exercuit.

29. *Tribunitia potestas*] Ante Syllæ dictaturam, potestatem habebant Tribuni vocandi ad populi judicium quemlibet, non modo Senatorem, sed etiam Magistratum, qui pecuniam ob rem judicandam accepisset. Vide orat. Pro Cluentio. hanc autem potestatem paucis post mensibus Coss. Pompeius, & Crassus restituerunt, quam Sylla abstulerat.

30. *Ordo alius*] Equester nempe.

31. *Censorium nomen*] Censores quinto quoque anno creabantur, illi porro corrigendis civium moribus invigilabant. Si Senatorem notassent, è Senatu ejiciebatur: si equitem, equum amittebat: si Plebeium, in Cæritum tabulas referebatur, ut esset tantum Capite census, neque esset in albo Centuriæ suæ.

33. *Id nunc poscitur*] Petitur ut illa Censoria dignitas, quæ tam odiosa populo erat, restituatur. Enimvero restituta fuit illo tempore, nam Gellius & Lentulus facti Censores quatuor & sexaginta à Senatu removerunt.

35. *Ordinis*] Senatorius ordo graviter offensus est, quod nihil propius esset, quam ut Aurelius Cotta legem ferret, ut iterum Equites cum Senatoribus, & Tribunis

unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei, atque integri causſam reipub. legumque susciperent: fateor me salutis omnium causſa eam partem accessisse reipubl. sublevandæ, quæ maxime laboraret.

bunis ærariis unà judicarent. quam revera tulit aliquot post mensibus. Unde Verr. 7. *Itaque cum primo agere cœpimus, lex non erat promulgata.*

37. *Idonei*] Idonei sunt qui & authoritate & gravitate præstant adolescentibus.

Ib. *Integri*] Integri sunt qui pecunia non corrumpuntur, & possunt iis opponere se, quorum vitio judicia perdita sunt.

PARTITIO sive CONSTITUTIO CAUSÆ.

III. Nunc, quoniam quibus rebus adductus ad causſam accesserim demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quod sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, Judices, cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum [a] delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ: & quem minime velit is, qui eas injurias feciſſe arguatur.

[a] *accusatio.*

4. *De pecuniis repetundis*] De repetundis, seu repetundarum judicium inde dictum est, quod eo judicio socii pecunias sibi contra leges ereptas repetebant.

Ib. *Nomen cujuspiam deferatur*] Deferre nomen non est tam accusare, quam apud Magistratum, vel judicem aliquem alicujus criminis reum denuntiare. Facta autem hac nominis delatione, sequebatur accusatio.

CONFIRMATIONIS PRIMA PARS.

Quod Siculi accusatorem Ciceronem, minimè Cæcilium velint.

IV. In hac causſa, Judices! tametsi utrumque esse arbitror perspicuum: tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt: quorum causſa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinaniſſe, fana spoliasse dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me à vobis, atque à populo Romano legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causſæ totius esse voluerunt. Utrum

6. *Fana spoliasse*] Alii fanum dictum putant à Faunis, alii a fando, quia divina oracula ibi edere solebant: alii à Fauno qui Proto Authore, primus illorum locorum conditor fuit.

8. *Spectatam fidem*] Fides quæ publicè cognita est, spectata dicitur.

10. *Me cognitorem*] *Cognitor* olim erat,

trum, Q. Cæcili? hoc dices, me non Siculorum rogatu ad cauſſam accedere? an optimorum fideliſſimorumque ſociorum voluntatem apud hos gravem eſſe non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum eſſe ſimulas, maxime exiſtimari vult, Siculos hoc à me non petiiſſe: primum cauſſam inimici tui [a] ſublevabis, de quo non præjudicium, ſed plane judicium jam factum putatur: quod ita percrebuit, Siculos omneis actorem ſuæ cauſſæ contra illius injurias quæſiiſſe. Hoc ſi tu inimicus ejus factum negabis quod ipſe, cui maxime hæc res obſtat, negare non audet; videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde ſunt teſtes viri clariſſimi noſtræ civitatis, quos omneis à me nominari non eſt neceſſe: eos qui adſunt, appellabo, quos, ſi mentirer, teſteis eſſe impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui eſt in [b] conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque præſidio Siculi maxime nituntur, quòd omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta eſt. Hi ſciunt, hoc non modo à me petitum eſſe, ſed ita ſæpe, & ita vehementer eſſe petitum, ut aut cauſſa mihi ſuſcipienda fuerit, aut officium neceſſitudinis repudiandum. Sed quid ego his teſtibus utor, quaſi res dubia, aut obſcura ſit? Adſunt homines ex tota provincia nobiliſſimi, qui præſentes vos orant, atque obſecrant, Judices, ut in actore cauſſæ ſuæ deligendo, veſtrum judicium à ſuo judicio ne diſcrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adſunt, præter duas civitates: quarum duarum ſi adeſſent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata ſunt. At enim cur à me potiſſimum hoc præſidium petiverunt? Si eſſet dubium, petiſſent à me præſidi-

[a] *defendes.* [b] *in cœtu.*

rat, inquit Briſſonius, *qui præſentis alterius cauſam tuebatur ut ſuam.* Nunc vero, inquit idem *ſumitur pro eo judice qui de negotio, cauſſave diſceptat, eamque cognoſcit.*

17. *Non præjudicium*] Præjudicium, inquit Aſconius, *dicitur res, quæ cum ſtatuta fuerit, affert judicaturis exemplum, quod ſequantur: judicium autem res, quæ cauſam, litemque determinat.*

21. *Ne nimium familiariter*, &c.] Ironia, id eſt videto ne te inimicum fingas ut poſſis prævaricari.

22 *Sunt teſtes*] Sunt teſtes quorum teſtimoniis probatur Ciceronem à Siculis eſſe delectum accuſatorem.

25. *Cn. Marcellus*] Judex ſedebat ille Marcellus.

26. *Lentulus Marcellinus*] L. Marcellinus aderat advocatus, & Marcelli Gentilis. de quo ita loquitur in lib. de Clar. Orat. *Lent. Marcellinus nec unquam indiſertus, & in Conſulatu pereloquens viſus eſt.* &c.

27. *Marcellorum nomini*] Propter Marcellum qui Syracuſas cepit, & conſervavit, Tota Marcellorum familia Siculis addicta fuit.

30. *Officium neceſſitudinis*] Officium neceſſitudinis non ſolum ſanguine & affinitate, ſed etiam beneficiis & benevolentia æſtimatur.

35. *Præter duas civitates*] Syracuſæ & Mamercum Verrem non accuſabant, quia Mamercum erat illius furtorum receptaculum, Syracuſæ libidinis domicilium.

um nec-ne, dicerem cur petiiſſent. Nunc vero cum id ita perſpicuum ſit, ut oculis judicare poſſitis, neſcio cur hoc mihi detrimento eſſe debeat, ſi id mihi objiciatur, me potiſſimum eſſe delectum. Verum id mihi non ſumo, Judices, & hoc non modo in oratione mea non pono, ſed ne in opinione quidem cujuſquam relinquo, me omnibus patronis eſſe præpoſitum. Non ita eſt, ſed uniuſcujuſque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ſ ducta ratio eſt. Mea fuit ſemper hæc in hac re voluntas, & ſententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui eſſent idonei, ſuſcipere, quam me: me, ut mallem, quam neminem.

V. ª Reliquum eſt jam, ut illud quæramus, cùm hoc conſtet, Siculos à me petiiſſe, ecquid hanc rem apud vos, animoſque veſtros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in ſuo jure repetundo ſocii populi Rom. ſupplices veſtri habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quaſi vero dubium ſit, quin tota lex de pecuniis repetundis ſociorum cauſſa conſtituta ſit. Nam civibus cùm ſunt ereptæ pecuniæ, civili ferè actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex ſocialis eſt: hoc jus nationum exterarum eſt: hanc habent arcem minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea: verumtamen, ſi qua reliqua ſpes eſt, quæ ſociorum animos conſolari poſſit, ea tota in hac lege poſita eſt: cujus legis non modo à populo Romano, ſed etiam ab ultimis nationibus jampridem ſeveri cuſtodes requiruntur. Quis igitur eſt, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum cauſa lex ſit conſtituta? Sicilia tota, ſi una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, ſedibus, delubris fuit, quod in u-

ª *habita.* ª *reſtat.*

44. *Non ita*] Removet cauſam à ſe, & rejicit in circumſtantias temporis, valetudinis, & facultatis.

Ib. *Temporis*] Affert rationes quare ad Marcellos non hæc ſit delata accuſatio. 1. Quia Marcellus judicabat. 2. Quia Marcellinus infirma erat valetudine. 3. Quia Marcellus alter non tam eloquens erat, quam juris civilis peritus.

48. *Quam neminem*] Maluerunt Siculi Ciceronem actorem habere, quam Cæcilium.

4. *Supplices veſtri*] Id eſt Siculi qui vobis ſupplices ſunt.

5. *Lex de pecuniis repetundis*] Lex illa à L. Piſone Tribuno plebis, qui frugi dictus eſt, ut Cic. de lib. de Clar. Orat. ait, lata eſt primùm L. Martio, & Manilio Coſſ. anno 604.

ſ *Nam civibus*] Diſcrimen ponit inter legem civium & ſocialem: hæc erat nempe publica, illa privata.

7. *Civili actione*,] Actio civilis ſeu forenſis civium eſt propria, qua præcipuè, cives utuntur. Jus autem privatum illud eſt, cui urbis Prætor præerat, qui inter privatos jus dicebat.

8. *Socialis*] Inſtituta eſt ad tutandas ſociorum fortunas lex de repetundis pecuniis, contra eos qui exteras nationes opprimebant. Qui enim in provinciis magiſtratus Populi Rom. eorumve comites pecunias contrà leges cepiſſent, earum provinciarum homines judicio Romæ conſtituto, ſuas pecunias repetebant.

12. *Severi cuſtodes*] Severi cuſtodes dicuntur judices, quia leges vindicant, & tutantur.

14. *Lege agi*] Agere lege, eſt judicio ſecundum legem contendere. id lege autem repetundarum Siculi agere volebant contra Verrem.

naqua-

naquaque re beneficio Senatûs populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstuliſti: quo nomine abs te ſeſtertium millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur, quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis, quorum negotium est, accedere aut aspirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili. hoc Siculi dicerent; Te non novimus: nescimus quis sis: nunquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: non-ne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt: utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum: alterum plane nolle. Cur nolint, etiamsi taceant, satis dicunt, verum non tacent. tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, & judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponi, invitissimis his, quibus maximè lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus,

17. *Beneficio Senatus*] Devictis nationibus vel novæ leges imponebantur à victoribus, vel antiquæ permittebantur. Senatus autem permiserat Siculis ut suis uterentur.

19. *Sestertium millies.*] Concisum genus orationis: inquit Hotomanus, *quo veteres millies centena millia significabant* id est duos milliones & quinquaginta sestertios, qui efficiunt 250000 libras Gallicas. Ad plenam sesterciorum cognitionem quædam adnotanda sunt. 1° de pretio; nam sestertius apud Romanos nummus erat, qui duos asses & semissem valebat. 2. Observandum est quòd sestertia in numero plurali neutro enuntiata millenos sestertios continebant. quod tamen ab omnibus Authoribus non admittitur. 3. Quòd cum reperitur ista nota H-S, eam de nummis tantùm sestertiis intelligi. 4. Quòd, ut à nummis sestertiis ad sestertia transeundo numerus millies multiplicatur, ita cùm ad eam locutionem ventum est, quæ per adverbia numeralia nuntiatur, crescunt sestertia singula conduplicata: v. g. si centum sestertia dicam, intelligi debere centena millia sestertium: sic ubi centies sestertium dicitur, intelligenda sunt centies centena sestertia, sive centies centena millia sestertium. Hæc annotavit Balduinus in Comm. Inst. de Succeſſ. Libert. & Cujacius lib. 10. Obſerv. 37. Plures Authores sestertios ad nostram monetam Gallicam revocare conati sunt; inprimis Budæus, Abrahamus, Petavius, &c. quorum omnium una non est æstimatio, quia ab eorum temporibus argenti pretium auctum est. Omnium recentissimus Pater Harduinus Societatis Jesu, sestertium ex pondere æstimavit; probatque in Commentariis, quos eruditissimos in Plinium scripsit, duobus nostris Gallicis assibus æquivalere. hunc Consule in lib. 33. cap. 3. nos ejus supputationi acquiescimus.

23. *Accedere aut aspirare*] Aspirare ad rem dicitur, qui tam prope accedit, ut halitum in eam immittere possit.

33. *Velle sua causa*] In plerisque Codicibus legitur, causam suam, subaudiendo inquiunt Interpretes nonnulli, *defendere*. Sed nihil mutandum videtur. *Velle enim sua causa*, perinde est, ac alteri studere, vel favere. Sic ipse Cic. Epist. 1. ad Lent. *Regis causa si qui sint, qui velint*, &c.

eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo perſequendi juris ſui, ſed etiam deplorandæ calamitatis adimis poteſtatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non, ut per te alium, ſed ut per aliquem te ipſum ulciſcantur, laborare?

SECUNDA PARS CONFIRMATIONIS.

Quod Verres minime velit Ciceronem accuſatorem, maxime Cæcilium.

VI. At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maximè velint: alterum illud credo obſcurum eſt, à quo Verres minimè ſe accuſari velit. Ecquis unquam tam palàm de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit, quàm ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi [a] delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me eſſe arbitratur, quæ ſcit in te, Q. Cæcili, non eſſe: quæ cujuſmodi in utroque noſtrûm ſint, paulo poſt commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus, tu mihi aſſentiare, nullam rem in me eſſe, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimeſcat. Itaque magnus ille defenſor, & amicus ejus, tibi Hortenſius ſuffragatur, me oppugnat: apertè ab Judicibus petit ut tu mihi anteponare: & ait hoc ſe honeſtè ſine ulla invidia, ac ſine ulla [b] offenſione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementius contendi, impetrare, reus ut abſolvatur: non peto: ſed, ut ab hoc potius quam ab illo accuſetur, id peto. Da mihi hoc: concede: quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum: quod cum dederis, ſine ullo tuo periculo, ſine infamia illud dederis, ut is abſolvatur, cujus ego cauſſa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam, certos eſſe in conſilio, quibus oſtendi tabellas velit: id eſſe perfacile; non enim ſingulos ferre ſententias, ſed univerſos conſtituere: cera-

[a] *accuſatio.* [b] *infamia poſtulare.*

9. *Magnus defenſor*] Hortenſius magnus defenſor à Cicerone appellatur; non quia multos defendit, ſed quia hunc præcipue Verrem omni opera defendere conatur.

11. *Non enim, inquit, illud peto*] Ethopœia Hortenſii ad illius improbitatem in judiciis corrumpendis oſtendendam.

15. *Da mihi*] Fingit Cicero Hortenſium id dicere, corruptis pecunia judicibus.

18. *Metus adjunctus ſit*] Id agit corruptor, ut gratioſus judex non ſolum velit ſervare fidem ſuo corruptori, verumetiam aliquid habeat, cur vel invitus cogatur ad cuſtodiendam pactionem promiſſæ à ſe gratiæ.

19. *Oſtendi tabulas velit*] Hortenſius voluit ut illi judices corrupti tabulas prius oſtenderent, quam in urnas mitterent. Erat autem duplex ratio ferendæ ſententiæ. Quando parva erat cauſſa, ex tabulis ſuum judicium pronuntiabant. v. g. Si abſolverent, imprimebant ceræ literam A: ſi damnarent, C. ſi ampliabant, N. L. nempe quod parum liqueret, & iterum agi cauſſam optarent. Si vero magna eſſet cauſſa & invidioſa, ſcribebant ſuas ſententias, & cumulatim præconi dabant, qui in urnam eas conjiciebat.

tam

tam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat. quàm quod eum minime res tota delectat. videt enim ſi à pueris nobilibus, quos adhuc eluſit, ſi à quadruplatoribus, quos non ſine cauſſa contemſit ſemper, ac pro nihilo putavit, accuſandi voluntas ad viros forteis, ſpectatoſque homines tranſlata ſit, ſe in judiciis dominari non poſſe.

VII. Huic ego homini jam ante denuntio, ſi à me cauſſam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam eſſe mutandam, & ita tamen mutandam, ut meliore & honeſtiore conditione ſit, quàm qua ipſe eſſe vult: ut imitetur homines eos, quos ipſe vidit ampliſſimos, L. Craſſum, & M. Antonium; qui nihil ſe arbitrabantur ad judicia, cauſſaſque amicorum præter fidem, & ingenium afferre oportere. nihil erit, quod, me agente, arbitretur judicium ſine magno multorum periculo poſſe corrumpi. Ego in hoc judicio mihi Siculorum cauſſam receptam, populi Rom. ſuſceptam eſſe arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus ſit, id quod Siculi petiverunt: ſed omnino omnis improbitas, id quod populus Rom. jam diu flagitat, extinguenda, atque delenda ſit. In quo ego quid [b] eniti, aut quid efficere poſſim, malo in aliorum [c] ſpe relinquere, quam in oratione mea ponere. Tu vero, Cæcili! quid potes? quo tempore, aut qua in [d] re non modo ſpecimen cæteris aliquod dediſti, ſed tute tui periculum feciſti? in mentem tibi non

[a] *me accuſante.* [b] *ſuſcipere,* [c] *cogitatione.* [d] *cauſa.*

21. *Cera legitima*] Cera legitima erat in qua A. litera abſolutionis, ſcripta erat, & quæ erat unius coloris.

Ib. *Non illa infami*] Per infamem, diſcolorem intelligit: in qua litera C. ſcripta erat, alludit autem ad judicium quod contra Varronem conſtitutum eſt, qui ab Hortenſio defenſus eſt, qui tabulas infames, varii nempe coloris protulit, cum Judicum metueret corruptionem.

23. *A pueris nobilibus*] Appium Claudium, & Cæſarem adhuc adoleſcentes ſignificat, quorum alter Terentium Varronem, alter Dolabellam accuſavit. at Hortenſii fraude, qui diſcoloribus ceris uſus eſt, liberati ſunt.

24. *A Quadruplatoribus*] Quadruplatores delatores erant criminum publicorum: in qua re quartam partem bonorum ex ſua delatione referebant.

26. *Spectatos*] Pungit Hortenſium, cui dicit, non ei rem eſſe cum pueris & quadruplatoribus, ſed cum viris generoſis, qui virtutem amant.

Ib. *Dominari non poſſe*] Hortenſius Rex fori dicebatur, iiſque judiciis dominari, per judices, quos corrumpebat.

2. *Totam eſſe mutandam*] Acriter pungit Hortenſium, ait enim ita corruptam ejus eſſe defendendi rationem, ut tota ei mutanda ſit.

3. *Meliore conditione ſit*] Optat ut melior ſit Hortenſius, cum poſſit, & debeat honeſte agere, quod facilius eſt, quam judices corrumpere.

4. *Ipſe vidit*] Superior erat ætate Tullio Hortenſius, ideo vidit Craſſum & M. Antonium, qui ſoli Oratores Romani à Cicerone laudati ſunt, quoſque ipſe in lib. de Orat. introduxit. & quos majores Hortenſio videtur indicare.

9. *Cauſam receptam*] Suſcipimus noſtra ſponte, recipimus rogati.

16. *Periculum feciſti*] Id eſt tute ipſe tentaſti, quando te exercuiſti, ſecreto, & remotus ab arbitris.

venit,

venit, quid negotii sit causſam publicam ſuſtinere? vitam alterius totam explicare, atque eam non modo in animis Judicum, ſed etiam in oculis, conſpectuque omnium exponere? ſociorum ſalutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defendere? Cognoſce ex me, quoniam hoc primum tempus diſcendi nactus es, quam multa eſſe oporteat in eo, qui alterum accuſet: ex quibus ſi unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipſe iſtuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem, atque innocentiam ſingularem. nihil eſt enim quod minus ferendum ſit, quam rationem ab altero vitæ repoſcere eum, qui non poſſit ſuæ reddere.

VIII. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omneis animadvertere, te adhuc ab nullis niſi à Siculis potuiſſe cognoſci: Siculos hoc dicere, cum eidem ſint irati, cui tu te inimicum eſſe dicis, ſeſe tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies: hos patere id ſuſpicari, quod neceſſe eſt. Illi quidem (ut eſt hominum genus nimis acutum & ſuſpiciosum) non te ex Sicilia literas in Verrem deportare velle arbitrantur, ſed eùm iiſdem literis illius prætura & tua quæſtura conſignata ſit, aſportare te velle ex Sicilia literas ſuſpicantur. Deinde accuſatorem [a] firmum, verumque eſſe oportet. Eum ego ſi te putem cupere eſſe, facile intelligo eſſe non poſſe. Nec ea dico, quæ ſi dicam, tamen [b] infirmare non poſſis, te antequam de Sicilia deceſſeris, in gratiam rediſſe cum Verre: Potamonem ſcribam, & familiarem tuum retentum eſſe à Verre in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium fratrem tuum lectiſſimum, atque ornatiſſimum adoleſcentem non modo non adeſſe, neque tecum tuas injurias perſequi, ſed eſſe cum Verre, cum illo familiariſſime, atque amiciſſime vivere. Sunt

[a] *conſtantem & liberum.* [b] *negare.*

18. *Totum explicare*] Eſt accuſatoris totam illius quem accuſat, vitam explicare, at Verris crimina, quorum Cæcilius ſocius eſt, non aperiet.

23. *Ipſe iſtuc*] Iſtuc pro iſtud ponitur, nam ſæpe Romani, D. in C. mutabant.

2. *A Siculis*] Nulli certius Siculis norunt Cæcilium, quia Siculus eſt, & Verris Quæſtor in Sicilia.

6. *Acutum*] Acuto ingenio Siculos extitiſſe Cicero ait in Bruto; idque ipſius Ariſtotelis teſtimonio.

7. *Literas in Verrem*] Per literas intelligit teſtimonia quæ in Verrem conſcripta ſunt.

9. *Aſportare*] Cum quis accuſator erat conſtitutus, huic à Prætore poteſtas dabatur omnia obſignandi, & deportandi Romam, quæ ad acculationem pertinebant. cum autèm furtorum Verris Cæcilius conſcius ſit & particeps, non aſportabit è Sicilia teſtimonia, quæ Verri nocere poſſunt.

10. *Eum ego*] Probat Cic. Cæcilium furem & prævaricatorem eſſe à multis ſignis. 1, rediit in gratiam cum Verre, antequam diſcederet ex Sicilia.

13. *Potamonem ſcribam*] Secundum ſignum. quia quaſi communis amicus remanſit in Sicilia. ubi non remanſiſſet, ſi revera cognoviſſet intercedere Cæcilium inter & Verrem ſimultates. nam decedente Quæſtore, diſcedebat etiam ejus ſcriba.

15. *Fratrem tuum*] Tertium ſignum, quod frater lectiſſimus propter judicium hominum, & ornatiſſimus propter dignitatem rei familiaris, remaneat cum Verre.

hæc

hæc & alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor. hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, & cum esset tritici modius H-S ii. pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen! ingens pecunia! furtum impudens! injuria non ferenda! ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est.

IX. Tu, Cæcili, quid facies? Utrum hoc tantum crimen prætermittes? an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem provincia tu ipse feceris? audebis ita accusare alterum, ut quominus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ domestici periculi metu, certissimi, & maximi criminis non modo suspicionem, verumetiam mentionem ipsam pertimescat? Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis Prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente: te accusante nullum. eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua etiamsi cuperet prætor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis & notissimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Cæcili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est, Mancipes à civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre Prætore, factum est solum? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur? [a] daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere ne fieret, & debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio suo

[a] *objicies crimen huic* Verri.

20. *Video (permulta)* Quartum signum. quod, cum sit conjunctus cum reo affinitate criminum, non potest defendere socios, à quibus accusatur.

22. *Ab Aratoribus*] Aratores erant, qui pop. Rom. agros conduxerant ad arandum.

23. *Cellam*] Cella vocatur quodlibet receptaculum rei domesticæ. hic vero intelligit annonam Prætoris, quæ in frumenti certo numero præbebatur à Siculis, à quibus Verres, & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, ut pro duobus sestertiis duodenos per singulos modios exigeret, sexies pluspuam merebatur. De sestertiis dictum est suprà.

7. *Emptum est*] Sicilia dabat decumanum fructum quod ab aratoribus exigebatur sine pretio: præter id emebatur aliud à Siculis pro quo ex Senatusconsulto pecunia solvebatur.

10. *Nullum*] Illius criminis nullam mentionem fecisset, si accusator constitutus fuisset Cæcilius.

12. *Deductio fieret*] Deductio est debitæ pecuniæ compensatio, cum pro re aliqua aliud compensatur, & detrahitur.

16. *Mancipes*] Mancipes erant publicanorum principes, qui vectigalia à populo redimebant.

non

non audiet, quod, cum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat. Atque ego hæc, [b] quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta, quæ ille, ut istius, credo, animos, atque impetus retardaret, cum quæstore suo benignissime communicavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi judicium postulas dari, quod tecum una fecerit; concedo, si id lege permittitur: sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego, etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem: tu contra, ne quæ ille quidem fecit objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Cæcili? contemnenda-ne tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, judiciis, legibus, aut ratio, aut exercitatio?

X. Intelligo quam [a] scopuloso, difficilique in loco versor: nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiæ multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque est quod possim dicere, neque si esset, dicerem: aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est; aut si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum. De te, Cæcili! jam mehercule, hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam, & tu te collige, & qui sis, & quid facere possis considera. Putas-ne te posse de maximis, acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Rom. gravitatem judicii legumque susceperis, tot res, tam graveis, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio, sustinere? Putas-ne te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaia, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea quemadmodum locis temporibusque divisa

[b] *quæ omnes sciunt.* [a] *periculoso.*

24. *Benignissime communicavit*] Cæcilium & Verrem fures esse designat, quasi tota ista Quæstura ad societatem furtorum non ad accusationem valeret.

1. *Scopuloso*] metaphora sumpta à navigantibus, cum naufragium timent.

9. *Tute collige*] Id est ad te redi, & tanquam dispersum animum revoca, ut rectius cogites, & fortius agas.

14. *In Quæstura*] Quæstor fuit Verres Carbonis in provincia Consulari.

Ib. *In legatione*] Idem legatus fuit Cn Dolabellæ in Asia.

15. *Quæ Romæ*] Prætor Urbanus Romæ.

Ib. *In Italia*] Præturam exercuit Verres in Italia & Romæ.

Ib. *In Achaia*, &c.] Ubi legatione functus est.

sint.

ſint, ſic criminibus, & oratione diſtinguere? Putaſ-ne te poſſe, id quod in ejuſmodi reo maxime neceſſarium eſt, facere, ut, quæ ille libidinosè, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba, & indigna videantur eſſe iis, qui audient, atque illis viſa ſunt, qui ſenſerunt? magna ſunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. dicenda, demonſtranda, explicanda ſunt omnia: cauſa non ſolùm exponenda, ſed etiam graviter, copioſéque agenda eſt: perficiendum eſt, ſi quid agere aut perficere vis, ut homines te non ſolum audiant, verum etiam libenter ſtudioſéque audiant. In quo ſi te multum natura adjuvaret, ſi optimis à pueritia diſciplinis, atque artibus ſtuduiſſes, & in his elaboraſſes, ſi literas Græcas Athenis, non Lilybæi, Latinas Romæ, non in Sicilia didiciſſes; tamen eſſet magnum, tantam cauſſam, tam expectatam, & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce, & viribus ſuſtinere. Fortaſſe dices, Quid? ergo hæc in te ſunt omnia? Utinam quidem eſſent: verumtamen ut eſſe poſſent, magno ſtudio mihi à pueritia eſt elaboratum. Quod ſi ego hæc propter magnitudinem rerum, ac difficultatem aſſequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi, quam longe tu te ab his rebus abeſſe arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitaſti, ſed ne nunc quidem, cum [b] in eas ingrederis, quæ & quantæ ſint, ſuſpicari potes? Ego, qui, ſicut omnes ſciunt, in foro judiciiſque ita verſer, ut ejuſdem ætatis aut nemo, aut pauci plureis cauſſas defenderint, & qui omne tempus quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his ſtudiis [c] laboribuſque conſumam, quo paratior, ad uſum forenſem, promptiorque eſſe poſſim; tamen, ita Deos mihi velim propitios, ut cùm illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum ſit, non ſolum commoveor animo, ſed etiam toto corpore perhorreſco. jam nunc mente, & cogitatione proſpicio, quæ tum ſtudia hominum, qui concurſus futuri ſint, quantam expectationem magnitudo judicii ſit allatura, quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura, quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius

[b] *accedis ad eas.* [c] *defenſionibus.*

27. *Athenis*] Athenis florebat ſermonis puritas, & artium doctrina.

28. *Non Lilybæi*] Lilybæus ex tribus Siciliæ promontoriis unum, in Libyam ſpectans, ut ait Polybius lib. 1. de Bello Punico primo.

Ib. *Non in Sicilia*] Imperitiam Cæcilii ridet, qui literas tam Græcas, quam Latinas in Sicilia didicit, ubi utraque lingua plane inculta erat.

38. *Ejuſdem ætatis*] Juvenis licet Cicero jam ſibi dicendi gloriam in foro fecerat, ad quam nemo ſuæ ætatis pervenerat.

42. *Ita Deos mihi*] Genus juriſjurandi, id eſt, tantum mihi faveat Deus, quantum verum eſt quod dico.

43. *Citato reo*] Vocato reo in judicium, dicere incipiens timebat Cicero. ut de ſe confitetur in Cluentiana: ſemper cum metu incipio dicere.

48. *Audientiam*] Audientia, novum tum fuit vocabulum, & à Cicerone inventum per quod attentionem ſignificat.

factura ſit. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offenſione hominum, qui illi inimici, infenſique ſunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui poſſim. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: & ſi quid ex vetere aliqua oratione, JOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM: aut VELLEM, SI FIERI POTUISSET, JUDICES, aut aliquid ejuſmodi ediſcere potueris, præclare te paratum in judicium venturum arbitraris. Ac ſi tibi nemo reſponſurus eſſet, tamen ipſam cauſſam, ut ego arbitror, demonſtrare non poſſes. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine diſertiſſimo, & ad dicendum paratiſſimo futurum eſſe certamen: [d] quicum modo diſſerendum, modo omni oratione pugnandum, certandumque ſit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimeſcam: ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem poſſe. Nunquam ille me opprimet conſilio; nunquam ullo artificio pervertet: nunquam ingenio me ſuo labefactare, atque infirmare conabitur: novi omneis hominis petitiones, rationeſque dicendi: ſæpe in iiſdem, ſæpe in contrariis cauſſis verſati ſumus. Ita contra me ille dicet, quamvis ſit ingenioſus, ut nonnullum etiam de ſuo ingenio judicium fieri arbitretur.

XI. Te vero, Cæcili, quemadmodum ſit eluſurus, quàm omni ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi poteſtatem, optionemque facturus ſit, ut eligas utrum velis, factum eſſe, nec-ne; verum eſſe, an falſum: utrum dixeris, id contra te futurum. [a] qui tibi æſtus, qui error, quæ tenebræ, Dii immortales, erunt, homini minime [b] malo? Quid? cum accuſationis tuæ membra dividere cœperit & in digitis ſuis ſingulas parteis cauſſæ conſtituere? quid, cum unumquodque tranſigere, expedire, abſolvere? ipſe profecto metuere incipies, [c] ne innocenti periculum faceſſeris. Quid, cum

[d] *cum quo.* [a] *quæ conturbatio.* [b] *callido.* [c] *ne vocaveris innocentem in periculum* capitis.

53. *Jovem ego optimum*] Feſtive ridet Cæcilium, qui tam imperitus eſt Orator, ut aliquod tritum & vulgare Cauſidicis ſit allaturus exordium aut ab invocatione, aut à ſuperioris temporis reprehenſione.

58. *Diſertiſſimo*] Diſertus eſt qui natura, arte, uſu, atque exercitatione paratus eſt ad dicendum.

59. *Modo diſſerendum, modo pugnandum*] Differere eſt acute ac ſubtiliter dicere & argumentari, pugnare vero, vim & copiam Orationis exerere. hoc utrumque munus Oratori convenit maxime.

60. *Cujus ingenium*] Se parem hic Hortenſio Cicero ſignificat, cum quo ſæpe vel in contrariis cauſis verſatus eſt, vel in iiſdem: cum utreque defendit, & accuſavit.

1. *Eluſurus*] Metaphora à gladiatoribus ſumpta, qui tela, & ictus motu corporis evitant.

2. *Optionem facturus*] Pergit in Metaphora, nam qui prævalebant in prælio, quærebant ab adverſariis, an ſupra, vel infra, &c. feriri vellent.

7. *Et in digitis*] Ita inſequitur Cæcilii imperitiam, ut rideat etiam Hortenſium, qui orationis diviſionem in digitos deductam habebat.

8. *Tranſigere*] In principio orationis tranſigimus cum adverſario diſtinguendo, & explicando ejus argumenta.

Ib. *Expedire*] *Expedimus* in medium afferendo noſtras argumentationes.

Ib. *Abſolvere*] Abſolvimus in fine amplificando & concludendo orationem.

com-

commiserari, conqueri, & ex illius invidia [a] deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? poterisne ejus orationis [b] subire invidiam? Vide modo, etiam atque etiam considera. mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis [f] perstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis, cogitationibusque abducat. Atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum.

XII. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris: si [a] ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio quis, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris: posse te, & illi quoque judicio non deesse, & causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor. sin mecum in hac prolusione nihil fueris; quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus? Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, & disertis. est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus & paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi, atque exercitatione tyronem. Deinde, ut opinor, habet Allienum: hunc tamen à subselliis: qui quid in dicendo posset, nunquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum, atque exercitatum. in hoc spes tuæ sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo quantum potest: sed consulet laudi & existimationi tuæ, & ex eo quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tandem ali-

[a] *cœperit diminuere aliquid, & in te deducere.* [b] *sustinere.* [f] *obtenebret.* [a] *ab ista oratione* composita.

12. *Morem majorum*] Majores vetabant à Quæstore Prætorem accusari.

Ib. *Sortis religionem*] Religio sortis sanctissima esse debebat, quia sorte ducebantur Magistratus.

15. *Gestu ac motu*] Ita laudat Hortensium, ut pungat etiam. cujus gestus plus habebat artis, quam erat satis Oratori.

2. *Isto libro*] Continens posuit pro contento liber enim continet quod scriptum est.

Ib. *Ludi-Magister*] Ludi-Magister dicitur, qui primas literas docet. Ergo libellum aliquem obsoletum significat attulisse Cæcilium, unde Magister dictata pueris argumenta præbere solitus esset.

5. *In hac prolusione*] Nempe de constituendo Verris accusatore.

7. *Cum subscriptoribus*] Subscriptores erant, qui accusatori subscribebant. Nulli autem fas erat subscribere, nisi acceptâ à judicibus potestate.

9. *Qui princeps*] Id est, qui primas egit, & qui accusator dictus est. quatuor autem fuere ut plurimum.

10. *Apuleium*] Apuleius secundo loco accusator est, senex ille quidem, sed imperitus Orator.

12. *Allienum*] Allienus minoribus tantum judiciis interfuit. nam teste Nonnio, subsellia sunt Tribunorum, Quæstorum, & minorum Judicum. qui non in sellis curulibus, sed subselliis considebant.

14. *In clamando*] Habebat ille quidem naturam, sed non facultatem, adeoque erat imperitus Orator.

18. *Remittet*] Remittere est non agere ea diligentia, & studio quo par est.

quid

quid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus, sæpe illum qui est secundarum, aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius [b] dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam-maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur, minus aliquanto contendet, quàm potest.

XIII. Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri: cum & ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet aliquantum detracturus sit, & Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, & sibi primas in dicendo parteis concesserit. Quarum quem sit habiturus, non video: nisi quem forte ex illo grege Oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, [a] cuicumque vos delationem dedissetis. ex quibus alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi [b] hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea quæ dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique respondeam. sic breviter, quoniam non consulto, sed casu, in eorum mentionem incidi, quasi præteriens satisfaciam universis. Tanta-ne vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi caussam præripere conemini potius, quàm aliquos à columna Mœnia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio, me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui non

[a] *quemcunque vos constituissetis accusatorem.* [b] *ignotus.*

19. *In actoribus*] Histrionibus nempe.

20. *Secundarum*] In fabulis primarum partium persona erat, quæ sæpius prodibat in scenam. secundarum, quæ minus, &c.

23. *Lenocinabitur*] Lenocinari est gratiam sibi conciliare. nam lenonum est conciliare gratiam inter amatores.

26. *Ex illo grege*] Ad contemptum vocat gregem, nempe sordidum & abjectum genus Causidicorum, qui adhibebantur ad moram faciendam, dum meliores reperirentur.

27. *Ex quibus alienissimis*] Id est Oratores isti, sic explicat Hotomanus, qui subscriptionem sibi postularunt, nihilo magis versati sunt in judiciis quam tu aut Apuleius, adeóque à foro alieni sunt, & ignari disciplinæ, consuetudinisque forensis, ut, cum tu te speres posse ab iis usum, rationemque forensem addiscere, contra ipsi tibi docendi sunt tanquam hospites & peregrini, qui nunquam in forum venerunt.

32. *Tantane vobis inopia*] Id est, ita destitutus gratia apud judices.

34. *Sed de populo subscriptor*] Amarulenté id dicit, quasi subscriptores ejusmodi in vulgo numerandi sint.

36. *Columna Mœnia*] Columna Mœnia erat in foro ad quam fures, & servi nequam puniebantur à Triumviris, & minoris notæ rei accusabantur, ad quam denique magnus vilissimorum hominum concursus fiebat. Porro cum Mœnius suam domum Catoni venderet, ut ibi Basilica ædificaretur, excepit jus sibi unius Columnæ, ut inde ludos ipse & posteri spectarent.

Ib. *Custodem*] Accusatoribus custodes apponebantur; ne ipsi corrumperentur. reis etiam tas fuit accusatoribus apponere, qui cuncta nossent, quæ accusator attentaret, ut nihil fraudis subesset in judicio.

38. *Ad meas capsas*] Capsa à capiendo dicitur. in iis capsis Literas, & tabulas ait se repositurum, quæ ex Sicilia afferentur, si Verrem accusêt.

solum

ſolum nè quid enunties, ſed etiam nè quid auferas, cuſtodiendus ſis. Sed de iſto cuſtode toto ſic vobis breviſſime reſpondebo, non eſſe hos tales viros commiſſuros, ut ad cauſſam tantam à me ſuſceptam, mihi creditam, quiſquam ſubſcriptor, me invito, [c] aſpirare poſſit. Etenim fides mea cuſtodem repudiat, diligentia ſpeculatorem reformidat.

[c] *pervenire.*

39. *Nè quid enunties*] Ex Conſiliis & ſecretis meis in Verrem.

43. *Speculatorem*] Id eſt, non opus habet ſpeculatore, cum fides nunquam in me defuerit.

CONFUTATIO.

XIV. Verum, ut ad te, Cæcili! redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa ſint in te, quæ reus nocens in accuſatore ſuo cupiat eſſe, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici poteſt? non enim quæro quid tu dicturus ſis. video mihi non te, ſed hunc librum eſſe reſponſurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, ſi te recte monere volet, ſuadebit tibi, ut hinc diſcedas, neque mihi verum ullum reſpondeas. Quid enim dices? an id quod dictitas, injuriam tibi feciſſe Verrem? arbitror. neque enim eſſet verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui conſuleret, fuiſſe. Sed cæteri Siculi ultorem ſuarum injuriarum inve-nerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, perſequi conaris, id agis, ut cæterorum quoque injuriæ ſint impunitæ, atque multæ: & hoc te præteriit, non id ſolum ſpectari ſolere, qui debeat, ſed etiam illud, qui poſſit ulciſci. in quo utrumque ſit, eum ſuperiorem eſſe: in quo alterum, in eo non quid is velit, ſed quid facere poſſit, quæri ſolere. Quod ſi ei potiſſimum cenſes permitti oportere accuſandi poteſtatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem cenſes hos Judices gravius ferre oportere, te ab illo eſſe læſum, an provinciam Siciliam eſſe vexatam, ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc & eſſe gravius, & ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accuſando provincia. nam provincia accuſat, cum is agit cauſſam, quem ſibi illa defenſorem ſui juris, ultorem injuriarum, actorem tocius cauſſæ adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cæterorum quoque animos poſſet alieno incommodo commovere. minime. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria jacatur, quæ cauſa inimicitiarum proferatur. Cognoſcite ex me. nam iſte eam profecto, [d] niſi plane nihil ſapit, nunquam proferet.

[d] *niſi ſit ſtultus.*

5. *Monitor tuus*] Subſcriptor tuus Siculus.

9. *Eximium*] Eximius dicitur, qui à reliquis ſegregatus eſt, propter dignitatis excellentiam.

14. *Utrumque*] Ut debeat & poſſit.

Agonis est quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæstorem copiosa plane & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, & eorum qui à Venere se liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit, & se, & omnia sua Veneris esse. Ubi hæc quæstori Cæcilio, viro optimo, & homini æquissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, SI PARERET, eam se, & sua Veneris esse dixisse. judicant recuperatores id, quod necesse erat, neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit, pecuniam redigit. Ita dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omneis, libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit postea; rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum pecuniam quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare, & reddere.

XV. Est adhuc, id quod vos omneis admirari video, non Verres, sed Q. Mucius, quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coërcendam? Summè hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente è vestigio ex homine

29. *Liberta*] Liberta dicitur quia defuncta erat sacerdotio Veneris, & se ejus religione liberaverat. *ut enim domini servos*; ita Dii homines religione sibi obstrictos habebant.

Ib. *Veneris Erycinæ*] Eryx collis Siciliæ est excelsus, in quo Veneri sacrum est Templum; ubi illius ministerio dicatæ sunt mulieres plurimæ. Vide Strabonem lib. 6. Geographiæ.

31. *Præfectus Antonii.*] Hic Antonius Curator fuerat oræ maritimæ ante Piraticum bellum: sed bello Cretensibus indicto, re male gesta, infeliciter periit.

Ib. *Symphoniacos servos*] Symphoniaci musici sunt, qui erant in classe, ut vel modulis remiges excitarent, vel ut pugnantibus classicum canerent, unde ipsi tubæ classis, est nomen positum Classicum. Vide Budæum in Annot. Pandect. Juris Civil.

33. *Omnium Venereorum*] Qui quæve consecrati erant Veneri, ii Venerei, & Venereæ dicebantur. Strabo enim scribit lib. Geog. 6. quod non tantum mulieres, sed etiam viri Veneri consecrati essent.

36. *Viro optimo*] Ironice.

37. *Judicium dat statim*] Prætores & Quæstores in provinciis judices in privatis causis constituebant.

38. *Judicant recuperatores*] Recuperatores judices erant ex Equestri aut Publicanorum ordine. illi autem à recuperando recuperatores dicti sunt, quod per eos jus suum quisque recuperare posset.

39. *In possessionem bonorum*] Id est possessionem bonorum mulierem privat, illius alteri data possessione.

41. *Mancipia*] Pueros symphoniacos intelligit.

1. *Non Verres, sed Q. Mutius*] Verres non provinciæ Prædo; sed Mutius singularis vir probitatis & innocentiæ factus est. novem menses ille Consul fuit, quos tam sancte administravit, ut Ab ani Diem festum in ejus honorem instituerint, quem Mutia nominaverunt.

5. *E vestigio*] Id est, brevissimo quantum tempus est in uno vestigio consiendo.

tanquam aliquo Circæo poculo factus eſt Verres: redit ad ſe, atque ad mores ſuos. nam ex illa pecunia magnam partem ad ſe vertit, mulieri reddidit quantulum viſum eſt. Hic tu, ſi læſum te à Verre eſſe dices; patiar, & concedam: ſi injuriam tibi factam quereris; defendam & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta ſit, nemi- 10
nem noſtrûm graviorem vindicem eſſe oportet, quam teipſum, cui facta dicitur. Si tu cum illo poſtea in gratiam rediſti, ſi domi illius aliquoties fuiſti, ſi ille apud te poſtea cœnavit, utrum te perfidioſum, an prævaricatorem exiſtimari mavis? video eſſe neceſſe alterutrum. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quominus utrum ve- 15
lis, eligas. [a] Quid, ſi nè injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta ſit, cauſſa remanet? quid habes, quod poſſis dicere, quamobrem non modo mihi, ſed cuiquam anteponare? niſi forte illud, quod dicturum te eſſe audio, Quæſtorem illius fuiſſe. quæ cauſſa gravis eſſet, ſi certares mecum, uter noſtrûm illi amicior eſſe deberet. in 20
contentione ſuſcipiendarum inimicitiarum, ridiculum eſt, putare cauſſam neceſſitudinis [b] ad inferendum periculum juſtam videri oportere. Etenim ſi plurimas à tuo Prætore injurias accepiſſes; tamen eas ferendo majorem laudem, quam ulciſcendo mererere. Cum vero nullum illius in vita rectius factum ſit, quam id quod tu injuri- 25
am appellas; hi ſtatuent hanc cauſſam, quam nè in alio quidem probarent, in te, juſtam ad neceſſitudinem violandam videri? qui ſi ſummam injuriam ab illo accepiſti, tamen quoniam quæſtor ejus fuiſti, non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare. ſi vero nulla tibi facta eſt injuria, ſine ſcelere eum accuſare non potes. Quare 30
cùm incertum ſit de injuria, quemquam eſſe horum putas, qui non malit te ſine vituperatione, quam cum ſcelere diſcedere? At vide, quid [c] differat inter meam opinionem ac tuam. tu, cùm omnibus rebus inferior ſis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quòd quæſtor illius fueris: ego, ſi ſuperior cæteris rebus eſſes, te hanc 35
unam ob cauſſam accuſatorem repudiari putarem oportere. ſic enim à majoribus noſtris accepimus, prætorem quæſtori ſuo parentis loco eſſe oportere: nullam neque juſtiorem, neque graviorem cauſſam neceſſitudinis poſſe reperiri, quam conjunctionem ſortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris ſocietatem. 40

[a] *quid ſi ne ratio quidem remanet* conquerendi? [b] *ad accuſandum.* [c] *diſſet.*

6. *Circæo poculo*] Poculum pro potione ponitur. Nempe alludit ad illud poculum quod hoſpitibus ſuis Circe offerebat, quo hauſto, virga percuſſi ſtatim in ſues mutabantur: & alio unctì medicamento ad priſtinam formam redibant. Vide Homer. lib. 10. Odyſſ.

Ib. *Factus eſt Verres*] Ludit in nomine, nam Verres porcum ſeu ſectum ſignificat.

13. *Perfidioſum an prævaricatorem*] Perfidioſus eſt, qui amicum ſe fimulat, cum ſit inimicus. Si talis eſt Cæcilius, igitur non eſt ipſi credendum. Prævaricator eſt, qui ſe inimicum fingit, cum ſit amicus. Si talis eſt Cæcilius, non eſt ei cauſa committenda.

22. *Neceſſitudinis*] Per neceſſitudinem ſortem intelligit: quia Prætores, cæterique magiſtratus, qui in provincias

XVI. Quamobrem, si jure eum possis accusare, tamen, cum is tibi parentis [a] numero fuisset, id piè facere non posses: cum vero neque injuriam acceperis, & [b] prætori tuo periculum crees, fatearis necesse est, te illi injustum, impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem eum, cui quæstor fueris, accuses: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque ferè unquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum. neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est: sed nè libido violandæ necessitudinis autoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere. Etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt, qua in re dolori suo non reipub. commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum atque amicorum populi Romani dolore, atque injuriis commoveri? Nuper, cum in P. Gabinium vir fortissimus L. Piso [c] delationem nominis postularet, & contrà Q. Cæcilius peteret, isque se veteres inimicitias jamdiu susceptas persequi diceret: cùm autoritas, & dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptarant.

[a] *loco.* [b] *accuses tuum prætorem.* [c] *peteret accusationem ejus.*

mittebantur, forte eligebantur. Unde necessitudo illa sortis fuit, non sanguinis.

4. *Injustum impiumque bellum*] Attingit hic veterum Rom. consuetudinem, qui bellum nullum inferebant, quin prius ab fecialium Collegio justum declaratum esset.

9. *Itaque neque*] Exempla Quæstorum affert, qui suos Prætores non permissi sunt accusare.

Ib. *Lucio Philoni*] Lucius Philo Quæstor fuit, alter Prætor.

11. *Pompeio*] Strabo ille Pompeius Pompeii magni parens fuit.

Ib. *T. Albucium*] Albucius post Præturam Sardiniæ præfuit. de quo in Pis. & lib. 2. Offic.

14. *Cum Julio*] Julium hunc lepore & facetiis excelluisse, lib. 1. de Offic. ait. accusavit pro Sardis Albutium.

22. *Dolori suo serviunt*] Dolorem suum mitigant, quia homo affectus injuria facile hominis inimici supplicio lenitur.

26. *Pub. Gabinium*] Qui Achaiam administravit.

Ib. *L. Piso*] L. Piso causas egit, & Tribunus plebis legem tulit de repetundis. Cic. de Clar. Orator.

27. *Q. Cæcilius*] Non is, qui Verris accusationem postulat.

30. *Achæi*] Qui repetundarum Gabinium accusabant.

XVII. Ete-

XVII. Etenim, cum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani caussa comparata sit; iniquum est, non eum legis, judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem caussæ suæ socii defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior? utra illustrior commemoratio? accusavi eum, quicum quæstor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me Deorum hominumque judicium conjunxerat: an, accusavi rogatu sociorum, atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura, fortunasque defenderem. Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum caussa, apud quos quæstor fueris, quàm eum, cujus quæstor fueris, accusare? Clarissimi viri nostræ civitatis temporibus optimis, hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Rom. ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum, & prudentissimum, cum multis graveis inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos Consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus M. Syllano diem dixisse propter unius hominis Egritomari, paterni amici, atque hospitis injurias. neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam hæc majorum consuetudo [a] longo intervallo repetita atque relata: sociorum querimoniæ delatæ ad hominem [b] non inertissimum: susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homines, hoc laborant: hoc institui, atque adeo institutum referri, ac renovari molestè ferunt, putant fore, uti si paullatim hæc consuetudo serpere, ac [c] prodire cœperit, per homines honestissimos, virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges judiciaque administrentur. Cujus consuetudinis, atque instituti patres majoresque

[a] *petito longo tempore* retrorsum. [b] *non imperitissimum.* [c] *progredi.*

8. *Sors*] Sorte obveniebant provinciæ.

9. *Deorum hominumque judicium*] Propter sortem hoc dicit, quæ quasi quoddam est deorum judicium. hominum vero, nempe Consulum, quia licet sorte, & divinitus obvenirent, tamen à Consulibus & à populo provinciæ decernebantur.

14. *Temporibus optimis*] Heroica illa tempora indicat quibus vigebat fides in Repub. & nulla lex erat adhuc instituta de repetundis.

17. *Marcum Catonem*] M. Cato accusavit Servium Galbam pro direptis Lusitanis, & Pub. Furium pro iisdem propter iniquam æstimationem frumenti.

20. *Cn. Domitium*] Domitius Marcum Syllanum virum Consularem accusavit propter Egritomari transalpini hospitis injurias.

Ib. *Diem dixisse*] Diem dicere, & accusare in hoc differunt, quod accusare privatorum hominum sit; diem dicere Magistratuum, ut videre licet ubique apud Cicer.

noſtros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is qui princeps Senatûs fuit, accuſabat M. Aquilium, ſubſcriptore C. Rutilo Rufo, aut cum P. Africanus homo virtute, fortuna, gloria, rebus geſtis ampliſſimus, poſteaquam bis Conſul & Cenſor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatiſque majeſtas gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc homine parvis opibus, ac facultatibus prædito ſimulant ſeſe mirari, cum moleſte ferant. Quid ſibi iſte vult? accuſatorem-ne ſe exiſtimari, qui antea defendere conſueverat? nunc præſertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero, & [d] ætatis non modo meæ, ſed multo etiam ſuperioris, & honoris ampliſſimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, calamitoſoſque defendere. Et profecto aut hoc remedium eſt ægrotæ, ac prope deſperatæ reipub. judiciiſque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defenſionem, judiciorumque autoritatem, quam honeſtiſſimos & integerrimos diligentiſſimoſque accedere: aut ſi ne hoc quidem prodeſſe poterit, profecto nulla unquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla ſalus reipubl. major eſt, quam eos, qui alterum accuſant, non minùs de laude, de honore, de fama ſua, quàm illos, qui accuſantur, de capite ac fortunis ſuis pertimeſcere. Itaque ſemper illi diligentiſſime, laborioſiſſimeque accuſarunt, qui ſe ipſos in diſcrimen exiſtimationis venire arbitrati ſunt.

PERORATIO.

XVIII. Quamobrem hoc ſtatuere, Judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla unquam [a] opinio fuerit, nullaque in hoc ipſo judicio [b] expectatio futura ſit, qui neque ut ante [c] collectam famam

[d] *ſenectutis*. [a] *exiſtimatio* bona. [b] *nullatenus*. [c] *acquiſitam*.

32. *Cum Pub. Lentulus*] Lentulus Lentuli Suræ pater, qui in carcere propter Catilinæ conjurationem ſtrangulatus eſt.

Ib. *Princeps Senatus*] Princeps Senatus à Cenſoribus is legebatur, qui eorum veteriſſimus erat.

33. *M. Aquilium*] Aquilius à Marco Antonio defenſus eſt. aperta tunica, ut ejus cicatrices apparerent.

35. *L. Cottam*] Corta à P. Africano poſt ſecundum Conſulatum, & Cenſuram accuſatus eſt: qui tamen teſte Cicer. in Orat. pro Murena abſolutus eſt, ne tanti adverſarii potentia oppreſſus videretur.

40. *Quid ſibi iſte vult*] Calumniam improborum contra ſe exponit, qui modeſte ferunt a Cicerone Verrem accuſari, veriti nè deinceps ad homines probos accuſandi conſuetudo deveniat.

41. *Cum ædilitatem petat*] Ædilitas ſecundus erat magiſtratus, qui gerebatur in Repub. natus autem erat tum Cicero annos 36. hæc autem ætas ædilitati legitima fuit.

42. *Sed multo etiam ſuperioris*] Oſtendit hic non ſolum ad adoleſcentes, ſed etiam ad Viros pertinere munus accuſandi, cum ſublevandis miſeris agitur, cum illud præſertim uſurparint viri ætate provecti, & conſulares.

43. *Honoris ampliſſimi*] Per honorem ampliſſimum conſulatum intelligit, qui omnium magiſtratuum erat maximus.

45. *Ægrotæ*] Ægrota eſt Reſpub. cum malis civibus ſcatet: deſperata eſt, cum ab iis opprimitur.

con-

conſervet, neque uti reliqui temporis ſpem confirmet, laborat, non nimis hanc cauſſam ſeverè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offenſione [a] deperdat, ut turpiſſime, flagitioſiſſimeque diſcedat, nihil de ſuis veteribus ornamentis requiret. A nobis multos obſides habet populus Rom. quos ut incolumes conſervare, tueri, confirmare, ac recuperare poſſimus, omni ratione erit dimicandum. habet honorem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus: habet exiſtimationem multo ſudore, labore, vigiliiſque collectam: ut, ſi in hac cauſſa noſtrum officium, ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per pop. Rom. incolumia ac ſalva poſſimus: ſi [c] tantulum offenſum, titubatumque ſit, ut ea, quæ ſingulatim, ac diu collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus. Quapropter, Judices, veſtrum eſt deligere, quem exiſtimetis facillimè poſſe magnitudinem cauſſæ, ac judicii ſuſtinere fide, diligentia, conſilio, autoritate. Vos ſi mihi Q. Cæcilium antepoſueritis, ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor: populus Romanus ne tam honeſtam, tam ſeveram, diligentemque accuſationem, neque vobis placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

[a] *id amittet.* [c] *aliquantulum peccatum ſit.*

6. *In offenſione*] Oſtendit qui ab officio ſuo accuſatoris diſcedit minus recte, & ſincere accuſare.

7. *Veteribus ornamentis*] Vetera ornamenta dignitates ſunt quibus aliquis defunctus eſt, quas nullas obtinuit Cæcilius.

8. *Multos obſides*] Habet vel uxorem, liberos, & amicos Cicero: vel potius ædilitatem quam tum temporis petebat. Unde dicit *habet honorem quem petimus.*

10. *Habet ſpem*] Aſpirabat ad Præturam & Conſulatum.

11. *Exiſtimationem*] Exiſtimationem maximam ſibi jam Cicero comparaverat in dicendo, quæ nulla erat in Cæcilio.

13. *Per Pop. Rom.*] Suis ſuffragiis Magiſtratus populus Rom. decernebat.

18. *Vos ſi*] Comminatur modeſtè judicibus indignationem pop. Rom. ſi ſibi Cæcilium præferant, qui in omnibus Cicerone inferior eſt,

PRO LEGE MANILIA.

ARGUMENTUM.

Diuturnum & grave bellum cum Mithridate rege Ponti, Romani gesse-re. Contra hunc primum missi sunt cum imperio Sylla, & post hunc L. Lucullus. hi duo quamquam magnis cladibus regem afficerent, stanten tamen, neque victum relinquere cogebantur. Sylla enim, Mariana factio-ne Romæ sæviente, coactus est pacem facere cum Mithridate, & domum re-verti, ut hanc compesceret. L. Lucullus cùm bello ita regem fatigasset, u jam prope ad angustias redactus videretur, exorta inter milites seditione delere eum prohibitus est. Adde quod Romæ nonnulli Lucullo infensi effi-ciebant, ut Lucullus Senatusconsulto à bello revocaretur. at eo revocato ejusque exercitu dissipato, Mithridates hostis impunè grassabatur. quar C. Manilius tribunus-plebis legem tulit, ut Pompeius in provincias, quot-quot Lucullus tenebat, succederet, & belli gerendi adversus Mithrida-tem & Tigranem Imperator extra ordinem mitteretur. ut hac lege Mani-lia potentia Pompei crescere, & Lucullus rerum gestarum gloria privari videbatur, ita optimi quique rogationi huic obsistere statuebant, nè omnia ad unum Pompeium deferrentur. Verum nemo intercessit metu plebis, qua Pompeio favebat. Solus Catulus & Hortensius legem dissuadebant, quibu hac oratione Cicero respondet, ostenditque bellum esse necessarium, ac dif-ficile, nec alium imperatorem præter Pompeium inveniri, qui huic bello ge-rendo sit idoneus.

TEMPUS ET LOCUS.

Habita est hæc Oratio in rostris anno urbis conditæ 687. Ciceronis 41 cum Prætor esset, Coss. M. Æmilio Lepido, & Volcatio Tullo.

GENUS CAUSÆ.

Duobus generibus constat, deliberativo scilicet, & demonstrativo: deli-berativum est, quia deliberatur an mittendus sit Pompeius Imperator: de-monstrativum est, quia Cn. Pompeium summis laudibus extollit, ut illi bi-lo præficiatur.

PARTES

Ejus quinque sunt, Exordium, Narratio, Propositio, Confirmatio, Pe-roratio.

EVEN

EVENTUS.

Missus est Pompeius Imperator.

EXORDIUM.

I. QUamquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus; hic autem locus [a] ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites! [b] tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas,

INTERPRETATIO.

[a] *Commodissimus ad tractanda negotia, pulcherrimus ad habendas orationes.*

[b] *Tamen non mea voluntas, sed meum institutum vivendi incœptum ab adolescentia impedivit me quominus affirarem ad hanc gloriam dicendi apud vos.*

NOTÆ.

1. *Hic autem locus*] Rostra intelligit quæ L. Furio Camillo, & C. Mœnio Coss. ex rostris navium Antiatium condita fuerunt. de quibus Livius lib. 8. *Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit,, Rostraque id templum appellatum.* in Rostris ferebantur leges, agebantur causæ & conciones habebantur ad populum.

2. *Amplissimus*] In Rostris nullis nisi viris amplissimis, & Magistratum gerentibus agere cum populo licebat. legitur quod Antonius occisi Ciceronis caput præcisum in Rostris poni curaverit, ubi ille Consul, ubi sæpe Consularis auditus erat.

3. *Ornatissimus ad dicendum*] In Rostris tantùm agebatur apud Populum. Neque autem eadem est dicendi apud eum, & apud judices ratio: cum populus delectari, & doceri vellet, ornatior & elegantior oratio esse debebat: cum judices doceri tantum, simplicior & severior. Observabis autem quod diversa sunt, *agere* & *dicere*. *Dicere* enim est simpliciter orationem habere ad populum. Sic apud Suetonium Cæsar dicitur adhuc junior defunctam uxorem Corneliam laudasse de more, pro Rostris. *Agere* autem ex Gellio l. 13. c. 15. est rogare aliquid *populum* quod *suffragiis suis aut jubeat, aut vetet*. Ex Festo, Agere, *est populum ad Concilium aut comitia vocare*. Quare agere autoritatem continet, & publicorum negotiorum tractationem, quæ non potest absque autoritate haberi. tamen aliquando utrumque conjungitur, & sæpe actio significat Orationem, ut actiones in Verrem. sæpe *agere* significat etiam *dicere*, præsertim si cum autoritate dicatur, ut mox infra, *& ad agendam facultatis tantum, quantum*, &c.

1b. *Quirites*] Quirites populi Romani appellatio est à Curibus Sabinis populis: qui cum ex fœdere Romulum inter ac Tatium eorum Regem constituto, post asperrima prælia Romam commigrarent: ita Rempublicam temperarunt ut commune regnum esset Romulo ac Tatio, & urbs à Romulo Roma vocaretur; cives à Curibus, *Quirites*. porro Cures ipsi nomen inde habuerunt quod bello ut plurimum hastati essent, hasta autem Sabinis, Festo teste, dicta est curis sive Quiris. Hinc & Romulus *Quirinus* dicitur; vel quia pariter hasta seu curi armatus erat, vel quia cures sibi adjunxerat; vel quia *Quiritum* id est Rex Romanorum erat: quia triplex sententia proponitur ab Ovidio Fast. 2.435.

4. *Optimo cuique*] Fas erat unicuique

tas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerunt. Nam cum antea per ætatem [c] nondum hujus autoritatem loci contingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus [d] tranſmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui [e] veſtram cauſſam defenderent; & meus labor in privatorum periculis [f] caſte integreq; verſatus, ex veſtro judicio fructũ eſt ampliſſimũ conſecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus cen-

[c] *nondum auderem accedere ad dignitatem hujus loci propter ætatem juniorem.* [d] *tribuendum neceſſitatibus amicorum meorum.* [e] *tuerentur veſtra commoda publica.* [f] *Verſatus ſine ullo accepto munere, ſine ulla proditione in periculis propudſundis.*

que Magiſtratum gerenti in ſuperiorem locum aſcendere, indeque concionari ad populum, non autem privato homini, niſi acceptâ ab aliquo magiſtratu poteſtate. Cic. ad Att. lib. 4. 2. de Clodio ad hæc privato. *Cum ſubito ille in concionem aſcendit, quam Appius ei dedit.*

5. *Prohibuerunt*] Licet Quæſtor & ædilis fuiſſet Cicero, & annos natus viginti Sex. Quinctium in privato judicio, & Amerinum in publico defendiſſet, nondum tamen in Roſtris egerat, quo tantum Magiſtratibus licebat aſcendere, ut nihil huc niſi perfectum ingenio & dignum amplitudine loci afferretur, quod hoc minore ætate dicit ſe præſtare non potuiſſe.

8. *Temporibus*] Cum non poſſet adhuc per ætatem hanc juniorem vacare Reipub. amicis ſuis periclitantibus dedit operam. familiare enim eſt apud Ciceronem pro periculis uſurpare tempora. Sic pro Mil. *Bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli.*

11. *Caſtè integréque*] Integritatem ſuam & abſtinentiam in cauſis defendendis profert: nam lege Cinnia jam inde lata ab anno v. c. 550. cautum erat, ne quis munus, aut pecuniam ob cauſam orandam acciperet,

12. *Propter dilationem*] Abrumpebantur, & in alium diem differebantur comitia vel obnuntiatione, vel interceſſione paris & majoris magiſtratus. obnuntiatione, cum quis Magiſtratus, dum comitia habebantur, nuntiabat, ſe cœli, vel avium ſigna deprehendiſſe. Sic Cic. lib. 3. ad Quintum fratrem, *comitiorum quotidie ſinguli dies tolluntur obnuntiationibus magna voluntate bonorum omnium.* Credebant videlicet dato à Jove ſigno fas non eſſe agere cum populo; interceſſione vero, cum differebantur per Magiſtratus, & maxime per tribunos. Sic in lib. epiſt. ad Att. 4. ſcribit comitia quibus Pub. Clodius Præturam, & Milo Conſulatum petebant, ſæpius eſſe dilata. ea autem vel obnuntiatio vel interceſſio fiebat in candidatorum gratiam; cum aliquis parari ſibi repulſam videbat.

Ib. *Ter Prætor*] Plures fuere creati Prætores, unus tantum primis urbis temporibus; tum duo, ac tandem Sullæ dictatoris octo, deinde decem, creſcente in dies imperii Romani magnitudine, ac civium numero. à populo juriſdictionem accipiebant ſed incertam: deſignati enim conjectis in ſortem juriſdictionibus, quam quiſque ſortiebatur, hanc exercebat. Ex illis prætoribus duo præerant privatis judiciis, urbanus alter qui civibus, peregrinus alter qui ſociis & externis jus dicebat: ex octo aliis, duo de ſicariis decernebant, unus de repetundis quærebat, alius de peculatu, alius de ambitu, alius de falſo, alius de majeſtate, alius de vi. ac tandem ſub imperatoribus duo Cerealeſ additi ſunt, qui de fideicommiſſo jus dicebant, & ultimus tutelaris, cujus munus fuit, cogere tutores. & ſatisdare rem pupilli ſalvam fore, & delatam tutelam accipere.

Ib. *Primus*] Non aliquem populus dignitatis gradum inter Prætores ponebat, ſed qui omnium primus ab eo renuntiatus erat, præ cæteris populo placuiſſe videbatur. Certe Plutarchus in Ciceronis vita ſcribit multos maximæ dignitatis viros præturæ competitores habu-

centuriis cunctis [g] renuntiatus sum; facile intellexi, Quirites! & quid de me judicaretis, [h] & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & autoritatis in me tantum sit, [i] quantum vos honoribus mandandum esse voluistis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, & si quid autoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, [k] qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, caussa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est.

g declaratus sum. h & quid desideraretis in aliis. i quantum voluistis attribui præturæ & ædilitati. k qui suo suffragio judicaverunt præmium dandum esse huic etiam eloquentiæ.

habuisse, hisque omnibus antepositum fuisse. Unde in lib. de claris Oratoribus de seipso ait, *atque ut multa omittam, in hoc stratio, & in his post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus.*

13. *Centuriis cunctis*] Centuriatis comitiis creabantur Consules, Prætores, Censores; Proconsules interdum, Reges sacrorum, Tribuni militares consulari potestate, & decemviri legibus scribendis: Ædiles vero, tribuni plebis, & minores aliqui, tantum tributis comitiis. Erant autem centuriata comitia quibus populus per classium centurias divisus suffragium ferebat; ita ut suffragia colligerentur centuriatim. Tributa vero sunt in quibus populus per curias divisus suffragium dicebat.

15. *Honoribus*] Familiare est Romanis autoribus honores vocare Magistratus, ut hic Sic & apud Hor. lib. 1. Od. 1.

Hunc si mobilium turba Quiritium
Certat tergeminis tollere honoribus, &c.

NARRATIO.

II. Atque ut inde Oratio mea [a] proficiscatur, unde hæc omnis caussa [b] ducitur; bellum grave, & periculosum vestris vectigalibus & atque sociis à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, &

a incipiat. b incipit. c tributariis,

3. *Potentissimis Regibus*] Reges illi sunt Mithridates & Tigranes primum in Lucullo Cicero post Alexandrum Regum maximum nominavit. Nicomedem ille è Bithynia, Ariobarzanem è Capadocia expulit. alterum Regem Regum Plutarchus appellavit; qui tanta potentia vigebat, ut ab Asia Parthos arcens Græcas in ipsam Mediam civitates traduceret, & Syriæ & Palestinæ imperaret.

4. *Alter relictus*] Mithridates ingenti clade accepta, cum nihil propius esset, quàm ut caperetur à Lucullo, desertus est. causa fuit militum avaritia, qui fugientem insequi noluerunt, sed avidè se projecerunt in thesauros, quos de industria effundi per vias jusserat, ut

& Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quotidie literæ, [d] quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo Ordine, cauſſam reipublicæ, periculaque rerum ſuarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complureis: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere, huic qui [e] ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum unum ab omnibus ſociis, & civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti, eundem hunc unum ab hoſtibus metui, [f] præterea neminem.

[d] *de quorum magnis opibus agitur, quæ collocatæ fuerunt in colligendis veſtris tributis.* [e] *ſucceſſerit.* [f] *præter hunc.*

ut dum prædæ vacarent, ad Tigranem ſocerum ſuum confugiendi ſibi tempus eſſet.

4. *Alter laceſſitus*] Tigranem Lucullus provocavit, cum tradere Mithridatem recuſaſſet; & ita provocavit, ut Tigrano certâ urbe ejus regiâ occupatâ, ingentes ejus copias parva manu bis profligaverit. quare rerum ſuarum deſperatione coactus, relicto Mithridate fugere in extremam Armeniam compulſus eſt.

5. *Occupandam Aſiam*] Provinciam illam ab annis 137. Cornelius Scipio Romano imperio adjunxerat, Antiocho Rege debellato.

Ib. *Equitibus Romanis*] Publicanos intelligit, qui ex genere equeſtri erant, ut ex teſtimonio Ciceronis patet in Oratione pro Poſthumo. *Curius Princeps Equeſtris ordinis fortiſſimus & maximus Publicanus.* Conducebant autem illi quæſtûs ſui cauſâ publica vectigalia populi Romani à cenſoribus in foro, certa ſe obligantes pecunia, quam quæſtoribus urbanis repræſentabant. Societatem illi conficiebant, cui qui præerat, Magiſter ſocietatis dicebatur, penes quem erat, quaſi ſociorum reliquorum Senatum cogere, ad eos referre de ſocietatis negotiis, curamque omnem tabularum & rationum ſuſcipere, quæ undique ab aliis, qui publicanorum ſocietati operam dabant, Romam mitterentur. Hic porro quemdam habuit pro Magiſtro in provincia quaſi ſui muneris vicarium & ſocietatis præfectum, ad quem alii literas darent.

8. *Cum illo ordine*] Ex genere equeſtri Cicero fuit, quem ille Conſul, ut Plinius lib. 33. ſcribit, ſenatui conciliando, & ex eo Ordine ortum ſe prædicando, maxime ſtabilivit.

9. *Bithyniæ*] Bithynia Aſiæ minoris eſt regio ad Pontum ſita, Thraciæ adverſa, & Troadi finitima.

Ib. *Quæ nunc noſtra*] Illius Bithyniæ Rex fuit Nicomedes, à qua, cum pulſus fuiſſet à Mithridate, in idem ſuum regnum à Sylla reſtitutus eſt. Sed demum ille paulo poſt moriens populum Romanum ſui regni hæredem reliquit, quod à Republica in provinciæ formam redactum eſt.

10. *Provincia eſt*] Provincia ſumitur quandoque pro regione, quam aut armis devictam, aut quocumque modo in poteſtatem adductam, ipſe populi Romani Imperator adminiſtravit.

Ib. *Regnum Ariobarzanis*] Cappadociæ Rex ille fuit pop. Rom. amicus qui ter à Mithridate regno cedere coactus, à Lucullo bis & tertium, devictis Mithridate & Tigrane, in idem ſuum à Pompeio reſtitutus eſt.

PRO-

PROPOSITIO & DISTRIBUTIO.

III. [a] Cauſſa quæ ſit, videtis: nunc quid agendum ſit conſiderate. Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maxime veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur [b] populi Romani gloria, quæ vobis à Majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa Majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Romani vectigalia, & maxima: quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli [c] requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus ipſis eſt & à vobis & ab [d] imperatoribus reipublicæ conſulendum.

[a] *quæſtio ea de qua debetis ferre ſuffragium.* [b] *agitur de ſalute.* [c] *deſiderabitis.* [d] *moderatoribus.*

6. *In re militari*] Ita Romanum Imperium à Romulo ad Auguſtum uſque Cæſarem gloria militari floruit, ut de eo ita loquatur Florus in Prologo Hiſtor. *Ita late per orbem terrarum arma circumtulit, ut qui res ejus legunt, non unius populi, ſed generis humani facta diſcant.* & lib. 4. cap. 10. vel Parthorum teſtimonio victores gentium eos fama loquitur.

8. *Certiſſima vectigalia*] Duo erant genera tributorum, unum certum, ſeu ordinarium, & ſtipendiarium, quod in caput, atque in ſolum impoſitum quotannis exigebatur, qui porro hoc pendebant, tributarii ſeu ſtipendiarii nominati ſunt. Aliud incertum ſive extraordinarium, quod aut ex lege, aut Senatuſconſulto pro uſu provinciæ, vel imperii aliquando imperabatur, nec locare uſquam niſi Romæ per Cenſores licebat.

9. *Pacis ornamenta*] Contra Rullum in Senatu vectigalia ſubſidia belli, & ornamenta pacis appellat.

11. *Imperatoribus Reipub.*] Non tam de iis qui ducebant exercitus Romanos hîc loquitur, quam de iis, penès quos eſt Reipub. adminiſtratio, quos etiam lib. 2 de nat. Deor. *Rectores & moderatores, & tanquam architectos tanti operis, tantique muneris vocat.*

CONFIRMATIONIS,

PRIMUM ARGUMENTUM.

Bellum Aſiaticum genere ſuo grave & neceſſarium eſſe.

PARS PRIMA Argumenti primi.

Quia agitur gloria populi Rom.

IV. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes,

1. *Appetentes gloriæ*] Gloria militaris tanta fuit apud Romanos in commendatione, ut ab urbe ferè condita ad uſque interceptam à Gallis, id eſt per annos circiter trecentos quinquaginta nullo ſumptu publico, ſed ſola gloriæ cupiditate ſtipendia fecerint.

atque

atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa [a] macula, Mithridatico bello superiore suscepta, [b] quæ penitus jam insedit, [c] atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione civeis Roman. necandos, trucidandosque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam suo dignam scelere [d] suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, & vigesimum regnat; & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit; sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia [e] victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod [f] egerunt: venia danda, quod reliquerunt, propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respub. Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui, posteaquam maximas ædificasset, [g] ornasserque classeis, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, [h] comparasset, & se Bosphoranis, [i] finitimis suis, bellum in-

[a] *ignominiæ labes.* [b] *contracta.* [c] *adhæresc.* [d] *dedit.* [e] *decora.* [f] *de eo quod egerunt.* [g] *instruxisset.* [h] *collegisset.* [i] *vicinis suis.*

3. *Bello superiore*] Illum bellum superius instauratum est à Quinto Pompeio, & Lucio Sylla Coss. nam initio illius belli Q. Oppius sive Proconsul, sive Proprætor fuerit, in manus Mithridatis venit, à quo in vincula conjectus est. Ejusdem jussu Manius Attilius asino insidens Pergamum deductus est, ubi in os aurum liquefactum infundi per summam crudelitatem jussit.

4. *Uno die, &c.*] Mithridates ad omnes urbium Asiæ præfectos literas dedit, quibus imperabat ut trigesimo ab acceptis literis die, omnes tum Romani, tum Itali cum liberis & uxoribus trucidarentur, atque insepulti feris relinquerentur. Tanta fuit strages edita, ut uno die centum quinquaginta millia interfecta sint. de iis vide Appianum in libro, qui Mithridaticus inscribitur, & Plutarchum in vita Syllæ.

8. *Annum jam*] Totum bellum Mithridaticum per annos 40. gestum est, ut ex Floro lib. 3. patet.

12. *Insignia victoriæ*] Per insigma victoriæ triumphum intelligit, quem magnificentissimum duxit Lucullus; qualis antea nullus Romæ visus erat.

17. *Sullam in Italiam*] Cùm iterum Romæ seditiones à Cinna, Carbone, Sertorio & Mario excitarentur, multique è Primoribus Reipublicæ trucidarentur, Sulla, factâ pace cum Mithridate, Romam, ad motus illos comprimendos revertitur jussu Senatûs, relicto Murænâ, ut reliqua Asiæ negotia componeret. Sed pacis conditiones vix ille tenuit; nam ductus triumphi cupiditate, statim leves contrà Mithridaticos, deinde graviores expeditiones suscepit. Sulla verò arbitratus indignum esse Romanâ fide non stare pacis conditionibus, Murænam ab Asia revocavit.

21. *Quibuscumque ex gentibus*] Tam ingentem exercitum ex omnibus nationibus Mithridates comparavit, ut Romani peti se arbitrarentur; persuaserat sibi videlicet Rex ille, à se Romanos frangi posse, si contra eos varios ex variis partibus hostes susciteret.

22. *Bosphoranis*] Bosphorani populi sunt, qui Bosphorum Thracium incolunt

inferre ſimulaſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cùm duobus in locis disjunctiſſimis, maximeque diverſis, uno conſilio, à binis hoſtium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de [k] imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multò plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio, ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res à L. Lucullo ſummo viro eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites! ut neque vera laus ei detracta oratione noſtrâ, neque falſa afficta eſſe videatur. Sed pro veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam [l] is eſt exorſus orationis meæ, videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Majores veſtri ſæpe mercatoribus, ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella geſſerant: vos tot civium Rom. millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? legati quòd erant appellati ſuperbiùs Corinthum patres veſtri,

[k] *veniretis in diſcrimen amittendi imperii.* [l] *feci inde initium orationis meæ.*

lunt, cui ab Occaſu Pontus finitimus eſt. His autem, cùm Sylla in Italiam reverſus eſſet, bellum intulit Mithridates, quibus devictis, Macharem filium ſuum Regem dedit.

23. *Legatos*] L. Magium, & L. Fannium indicat, qui à Mario ad Mithridatem confugerant, ut in tertia Verrina ait Cicero.

Ib. *Ecbatanis*] Ecbatana caput erant Mediæ, quæ urbs ex Plinio, lib. 6. à Seleuco condita eſt.

24. *Ad eos duces*] Sertorium deſignat, & alios duces, quos Senatum ipſe Sertorius appellabat.

25. *In locis disjunctiſſimis*] In Aſia cum Mithridate, in Hiſpania cum Sertorio bellum gerebat.

Ib. *Uno conſilio*] Conſilio Mithridatis & Sertorii, qui inter ſe fœdus inierant, adeo ut facile ſibi perſuaderent, quod conjuratos ſimul & irruentes Reſpublica non ſuſtineret.

27. *Dimicaretis*] Romani in diſcrimen totius imperii veniebant, deliberando vel de ducibus quos adverſus tantos hoſtes mittendos judicarent, vel ancipites hærendo, an Mithridates vel Sertorius imperaret.

28. *Sertorianæ atque*] Sertorius Marianas partes ſequutus, cum Cinna, Syllâ redeunte, fugerat in Hiſpaniam, ubi cùm Hiſpanos ſibi deviaxiſſet, multas clades exercitibus Romanis intulit. ſed à Sylla proſcriptus, à M. Antonio & M. Perpenna, aliiſque conjuratis proditus, in convivio interfectus eſt anno urbis 681. ita Florus, Plutarchus & Appianus.

31. *Initia*] Lucullus Conſul cum Mithridate congreſſus ſupra ſexaginta hoſtium millia interfecit, ac Regem uſque in Armeniam fugavit.

32. *Extrema*] Cum Lucullus reliquit Mithridatem, nec fugientem eum inſequutus eſt, detrectantibus ducis imperium militibus. quod non culpâ ſuâ, ſed fortunæ caſu accidit, quæ vel præſtantiſſimis ducibus non ſemper favit.

38. *Naviculatoribus*] Naviculatores ſunt qui per mare merces tranſvehunt.

41. *Appellati ſuperbiùs*] Corinthus urbs Achaiæ ad Iſthmum ſita eſt, Peloponeſum inter & Græciam, illis temporibus ditiſſima & potentiſſima, quæ à Leptine alter Græciæ oculus, & Athenæ alteræ appellata eſt. hæc anno ab urbe condita 607. poſt bellum Punicum tertium, & ante bellum Numantinum,

à Ro-

ſtri, totius Græciæ lumen, extinctum eſſe voluerunt: vos eum Regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Rom. Conſularem vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Rom. omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, ſic vobis turpiſſimum ſit, illud quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe.

à Romanis, duce Mummio, everſa eſt. Cauſa fuit, Strabone teſte, lib. 3. quòd Corinthii ſordes è tectis in legatos pop. Rom. conjecerint: Livio & Aſconio, quòd pulſaverint eos & violaverint: Cicerone, quòd eos ſuperbius appellarint. Id dicit fortaſſe ut factum imminuat, & invidiam augeat in Mithridatem, qui tam crudeliter in virum Conſularem deſæviit. Tam ſancta autem habebantur legatorum corpora, ut Sagmina ſeu Verbenas, quod herbæ ſacræ genus eſt, geſtarent, ne quis ea violare auderet.

43. *Legatum pop. Rom.*] Legatus ille Manius Attilius fuit, qui & illius legationis, & belli hujus autor fuerat. De ejus ſupplicio jã ſuperius, not. ad l. 3. Livius ſcribit Aquillium fuiſſe. Certe cùm Cicero Conſularem eum appellet, crediderim eum eſſe M. Aquillium, qui C. Marii Collega in ſexto illius Conſulatu fuit, à quo ſervile bellum in Italia confectum eſt.

48. *Videte*] Complexio ſeu concluſio argumentationis: igitur bellum ſuſcipiendum eſt in Aſia.

Primi Argumenti SECUNDA PARS.

Quia agitur ſalus ſociorum.

V. Quid, quòd ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? regno expulſus eſt Ariobarzanes Rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo Reges toti Aſiæ non ſolùm vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia veſtrum auxilium exſpectare propter periculi magnitudinem coguntur: Imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque ſe id facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur: vident, & ſentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, & eum prope [a] eſſe (quo [b] etiam carent ægrius)

[a] *non abeſſe longe.* [b] *quem magis deſiderant cum ſumma autoritate.*

2. *Ariobarzanes*] De quo jam in narratione.

Ib. *Socius*] Tanto in honore habebatur inita à Pop. Rom. cum exteris Regibus & populis ſocietas, ut bene meritis tantum de Repub. concederetur. in ſignum autem ſocietatis aurea corona cum aurea patera, ſella curuli, quam proximam Imperatori Romano habere poterant, & Scipione eburneo, toga picta, & palmata cum equitum turma cuſtodiæ cauſâ mittebatur.

3. *Duo Reges*] Mithridates, & Tigranes.

6. *Imperatorem certum*] Pompeium intelligit.

Ib. *Alium*] Acilium Glabrionem.

7. *Neque audent*] Veriti ne quid populum Rom. offendant.

9. *Unum virum*] Indicat quod ab omnibus Pompeius Imperator expetatur.

cujus

cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos quoniam liberè loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque sicut cæterarum provinciarum socios dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejusmodi in provinciam homines cum imperio misimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbeis sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, [c] ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. Quare si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, Majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt; quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur?

[c] supple *præditum*.

11. *Ad maritimum bellum*] Ingens piratarum multitudo effusa per mare commercium omne prohibebat: lege Gabiniâ missus est contra eos Pompeius, quos omnes trigesimo post bellum susceptum die, toto mari persecutus, nec nâ quidem ex suis navibus amissâ, exstulit. De hoc bello Plutarchus in vita Pompeii.

12. *Repressos*] Hostes in Asia metu Pompeii repressi sunt.

13. *Libere loqui non licet*] Propter metum Proconsulis Acilii.

18. *Hostili expugnatione differant*] Maritiam carpit aliorum qui missi sunt, quia non tam provinciam illam defenderunt, quàm expoliarunt.

22. *Cum Antiocho*] Cum Antiochus ex Syriæ fecisset societatem cum Ætolis, quibuscum fœderatas Græciæ civitates bello persequebatur, & maxime Lysimachiam urbem, quam repetebat; populus Rom. contra eos Glabrionem misit; unde primum bellum Punicum ortum duxit.

Ib. *Cum Philippo*] Philippus ille Macedoniæ Rex fuit, non quidem Alexandri pater; sed alter, qui multò post regnavit. Causa belli fuit, quòd Athenienses socios obsiderèt.

23. *Cum Pœnis*] Cum Pœni Messanam civitatem fœderatam, factâ cum Hierone Syracusarum Tyranno societate, oppugnarent, eis, Appio Claudio duce, bellum à Romanis illatum est. Observabis autem quòd hic ordo temporum à Cicerone non servetur; 1. enim bellum gestum fuit cum Pœnis, 2. cum Philippo, 3. cum Antiocho.

Ib. *Quanto vos*] Complexio hujus secundæ partis, cum transitione ad tertiam.

TERTIA PARS Argumenti primi.

Quia aguntur vectigalia maxima.

VI. Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites! [a] tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas, vix contenti esse possi-

[a] *tam exigua sunt*.

mus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites! si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis [b] pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cùm duo Reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis magno periculo se habere arbitrentur? Putatis-ne vos illis rebus frui [c] posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solùm (ut antè dixi) calamitate sed etiam calamitatis formidine liberatos?

[b] *qui solvunt.* [c] *fructum capere.*

3. *Ubertate agrorum*] Tria sunt vectigalium genera, ex quibus magnas opes colligebant Romani.

Primum *decumæ*, *sive decimæ*. exigebantur autem illæ ab civibus Romanis, vel Latini nominis sociis, qui in Italia, aut extra Italiam publicum agrum arabant, cum eo, ut frumenti decumas solverent. illæ verò potissimum colligebantur ex frumento, vino, oleo, & frugibus minutis.

Secundum, *scriptura*, & erat illud vectigal quod pendebatur ab iis qui sylvis & pascuis publicis fruebantur. inde autem pecunia vectigal illud dictum est, quòd de certo ære Publicanus conveniret cum Pastore, illudque describeret.

Tertium vectigal, *portoria*. Pecuniæ erant, quæ portitoribus pendebantur, id est iis qui mercedes ex mercibus in portum devehendis exigebant.

14. *Ex scriptura*] Qui pascua publica locabant, pecuarii, eorumque rationes scripturæ dicebantur, unde scriptarius ager.

20. *In salinis habet*] Multi dubitant de hac voce *salinis*. nam certum est quòd ab Anco Martio, ut Plinius refert lib. 31. cap. 7. salinæ Romæ institutæ fuerint. Sed illud vectigal, ejectis Regibus, Senatus-consulto sublatum est, quod tandem Romæ iterum Censor Marcus Livius retulit, qui ob id Salinator dictus est. Certe nusquam legitur in Asia, aut ulla alia provincia impositum esse. adde quod Cicero de tributo tantum Tributorum generibus loquitur, de salinis nusquam. itaque mallem, aut in multis codicibus legi, *salicta*, cum salicta ad pascua possent pertinere, quæ plerumque salicibus consita sunt.

23. *Conservaveritis*] Argumentatio brevis conclusio cum adhortatione ad conservandos.

QUART

QUARTA PARS Argumenti primi.

Quia aguntur fortunæ multorum civium.

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cùm eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro veſtra ſapientia, Quirites! habenda eſt ratio diligenter. Nam & publicani homines & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas [a] rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res & fortunæ, curæ vobis eſſe debent. etenim ſi vectigalia nervos eſſe reipublicæ ſemper [b] duximus; eum certe ordinem qui [c] exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines [d] navi & induſtrii partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis; partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium [e] numerum calamitate [f] prohibere: ſapientiæ, videre multorum civium calamitatem à [g] republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoriâ recuperare. Neque enim iiſdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit, id certe calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, tum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impeditâ, fidem [h] concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi [i] rem atque fortunas amittere, ut [k] non plureis ſecum in eam-

[a] *qui detulerunt fortunas & pecunias.* [b] *exiſtimavimus.* [c] *colligit.* [d] *diligentes & laborioſi.* [e] *multitudinem.* [f] *liberare.* [g] *à calamitate Reipub.* [h] *peciiſſe.* [i] *divitias.* [k] *quin.*

5. *Suas rationes*] Id eſt, tanti vectigalia conducunt, ut omnes eorum fortunæ in vectigalibus collocatæ ſint; non enim intelligit literas & tabulas rationum, cum omnes eſſent Romæ, quò ad magiſtrum ſocietatis mittebantur.

12. *Collocatas habent*] Vix quamplurimi ſuas fortunas collocatas habebant in ratione negotiatorum, quibus male cederet, ſi res ſuæ à negotiatoribus amitterentur. Scribit Plutarchus à Lucullo infinitam in Aſia Publicanorum ac negotiatorum multitudinem fuiſſe, qui miſerè provinciam illam vexarant, eoſque, excepto Senatorio, ex omni ordinum genere, ſed potiſſimum equeſtri fuiſſe. ex eo enim decumani, aratores, publicani, paſcuarii, aliique quamplurimi extitere.

14. *Civium*] Qui etiam Romæ degebant, ſuas rationes cum iiſdem negotiatoribus communicatas habebant.

17 *Redimendi facultas*] Publicani dicuntur redimere vectigalia, cum ex pacto certæ pecuniæ ea à Cenſoribus conducunt, quæ poſtea ſuo, vel bono, vel incommodo ſunt exacturi. redimere enim & conducere idem ſunt.

19. *Initio belli*] Tempus illud intelligit, quo Mithridates per ſummam crudelitatem annis ante viginti tribus, tot civium Romanorum millia trucidavit. Vide parag. 4. l. 4.

21. *Solutione impeditâ*] Cum illi Publicani,

andem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite id, quod ipſi videtis, hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt [l] cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret. ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit omni ſtudio ad id bellum [m] incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

[l] *pecuniæ Aſiaticæ.* [m] *applicare totos animos veſtros.*

licani, qui occiſi ſunt in Aſia, ſolvere non potuiſſent ſuis creditoribus, etiam viciſſim accidit ut illi Romæ, quibus pecuniam debebant, facere ſatis non potuerint. & ita fides periit, quæ nihil eſt aliud quam dictorum conventorumque conſtantia, & veritas. quam Cicero lib. 2. de Offic. ait maximè in ſolutione rerum creditarum conſiſtere.

25. *In foro verſatur*] Qui argentariam exercebat, ſuas circa forum tabernas habebant.

27. *Quare videte*] Concluſio generalis primæ propoſitionis de genere belli per brevem argumentorum repetitionem.

SECUNDUM ARGUMENTUM.

Bellum Aſiaticum eſſe magnitudine periculoſum.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici, belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum: non eſſe ita magnum, ut ſit pertimeſcendum. in quo maximè laborandum eſt, ne forte à vobis quæ diligentiſſimè providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum [a] impertiri laudis, quantum forti viro & ſapientiſſimo homini, & magno Imperatori debeatur: dico ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque inſtructas, eſſe deletas, urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo Rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè: quam L. Lucullus [b] virtute, [c] aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit: ab eodem Imperatore claſſem magnam, & ornatam, quæ ducibus

[a] *tribuere.* [b] *magnitudine animi.* [c] *perſeverantia.*

8. *Maximas Mithridatis copias*] Habuit ille Rex in armis peditum centum viginti millia, equitum decem & ſex millia. Ita Plutarchus.

10. *Cyzicenorum*] Cyzicum, urbs Aſiæ nobiliſſima, terrâ marique obſeſſa fuit a Mithridate cum variis machinamentis, tum lignea turri centum cubitorum altitudinis; ſed omni commeatu à Lucullo intercluſus, recedere ab obſidione coactus eſt.

13. *Claſſem magnam*] Claſſem habuit quinquaginta navium, ut volunt alii, alii quadraginta, quam ad Lemnum Lucullus ſuperavit. ei præfuiſſe Varum Sertorii Legatum Appianus, Plutarchus Marium ſcribit cum Alexandro, Paphlagonio, & Dionyſio Eunucho, quos comites Mithridates adjunxerat neutem tamen illorum authorum in Italiam miſſam eſſe ait.

Serto-

Sertorianis ad Italiam [d] ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Rom. ex omni aditu clauſus eſſet. Sinopem atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia Regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæteraſque urbeis Ponti, & Cappadociæ permultas uno aditu, atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe Reges, atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ita reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ita ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. cognoſcite, Quirites! non enim ſine cauſſa quæri videtur. Primum ex ſuo regno hic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam pro-

[d] *odio maximo.*

15. *Multis præliis eſſe deletas*] In pugna ad Rhyndacum fluvium, multis hoſtium trucidatis, ſex equitum, quindecim peditorum millia cepit. in altera pugna ad Granicum flumen, captis plurimis, viginti hoſtium millia occidit. In tertia pugna navali multi Barbari cecidêre, & inter captivos Marius, qui miſſus fuerat à Sertorio, captus eſt, & poſtea necatus.

16. *Patefactum pontum*] Cum ſe in Paphlagam Rex dediſſet, in pontum ingreſſus L. Lucullus, ubi paucis exceptis, omnes urbes ſibi ſubjecit.

17. *Sinopem*] Sinope urbs eſt ad Pontum Euxinum ſita, quæ Romanis primum obſtitit, ſed cum ad anguſtias redacta eſſet, cives navibus majoribus inſcios, in leviores conſcenderunt, ut ſe ſaluti conſulerent; ſed captam ab eadem Lucullus liberam civitatem fecit, quod per ſomnum, dum illam obſideret, viſus eſt ab Antigono vocari, qui olim Herculis contra Amazonas duces ſibi delegerat.

18. *Amiſum*] Amiſum oppidum in confinio Paphlagoniæ & Cappadociæ, diſtans à Sinope 130 m. paſſus. Prima ab Lucullo devicta, ibidemque caſtra poſuit: qua parte cum fugientibus civibus, potitus eſt. Urbs tamen ſuis legibus Lucullus vivere permiſit, quia olim Colonia ab Atheniensibus condita fuerat.

19. *Cappadociæ*] Cappadociam, pulſo Nicomede, Mithridates occupavit.

20. *Regno patrio atque avito*] Mithridates primum fuit ortus e regio Perſarum ſanguine, qui cum paucis Equitibus fugiens Antigonum Syriæ Regem, à quo morti fuerat deſtinatus, venit in Cappadociam, ubi locum ſibi munivit: ad eum multis convenientibus, Cappadociam tandem & finitimas Ponto nationes occupavit, & ampliſſimum liberis ſuis Imperium reliquit, quod ad hunc Mithridatem, qui ab primo ſextus fuit, conſervarunt.

21. *Ad alios Reges*] Ad Tigranem generum ſuum; & eo victo, ad Regem Parthorum, ad quem legatos miſit auxilia petiturus, profugit.

22. *Salvis pop. Rom.*] Multis Regibus & populis pecuniam conferentibus Lucullo, nullâ ex ærario publico ſumpta, ſuâ, ut Plutarchus refert, bellum gerebat.

25. *Qui obtrectant*] Perſtringit Q. Hortenſium & Q. Catulum, qui hanc legem diſſuadent, quam Manilius de mittendo Pompeio tulit.

29. *Medea illa*] Medea Æetam patrem Colchorum Regem ob proditionem, & raptum vellus aureum fugiens, ut ejus iram devitaret, Abſyrti fratris, quem fugæ ſocium habebat, diſcerptum corpus & divulſa membra adventanti patri objecit, ejus perſequendi celeritatem, filii luctu, ac lacerati corporis aſpe-

profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, * qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequendi retardaret. sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas à Majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, Rex ipse è manibus effugit. ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque lacessendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi caussâ, in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu concirabantur. Noster autem exercitus etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hîc jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno † collegerant,

* *per quæ loca.* † *congregaverant.*

aspectu retardans. Vide Ovidium Eleg. 9. Trist. lib. 3.

33. *Sic Mithridates*] Similitudo nam sicut Medea patrem, sic Mithridates Lucullum retardavit, dum thesauros ejus exercitui diripiendos objecit post cladem ad Cyzicum, ubi tanta hominum pecorumque strages facta est, ut Granicus & Asopus amnes cruenti sanguine fluxerint.

45. *Fani locupletissimi*] Fanum Cumanum significat, quod à Muræna spoliatum est, suadente quodam Archelao, qui à Mithridate defecerat. de quo Appianus in Mithrid. quid sit fanum dictum est in Div. par. 4. l. 6.

49. *Urbem*] Tigranocertam intelligit, quam Tigranes condidit, & suo nomine appellavit. ejus muros quinquaginta cubitis altos fecit, in quam totius sui Regni ditissimi quique, ut Regi gratificarentur, suos thesauros deportaverunt, in hac, inquit Plutarchus, præter multas opes talentorum octo millia Lucullus reperit. ad hanc urbem Mithridatis & Tigranis copias in quibus erant ducenta quinquaginta peditum, & equitum quinquaginta millia Lucullus pro suorum numero superavit. Post hanc cladem duo illi Reges alium paravere exercitum, in quo septuaginta pedites millia, & equitum triginta quinque numerabantur. hunc iterum Lucullus profligavit. Quare Tigranes in Armeniam interiorem, Mithridates in Ponetum fugit.

50. *Longinquitate*] Occultat hic Luculli turpitudinem, qui hostem fugitem reliquit, & factum ejus excusat longinquitate locorum, aut potius seditione militum. Nam Valerianæ legiones detrectarunt imperia; quod sua ipsorum dia implevissent. Plutarchus ait Lucilli superbia & avaritia offensos fuisse milites, qui ad defectionem à Pub. Clodio sollicitati sunt.

magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. 55
Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit quantum incolumis numquam eſt auſus optare. Nam cum 60
ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut eam, poſteaquam pulſus erat, terram umquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites! (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ 65
tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo graviſſimaque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diu- 70
turnitati modum ſtatuendum, veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confecti erant dimiſit, partem Glabrioni

55. *Adventitiis*] Mithridates novum in Ponto exercitum collegit.

Ib. *Regum & nationum*] Medorum, Adiabenorum, Gordyenorum, Arabum, Albanorum, Iberorum auxilium ſibi comparavit.

59. *Sanctum*] Ulpianus ſanctum illud eſſe dicit, quod nec ſacrum eſt, nec prophanum. ſed ſanctione quadam confirmatum.

63. *In exercitum veſtrum*] Mithridates cum rediiſſet in Pontum, Fabium ſuperavit, quem ibi Lucullus reliquerat. Deinde temeritate Triarii legati, ſupra ſeptem Romanorum millia, centuriones centum, & ttibuni militum viginti quatuor occiſi ſunt.

64. *Sinite*] Occupatione utitur, qua ſimulat nolle ſe dicere quæ acciderunt, quo majora videantur, quam ille efficere dicendo poſſit: nam ait calamitatem iſtam tantam eſſe, ut eam ad aures Luculli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

Ib. *Sicut poetæ*] Poetæ res non quaes geſtæ ſunt, exponunt; ſed fingunt ad ingenii oſtentationem.

66. *Ex prælio nuntius*] Elatè id dixit: nam ex prælio Triarius evaſit cum aliquot militibus. hanc tamen omnium cladem maximam in hoc bello Romani paſſi ſunt.

69. *Veſtro juſſu*] Populus jubebat, cenſebat Senatus: nam non penès Senatum, ſed populum ſumma erat autoritas, unde hæc formula, *velitis, jubeatis Quirites*. Populus igitur imperium dabat, aut adjimebat: jubebat, & abrogabat leges: bella denuntiabat, aut diſſolvebat.

Ib. *Diuturnitati imperii*] Lucullus Conſul provinciam Aſiam ſortitus, bellum contra Mithridatem gerendum ſuſcepit, quod omnino ſeptem annos continuavit.

70. *Veteri exemplo*] Poſt ejectos Reges imperium Conſulum annuum erat; quo finito, ſemper novi Conſules creabantur. aliquando tamen ad tres annos, vel plures etiam pro rerum occaſione concedebatur. Unde Livius lib 4. *Maximam libertatis pop. Rom. cuſtodiam eſſe, ſi magna imperia diuturna non eſſent, & temporis modus imponeretur, quibus juris imponi non poſſet.*

71. *Stipendiis*] Confeciſſe ſtipendia verebantur cenſebantur, cum novem annos militaverant. Hoc autem tempus ponere in caſtris, ab anno decimo ſexto ad quadrageſimum quintum, ſi Reſpubl. poſtulabat, tenebantur.

Ib. *Dimiſit*] Lucullus Valerianos dimiſit, qui ſequi eum noluerunt, qui Fimbriani tunc dicebantur, quod duce Fimbria legato in ducem aſſumpto, Valerium Conſulem ob avaritiam inviſum occiderunt.

Ib. *Glabrioni tradidit*] Glabrio Bithyniæ in provinciam redactæ præerat, & jubente populo, Lucullo ſucceſſit.

tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos conjectura perspicietis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renoventque agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes novus imperator vester accipiat, vetere [e] expulso exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

[e] *dimisso.*

72. *Multa prætereo*] Conclusio partis est, per repetitionem eorum quæ bellum illud grave, & periculosum reddunt. 1. quod Mithridates & Tigranes bellum conjunctim gerunt. 2. quod Ponti & Armeniæ nationes utrique Regi parent. 3. quod integræ gentes nondum à Romanis lacessitæ bellum suscipiant, quibus juvari Reges poterunt.

75. *Novus Imperator*] Auget denique periculum à novo Imperatore qui ad hoc bellum mittendus est, qui novum exercitum accepturus est, expulso vetere, qui exercitus & ad parendum longe promptissimus est, & ad pugnandum fortissimus.

77. *Restat*] Transitio ad aliam Orationis partem, in qua de Imperatore dicendum est.

Tertium Argumentum.

Cneius Pompeius est bonus Imperator, quia in eo sunt quatuor virtutes quæ bonum imperatorem commendant, scientia rei militaris, virtus, auctoritas, felicitas.

PRIMA PARS,

In quâ probatur Pompeii scientia rei militaris.

IX. Utinam, Quirites! virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac caussa dubium [a] facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, scientiam rei militaris, virtutem, autoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è [b] ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exer-

[a] *reddere.* [b] *schola.*

10. *E ludo*] Per ludum scholas intelligit, quas communi nomine, *ludum* Romani dixere, & *Ludi-Magistros*, qui eas docebant. Statim à Scholis causas egit in foro. de cujus eloquentia Cicero loquitur in lib. de Claris Oratoribus.

11. *Ad patris exercitum*] Magni Pompeii pater Cn. Pompeius Strabo exercitum

exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt. qui [c] extrema pueritia miles fuit ſummi imperatoris, ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus imperator: qui fæpiùs cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit, plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt, plureis [d] provincias confecit, quàm alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis: non [e] offenſionibus belli, ſed victoriis; non [f] ſtipendiis, ſed triumphis eſt traducta. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque

[c] *extrema parte pueritiæ.* [d] *ſubjugavit plures nationes.* [e] *jacturis.* [f] *non annis quos poſuit in bello.*

citum contra Cinnam patriæ rebellantem duxit, quem filius in caſtra ſequutus eſt anno ætatis ſuæ decimo ſeptimo. Hic autem cùm Cinnam ab urbis mœnibus expelleret, cum pluribus aliis fulmine periit.

12. *Extrema pueritia*] In tres partes ait A. Gellius lib. 10. ſic à Servio Tullio Romanorum rege ætatem diviſam eſſe, adeo ut pueri eſſent uſque ad annum decimum ſeptimum, ad quadrageſimum ſextum juvenes, & ætate reliqua ſenes. hac prima ætate Syllæ imperatoris miles fuit Pompeius.

13. *Maximi exercitus*] Cum Cinna Conſul occiſus eſſet, qui bellum in Repub. concitarat, Carbo ejus collega contra Syllam profectus eſt, qui ex Aſia victorem exercitum reduxerat. Pompeius vix annos natus viginti tres privatus adhuc tres legiones in agro Picæno conſcripſit, tota ſibi addita nobilitate. itaque florentiſſimum exercitum ad Syllam adduxit. in itinere multas Italiæ civitates confirmavit, multos ad ſuas, qui inimicorum Scipionis & Carbonis partes ſequuti fuerant, adduxit, & utrumque prælio laceſſivit. Cum ad Syllam Pompeius perveniſſet, equo deſiliens eum imperatorem ſalutavit, & à Sylla viciſſim Pompeius imperator ſalutatus eſt, antequam admiſſus eſſet in Senatum: eum Sylla mox in Celtiberiam miſit cum exercitu.

14. *Qui ſæpius, &c.*] Hoſtes proprie tantum dicebantur, quibus per Feciales à populo Romano bellum indicebatur: inimici vero quibuſcum privatæ ſimultates habebantur. utitur autem his verbis eleganti hyperbole ad extollendas Pompeii laudes.

16. *Plures provincias confecit*] Nationes plures, & populos ſubjecit, qui in Provincias pop. Rom. redacti ſunt.

Ib. *Quam alii*] Sive Imperatores, ſive alii Magiſtratus ſubjici Reip. concupiverunt.

18. *Suis imperiis*] Pompeio nemo ferè ſæpius imperator fuit; ideoque non tam præceptis, & lectione bellorum ſcientiam militarem, quam uſu proprio, & experientia aſſequutus eſt.

19. *Triumphis*] Ter Pompeius triumphavit, nempe ut ait Velleius Paterculus, de Africa, Europa, & Aſia propter victorias, quas in illis tribus orbis partibus retulit, de quibus infra

20. *Civile*] De civili bello loquitur quod in Republica cum Cinna & Carbone geſtum eſt, de quo infra.

21. *Africanum*] Africanum bellum cum Cn. Domitio, quem proſcripti plerique ex Italia ſequuti fuerant, & Hierica Numidiæ rege, qui & à Jutarcho Hiarba nominatur, geſtum eſt quos omnes adverſus Syllam molientes uno prælio interemit. Hoc autem bellum intra dies quadraginta confecit, ac poſtea Romam rediit, ubi magnus à Sylla ſalutatus eſt, ipſique contigit, quod nulli antea, ut annos viginti quatuor natus, & tantum eques Rom. victor triumpharet.

Ib. *Tranſalpinum*] Quod geſſit contra Gallos qui tranſeunti in Hiſpaniam exercitui Rom. iter prohibebant.

Ib. *Hiſpanienſe*] In quo Sertorium jam ab annis octo contra Rempub. bellum agentem ſuperavit.

Ib. *Miſtum*] Dum bellum in Aſia gereretur, exortum eſt civile ex gladiatoribus conflatum, qui Capuæ è Ludo Lentu-

que ex bellicoſiſſimis nationibus ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſſitam, quæ hujus viri ſcientiam [ε] fugere poſſit.

[ε] *quæ poſſit ignorari ab hoc viro.*

Lentuli 74. eruperant, ex ſervis & ergaſtulis tanto numero, ut ſexaginta millia numerarentur. Ducem illi Spartacum habuerunt cum Chryſo & Granico. Sedem belli fecerunt Veſuvium montem. Claudium Pulchrum Legatum, & P. Varinium Prætorem prælio vicerunt, ſed demum à M. Craſſo ſuperati ſunt, cæſis hoſtium duodecim millibus & trecentis; tribus vero millibus, ut Florus ait, à Pompeio qui è pugna evaſerant. Idem bellum miſtum appellatur, quod è Gallis, & Germanis bellicoſiſſimis nationibus plurimi ad hunc fugitivorum exercitum confluxerant, quos ducem habuiſſe Granicum T. Livius lib. 97. commemorat.

22. *Navale*] Navale bellum cum Piratis geſtum eſt, & poſt quatuor menſes à Pompeio confectum.

Ib. *Varia genera*] Alia terreſtria, alia maritima confecit.

23. *Et hoſtium*] Geſſit bellum cum Regibus, cum exulibus, cum proſcriptis, cum piratis & ſervis.

SECUNDA PARS,

In quâ probatur Pomp. virtus Militaris.

X. Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, [a] induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla hujus virtute, & conſilio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii [b] explicavit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam

[a] *perſeverantia, vel aſſiduitas.* [b] *liberavit.*

8. *Teſtis eſt Italia*] Cum Carbo, & Perpenna ſubſidia accepiſſent à Sylla, & pulſi ex Italia in Siciliam confugiſſent, Senatuſconſulto Pompeius cum exercitu in eam miſſus eſt. Fugit ſtatim Perpenna, Carbo venit in Pompeii poteſtatem, à quo mori juſſus eſt. Inde omnes ab ipſis occupatas civitates amicè recepit præter Meſſanam. de his vide T. Livium lib. 89. Plutarchum in Pomp. Florum. Appianum.

11. *Teſtis eſt Africa*] De qua jam ſuperius paragr. IX. l. 21. ibi autem viginti hominum millia delevit, quorum tria tantum millia Pompeium effugerunt. omnes reliqui cum Domitio interfecti ſunt, de quo Plutarchus in Pomp.

12. *Teſtis eſt Gallia*] De itinere ſuo in Galliam ſic loquitur Pompeius, &c. In epiſtola ſua ad Senatum apud Saluſtium: *Equidem fateor, me ad hoc bellum majore ſtudio quam conſilio profectum, quippe qui nomine modo imperii à vobis accepto, diebus XL. exercitum para-*

quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione, patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſime plurimos hoſteis ab hoc ſuperatos, proſtratoſque conſpexit: teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia, quæ, cum ſervili bello tetro, periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt, adventu ſublatum, ac ſepultum: teſtes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus ut lateret? quis navigavit, qui non ſe, aut mortis, aut ſervitutis periculo [c] committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio claſſibus veſtris fuiſtis? quam multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quam multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbeis eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & [d] propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. ſociis veſtris ego mare clauſum

[c] *exponeret.* [d] *viribus.*

paravi; hoſteſque in cervicibus jam Italiæ agentes, ab Alpibus in Hiſpaniam ſubmovi, per eos iter aliud atque Annibal nobis opportunius patefeci; recepi Galliam, Pyrenæum, (Sacetaniam,) indigetes; & primum impetum Sertorii Victoris, novis quidem militibus, & multo pauciores ſuſtinui; hiememque in caſtris inter Sæviſſimos hoſtes, non per oppida, neque ex ambitione mea egi. Appianus iter ab eo patefactum in Alpibus inter Padi & Rhodani fontes fuiſſe ait. Unde Lucanus lib. 8.

Adde truces Lepidi motus, Alpinaq; bella,
Armaque Sertorii revocato conſule victa.

14. *Teſtis eſt Hiſpania*] Plinius lib. 7. de Pompeio victore in Hiſpania ſic loquitur. *Statim ad Solis occaſum congreſſus excitatus in Pyrenæo trophæis oppida ixcclxxvi. ab Alpibus ad fines Hiſpaniæ ulterioris in ditionem redacta victoriæ ſuæ adſcribit.*

20. *Teſtes omnes oræ*] Mithridates naves quaſdam inſtituerat cum paucis hominibus in eis, ut Romanis navigantibus in Aſiam iter clauderet. his ita ſe prædones & piratæ cum exulibus, & ſervis fugitivis adjunxerunt, ut mare non ſolum & inſulas, & urbes omnes maritimas, ſed etiam Italiam infeſtarent. Tanta autem facta eſt eorum multitudo ut naves mille haberent. Cilices porro dicti ſunt, ſive Cilices illi fuerint plerique, ſive quod ſe in Ciliciam reciperent. Contra eos miſſus Pompeius imperator lege Gabinia ſtatim bellum illud confecit. de hoc bello ſcripſere Appianus, Florus, &c.

26. *Hoc tantum bellum, &c.*] Bello hoc infeſtabatur totum mare mediterraneum, quod *turpe* appellat, quia in dedecus populi Rom. ſuſceptum eſt: *vetus*, quia annis viginti tribus duravit, ab Octavii ſcilicet & Cinnæ Conſulatu, ad Lepidi & Tulli Conſulatum.

28. *Omnibus annis*] Florus tradit intra diem quadrageſimum confectum fuiſſe à Pompeio.

33. *Captas urbes*] Plutarchus numerat quadringentas.

per

per hoſce annos dicam fuiſſe, cum exercitus noſtri Brunduſio nunquam, niſi ſumma hieme, [c] tranſmiſerint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cum duodecim [f] ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Quid aut Colophonem aut Samum nobiliſſimas urbeis, innumerabileſque alias captas eſſe commemorem, cum veſtros portus, atque eos portus, [g] quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtate ſciatis? An vero ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe [h] incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipublicæ querar, cum prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta, atque oppreſſa eſt? Pro dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante [i] oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? Atque hæc qua celeritate geſta ſint quamquam videtis, tamen à me in

[c] *tranſierint mare.* [f] *duo Prætores cum inſignibus ſuis.* [g] *eas res quibus vita & ſpiritus continetur.* [h] *direptionem.* [i] *ante portum Oſtiæ, qui eſt in oſtio Tibris.*

37. *Brunduſio*] Brunduſium civitas Italiæ in Calabriæ portu nobilis, unde in Græciam trajicitur, & unde ſolvit Pompeius contra piratas ducturus exercitum. hanc oram circa Brunduſium invaſerant piratæ.

41. *Duodecim ſecures*] Inſignia dignitatis pro ipſis Prætoribus ponit. illi fuerunt Sextilius, & Bilinus qui cum ſuis inſignibus & lictoribus abducti ſunt à Piratis, ut ait Plutarchus. quilibet autem Prætor ſex Lictores habebat extra urbem qui præirent, in urbe vero tantum faſces præferebantur.

42. *Colophonem*] Colophon urbs Ioniæ celeberrima ſuis equitibus.

Ib. *Aut Samum*] Urbs ejuſdem provinciæ.

44. *Spiritum*] Nulla jam frumenta ex Aſia, Africa, Sicilia, & Sardinia Romam afferebantur, ſicut & alia id genus, quæ ad vitam pertinent conſervandam.

45. *Caietæ*] Caieta portus eſt in Campania à nutrice Æneæ ſic dictus, quia ibi ſepulta eſt, de qua Virg. ſic 7. Æneid. *Tu quoq; littoribus noſtris Æneia nutrix Æternam moriens famam Caieta dediſti.*

46. *Inſpectante prætore*] Quis fuerit ille Prætor non conſtat ex autoribus, niſi fortaſſe ſit M. Antonius, qui ante Pompeium ad hoc bellum miſſus, peſſime rem geſſit, & ibidem periit. Certe Florus in epiſt. ſcribit filiam ejus à prædonibus raptam fuiſſe.

47. *Miſeno*] Miſenum Italiæ promontorium eſt ab Æneæ Comite ſic appellatum. Virg. 6. Æneid.

49. *Oſtienſe incommodum*] Oſtia urbs fuit condita ab Anco Martio rege in Oſtiis Tiberinis. Tanta fuit piratarum audacia ut ad eam urbem appulerint, ibique Romanorum naves incenderint, omniaque diripuerint, imo quaſi reditu, non cogitarent, ibi morabantur, & omnes quos non occiderant, prædamque univerſam tanquam in ſua civitate depoſuerunt. de his vide Dionem lib. 26.

50. *Conſul. pop. Rom.*] Nihil de illo Conſule reperitur, ne nomen quidem.

54. *Ante oſtium*] Oceani oſtium appellat,

in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos [k] curſus conficere potuit, quàm celeriter Cn. Pompeio duce, belli [l] impetus navigavit? qui, nondum tempeſtivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipublicæ firmiſſimis præſidiis, claſſibuſque munivit. Inde ſe cùm in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, & Gallia Ciſalpina præſidiis, ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris & in Achaiam, omnemque [a] Græciam navibus Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, unde quinquageſimo die totam ad *imperium* populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique ſunt, partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque in Pamphyliam legatos, [m] deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque [n] imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn.

[k] *navigationes.* [l] *claſſis Pompeii.* [m] *interceſſores.* [n] *imperavit ut darent obſides.*

pellat, quà Oceanus in mare, quod alii interius, alii Mediterraneum vocant, influit.

60. *Belli impetus*] Pompeii claſſis, in qua totius belli impetus conſiſtebat.

61. *Siciliam adiit, &c.*] Siciliæ maxime prædones infeſti erant, & frumenta Romam ex ea aſſerri prohibebant. unde porro illa provincia vulgo Reipub. horreum appellabatur, teſte Livio.

63. *Inde cùm in Italiam ſe recepiſſet*] Gabiniâ lege imperium exercitûs in piratas Pompeio datum eſt. quare nihil habuit prius quàm ut ſtatim eas ſuis legatis ſingulis maris partes aſſignaret, quas quique eorum defenderent.

64. *Duabus Hiſpaniis*] Hiſpaniarum altera cis eſt, altera ultra Iberum flumen. mari autem Hiſpanico Tiberium, Neronem, & Manlium Torquatum præfecit.

Ib. *Gallia Ciſalpina*] Gallia Ciſalpina eſt pars Italiæ ab Alpibus ad Rubiconem fluvium, quæ ab iis Gallis dicta eſt, qui Alpes trangreſſi, dimidiam prope Italiam occupaverunt. Hæc à Romanis Ciſalpina altera, unde venerant, Tranſalpina dicta eſt. Mari Gallico M. Pomponium præfecit.

65. *Illyrici maris*] Illyricum mare ab Illyrio denominatum eſt. pars eſt autem Europæ Pannoniam inter & mare Adriaticum. Huic præfecit ſicut & Tyrrheno L. Gellium, & Cn. Lentulum.

66 *Omnemque Græciam*] Græciæ diverſis oris præfecit Cinnam, L. Cullium, & Piſonem.

Ib. *Italiæ duo maria*] Adriaticum & Tyrrhenum.

67. *Ipſe autem à Brunduſio*] Cum ſexaginta navibus profectus, piratas inſequutus eſt, quos in Ciliciam redire compulit. ſuis autem omnibus legatis juſſerat ſua in ſtatione remanere, nec hoſtes inſequi, ſed mutuis auxiliis ſe juvare, ut eos intercluderent.

71. *Idem Cretenſibus*] Creta aliud fuit cum Cilicia piratarum receptaculum, quos ibi Metellus oppugnabat, quorum multos interemit.

Ib. *In Pamphyliam*] Pamphylia regio minoris Aſiæ fuit, Ciliciam inter & Lyciam.

72. *Legatos deprecatoreſque*] Territi Cretenſes ne reliquos interficeret Metellus, miſerunt legatos ad Pompeium, ut ei ſe potius quàm Metello dederent, rati videlicet quòd ab illo mitius ſecum ageretur. quare Pompeius, ut hanc laudem Metello præriperet, Octavium

75 Cn. Pompeius extremâ hieme [o] apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus Imperatoris. Quid cæteræ, quas paullo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ ſunt? non enim ſolum bellandi virtus in ſummo atque perfecto Imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt [p] ar-
80 tes eximiæ, hujus adminiſtræ, comiteſque virtutis. Ac primum quantâ innocentiâ debent eſſe Imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quantâ facilitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio conſideremus, ſumma enim omnia ſunt, Quirites! ſed ea ma-
85 gis ex aliorum [q] contentione, quàm ipſa per ſeſe cognoſci, atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus Imperatorem aliquo [r] in numero putare, cujus in exercitu [s] væneant centuriatus, atque vænierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum [t] adminiſtran-
90 dum, aut propter cupiditatem provinciæ Magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites! ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego

[o] *præparavit.* [p] *virtutes quæ ſunt famulæ & comites hujus virtutis militaris.* [q] *comparatione.* [r] *numerare in aliquo ordine Imperatorum.* [s] *vendantur.* [t] *gerendum.*

vium legatum ſuum Metello miſit, ut ab obſidione ceſſaret; ipſeque legatus præſidium contra Metellum Cretenſibus tulit, quos tamen ad deditionem compulit Metellus, ſumpto de iis ſupplicio. quod etſi turpe fuit Pompeio, tamen ejus laudi Cicero vertit.

75. *Ineunte vere*] Docent hoc bellum intra quatuor menſes apparatum fuiſſe, ſuſceptum & confectum. Livius lib. 99. prædones intra quadrageſimum diem toto mari pulſos fuiſſe. Plutarchus intra tres menſes, Appianus intra ſeptuaginta dies omnes Piratarum naves, id eſt trecentas & amplius in Pompeii poteſtatem veniſſe, centum autem & viginti diebus cunctas illorum urbes, arces, perfugia & caſtella pop. Rom. cæſis ipſorum decem millibus, ſubjeciſſe.

77. *Quid cæteræ*] Illuſtris amplificatio per quam extollit egregiam & divinam Pompeii virtutem militarem, enumeratis aliis, quibus hæc prima maxime illuſtratur.

80. *Artes eximiæ*] Bellicas virtutes intelligit, quas lib. 2. de finibus, *maximas artes appellat.*

82. *Facilitate*] Non felicitate, ut in pluribus codicibus legitur. nam poſtea aget de ejus felicitate. adde quod hæc facilitas maxime ad Imperatoris humanitatem pertineat.

87. *Centuriatus*] Centuriatus munus eſt Centurionis, qui centum præeſt militibus. carpit autem hic Imperatorum avaritiam, qui officia militaria vendebant, quæ virtuti militum concedi debent.

89. *Ex ærario deprompta*] Imperatoribus, qui mittebantur, concedebatur ex ærario publico pecunia, quæ vulgo attributa dicebatur, ut Varro probat.

90. *Propter cupiditatem provinciæ*] Seligebantur provinciæ à Senatu, quæ Conſulibus, quæ Prætoribus darentur, quas poſtea vel ſortitione obtinebant, vel à Senatu, vel aliquando à Tribunis plebis, quas illi per vim pecuniâ corrupti concedebant, ut avaritiæ vel Conſulum, vel Prætorum ſatisfacerent.

91. *Admurmuratio*] Præmunitio, quâ removet à ſe calumniæ ſuſpicionem, quam ingeniosè detorquet, aut in ipſos auditores, qui Lucullum notare, aut in eos ipſos, qui iraſci poterant. Conſuetudo autem populi erat, ut, cùm quid ſibi placeret, in concione audiviſſet, ſummiſsâ voce, alius alii bene dictum inſuſurraret, quod admurmuratio dicebatur.

autem

autem neminem nomino. quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui ante de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam Imperatorum quantas calamitates, quocumque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia, per agros, atque oppida civium Romanorum noſtri Imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. utrùm plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbeis, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? neque enim poteſt exercitum is continere Imperator, qui ſe ipſum non continet: neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hîc miramur, hunc hominem tantùm excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidiè ſermones ac literæ proferuntur: non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non avaritiæ perfugium Majores noſtri in ſociorum, atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate. unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad

[a] *afferant.*

96. *Per hoſce annos*] Tempus ſignificat, quo ducti ſunt exercitus contra Mithridatem, Piratas, Sertorium & Spartacum.

100. *Hibernis*] Hiberna dicuntur loca, ubi per hyemem exercitus manent.

105. *Manus tanti exercitûs*] Ita pervenerunt in Aſiam legiones Pompeii, ut non modò nihil rapuerint per viam, ſed ne pedem quidem tulerint apud eum qui hoſtis non eſſet.

108. *Ut ſumptum faciat*] Nemini vis infertur ut ſumptus fiant erga milites, ſubminiſtrando v. g. veſtes, pecuniam, &c. Sed ne permittitur quidem, ut eos ſumptus, vel ipſi Aſiani ſponte faciant.

110. *Majores noſtri*] Cenſuerunt ſocios in hibernis non eſſe gravandos ſumtibus. Itaque cum innocentia virtus ſit, quæ nulli nocet, colligere facile licet quanta Pompeii ſit, non modo qui nemini nocuit ſuâ avaritiâ, ſed ne nocere quidem vel leviter ſuis permiſit.

111. *Age verò*] Nunc de temperantia Pompeii. eſt autem temperantia virtus, quæ ex recta ratione libidini, voluptati, & aliis pravis affectionibus dominatur.

115. *Remorari ſolent*] Avaritia Lucullum, à perſequendo Mithridate retardavit.

117. *Non libido*] Eâ continentiâ fuiſſe Pompeium narrat Plutarchus, ut captis Mithridatis pellicibus, omnes ſalvas ad parentes remiſerit.

118. *Nobilitas urbis*] Cùm ſolviſſet Brundiſio, multas urbes pulcherrimas prætermiſit, tantùm Athenas luſtravit, ubi ſacra fecit, habitâ oratione ad populum.

quie-

quietem : postremo signa & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri [x] tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur ? nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ, quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet : nunc intelligunt, non sine caussa Majores suos tum, cum hac temperantia Magistratus habebamus, servire populo Romano, quàm imperare aliis maluisse. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantùm consilio, quantùm dicendi gravitate, & copiâ valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites ! hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicarint ? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit quin huic tantum bellum hoc [y] transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur ?

[x] *auferenda.* [y] *decernendum.*

119. *Signa & tabulas*] Si quæ statuæ & picturæ essent in urbibus devictis, ab Imperatoribus assumebantur, quas Romam mittebant. eorum autem usus immodicus fuit apud Romanos veteres, ex quo Asia devicta fuit. Certe M. Scaurus Ædilis tria signorum millia in scenam produxit.

124. *Fuisse Romanos*] Tanta abstinentiâ quondam apud veteres Romanos fuêre Curius Dentatus, Fabricius, ut oblata sibi munera repudiarent. Vide Valerium Max. lib. 4. cap. 3.

131. *Facilitate*] Facilitas virtus est, quâ quis aliis intempestive accedentibus, aut imprudenter interrogantibus obsequentem & blandum se exhibet.

144. *Et quisquam*] Concluso, quâ concludit locum de virtute Pompeii.

TERTIA PARS,

In quâ probatur Pompeii autoritas in bellis administrandis.

XI. Et, quoniam autoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certe nemini dubium est quin ea in re idem ille Imperator plurimum possit. vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de Imperatoribus vestris existiment, quis ignorat ? cùm sciamus, homines in tantis rebus, [a] ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut a-

[a] *moveri opinione famæ, & certâ aliquâ ratione, ut aliquem contemnant aut metuant.*

ment,

ment, opinione non minus famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit autoritatem, tanta, & tam præclara judicia feciſtis? An vero illam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama pervaſerit, cùm univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune gentium bellum Cn. Pompeium Imperatorem depoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus autoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt Imperator, tanta repente vilitas annonæ ex ſumma inopia & caritate [b] rei frumentariæ conſecuta eſt, unius ſpe & nomine, quantam vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet. Jam vero acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paullo ante invitus admonui, cùm ſocii pertimuiſſent, hoſtium opes animique creviſſent, cùm ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites! niſi ipſum [c] id temporis divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus & Mithridatem inſolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum autoritate perfecerit? aut quàm facile imperio atque exercitu ſocios & vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſteis populi Romani autoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diverſis, tam breve tempore omnes unà huic ſe dediderunt? quod Cretenſium legati, cùm in eorum inſula noſter Imperator, exercituſque eſſet, ad

[b] *frumenti.* [c] *eo ipſo tempore.*

10. *Præclara judicia*] Præclara judicia de Pompeio fecit populus Romanus, cùm adhuc Equiti triumphus decretus eſt, & Quæſtor tantum, cum imperio proconſulis contra Sertorium miſſus eſt, et ante omnes geſtos Magiſtratus, Conſul declaratus eſt.

12. *Referto foro*] Locum Comitium pro foro ponit, quia ita foro propinquus erat, ut ſæpe pro eo nominetur.

13. *Repletiſque*] Circa forum templa fuiſſe quamplurima Aſconius ſcribit.

14 *Commune gentium*] Bellum illud contra piratas commune idcirco fuit gentium omnium, quia illi omnibus nationibus erant infeſti.

21. *Acceptâ calamitate*] Cùm Tullius à Mithridate victus eſt de quo ſupra.

25. *Ad eas regiones*] Pamphyliam & Ciliciam Aſiæ minoris, aptiſſimas provincias ad bellum Piraticum gerendum, Pompeius adventu ſuo confirmavit.

27. *Inſolita*] Vinci, non vincere ſolitus fuit Mithridates.

Ib. *Tigranem*] Tigranes ſequutus eſt redeuntem in Pontum Mithridatem, adverſus quem, cùm Lucullus duceret exercitum, à Senatu revocatus eſt in Italiâ.

31. *Age vero*] Comprobationem amplificat ab exemplis, ut certius Pompeii oſtendat autoritatem.

35. *Noſter Imperator*] Metellus intelligitur, qui contra Cretenſes bellum gerebat.

Cn. Pompeium in ultimas prope terras veneruht, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii quibus semper erat molestum, ad eum potissimùm esse missum, [a] speculatorem, quàm legatum judicare maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites! hanc autoritatem multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos Reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

[a] *exploratorem.*

36. *Eique omnes*] Non solùm illi Piratæ qui obsidebantur à Metello; sed omnes reliquæ totius insulæ civitates dedere se venienti Pompeio voluerunt. Legimus enimvero apud Livium, lib. 100. quòd Cretenses legatos miserint ad Pompeium, ut eorum civitates deditione reciperet.

39. *Ii quibus erat molestum*] Probabile est Metellum & Perpennam designari, quibus molestum erat, cum habebant exercitum in Hispania, non ad se sed ad Pompeium legatos mitti.

40. *Speculatorem*] Credibile admodum est, potius speculatorem quàm legatum ad Metellum & Perpennam missse, quia fœdus cum Sertorio Mithridates inierat.

41. *Potestis constituere*] Complexa quâ concludit ad illud bellum mittendum esse Pompeium, cùm tanta sit illius autoritas.

QUARTA PARS,

In qua probatur Felicitas Pompeii.

XII. Reliquum est, ut de felicitate, quam [a] præstare de singulis nemo potest, meminisse, & commemorare de altero possumus; sic æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo; Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, q

[a] *prædicare.*

1. *Quam præstare*] Nihil humanâ felicitate inconstantius est. Unde Seneca in Agamem. *Nulla longi temporis felicitas.*

4. *Maximo*] Fabius Maximus cunctando Annibalem superavit. Is Dictator, & quinquies Consul fuit.

Ib. *Marcello*] Marcellus quinquies Consul fuit, Gallos vicit, Insubres Reipub. subjecit, Annibalis exercitum ad Nolam fudit, Syracusas expugnavit.

Ib. *Scipioni*] Africanus annos viginti quatuor, in Hispaniam cum perio Consulari missus est. Africam & relatâ insigni victoriâ, redire in cam Annibalem coëgit. bis Consul

Ib. *Mario*] Marius Jugurtham gem vicit, de quo triumphavit. tones, Ambrones, Cimbros funditus levit, septies Consul fuit.

de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites! quantas ille res domi, militiæque, terrâ, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, [b] tempestatesque [c] obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites! cùm communis salutis atque Imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima autoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites! quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus: nunc cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis qui habent, accipere statim possit; quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem cui cætera summa, cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

[b] *serenitates.* [c] *secundæ fuerint.*

12. *Aut invisa*] Oratio invisa diis esset, si fortunam in potestate Pompeii fuisse diceretur.

13. *Ingrata*] Si omitterentur beneficia quibus nos affecit.

16. *Venti*] Tam facile Piratas non eecisset Pompeius, nec tam pauco tempore, nisi ventos secundos habuisset.

Ib. *Tempestates*] Sæpe pro serenitate tempestas usurpatur. Sic Virgilius, Eneid. 7. *Unde hæc tam clara repente tempestas.*

23. *Quare cum*] Brevis velut peroratio, qua tum ex iis omnibus quæ attulit hactenus, tum ex Pompeii virtutibus concludit lege Manilia ad bellum Mithridaticum Imperatorem mittendum esse.

32. *In iis ipsis locis*] Erat tum Pompeius in Asia contra prædones, ubi vicinus erat Mithridati.

Ib. *Ut habeat exercitum*] Integrum & florentem exercitum habebat.

Ib. *Ut ab iis*] Poterat habere exercitum, tum à Glabrione, cui Lucullus partem sui dederat, tum ab aliis Romanis qui in vicinis provinciis erant cum imperio.

CONFUTATIONIS.

PRIMA PARS,

In quâ confutat Hortensium, qui omnia tribuenda uni non censebat.

XIII. At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestri beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius ab hac ratione dissentiunt: quorum ego autoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse & valere oportere confiteor: sed in hac caussa, tametsi cognoscitis autoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum; tamen omissis autoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. [a] Obsolevit jam ista oratio, re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi! multa pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter, ornateque dixisti, cum is de uno im-

pera

[a] *jam non valet.*

1. *At enim*] Sic hanc refutationem aggreditur, ut incipiat à laude Hortensii & Catuli, quorum autoritatem & dignitatem amplificat, quo se facilius in animos audientium insinuet, & causæ suæ probet æquitatem.

2. *Beneficiis amplissimis*] Beneficiis amplissimis Catulus ornatus est, quia populo suffragante, factus est Consul cum M. Lepido.

1b. *Summis ornamentis*] Per summa ornamenta Consulatus dignitatem qua non major erat in urbe, intelligit. Hortensius autem Consul cum C. Cæcilio Metello Consulatum gessit.

12. *Ad unum omnia*] Si Plutarcho credimus, Manilius legem ferebat, ut provincia tota, cui Lucullus præfuerat, omneque illius imperium Pompeio transmitteretur, adjungeretur etiam Bithynia, quæ Glabrioni obvenerat: totum bellum adversus Reges Mithridatem & Tigranem administraret; classem quoque, & copias omnes navales haberet, quas initio belli maritimi habuerat cum Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchide superiore, Armenia, una cum exercitu cui Lucullus præerat.

15. *Summa copia*] Idem Cicero fatebit in Bruto Hortensium magna eloquentiæ laude floruisse, atque Asiaticæ dictionis studio in primis fuisse delectatum; eoque factum, ut adolescens causis agendis magis, quam senior deteretur.

1b. *Contra virum fortem*] Cum Gabinius tribunus-plebis legem tulit de belli administratione Pompeio data, L. Trebellius alter tribunus-plebis intercessit, & senatui promisit auxilium se potius, quam illa lex ferretur: cum autem sic perseveraret, Gabinius tribus intro vocare cœpit, Trebellio Magistratum abrogaret. quandiu Trebellius ea re perterritus adfuit; persistebat tamen in intercessione, sed posteaquam 7. & 10. tribus rogationem acceperunt, & una mensis totius populi qui supererat, ut

peratore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet: & ex hoc ipſo loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid? tum, per deos immortaleis, ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipſius populi Romani ſalus, & [b] vera cauſſa valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæſtoreſque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato, & publico prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire poſſemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis late quondam mare tenuiſſe dicitur: non Carthaginenſium, qui permultum claſſe, maritimiſque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis, & gloria remanſit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Roman. cujus uſque ad noſtram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, ſed dignitatis, atque imperii caruit. Nos quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſupera-

[b] *bona.*

ſum conficeret remiſit interceſſionem Trebellius, atque ita lex à Gabinio de piratis perſequendis lata eſt. ita Aſconius. Vocat autem virum fortem Gabinium, quia contra Senatus voluntatem, & collegæ interceſſionem hanc legem tulit.

17. *Ex hoc ipſo loco*] In roſtris tum orabat Cicero.

23. *Prætores*] Jam de his ſuperius. paragr. iv. l. 43.

24. *Commeatu & privato*] Intelliguntur omnia cibaria, quæ ad victum ſive exercitus, ſive populi neceſſaria ſunt. Appianus autem refert, antequam imperium belli piratici Pompeio decerneretur, ſummam fuiſſe rei frumentariæ caritatem, & inopiam.

25. *Clauſa maria*] Clauſum mare dicitur, cum aut propter tempeſtates, & frigus ſæviens, aut propter Piratarum pericula tutò navigare non licet.

Ib. *Privatam rem neque publicam*] Neque mercatores navigare neque Magiſtratus in provincias proficiſci audebant.

27. *Mare tenuiſſe*] Dionyſius Hal. lib. 1. Antiquit. refert ita viribus navalibus valuiſſe Athenienſes, ut per annos duodeſeptuaginta maris imperium tenuerint.

28. *Carthaginenſium*] Appianus de iis in Libyco ſcribit magnam ſibi maris partem ſubjeciſſe, & in Sicilia, Sardinia, aliiſque inſulis, quæ in illo mari ſunt, ac in ipſa Hiſpania bellum geſſiſſe, multa in loca colonias miſiſſe, æquaviſſeque Græcorum potentiam.

29. *Non Rhodiorum*] Strabo lib. xi. de Rhodiis refert, res maritimas in primis curaviſſe, quare diu maris imperium tenuerunt, Piratas profligando.

35. *In navalibus pugnis*] Antiochi Regis legati à Romanis victi ſunt, Livii teſtimonio, lib. 36. Carthaginenſes in primo bello Punico, a Cneo Duellio, deinde ab Attilio Regulo.

36. *Utilitatis*] Quia vectigalia intercepta ſunt.

Ib. *Dignitatis*] Captis legatis, & duodecim ſecuribus de quibus tertium loquitur.

37. *Perſenque ſuperârunt*] Patet de Antiocho, ut jam diximus, ſed non de Perſe, quòd ſuperatus ſit: quare aut erra-

perarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginenſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos, paratiſſimoſque vicerunt, iis nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, ſed omneis ſocios in ultimis oris autoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cùm inſula Delos tam procul à nobis in Ægæo mari [c] poſita, quo omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta diviciis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum aſcendere, cum eum vobis majores veſtri exuviis nauticis, & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus & cæteros, qui, erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quam autoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miſeria, ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur [d] obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, an-ne Pompeio, an utrique (id quod eſt verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti? Utrum ille qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt legatos eduxerint? an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe de-

[c] *ſita.* [d] *contradictum.*

erravit Cicero, aut de illa victoria omiſerunt hiſtorici apud quos nulla illius mentio ſit.

38. *Omnibus navalibus pugnis*] 1. Siciliam Carthaginenſibus Romani ademerunt. 2. Sardiniam. 3. Secundo bello Punico Hiſpaniam, atque per id tempus, dum Annibal Italiam, P. Scipio Libyam populabatur. adeo ut Romani ſtipendium Carthaginenſibus imperarint. tandem poſt annos quinquaginta poſtremum bellum exortum eſt, in quo Scipio minor Carthaginem evertit.

43. *Delos*] Delos mercibus celebris fuit, & commoda in Aſiam ex Italia & Græcia navigantibus, ut Strabo ſcribit lib. Geogr. 10.

47. *Appia via*] Appia via ab Appio Claudio Cenſore dicta eſt, qui Cæcus nuncupatus eſt. à porta autem Capena uſque ad urbem Capuam, ut ait Frontinus in libro de aquæ ductu, tum Brunduſium uſque lapidibus ſtrata eſt. hac autem caruiſſe pop. Rom. dicit, quia ea pars quæ ad mare vergebat, prædonibus infeſtabatur.

48. *Hunc ipſum locum*] Id eſt in roſtra, de quibus jam in Exordio. Porro Oratores ex roſtris illis navium dicebant ad populum. Livius lib. 8. docet ſub roſtris partem inferiorem fuiſſe, unde privatis loqui fas erat.

58. *Ne legaretur Gabinius*] Poſtulavit ſibi legatum Gabinium Pompeius, qui ipſi denegatus eſt. mittebantur autem legati vel à Senatu, vel à populo; quia ſumptibus publicis mittebantur.

61. *Ad expilandos ſocios*] Eos deſignat, qui dividunt Magiſtratibus pecuniam, ut idonei ſibi legati ſeligantur; niſi etiam Lucullum indicet, quem hic ſæpe pungit.

ber

bet gloriæ ejus Imperatoris, atque ejus exercitûs, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, 65
Q. Cœlius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris caussâ nomino, cum Tribuni-pleb. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc Imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo le- 70
gando spero Consules ad Senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut [c] gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites! inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus, beneficiumque defendam: neque præter intercessionem, quidquam audiam: de qua (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, e- 75
tiam atque etiam [f] qui id liceat considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites! unus A. Gabinius belli maritimi, rerumque gestarum, autor, comes Cn. Pompeio adscribitur, propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

[c] *facient molesta.* [f] *quomodo.*

67. *Anno proximo*] Qui Tribuni fuerant, non poterant esse legati, nisi post annum iis Imperatoribus qui per eorum Tribunatum delecti fuerant. Probat tamen multorum exemplo, qui aliquando legati anno proximo iis Imperatoribus missi sunt, quos ipsi lege latâ mittendos esse censuerant?

72 *Ego me relaturum*] Non cuilibet jus erat habendi Senatum; sed tantum Dictatoribus, Consulibus, Prætoribus, Tribunis-plebis, urbis Præfecto; quamquam nec fas fuit illis minoribus magistratibus petere, quando in urbe Consules aderant. Vide A. Gellium, c. 7. l. 14.

74. *Vestrum jus, &c.*] Nam Tribuni-plebis, qui tulerant legem de imperio alicui committendo, postquam Magistratu suo defuncti erant, legati dari illi Imperatori solebant, qui populi beneficio ad hanc dignitatem evectus fuisset.

76. *Præter intercessionem*] Varro lib. 14. apud A. Gellium docet intercedendi ne Senatusconsultum fieret, jus fuisse iis solis qui eadem potestate, quâ ii, qui Senatusconsultum facere vellent, aut majore essent.

CONFUTATIONIS SECUNDA PARS,

In quâ confutat jam Cicero Q. Catulum, qui 1. *dicebat niti in Pompeio totam Reipub. spem.* 2. *esse contra instituta Majorum, ut uni omnia concederentur.*

XIV. Reliquum est, ut de Q. Catuli autoritate & sententiâ dicendum esse videatur: qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si [a] quid de eo factum esset, in quo spem essetis

[a] *si contingeret eum mori.*

3. *Si quid de eo factum*] Refert Plutarchus, cum Catulus multa honorificè de Pompeio apud populum, atque conservandum, nec temere periculis objiciendum esse talem virum diceret: quia neminem alium habebat quem

ſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe, [b] dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quod quo minus certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpubl. dum [c] per deos immortaleis licet, frui debet ſummi hominis vitâ atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque inſtituta Majorum. Non dico hoc loco Majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe, ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodaſſe: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe ab uno Imperatore eſſe confecta: duas urbeis potentiſſimas, quæ huic Imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiam ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribuſque veſtriſeſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret: in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova, ſummaque Catuli voluntate conſtituta, recordamini. Quid enim tam novum, quàm adoleſcentulum privatum, [d] exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præeſſe? præfuit. rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à Senatorio gradu ætas longe abeſſet, imperium atque exercitum dari? Sici-

[b] *reſpondiſtis.* [c] *dum immortales dii permittunt.* [d] *cogere exercitum tempore bellorum civilium Reipub.*

mitteret, ſi ſemel eſſet amiſſus, unâ voce reſpondiſſe, *teipſum.* quare deſtitiſſe Catulum.

13. *Semper in pace*] Refertur de Mario apud Valerium Max. quòd, &c. cùm præter fœderis leges duas cohortes civitate donaſſet, atque propterea argueretur, reſponderet, ſe inter armorum ſtrepitum verba juris civilis audire non potuiſſe.

15. *Punicum & Hiſpan.*] Pub. Scipio Æmilianus, cùm tantùm Ædilitatem peteret, & ante decem annos fieri Conſul non poſſet, extra leges Conſul factus eſt, & in Africam miſſus, ubi Carthaginem delevit. deinde à Senatu, populoque Rom. præter leges, quibus cautum erat ne quis ante decem annos poſt geſtum Conſulatum fieret Conſul, iterum vel invitus creatus eſt & anno quartodecimo poſt exciſam Carthaginem, Numantiam cepit.

18. *Ut in uno Mario*] Mario per plures annos prorogatus eſt Conſulatus, nam ſeptimùm Conſul fuit.

19. *Cum Jugurtha*] Jugurtham vicit Marius, & duxit in triumphum cum duobus filiis, qui omnes in carcere poſtea necati ſunt.

1b. *Cum Cimbris*] Cimbri ſæpiſſimè Romanos exercitus vicerunt, captis eorum ducibus. at illos Marius tandem duobus prœliis fudit, in quibus cæſa ſunt hoſtium ducenta millia, & capta nonaginta.

20. *Cum Theutonis*] Theutonis poſt victoriam Cimbri ſe junxerunt; ſed tam gloriosè eos Marius ſuperavit, ut cæſa tradantur centum quadraginta millia, capta ſexaginta.

23. *Adoleſcentulum*] Viginti tantùm tres annos natus erat, cùm in agro Piceno tres comparavit legiones, de quo jam ſuprà.

27. *Ætas longe abeſſet*] De eo ſcribit Plutarchus, quòd facilè in Senatum poſſet

Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum [e] deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum quàm ut, cùm duo Consules clarissimi fortissimique essent, Eques Rom. ad bellum maximum, formidolosissimumque pro Consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in Senatu, qui diceret, Non oportere mitti hominem privatum pro Consule: L. Philippus dixisse dicitur, Non se illum suâ sententia pro Consule, sed pro Consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum Consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare quàm ut ex Senatusconsulto legibus [f] solutus, Consul antè fieret, quàm ullum alium Magistratum per leges [g] capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum Eques Rom. ex s. c. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova profecta sunt in eumdem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum autoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum autoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique Rom. autoritatem improbari; præsertim cùm jam

[e] *conduxit.* [f] *dispensatus.* [g] *suscipere Magistratum gerendum.*

tuisset adscribi ante ætatem; sed sibi gloriosius duxisse, si tantùm Eques triumpharet.

28. *Siciliam atque Africam*] De his jam superiùs parag. x. l. 9.

31. *Triumphare*] Triumphavit idcirco ut ex Floro patet, quòd in Africa Domitium proscriptum, & Hiericam Regem Numidarum victor interfecit.

32. *Non modò vidit*] Vidit rem in Pompeio novam prorsus, quòd Eques eâ ætate triumpharet, cùm id gloriæ tantum aut Consuli, aut saltem Senatori deferretur.

Ib. *Duo Consules*] Appianus Lepidum & Catulum Consules nominat.

37. *Pro Consule*] Proconsules non ii tantùm dicebantur, qui post gestum Consulatum in provincias summo cum imperio; sed etiam ii qui pro Consulibus mittebantur, unde illæ provinciæ Consulares appellatæ sunt, sive Prætoriæ, quando in easdem Prætores mittebantur.

Ib. *L. Philippus*] Philippus Senator fuit magnæ autoritatis.

42. *Ullum Magistratum*] Primus Magistratus Quæstura fuit; nam adolescentuli Quæstores fiebant, quare Cic. in lib. 2. Epist. *Quæstorem Cæcilium præposui provinciæ, puerum, inquis? at Quæstorem, &c.*

44. *Iterum triumpharet*] De Sertorio triumphavit, cùm prius jam de Domitio & Hierica triumphasset.

. *A Q. Catulo*] Catulus cum aliis Senatoribus Pompeium tantis his honoribus decorandum censuerat.

51. *A vobis comprobatam*] Comprobavit populus Rom. Senatusconsulta, quibus triumphus Pompeio decernebatur. Populus autem Rom. suos habebat Magistratus, nempe Tribunos, ad quos decreta Senatus examinanda defere-

jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam autoritatem vel contra omneis qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reipublicæ parum consuluistis; rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, populi Romani universi autoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis; sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum Imperatorem, ut nihil aliud quàm de hoste ac de laude cogitet: deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos esse taleis propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites! quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris Magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosæ [h] requiruntur, quibus caussa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris, noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius Imperatoris, aut Legati, sed unius Tribuni militum animos ac spiritus [i] capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui [k] collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere

[h] *inquiruntur.* [i] *continere & fatiare..* [k] *de pugna data.*

ferebantur; quæ si improbassent, rata non habebantur; sin autem, admittebantur.

54. *Istis reclamantibus*] Cùm invito Senatu, lege Gabinia imperium belli contra prædones Pompeio delatum est, Hortensius, Catulus, aliique reclamarunt.

57. *Suis consiliis*] Jus suffragii Senatores non habebant, sed tantum orationes ad populum habere poterant, ut aliquid vel suaderent, vel dissuaderent. quare studia populi suis studiis regebant.

62. *Regio*] Gestum cum Mithridate & Tigrane bellum regium appellat.

70. *Quos ad eas*] Forte Glabrionem designat, qui Lucullo successit.

72. *Sanctam*] Sacræ res apud Jurisconsultos dicuntur, quæ ritè per Pontifices Deo consecratæ sunt, velut ædes sacræ, donaria templis dicata, muri & portæ civitatis.

73. *Urbes jam locupletes*] Urbes ab avaris Magistratibus inquirebantur, ut belli occasionem haberent, & eas hostiliter diriperent.

84. *Gaza regia*] Mithridatis & Tigranis pecunias intelligit, monetque Impe

bere poſſit, non erit idoneus qui ad bellum Aſiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites! Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam [l] requiſivit. videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos: neque eos quidquam aliud aſſequi [m] claſſium nomine, niſi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur; ignorant videlicet iſti qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi verò Cn. Pompeium non cùm ſuis virtutibus. tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare quin huic uni credatis omnia, qui [n] inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbeis ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quod ſi autoritatibus hanc cauſſam, Quirites! confirmandam putatis, eſt vobis autor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritiſſimus P. Servilius: cujus tantæ res geſtæ terrâ marique extiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, autor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, num [o] horum autoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

[l] *quæſivit ſtudiosè.* [m] *quòd præfecti ſint exercitui navali.* [n] *à tot annis.* [o] *per autoritates eorum.*

Imperatorem, qui ab iis animum avocare poſſit, ſeligendum eſſe, qualis eſt Pompeius.

90. *Non locupletari*] Pecunia ab hoſtibus detracta ab Imperatoribus in ærarium publicum deferebatur Romam; quare cum illis Quæſtores mittebantur, ut rem pecuniariam adminiſtrarent, & prædam in publicas rationes referrent.

91. *Præter paucos*] Imperatores prædas illas & pecuniam ſibi per ſummam rapinam vindicabant, cùm in illas exteras regiones mittebantur.

96. *Tum alienis vitiis*] Summa laus Pompeii, qui continens eſt & innocens, ubi omnes alii, & avaritia, & incontinentia famoſi ſunt.

101. *P. Servilius*] Servilius poſt Antonium ad bellum Piraticum miſſus eſt contra prædones, quos non incruentâ victoria ſuperavit; ſed nec eos mari ſubmoviſſe contentus, validiſſimas urbes eorum, & diutinâ prædâ abundantes Phaſelim, & Olympum, Iſauronque ipſam arcem Ciliciæ evertit. Conſcius ſibi tam magni laboris, *Iſaurici* cognomen adamavit. Vide Florum in Epiſt. Juſtin. lib. 40.

103. *Eſt C. Curio*] Curio fuit Conſul cum Cn. Octavio, qui Proconſul Dardanos ſuperavit.

105. *Cn. Lentulus*] Lentulus Luculli Collega in Conſulatu cum Spartaco conflixit.

107. *Eſt Caſſius*] Ad hunc Caſſium Ciceronis Epiſtolæ ſunt lib. 15.

PERORATIO.

XV. Quæ cum ita ſint C. Manili! primùm iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſimeque comprobo: deinde te hortor ut autore populo Romano maneas in ſententia, neve cujuſquam vim, aut minas pertimeſcas. primùm in te ſatis eſſe animi, conſtantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem, cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid autoritate, fide, conſtantia poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & populo Romano polliceor & defero, teſtorque omneis deos, & eos maxime, qui huic loco, temploque præſident, qui omnium menteis eorum, qui ad rempubl. adeunt, maxime perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſſam conciliari putem, neque quo mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quòd periculi facile, [a] ut hominem præſtare oportet, innocentia tecti pellemus; honores autem, neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem quidquid in hac cauſsâ mihi ſuſceptum eſt, Quirites! id omne me reipublicæ cauſsâ ſuſcepiſſe [b] confirmo: tantumque abeſt ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates partim obſcuras, partim apertas, intelligam mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore præditum tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites! veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

[a] *quatenus.* [b] *affirmo.*

1. *Manili!*] Lex illa non parum diſplicuit viris bonis, tum quia publica libertas lædi videbatur, ſi uni totum imperium belli concederetur; tum quia Lucullus rerum geſtarum ſuarum gloria privabatur. Multi quidem obſtitere huic legi conabantur, ſed plebis metu nemo præter Catulum interceſſit, Plutarch in vita Pomp.

12. *Huic loco*] Circa forum erant templa Jovis, Caſtoris, & Concordiæ.

16. *Temploque*] Quamvis templum ſæpe pro curia dicatur, tamen aliquando pro foro nominatur. Sic Livius lib. 8. *Reſtraque id templum appellatum.*

17. *Adjumenta honoribus*] Teſtatur Cicero hac defenſione legis Maniliæ ſe non ad Conſulatum, qui inter maximos honores habebatur, adjumenta & gratiam; ſed Reipub. bonum quærere.

20. *Laborioſiſſima vitæ ratione*] In defenſione privatorum multus labor inſumendus eſt.

24. *Mihi non neceſſarias*] Facere ſibi invidiam facile potuit apud Lucullum, & alios qui ad hoc bellum Aſiaticum ſummo cum imperio miſſi fuerant.

25. *Vobis non inutiles*] Tacite hic inſinuat, quod earum ſimultatum cauſa ſit aperturus plurimas res ab iis minus honeſtè geſtas, quarum cognitio fortaſſe Reipub. utilis erit.

PRO

PRO C. RABIRIO, Perduellionis Reo, AD QUIRITES.

ARGUMENTUM.

L. Apuleius Saturninus factus Tribunus-plebis, volebat Glauciam suum satellitem, ut Plinius refert in vita Saturnini, Prætorem, Consulem, ut narrat Livius lib. 69. facere volebat: C. Memmius ejus competitor obstabat. quare jubente & impellente Saturnino, Memmius in Comitiis Consularibus fustibus necatus est, & Comitia, non ferente tantum facinus populo, dissoluta sunt. Postridie, Senatusconsulto, Mario, & L. Val. Flacco Consulibus mandatum est ut viderent Consules nè quid detrimenti caperet Respub. Consules verò qui salvam Rempub. esse vellet, arma capere, & se sequi jubent. obsidetur Capitolium, quò se Saturninus cum Glaucia, Saufeio, Æquitio & Labieno receperat. Illi aquâ defecti, in Marii fidem se dederunt, quos inclusit in curia, ubi furente multitudine, Saturninus lapidibus obrutus est, Glauciæ fracta cervix, Labienus interfectus. Dicitur Rabirium caput Saturnini in ludibrium per convivia circumtulisse.

PERSONÆ.

Accusator fuit T. Labienus, quem Cæsar subornavit, ut scribit Suetonius, ad Rabirium perduellionis accusandum, & cui sorte datus est judex, & à quo damnatus Rabirius provocavit ad populum.

Reus Rabirius, qui perduellionis accusatur, quod summum est imminutæ Majestatis crimen.

Patroni, Q. Hortensius, qui contendit Saturninum ab Rabirio occisum non esse: Cicero Consul, qui legitimè sumpta esse arma à Rabirio, interficiendi Saturnini causâ, disputavit, cùm omnes boni cives id fecerint.

LOCUS.

Acta fuit hæc causa in Comitio, de quo jam in Oratione pro lege Manilia.

QUÆ-

QUÆSTIO.

Est in genere judiciali, an Rabirius, perduellionis reus sit absolvendus.

PARTES.

Sunt quinque; *Exordium, Distributio, Confutatio, Digressio, Confirmatio.*

TEMPUS.

Quartam hanc Orationem Consul Cicero anno urbis conditæ 690. habuit, à morte Saturnini 39, ætatis suæ 44.

EVENTUS.

Narrat Dio nihil abfuisse quin à populo Rabirius damnaretur; *sed Metellum Celerem Prætorem & Augurem militare signum de Janiculo protulisse*; *quod, cùm fieret dissolvi Comitia, antiquo more oportuisse: at noluisse iterum Labienum restaurari Comitia, atque ita Rabirium servatum fuisse.*

EXORDIUM,

In quo proponit causas quibus adducitur ad Rabirium defendendum.

I. ETSI, Quirites! non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de caussa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis justam mihi caussam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione [5] [a] capitis, famæ, fortunarum omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse [b] officii mei: propterea quòd, quæ justissima mihi caussa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum de-

INTERPRETATIO.

[a] *vitæ.* [b] *defensionis* hujus.

NOTÆ.

1. *Quirites*] Vide Orationem pro lege Manilia, ubi fusè de Quiritibus dictum est par. 1. l. 3. Nota porro in Comitiis, ubi judex erat populus, Oratores hac appellatione usos esse.

Ib. *Meæ consuetudinis*] Etsi dicat non esse consuetudinis suæ rationem reddere, cur aliquem defendat; tamen aliquando reddidit, ut patet ex Oratione pro Sylla & Archia Poëta.

4. *Necessitudinis*] Tenetur necessitudine defendere Rabirium: quos enim æquius est defendere, quàm quos amicos habemus?

bet

bet videri. Nam me cùm amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata: tum vero ut id ſtudioſiſſime facerem, ſalus reip. conſulare officium, conſulatus denique ipſe mihi unà vobiſcum cum ſalute reipubl. commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ, graveſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed ut illud ſummum auxilium majeſtatis, atque imperii, quod nobis à Majoribus eſt traditum, de repub. tolleretur, ut nihil poſthac autoritas ſenatûs, nihil conſulare imperium, nihil conſenſio bonorum contra peſtem, ac perniciem civitatis valeret: idcirco in his rebus evertendis unius hominis ſenectus, infirmitas [c] ſolitudoque tentata eſt. Quamobrem, ſi eſt boni conſulis, cùm cuncta auxilia reipub. labefactari, convellique videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortuniſque communibus, implorare civium fidem, [d] ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere eſt etiam bonorum & fortium civium, qualeis vos omnibus reip. tem-

[c] *deſertio.* [d] *pluris facere ſalutem civium quam ſuam.*

8. *Amicitiæ vetuſtas*] Vetuſtâ amicitiâ nulla certior eſt, quam ipſe Cicero violaret, ſi periclitanti amico non adeſſet.

Ib. *Dignitas hominis*] Autore Dion. erat Rabirius Senator.

9. *Ratio humanitatis*] Humanitate inſtituimur ad ſublevandam hominum calamitatem.

Ib. *Perpetua conſuetudo*] Gloriatur ſæpe Cicero ſe quamplurimos defendiſſe, & accuſaviſſe neminem. quare Verrem accuſaturus profeſſus eſt id ſe feciſſe potius, ut Siculis ſubveniret, quam ut eum accuſaret.

11. *Salus Reipub.*] Agitur in hac cauſa de Reipub. ſalute, quam convellere ſeditioſi cives conati ſunt olim in Saturnini tumultu, ut patet ex argumento Orationis.

Ib. *Conſulare officium*] Cicero Conſul hanc habuit Orationem, illius autem eſt tueri conſulare imperium, quo Saturninus interfectus eſt.

Ib. *Conſulatus denique*] Senatuſconſulto Ciceroni, & Quiritibus mandatum fuerat ut Conſulatus dignitatem in Rabirio defendendo tuerentur, quæ labefactaretur, ſi fas non eſſet Conſulibus in ſeditioſos cives animadvertere.

13. *Culpa delicti*] Rabirius non ob crimina vocatur in judicium, ſed quod Conſuli paruerit, cum ad arma cives vocaret, cui tum non obedire mali civis eſt.

15. *Summum auxilium*] Per ſummum auxilium intelligit illud Senatuſconſultum, quod periclitante Repub. fieri ſolebat, cum exorta aliqua ſeditione, aut tumultu mandabatur ut viderent Conſules, *ne quid detrimenti caperet Reſpub.* tum enim penes eos erat ſummum imperium cogendi exercitus, bellum gerendi, &c.

Ib. *Majeſtatis*] Majeſtas eſt amplitudo ac dignitas Reipub.

16. *Tolleretur*] Innuit quod niſi ſummum illud imperium penes eſſet Conſules, brevi Reipubl. dignitas à ſeditioſis civibus tolleretur.

18. *Conſenſio bonorum*] Per bonorum conſenſionem Senatum intelligit; & qui partes & juſſum Senatus ſecuti ſunt, cùm Saturninus egreſſus è Capitolio oppreſſus eſt.

Ib. *Contra peſtem*] Scelerati & ſeditioſi cives Reipubl. peſtes ſunt.

19. *Hominis ſenectus*] Senex tum eſſe Rabirius debebat, cum à Cicerone defenſus eſt: nam annis abhinc triginta ſex Saturninum interfecerat, jam inter Senatores adſcriptus, ideoque trigeſimum annum agere debebat.

20. *Solitudo*] Solitudo proprie de iis dicebatur, qui ab omnibus deſerti erant, qualis ſane non fuit Rabirius, cum à principibus civitatis defenderetur, ſed

Ora-

temporibus extitiſtis, intercludere omneis ſeditionum vias, munire præſidia reipubl. ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare; ea qui ſecutus ſit, laude potius & honore, quàm pœna & ſupplicio dignum judicari. Quamobrem labor in hoc defendendo præcipuè meus eſt: ſtudium vero conſervandi homi-
nis, commune mihi vobiſcum eſſe debebit. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites! [c] poſt hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno-pleb. ſuſceptam, neque à conſule defenſam, neque ad populum Rom. eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſâ, Quirites! quàm ut nullum ſit poſthac in repub. publicum conſilium, nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem & audaciam, nullum extremis reip. temporibus perfugium, & præſidium ſalutis. Quæ cum ita ſint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt ab Jove Optimo Max. cæteriſque diis, deabuſque immortalibus, quorum ope & auxilio multo magis hæc reſp. quàm ratione hominum & conſilio gubernatur, pacem ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem & ad hujus ſalutem conſervandam, & ad rempubl. [f] conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos Quirites! quorum poteſtas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obſecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miſerrimi, atque innocentiſſimi, ſalus reip. veſtris manibus, ſuffragiiſque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reip. ſalute ſapientiam, quam ſoletis.

[c] *nunquam ullam rem.* [f] *ſtabiliendam.*

Oratorie id dixit ut commiſerationem in eum populi excitaret.

25. *Seditionem vias*] Indicat ſeditionem quam Saturninus ante annos triginta ſex excitavit: & quibus, ſi quæ novæ excitarentur, toto conatu Senatus populuſque debet obſiſtere.

26. *Summum in Conſulibus imperium*] Magna & quaſi regia fuit Conſulum authoritas, ſi cum reliquis ſaliis magiſtratibus conferatur: & autoritate populi inferior, penès quem ſumma fuit.

27. *In Senatu conſilium*] Pertinebat ad Senatum deliberare de Repub. ſine cujus conſilio nulla ejus eſt autoritas.

29. *Labor in defendendo*] Ait ſæpe Cicero defendendi laborem, quàm accuſandi majorem eſſe.

33. *A Tribuno plebis*] Loquitur de Labieno. Vide Orat. argum.

37. *Extremis Reipub. temporibus*] Extrema ſunt Reipub. tempora, quibus periclitatur, & Conſulibus præſcribitur ut videant *nè quid detrimenti capiat Reſpub.*

39. *Ab Jove*] Non ſolis Oratoribus Græcis, ſed Romanis etiam familiare fuit deorum numen initio dicendi implorare. Jupiter autem quaſi juvans pater dictus eſt. maximus propter ſummam rerum omnium poteſtatem; optimus, quia omnibus prodeſſe poteſt.

42. *Pacem ac veniam*] Profitetur ſe deorum opem, & auxilium implorare. Propriè autem venia à diis petitur, cum iratos metuimus, & propitios nobis poſtulamus.

45. *Numen accedit*] Per numen deorum vulgo poteſtas intelligitur: unde in lib. de nat. deor. *Omnes naturæ numini divino parent.*

47. *Suffragiiſque permittitur*] Agebatur hæc cauſa apud Populum de qua ſuis ſuffragiis ferre ſententiam debebat.

CON-

CONFUTATIO

Quam inchoat per apoſtrophen ad Labienum, conquerendo de ſemihoræ tantum ſpatio ad Rabirium defendendum, ac objecta ipſi crimina breviter diluit.

Deinde duo ſibi ipſi objecta crimina diluit.

II. Nunc quoniam, T. Labiene! diligentiæ meæ, temporis angu-ſtiis obſtitiſti, meque ex comparato, & conſtituto ſpatio defenſionis in ſemihoræ curriculum coegiſti, parebitur, &, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni, &, quod miſerrimum, inimici poteſtati. Quamquam in hac [a] præſcriptione ſemihoræ [b] patroni mihi partes reliquiſti, conſulis ademiſti, propterea quod ad defendendum propemodum ſatis erit hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum. Niſi fortè de locis religioſis, ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas. quo in crimine nihil eſt unquam abs te dictum, niſi à C. Macro objectum eſſe crimen id C. Rabirio in quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum eſſe, quid æqui, & jurati Judices judicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenſo longa oratio eſt exponenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo C. Curtius pro virtute ſua eſt honeſtiſſime liberatus, ipſe vero Rabirius non modò in judicium horum criminum, ſed nè in tenuiſſimam quidem ſuſpicionem verbo

[a] *definitione.* [b] *defenſoris.*

1. *T. Labiene*] Tribunus-plebis erat Labienus qui à Cæſare defecit ad Pompeium.

2. *Semihoræ*] Vox illa ſemel hîc apud Ciceronem reperitur. Queritur autem hic quod tam breve temporis ſpatium ſibi ad dicendum concedatur: cum accuſatori vulgo horæ duæ, defenſori tres permittantur.

8. *De locis religioſis*] Loca religioſa habebantur quò mortui fuerant illati. ita Marianus Juriſconſ. lib. Digeſt. Vel etiam luci in fundi, villæque conſpectu, in quibus lares certis diebus a dominis, & famulis colebantur.

Ib. *De lucis*] Luci nemora erant religioſis locis, aut delubris vicina, quæ alicui numini conſecrabantur. Ita Virg. lib. 6. Æneid. *Unde etiam Triviæ templo, luciſque ſacratis cornipides arcentur equi.* poſſunt etiam intelligi arbores, quas ad tumulos ſoliti fuerant ſerere, quæ pro lucis habebantur.

10. *A Macro*] Macer in alia cauſa ejuſdem criminis Rabirium inſimulaverat, à quo judicum ſententia liberatus eſt. Macer ille vir Prætorius fuit Calvi Oratoris pater: de eo meminit Cicero in Bruto.

13. *Jurati*] Solebant judices, antequam ſententiam ferrent, ſe ſincere judicaturos jurare.

Ib. *An de peculatu*] Peculatus furtum eſt pecuniæ publicæ aut ſacræ: cujus fur dicitur peculator.

Ib. *Tabulario incenſo*] Tabularium locus eſt ubi tabulæ, & civitatis ſcripta reponuntur. tale fuit Saturni, ac libertatis templum. cum autem objiceretur Rabirio ab eo fuiſſe tabularium incenſum, nondum id patebat; nam poſtea id ſe feciſſe Q. Sôſius Eques Rom. confeſſus eſt.

17. *Verbo*] Id eſt ne uno quidem verbo.

est unquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est, quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad judicii [c] moram familiaris funeris excusatio quæreretur? Quid enim est tam verisimile, quam chariorem huic sororis maritum quam sororis filium fuisse? atque ita chariorem, ut alter vitâ crudelissime privaretur, cum alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Rom. contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? cumque ad ejus propulsandum periculum non modò homines, sed prope regiones ipsæ convenerint, aliquanto etiam latius excitatæ, quam ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam Orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione præscriptum, hunc nec suæ nec alienæ pudicitiæ peperciſſe? Quinetiam suspicor, eo mihi semi-horam à Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quæ non Orationis ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis judicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites! ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustuliſſem! ut-

[c] *probationem.*

20. *Familiaris funeris*] Ulpianus Digest. lib. 2. ait non licuisse in jus eum vocari, qui funus duceret, aut justa mortuis faceret.

24. *Legem Fabiam*] Hac lege cavebatur ne quis hominem liberum pro servo, aut servum alienum pro suo vendat. Putant aliqui legendum esse legem Flaviam. cum illa de Plagio agat. is autem qui servos alienos sollicitat, vendit, emit, aut liberos pro servis, Plagiarius dicitur.

25. *Legem Porciam*] Hæc lex à Porcio Catone Trib. pleb. lata est Valerio & Appuleio Coss. anno urbis conditæ CDLIV. ne quis Magistratibus civem Rom. virgis cæderet, necaret ve: sed damnato exilium permitteretur, cum antea nudorum cervix inferebatur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur.

26. *Totius Apuliæ.*] Credibile est ex Apulia fuisse Rabirium, aut in ea magistratum gessisse. Veniebant enim ex provinciis vel urbibus legati, qui reum publica Oratione commendarent, cum periclitaretur in judicio.

Ib. *Campaniæ*] Rabirius fundos habuit in Campania, & domum Neapoli, ut ex ep. ad Attic. patet. Illic etiam homines liberos verberasse & occidisse ipsi objiciebatur.

31. *Multæ irrogatione*] Irrogatio lex est in aliquem lata. Mulcta porro à Mulgeo mulctum, dicta est, quod mulgeat, id est, exhauriat: in ea autem hæc observabantur: reo Magistratus diem dicebat: ter eum accusabat, tum rogabat populum ut certa bonorum parte mulctaretur. hæc irrogatio per trinundinum durabat, tum reus accusabatur.

38. *Nam de perduellionis judicio*] Hic rejicit quædam crimina quæ in eum Labienus jecerat, primum, quod sumi supplicium de perduellionis condemnatis prohibuerat: alterum, Ciceronem crudelem esse, neque favere populo. perduelles vero dicebantur, qui nunc hostes à nobis appellantur,

nam,

nam, quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites! qui expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum [d] infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem uter nostrum tandem, Labiene! popularis est? tu-ne, qui civibus Roman. in concione ipsa carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere: qui in campo Martio comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad civium supplicium defigi, & constitui jubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Rom. integrum jus libertatis defendo servari oportere? Popularis vero tribunus-pleb. custos, defensorque juris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Rom. corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Rom. injussu vestro judicaretur: hic popularis à Duumviris in-

[d] *vexatam.*

43. *Carnificem de foro*] Labienus carnificem in forum duxerat, cum Rabirii causa agebatur, ut damnatum eum inde in campum Martium abduceret, ut ibi in crucem paratam ageretur.

49. *Popularis est*] Popularis dicitur qui & verbis, & factis placere populo studet.

50. *In Campo Martio*] Campus Martius ager fuit Tarquiniorum Marti consecratus, quem Livius lib. 1. Martium appellatum fuisse narrat.

51. *Comitiis centuriatis*] Comitia centuriata [omnium maxima habebantur, tum quia fiebant ex censu & ætate per centurias in quibus singulis centum cives erant: tum quia in eis Consules & majores Magistratus creabantur: tum quia in his de maximis solum criminibus agebatur.

Ib. *Auspicato in loco*] Auspicatus locus ille dicitur qui auspiciis Consularibus consecratur. neque enim illa comitia sine auspice, nec nisi in loco inaugurato haberi licuit.

52. *Funestari*] Existimabant pollui eum non modò qui attrectasset, sed etiam qui vidisset cadaver hominis mortui.

Ib. *Contagione carnificis*] Lex fuit ne carnifex impurus in concione quemquam attingeret, ne civis verberaretur.

54. *Nefarii sceleris*] Nefarium scelus erat si caperetur civis Romanus, & ad patibulum duceretur. quod tanquam funestum aliquod piaculum expiandum erat.

Ib. *Castam*] Castum id dicitur quod purum est nec violatum; violabatur autem campus Martius & carnificis & crucis contagione.

56. *Popularis vero tribunus*] Ironice hìc ludit Labienum dissimili collatione civium popularium, quorum meminerat in Oratione sua Labienus.

61. *Injussu vestro*] Populus jubebat, censebat Senatus.

Ib. *A Duumviris*] Suetonius in vita Cæsaris refert Duumviros à Tullo Hostilio rege in causa Horatiorum fuisse primùm constitutos, cum potestate tamen ad populum provocandi. acta vero primum hæc Rabirii apud Duumviros fuit, & ab iis condemnatus ad populum appellavit.

jussu vestro, non judicari de cive Rom. sed indicta caussa civem Roman. capitis condemnari coëgit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate violare libertatem hujus populi, [e] tentare manſuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant: I LICTOR, [f] COLLIGA MANUS: quæ non modo hujus libertatis, manſuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ-Pompilii: sed Tarquinii superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina: quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras, CAPUT OBNUBITO ARBORI INFELICI SUSPENDITO. quæ verba, Quirites! jam pridem in hac repub. non solum tenebris vetustatis, verumetiam luce libertatis oppressa sunt.

III. An vero, si actio ista popularis esset, & si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quam C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus patrui mors est, quem nunquam vidisti, quam illi ejus fratris, quicum concordissimè vixerat, & similis vir

[e] *tollere.* [f] *liga.*

62. *Indicta causa*] Nulla est audita Rabirii defensio: nam non dicunt causam qui contra leges damnantur.

69. *I lictor, &c.*] Formula fuit judicii, quod ferebatur à Duumviris in reos perduellionis.

70. *Romuli quidem aut Numæ*] Hi primi omnium Regum Romanorum fuerunt: iique clementissimi Principes.

71. *Sed Tarquinii*] Autor illius sententiæ fuit Tullus Hostilius in judicio Horatianorum, non Tarquinius, sed eam ei attribuit, quod eam per summam tyrannidem erga cives Rom. sæpe usurparet.

72. *Cruciatus carmina*] Id est, sunt voces, formulæ, & cantus. Carmen enim à canendo dictum est, imo leges & judicum sententiæ quæ per præconem denuntiabantur, carmen appellatæ sunt. Vide Livium lib. 1.

73. *Caput obnubito*] Id est vela, ne videlicet aspectu patibuli reus terreretur, aut in voces irrumperet: vel ut significarent luce indignum esse.

Ib. *Arbori infelici*] Per arborem crucem intelligit, quæ ex aliqua ligno vel arbore infelici componebatur: porro arbores infelices, autore Plinio cap. 27. lib. 16. illæ censebantur, & damnatæ religione, quæ neque feruntur unquam, neque fructum ferunt, vel dis inferorum sacratæ sunt.

74. *Suspendito*] Funibus religabantur, qui in crucem suspendebantur.

75. *Tenebris vetustatis, luce libertatis*] Translata verba, illud à nocte, istud à die. vult autem indicare illas durissimas perduellionis leges latis novis & mitioribus, antiquatas esse.

1. *Actio ista*] Actionem intelligit quâ Rabirii civis Rom. mortem persequitur Labienus.

4. *Fratris*] Ex his verbis fas est conjicere Q. Labienum Titi patruum, tum Tribunum-plebis fuisse, quando cum Saturnino occisus est. duo autem Gracchi fuerunt fratres, Tiberius & Caius uterque seditiosus, uterque Tribunus-plebis, primus cùm iterum Tribunus creari vellet, Nasica autore, alter à Lucio Opimio Consule interfectus est.

5. *Et similis*] Vox ista, *Et*, interrogativè ponitur. Sic apud Virg. *Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?*

tu ulciſceris patrui mortem, atque ille perſequeretur fratris ſui, ſi iſta ratione agere voluiſſet? & par deſiderium ſui reliquit apud populum Romanum Labienus iſte, patruus veſter, quiſquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quàm Gracchi? an animus? an conſilium? an opes? an autoritas? an eloquentia? quæ ſi in illo minima fuiſſent, tamen [a] præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omneis vicerit, quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed morereturne priùs acerbiſſima morte millies Gracchus, quàm in ejus concione carnifex conſiſteret; quem non modò foro, ſed etiam [b] cœlo hoc, ac ſpiritu cenſoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic ſe popularem dicere audet, me alienum à commodis veſtris: cum iſte omneis & ſuppliciorum, & verberum acerbitates, non ex memoria veſtra, ac patrum veſtrorum, ſed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquiſierit: ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & reſtiterim crudelitati. Niſi forte hanc [c] conditionem vobis eſſe vultis, quam ſervi, ſi libertatis ſpem propoſitam non haberent, ferre nullo modo poſſent. Miſera eſt ignominia judiciorum publicorum, miſera [d] multatio bonorum, miſerum exſilium: ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis. mors denique ſi proponitur, in libertate moriamur. carnifex vero & obductio capitis, & nomen ipſum crucis, abſit, non modo à corpore civium Roman. ſed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non ſolum eventus, atque perpeſſio, ſed etiam conditio, expectatio, [e] mentio ipſa denique, indigna cive Romano, atque homine libero eſt. An vero ſervos noſtros ho-

[a] *in comparatione facultatum tuarum.* [b] *aere.* [c] *hanc ſortem.* [d] *publicatio.* [e] *cogitatio.*

7. *Deſiderium*] Tanto dolore affectus eſt de morte Gracchorum pop. Rom. ut Plutarchus aſſerat in eorum vita, erectas ipſis fuiſſe ſtatuas in eodem loco ubi interfecti ſunt.

10. *Eloquentia*] Cicero in Claris Oratoribus ait *C. Graccho pleniorem & uberiorem ad dicendum Oratorem ante eum nullum fuiſſe.* Laudat verò Gracchum, quia libenter ejus laudes populus audiebat.

16. *Cenſoriæ leges*] Quibus cavebatur ne carnifex civis Rom. eſſet, ne in foro conſpiceretur, neve in urbe domicilium haberet.

19. *Annalium monumentis*] Ex Cic. lib. 2. de Orat. erat aliud hiſtoria nihil, niſi Annalium confectio, rei memoriæque publicæ retinendæ causâ, ab initio rerum Rom. uſque ad P. Mutium Pontificem Max. Pontifex enim Max. res omnes ſingulorum annorum mandabat literis.

20. *Ex Regum Commentariis*] Conſtat ex Livio, lib. 1. Reges Romanos de ſuis rebus geſtis, aut conſtitutis Commentarios ſcripſiſſe. in quo probabile eſt eos fuiſſe imitatum Cæſarem.

24. *Judiciorum publicorum*] In judiciis publicis de capite civium agebatur, & eorum executio cuique ex populo committebatur.

31. *Conditio*] Miſera illa eſt conditio in qua aliquis ita vivit, ut in eum caderè ſupplicii ſervilis nota poſſit.

rum ſuppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta liberabit: nos à verberibus ab unco, à crucis denique terrore, neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri [f] honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene! profiteor, & [g] præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, ſed regia, meo conſilio, [h] virtute, autoritate eſſe depulſum. Qua tu in actione, quanquam omnia exempla Majorum, omneis leges, omnem autoritatem ſenatus, omneis religiones, atque auſpiciorum publica jura neglexiſti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad iſtam diſceptationem: nunc de Saturnini crimine ac de clariſſimi patrui tui morte dicemus.

[f] *magiſtratus.* [g] *non diſſimulo.* [h] *fortitudine.*

33. *Una vindicta*] Vindicta erat virga quam Prætor vel Lictor ſervi capiti imponens, eundum ſervum in libertatem verba quædam ſolemnia proferens, vindicabat.

34. *Ab unco*] Unco recurvo quorumdam criminum damnati ad ſupplicium trahebantur.

39. *Exempla Majorum*] Majores nunquam carnifices, & crucem adhibuerunt in concione.

Ib. *Omnes leges Cenſorias*] Intelligit leges Cenſorias, quæ voluerunt carere foro carnifices.

40. *Omnes religiones*] Cùm in campo Martio crucem defigi voluit, religiones & auſpicia neglexit, quia obſervatum erat de cœlo, & Labieno obnuntiatum quod mala erant auſpicia, non tamen ab actione deſtitit.

CONFIRMATIO,

In quâ duas affert rationes Cicero. primam, Rabirius non occidit Saturninum. ſecundam, Rabirius jure ſumpſit arma contra Saturninum.

IV. Arguis occiſum eſſe à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortenſio copioſiſſimè defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, ſi mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen. agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hoſtem populi Romani interfectum. Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, cum indicat eſſe quoſdam civeis imperitos, ſed non multos. nunquam, mihi credite, pop. Rom. hic, qui ſilet, Conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum

4. *Suſciperem hoc crimen*] Crimen hoc, licet à Rabirio non ſit commiſſum, tamen ultrò commiſſum ab eo eſſe libenter ait ſe confeſſurum, & ſuum prædicaturum, quia crimen non eſt appellandũ, quod Reipublicæ cauſâ committitur.

5. *Cauſa*] Rabirius nolebat interfector Saturnini appellari.

7. *Clamor iſte*] Si quid in concionibus dictum eſſet, quod populo placeret, acclamabatur; ſi quid verò diſpliceret, admurmurabat & obſtrepebat.

iri arbitraretur. Quantò jam levior eſt acclamatio! quin contineris vocem, indicem ſtultitiæ veſtræ, teſtem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, ſi verè poſſem, aut etiam ſi mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum: & id facinus pulcherrimum eſſe arbitrarer, ſed quoniam id facere non poſſum, confitebor id quod ad laudem minus valebit, ad crimen, non minus. Confiteor interficiendi Saturnini cauſsâ C. Rabirium arma cepiſſe. quid eſt, Labiene! quam à me graviorem confeſſionem, aut quod in hunc majus crimen exſpectas? niſi verò intereſſe aliquid putas inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis cauſſa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma ſumpta eſſe contra Saturninum ſine ſcelere non poſſunt: ſi arma jure ſumpta concedis; interfectum jure concedas neceſſe eſt.

Paucula quædam deeſſe videntur.

V. FIT S. C. ut C. Marius, L. Valerius Conſules, adhiberent Tribunos-plebis & Prætores, [a] quos eis videretur: operamque darent, ut imperium populi Rom. majeſtaſque conſervaretur. adhibent omneis Tribunos-plebis, præter Saturninum, præter Glauciam: qui rempub. ſalvam eſſe vellent, arma capere, & ſe ſequi jubent. Parent omnes. ex ædificiis, armamentariiſque publicis arma populo Romano, C. Mario Conſule diſtribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cætera, de te ipſo, Labiene! quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, eſſet unà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus, atque ergaſtulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) [b] eodem Q. Labienum patruum tuum: in foro autem C. Marius,

[a] *quos placeret ſibi.* [b] *ad hos.*

11. *Libenter inquam*] Acclamatione & admurmuratione ſedatâ, repetit ſuam propoſitionem.

15. *Ad laudem minus valebit*] Nam minor Rabirii laus eſt, quòd arma ceperit Saturnini occidendi cauſsâ, quam fuiſſet, ſi eum occidiſſet.

22. *Concedas neceſſe eſt*] Deſiderantur hic omnia quæ de ſeditione Saturnini, & tumultu populi ad eam reprimendam dicta ſunt.

1. *Fit S.C.*] Loquitur de Senatuſconſulto, quo probat arma jure ſumpta eſſe. Illud autem Senatuſconſultum fuit, ut Conſules viderent ne quid detrimenti caperet Reſpub.

2. *Tribunos plebis*] Decem tum erant Tribuni-plebis.

4. *Glauciam*] Glaucia turpiſſimus vir fuit & leviſſimus, de quo Cicero lib. 3. de Oratore, loquitur; & quem tum Prætorem fuiſſe Livius lib. 69. refert.

6. *Armamentariis*] Armamentarium locus eſt ubi omnia armorum genera; armarium verò, ubi libri reponuntur.

8. *De te, Labiene!* Oſtendit Rabirium arma debuiſſe ſumere, non domi latere, non cum Saturnino Capitolium occupare; nam foro pulſus illud Saturninus occuparat.

9. *C. Saufeius*] Is eſſe videtur Saufeius, quem C. Saffinium appellat Appianus, lib. 1. qui tum Cenſor fuit.

10. *Ergaſtulo*] Ergaſtulum locus eſt in quo vincti nequiores ſervi opus faciunt.

16. *Gracchus*] Equitius quidam ſe Gracchi filium finxit, ut ſibi populum demereretur, apud quem valebat plu-

rius, & L. Valerius Flaccus Coss. pòst cunctus Senatus, atque ille Senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos P. conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quò facilius de hoc Senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cùm equester ordo (at quorum equitum Roman. dii immortales! patrum nostrorum atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipub. atque omnem dignitatem judiciorum tenebat) cùm omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipub. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene! quæro: cùm ad arma Consules ex S. C. vocavissent: cùm armatus M. Æmilius, princeps Senatûs, in comitio constitisset: qui, cùm ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cùm denique Q. Scævola confectus senectute, præpeditus morbo, mancus & membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, & animi vim & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque qui tum erant Consulares, pro salute communi arma cepissent: cùm omnes Prætores, cuncta nobilitas, ac juventus accurreret, C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octavii,

rimùm Gracchorum familia. Is cum Saturnino, Glaucia & Saufeio arma cepit. Vide Valerium, lib. 9.

17. *Omnem dignitatem judiciorum*] Lege Gracchi Equester Ordo judicia administrabat, quorum autoritas à Sylla devoluta est ad Senatores: sed tandem legem tulit Aurelius Cotta, ut cum Senatoribus Equites & Ærarii judicarent.

21. *M. Æmilius*] M. Æmilius Scaurus, cujus constantiam & gravitatem sæpe Cicero laudat, cum videret concitatum à Saturnino aliisque populum, Marium sextum Consulem hortatus est, ut libertatem Reipub. tueretur, atque ipse in summa senectute armatus, & innixus spiculo constitit ante Curiæ fores. Vide Val. lib. 3.

Ib. *In Comitio*] Comitium erat Curiæ proximum.

23. *Ingredi*] Ambulare propter summam senectutem vix poterat.

Ib. *Ad insequendum*] Putabat videlicet illam pedum tarditatem fore sibi impedimento, non ut fugeret; sed quominus seditiosos cives insequeretur.

24. *Q. Scævola*] Is Scævola cum L. Metello Dalmatico Consul fuerat. nam alter quinquennio post Marium & Flaccum Consules, qui Saturninum oppressèrunt, Consulatum gessit.

25. *Præpeditus morbo*] Morbo pedum, seu podagra laborabat.

27. *L. Metellus*] Dalmaticus dictus est, & Consulatu functus anno urbis 636. censura, & triumpho de Dalmatis illustris fuit.

Ib. *Galba*] Galba Consul fuit cum M. Æmilio Scauro, cujus ex familia fex aut septem Consulares exstitere.

Ib. *Serranus*] Serranus cum Q. Cæpione, Rutilius cum Cn. Manlio, Fimbria cum C. Mario, Q. Catulus cum eodem Mario Consulatum gesserunt.

30. *C. & L. Domitius*] Uterque Domitius Ahenobarbus, ut opinor, fratres, quorum primus cum Cassio Longino, alter cum Cælio Caldo Consul fuit.

Ib. *L. Crassus*] Crassus Orator fuit, Mucius verò Pontifex Max.

31. *Claudius*] Claudius fuit Consul cum Perpenna.

Ib. *M. Drusus*] Drusus tribunus plebis domi suæ interfectus est.

Ib. *Octavii*] Octavii tres Consulatum gesserunt.

Me-

Metelli, Julii, Caſſii, Catones, Pompeii: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipſe P. Servilius quo tu imperatore, Labiene! [c] meruiſti; cùm hîc Q. Catulus admodum tum adoleſcens, cùm hic C. Curio cùm denique omnes clariſſimi viri cum Conſulibus eſſent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum incluſum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam ſuam tenebrarum, ac parietum cuſtodiis tegere? an in Capitolium pergere, atque ibi ſe cum tuo patruo & cæteris ad mortem propter vitæ turpitudinem confugientibus congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò ſalutis, verumetiam periculi ſocietatem? Tu denique, Labiene! quid faceres tali in re ac tempore? cùm ignaviæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas & furor Lucii Saturnini in Capitolium [d] arceſſeret: Conſules ad patriæ ſalutem ac libertatem vocarent: quam tandem autoritatem, quam vocem, cujus ſectam ſequi, cujus imperio parere potiſſimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid pater? quicum? quid propinqui veſtri, Equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas veſtra? quid ager Picenus univerſus, utrùm Tribunitium furorem, Conſularem autoritatem ſecutus eſt?

VI. Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum. nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò ho-

[c] *militaſti.* [d] *vocaret.*

32. *Metelli*] Q. Metellus Nepos Conſul anno 655. fuit cum T. Didio. ob diſſipatam rem domeſticam, Nepos dictus eſt.

Ib. *Julii*] Sex. Julius Cæſar Conſul cum Philippo, & L. Cæſar cum P. Rutilio Lupo.

Ib. *Caſſii*] C. Caſſius Varus Conſul cum L. Gellio.

Ib. *Catones*] L. Porcius Cato Conſul cum Cn. Pompeio Strabone.

Ib. *Pompeii*] Cn. Strabo Pompeius Conſul fuit cum Porcio Catone, Q. Pompeius Rufus cum L. Sylla.

Ib. *Philippus*] Conſul cum Sexto Julio Cæſare.

33. *L. Scipio*] Conſul cum Norbano.

Ib. *M. Lepidus*] Lepidus cum Q. Catulo, Brutus cum Æmilio Lepido Liviano.

Ib. *P. Servilius*] Servilius, qui Iſauricus poſtea dictus eſt ab Iſauris urbe Ciliciæ captis, cum Appio Pulchro Conſul fuit.

34. *Imperatore*] Cùm bellum gereret in Cilicia, is primus omnium in Iſauriam ingreſſus eſt; & triumphum, & Iſaurici nomen adeptus eſt.

35. *C. Curio*] Curio pater ejus Curionis fuit, qui bello civili, pro Cæſare pugnans, periit in Africa.

43. *Ac tempore*] Quo Saturninus cum ſuis excitabat ſeditionem.

48. *Quid pater*] Videtur hîc ſignificare Labieni patrem non cum ſeditioſis, ſed cum Conſulibus fuiſſe.

49. *Omnis Præfectura*] Præfecturæ in Italia eæ urbes dicebantur, in quibus & jus dicebatur, & nundinæ agebantur. in eas legibus Præfecti quotannis jus dicturi mittebantur. De his Feſtus.

50. *Ager Picenus*] Ager Picenus eſt Italiæ quinta regio trans Apenninum, ab ipſis montibus ad Mare Adriaticum uſq; extenſus. Vide Strabonem, lib. 5. Hodie Marchia Anconitana dicitur ab Ancona Emporio celeberrimo.

1. *Patruo prædicas*] Nemo eſt qui prædicet ſe cum Saturnino fuiſſe; Et tamen ea eſt impudentia Labienus, ut id de patruo ſuo jactet.

neſta-

neſtate, ſed etiam ſimulatione honeſtatis relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Saturnino fateretur. At fuit veſter patruus. fuerit: & fuerit nullâ deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis [a] vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret: idcirco-ne oportuit C. Rabirium deſciſcere à republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? Conſulum voci, atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuiſſe, ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat [b] inſtar turpiſſimæ: cum Saturnino eſſe, furoris & ſceleris: virtus, & honeſtas, & pudor cum Conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos, amentiſſimus fuiſſet, ſi oppugnaſſet; turpiſſimus, ſi reliquiſſet. At C. Decianus, de quo tu ſæpe commemoras, quia, cùm hominem omnibus inſignem notis turpitudinis, P. Furium, accuſaret ſummo ſtudio bonorum omnium, queri eſt auſus in concione de morte Saturnini, condemnatus eſt: & Sextus Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. Statuerunt Equites Romani illo [c] judicio, improbum civem eſſe, & non retinendum in civitate, qui hominis hoſtilem in modum ſeditioſi imagine aut mortem ejus honeſtaret, aut deſideria imperitorum miſericordia commoveret, aut ſuam ſignificaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene! imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inventus eſt nemo. Quod tu ſi audiſſes, aut ſi per ætatem ſcire potuiſſes; nunquam profectò iſtam imaginem, quæ domi poſita [d] peſtem atque exilium Sex. Titio attuliſſet, in roſtra, atque in concionem attuliſſes, nec tuas unquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed

[a] *incommodis.* [b] *imago.* [c] *conſenſu.* [d] *calamitatem & condemnationem.*

6. *Nullâ deſperatione rerum*] Qui enim ære alieno tenebantur adſtricti, utplurimùm ſeditioſos cives ſequebantur.

16. *At C. Decianus*] Hic oſtendit a præjudiciis ſive judicatis, Labienum potius quàm Rabirium perduellionis accuſandum eſſe. Nam Decianus tantum damnatus eſt, quia de Saturnino queſtus eſt, cum Furium defendebat. Vide Val. Max. lib. 8. cap. 1.

19. *Sextus Titius*] Titius homo loquax & acutus, ut ait Cicero, licet innocens eſſet, & lege Agraria gratioſus populo, tamen condemnatus eſt, quia domi Saturnini imaginem habebat.

21. *Equites Rom.*] Qui ſoli tum judicabant.

23. *Imperitorum*] Id eſt imperitæ multitudinis, quæ facile rebus ejuſmodi ducitur.

28. *Iſtam imaginem*] Labienus produxerat imaginem L. Saturnini in concione, aut quam apud ſe Titius habebat, aut aliam huic certe ſimilem.

30. *In roſtra*] Ubi hæc cauſa acta eſt.

1b. *Tuas rationes*] Quibus voluiſti impellere pop. Rom. ad perdendum Rabirium.

31. *Afflictam navem*] Per navem intelligit familiam & domum, metaphora à nave ſumpta, & naufragio.

in

in his rebus omnibus imprudentiâ [e] laberis: cauſſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoriâ tuâ: quæ cauſſa ante mortua eſt, quàm tu natus eſſes. qua in cauſſa tute profectò fuiſſes, ſi per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſſam in judicium vocas. An non intelligis, primùm quos homines, & qualeis viros mortuos ſummi ſceleris arguas? deinde quot ex iis qui vivunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam ſi C. Rabirius [f] fraudem capitalem admiſit, quod arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferret aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. verò Catulum patrem hujus, in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, ſingularis humanitas fuit: M. Scaurum, illâ gravitate, illo conſilio, illâ prudentiâ, duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præſidio fuit, quorum in hac civitate longe maxima conſilia atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, cuſtodes, gubernatoreſque reipub. quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis civibus, equitibus Rom. dicemus, qui tum unà cum Senatu ſalutem reipub. defenderunt? quid de Tribunis ærariis, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui Conſulari imperio paruerunt, loquor? de ipſorum Coſſ. fama quid futurum eſt? L. Flaccum hominem cùm ſemper in repub. tum in Magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſque quibus præerat diligentiſſimum, nefarii ſceleris, ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc labem, ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis atque hujuſce reip. poſſumus dicere, ſceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim ſi C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocavit? ac ſi fides Saturnino

[e] *cadis* ſenſim. [f] *crimen.*

34. *Antiquiorem memoria tua*] Quia occiſus eſt Saturninus annis ſex & triginta ante hanc Rabirii accuſationem. Labienus autem juvenis erat: nam Tribunatus anno ætatis vigeſimo gerebatur.

41. *Ætas qua tum fuit*] Tunc enim erat adoleſcens Rabirius.

44. *Duos Mutios*] Scævolam utrumq; Pontificem & Augurem.

1b. *L. Craſſum & Antonium*] Oratores. de quibus ſæpe in libris Oratoriis.

50. *Tribunis ærariis*] Tribunis ærariis pecunia militaris erat credita.

53. *L. Flaccum*] Lib. 1. de divinatione Flaccum Martialem Flaminem fuiſſe ait.

57. *Marium*] Appellat Marium hunc popularem ſuum Cicero patrem patriæ propter relatam de Cimbris victoriam. Quam laudem Q. Catulus Ciceroni omnium primo detulit.

58. *Veſtræ libertatis*] Ille Marius contra Syllam patriæ libertatem defendit.

62. *Qui vocavit*] Ad arma.

1b. *Si fides Saturnino*] Cum in Capitolio Saturninus obſideretur, juſſit Marius aquæductus reſcindi: quare oppreſſus ſiti, coactus eſt ſe Mario in fidem dare. hunc occluſit in Curia, ubi irruptione facta, à multitudine cum ſociis occiſus eſt.

data

data eſt, quod abs te ſæpiſſimè dicitur; non eam C. Rabirius, ſed C. Marius dedit: idemque violavit, ſi in fide non ſtetit. Quæ fides, Labiene! qui potuit ſine Senatuſconſulto dari? adeo-ne, hoſpes hujuſce urbis, adeo-ne ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſque noſtræ, ut hæc neſcias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua Magiſtratum gerere videare. Quid jam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniam ſenſu & vitâ caret. Itane verò? tantis in laboribus C. Marius, periculiſque vixiſſet, ſi nihil longius quàm vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe & gloria ſua cogitaſſet? At, credo, cùm innumerabileis hoſtium copias in Italia fudiſſet, atque obſidione rempub. liberaſſet, omnia ſua ſecum una moritura arbitrabatur. non eſt ita, Quirites! neque quiſquam noſtrûm in reipub. periculis cum laude ac virtute verſatur, quin [g] ſpe poſteritatis, fructuque ducatur. Itaque cùm multis aliis de cauſſis, virorum bonorum mentes divinæ mihi, atque æternæ videntur eſſe, tum maximè quòd optimi & ſapientiſſimi cujuſque animus ita præſentit in poſterum, ut nihil, niſi ſempiternum ſpectare videatur. Quapropter equidem & C. Marii, & cæterorum virorum ſapientiſſimorum, ac fortiſſimorum civium menteis, quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum [h] religionem, & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non ſecus ac pro patriis fanis, atque delubris propugnandum putare: ac ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minus ſtrenuè caperem, quàm illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites! exiguum nobis vitæ curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ. Quare ſi eos, qui jam de vita deceſſerunt, [i] ornabimus; juſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed ſi illos, Labiene! quos jam videre non poſſumus, negligis; ne his quidem, quos vides, conſuli putas oportere? neminem eſſe dico ex iis omnibus qui illo die Romæ

[g] *tangitur ſenſu poſteritatis.* [h] *acceſſiſſe ad numerum deorum.* [i] *laudabimus.*

65. *Sine Senatuſconſulto dari*] Arguit Labienus Marium, quod fidem Saturnino datam non ſervaverit. Reſpondet Cicero publicam non fuiſſe, nec valuiſſe ſine Senatus autoritate.

66. *Conſuetudiniſque noſtræ*] Conſuetudo non patitur fidem publicam valere ſine Senatus autoritate.

68. *Magiſtratum gerere*] Tribunatum plebis Magiſtratum appellat, quem Plutarchus non fuiſſe tradit, quia tribunis ejuſmodi nulla erant inſignia dignitatis.

72. *Innumerabiles*] Refert Eutropius lib. 5. trecenta quadraginta millia Cimbrorum, Theutonum, & Ambronum occidiſſe Marium.

78. *Præſentit*] Poſteritatis præſentione & ſpe ducitur animus.

82. *Ad deorum religionem*] Colebant Romani non ſolum deos qui cælites dicebantur, verumetiam eos quos virtus ad cœlum extulerat. Unde ait Cicero omnium animos immortales eſſe, ſed fortium, bonorumque divinos.

89. *Mortis conditionem*] Contendit, ſi à nobis vivis celebrentur ii, qui priores nobis mortui ſunt, quod, & qui vivent poſt mortem noſtram, nos etiam honoribus proſecuturi ſint. ſecus autem, ſi eorum memoriæ injuriam facimus.

92. *Pubes*] Quando hoc verbum pubes ſubſtantive ſumitur, ſignificat pro-

prie

mæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubeſque tum fuerit, quin arma ceperit, quin Conſules ſecutus ſit. omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. utinam feciſſet. non [k] ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim ſi Scævæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt; quod Equiti Rom. præmium dari par fuiſſet? &, ſi C. Marius, quod fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac ſedibus, præcidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium. 95 100

Deſunt, ut videtur, non pauca.

[k] *precarer ut parceretur ei.*

prie Lanuginem illam, quæ anno 14. genas veſtit; quando adjective, eum deſignat, qui hanc ætatem attigit. ita pro Milone *omnem Italiæ pubem commiſerat.*

99. *Fiſtulas*] Per fiſtulas plumbeas aqua è fontibus in loca quælibet ducuntur.

Ib. *Aqua ſuppeditabatur*] Anio fons primo in Capitolium deductus eſt anno urbis conditæ 627. à Cneo Servilio Cæpione, & L. Caſſio Longino cenſoribus. Vide Frontinum de aquæductibus.

ORATIO PRIMA.

IN

L. CATILINAM,

habita in Senatu.

ARGUMENTUM.

CUM multa de hac conjuratione apud Salluſtium, Plutarchum in vita Ciceronis, Appianum in lib. 2. de bell. civil. & Florum lib. 4. legi poſſint: afferam duntaxat, quæ ad rem noſtram pertinent. Catilina & conjurati reliqui in domum M. Leccæ viii. Id. Novemb. nocte conſequente convenerant, quâ conſtitutum eſt ut Catilina ex urbe exiret, alii remanerent cædis atque incendiorum causâ. moræ paululum ſibi Catilina depoposcit, quòd Cicero Conſul viveret, ad quem C. Cornelium, & L. Varguntеium Equites Romanos paulo ante lucem præmiſit, qui ſimulatâ honoris ſalutatione, in lecto eum occiderent. hujus conſilii per Fulviam viliſſimum ſcortum factus certior, præſidiis domum munivit. quare ab ingreſſu prohibiti ſunt. Eodem ipſo die Cicero Conſul in Jovis Statoris ædem Senatum convocavit, ut ad eum de tota conjuratione, & imminenti Reipub. periculo referret. Adfuit ipſe Catilina, quem venientem nemo ſalutavit, cui nemo aſſedit, relictâ ſubſelliorum parte, quam occupaverat. Cicero verò ſeu Catilinæ præſentiâ, ſeu irâ commoveretur, hanc habuit Orationem, quâ eum exhortatur vehementiſſimè, ut cum ſociis ex urbe exeat in exilium, cùm jam nihil eos in urbe delectare poſſit, quem omnes boni cives metuunt & oderunt.

TEMPUS.

Habita eſt hæc Oratio in Senatu 6. Idus Novemb. in æde Jovis Statoris anno urbis conditæ 690. ætatis ſuæ quadrageſimo quarto.

PARTES.

Tres ſunt, Exordium, Contentio, & Peroratio.

EVEN-

EVENTUS.

Commovit totum Senatum, & Equites qui aderant; necnon Catilinam furiosum licet & audacem, perterruit.

GENUS.

Assentior Mureto, qui contra alios benemultos Ciceronis Interpretes negat vel esse in genere judiciali, quia in Senatu judicia non exercebantur: vel in genere deliberativo. non enim deliberat Cicero, neque sententiam dicit, aut suadet quicquam, aut dissuadet; sed Catilinam exagitat, estque potius increpatio vehemens, quàm deliberatio, aut accusatio.

EXORDIUM.

Abruptum est & inflammatum ab Catilinæ persona & audacia.

CONTENTIO.

Hanc facit quasi propositionem. Catilina debet ex urbe discedere vel in exilium, vel in castra Manlii, non jam interfici: 1. quia patet conjuratio, & totius vitæ ratio: 2. quia Catilinæ optandum esse debet ad castra Manlii proficisci: 3. quia Reipublicæ utile est eum non interfici.

I. QUOUSQUE tandem abutêre, Catilina! [a] patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? [b] quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? nihil-ne te nocturnum præ-

INTERPRETATIO.

[a] *tolerantia.* [b] *quo usque.*

NOTÆ.

1. *Quousque*] Incitatum & abruptum est hujus Orationis principium, ut suum in Rempub. amorem, & indignationem in Catilinam ostendat, quod tam nefarie de patria cogitans ausus sit præter spem venire in Senatum.

2. *Furor*] Furor est in patriam conspirare, quam vitæ periculo tueri debemus.

b. *Eludet*] Id est ludo finem imponet. quæ vox proprie gladiatorum est, cum vicerunt, ut notat Donatus in Eunuch. Terent. dicuntur etiam *eludere* ii qui per ridiculum alios contemnunt. Unde & perinde est ac si dicat furiose nos contemnes, aut nobis quasi prostratis insultabis.

3. *Effrenata*] Translatio ab equis, qui cum sine freno sunt, retineri non possunt.

fidium

fidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultuſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum [c] conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris? O tempora! ô mores! Senatus hoc intelligit, conſul videt, hic tamen vivit; vivit? imo vero etiam in ſenatum venit, fit publici conſilii particeps: notat, & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem viri fortes ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina! duci juſſu conſulis jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omneis jamdiu machinaris. An vero

[c] *ſcientia.*

4. *Palatii*] Palatium à Palatino monte dictum eſt, ubi Evander, & Romulus habitarunt. Palatium autem erat quaſi arx civitatis, in qua, cum quis tumultus oriebatur, ſtatim præſidium collocabatur, quia inde facile erat toti urbi dominari.

Ib. *Urbis vigiliæ*] Saluſtius refert, audita conjuratione, decreviſſe Senatum, ut tota civitate vigiliæ haberentur, quibus minores Magiſtratus præeſſent.

Ib. *Nihil conſenſus*] In multis codicibus legitur *conventus*. Sed quoad ſenſum, eodem recidit utrumque verbum. Nam omnes boni & conſentiunt & conveniunt ad rempubl. contra Catilinæ furorem defendendam.

5. *Munitiſſimus*] Munitiſſimus nempe ad habendum Senatum. quia in Capitolio, in æde Jovis Statoris, non in curia, habebatur.

6. *Horum ora vultuſque moverunt*] Vereri debuerat Senatores, neque ſe tam temerè in eorum conſpectum Senatorum, quos vereri debuerat, dare. tanta enim indignatione commoti ſunt in Catilinam, ut venientem in Senatum nemo ſalutaverit; imo omnia ſubſellia omnes deſeruerint, ne hoſti patriæ aſſiderent.

7. *Conſtrictam*] Id eſt tuam ab omnibus conjurationem ita cognoſci, ut neminem prorſus fugiat. Metaphora à belluis deprehenſis, & in vincula conjectis.

9. *Quid proxima nocte*] In domo M. Porcii Leccæ fuerat Catilina, cum aliis ſuæ conjurationis hominibus.

Ib. *Superiori nocte*] Quæ proximam præcedebat.

10. *Convocaveris*] Suæ ſeditionis participes & ſocios advocaverat, ut de interficiendo Conſule Cicerone & bello patriæ inferendo deliberarent.

11. *O tempora*] Teſte Priſco lib. 16. ô, Particula ibi indignantis eſt.

12. *Vivit*] Vivit Catilina cum ab eo jam repetere pœnas Reſpub. debuiſſet, ut qui hoſtis patriæ judicatus ſit.

13. *Fit publici conſilii particeps*] Auget indignationem Cicero, quod non venerit in Senatum Catilina, ut rogaret, & aliquid peteret, ut multi; ſed ut ipſe particeps eſſet conſiliorum, quæ à Senatu caperentur.

14. *Nos autem viri fortes*] Ironia, nam jam à nobis interfici Catilina debuerat.

15. *Tela*] Omne genus armorum intelligit, quibus meditabatur civitatem evertere.

Ib. *Ad mortem*] Propoſitio, qua proponit interficiendum eſſe Catilinam exemplo aliorum.

17. *Machinaris*] Metaphora ab Architectis deſumpta.

Ib. *An vero vir*] Argumentum à minore ad majus per comparationem.

vir

vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupien- 20
tem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium [e] novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista, quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem pernicioſum, quàm acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, 25
Catilina! [f] vehemens, & grave: non deest reipublicæ consilium, neque autoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius, Cos. videret, ne quid respublica detrimenti caperet: [g] nox nulla interceſſit; in- 30
terfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis majoribus: occisus est cum liberis

[e] *affectantem regnum.* [f] *urgens & severum.* [g] *eadem ipsa die.*

18. *P. Scipio*] Scipio Nasica qui Livio referente, lib. 49. vir optimus à senatu judicatus est; filius Scipionis Censoris, qui porticum in Capitolio extruxit.

Ib. *Tib. Gracchum*] Tiberius Gracchus largitione frumenti venit in regni affectati suspicionem, & à Scipione interfectus est.

19. *Privatus*] Privatus is dicitur qui nec imperio est, quales erant Sacerdotes, Præcones, aliique minimi Magistratus. Vide Arist. 4. Polit.

22. *Servilius Ahala*] Cum pop. Rom. fame premeretur, & Sp. Melius frumentum daret, venit ille in suspicionem regni affectandi. Servilius magister equitum eum imperio Dictatoris non obtemperantem interfecit anno urbis conditæ 315. Vide Livium lib. 4.

25. *Coercerent*] Magistratuum est, coërcere eorum qui sunt in imperio, coërcere eos qui Reipub. pernicioſi sunt.

Ib. *Senatusconsultum*] De hoc ita Sallustius. *Hæc cum Ciceroni nuntiantur, constitutus in dubio, neque exsedire potuit quid esset faciendum Cicero, tamen ad Senatum retulit, qui decrevit ut Consules viderent, ne quid Respub. detrimenti caperet*: scilicet C. Antonius & Cicero Consules. *Permittitur cohibere milites, & socios, & summum jus tenere.* hæc autem potestas solo populo concedebatur. Plutarchus in vita Ciceronis ait hoc Senatusconsultum datum esse postquam C. Cornelius, & L. Vargunteius opprimere Ciceronem Consulem domi conati sunt, ut ipse postea declarabit.

26. *Reipub. consilium*] Quo consilio hæc autoritas Senatusconsulti faciendi senatui data est.

27. *Nos, nos*] Distinguit autoritatem à persona, quia si officio suo esset functus, jussisset Catilinam ad mortem rapi. sed noluit, tum ut fugâ Catilinæ pateret ejus conjuratio, tum ut urbs periculo liberaretur.

28. *L. Opimius*] Consul fuit L. Opimius cum Q. Fabio Maximo urbis conditæ anno 633.

30. *C. Gracchus*] C. Gracchus filius fuit T. Sempronii Gracchi, qui bis Consul fuit, & de Celtiberis triumphavit.

31. *Avis Majoribus*] Gracchi multa rerum gestarum gloria in Repub. claruerunt. Primus extitit ejus nominis cæterorum autor Tiberius Gracchus à quo prodiere Tiberii duo consularium & victoriarum gloria illustres. quorum postremus ex Cornelia Africani majoris filia Tiberium & Caium suscepit, in quibus summum fuit ingenium, & summa eloquentia. at cum uterque leges agrarias Tribunus plebis promulgasset, interfectus est: Tiberius à Scipione Nasica in Capitolio, Caius ab Opimio in Aventino.

M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio, Coss. permissa est respub. num unum diem postea L. Saturninum tribunum pleb. & C. Servilium [b] mors à reipub. pœna remorata est? At nos vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim hujusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina! convenit. Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

II. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis non [a] dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra rempubl. in Etruriæ [b] faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus, eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ [c] molientem. Si te jam, Catilina! comprehendi, si interfici jussero, credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causâ nondum adducor, ut faciam. tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne

[b] *nunquid interfecti sunt eodem die.* [a] *negligentem.* [b] *aditu.* [c] *parantem.*

32. *M. Fulvius*] M. Fulvius socius erat & particeps seditionis cum Caio Graccho, quare Senatus sententiâ ab Opimianis cum duobus filiis cæsus est. ejus domus eversa & publicata est, in qua porticum postea Catulus extruxit.

Ib. *Mario & Valerio*] Marius Servilium Glauciam & Saturninum C. Marius sextum Consul in Curia Hostilia interfecit. Vide fusius in Oratione pro Rab. perduel. reo.

35. *Vigesimum jam diem*] Conqueritur Cicero, quod illi eodem ipso die interfecti sunt, quo Senatusconsultum datum est, & jam à viginti diebus, simile contra Catilinam datum est, neque tamen contra Catilinam usi sunt.

Ib. *Hebescere*] Metaphora à gladiis sumpta, quorum ut acies hebescit, & rubiginem contrahit, si diutius recondantur, ita vim amittet illud Senatusconsultum, nisi statim contra Catilinam exeratur.

3. *Castra sunt*] Cn. Manlius habebatum exercitum Fæsulis prope Florentiam quem collegerat ex Veteranis Sullæ militibus, in cujus castris ille militaverat.

5. *Imperatorem eorum*] Catilina imperator erat illius exercitus, cujus Manlius Prætor fuit in castris.

8. *Credo, erit*] Ironia est, & sæpe pro illud verbum usurpatur à Cicerone.

9. *Omnes boni*] Per bonos designat qui salutis Reipub. studiosi sunt. Itaque totius illius sententiæ sensus est, si interfici jussero, nemo bonorum civium, me id crudelius fecisse dicet; potius omnes dicent prius me id facere debuisse.

15. *Præsidiis obsessus*] Id est circumdatus: habebat enim Cicero multa millia ex Italiæ municipiis, tum ex urbe firmissima præsidia quæ in ea erant contra Catilinæ impetus collocata.

Comm

commovere te contra rempublicam poſſis. multorum te etiam oculi & aures non [d] ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, [e] ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina! quod jam amplius exſpectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi [f] illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſti-ne me ante diem XII. Kalend. Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VIII. Kal. Novembris, C. Manlium audaciæ ſatellitem, atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina! non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum [g] contuliſſe in ante diem V. Kal. Novembris, tum, cum multi principes civitatis Româ, non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſâ profugerunt. num infitiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe? cum tu diſceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe di-

[d] *cogitantem.* [e] *obſervabunt.* [f] *declarantur & patefiunt.* [g] *deſtinaſſe.*

16. *Commovere*] Hyperbole; ſignificat enim Catilinam ita obſervari in Repub. ut nihil contra poſſit.

22 *Teneris undique*] Declarat quod omnia conſilia Catilinæ patefacta ſint.

24 *Licet recognoſcas*] Ait quod ſi ipſi è memoria exciderunt, ea illi omnia revocabit.

Ib. *Ante diem* XII. *Kal.*] Ex Priſciano lib. 18. dicitur, tertium, & tertio Kal. vel Kalendarum, quod ad illum diem pertinet, primum ſcias in hunc edicta fuiſſe comitia conſularia. Sed cum pridie ejus diei Cicero Catilinæ conſilia ad Senatum detuliſſet, factum eſt S. C. ne poſtremo die comitia haberentur, ut de iis rebus in Senatu agi poſſet. Nam aliter comitiali die Senatus haberi non poterat. Poſtridie igitur, id eſt, ut ait Plutarchus, ipſo comitiorum die, Cicero frequenti Senatu Catilinam excitavit. Tum Senatus decrevit, ut viderent Conſules, ne quid detrimenti Reſp. caperet. Cum igitur Aſconius dicat, diem quo hæc habita eſt Oratio, à commiſſa Conſulibus Repub. duodevigeſimum fuiſſe, videbit profecto habitam fuiſſe VI. Id. Novemb.

27. *Num me fefellit*] Indicat Cicero Catilinæ, ſe ejus omnia acta reſcire. Reſcivit autem, teſte Salluſtio, ex Fulvia quam Curius quidam flagitioſus Senator conjurationis particeps adamabat, & cui ejuſdem conjurationis omnia conſilia patefecerat.

30. *In ante diem*] Id eſt, in die qui eſſet ante diem; in quem dilata fuerant comitia; tamen ait Salluſtius *Gaium arma cepiſſe cum multitudine ante ſextum diem.*

32. *Reprimendorum cauſa*] Roma multi principes civitatis diſceſſerunt, ne à Catilina optimates, ut ſtatuerat, cum Conſule occiderentur: ex his dicitur fuiſſe M. Craſſus, quem per literas Catilina monuerat ut abiret, ſed ille literas ad Ciceronem detulit.

33. *Illo ipſo die*] Id eſt ante diem quintum Calend. Novemb.

35. *Remanſiſſemus*] *Nam alios*, ait Salluſtius, *in alia loca Catilina miſit, qui initium faceremt ſeque ad exercitum profecturum, ſi Ciceronem oppreſſiſſent.*

cebas. Quid? cùm te Prænestæ Kalend. ipsis Novemb. occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensisti-ne illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam, planeque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eodem complureis ejusdem amentiæ sceleriſque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. video enim esse hîc in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt, in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video consul, & de rep. sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina! distribuisti parteis Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis parteis ad incendia: [h] confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti [i] paululum tibi esse etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte

[h] *affirmasti.* [i] *nihil te morari nisi.*

36. *Prænestæ*] Oppidum fuit in Italia, quod occupare Catilina conatus est, unde imminere urbi commodius posset.

37. *Illam Coloniam*] Gellius lib. 16. cap. 13. refert Prænestinos à Tiberio imperatore petiisse ut ex Colonia in municipii statum redigerentur. est autem Prænestæ urbs Latii 24. mil. Roma distans:

41. *Superiorem noctem*] Noctem dicit qua convenisti in domum Porcii Leccæ Senatoris cum cæteris conjuratis.

42. *priori nocte*] Nempe superiore, ea videlicet, quæ illum diem cum nocte proxima antecesserat, quo die hæc habita est Oratio.

43. *Inter falcarios*] Falcarii milites fuerunt qui falcibus erant armati. Vide Priscianum lib. 8. forte etiam hîc transfer loquitur appellando participes conjurationis, *Falcarios*, qui ferro & flamma demetere civitatem volebant, nisi forte vicus sit Romæ ita appellatus, in quo M. Leccæ domus sita erat.

44. *Complures*] Salustius nominat undecim Senatores.

49. *Gravissimo consilio*] Per consilium Senatum intelligit cujus dignitatem extollit.

50. *Urbis atque adeo orbis*] Agnominatio, seu allusio literæ unius mutatione.

52. *Voce vulnero*] Translatio à telo.

53. *Distribuisti partes Italiæ*] Salustius narrat Cn. Manlium Fæsulas, Septimum in agrum Picenum, C. Julium in Apuliam dimisisse.

54. *Romæ relinqueres*] Constituit Catilina, cum ab urbe discederet, ut Lentulus in urbe relinqueretur cum Cassio qui incendiis, & Cethego, qui cædibus præesset.

55. *Urbis partes*] In duodecim partes urbs dividebatur, quarum incendiis Statilius, & Gabinius præfecti erant.

58. *Duo equites*] Ex Salustio C. Cornelius,

cte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: 60
domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina! perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimium diu te im- 65
peratorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omneis tuos; si minus, quamplurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi 70
Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, Consuli designato, Catilina! insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi. cum 75
proximis Comitiis Consularibus me Consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse 80
conjunctam. Nunc jam apertè rempublicam universam petis, tem-

nelius,& L. Vargunteius fuere: at Vargunteium Senatorem nominat: Dio quidem duos affirmat, sed ut Cicero, nullum nominat.

60. *Compert*] Per Fulviam vile scortum, omnium certior factus fuerat Cicero.

61. *Exclusi*] Eos equites qui salutationis causâ Ciceronem convenire debebant, in domum suam non recepit. illi autem exclusi ita clamaverunt, ut rem prope proderent, ut ait Plutarchus.

68. *Murus intersit*] Muri & mœnia publica sunt, parietes privati.

70. *Jovi Statori*] In Jovis Statoris templo Senatus habebatur. Stator autem dictus est, quod precibus Romuli fœdam Romanorum à Sabinis profligatorum fugam stetisset. Vide Livium lib. 1.

71. *Tam infestam Reip. pestem*] Pestis vulgo à Cicerone appellatur quodcumque damnum maximum infert.

73. *In uno homine*] Id est, non est ferendus diutiùs ille homo, qui sæpius Rempub. perdere voluit, aliam enim jam conjurationem Catilina moliebatur.

75. *Privata diligentia*] Cùm toties Ciceroni designato Consuli Catilina pararet insidias, noluit unquam publico se præsidio Cicero defendere, ne tyrannidem affectare in Repub. videretur.

76. *Proximis Comitiis*] Quibus, Cicerone Consule, D. Syllanus & L. Murœna Consules designati sunt. anno superiore repulsam passus Catilina in hunc annum Consulatum petebat cum L. Antonio. quærebat autem Catilina Ciceronem ad necem, quia consiliis suis obsistebat.

Ib. *In campo*] Martio in campo, ubi Comitia habebantur.

78. *Amicorum præsidio*] Venit in campum stipatus amicorum præsidio, & loricâ tectus, ut boni videntes Consulis periculum, ad ejus defensionem excitarentur.

Ib. *Nullo tumultu*] Sine ullo bellico apparatu.

79. *Me petisti*] Metaphora á Gladiatoribus, quorum impetus, petitiones dicebantur.

pla deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas.

III. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque Majorum proprium est, facere non audeo; faciam id quod est ad [a] severitatem lenius, ad communem salutem utilius. nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris; exhaurietur ex urbe tuorum comitum, magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet: interrogas me, num in exsilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina! est, quod te jam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est [b] extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non [c] insusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus, non [d] hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris [e] irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? quid verò? nuper, cum morte [f] superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes, non-ne etiam alio in incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omneis impendere tibi proximis Idibus senties. ad illa venio, quæ

[a] *minus severum.* [b] *exceptis tuis conjuratis.* [c] *infixa.* [d] *manet.* [e] *illexisses.* [f] *prioris.*

6. *Sentina*] Metaphora à navi, ex qua quidquid aquæ & sordium est, in sentinam influit, ita quotquot improbi & scelerati fuerunt in civitate, ad Catilinam profecti sunt. Quint. lib. 8. laudat hanc Ciceronis metaphoram ad fœditatem hominum significandam.

9. *Non jubeo*] Non jubet ut abeat Catilina in exilium, sed suadet tantùm. id autem dicit, ut removeat à se invidiam; nam regium imperium præ se ferret, si juberet ire in exilium.

13. *Domesticæ turpitudinis*] Si Salustio, Plutarcho & Asconio credamus, Catilina fratrem occidit, & filium, ut Aureliam Orestillam uxorem duceret: & filiam denique suam violavit.

17. *Ad audaciam ferrum*] Id est, quos corruperat nefariè Catilina, eos vel ad arma, vel ad vim faciendam excitabat.

Ib. *Ad libidinem*] Scribit de eo Salustius, quòd juvenes sibi devinciebat, quos, secundùm cujusque studium, accendebat ad vitia.

19. *Vacuam feciſſes*] Domum vacuam fecit, necando filium quem ex superiore uxore habuerat.

Ib. *Incredibili scelere*] Filiam quam ex adulterio susceperat, uxorem duxit.

23. *Proximis Idibus*] Idus Novembris notat, quo tempore usuram creditæ pecuniæ fœneratori solvere oportebat. unde Horatius, *Fœnerator Alphius, &c. omnem relegit Idibus pecuniam, quærit Kalendis ponere.* Cùm autem eodem illo tempore multi ære alieno tenerentur, & in primis Catilina, & nemo debita solveret, eorum bona proscribenda censuit Cicero, ut creditoribus fieret satis. quare Catilina sibi fortunarum ruinam impendere sentiebat.

pos

non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem; sed ad summam Reipublicæ, atque ad omnium nostrûm vitam salutemque pertinent. Potest-ne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina! aut hujus [s] cœli spiritus esse jucundus, cùm scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kal. Januar. Lepido & Tullo Coss. stetisse in Comitio cum telo? [h] manum, Consulum, & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam Reipublicæ obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multò postea commissa, quoties tu me designatum, quoties me Consulem interficere conatus es? quot ego tuas [i] petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi [l] latere valeat in tempore: neque tamen conari; ac velle desistis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est; tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te [m] initiata sacris ac devota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo; sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in Senatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hoc post

[s] *restiratio aeris.* [h] *turbam* hominum. [i] *ictus.* [l] *incognitum esse.* [m] *dicata.*

29. *Tullo & Lepido Coss.*] Anno urbis conditæ 607. Catilina repetundarum reus factus à Clodio, à Consulatu petendo prohibitus est quare odio incensus, de novis Consulibus interficiendis cogitavit.

Ib. *In Comitio cum telo*] Neque in Comitium, neque in Forum, neque in Curiam ferre telum fas fuit.

Ib. *Manum*] Socios conspirationis sibi Syllam & Antonium cum Crasso & Julio Cæsare adjunxerat.

31. *Non mentem*] Mens aliqua divina hoc consilium deterruit: neque enim Crassus adfuit, neque ipse Catilina signum, quod convenerat, dedit. quare res effecta non est, sed in Nonas Februarias dilata.

33. *Non multò postea*] Cum Antonius & Cornelius Sylla Consules designati, ambitus pœnas dedissent, Consules Torquatus & Cotta in eum locum suffecti sunt, quos interficere conatus est Catilina. Post hos facti sunt L. Cæsar & C. Figulus. eis verò Coss. designati sunt Antonius & Cicero.

35. *Ego tuas petitiones*] Metaphora à Gladiatoribus, qui gladio corpus hominis petunt, ut illud vulnerent.

36. *Ut aiunt*] Proverbium tunc temporis usitatum. totâ hac metaphorâ significat se petitum fuisse sæpius a Catilina, & vitasse semper ejus insidias.

38. *In tempore*] Quo illud scire mihi utile fuit.

39. *Sica ista*] Sica à secando. genus est gladii parvi quod facile occultari potest.

41. *Initiata sacris*] Id est dicata. nam cultri quibus utebantur ad victimas jugulandas, sacri habebantur, neque eo uti in re profana fas erat. Vide Servium in lib. 6. Æneid. Objicit Catilinæ ita se gerere, ut videatur divis voviſſe se sica Consules interfecturum.

hominum memoriam contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quid, quòd omnes conſulares, qui [n] tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? ſervi, mehercle, mei, ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, ſi me meis civibus injuriâ ſuſpectum tam graviter atque infenſum viderem, carere me aſpectu civium, quam infeſtis oculis omnium conſpici mallem: tu cùm conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, ſenſuſque vulneras, eorum aſpectum, præſentiam, que vitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos ullâ ratione placare poſſes; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit ac metuit, & jamdiu de te nihil judicat, niſi de [o] parricidio ſuo, cogitare. hujus tu neque autoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? quæ tecum, Catilina! ſic [p] agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque ſociorum impunita fuit, ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges & [q] quæſtiones, verumetiam ad evertendas, perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam eſſe in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod

[n] *à te.* [o] *interitu.* [p] *loquitur.* [q] *judicia.*

48. *Judicio taciturnitatis*] Silentium omnium, cùm nemo Catilinam venientem in Senatum ſalutavit, tacitum quoddam fuit judicium, quantum ab illo abhorrerent univerſi.

49. *Conſulares*] Conſulares, ut cæteris honoratiores ætate & dignitate, ſubſellia ſua vacua reliquerunt, ne huic ſcelerato & conjurato aſſiderent.

54. *Urbem*] Ait quòd, ſi ſervi ſui tanto ſe odio proſequerentur, quanto cives Catilinam, domum ſuam ſtatim relinqueret. quare infert ab eo ſibi relinquendam eſſe patriam.

64. *Autoritatem verebere*] Penes Magiſtratum eſt autoritas videlicet, qui leges ferre poteſt, & cujus ſanctitatem vereri quiſque debet.

Ib. Judicium ſequere] Magiſtratui obedire par eſt, jubet ut abeat è patria Catilina.

65. *Neque vim pertimeſces*] Magiſtratum, qui gladium poteſt adhibere in rebelles & ſceleratos cives, pertimeſcere debet Catilina, ſi in urbe remaneat.

66. *Nullum jam tot annos*] Illuſtris proſopopœia patriæ alloquentis & objurgantis Catilinam.

67. *Nullum flagitium ſine te*] Syllam in crudeli illa proſcriptione ſequutus eſt, in qua multos cives interfecit, ut Dio lib. 37. teſtatur.

68. *Direptio*] Catilina Prætor Africam obtinuerat, à qua cum Romam rediſſet, Coſſ. Cotta & Torquato, à P. Clodio repetundarum accuſatus eſt, & abſolutus à Judicibus quos pecuniâ corruperat.

à tuo

à tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid, quòd tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid, quòd vitandæ ſuſpicionis cauſsâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus; etiam ad me venire auſus es, atque ut domi meæ te aſſervarem rogaſti. Cùm à me quoque id reſponſum [r] tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tuto eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum Prætorem veniſti, à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum, demigraſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putáſti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſeipſum jam dignum cuſtodia judicaverit?

IV. Quæ cùm ita ſint, Catilina! dubitas, ſi hîc emori [a] æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum (id enim poſtulas) &, ſi hic ordo ſibi placere decreverit, te ire in exſilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina! libera rempub. metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. quid exſpectas [b] autoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello

[r] *accepiſſes.* [a] *quieto.* [b] *ſententiam.*

84. *Sodalem tuum*] Sodalitates Romæ fuerunt, quæ legibus concedebantur. hinc autem ſodales dicti ſunt, teſte Feſto, *quòd unà ſederent, eſſentque:* Marcus autem Marcellus unus ex ſociis Catilinæ fuit, pro quo Cicero poſtea apud Cæſarem dixit.

3. *Fugæ ſolitudinique mandare*] Mandare ſe fugæ, id eſt profugere: & *mandare ſe ſolitudini*, eſt ſe occultare, & fugere hominum ſocietatem.

Ib. *Refer, inquis, ad Senatum*] Nullum unquam fiebat Senatuſconſultum, quin prius à Conſule referretur.

6. *Abhorret à meis moribus*] Cùm ab omni ſeveritate & duritia Cicero alienus eſſet, videbatur contra ſuam naturam agere, ſi de Catilina referret ad Senatum, à quo procul dubio damnandus erat. quare nihil de eo retulit: igitur falſum eſt quod ait Dio, Senatuſconſulto ex urbe abiiſſe Catilinam, quia nullum ferri potuit, niſi referente Cicerone Conſule.

10. *Patiuntur*] Catilinam ire in exilium patientur facile Senatores.

Ib. *Tacent*] Tacendo approbant ejus profectionem.

11. *Tacitorum*] Id eſt, etſi taceant, tamen hoc ſuo ſilentio voluntatem illi ſuam ſatis aperiunt.

12. *Pub. Sextio*] Sextius hoc anno Quæſtor Antonii Conſulis erat, pro quo Cicero Orationem habuit.

Ib. *M. Marcello*] Is M. Marcellus fuit, quem Cicero defendit.

dixiſ-

dixiſſem, jam mihi Conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo, Senatus vim & manus intuliſſet: de te autem, Catilina! cum quieſcunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi ſolùm, quorum tibi autoritas eſt videlicet chara, vita viliſſima; ſed etiam illi Equites Rom. honeſtiſſimi, atque optimi viri, cæteriique fortiſſimi cives, qui circumſtant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulo antè exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo, eoſdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam [c] meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales darent: tametſi video, ſi meâ voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minùs in præſens tempus, recenti memoriâ ſcelerum tuorum, at in [d] poſteritatem impendeat. [e] Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta tua privata ſic calamitas, & à reipub. periculis ſejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipub. [f] concedas, non eſt poſtulandum. neque enim, Catilina! is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exſilium: vix feram [g] ſermones hominum, ſi id feceris: vix [h] molem iſtius invidiæ, ſi in exſilium ieris juſſu Conſulis, ſuſtinebo. ſin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum [i] importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos civeis, ſecerne te à bonis, infer patriæ bellum, exſulta impio latrocinio: ut à me non ejectus ad alienos, ſed

[a] *cogites.* [d] *in futurum.* [e] *ſed non tanti facio* cam. [f] *accommodes te.* [g] *famam.* [h] *onus.* [i] *crudeli.*

14. *Cum quieſcunt*] Diſtributio elegans, ubi tribuitur unicuique quod proprium eſt.

16. *Videlicet chara*] Ironia: nam de morte eorum cogitaverat.

19. *Voces*] Quibus favebant Ciceroni contra Catilinam.

21. *Quæ jam pridem vaſtare ſtudes*] Rempublicam & totam Italiam vaſtare cupiebat Catilina.

24. *Iſtam mentem*] Ut eundi in exilium mentem immittant dii, Cicero apprecatur. arbitrabantur enimverò illi veteres omnium conſiliorum autores deos exiſtere.

26. *Tempeſtas invidiæ*] Tranſlatio, nam invidiâ ſæpiùs homines, non ſecus ac tempeſtate, ac vi ventorum ingruente obruuntur.

27. *In præſens tempus*] Id eſt in præſenti tempore: nam, ut notavit Priſcianus lib. 18. Latini præpoſitionem *in* Accuſativo ſæpe adjungunt, loco Ablativi.

Ib. *Recenti memoriâ ſcelerum*] Id eſt, cùm adhuc erit recens ſcelerum memoria, quæ à Catilina patrata ſunt.

28 *Eſt mihi tanti*] Id eſt tanti Reipub. intereſſe duco, te ex urbe exire, ut dum id fiat, non recuſem omnem invidiam.

32. *Ut te pudor, &c.*] Figura quæ adjunctio dicitur.

40. *Latrocinio*] Bellum contra patriam ſuſceptum, latrocinium vocat.

invi-

invitatus ad tuos ìſſe videaris. Quamquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu [l] ut illa diutius carere poſſis, quam venerari ad cædem proficiſcens ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quo te jam pridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem, ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. nunquam tu non modò otium; ſed ne bellum quidem, niſi nefarium, concupiſti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verumetiam ſpe derelictis, conflatam improborum [m] manum. hìc tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium [n] meditati illi ſunt, [o] qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verumetiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verumetiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cùm te à Conſulatu repuli, ut exſul potius [p] tentare, quàm Conſul vexare

[l] *quomodo.* [m] *multitudinem.* [n] *exercitati.* [o] *dicuntur* vulgò. [p] *laceſſere.*

42. *Ad forum Aurelium*] Tribunal fuit Romæ, ubi milites conſcribebantur. fuit etiam oppidum haud procul ab urbe, unde Aurelia via dicta eſt, quâ profectus eſt Catilina in caſtra Manlii.

44. *Aquilam argenteam*] Aquila argentea ſignum fuit legionis, quod Marius bello Cimbrico in exercitu habuit. Vegetius autem refert Aquilam proprium ſignum fuiſſe Romanorum: cum autem legio quælibet in decem divideretur cohortes, primam cujuſque legionis cohortem pro ſigno ſumpſiſſe Aquilam.

46. *Sacrarium*] Sacrarium ſeu ſacellum idem eſt. erat autem Aquila illa parvum quoddam ſacellum, ſeu ſacrarium, in quo inerat Aquilæ effigies aurea vel argentea, quod haſtæ erat impoſitum, quod qui portabat, Aquilifer dicebatur.

Ib. *Tu ut illa diutius carere poſſis*] Facilè accidit, ut qui ſpes ſuas in aliqua re collocarunt, ab ea difficilè dimoveantur.

50. *Cupiditas effrenata*] Metaphora ab equis indomitis.

52. *Natura peperit*] Compar ſeu diſſolutum affert, cum membra paria ſunt, nec juncta conjunctionibus.

57. *Bacchabere*] Bacchari verbum eſt voluptatis longè graviſſimum, & eſt *furere*.

60. *Obſidendum ſtuprum*] Obſidere ſtuprum, eſt expectare ut mariti dormiant, ut uxoribus eorum quis potiatur: quod tam familiare fuit Catilinæ, quàm inſidiari divitum vitæ, ut eos occiſos ſpoliaret.

65. *A Conſulatu repuli*] Cicero Catilinam ambitûs accuſavit, & effecit ne Conſul eſſet. ejus quidem accuſationis Oratio deſideratur: at in eam tamen aliqui Aſconii Commentarii ſunt.

rem-

rempub. posses: atque ut id, quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potiùs quàm bellum nominaretur.

V. Nunc ut à me, P. C. quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac [a] deprecer; percipite, quæso, diligenter quæ dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis respub. loquatur: M. Tulli! quid agis? tu-ne eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari Imperatorem in castris hostium sentis, autorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? non-ne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mos-ne Majorum? at persæpe etiam privati in hac respub. pernicioso civeis morte multarunt; an leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii qui à repub. defecerunt, civium jura tenuerunt. an invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Rom. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione Majorum, tam maturè ad summum imperium per omneis honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severita-

[a] *depellam.*

65. *Latrocinium potiùs quàm bellum*] Pertinet bellum ad Magistratus denuntiare, non ad privatum. quare nominari debet, cum a privato declaratur, latrocinium: quia invadit in potestatem Magistratuum populi Rom.

3. *Etenim si mecum patria*] Elegans patriæ prosopopœia cum frequentatione & agnominatione.

8. *Evocatorem*] Is dicitur evocator, qui ad militiam per conquisitores servos advocat apertis ergastulis, ut iis contra patriam utatur, quos idcirco pilo seu libertate donat. quod tantùm Spartiatis & seditiosis civibus usitatum legitur.

9. *Non emissus, sed immissus*] Annominatio quæ fit vel literæ diminutione, vel transpositione.

11. *Mactari*] Mactare verbum est sacrificiorum, cum sacrificatur pro avertendis malis. significat ergo sacrum hominem Catilinam, id est execrabilem, in quem totius urbis maledicta conjici debent.

12. *Mos-ne Majorum*] Majores nolebant civem interfici sine jussu pop. Rom.

Ib. *Etiam privati*] Sæpe privati de malis civibus vindictam sumpsere. sic P. Scipio Nasica Gracchum novis rebus studentem interfecit.

13. *An leges, &c.*] Lex Sempronia tulit ne de civis capite injussu populi judicaretur qui indictâ causâ in civium Rom. animadvertisset, de eo populi quæstio constitueretur.

16. *Hominem per te cognitum*] Id est novum hominem qui Majores tuos illustrasti. in quo majus eluxit pop. Rom. beneficium in Ciceronem, pro quo jam invidiam improborum civium timere non debet.

17. *Tam maturè*] Eodem anno quo per ætatem licitum erat Consulatum gerere, hunc obtinuit. quod novo homini nunquam antè contigerat.

18. *Per omnes honorum gradus*] Per Quæsturam, Ædilitatem, Prætura, quos omnes Magistratus Cicero gesserat cum laude, ad Consulatum pervenit.

20. *Invidiæ metus*] In 4. Tusc. Quæst.

ritatis ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimeſcenda? An cùm bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergo ſanctiſſimis reipub. vocibus, & eorum hominum qui idem ſentiunt, mentibus pauca reſpondebo. Ego ſi hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius [b] uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt, certe verendum mihi non erat ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maximè impenderet, tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam [c] virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quamquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum autoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verumetiam imperiti, ſi in hunc animadverſiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reip. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eódem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit, exſtinguetur, atque delebitur, non modò hæc tam [d] adulta reipubl. peſtis, verum-

[b] *tempus.* [c] *fortitudine.* [d] *matura.*

Quæſt. lib. ſic deſcribit invidiam, *eam eſſe dicunt ægritudinem ſuſceptam propter alterius res ſecundas, quæ nihil nocent invidenti.*

27. *Gladiatori*] Gladiator ſeu ſicarius hic dicitur, qui audax eſt, & aſſuetactus ad cædem hominum.

28. *Saturnini, Gracchorum, &c.*] Vide Orat. pro Rabirio.

30. *Hoc parricida*] Cùm patria ſit communis omnium parens, fratres cives habendi ſunt; quare, qui unum interficit, parricida dicendus eſt. Inde Feſtus Pomponius ait quòd Priſci Latini interfectorem quemlibet, parricidam vocabant.

31. *Redundaret*] Tranſlatio à fluminibus, quæ aquis & imbribus redundant.

34. *In hoc ordine*] De Senatorio ordine loquitur.

35. *Qui ſpem Catilinæ*] De occupando Conſulatu ſemper cogitaverat Catilina.

36. *Mollibus ſententiis*] Blandiebantur Catilinæ quidam Senatores; dicebant enim fortaſſe veram non eſſe conjurationem iſtam, expectanda eſſe certiora illius ſigna.

43. *Reprimi, non comprimi*] Quintilianus lib. 9. hoc inter utrumque verbum diſcrimen ponit, quod *reprimi* dicitur ad tempus: *comprimi* verò, omninò & in perpetuum.

44. *Quod ſi ſe ejecerit*] Id eſt, ſuâ ſponte abierit ad caſtra Manliana verbum tranſlatum à naufragiis.

45. *Collectos naufragos*] Per naufragos, eos notat, qui per ſcelera & flagitia quaſi in altum navigantes, ſua omnia decoxerunt, & quaſi patriâ amiſsâ, ejecti ſunt ad littus. Egregia tranſlatio.

Ib. *Extinguetur atque delebitur*] Crebras

verumetiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium. Etenim jamdiu, P. C. in his periculis conjurationis, inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in noſtri Conſulatûs tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur, videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus curâ & metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit, & erit incluſum penitus in venis, atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi, [e] cum æſtu febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primò [f] relevari videntur, deinde multò gravius vehementiuſque [g] afflictantur: ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs, vivis [h] reliquis, ingraveſcet.

[e] *æſtuante febri.* [f] *convaleſcere.* [g] *ægrotant.* [h] *conjuratis.*

bras hic metaphoras affert, qualia ſunt iſta, peſtis, ſtirps, ſemen malorum omnium, &c.

49. *Veteris furoris*] Jam à duobus annis conceptam hanc conjurationem in ſuo Conſulatu dicit erupiſſe.

51. *Ex tanto latrocinio*] Per latrocinium conjuratorum & ſceleratorum civium turbam intelligit.

PERORATIO.

VI. Quare, P. C. ſecedant improbi, ſecernant ſe à bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos & faceis ad incendendam urbem comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de repub. ſentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis Coſſ. fore diligentiam, tantam in vobis autoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis. Hiſce omnibus, Catilina! cum ſumma reip. ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis, atque imperii vere nominamus! hunc, &

4. *Prætoris urbani*] L. Valerius Flaccus tunc erat Prætor urbanus, pro quo Cicero peroravit.

5. *Malleolos*] Malleoli ſunt jacularis ignes ad incendendas hoſtium munitiones comparati, ſparto & pice conflati.

6. *Inſcriptum in fronte*] Videatur in frontibus cujuſque, quid ſentiat; frons enim ſic dicta eſt, quod præ ſe ferat animi affectiones.

15. *Quem ſtatorem hujus urbis*] Jupiter Stator per quem ſtat hæc urbs & imperium. Vide ſuperius.

hujus

hujus ſocios à tuis aris, cæteriſque templis & tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortuniſque civium omnium [a] arcebis: & omneis inimicos bonorum, hoſteis patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe ac nefaria ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos, mortuoſque mactabis.

[a] *repelles.*

17. *Aris*] Aras pro templis ſive partem pro toto poſuit.

ORATIO SECUNDA IN L. CATILINAM, ad Quirites.

ARGUMENTUM.

PRima Ciceronis Oratione commotus Catilina ſuppliciter à Patribus petiit, ne quid de ſe temerè crederent, ſe ex ea natum eſſe familia, è qua multa in Rempub. beneficia profecta eſſent: ſed tum obſtrepere omnes dicenti, & hoſtem patriæ vocare. Quare omni ſpe abjecta, cum trecentis delectis hominibus ad Manliana Caſtra profectus eſt, relictis in urbe Cethego & Lentulo ad factionem confirmandam. Cicero poſtridie illius diei advocata concione, hanc habuit Orationem ad Quirites quos monet de fuga Catilinæ, à quo jam nihil timendum eſt. reſiduos vero in urbe conjuratos monet, ut ducem ſequantur ſuum, & tandem de tota conjuratione opprimenda conſilium ſuum aperit.

GENUS.

In eodem eſt genere quo ſuperior, cum nihil aliud agat, quam ut exponat populo quæ geſta ſunt, quem bene ſperare jubet.

PARTES.

PARTES.

Non tam habet Exordium hæc Oratio, quam propoſitionem, à qua ſtatim incipit, tum Confirmationem, & Peroratione m.

PROPOSITIONEM,

Sic incipit Cicero. Abiit Catilina, liberati ſumus. Hanc propoſitionem amplificat à ſcelere Catilinæ, & periculi magnitudine, quo liberata eſt Reſpub. Paragr. 1.

CONFIRMATIO.

Propoſitio totius confirmationis hæc eſt. Utile eſt non interfici Catilinam, & ejus ſocios diſcedere. *Quia magis in urbe timendi ſunt, quàm foris.*

I. TANDEM aliquando, Quirites! L. Catilinam furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi [a] ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. abiit, exceſſit, evaſit, erupit. nulla jam pernicies à monſtro illo, atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem

INTERPRETATIO.

[a] *cædem & incendium.*

NOTÆ.

1. *Tandem*] Particula eſt tarditatem ſignificans, cum aliquid tardius dicitur, quod jam factum eſſe oportuit.

2. *Scelus anhelantem*] Scelus anhelat Catilina quia cupit conjurationem ſuam per ſcelera perficere, & omnes perdere.

4. *Ejecimus*] Ejicitur Catilina imperio Conſulis, & minis ejus reſiſtere non potuit, quem opprimere volebat.

Ib. *Vel emiſimus*] Emittitur, quia jam fugam ſuam meditans exire permittitur.

Ib. *Egredientem proſecuti*] Nulla vi adhibita voluns exivit. cum nihil haberet optatius, quam ut eſſet in Manlii caſtris.

5. *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit*] Verborum congregatione creſcit velut per gradus Oratio. *abiit* & *exceſſit* ejectus, *evaſit* emiſſus quaſi ex loco, ubi non erat in tuto, *erupit* ita coactus, ut, cum impetu quodam, & alacritate animi geſtientis ad Manlium abiret.

6. *A monſtro illo*] Monſtrum ſeu monſtroſum civem appellat, qui cum natura eſſet homo, & ortu civis Romanus, bellua erat animo, & revera hoſtis patriæ, & parricida, ut dixit ſuperiori Oratione. talis figura vocatur Hypallage.

ſine

sine [b] controversia vicimus. non jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus: palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificèque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumeis cives, quòd stantem urbem reliquit, quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abjectum esse sentit, & retroquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, foràsque projecerit.

II. At si quis est talis, qualeis esse omneis oportebat, qui hoc in ipso, in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potius quam emiserim: non est ista mea culpa, Quirites! sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos Majorum, & hujus imperii severitas, & respub. postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui,

[b] *dubio.*

8. *Sica illa*] De hac superiori Oratione, Parag. III. not. ad lin 39.

9. *In campo*] In campum Martium in Consularibus comitiis venit lorica tectus Cicero, quia sibi à Catilina timebat.

Ib. *In foro*] Catilinâ præsente, non tuto exerceri judicia, & quæstiones potuerunt.

Ib. *In curia*] Cùm ipso veniente vacua subsellia facta sunt, nemoque ei assidere voluit.

10. *Intra domesticos parietes*] Intra domesticos parietes voluit consulem Ciceronem interficere in lectulo, præmissis ad cædem duobus sicariis.

Ib. *Loco motus*] Metaphora à bello, ubi hostis loco motus, facilius superatur.

11. *Bellum justum*] Bellum justum cum hoste & patriæ proditore Catilina geretur.

13. *Ex occultis insidiis*] Nocturno tempore de sua proditione agebat cum conjuratis, quorum consilia Cicero in lucem protulit.

14. *Non cruentum mucronem*] Indicat se non interfectum fuisse à Catilina; ut habebat in animo.

15. *Vivis nobis*] Dixerat in Leccæ domo se non prius ad exercitum profecturum, quam Ciceronem interfecisset.

16. *Quod stantem urbem*] Urbem ferro & flamma perdere statuerat.

18. *Perculsum*] Percellere est ad humum dejicere.

19. *Suis faucibus*] Metaphora à belluis immanibus.

21. *Evomuerit*] Metaphora ab ægrotis, qui sæpè vomitu recreantur.

1. *Quales esse omnes oportebat*] Omnes interficiendum esse Catilinam debebant judicare.

2. *Triumphat Oratio*] Metaphora à triumphis, in quibus omnes lætantur, hoste devicto.

6. *Hujus imperii severitas*] Tanta autem fuit severitas Consularis imperii, ut eo ipso die quo decretum fuerat à Senatu, ut viderent Consules ne quid detrimenti caperet Respub. interempti sint C. Gracchus, M. Fulvius, L. Saturninus seditiosi cives.

7. *Sed quam multos*] Multi non credebant Ciceroni, cùm de illa conjura-

qui, quæ ego deferrem non crederent? quam multos, qui propter [a] ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verumetiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. ſed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re, etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſte fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omneis ſecum ſuas copias eduxiſſet. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in popinam nullum reip. motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quam valenteis? quam nobileis? Itaque ego illum exercitum, & Gallicanis legionibus, & hoc dele-

[a] *ſimplicitatem.*

tione referret. 1. Quia putabant eum inimicum Catilinæ, quia Competitorem eum habuerat in petendo Conſulatu. 2. Quia alii pericula non proſpiciebant imminentia. 3. Quia multi Catilinæ favebant, quare illa pericula diſſimulabant. Unde multi Ciceronem crudelitatis accuſaſſent, ſi eum interfeciſſet.

13. *Ne vobis quidem omnibus*] Id eſt ſed cum viderem ex vobis omnibus non paucos qui non crederent, tota conjuratione patefacta, ſi illum interficerem, ut meritus erat, fore ut poſſem perſequi alios ejuſdem conjurationis participes, propter invidiam quæ mihi ſubeunda erat, & cui mihi fuiſſet cedendum.

19. *Parum comitatus*] Trecenti duntaxat ſatellites eum ad Manlii caſtra ſecuti ſunt.

20. *Tongillum mihi eduxit*] Iſta vox *mihi*, ad ſenſum nihil, ſed plurimum ad orationis venuſtatem facit. quæ dicendi ratio ſatis Ciceroni familiaris eſt. Tongillus, Publicius, & Munatius abjecti homines ſecuti ſunt Catilinam, nobiles cum illo conjurati in urbe remanſerunt.

Ib. *In prætexta*] Pueri prætexta utebantur ad annum ætatis 17.

21. *Æs alienum*] Mutuam acceperat à Publicio & Munatio pecuniam, ſed eam Catilina in popina & ganeis conſumpſit. Nota autem, quòd ſubaudiatur iterum, *eduxit* Publicium & Munatium. Quare ex ea pecunia nihil mali Reipub. impendere poteſt.

22. *Reliquit, quos viros*] Oſtendit longe magis eſſe ab eis pertimeſcendum quos in civitate reliquit: quia nobiles ſunt, quia ære alieno gravantur, & prompti manu ſunt & audaces. putat hic aliquid omiſſum eſſe Muretus. crediderim vero enumerationem bonorum civium deſiderari, qui opponere ſe Catilinariis poſſunt. quod ex ſequenti oratione facile cognoſcitur, ubi comparat utrumque exercitum.

24. *Itaque ego illum exercitum*] Oſtendit contemnendum eſſe exercitum Catilinæ. 1. quia Reſp. habet in ſuo legiones Gallicas quas quotidie comparat. 2. delectum, quem Metellus habuit in Piceno agro & Gallico. 3. copias quæ quotidie colliguntur per Italiam

Ib. *Et Gallicanis legionibus*] Legant aliqui, *Pæ.* illæ vero ſunt legiones quæ in Gallia Tranſalpina comparatæ ſunt, ubi tum erant Boii.

Etu

ctu quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis quæ à nobis quotidie comparantur, [b] magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex [c] agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis qui vadimonia deserere, quam illum exercitum maluerunt: quibus ego non modo si [d] aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

III. Atque hoc etiam magis sunt timendi, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit [a] attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt. patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod exspecta-

[b] *nihil metuo.* [c] *agrestibus luxuriosis.* [d] *arma.* [a] *assignata.*

25. *Agro Piceno*] Picenum agrum vulgo nominant Marchiam Anconitanam ab urbe Ancona.

Ib. *Et Gallico*] Ager Gallicus is est, quam Lombardiam vulgo dicimus.

Ib. *Et his copiis quæ à nobis*] Decretum fuerat à Senatu, ut delectum haberent Consules.

27. *Senibus desperatis*] Desperati senes sunt à quibus nihil sperari potest propter debilem ætatem quam luxus & voluptas corrupit.

28. *Decoctoribus*] Decoctores ii dicuntur, qui in libidinibus & ganeis patrimonia consumunt.

Ib. *Vadimonia deserere*] Vadimonium sponsio est sistendi se, comparendique in judicio: qui porro vadimonium deserebat, infamis habebatur, & in ejus bona creditores à Prætore mittebantur.

30. *Edictum Prætoris*] Ex edicto Prætoris cognoscent se periclitari de fortunis omnibus amittendis ob deserta à se vadimonia.

Ib. *Concident*] Id est metu perterriti animum amittent.

31. *Volitare in foro*] Hic volitare in foro intelliguntur qui nihil aliud cogitant, quam ut acquirant pecuniam, quam in popinis consumant.

Ib. *Stare ad curiam*] Stant videlicet ut cognoscant, quid agatur novi.

32. *In Senatum venire*] Senatores undecim inter conjuratos reperti sunt.

Ib. *Nitent unguentis*] Parabant sibi certa medicamenta ad leniendam cutem, & faciem cohonestandam, quæ ab eis *unguenta* nominabantur.

Ib. *Fulgent purpura*] Solis Senatoribus purpurea tunica uti fas fuit.

2. *Cui Apulia*] Catilina distribuerat urbis partes & provincias, Apuliam C. Julio, Etruriam Manlio, agrum Picenum Septimio.

5. *Superioris noctis*] Non ait ultimam superiorem, sed illam noctem quæ superiorem illam antecessit. quod probant verba quæ proxime sequuntur. *patefeci hesterno die.*

7. *Hi*] Conjuratos indicat qui in urbe remanserunt.

8. *Lenitatem perpetuam*] Cum vehemens, & grave Senatusconsultum contra conjuratos habuisset, tamen usus est erga Catilinam lenitate, ei fugam suadendo, non ipsum interficiendo.

9. *Quod exspectavi*] Expectabat ut fugeret, & sic omnibus pateret conjuratio.

vi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe aperte conjuratio-
nem contra rempub. videretis: [b] niſi vero ſi quis eſt, qui Catili-
næ ſimileis cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati
locus, ſeveritatem res ipſa flagitat. unum etiam nunc concedam:
exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſe-
rum tabeſcere: demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt: ſi ac-
celerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam remp.
ſi quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit! uno mehercule Ca-
tilina exhauſto, relevata mihi & recreata reſp. videtur. Quid e-
nim mali aut ſceleris fingi aut excogitari poteſt, quod non ille
[c] conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis la-
tro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector,
quis [d] circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ
mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis
perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vi-
xiſſe fateatur? quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod
nefarium ſtuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo un-
quam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios
ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: a-
liis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impel-
lendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc vero quàm ſu-
bito non ſolum ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum
perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, ſed nec
ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad
hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit. Atque ut ejus diverſa
ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gla-
diatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ

[b] *niſi quis eſt.* [c] *commiſerit.* [d] *deceptor.*

14. *Tabeſcere*] Metaphora à tabidis, qui dum phthiſi conſumuntur proprie dicuntur tabeſcere.

Ib. *Aurelia via*] Vide primam Orat. Parag. IV. not. ad l. 42.

17. *Relevata mihi & recreata*] Hæret in ſentinæ metaphora, qua navis premitur; quæ cum exhauritur, recreatur.

19. *Veneficus*] Qui veneno homines tollit, veneficus dicitur.

Ib. *Gladiator*] Gladiator exhibet pugnæ ſimulacrum, & alios gladiatoriam docet.

20. *Parricida*] Non hic ſumitur parricida pro eo qui patrem interfecit, ſed qui adoleſcentes inducit ad interficiendos parentes.

Ib. *Teſtamentorum ſubjector*] Subjector teſtamentorum eſt ſive teſtamentarius, qui pro veris falſa teſtamenta ſubjicit.

21. *Circumſcriptor*] Circumſcriptor dicitur qui inducendi aut circumveniendi homines artem docet.

Ib. *Quis ganeo*] Ganeo à ganeis dictus. Ganeæ vero locæ ſunt rei vinariæ & libidinibus aptæ.

Ib. *Quis nepos*] Nepos luxurioſus & prodigus eſt, qui abliguriendo patrimonium diſſipat. Vide Salluſtium, à quo enumerantur omnes flagitioſi quos ſocios habebat.

25. *Jam vero quæ*] Enumerat omnia vitia, quæ ſingularia fuerunt in Catilina.

34. *In ludo gladiatorio*] Ludus gladiatorius ubi ſe exercent gladiatores.

eſſe

esse fateatur: nemo in scena levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis suis sociis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta [e] virtutis in libidinem, audaciamque consumerentur. Hunc vero si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, ô nos beatos! ô rempubl. fortunatam! ô præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit; eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino, & alea comessationes solum, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc vero quis ferre possit, inerteis homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, [f] confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. quibus ego confido impendere fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam pla-

[e] *fortitudinis.* [f] *conferti.*

36. *Levior*] Gellius dicit hoc verbum non differre a nepote, & nequam.

37. *Sodalem*] Sodalis hic dici videtur pro socio in rebus levioribus & voluptuariis.

39. *Fortis ab istis suis sociis*] Interdum abusione nomina commutantur, ita ut fortis, audax: crudelis, severus vocetur.

Ib. *Industriæ subsidia*] Habebat multa virtutis instrumenta, nobilitatem videlicet, vim corporis & animi: sed his omnibus ad libidines & audaciam abusus est.

40. *Audaciam*] Ad facinus obeundum, & insidiandum occisorum bonis, & ad obsidenda stupra audax fuit.

46. *Obligurierunt*] Legunt aliqui *abligurierunt*] quæ vox frequentius reperitur. id est, bona sua suavibus mensis, & cupediis consumpserunt.

47. *Fides deficere*] Id est, fefellerunt creditores, quare nemo eis amplius pecuniam credit.

48. *Libido permanet*] Hæc libido omnium pessima est, quæ eadem post dilapidata bona permanet.

49. *Comessationes*] Ante prandium jentacula, post cœnam commessationes dicebantur.

51. *Inertes homines*] Contentio elegantissima. Per inertes exprimit molles & languidos.

52. *Ebriosos*] Ebriosi sunt qui ad ebrietatem proclives sunt, ebrii vero qui vino madent.

Ib. *Qui mihi accubantes*] Subjectionis exemplum nobilissimum.

53. *Vino languidi*] Metaphora ab herbis, quas languere dicimus, cum flavescere incipiunt.

54. *Sertis redimiti*] In conviviis maxime luxuriosis coronas & unguenta adhibere soliti erant veteres. ut videre sæpius est apud Horatium.

55. *Eructant sermonibus*] Translatum verbum ab hominibus vino languidis, & cibo confectis.

56. *Fatum aliquod*] Fatum prosperum, & adversum generaliter dicitur.

57. *Instare*] Instat quod quasi præsens est.

ne, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit; non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre possit: omnia sunt externa, unius virtute, terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: susscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant: aut quiescant, aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exsilium ejectum esse Catilinam. quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. homo enim videlicet timidus, & permodestus, vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium jussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli? quò cùm Catilina venisset, quis eum senator appellavit: quis salutavit? quis denique ita aspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt.

IV. Hic ego, vehemens ille Consul, qui verbo civeis in exsilium ejicio, quæsivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Lec-

[e] *perniciosissimum.*

58 *Appropinquare*] Appropinquat id, quod si non præsens est, at paulo post aderit. Vide igitur discrimen inter utrumque verbum, *instare* & *appropinquare*.

62. *Omnia sunt externa*] Nulla in Europa tunc temporis bella gerebat populus Rom.

Ib. *Terra marique*] Ubique vicit Pompeius: nam ejus virtute terrâ Mithridates victus est: & mari bellum piraticum confectum. Vide pro lege Man.

66. *Quæ sanari poterunt &c.*] Sumpta translatio à Medicis, & Chirurgis, qui quæ membra sanari non possunt, resecant, ne reliqua inficiantur.

69. *In eadem mente*] Id est, in eodem animo conjurationis.

Ib. *Exspectent*] Debitas suis sceleribus pœnas expectent.

71. *Quod ego si verbo assequi possem*] Quod si verbo tantum valerem, ut eo possem civem ejicere, eos ipsos ejicerem, qui hæc de me loquuntur.

72. *Homo videlicet timidus*] Ironice Catilinam timidum vocat, quem jam toties ad omne scelus patrandum audacissimum appellavit.

74. *Hesterno*] Id est tertio abhinc die.

75. *Vocavi*] Pertinebat tantum ad Consules Senatum convocare.

76. *Catilina venisset*] Senator erat Catilina, ideoque venit in Senatum, licet contra patriam conjuraret. Vide super. Orat.

79. *Principes ejus ordinis*] Per principes viros Consulares intelligit, qui primi omnium sententiam rogabantur.

1. *Vehemens ille Consul*] Se vehementem Consulem appellat, quemadmodum à conjuratis appellabatur.

2. *Apud M. Leccam*] De Lecca superiori Oratione dixit Paragr. II. l. 43.

cam

cam fuiſſet, necne. cùm ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus, primo reticuiſſet; patefeci cætera: quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. cum hæſitaret, cum teneretur; quæſivi quid dubitaret eo proficiſci, quo jam pridem pararat: cum arma, cum ſecures, cum faſces, cum tubas, cum ſigna militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exſilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iſte, centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille ejectus in exſilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram non modo adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ reipublicæ! nunc ſi L. Catilina conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubito pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris & belli, iter ad fugam atque exſilium converterit; non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exſilium ejectus à conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. [a] Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane ejectus eſſe à me, dummodo eat in exſilium. ſed mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis [b] volitare au-

[a] *non recuſo.* [b] *exultare.*

5. *Quid in proxima*] Legit proximam Muretus, eam nempe, qua exire conſtituerat Catilina.

6. *Deſcripta*] Sic deſcripſerat totam belli rationem, ut alios cædibus, alios incendiis, alios variis urbis partibus præfecerit.

10. *Cum teneretur*] Sic convictus eſt manifeſtis ſignis, quæ à Cicerone prolata ſunt, ut nihil contra proferre auſus ſit Catilina.

8. *Secures, cum faſces*] Secures & faſces inſignia ſunt Conſulum, quæ ſibi ſumpſit Catilina ad caſtra Manlii proficiſcens.

9. *Aquilam argenteam*] Vide ſuperiorem Orationem, parag. iv. l. 44.

10. *In exſilium ejiciebam*] Purgat ſe Cicero, quod ejecerit in exilium Catilinam, ut vulgo à fautoribus conjuratorum dicebatur, cum in patriam bellum ſuſcepturus, ad caſtra profectus eſſet.

11. *Etenim credo*] Ironia.

14. *Maſſiliam ut aiunt*] Salluſtius refert, optimo cuique literas dediſſe Catilinam, ſe falſis criminibus circumventum, quoniam eorum factionibus reſiſtere non potuerat, Maſſiliam in exilium proficiſci, non quòd ſe tanti ſceleris conſcium reputaret; ſed ne qua ex ſua contentione ſeditio oriretur. Eſt autem Maſſilia Galliæ Narbonenſis urbs præclara & nobilis, in qua cives literis & moribus præcellebant, de quorum fidelitate lege Cic. lib. 2. de Officiis.

diatis: sed [c] triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim. Sed cum sint homines qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant; iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam yerentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc, quod agit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere: nunc vero, cum ei nihil adhuc [d] præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis, Roma profectus est; optemus potius, ut eat in exsilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, & de eo hoste qui jam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam [e] ulciscí studeo, quam sanare, & ipsos placare reipub. neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui [f] magno in ære alieno majores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant qui istas à Catilina exspectant. meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ.

[c] intra *tres dies.* [d] *contra.* [e] *punire.* [f] *debentes multa.*

39. *Hoc quod agit*] Nempe patriæ bellum inferre.

40. *Latrocinantem*] Id est, patriæ bellum inferentem.

54. *Dissolvi*] Dissolvitur æs alienum, cum creditoribus fit satis.

58. *Detrahere*] Detrahitur aliquid de possessionibus, cum quis vendit aliquid ei is, ut ære alieno liberetur.

Ib. *Fidem acquirere*] Fidem amittit debitor, qui æs alienum non dissolvit.

59. *Sacrosanctas*] Sacrosanctum est quod nemo violare audet. Sic sacrosancti Tribuni plebis dicebantur. Vide Livium, lib. 2.

60. *Tabulas novas*] Cum quis ære alieno oppressus erat, aut Senatusconsulto, aut Imperatoris decreto, tabulæ novæ in foro proponebantur, quibus credita debitoribus pecunia condonabatur. pollicebatur autem Catilina se publice incensurum omnes argentarium tabulas, ita ut nemo, quod æris alieni antea contraxisset, persolvere cogeretur. Sallust.

61. *Auctionariæ*] Tabulæ auctionariæ sunt quæ in auctione proferuntur, cum nempe publica bonorum venditio fit, & res ei addicitur, qui majus pretium obtulerit.

Neque

Neque enim iſti qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi 5 maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum, locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines 65
minime puto pertimeſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt, aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui, quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri 70
volunt: honores, quos, quieta repub. deſperant, perturbata conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut deſperent ſe id quod conantur, conſequi poſſe: primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipub. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem: magnas præterea copias mili- 75
tum: deos denique immortaleis huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ 80
mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

V. Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum, & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt. hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lectícis, familiis magnis, conviviis, ap-

5

e citius.

62. *Salvi*] Non poſſunt aliter ære alieno liberari.

64. *Certare cum uſuris fructibus*] Id eſt, putare fructus prædiorum uſuris majores eſſe.

69. *Rerum potiri volunt*] Diſcrimen eſt inter illa verba, *potiri rebus*, & *rerum potiri*. *Potiri rerum* de iis dicitur, qui dominantur, & principatum tenent: *potiri rebus* de iis qui fruuntur voluptate, pecunia, &c.

1. *Ætate confectum*] In conjuratione Catilinæ multi erant Syllani milites fugitivi per Italiam, & bellicoſi, quos ſpe prædæ & rapinarum ad ſe Catilina adduxerat.

2. *Ipſe Manlius*] Manlius in caſtris Syllæ militaverat.

3. *Ex his coloniis*] 47. Colonias deduxit Sylla poſt victoriam, ſuiſque militibus civium domos & agros largitus eſt.

Ib. *Feſulis*] Politianus lib. 1. epiſt. ait Feſulas ab Atlante conditas, eaſque Feſulas à filia ſua Feſſula appellaſſe.

6. *Jactarunt*] Hi milites deducti in Colonias, divitias ſuas oſtentabant, ſumptuoſe eas profundendo.

7. *Lectícis*] Lectícis utebantur ægroti & ſenes, mulieres, & homines delicatuli.

para-

paratibus delectantur, in tantum æs alienum [a] inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis [b] ab inferis excitandus, qui etiam nonnullos agrestes homines tenueis atque [c] egenteis in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor [d] inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sane varium & mistum, & turbulentum, qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acreis, quàm insidiatores lentos esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de [e] complexu ejus ac sinu: quos

[a] *contraxerunt tantum æs alienum.* [b] *revocandus ad vitam.* [c] *mendiculos.* [d] *allatus.* [e] *de familiarissimis ipsi & intimis.*

11. *Rapinarum veterum*] Spe rapinarum attraxerunt, quales factæ sunt temporibus Syllæ.

13. *Proscriptiones*] Homines ejusmodi tenues & egeni non debent sperare fore ut Dictatorem se constituat Catilina, & similis sit Syllæ, qui eorum omnium bona proscripsit, quos suis partibus contrarios habuit.

17. *Et turbulentum*] Aliud hominum genus, qui Catilinam sequuntur, turbulentum est & seditiosum, ex turba & multitudine, & veluti colluvione hominum conflatum.

Ib. *Nunquam emergent*] Translatio sumpta ab aquis, ex quibus dicitur quis emergere tanquam ex naufragio. Significat verò homines ejusmodi nunquam divites fore, quia ære alieno nunquam liberabuntur.

19. *Vadimoniis*] Vadimonia sunt sponsiones sistendi se in judicio, quibus si quis deest, adversus eum judicium datur, & creditor in ejus possessiones mittitur.

21. *In illa castra*] Fæx illa hominum ad castra Manlii confluebat.

22. *Insidiatores lentos*] Multi legunt *inficiatores*, id est homines exercitatos ad negandum quibus debent.

23. *Corruant*] Si in suis bonis stare illi non possunt, semetipsos interficiant. nam ipsis honestius est pacifice, quam tumultuose, & cum Reipublicæ periculo mori.

30. *In latrocinio*] Bellum illud contra patriam latrocinium semper nominavit, quia conjuratis non indictum fuerat.

pexo

pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes [f] impuri, impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiam ſi Catilina perierit, ſcitote hoc in repub. ſeminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac niveis perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem prætoriam! Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & ſaucio conſules imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam

[f] *improbi.*

34. *Pexo capillo*] Jam eorum mollitiem deſcribit, qui Catilinam ſequuntur.

Ib. *Aut imberbes*] Imberbes, vel pueri & adoleſcentes, vel molles & effœminati ſunt.

Ib. *Aut bene barbatos*] Bene barbati ſunt qui comptam & deliburam unguentis barbulam fovent. Romanis mos fuit, ut barbam alerent; ſed anno urbis conditæ quadringenteſimo quinquageſimo quarto, adductis e Sicilia à P. Lucino Mena in urbem Tonſoribus, radi barba cœpta eſt. Vide Plinium, lib. 8.

Ib. *Manicatis*] Tunica veſtis Romanorum interior fuit, quam habere talarem ac manicatam, flagitium veteres exiſtimabant: ſolis enim mulieribus permiſſum id erat.

35. *Velis amictos*] Vel tenuitatem togarum, vel laxitatem arguit.

36. *Antelucanis*] Cœnas eorum arguit, quæ a prima nocte uſque ad auroram producebantur.

38. *Tam lepidi*] Ironia.

40. *Sicas vibrare*] Sciunt ſicas in civium corpora adigere.

Ib. *Spargere venena*] Veneno homines tollere.

41. *Seminarium*] Seminarium eſt locus ſubactus, in quo cum ſemina frutices, arborumve excreverunt, in viretum aut arbuſtum transferuntur. Eſt autem tranſlatum quod pro principio & origine ſumitur.

44. *His noctibus*] Cum ad ſextum Idus Novembris hanc Orationem haberet, frigidiores jam & longiores noctes erant.

45. *Appeninum*] Mons Appeninus mediam Italiam dividit, quem Livius ait vento & frigore biduum Annibali obſtitiſſe.

47. *O bellum magnopere*] Ironia egregia, & comparatio exercitus Catilinarii cum præſidiis pop. Rom.

48. *Cohortem Prætoriam*] Dicitur Prætoria cohors, quæ nunquam diſcedit à Prætore vel Conſule. hanc primùm inſtituit Scipio Africanus. in eam autem aſſumpſit ex toto exercitu fortiſſimum quemque militem.

51. *Gladiatori confecto*] Gladiator confectus idem eſt ac graviter vulneratus. Sic lib. Tuſcul. 3. confectos vocat graviſſime vulneratos Gladiatores, ad quos maxime videtur verbum *conficere*, pertinere.

52. *Naufragorum*] Naufragos conjura-

tam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ cumulis silvestribus. neque vero cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate debeo conferre. Sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos superamus, eget ille; senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, [a] contendere velimus, ex eo ipso, quàm valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujuscemodi certamine ac prœlio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari?

[a] *comparare.*

juratos vocat, quia cum fortunarum omnium naufragium fecissent, & eversi funditus essent, ad Manlii castra confugerunt. Translatio à naufragantibus.

54. *Urbes coloniarum, &c.*] Id est Coloni & municipes resistent multitudini rusticorum & sylvestrium hominum, à quibus ordo nullus in pugna servatur.

55. *Cæteras copias, ornamenta*] Per copias & ornamenta intelligit senatum, Equites Rom. ærarium, eaque omnia, quibus munitur, ornatur & corroboratur Respublica.

72. *Dii ipsi*] Dii justis causis favere solent.

PERORATIO.

VI. Quæ cum ita sint, Quirites; vos, quemadmodum jam antea dixi, [a] vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbeis suas, finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt,

[a] *vestras domos.*

quam

quam pars Patriciorum, poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omneis ejus motus conatuſque prohibebit; reliquis autem de rebus conſtituendis, [b] maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui [c] ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui vero in urbe ſe commoverit, cujus ego non modo factum, ſed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero, ſentiet, in hac urbe eſſe conſuleis vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem: quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profecto perficiam, quod in tanto & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos omnes jam ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis,

[b] *accelerandis.* [c] *major.*

8. *Quam pars*] E Patricio genere quidam ſequuti ſunt Catilinam. Certe multos è Senatoribus Salluſtius nominat, qui in conjuratione fuerunt.

9. *Q. Metellus*] Is Metellus Celer fuit, cui ſe dare voluit in cuſtodiam Catilina, ſed quem repudiavit.

15. *Nati ſunt cives*] Inter conjuratos alii erant nati cives, alii civitate donati.

17. *Latebat*] Conjuratio latebat, ſed à Cicerone aperta eſt.

20. *Inſidiator*] Nullus eſt qui in via illos qui ad Catilinam proficiſcuntur, ad mortem rapiat.

25. *Carcerem*] Ulpianus ait carcerem ædificatum fuiſſe non ad plectendos cives improbos, ſed reprimendos: tamen hìc Cicero manifeſte indicat ad eos etiam puniendos fuiſſe inſtitutum. refert autem Livius, lib. 1. media in urbe foro imminentem fuiſſe.

29. *Togato*] Toga Romani in pace, in bello ſagis: ſed toga ſemper Conſules utebantur.

Quiri-

Quirites; ſed multis, & non dubiis deorum immortalium
40 [d] ſignificationibus, quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte atque longinquo, ſed hîc præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis:
45 ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terrâ marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

[d] *indictis.*

39. *Deorum immortalium ſignificationibus*] Plutarchus narrat in vita Ciceronis, cùm in ejus domo Virgines Veſtales pro ſalute populi ſacra facerent, ex ara flammam erupiſſe.

41. *Ut quondam*] Abeſſe quondam dii videbantur à Romanis, cum videlicet bello Senonico, & bello Punico ſecundo ſuperati ſunt.

ORA-

ORATIO TERTIA IN L. CATILINAM, ad Quirites.

ARGUMENTUM.

Detectâ totâ conjuratione, comprehensis conjuratis, & convictis in Senatu, quem ad ædem Concordiæ Cicero Consul convocaverat, prodit eodem ipso die in concionem, & populum Rom. docet ea quæ acta & comperta sunt: excitatque omnes ad celebrandam cum uxoribus & liberis supplicationem; deinde declarat in quanto urbs periculo fuerit: ac tandem conservatæ à se Reipub. memoriam postulat sempiternam.

TEMPUS.

Constat hanc habitam Orationem fuisse Nonis Decemb. anno urbis conditæ septingentesimo.

PARTES.

Tres habet, quarum prima non tam Exordium quàm Propositio dicenda est: secunda est Narratio, tertia Peroratio.

PROPOSITIO

Continet beneficii commemorationem, & diei consecrationem, quia hodie Cicero Rempub. servavit. parag. 1.

REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem,

NOTÆ.

1. *Bona*] Bona sunt genera rerum, *fortunæ* verò pecuniæ sunt.

2. *Domicilium imperii*] Roma domicilium imperii dicitur, quia dominabatur toti imperio, quod ab ea Romanum dictum est.

hodi-

hodierno die deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pæne ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam ac reſtitutam videtis. [a] Et, ſi non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies quibus conſervamur: quam illi quibus naſcimur; quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quod ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profecto, quoniam illum qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentia, famaque ſuſtulimus: eſſe apud vos, poſtetoſque veſtros in honore debebit is qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. nam totius urbis templis, delubris, tectis ac mœnibus ſubjectos prope jam igneis, circundatoſque reſtinximus: iidemque gladios in rempub. diſtrictos retudimus, mucronéſque eorum à jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quam manifeſta, & qua ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis.

[a] *quod ſi.*

6. *Ex faucibus fati*] Metaphora à belluis ferocibus. Fatum ſumebatur à Stoicis pro ſerie quadam immutabili rerum omnium, quæ homini cuilibet evenire ita neceſſario debebant, ut ne quidem à Deo poſſent immutari. Quod autem fatum pro interitu ſæpe ab iis ſumeretur, hinc factum eſt, ut crederent illi veteres, quo temporis momento quis naſceretur, eo ipſo fataliter de illius morte, atque de interitu conſtitui. Quod Seneca ſatis indicat his verbis, *primuſque dies dedit extremum.*

8. *Quibus naſcimur*] Celebrabant Romani diem ſuum natalem, & amicorum.

Ib. *Quod ſalutis certa lætitia eſt*] Cum conſervamur, de ſalute noſtra dubitare non poſſumus, ideoque dies ille nobis felix eſt & lætus. at cum naſcimur, incertum eſt an bona, malane ſit futura vitæ noſtræ conditio. Etenim quotcuique vita miſera & infelix contingit? certe extitêre populi qui, cum quis naſceretur, miſeram illius conditionem lamentabantur.

11. *Romulum ad deos*] Sic refert de eo Aurelius Victor, cap. 2. de Viris Illuſt. *Cum ad Capreæ paludem exercitum luſtraret, nuſquam comparuit. unde inter patres & populum ſeditione orta, Julius Proculus vir nobilis, in concionem proceſſit, & jurejurando firmavit, Romulum à ſe in colle Quirinali viſum auguſtiore forma, cum ad deos abiret; eumdemque præcipere ut ſeditionibus abſtinerent, virtutem colerent; futurum ut omnium gentium domini exiſterent. Hujus authoritati creditum eſt, ædes in colle Quirinali Romulo conſtituta, ipſe pro deo cultus, & Quirinus eſt appellatus.*

13. *Debebit is*] Significat ſe tum apud cives, tum apud poſteros in honore debere eſſe, quòd Conſul hanc urbem ab incendio ſervavit: unde ſe tacite cum Romulo confert.

14. *Templis, delubris*] *Templa dicuntur ſingulorum locorum diis attributorum.* Delubra *verò multarum ædium ſub uno tecto, à diluvio pluviæ munitarum, &c.* Ita Feſtus.

NARRATIO.

Narratio hæc, ſeu expoſitio, duas veluti partes complectitur, quarum eſt hæc

Hæc prima: Conſilio ac mea diligentia Catilinæ conjurationem comperi & extinxi.

Secunda. Non ſine ſingulari mea prudentia, ac Deorum beneficio ſine civium ſanguine extinxi.

II. Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cùm ſceleris ſui ſocios, & hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet, ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus egreſſus eſt) ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum [a] manum ſimul exituram, aut eos, qui remanſiſſent, infirmos ſine illo, ac debileis fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, & Romæ remanſiſſe: in eo omneis dies noctesque conſumpſi, ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſalutique veſtræ provideretis, cùm oculis [b] maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, & tumultus Gallici excitandi cauſſa, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos civeis, eodem itinere cum literis mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: [c] facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolum à me, ſed etiam à ſenatu, & à vobis manifeſtò deprehenderetur. I-

[a] *turbam.* [b] *conjurationem.* [c] *occaſionem.*

16. *Comperi*] Per Fangam amicum Allobrogum totam conjurationem comperit.

Ib. *Allobrogum*] Allobroges Populi Galliæ fuerunt juxta Rhodanum, nunc Sabaudi & Delphinates, tunc autem ſocii pop. Rom. populi fortes & generoſi, qui à conjuratis vocati ſunt.

Ib. *Tranſalpini*] In ulteriore Gallia bellum dicebatur, & tumultus in citeriore: in eo verò differt tumultus à bello, quòd bellum latius ſit nomen, nec tam grave quam tumultus. Tumultus enim perturbatio tanta eſt, ut timorem longe maximum excitet. quia vel in Italiæ ſinu, vel in Galliis Italiæ proximis excitabatur. De utroque, ſic Cicero in Philippica 8. *Poteſt enim eſſe bellum ſine tumultu, tumultus eſſe ſine bello non poteſt. Quid eſt enim aliud tumultus niſi perturbatio tanta ut major timor oriatur? unde etiam nomen dictum eſt tumultus itaque majores noſtri tumultum Italicum quòd erat domeſticus: tumultum Gallicum quòd erat Italiæ finitimus præterea nullum tumultum nominabant*, &c.

18. *Cum literis mandatiſque*] Legati Allobrogum ad Catilinam cùm literis & mandatis miſſi ſunt, quibus videlicet ſignificabatur, ut fides eis haberetur, Gallicè dicimus *des lettres de creance.*

taque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinum prætores, fortiſſimos, atque amantiſſimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem qui omnia de republ. præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, & cum adveſperaſceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet. [d] eodem autem & ipſi, ſine cujuſquam ſuſpicione, multos forteis viros eduxerunt; & ego de præfectura Reatina complureis delectos adoleſcenteis, quorum opera utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontini, atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ, quæcunque erant in eo comitatu, [e] integris ſignis prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum [f] machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me nihildum ſuſpicantem vocavi. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſime autem Lentulus venit, credo, quod literis dandis præter conſuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum vero ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequenter ad me mane convenerant, literas à me prius aperiri, quàm ad ſenatum referri placeret, ne, ſi nihil eſſet inventum [g] temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me eſſe factorum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non arbitrabar in tantis reip. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpitium prætorem, fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vul-

[d] *huc.* [e] *non apertis.* [f] *autorem.* [g] *imprudenter.*

24. *L. Flaccum*] L. Flaccum poſtea Cicero repetundarum reum in judicio defendit.

29. *Pontem Milvium*] Pons Milvius extra urbem eſt, verſus Hetruriam, ſupra Tyberim, ſexdecim ſtadiis ab urbe Roma.

32. *Præfectura Reatina*] Reate Sabinorum eſt oppidum, Varronis patria. hic nundinæ habebantur, & ibi Magiſtratus Rom. jus dicebat.

34. *Tertia vigilia*] Nox in quatuor vigilias divisa erat, & vigilia quælibet in tres horas.

44. *Lentulus venit*] Is erat Prætor, vir pinguis, & obeſus, & ſomnolentus.

54. *Admonitu Allobrogum*] Ex hoc loco patet Allobrogum legatos conſcios fuiſſe conjurationis.

57. *Sicarum*] De his 1. Orat. Parag. 111. l. 39.

turcium

turcium ſine Gallis: fidem ei publicam juſſu ſenatus dedi: hortatus ſum, ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix ſe ex magno timore recreaſſet, à P. Lentulo ſe habere ad 60
Catilinam mandata, & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum [h] deſcriptum, diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille qui & fugientеis [i] exciperet, & ſe 65
cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli juſjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent, pedeſtreis ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſ- 70
ſe ex fatis Sibyllinis, haruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii 75
autem incenſionem viceſimus. hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cùm Lentulo, & cæteris, Satur-

[h] *partitum & diviſum.* [i] *reciperet* & occideret.

58. *Fidem publicam*] Id eſt impunitatem ex fide publica pollicitus eſt Vulturcio. nam ſine autoritate Senatus, etiam a Conſule data non valebat.

61. *Mandata*] Vulturcius habebat mandata, quæ à P. Lentulo, ore proferret ad Catilinam.

66. *Ducibus*] Conjuratos, qui in urbe relicti fuerant à Catilina, duces urbanos nominat.

Ib. *Introducti Galli*] Profert jam Allobrogum indicium, quod actis & ſcriptis primum exponit.

71. *Ex fatis Sibyllinis*] Fata Sibyllina vaticinia ſunt Sibyllarum, quæ, quia fata comprehendunt, fata, & caſus, & interitus fatales vulgo vocabantur.

Ib. *Haruſpicumque reſponſis*] Haruſpex, ſeu Aruſpex hinc dici putatur, quia in ara exta animalium inſpicit. Aliter cenſet Donatus, quod nempe *Haruſpex, ab haruga nominatur. nam Haruga dicitur hoſtia ab hara, in qua concluditur & ſervatur. Hara autem eſt, in qua pecora includuntur.*

Ib. *Tertium Cornelium*] Dicebat Lentulus ex libris Sibyllinis tertium ſe eſſe Cornelium cui regnum portendebatur. Scriptum enim erat in illis carminibus; tria K. K. K. peſſima: quod Græci ad Cappadoces, Cilices, & Cretenſes referebant; Romani vero ad tres Cornelios, Cinnam, Syllam, & Lentulum.

74. *Fatalem hunc*] Ut ipſe accepiſſe ſe dicebat ab Haruſpicibus hunc fatalem annum adveniſſe, qui cruentus Reipub. portendebatur.

75. *Poſt virginum abſolutionem*] Fabia Veſtalis virgo non multo ante hanc conjurationem incæſti cauſam dixit. ei Catilina objectus eſt. Fuit autem abſoluta, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis uxoris, ut tribit Aſconius.

Ib. *Capitolii incenſionem*] L. Scipione & C. Norbano Coſſ. cuſtodum negligentiâ Capitolium conflagravit, paulo ante Syllæ tempora. quod à Q. Catulo poſtea Hortenſio & Metello Coſſ. reſtitutum eſt.

77. *Saturnalibus*] Diem Saturnalium, qui in diem decimum quartum Februarii incidebat; feligere volebant, ad cædem faciendam. quo tempore tota civitas omni generis lætitiæ, & voluptatibus dedita erat.

nalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimiùm id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, [l] tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. primum ostendimus Cethego signum: cognovit. nos linum incidimus: legimus. erat scriptum ipsius manu. Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum [m] præcepissent. Tum Cethegus, qui paulo antè aliquid de gladiis ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ, respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & signum suum. recitatæ sunt tabellæ in eandem fere sententiam: confessus est. tum ostendi tabellas Lentulo, & quæsivi, cognosceretne [n] signum. annuit. est vero, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, & civeis suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit.

III. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum, populumque literæ. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primo negavit: post autem aliquanto, toto indicio expositio atque edito, surrexit: quæsivit à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio. qui cùm illi breviter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent: quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subitò, scelere [a] demens, quanta vis conscientiæ esset, ostendit. nam cum id posset inficiari: repente præter opinionem omnium confessus est: ita eum non modo ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed e-

[l] *literas.* [m] *exposuissent.* [n] *imaginem.* [a] *attonitus.*

81. *Cethego signum*] Antequam literæ referarentur, cum quis ex eis convincendus erat, signum quo signatæ erant cognoscere jubebatur.

Ib. *Cognovit*] Id est agnovit signum suum, sive sigillum, & confessus est.

Ib. *Linum incidimus*] Lineo filo literæ vinciebantur, ne apertæ essent omnibus.

Ib. *Legimus*] Præsente Senatu, & Cethego lectæ sunt illæ literæ.

86. *Ferramentorum*] Ferramenta dicuntur ferrea instrumenta. Posuit hic per Metonymiam *ferramenta*, pro quolibet armorum genere.

89. *In eandem fere sententiam*] Id est quæ fere conveniebant cum illis rebus, quæ in Cethegi tabulis continebantur.

92. *Avi*] Avus illius fuit P. Lentulus qui Gracchum seditiosum interfecit, & grave vulnus accepit, ne quid de summa Reipub. dignitate minueretur. Nota autem quod sæpe in annulis sculpta clarorum virorum capita haberent.

4. *Surrexit*] Lentulus sedebat, quia Senator.

Ib. *Quæsivit à Gallis*] Ab Allobrogibus quæsivit, quos non credebat fore se prodituros.

6. *Respondissent*] Semper asserendo Allobroges responsum dedere, Vulturcium cum eis egisse.

Ib. *Per quem*] Per P. Umbrenum.

7. *Ab eo*] A Lentulo scilicet.

11. *Ingenium illud*] Acutum & excellens fuit ejus ingenium, sed statim defecit.

tiam

tiam propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omneis, improbitaſque defecit. Vulturcius vero ſubitò proferri literas, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen & ſignum & manum ſuam cognovit. erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: QUI SIM, EX EO, QUEM AD TE MISI, COGNOSCES. CURA UT VIR SIS, ET COGITA, QUEM IN LOCUM SIS PROGRESSUS: ET VIDE, QUID JAM TIBI SIT NECESSE. CURA UT OMNIUM TIBI AUXILIA ADJUNGAS, ETIAM [b] INFIMORUM. Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. ſic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam [c] inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed ipſi à ſe viderentur. Indiciis expoſitis atque editis, Quirites, ſenatum conſului de ſumma reipub. quid fieri placeret. dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quod virtute, conſilio, prudentia mea reſpub. periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique uſus eſſem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, cùm ſe prætura abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam trade-

[b] *ſervorum.* [c] *aſpiciebant ſe mutuo.*

14. *Aperiri juſſit*] Nihil renuit ille Vulturcius, quia impunitas ei promiſſa erat.

31. *Ad principibus*] Primus dicebat ſententiam, quem Cenſores Senatus principem legerant. tum ſequebantur viri Conſulares: denique reliqui Senatores. Vide lib. 14. cap. 7. quid de ea re ſcripſerit Gellius autore Varrone.

33. *Ex memoria*] Id eſt exponam, quantum meminiſſe potero.

38. *Antonio*] Is Antonius collega fuit in Conſulatu Ciceronis, ſive Conſul ſecundus, qui primo quidem Catilinæ ſtuduerat, ſed per Ciceronem à conjuratione revocatus eſt. Vide Salluſt.

40. *Se Prætura abdicaſſet*] Privabantur ſuis honoribus ſcelerati cives, antequam Reipub. pœnas darent, quia ſacroſancti habebantur Magiſtratus.

41. *In cuſtodiam*] Non in publicam cuſtodiam dati ſunt, ſed apud aliquos è civibus; ubi laterent incogniti detenti, ne aliquo plebis tumultu educerentur.

rentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem inceadendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad ſollicitandos paſtores Apuliam eſſe attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis quos Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque ea lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœna, republ. conſervata, reliquorum menteis ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, QUOD URBEM INCENDIIS, CÆDE CIVEIS, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ ſupplicatio ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interſit, quod cæteræ bene geſta, hæc una, conſervata repub. conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt: nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, confeſſionibus ſuis, judicio ſenatus non modo prætoris jus, verum etiam civis amiſerat: tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut quæ religio C. Marioi, clariſſimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione, in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

IV. Nunc, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi, periculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam, & comprehenſos tenetis; exiſtima-

53. *Supplicatio*] Supplicatio ex Senatus decreto tum decernebatur, cum quis imperator rem feliciter in bello geſſerat. ibant ad templa, & ad omnia deorum pulvinaria gratias acturi.

56. *Togato contigit*] Hic honos maximus habebatur, & nulli antea *togato* & in urbe manenti decretus erat.

59. *Quod cæteræ bene geſta*] Id eſt, cæteris ſupplicatio decernebatur, qui feliciter pugnaverant in bello: at Ciceroni, quod ſua induſtria à Repub. bellum propulſarit, & hoſtes ſine armis expulerit. Cotta vir ſummo ingenio, & bene de Repub. meritus, aſſentientibus omnibus, hujus decernendæ ſupplicationis autor fuit.

63. *Magiſtratu ſe abdicavit*] Plutarchus de eo ait, poſuiſſe veſtem purpuream in medio Senatu, qua indutus erat, & aſſumpſiſſe ſuæ fortunæ congruam.

Ib. *Quæ religio*] Commendat ſuum illud factum comparatione illius quod a Mario factum eſt: nam nihil moratus eſt ille, quo minus Glauciam interficeret, qui Saturninum tribunum plebis contra Remp molientem ſequutus fuerat. Nulla autem religione tenebatur ſic agere: at ipſe Cicero religione obſtringebatur, quia decretum non ſolum fuit à Senatu ut viderent Conſules, nequid Reſpub. detrimenti caperet, verum etiam, ut Lentulum in cuſtodiam traderent. At Marius tantum juſſus eſt à Senatu Rempub. conſervare, neque ei quicquam de Glaucia demandatum fuerat.

66. *In privato Lentulo*] Cum Magiſtratum depoſuiſſet, privatus cenſebatur. eſt autem argumentum à minore ad majus.

re

re debetis, omneis Catilinæ copias, omneis ſpes, atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnum, nec L. Caſſii adipem, nec C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. omnia norat: omnium aditus tenebat: [a] appellare, tentare, ſollicitare poterat. audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. jam ad cæteras res conficiendas certos homines, delectos ac [b] deſcriptos habebat: neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in [c] caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam [d] molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto antè exitium, ac fati diem reipubl. denuntiaſſet; neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quàm hæc tanta in rempub. conjuratio manifeſto inventa atque deprehenſa eſt. Quòd ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet, quanquam quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri atque obſtiti, tamen, ut leviſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet: neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque conſilio, & geſta & proviſa eſſe videantur. idque cùm conjectura conſequi poſſumus, quòd vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tum vero ita præſentes his temporibus opem

[a] *ſalutare.* [b] *diſpoſitos.* [c] *bellum & caſtra.* [d] *magnitudinem.*

6. *Lentuli ſomnum*] Adducit in contemptum, conjurationis ſocios. De Lentulo paulo ante dictum eſt.

1b. *Caſſii adipem*] Caſſius erat obeſo corpore, ac animo ſtolido.

1b. *Cethegi furioſam temeritatem*] Cethegus cædi præpoſitus fuerat, & damnarat ſæpe ſociorum ignaviam, & tarditatem ad facinus obeundum.

7. *Ille erat*] Catilina maxime omnium formidandus erat, utpote qui norat rationem alloquendi omnes, & ſollicitandi.

9. *Tentare*] Tentabat & explorabat Catilina, quis cujuſque eſſet animus vel pro Republ. vel contra Rempub.

10. *Ad facinus*] Seu bonum, ſeu malum obeundum.

20. *Saturnalia conſtituiſſet*] Saturnalium diebus urbem incendere, & occidere cives ſtatuerat.

27. *Ut leviſſime dicam*] Id eſt, ne gravioribus & atrocioribus verbis utar. nam bellum civile cum ipſo gerendum fuiſſet.

& auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre poſſemus. Nam ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab Occidente faceis, ardoremque cœli, fulminum jactus; ut terræ motus, cæteraque quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc quæ nunc fiunt, [e] canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profecto memoria tenetis, Cotta & Torquato COSS. complureis in Capitolio turreis de cœlo eſſe percuſſas, cum & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe memininiſtis. Quo quidem tempore, cum haruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædeis atque incendia & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati [f] ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt. iidemque juſſerunt ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contra atque ante fuerat, ad Orientem convertere: ac ſe ſpera-

[e] *prænuntiare.* [f] *ſua poteſtate.*

35. *Ut eos*] Id eſt, deos videre poſſemus, licet videri non poſſint. Id dicit propter prodigia quæ his diebus viſa ſunt, quæ portendere aliquid Reipub. videbantur.

36. *Ab occidente faceis*] Apparuerunt ſtellæ crinitæ, quæ cometæ vulgò dicuntur. ſtellæ autem ejuſmodi aliud nihil ſunt quam aër accenſus, qui varias figuras exhibet.

37. *Fulminum jactus*] Varguntius Pompeius de cœlo exanimatus eſt.

Ib. *Terræ motus*] Terræ motu Spoletum totum concuſſum eſt, & quædam ædificia corruerunt. Vide lib. 1. de Divinatione, ubi omnia hæc prodigia verſibus Cicero perſecutus eſt.

41. *Cotta & Torquato Coſſ.*] Anno urbis conditæ 688. quo tempore prior conjuratio facta eſt. de qua Salluſtius.

42. *Complures in Capitolio*] Arx munitiſſima erat in ſaxo Tarpeio, in qua arce plures erant turres.

43. *Statuæ*] Statuæ olim ad æternam poſteritatis memoriam ibi erectæ fuerant.

44. *Legum æra*] Legum æra ſignificant duodecim tabularum leges, quas in ære deſcriptas fuiſſe narrat T. Livius lib. 3.

45. *Romulus*] Per Romulum, Romuli ſtatuam intellige.

46. *Lactentem*] Romulus ſugens lac Lupæ, & aperto ore captans repræſentabatur.

47. *Haruſpices ex tota Etruria*] Aruſpicinæ præ cæteris dediti fuerunt Hetruſci, apud quos Tages, ejus diſciplinæ inventor extitit. imo ex ſenatus authoritate quondam decretum eſt, ut ſex filii principum ſingulis Etruriæ populis hac diſciplina inſtituendi traderentur, ne ars illa vileſceret.

51. *Prope fata*] Decreta divina, ſeu fata, immutari non poſſunt: at ſecundum Tagem, tantum decem annos differri potuerunt.

52. *Ludi decem per dies*] O cæcitatem hominum! quaſi ludis ejuſmodi dii placarentur!

re dixerunt, ſi illud ſignum quod videtis, ſolis ortum, & forum, curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut à S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque à ſuperioribus 60
conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam [g] averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget hæc omnia quæ videmus, præcipueque hanc urbem deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cum eſſet ita reſponſum, cædeis, incendia, 65
interitumque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus; quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata à nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud vero nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur, ut, cùm hodierno die 70
mane per forum meo juſſu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur: quo collocato, atque ad vos ſenatumque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis? Quo etiam majore ſunt iſti odio 75
ſupplicioque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios igneis inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi [h] ſumam, & non ſim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille 80
vos omneis ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum ſollicitatio, ſic à Lentulo, cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis & barbaris, commiſſæque literæ nunquam 85
eſſent profecto, niſi à diis immortalibus [i] huic tantæ audaciæ con-

[g] *perverſus.* [h] *arrogabo.* [i] *tam audacibus.*

59. *Conſules illi*] Cotta & Torquatus.

60. *Superioribus conſulibus*] L. Cæſar & C. Figulus conſules ante Ciceronem fuêre.

72. *In ædem Concordiæ*] In ædem Concordiæ Cicero ſenatum habiturus erat. Tria fuerunt Romæ templa Concordiæ; unum in area Vulcani, aliud in arce, tertium in foro.

Ib. *Signum ſtatueretur*] Jovis ſimulacrum.

79. *Non ſim ferendus*] Prædicat ſummum deorum beneficium, quo ab incendio templa & urbs liberata eſt. quod ſibi arrogare ſine ſumma impietate non poſſet.

84. *Tanta res, tam dementer*] Tanta conjuratio & bellum tam perniciosum excogitatum, ſine ſumma dementia non potuit committi ignotis & barbaris hominibus, id eſt Allobrogibus. nota autem quòd *Barbaros* externos omnes appellabant Romani.

filium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt.

87. *Ex civitate male pacata*] Videntur habuisse civitatem, quæ Allobrogum diceretur. quæ male pacata appellatur, quòd molestissime ferrent imperium pop. Rom. ex quo victi sunt à Q. Fabio, qui Allobrogicus dictus est.

90. *A patriciis*] Quidam erant è conjuratis patricii.

PERORATIO.

V. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti, sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: me uno togato duce & imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omneis civileis dissensiones, neque solum eas quas audistis, sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit, ex urbe ejecit C. Marium custodem hujus urbis; multosque forteis viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius cos. armis ex urbe collegam suum expulit: omnis hic lo-

1. *Ad omnia pulvinaria*] Pulvinaria erant lecti qui sternebantur in templis, cum diis convivium apponebatur, quod sacrificii genus lectisternium dicebatur, aut epulum.

2. *Celebratote illos dies*] Ibant per urbem redimiti pueri, matronæ, virgines, canebantque hymnos compositos in laudem deorum.

3. *Justi*] Justi sunt honores qui rependuntur diis immortalibus, pro acceptis ab ipsis beneficiis.

9. *Sulpicium oppressit*] Cum Syllæ decretum esset à senatu bellum Mithridaticum, egit Marius cum Sulpicio Tribuno plebis, ut ea sibi provincia pop. Rom. suffragiis decerneretur. Sylla interim simulans profectionem ad bellum, exercitum Romam convertit; pugnat in urbe cum Mario & Sulpicio; Sulpicius occiditur, & Marius fugit in Africam. Appianus lib. 1. bell. civil.

10. *Custodem hujus urbis*] Vere Marius urbis Romæ custos fuit, propter confectum à se bellum Cimbricum. Is Arpinas & Ciceronis popularis fuit, quem semper laudat.

11. *Cn. Octavius*] Cn. Octavius habuit collegam Cornelium Cinnam. Octavius partes Syllæ secutus est. Expulit autem Cinnam propter leges quasdam Reipub. perniciosas, quas Octavius ferri noluit. Sic expulsus, consulatu abdicatus est, & hostis patriæ judicatus. Marius rediens ex Africa, cum Cinna se conjungit, Romam obsident, capiunt, eamque civium nobilissimorum sanguine & cædibus replent.

cus acervis corporum & civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario. tum vero clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla: ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione civium, & quanta calamitate reipub. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius interitus reipub. luctum, quam cæterorum. Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempub. pertinerent. non illi nullam eſſe rempub. ſed in ea quæ eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere, voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipub. quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium [a] dijudicaræ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimoque bello (quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Caſſio, Cethego conſtituta, ut omneis qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero [b] ducerentur) ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: & cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, [c] quantum infinitæ cædi reſtitiſſet: tantum autem urbis, quantum flamma [d] obire non potuiſſet: & urbem, & civeis integros incolumeiſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum [e] inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omneis triumphos me-

[a] *terminatæ.* [b] *haberentur.* [c] *reliquum fuiſſet facta cæde infinita.* [d] *attingere.* [e] *nullum triumphum.*

14. *Lumina*] Interfecti ſunt Q Catulus, Merula, Craſſus, Scævola, M. Antonius, & C. Cæſar, præſtantiſſimi Oratores. Vide Livium, lib. 79.

16. *Quanta diminutione civium*] Appianus refert, ex equeſtri ordine duo millia & ſexcentos, ſenatores nonaginta, conſulares quindecim occidiſſe; & Tit. Livius lib. 88. Italiam univerſam cædibus repleviſſe, unde à Suffidio admonitus dicitur, ut aliquos vivere ſineret, ut eſſent quibus imperaret.

17. *Diſſenſit M. Lepidus*] Diſſenſit in eo M. Lepidus, tum quia impediebat ne Syllæ demortui corpus in campo Martio ſepeliretur, cui honos antea tantum Regibus conceſſus fuit, tum quia ejus acta reſcindere conabatur.

18. *Q. Catulo*] Hic Catulus Ciceronem patrem patriæ nominavit.

Ib. *Ipſius interitus*] Pugnavit Lepidus cum Catulo in campo Martio, ubi multa ſuorum clade victus, fugit in Sardiniam, ibique morbo periit.

19. *Cæterorum*] Multi cum eo cæſi ſunt.

22. *Neque hanc urbem conflagrare*] Ii omnes de quibus dixit, volebant aut commutare Reipub. ſtatum, aut in ea dominari tantum; ſed Catilina funditus flammis illam delere voluit.

36. *Nullum monumentum*] Hominibus de patria bene meritis ſtatuæ in roſtris collocabantur.

os,

os, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insig-
40 nia, condi & collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, [f] literarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam
45 fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam: unoque tempore in hac republica duos civeis exstitisse, quorum alter fineis vestri imperii, non terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domicilium sedemque servaret. Sed quoniam earum rerum quas ego gessi, non est ea-
50 dem fortuna atque conditio, quæ illorum qui externa bella gesserunt: quod mihi vivendum sit cum illis quos vici ac subegi: isti hosteis aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. mentes enim hominum audacissimorum sce-
55 leratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet:
60 magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omneis improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me unum converterint;
65 vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod jam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem
70 mihi libeat ascendere. Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica susceptа, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica [g] tractabo, ut me-

[f] *historiis.* [g] *geram.*

40. *Me mutum*] Testatur se rebus mutis non delectari, quales sunt statuæ, nec tacitis, quales sunt triumphi.

46. *Duos cives*] Se & Pompeium notat: Pompeius enim eodem fere tempore piraticum bellum & Mithridaticum confecit: ipse verò civitatem incendio, cives cæde liberavit.

53. *Mea obsint*] Poterat obesse Ciceroni invidia, quam subibat à conjuratis qui supererant.

60. *Magna vis est conscientiæ*] Locus communis de conscientia, qua nulla major vis est.

69. *Videam altius*] Populi beneficio consul erat, qua dignitate nulla fuit illustrior in Repub.

mine-

minuerim ſemper quæ geſſerim, curemque ut ea, virtute, non caſu geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, ve- 75
neramini illum Jovem cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum; atque in veſtra tecta diſcedite; & ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque ac priori nocte feciſtis, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo. 80

75. *Jam nox eſt*] Patet ſub noctem habitam hanc fuiſſe orationem; quod & Plutarchus teſtatur.

76. *Illum Jovem*] Hortatur ad venerationē Jovis Statoris, cujus in templo primam Orationem in Catilinam habuit.

80. *Providebo*] De ſenatuſconſulto pro puniendis conjuratis habendo, proviſurum ſe ac exſequuturum quamprimum pollicetur.

ORATIO QUARTA IN L. CATILINAM, in Senatu.

ARGUMENTUM.

CUM Cicero audiviſſet opifices, alioſque è fæce populi à conjuratorum clientibus & amicis ſollicitari, ad eos per vim ex carcere extrahendos, diſpoſitis undequaque præſidiis, Nonis Decembris ſenatum in curiam convocavit, retulitque, quid fieri de iis placeret, qui traditi erant in carcerem. Syllanus Conſul deſignatus, prior rogatus ſententiam, morte eos mulctandos eſſe pronuntiavit. Cæſar vero, remota mortis ſententia, cæteras omnium ſuppliciorum acerbitates amplexus eſt. Cicero in utramque ſententiam ita diſſeruit, ut inclinaret potius in Syllani ſeveriorem. Itaque totum hujus Orationis argumentum in duabus illis excutiendis ſententiis verſatur: quare ad genus deliberativum pertinet hæc

hæc Oratio; suadet enim ut Syllani potius quam Cæsaris sententiam Patres Conscripti sequantur.

PARTES

Sunt quatuor, Exordium, Propositio, Contentio, & Peroratio.

TEMPUS.

Habita est hæc Oratio Nonis Decembribus, ut ipse lib. 2. ad Atticum scribit.

EVENTUS.

Morte puniti sunt in carcere Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius & Ceparius conjurati.

EXORDIUM,

Sic hortatur senatum Cicero de conjuratorum pœna ferre sententiam fortiter, ut tacite eos occidendos esse suadeat.

I. VIDEO, P. C. in me omnium vestrûm [a] ora atque oculos esse conversos: video vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in [b] malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omneis acerbitates, omneis dolores cruciatusque perferrem; feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, consularibus auspi-

INTERPRETATIO.

[a] *vultus.* [b] *periculis.*

NOTÆ.

7. *Data est*] Quasi fato & deorum decreto, datum sibi esse consulatum dicit, ut multa perferat.

10. *Non forum*] In foro creatum est ei periculum à Catilina.

11. *In quo omnis æquitas*] In foro judicia exercebantur, ubi regnare debet æquitas.

1b. *Non campus*] In campo Martio, captatis auguriis, magistratus creabantur. nam huc se conferre debuit lorica tectus, uti priore oratione dictum est.

ciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo, atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum conſulatus mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos, P. C. populumque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberoſque veſtros, virgineſque Veſtaleis ex acerbiſſima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma; totam Italiam ex bello, & vaſtitate eriperem; quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit; cur egò non lætèr, meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ prope fatalem exſtitiſſe. Quare, P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ; conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras; populi Romani nomen ſalutemque defendite, [c] mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primum debeo ſperare, omneis de-

[c] *miſereri mei.*

12. *Non curia*] In curia Ciceroni minatus eſt Catilina: refert enim Plutarchus tum dixiſſe Catilinam, duo eſſe in Reipub. corpora, quorum alterum caput haberet, ſed ægrum; alterum ſine capite, ſed potens & validum, cui ſe ipſe caput adjungeret.

13. *Commune perfugium*] Plutarchus in vita Gracchorum refert, quod apud Romanos veteres, ne in capitali quidem cauſa reum domi licebat facere, ſed ante domum conſiſtens præco, tuba eum citabat.

Ib. *Non lectus ad quietem*] Equites duo præmiſi fuerant à conjuratis, ut mane Ciceronem in lecto ſuo interficerent, quare ne in lecto quidem quietus fuit.

14. *Sella curulis*] Curules Magiſtratus erant Conſules, Cenſores, Prætores & Ædiles, hinc autem appellati, ut Feſtus ait, quia curru vehebantur, in quo erat ſella eburnea, vel ſaltem ebore tecta, pedibus incurvis, cui inſidebant illi Magiſtratus.

17. *Exitum Conſulatus*] Quia nonis Decembris hanc habuit Orationem Cicero, & Calendis Januariis deſignati Conſules Magiſtratum inire debebant, exitus ejus Conſulatus imminebat.

18. *Veſtaleis*] Veſtales inde dictæ ſunt, quod Veſtæ ſacra, & ignem ejus perpetuum curarent. Longe ante Romam conditam eorum fuit inſtituto, ſi quidem Æneas condito Lanuvio, ibi Veſtæ ædem extruxerit. Dionyſius ait Numam Pompilium primum omnium Veſtales virgines Romæ inſtituiſſe.

Ib. *Templa atque delubra*] Templa (ex Donato) loca ſunt notata ab augure, & diis conſecrata: delubra vero, ubi ſimulacra Deorum ponuntur.

22. *Subeatur*] Proponit ſibi omnia perferenda fortiter & generoſe, quæ erunt pro patriæ defenſione ſubeunda.

23. *Suum nomen*] Nomen nempe Cornelii de quo ſuperiori orat. Paragr. II. not. ad l. 71. Hic autem locus eſt a diſſentaneis. Lentulus enim velut hoſtis patriæ, Ciceroni patriæ ſervatori opponitur.

Ib. *A vatibus*] Per vates, Aruſpices, & verſus Sibyllarum intelligit. De quibus, vide ſuperiorem orationem Paragr. II. not. ad l. 71.

25. *Fatalem exſtitiſſe*] Stoicorum more loquitur, qui omnia fato advenire volebant. quaſi in fatis eſſet, ut per ipſum Reſpub. conſervaretur.

os,

os, qui huic urbi præsident, pro eo mihi ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non movear, bonorumque omnium lacrymis, à quibus me [d] circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei; neque ille, qui exspectans hujus exitum diei astat in conspectu meo gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam [e] si vis aliqua me oppresserit, potius quam ut & illi, & nos unà cum repub. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipub. salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Sa-

[d] *circundatum.* [e] *pereundum esset mihi.*

29. *Urbi præsident*] Credebant illi veteres urbem quamlibet suos habere Deos tutelares. Vide Macrobium lib. 3. Saturn. Unde Romani urbem obsessuri, prius Deos ejus tutelares sibi propitios invocabant.

Ib. *Relaturos gratiam*] Referre gratiam dii dicuntur, cum suis cultoribus bene faciunt.

31. *Turpis mors*] Turpis mors ea dicitur, quæ ob turpem causam accidit. at gloriosa erit Ciceroni, si in defendenda patria moriatur.

Ib. *Immatura Consulari*] Immatura mors est, quæ ante cursum gloriæ peractum accidit. cum igitur ad consulatum, maximam omnium dignitatem, pervenerit Cicero, jam ei mors evenire immatura nequit.

32. *Misera sapienti*] Stoici etiam in tormentis beatum esse censebant sapientem.

33. *Fratris carissimi*] Frater ipsius Quintus, cognati reliqui, ac propinqui aderant, ut viderent quem exitum res habitura esset, & an morte mulctarentur conjurati. refert Plutarchus Quintum non mediocriter Ciceronem impulisse ad sumendum de conjuratis supplicium.

35. *Exanimata uxor*] Terentiam uxorem metu & pavore consternatam esse ait.

35. *Filia*] Tullia Ciceronis filia nominabatur, quæ forma, moribus, & doctrina excellens fuisse dicitur.

Ib. *Parvulus filius*] Filius Ciceronis à patre Marco Marcus dictus est. is post mortem patris, Augusti Cæsaris in Consulatu collega fuit, ut Plutarchus refert.

37. *Tanquam obsidem*] Obsides quidem ii dicuntur, qui à victis victori dantur: sed hic obses ponitur pro sponsore Consulatus Ciceronis. Nam cum unice à Cicerone filius diligeretur, confirmabat nihil suscepturum patrem, nisi quod saluti Reipub. foret; quia salus liberorum & incolumitas à salute & incolumitate Reipub. dependet.

38. *Gener*] Tullia filia Ciceronis tres habuit maritos, ex primo matrimonio Crassipedem, ut ex lib. 1. Epist. famil. patet, ex secundo Dolabellam, ex tertio Pisonem, hic de Calp. Pisone agitur.

42. *Omnes procellas*] Per procellas intelligit omnia pericula. translatio à maris tempestate.

43. *Tiberius Gracchus*] Tiberius cum fieri vellet Tribunus plebis, occisus est à Scipione Nasica. ut refert Livius lib. 58.

44. *Agrarios*] Seditiosos illos notat, qui legi Agrariæ favebant, nempe ut agri sibi distribuerentur.

turni-

turninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur: ſed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtrûm omnium cædem, ad Catilinam accipiendum Romæ [f] reſtiterunt. tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: ſollicitantur Allobroges: [g] ſervitia excitantur: Catilina accerſitur: id eſt initum conſilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reip. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaviſtis: primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis, & mea virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis: deinde, quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura coëgiſtis: tum, quod eum, & cæteros, de quibus judicaviſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximeque, quod meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante mē eſt hemini: poſtremò heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis ampliſſima. quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.

[f] *remanſerunt.* [g] *ſervi.*

45. *Memmium occidit*] Saturninus Tribunus pleb. Memmium candidatum Conſulatus ac ſuum competitorem, quem ſuis actionibus adverſarium timebat, interfecit.

49. *Sollicitantur Allobroges*] Sollicitabantur Allobroges à Catilinariis, ut ex eorum patet literis, quas ad Allobrogum Senatum dederant. Vide ſuperiorem orationem, ubi luſe de his, & aliis ſequentibus dictum eſt.

63. *Damnati eſſe videantur*] Ex Salluſtio habemus. Senatum judicaviſſe hos conjuratos feciſſe contra Rempub.

PROPOSITIO.

Proponit conjuratos morte mulctandos eſſe; primum ambigue; & celeriter propter imminens periculum.

II. Sed ego inſtitui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid cenſeatis. illa [a] prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, nova quædam miſceri & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus nunquam putavi. Nunc quidquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis, huic ſi paucos putatis [b] affineis

[a] *præmonebo.* [b] *conſcios.*

esse, vehementer erratis. Latiùs opinione dissēminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, & [c] obscure serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi [d] sustentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

[c] *latenter.* [d] *ferendo & differendo.*

PARTITIO & CONTENTIO.

Proponit utramque sententiam, ac ita discutit, ut Cæsaris quasi popularem laudet, sed Silani, in quam inclinat, latius explicet.

III. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse mulctandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum supplicio rum omneis acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omneis, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, puncto temporis frui vita & hoc communi [a] spiritu non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republ. esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii caussa constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt: [b] vincula vero, & ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare: decernatur tamen, si placet. Ego enim [c] suscipiam, &, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium caussa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vin-

[a] *aere.* [b] *perpetuus carcer.* [c] *recipiam* in me.

1. *Silani*] Silanus & Cæsar viri Consulares, primi suas sententias protulerunt, quas passim reliqui sequuti sunt.

11. *Necessitatem naturæ*] Cum quis extrema senectute, aut morbo perit, dicitur necessitate naturæ mori, quia omnia occidant necesse est.

12. *Quietem esse*] Cum quis sibi mortem inferebat, tunc mors ab illis quies dicebatur: quare enim mori vult, nisi ut quietem ab aliquo incommodo sibi quærat.

15. *Municipiis*] Municipia, liberæ erant civitates.

Ib. *Habere videtur, &c.*] Dilemma hic facit Cicero, aut illa municipia rogare, aut iis imperare oportet, ut accipiant illos conjuratos: quod utrumque refellit.

16. *Decernatur*] Id est decernatur à Senatu ut per municipia distribuantur, nemoque audeat eos sublevare.

cula

cula ruperit: horribileis cuſtodias circundat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit; ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi ac corporis, & omneis ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc, P. C. ego [d] mea video quid interſit, ſi eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minus erunt, hoc monitore, & autore hujuſce ſententiæ, mihi [e] populares impetus pertimeſcendi: ſin illam alteram ſecuti eritis; neſcio an amplius mihi negotii contrahatur. ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum eſt quid interſit inter lenitatem concionatorum, & animum vere popularem, ſaluti populi conſulentem. Video de iſtis, qui ſe populareis haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. is & nudiuſtertius in cuſtodiam civeis Romanos Cethegum, & P. Lentulum dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re

[d] *video quam utile ſit mihi.* [e] *populi.*

22. *Levare poſſit*] Niſi velit ſe hoſtem patriæ profiteri.

25. *Uno dolore animi & corporis*] Si vita conjuratis adempta eſſet, ab omni corporis & animi dolore vacui eſſent. loquitur autem ex ſententia Cæſaris, qui cenſebat animam cum corpore extingui.

27. *Apud inferos*] Inferos negat eſſe Cicero lib. 1. Tuſcul. quæſt. quos nos Chriſtiani & credimus, & formidamus.

32. *Hoc monitore*] Cæſare.

33. *Illam alteram*] De Silani Conſulis deſignati ſententia loquitur.

34. *Negotii contrahatur*] Non minus periculi ſibi incumbere declarat ſi Silani, quam ſi Cæſaris ſententiam ſequantur.

37. *Tanquam obſidem*] Laudat Cæſaris ſententiam, tanquam is bene de Repub. ſentiret: nam revera multi eum favere conjuratis ſuſpicabantur: alii molliore hac pœna, ſibi apud populum dominatum affectare.

38. *Concionatorum*] Per concionatores vel illos tribunos plebis, qui conciones apud populum ſeditioſas habebant, vel eos, qui omnes concionum ventos colligebant, indicat.

40. *Non neminem*] Carpit aliquem incognitum, è Senatorum numero, qui ut popularis haberetur, eo die venire noluit in ſenatum. Huic anteponit Cæſarem, qui revera popularis eſt, & ſalutis publicæ ſtudioſus.

45. *Quæſitori*] Se quæſitorem vocat, quia conjurationem detexit.

Ib. *Gratulationem*] Loquitur de ſupplicatione, quæ decreta fuit à Senatu, vide orat. ſuperiorem Paragr. III. not. ad l. 53.

& cauſſa judicarit. At vero C. Cæſar intelligit, legem Sempro-
niam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipub. ſit ho-
ſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem le-
gis Sempronię, juſſu populi pœnas reip, dependiſſe. idem etiam ip-
ſum largitorem Lentulum, & prodigum, non putat, cum de pernicie
reip. & exitio hujus urbis tam acerbe tamque crudeliter cogitarit,
appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus atque leniſſimus
non dubitat P. Lentulum [f] æternis tenebris vinculiſque mandare:
& ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio [g] levando ſe jactare,
& in pernicieſam reipub. poſthac popularis eſſe poſſit. adjungit etiam
publicationem bonorum, ut omneis animi cruciatus, & corporis, e-
tiam egeſtas ac mendicitas conſequatur. Quamobrem ſive hoc ſta-
tueritis; dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano ca-
rum atque jucundum: ſive illam Silani ſententiam ſequi malueritis;
facile me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque
obtinebo eam multo leviorem fuiſſe. Quanquam, P. C. quæ poteſt
eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de
meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalva rep. vobiſcum perfrui liceat,
ut ego quòd in hac cauſſa vehementior ſum, non atrocitate animi
moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam huma-
nitate, & miſericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lu-
cem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno in-
cendio concidentem: cerno animo ſepulta in patria miſeros, atque
inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Ce-
thegi, & furor in veſtra cæde bacchantis. Cum verò mihi propo-
ſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe fatis ſperaſſe confeſſus eſt; pur-
puratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam: tum
lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum, atque pue-
rorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco: & quia
mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcir-

[f] *detrudere in perpetuum carcerem.* [g] *minuendo.*

46. *Legem Sempronium*] Lege lata à C. Graccho cautum eſt, ne injuſſu pop. Rom. quiſquam civis Rom. morte plectatur. at lex hæc non favet conjuratis nam hoſtes illi judicati non jure civium gaudent amplius.

49. *Dependiſſe*] Interfectus eſt Gracchus ab Opimio Conſule, tanquam pernicioſæ legis autor, atque ita Reipub. pœnas dedit.

50. *Largitorem & prodigum.*] Largitor is dicitur, qui ſpe dignitatis largitur & effundit pecunias in populum: *prodigus* vero qui in ſocietatibus ſua bona profundit.

66. *Videor enim mihi*] Mirifica deſcriptio ſeu ſubjectio malorum impendentium à conjuratis.

67. *Arcem omnium gentium*] Romam arcem omnium gentium appellat, quia ad eam omnes nationes confugiunt. alludit autem ad Aſylum Romuli, de quo Livius lib. 1.

71. *Purpuratum Gabinium*] Purpura ſignum fuit regiæ poteſtatis: quare Conſules Rom. gerebant faſciam quandam purpuream in togis, qua Magiſtratus ſui autoritatem oſtenderent.

75. *Miſera atq; miſeranda*] Cælius ſic ait duo illa verba inter ſe differre, quod *miſer* ſit qui meritis pœnis afficitur, *miſerandus* vero, qui immeritus patitur.

co

eo in eos qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo.

IV. Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſervo non quam acerbiſſimum ſumpſerit, utrum is clemens ac miſericors, an inhumanus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi vero [a] importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt, qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipublicæ domicilium delere conati ſunt, qui id egerunt ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſi remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi vero cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus, & amantiſſimus reipub. crudelior nudiuſtertius eſt viſus, cum ſororis ſuæ, feminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem vita privandum eſſe dixit; cum avum juſſu coſſ. interfectum, filiumque ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ reip. conſilium? Largitionis voluntas tum in republica verſata eſt, & par-

[a] *crudelis.*

1. *Etenim quæro*] Argumentum affert ab exemplo ficto, ſic autem illud profert. non eſt crudelitas interfici ſervum à patrefamilias, qui uxorem ejus & liberos interfecit; ergo neque conjuratos, qui ſervi patriæ, eam perdere voluerunt.

5. *Dolorem*] Dolorem conceptum videlicet ex uxore & liberis interfectis, & incenſa domo.

9 *Gentem*. Gens Allobrogum ſemper infenſiſſima fuit pop. Rom.

10. *Si vehementiſſimi*] Ait quod ſumma ſit miſericordia in patriam ſi plectantur conjurati, at ſumma inhumanitas ſi ipſis parcatur.

13. *Niſi vero*] Probat ab exemplo L. Cæſaris, crudeliter non agi cum conjuratis ſi interficiantur, ſiquidem dixit Lentulum principem conjurationis, & ſororis ſuæ virum, quem præſentem & audientem videbat in Senatu, ſibi morte dignum videri.

14. *Sororis ſuæ*] Lucii Cæſaris ſoror, & uxor Lentuli Julia vocabatur, & ex priori matrimonio illius M. Antonii mater, qui poſtea triumvir fuit. Ex hoc autem Lentuli ſupplicio, ut refert Plutarc. in vita Ant. fons inimicitiarum, quæ Ciceronem inter & Antonium interceſſerunt, redundavit.

16. *Cum avum*] Jam confirmat quod dixit Cæſar, videlicet Lentulum morte afficiendum eſſe; quod avus ejus longe minori ſcelere infectus, tamen juſſu Opimii Conſulis interfectus fuiſſet. avus porro maternus L. Cæſaris fuerat M. Fulvius Flaccus: nam ejus filiam L. Cæſar hujus Lucii pater, in matrimonio habuerat.

16. *Filiumque ejus impuberem*] Habebat filium vix annos natum viginti, quem mittebat ut pacis tantum conditiones proponeret, adoleſcentem ornatiſſimum, cujus frater major in acie perierat, qui tamen in carcere necatus eſt.

18. *Quorum quod ſimile factum*] Nullum tantum illi facinus conceperant, quantum Lentulus ille ſeditioſorum princeps; ergo longe acerbiori morte dignus eſt.

19. *Largitionis voluntas*] Volebat Gracchus tenuioribus civibus agros largi-

partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus, & grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipub. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reip. Gallos accersivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros civeis interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefario, nimis aliquid severe statuisse videamini: cùm multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P. C. dissimulare non possum. jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aureis meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, [b] transigenda. Omnia provisa, parata, & constituta sunt, P. C. cùm mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad summum imperium retinendum, & communeis fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est, post urbem conditam, hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui,

[b] *exequenda.*

giri, dare vestimenta militibus sine stipendiorum diminutione &c. his largitionibus veniebat tantum in suspicionem imperii affectandi.

20. *Partium quædam contentio*] Contendebant inter se tantum populus, & Senatus seu patricii.

Ib. *Hujus avus Lentuli*] In illa seditione, ut his verbis refert Valer. Max. lib. 5. cap. 3. *P. Lentulus* hujus seditiosi Lentuli avus, *clarissimus & amantissimus civis Reipub. in Aventino C. Gracchi nefarios conatus & aciem pia ac forti pugna magnis vulneribus exceptis* fugavit.

23. *Hic ad evertenda fundamenta*] Argumentatur jam à minori ad majus. nam si morte dignus propter suspicionem Gracchus judicatus erit, aut quia visus solum est minuere dignitatem populi; graviori morte dignus judicari debet, qui fundamenta Reipub. evertere voluit: quod probat amplificatione per distributionem.

Ib. *Gallos accersivit*] Allobroges sunt, quos nomine Gallorum exprimit ad invidiam conciliandam, quia Galli infensissimi erant Romanis.

24. *Attribuit nos*] Cuique conjuratorum suum munus attributum erat, ut sæpe jam in istis orationibus dictum est: at Cethego ut Ciceronem & Senatores interficeret.

26. *Vereamini, censeo*] Ironia. non enim dubitandum est de morte ipsis inferenda.

30. *Sed quæ exaudio*] Occupatione utitur, ut eos præveniat, qui satis non esse præsidii Ciceroni dicere potuissent ad eos morte afficiendos, si ita de iis Senatus decerneret.

38. *Plenum est forum*] Habebatur hæc oratio in foro Romano, quod erat in Capitolio, quod omnium nobilissimum fuit.

Ib. *Hujus loci ac templi*] Varia templa fuerunt circa forum, per quæ in causa Milonis præsidia Pompeius disposuit, vel templum ait, quia in loco sacro semper Senatus habebatur.

40. *In quæ omnes sentirent*] In aliis contentionibus suas quisque partes sequebatur; ut in tumultibus civilibus, nobiles Syllæ, plebeii Mario adhærebat. at in hac causa nemo præter conjuratos paucos Catilinæ & Lentulo favit.

cùm

cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quam ſoli perire voluerunt. hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri vero dii immortaleis! qua [c] frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem, ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reip. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum atque hæc cauſſa conjungit. quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, [d] confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipub. partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipub. conveniſſe video tribunos ærarios fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos: quos cùm caſu hic dies ad ærarium frequenteis advocaſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam [e] tenuiſſimorum. Quis eſt enim cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum vero dulce atque jucundum? [f] Operæpretium eſt, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute ac fortuna, civitatis jus

[c] *multitudine, deſiderio, fortitudine.* [d] *promitto.* [e] *pauperrimorum.* [f] *eſt res digna.*

42. *Hoſce homines*] Secernit conjuratos viros impios & infames à cæteris civibus.

45. *Ad communem dignitatem*] Per communem dignitatem, libertatem intelligit, qua nihil homini melius eſt.

47. *Summam ordinis*] Per ſummam ordinis, ſummum imperium ſeu primas reipub. partes accipit, quas ita proprias ſenatui eſſe concedit, ut tamen nullis concedant equites amore in rempub.

48 *Multorum annorum diſſenſione*] Tulerat Sempronius Tribunus pleb. Q. Cæcilio, T. Quinctio coſſ. anno urbis ſexcenteſimo trigeſimo, ut judicia quæ penes ſenatum fuerant, ad ſolos equites transferrentur. Hinc ſemper diſſenſerunt ſenatores ab equitibus. Poſtea à Sylla ab equitibus ad ſenatores tranſlata ſunt anno ſexcenteſimo ſeptuageſimo tertio: denique anno ſexcenteſimo octogeſimo tertio, à Cotta ſenatoribus, equitibus & tribunis ærariis communicata ſunt: atque ita omnes ordines ad concordiam revocati ſunt.

54. *Tribunos ærarios*] Tribunos ærarios dicimus *receptores generales*, quibus etiam cum ſenatu & equeſtri ordine Aurelius Cotta prætor lege lata, judicandi poteſtatem fecit.

Ib. *Scribas*] Scribarum ordo honeſtus erat, eorum erat munus acta publica ſcribere. Vide actionem quintam in Verrem, ubi luſe de iis loquitur Cicero.

55. *Expectatione ſortis*] Sorte miniſteria ad ærarium præſtabant Scribæ; imo eorum ſortitio fiebat, qui in provincias ſequerentur magiſtratus.

56. *Ingenuorum*] Ingenui dicuntur, qui ſtatim ac naſcuntur, liberi ſunt. Vide Cic. lib. 1. de Inventione, ubi de iis agit.

60. *Libertinorum hominum*] Libertini dicuntur, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt. & qui probitate & fortitudine ſua bene merendo de dominis, libertate & civitate donati ſunt.

consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ atque operis, & quæstus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non [g] cursum hunc otiosum vitæ suæ saluum esse velint. Multo verò maxima pars eorum qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est [h] otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est.

[g] *hanc brevitatem vitæ placatam.* [h] *pacis.*

62. *Hinc nati*] Lentulum & Cethegum intelligit, qui nati Romæ, eam quasi urbem hostium ferro flammaque delere voluerunt.

67. *Tolerabili conditione*] Tolerabili conditione servus esse dicitur, qui dominos crudeles & duros non habet.

68. *Obstare cupiat*] Illorum conjuratorum civium audaciæ nemo non resistere vult.

72. *Concursare*] Sallustius. refert quod Lentuli clientes & liberti diversis itineribus per urbem opifices & servitia concitare conati sunt, ut vi eum ex carcere extraherent.

75. *Sellæ atque operis*] Sella seu officina locus est, ubi opifices suas operas faciunt. A Sella vero Sellularii illi dicti sunt.

76. *Cubile ac lectulum*] Utrumque videtur distinguere Cicero. fortè vilius fuit cubile quam lectus, cum illud talpis & corvis a Virgilio, lib. Georg. 1. assignetur.

78. *In tabernis sunt*] In tabernis res vendendæ proponuntur a Propolis. Sumitur etiam *taberna* pro *caupona*, ubi pretium hospitii solvitur.

PERORATIO.

In hac peroratione postulat, & hortatur senatum, ut Silani sententiam sequatur, cui se obtemperaturum profitetur.

V. Quæ cum ita sint, P. C. vobis populi Rom. præsidia non desunt: vos ne populo Rom. deesse videamini, providete. Habetis

tis consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, [a] non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempub. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex [b] manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis [c] arcem & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omneis ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili caussa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox pene delerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pene [d] præcurritis, excitarem, locutus sum, sed ut mea vox, quæ debet esse in republica [e] princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta [f] manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem & infirmam, contemptam & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus [g] valuerit quam vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tamen laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Afri-

[a] *non ut vivat sibi.* [b] *precatur.* [c] *arcem Capitolinam.* [d] *prævenitis.* [e] *prima.* [f] *multitudo.* [g] *potuerit.*

8. *Penatium*] Penates dii selecti sunt duodecim, qui & dii patrii dicebantur, seu domestici, quod penes nos nati sunt, sive penitus insident, vel per quos spiramus.

9. *Ignem Vestæ*] Ignis erat in ara perpetuus, quem curabant virgines Vestales.

10. *Delubra*] Delubra sacella sunt in templis.

12. *De focis*] Focus locus est, ubi ignis fovetur, & ubi putabant deos Penates & domesticos Lares residere.

19. *Una nox*] Saturnalium nocte cædem facere debebant conjurati.

27. *Sed eam*] Multitudinem eam dicit conflatam è vili plebecula, à quâ nihil formidandum.

33. *Bene gestæ*] Bene gesta Respub. tum dicebatur, cum hostes devicti erant.

35. *Sit Scipio clarus*] Scipio Africanus

Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbeis huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes iisdem, quibus Solis cursus, regionibus ac terminis continentur: erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. nisi fortè majus est, patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ quam domesticæ: quòd hostes [h] alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum à pernicie reipublicæ repueris, neque vi coërcere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit. Quæ cum ita sint, patres conscripti,

[h] *externi*.

nus major anno 15. secundi belli Punici, traduxit exercitum in Africam: quare Annibal decedere ex Italia, & subvenire patriæ coactus est. Vide Livium, lib 30.

36. *Ornetur alter*] Minor Africanus, filius Pauli adoptatus est à superioris Africani filio. Vide Flor. lib. 2. cap. 1. & 18.

38. *Carthaginem*] Carthago fuit urbs Africæ celeberrima & Romæ æmula, à Didone condita septuagesimo post Romam anno. à Scipione deleta fuit cum Carthagine nova in Hispania Bætica.

Ib. *Numantiam*] Numantia urbs fuit Hispaniæ Tarraconensis, à Romanis obsessa & victa.

39. *Paullus ille*] Hujus vitam scripsit Plutarchus.

Ib. *Cujus currum*] Cum triumphabant victores, ante eorum currum victi duces duci solebant in pompam.

40. *Marius*] Marius Teutones & Ambrones duobus præliis ad Aquas Sextias in Provincia, & Cimbros eorum socios in agro Claudio superavit, cæsis eorum ducentis millibus, & captis nonaginta. Vide Plutarchum in vita Marii.

42. *Pompeius*] De eo fuse in Oratione pro lege Manil.

46. *Quò victores revertantur*] Debent habere victores urbem quò revertantur, ut ibi debitum suæ virtuti triumphum referant. unde lib. 1. Offic. refert ipse Cicero de Pompeio, quòd sibi dixerit, *frustra se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in Rempub. beneficio, ubi triumpharet, habiturus esset*. Cum autem arderet hæc conjuratio, tum in Asia Pompeius cum Mithridate bellum gerebat.

48. *Recepti*] Qui se dedunt, recipiuntur in populi Rom. amicitiam.

pro

pro imperio, pro exercitu, pro provincia quam neglexi, pro triumpho cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis, veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in 65
vos ſingularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis, totiuſque mei conſulatus memoriam poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit atque ſuperaverit, commendo vobis parvum meum filium, cui profectò ſatis 70
erit præſidii, non ſolum ad ſalutem, verum etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, P. C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac fo- 75
cis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa rep. decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet, & ea quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit. 80

61. *Pro imperio*] Conſulibus provinciæ adminiſtrandæ decernebantur, dabantur exercitus, & re bene geſta triumphus decernebatur, quo nihil apud Romanos ad gloriam fuit illuſtrius.

63. *Pro clientelis*]. Clientes dicebantur qui patronos honorabant. nam Romulus, cum patres plebeioſque diſtreviſſet, ne qua inter eos eſſet diſſenſio, permiſit unicuique plebeio, ut quemcunque è patribus vellet, patronum ſibi compararet. hunc autem, honoris cauſa, domo deducebant in Senatum, &c. Vide Sigonium. lib 1. cap. 7.

Ib. *Hoſpitiiſque provincialibus*] Hoſpitia multa ſibi in provincia Siciliæ comparavit Cicero.

71. *Meum filium*] M. Ciceronem filium ſenatui commendat, cui poſtea ſcripſit libros de Officiis, & qui legitima ætate collega Octavii Auguſti Cæſaris in conſulatu, Antonii ſtatuas dejecit, qui interficiendum Ciceronem patrem curaverat.

79. *Parere veſtris decretis*] Pollicetur ſe obtemperaturum eſſe ſenatus decretis, ſi velit conjuratos morte mulctari.

80. *Per ſe ipſum præſtare*] Pollicetur iterum ſe ſtatuta à ſenatu, ſine cujuſquam alterius ope & periculo præſtiturum.

PRO-

PRO
L. MURÆNA.

ARGUMENTUM.

Licinius Muræna plebeio genere natus, patrem habuit L. Murænam, qui in prætura cum adolescente filio de Mithridate triumphavit. Acta sub patre adolescentia, mox Quæstor una cum Ser. Sulpitio factus est, deinde legatus L. Lucullo in Asiam contra Mithridatem, ubi singulari fide ac diligentia, industriam suam Imperatori probavit. Ædilitatem deinde & Præturam obtinuit, quam primum Romæ in jure dicendo, deinde in Gallia cisalpina gessit. Inde petiit Consulatum cum Syllano, L. Catilina, & Servio Sulpitio. Is cum Syllano Consul designatus, à Sulpitio de ambitu accusatus est. Tria fuerunt accusationis capita; unum in mores Murænæ, quod in Asia fuerit, quodque saltaverit; alterum in genus. quia Sulpitius dignitate Murænâ superior est, quod Patricius, quod juris civilis peritus, quod in quæstura, quod in prætura prior renuntiatus: Muræna vero, quod Plebeio, aut equestri saltem genere natus est, & in exercitu fere semper fuit. Tertium ambitus fuit, quod contra legem Calpburniam & senatusconsultum, multi candidato Murænæ obviam venissent; quod multi sectati sint; quod ad spectandos gladiatores tributim locum dederit; quod ad prandia vulgo invitarit.

PERSONÆ.

Tres fuerunt accusatores Murænæ; Sulpitius, qui competitor illius fuerat, & repulsam tulerat; Cn. Posthumius adolescens, M. Porcius Cato, quem, in ejus vita, scripsit Plutarchus, juravisse se eum accusaturum quem pecuniam populo dare cognovisset. Defenderunt vero Murænam Q. Hortensius, M. Crassus, & M. Cicero; qui, cum Hortensium eloquentiæ laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquievit, usque eo, ut nimiis curis & vigiliis afflictus, inferior quam ille in actione visus fuerit.

TEMPUS.

Acta fuit hæc causa sub finem anni urbis conditæ 690. ipso Cicerone & Antonio Coss. antequam Muræna magistratum iniret.

EVEN-

EVENTUS.

Felix fuit Ciceroni & Murænæ, quandoquidem anno proximo ſequenti conſulatum geſſit.

PARTES

Sunt Exordium, Propoſitio cum diſtributione, Contentio, Peroratio.

EXORDIUM.

Exordium duas partes habet. Prima precationem continet, quam fecit de more pro felici Muræna conſulatu, qua eidem ſibique judicum benevolentiam conciliat, eorum extollendo potentiam, quam à diis tranſlatam habent.

Secunda pars continet excuſationem apud Catonem & Sulpitium, duos Muræna accuſatores.

I. QUÆ precatus ſum à diis immortalibus, Judices, more inſtitutoque majorum, illo die quo auſpicatò comitiis centuriatis L. Murænam conſulem [a] renuntiavi, ut ea res mihi [b] magiſtra-

INTERPRETATIO.

[a] *declaravi.* [b] *conſulatui.*

NOTÆ.

1. *More*] Julius Feſtus, lib. 13. de verborum ſignificatione, *Mos eſt*, inquit, *inſtitutum patrium pertinens ad religiones, cæremoniaſque majorum.*

2. *Inſtitutoque*) Ex Macrobio, lib. 3. cap. 8. Saturn. *inſtitutum certi authoris eſt.* quod vulgus laudabilem conſuetudinem appellat.

Ib. *Auſpicatò*] Id eſt, captatis auſpiciis, ſine quibus nihil prorſus vel publice, vel privatim apud Romanos agebatur.

Ib. *Comitiis*] Comitia fuerunt populi cœtus quem Magiſtratus legitime convocabat, ut aliquid ſuo ſuffragio vel juberet vel prohiberet. Eorum vero tria genera extiterunt, Curiata, Centuriata, & Tributa. *Curiata* Romulus, *Centuriata* Ser. Tullius, *Tributa* Tribuni plebis in Remp. intulerunt. *Curiata* dicta ſunt cùm populus in Curias, *Centuriata* cùm in Centurias, *Tributa* cùm in Tribus deſcriptus ſuffragium tulit. Curiæ porrò triginta fuerunt illæ partes in quas Romulus populum Rom. diſtribuit; Centuriæ vero ſunt illi Conventus populi ad Concilia per Centenas turbas ex cenſu & ætate diviſi: Tribus denique ſunt tres illæ partes in quas primum Populus Rom. deſcriptus eſt à Romulo (inquit Dionyſius) ubi primum ab agreſti illa Albanorum, Convenarumque multitudine Rex declaratus eſt.

Ib. *Centuriatis*] Centuriata comitia fuerunt maxima & juſta, in quibus conſul & majores magiſtratus creabantur à populo ex ſingulis centuriis ſecundum cenſum ordinis & ætatis deſcripto. Curiata verò minora fuêre, quibus ex generibus omnium ætatum, ordinum promiſcua multitudine populus de

giſtratuique meo, populo, plebique Romanæ bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iiſdem diis immortalibus ob ejuſdem hominis conſulatum unà cum [c] ſalute obtinendum, & ut veſtræ mentes atque ſententiæ cum populi Rom. voluntate, ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis populoque Rom. pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quod ſi illa ſolemnis comitiorum precatio conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim & religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante, datus eſſet, ea res fauſte, feliciter, proſpereque eveniret. Quæ cum ita ſint, Judices, & cum omnis deorum immortalium poteſtas, aut tranſlata ſit ad vos, aut [d] certe communicata vobiſcum: idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit: ut ejuſdem hominis voce & declaratus conſul, & defenſus, beneficium populi Rom. cum veſtra atque omnium civium ſalute tueatur. Et quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſſæ reprehenſa eſt; antequam pro L. Muræna dicere inſti-

[c] *abſolutione.* [d] *ſaltem.*

de minoribus magiſtratibus, & rebus militaribus ſuffragium ferebat. Tributis etiam minores Magiſtratus creabantur atque in iis etiam agebatur de legibus ferendis quas plebs Magiſtratu publico rogante, conſtituebat. Nota autem quòd etiam Comitia Calata nominantur, non autem proprium & peculiare genus efficiunt; nam omnia primum Calata Comitia dicta ſunt. quia per præcones Patres vocabantur, plebeii vero per cornicines. hâc autem voce *Calare* id eſt, vocare dicta ſunt, Cùm vero verbum hoc deſiiſſet in uſu eſſe, retentum eſt nomen Calatorum Comitiorum in his tantum quæ pro Collegio Pontificum, aut Regis ſacrorum aut Flaminum inaugurandorum, vel Teſtamentorum Condendorum Causâ fiebant. De his omnibus Comitiis fusè tractat Roſinus lib. 6. hunc Conſule.

4. *Populo plebique*] Plebs à populo eo differt, quo ſpecies à genere: nam appellatione populi, univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione, ſine Patriciis & Senatoribus cæteri cives ſignificantur. Hinc plebiſcitum definitur lex quam plebs, non populus accipit. Ad plebem autem pertinere cenſebantur opifices, Ruſtici qui agros colebant, & denique hominum genus abjectum quod vitam laboribus propter inopiam tolerabat.

7. *Suffragiis*] Populi ſuffragiis conſules eligebantur, iiſque conſul Muræna factus eſt.

9. *Quod ſi illa ſolemnis*] Auget illam ipſam ſententiam: ſi qua vis eſt in precatione, quod ad publicum jus attinet, eandem eſſe ait in privato. cum igitur facta ſit pro toto pop. Rom. etiam facta eſt pro Muræna.

12. *Eis quoque hominibus*] Syllano & Murænæ fauſta precatus eſt, cum pro toto populo preces fecit.

13. *Me rogante*] Vel ait ſe præfuiſſe comitiis centuriatis, in quibus Muræna creatus eſt vel ſe populum rogaviſſe, ut Murænam conſulem eligeret. Sic autem Conſul rogabat, *velitis, jubeatis, Quirites, hunc aut illum Conſulem fieri.*

18. *Beneficium pop. Rom.*] Conſulatum beneficium populi vocat, quia à populo Romano ſuffragiis Murænæ & conſuli cuivis concedebatur.

19. *Et quoniam*] Altera pars Exordii, in qua objectis ſibi criminibus reſpondet.

tuo;

tuo, pro me ipſo pauca dicam: non quo mihi potior hoc quidem in tempore ſit officii mei, quam hujuſce ſalutis defenſio: ſed, ut, meo facto, vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentiſſime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe [e] rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitus latorem, & tam ſevere geſto conſulatu, cauſſam L. Murænæ attingere, cujus reprehenſio me vehementer movet, non ſolum ut vobis, Judices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquius conſulem defendi, quam à conſule? Quis mihi in repub. poteſt aut debet eſſe conjunctior, quam is cui reſpub. à me uno traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus & periculis ſuſtentata? Quod ſi in iis rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is periculum judicii præſtare debet, qui ſe nexu obligavit: profecto etiam rectius in judicio conſulis deſignati, is potiſſimum conſul, qui conſulem declaravit, [f] auctor beneficii populi Rom. defenſorque periculi eſſe debebit. Ac

[e] *juſtum.* [f] *teſtis.*

26. *M. Catoni*] Sic & Philoſophum Catonem, & Stoicum ſignificat. Ut Stoicus omnia ad certam rationis normam dirigebat. eſt autem inſignis tranſlatio proverbialem figuram complectens, quali & Græci uti ſolent, cum maximam curam & exquiſitiorem ſignificare volunt. Norma enim eſt, quam veteres Κανόνα dixêre, quæ conſtituit rectum angulum. Ut Philoſophus, omnia officiorum genera & veluti particulas perpendebat, ne quid inſidioſe, ſimulatè aut fallaciter diceretur.

29. *Legis ambitus latorem*] Ambitus & ambitio differunt hoc, quòd prior appellatio ſit criminis, poſterior cupiditatis. Ambitus autem committebatur, cum benigne quis per Tribus appellabat populum, & ſuffragia corrogabat. Verum cum profuſione & largitionibus corrumpebat populum, & ſuffragia mercede comparabat, reus ambitûs dicebatur, & lege lata puniebatur. Refert Dio hujus legis authorem, & ſuaſorem Ciceronem fuiſſe.

Ib. *Severe geſto*] Conſulatum ſevere geſſit, præcipue in Catilinam, & alios ejuſdem conjurationis ſocios & participes, qui morte mulctati ſunt.

32. *Ipſi Catoni*] Laudat Catonem, ne virum tantæ virtutis apud Rom. ſibique amicum lædere videatur, cujus conſilio ipſe conſul Rempub. adminiſtravit, & reliquâ vitâ ſemper obſervavit, ut notat in Cat. Plutar.

33. *A quo tandem*] Affert rationes quibus honeſte adductus eſt ad Murænam defendendum.

35. *A me uno*] Suas vices imperii habebant conſules in comitiis. iis igitur præerat Cicero, cum Muræna conſul deſignatus eſt.

37. *Quæ mancipi ſunt*] Omnes res quæ abalienari poſſunt, id eſt quæ à noſtro ad alterius tranſire dominium poſſunt, mancipi dictæ ſunt. eſt autem vocabulum factum à manus capione, ne quid is, qui emit, damni patiatur.

38. *Qui ſe nexu obligavit*] Id eſt qui ſe vendidit, efficere debet, ut venditio rata ſit. nexus autem ſolennitas quædam juris fuit, ut adhibitis quinque teſtibus, & libripende, homo, ſeu res ei daretur mancipio: hoc eſt, poteſtati illius traderetur, qui ſuum emptione coram iis teſtibus fecisſet.

si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causſæ publice constitueretur, is potissime [g] honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis quam facultatis. Quod si è portu solventibus ii qui jam in portum ex [h] alto invehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura affert ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip. tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solum videre quid agatur, verum etiam providere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis interſit, duos consules in republica Kalendis Januariis esse. Quod si ita est; non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihimetipsi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem; facerem improbe, etiam si alius legem tulisset. cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat?

II. Negat esse ejusdem severitatis Cato, Catilinam, exitium reipub. intra mœnia molientem, verbis, & pene imperio urbe expulisse; & nunc pro L. Muræna dicere. Ego autem has parteis lenitatis & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis, severitatisque personam non appetivi, sed ab repub. mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quod si tum, cum resp. vim & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cùm omnes me causſæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ consuetudinique [a] servire? Ac de officio

[g] *gerenti Magistratum.* [h] *mari.* [a] *obedire.*

49. *Ex magna jactatione terram videntem*] Allegorice loquitur de Consulatu suo, qui Calendis Januariis proximis finiri debebat, quem variis agitatum fuisse tempestatibus ait propter Catilinæ conjurationem.

53. *Duos Consules*] D. Syllanus & Muræna, Ciceroni & Antonio in Consulatum succesſerunt.

1b. *Kalend. Januariis esse*] Calendis Januariis jam designati Magistratum inibant.

56. *Legem de ambitu*] Tulit Cicero Consul legem, ut Senatoribus ambitus damnatis aqua & igni interdiceretur ad annos decem, & ut in plebem pœna gravior esset, quam lege Calphurnia fuisset. Itaque respondet Catoni, quod priorem hac ambitus lege imposuerit, cives videlicet defendere: 2. huic posteriori priorem non obstare in hac causſa, quia nulla largitio à Muræna facta est.

1. *Negat esse ejusdem severitatis*] Tertia Catonis objectio, qua Cato inconstantiæ arguere Ciceronem videbatur,

officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, Judices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi Ser. Sulpicii conquestio, quam Catonis accusatio commovebat: qui gravissime & acerbissime se ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, caussam L. Murænæ contra se defendere. Huic ego, Judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cùm grave est vere accusari in amicitia, tum, etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine, & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. nihil tibi consulatum petenti à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est; sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murænæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murænam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed nec concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Muræna, Judices, & vetus, & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem [b] in honoris contentione superata est. Quæ si caussa non esset: tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo summam mihi superbiæ, crudelitatisque [c] famam inussisset, si hominis & suis, & pop. Rom. ornamentis amplissimi caussam tanti periculi repudiassem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem [d] hominum periculis sublevandis

[b] *in petitione consulatus.* [c] *attulisset infamiam.* [d] *defendendis reis.*

batur, quod severus antea in Catilinæ causa, jam lenis sit in Murænæ defensione.

20. *In petitione*] Sulpicius eum Muræna petebat Consulatum.

1b. *Studia*] Testatur Cicero se studuisse & favisse Sulpicio Consulatum petenti. per illud suum studium propensionem in illum, per officium voluntatem significat.

23. *Gratioso*] Gratiosus est, qui multa gratia valet apud multos potentes.

24. *Me tibi contra honorem*] Ostendit sibi fas esse Murænam defendere, quia non de petendo honore seu Consulatu, sed de perdendo illo Sulpicius meditatur. at amicis subvenire in periculo par est.

30. *Alienissimos*] Qui nullo modo sunt amici, alienissimi sunt.

32 *In capitis dimicatione*] Dimicatio capitis sumitur pro causa capitali. Capitis autem causa ea est, cum reo capitis pœna infertur, ad quam pœnam non tantum ultimum supplicium, sed etiam exilium pertinet, quo civis eximitur à numero civium.

33. *Quæ si caussa non esset*] Hujus Murænæ defensionis causa est amicitia, quæ jubet præsto nos esse amicis.

36. *Ornamentis amplissimi*] Habet domestica ornamenta Muræna, nobilitatem generis, & familiæ Quæstoriæ & Prætoriæ, virtutem, scientiam rei militaris: populi vero Rom. gestos honores Ædilitatis, Prætoræ, & nuns renuntiati Consulatus.

non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cum adeptus ſis, deponere, eſſet hominis & aſtuti, & ingrati. Quod ſi licet deſinere, ſi te auctore poſſum, ſi nulla inertiæ, nulla ſuperbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa ſuſcipitur, ego vero libenter deſino. Sin autem fuga laboris, deſidiam; repudiatio ſupplicum, ſuperbiam; amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc cauſſa eſt ejuſmodi, quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus deſerere poſſit. Atque hujuſce rei conjecturam de tuo ipſius ſtudio, Servi, facillime ceperis. Nam ſi tibi neceſſe putas etiam adverſariis amicorum tuorum de jure conſulentibus reſpondere; &, ſi turpe exiſtimas, te advocato, illum ipſum, quem contra veneris, [e] cauſſa cadere: noli tam eſſe injuſtus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, noſtros rivulos etiam amicis putes clauſos eſſe oportere. Etenim ſi me tua familiaritas ab hac cauſſa removiſſet, & ſi hoc idem Q. Hortenſio, M. Craſſo clariſſimis viris, ſi item cæteris, à quibus intelligo tuam gratiam magni æſtimari, accidiſſet: in ea civitate conſul deſignatus defenſorem non haberet, in qua nemini unquam infimo majores noſtri patronum deeſſe voluerunt. Ego vero, judices, ipſe me exiſtimarem nefarium, ſi amico; crudelem, ſi miſero; ſuperbum, ſi conſuli defuiſſem. Quare, quod dandum eſt amicitiæ, large dabitur à me, ut tecum agam, Servi, non ſecus, ac ſi meus eſſes frater, qui mihi eſt cariſſimus: iſto in loco quod tribuendum eſt officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium, pro amici periculo dicere.

[e] *perdere litem.*

39. *Præmia tanta*] Videtur hic indicare Cicero propter defendendi ſtudium & labores, ſe factum Conſulem fuiſſe.

41. *Aſtuti & ingrati*] Aſtutus & ingratus eſt, qui fruſtratur populum Rom. & tantum ad tempus illi inſervit commodi ſui cauſa, affertque ipſius Sulpicii exemplum ad excuſandam defenſionem ſuam, qui juriſconſultus ſæpe reſpondere inimicis ſuis tenetur de jure, cur igitur etiam orator amicos non defendet?

50. *Te advocato*] Advocatus dicitur, aut qui in judicio jus ſuggerit, aut amico ſuam præſentiam commodat, hic priori ſignificatione ſumitur.

Ib. *Quem contra veneris*] Nempe adverſarium amici tui, contra quem alio tempore, in alio judicio veneris.

52. *Fontes vel inimicis tuis pateant*] Tam ſancta fuit apud illos veteres juris profeſſio, ut nè quidem inimicis juriſconſulti reſponſum negarent.

PARTITIO

Tres habet partes. 1ª *Muræna non eſt reprehendendus.* 2ª *Non eſt inferior Sulpitio dignitate.* 3ª *Non eſt ambitûs reus.*

CON-

CONTENTIO.

Tres partes continet: prima vitæ reprehensionem. 2ª Contentionem dignitatis, 3ª Crimen ambitus.

PRIMA PARS,

De vitæ reprehensione.

III. Intelligo, Judices, treis totius accusationis parteis fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam.

IV. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma, & levis, ut illos [a] lex magis quædam accusatoria, quam vera maledicendi facultas de vita L. Murænæ dicere aliquid coëgerit. Objecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non [b] meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. an, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis penè simul cum patre triumpharet? Hic vero, Judices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, sed in A-

[a] *consuetudo.* [b] *militasset.*

4. *Asia*] T. Livius lib. 34. Asiam ait omnibus libidinum illecebris repletam fuisse, & inde Romanam luxuriam ortam fuisse, & lib. 39. Luxuriæ peregrinæ originem ab exercitu Asiatico invectam in urbem fuisse.

6. *Patre suo imperatore*] L. Muræna illius parens in Asia in bello Mithridatico Syllæ legatus fuit. is cùm Sylla icto fœdere cum Mithridate civilium contentionum causa Romam revertisset, cum Mithridate bellum renovavit. Nam ut reliquam Asiam componeret cum duabus legionibus relictus est.

8. *Prætextati potissimum filii*] Primus omnium Tarquinius Priscus de Sabinis triumphans filium annos 14. natum, quòd hostem in eo bello percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea, prætextaque donavit. Prætextati autem à prætexta dicti sunt. Fuit autem illa toga quidem alba, sed quæ in ora habebat purpuram. Hac utebantur pueri, Magistratus, Sacerdotes & ii, qui publicum munus curabant. Hinc, & qui in ætate essent prætextata, id est puerili, & qui in Magistratu; prætextati dicti sunt.

9. *Donis militaribus*] Dona militaria dicebantur, quæ virtutis ergo ab imperatore triumphaturo militibus dabantur, ut Coronæ, Torques, Armillæ, Hastæ puræ, Phaleræ, Cornicula, &c.

10. *Fugiendum fuit*] Ironia. quasi propter vitam in Asia turpiter actam fugiendum fuisset Murænæ, ne parentis triumphum decoraret. pater enim ejus post Sullam de Mithridate triumphavit.

sia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen objiciendum Murænæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos, & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia suscepturn, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, [c] virtutis: patre imperatore libentissime meruisse, pietatis: finem stipendiorum patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupavit. Saltatorem appellat L. Murænam Cato. maledictum est, si vere objicitur, vehementis accusatoris: sin falso, maledici conviciatoris. Quare, cùm ista sis autoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio aut ex scurrarum aliquo convicio, neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare, sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui vere istud objici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. [d] Intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema, saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non comessatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murænæ dici potest? nihil, inquam, omnino, Judices. sic à me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta defensionis. nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis, quæ pars altera fuit accusationis.

[c] *fortitudinis.* [d] *immoderati.*

19. *Non modo maximum*] Bellum Mithridaticum, quod etiam in orat. pro lege Manil. maximum vocat, ubi fuse de eo dictum est.

20. *Sed etiam solum*] Nondum bellum Sertorii exarserat in Hispania, quod ante fuit exortum, quam Lucullus contra Mithridatem proficisceretur.

22. *Maledicto*] Maledictum nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius jactatur, convicium, si facetius, urbanitas vocatur.

24. *Saltatorem*] Turpe fuit & indecorum apud Romanos saltare.

27. *Ex trivio*] Maledictum ex trivio seu fæce populi, cujus mos est, ut cum quis cui conviciatur, eum saltatorem vocet.

Ib. *Scurrarum*] Moriones à Græcis scurræ dicuntur, leve hominum genus, & ridiculum.

34. *Vitiorum esse postremum*] Reprehendit Catonem, quod cum mores Murænæ reliqui honesti sint, quos nec reprehendit, extremum convicium, & omnium turpissimum arripiat.

SECUN-

SECUNDA PARS,

De contentione dignitatis,

Hæc pars tres complectitur alias. 1am *Murænam esse parem genere Sulpitio.* 2am *Parem Quæstura.* 3am *Arte superiorem.*

V. Summam video esse in te, Ser. Sulpici, [a] dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. paria cognosco esse ista in L. Muræna, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murænæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc [b] sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebeiæ; & proavus L. Murænæ, & avus prætores fuerunt; & pater, cùm amplissime atque honestissime ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quòd is jam patri debitus, à filio petebatur. Tua vero nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis, & historicis est notior, populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, avus nulla illustri laude celebratus. itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute, industria-

[a] *nobilitatem.* [b] *arrogas.*

7. *Patricius*] Patricii dicebantur, qui ex primis illis Senatoribus, quos Romulus instituit, genus ducebant.

8. *In Aventinum*] Romæ factæ sunt tres plebis secessiones, una in Montem sacrum, altera in Aventinum; tertia in Janiculum. Libido App. Claudii Decemviri, qui in Virginii filiam exarserat, secessionem hanc in Aventinum excitavit, propter quam Decemviri Magistratu abdicare se coacti sunt. Vide Liv. lib 3.

10. *Ex Prætura*] Muræna pater in Prætura Asiæ multa præclare gessit: nam in ea Mithridate debellato triumphum obtinuit. ut ipse Cicero dixit in orat. pro lege Manilia.

12. *Patri debitus*] Ob triumphum debitus fuerat Murænæ patri Consulatus, ideoque petenti filio facilius fuit eum obtinere.

14. *Populo & suffragatoribus obscurior*] Etiamsi nobiliori ex genere natus sit Sulpitius, tamen ejus non tam fuit nota populo, quam Murænæ nobilitas cujus patrem proxime viderat triumphantem.

15. *Pater fuit equestri loco*] Dixit mox ante Sulpitium Patricium fuisse. ex quo licet conjicere, nonnullos equestri genere natos, esse Patricios. Patricii autem proprie sunt illi nobiles, qui à Senatoribus à Romulo constitutis oriundi sunt.

16. *Ex annalium vetustate*] Cicero lib. de clar. orat. anno decimo post exactos reges Ser. Sulpitium cum M. Tullio Consulem fuisse scribit, adeoque Sulpitiorum familia antiquissima fuit. videtur autem indicare Cicero ab illo tempore neminem ex illa Sulpitiorum familia rebus gestis illustrem extitisse.

que perfeciſti, ut cum equitis Rom. eſſes filius, ſumma tamen [c] amplitudine dignus putarere. nec mihi unquam minus in Q. Pompeio novo homine, & fortiſſimo viro, virtutis eſſe viſum eſt, quam in homine nobiliſſimo M. Æmilio. Etenim ejuſdem animi atque ingenii eſt, poſteris ſuis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; &, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis ſui, virtute renovare. Quanquam ego jam putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore eſſe perfectum: qui non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortiſſimis viris, novis hominibus, ſed his recentibus Mariis & Didiis & Cœliis commemorandis jacebant. Cum ego verò tanto intervallo clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem, ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud majores noſtros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere & illuſtri conſul deſignatus ab equitis Romani filio, conſule, defenderetur, de generis novitate accuſatoris eſſe diſcturos. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem: ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam: quod ſi id crimen homini novo eſſe deberet, profecto mihi neque ini-

[c] *conſulatu.*

20. *In Quinto Pompeio*] Q. Pompeius cum L. Cornelia Sylla Conſul fuit, anno ab urbe condita 666. & altero poſt Conſulatum anno, cum Italicis copiis præfectus eſſet, odio & invidia interfectus eſt.

22. *M. Æmilio*] Æmilius Scaurus humili vita & genere ad ſummos honores elatus eſt, de quo ita Aſconius ſcribit: *M. Scaurus ita fuit Patricius, ut tribus ſupra ætatibus jacuerit domus ejus fortuna, nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ induſtriam, honores adepti ſunt. Itaque M. Scauro æque ac novo homini laborandum fuit.* Cicero pro Deiot. *M. Scaurum principem civitatis appellat.*

27. *Curiis*] M. Curius Dentatus ter triumphavit, 1. de Samnitibus, deinde de Sabinis, poſtremo de Pyrrho.

Ib. *Catonibus.*] M. Porcius Cato referente Plutarcho, ſe quidem hominem novum, quo ad honores & æſtimationem attineret, rebus autem geſtis, & majorum virtute, perantiquum dicebat.

29. *Mariis*] Marius Arpinate ex humili loco natus, multas victorias retulit, & ſepties Conſulatum adeptus eſt.

Ib. *Didiis*] Didius Prætor fuit poſt Cimbricum, & Teutonicum bellum, ſub quo Tribunus militum Sertorius fuit. Vide Plut. in Sert.

Ib. *Cœliis*] T. Livius lib. 73. ſcribit in Gallia Salvios à Cœlio victos eſſe.

Ib. *Jacebant*] Hominum eorum majores ad honores, & Conſulatum non evehebantur, quibus poſteri eorum potiti ſunt.

30. *Tanto intervallo*] Indicat Cicero ſe novum hominem primum poſt C. Cœlium factum eſſe Conſulem.

Ib. *Clauſtra nobilitatis*] Clauſtrum à claudo dicitur. ſignificat autem penes ſe quaſi incluſum Conſulatum habuiſſe nobiles, & eum locum, quem nobilitas firmatum præſidiis & omni ratione vallatum tenebat, ſe ducem reſcidiſſe.

35. *Ut cum duobus Patriciis*] Cum Catilina & Galba è Patricio genere, Cicero Conſulatum petebat.

38. *Homini novo*] Se novum hominem Cicero dicit, quia ex ejus familia nemo Conſul factus erat, quamvis ex eadem aliqui jam Prætores extitiſſent.

mici,

mici, neque invidi defuiſſent. Omittamus igitur de genere dicere, cujus eſt magna in utroque dignitas: videamus cætera. Quæſturam unà petiit, & ſum ego factus prior. non eſt reſpondendum ad omnia. neque enim quemquam veſtrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant, unus autem primus ſolus poſſit obtinere, non eundem eſſe ordinem, dignitatis, & renuntiationis; propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem ſit perſæpe eadem omnium. Sed quæſtura utriuſque propemodum pari momento ſortis fuit. habuit hic lege Titia provinciam [d] tacitam & quietam: tu illam, cui cum quæſtores, ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem, non tàm gratioſam & illuſtrem quàm negotioſam & moleſtam. [e] conſedit utriuſque nomen in quæſtura. nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoſcique poſſet. Reliqui temporis ſpatium, quod in contentionem vocatur, ab utroque diſſimillima ratione tractatum eſt. Servius hic nobiſcum hanc urbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cavendi, plenam ſolicitudinis ac [f] ſtomachi, ſecutus eſt: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præſto multis fuit: multorum ſtultitiam perpeſſus eſt; arrogantiam pertulit; difficultatem [g] exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. magna laus, & grata hominibus, unum homi-

[d] *pacatam.* [e] *jacuit.* [f] *moleſtiæ.* [g] *exhauſit.*

40. *Quæſturam unà petiit*] Affert contentionem dignitatis ex paribus honoribus, quam Cicero per proſopopœiam Sulpitii gloriantis exprimit. Primum de Quæſtura loquitur, in qua ita Competitores Sulpitius, & Muræna fuerunt, ut Sulpitius priori loco renuntiatus ſit, unde Sulpitius præſtantiam dignitatis ſuæ demonſtrabat.

44. *Renuntiatio*] Jam contendit Cicero in appellatione ſeu nominatione eorum qui alicujus ſunt dignitatis, non poſſe omnes eſſe primos, quare neceſſe eſt ut hic ſit primus, ille ſecundus, &c.

46. *Sed quæſtura*] Quæſtura primus omnium magiſtratus gerebatur, deinde ædilitas, tum prætura, ac tandem conſulatus.

Ib. *Pari momento ſortis fuit*] Id eſt, eodem fere temporis puncto facta eſt quæſturarum ſortitio, utra utri provincia obveniret. Nam ſolebant qui quæſtores deſignati erant, ſortiri provincias, in quas proficiſcerentur.

47. *Lege Titia*] De iſta lege Titia nihil reperitur, nec quo tempore lata ſit. Credunt aliqui ſenatuſconſultum aliquod fuiſſe à Porcio & Decio coſſ. quo latum eſt, ut quæſtores, ſicut alii magiſtratus, provincias ſortirentur.

Ib. *Provinciam tacitam*] Provincia tacita & quieta eſt, in qua nulla eſt belli perturbatio.

48. *Oſtienſem*] Difficilis fuit & negotioſa, propter Salinas, Oſtienſis provincia; quare qui eam ſortiebatur, populi acclamationibus, vel in ſignum approbationis, ſi vir negotioſus eſſet & ſtrenuus, vel indignationis, ſi deſes & languidus, excipiebatur.

49. *Gratioſam*] Gratioſa provincia dicitur, à qua multam ſibi gratiam conciliat qui eam adminiſtrat.

50. *Campum dedit*] Nulla ſors provinciam dedit Sulpitio, in qua laudem colligeret, quemadmodum colligitur ex provinciis in quibus bellum geritur.

51. *Reliqui temporis*] Sequitur ſtudiorum comparatio, in qua primò utriuſque ſtudii dignitatem, ita per congeriem partium amplificat: ut tamen ex ipſarum partium inter ſe collatione appareat, L. Murænæ ſtudium Sulpitiano anteferri.

nem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura. Quid Muræna interea? fortiſſimo & ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit: manum conſeruit: magnas copias hoſtium fudit: urbes partim vi, partim obſidione cepit: Aſiam iſtam refertam, & eandem delicatam ſic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ veſtigium reliquerit: maximo in bello ſic eſt verſatus, ut hic multas res & magnas ſine imperatore geſſerit, nullam ſine hoc imperator. Atque hæc, quanquam præſente L. Lucullo loquar, tamen ne ab ipſo propter periculum noſtrum conceſſum videamur habere licentiam fingendi, publicis literis teſtata ſunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque [h] ambitioſus imperator, neque invidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque eſt honeſtas, ſumma dignitas: quam ego, ſi mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. ſed non licet. [i] agitat rem militarem: inſectatur totam hanc legationem. aſſiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? &, [l] cùm longo intervallo veneris, cum iis qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primum iſta noſtra aſſiduitas, Servi, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis. mihi quidem vehementer expediit, poſitam [m] in oculis eſſe gratiam: ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperavi: & tu idem fortaſſe: verumtamen utrique noſtrûm [n] deſiderium nihil obfuiſſet.

[h] *cupidus* gloriæ. [i] *vituperat.* [l] *poſt longum ſpatium.* [m] *ante oculos beneficium eſſe.* [n] *abſentia.*

63. *Refertam & delicatam*] Aſia plena opibus, & luxui dedita fuit.

67. *Præſente Lucullo*] Lucullus, qui imperator fuerat in Aſia contra Mithridatem, judex erat in hac cauſa.

68. *Periculum noſtrum*] Periculum Muræ intelligit, ne videlicet damnetur à judicibus.

72. *In utroque*] In Muræna & Sulpitio ſumma eſt dignitas, propter geſtos ab utroque magiſtratus, non propter generis nobilitatem; quia Sulpitius patricius erat, Muræna plebeius. Contendit tamen Murænam ſuperiorem eſſe dignitate propter rem militarem, quam cognitioni juris civilis anteponit.

75. *Aſſiduitatis*] Aſſiduitas de iis dicitur, qui proprie reſident: unde aſſiduus dicitur qui reſidet.

Ib. *Operarum harum quotidianarum*] Sulpicius conſulatum tantùm ad eos pertinere putabat, qui Romæ ſunt aſſidui; adeoque ſe Muræ anteponendum, qui ſæpe aberat propter bellicas expeditiones.

76. *Apud exercitum mihi fueris*] *Mihi* ad venuſtatem orationis ponitur; id eſt, fueris in exercitu. Hoc autem, & quæ ſequuntur, quaſi per indignationem refert Sulpicius.

78. *Iſta noſtra*] Reſpondet Cicero Sulpicio, ejus, & ſuam aſſiduitatem in foro & in cauſis, utrique eorum moleſtam fuiſſe.

81. *Poſitam eſſe gratiam*] Innuit Cicero plus revera valere, ad honores aſſequendos, eſſe domi quam foris; quia populus plus oculis quam auribus proſpicit: quare cum è quæſtura Sicilienſi rediit, ſtatuit aſſidue Romæ verſari.

82. *Labore ſuperavi*] Hanc urbis ſatietatem & faſtidium rerum defenſione ſuperavit.

VI. Sed

VI. Sed ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum atque artium contentionem revertamur: quî poteſt dubitari quin ad conſulatum adipiſcendum multo plus afferat dignitatis res militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut quo intendit, mature cum exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exſuſcitat. tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. tu caves ne tui conſultores, ille ne urbes aut caſtra capiantur. Ille tenet, & ſcit ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluviæ arceantur. ille exercitatus eſt in propagandis finibus, tu in regendis. Ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, & induſtria, latent in tutela ac præſidio bellicæ virtutis. ſimulatque increpuit ſuſpicio tumultus, artes illico noſtræ conticeſcunt. Et quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tanquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, cæteris omnibus conſulatu & omni honore ſemper dignißimum judicavi: quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas eſt in iis qui militari laude antecellunt. omnia enim quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. ſumma etiam utilitas; ſiquidem eorum conſilio & periculo, cùm republica, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. gravis etiam illa eſt & plena dignitatis dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio atque oratione, & ſenatus, & populi, & eorum qui res judicant, mentes permovere. Quæritur conſul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat. Non mirum ſi ob hanc facultatem homines ſæpe etiam [a] non nobiles conſulatum conſecuti ſunt: præ-

[a] *homines novi.*

1. *Sed ut, hoc omiſſo*] Tranſit ad contentionem artium quas uterque tractavit.

8. *Aquæ pluviæ*] Aqua pluvia ea dicitur quæ de cœlo cadit, & imbre excreſcit, ſive illa noceat, ſive cum alia mixta ſit.

9. *Tu in regendis*] Fines regi dicuntur, cum propriis ager quiſque finibus terminatur. Hinc finium regundorum, vel finibus regundis judicium eſt, quod inter confines redditur, ut fines agrorum vicinorum dirigantur.

15. *Increpuit ſuſpitio tumultus*] Id eſt, inſonuit, metaphora ſumpta a tubis. ſuſpicio tumultus, belli videlicet Italici aut Gallici: hæc enim duo bella tumultus nomine ſignificabantur.

ſertim

sertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. primum dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt parvæ, prope in singulis literis, atque [b] interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis, id enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum & abjectum. Posset [c] agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non habebant: erant in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur. inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam [d] compilarit. Itaque irati illi, quòd sunt veriti ne dierum ratione pervulgata & cognita, sine suâ opera lege posset agi, [e] notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. cùm hoc fieri bellissime posset: Fundus Sabinus meus est: immo meus: deinde judicium: noluerunt. FUNDUS, inquit: QUI EST IN

[b] *distinctionibus.* [c] *litigari.* [d] *furatus sit.* [e] *formulas.*

41. *Vestris mysteriis*] Proverbium translatum ex arcanis sacris Græcorum, in quibus Eleusinia fuêre præcipua, quæ enuntiare, id est, profanis prodere, capitale fuit.

42. *Pauci*] Pauci sciebant quibus diebus fas erat litigari; sed tandem à jurisconsultis omnes edocti sunt.

43. *Fastos enim non habebant*] Fasti nihil aliud sunt quam distinctio quædam anni, & mensium dierumque descriptio, festorum & profestorum notatio, & sacrorum publicorum quasi indicatio. Fasti autem & nefasti dies à Numa Pompilio instituti sunt; quos Ovidius, lib. Fast. 1. sic explicat:

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;

Fastus erit per quem lege licebat agi.

Tria illa erant verba, *Do*, *Dico*, *Addico*: id est, nefastis illis diebus non fas erat prætori agere, & illa verba pronuntiare sine piaculo: fastis autem fas fuit, qui idcirco à fando dicti sunt. Lege plura apud Macrobium, lib. 1. cap. 16.

45. *A Chaldæis*] Chaldæi pro Astrologis dicuntur, quia apud populos illos floruit ars divinandi. Genethliaci quoque dicti sunt, quòd die notato quo quisque in lucem prodierit, de vitæ fortuna, & exitu prædicere soleant.

Ib. *Cn. Flavius*] De Flavio sic scribit Livius lib. 9. dec. 1. *fuisse callidum virum & facundum, & jus civile repositum in Pontificum penetralibus evulgasse.* Non pauci sunt, authore Cic. in epist. ad Att. lib. 6 qui credunt hunc fastos protulisse, actionesque composuisse.

46. *Qui cornicum oculos*] Cornicum oculos configere, est proverbium quod de iis dicitur, qui callidos & prudentes cavere & sciunt, & debent, fallunt ac circumveniunt. Nam Cornix cum aliorum animalium oculos potissimum appetat, ipsam scilicet suis maxime prospicere oportet: unde proverbialiter dicitur unam Cornicem alterius oculos non confodere.

51. *Fundus Sabinus*] Ostendit Cicero, facilius esse de aliquo fundo contendere sine formulis jurisconsultorum, quam eas adhibere; quia per eas tota ratio judiciorum intricatur. sufficit enim ut petitor dicat: *Iste fundus Sabinus meus est*; & respondeat defensor, *meus est*; deinde uterque ad judicium veniat, & auditis utriusque partis rationibus, Judex decidat.

52. *Inquit*] At Jurisconsultus qui suas notas composuit, alias verborum ambages proponit, nempe, *fundus qui est in agro Sabino*, &c.

AGRO

AGRO QUI SABINUS VOCATUR. Satis verboſe: cedo quid poſtea? EUM EGO EX JURE QUIR. MEUM ESSE AIO. Quid tum? INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat. Tranſit idem juriſconſultus tibicinis Latini modo, UNDE TU ME, inquit, EX JURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea, ne [f] pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque [g] carmen compoſitum eſt, cùm cæteris rebus abſurdum, tum verò nullo uſu: UTRISQUE SUPERSTITIBUS PRÆSENTIBUS: ISTAM VIAM DICO: INITE VIAM. præſto aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cum recte atque in loco conſtitiſſent, juberi abire, ut, unde abiſſent, eodem ſtatim redirent. Iiſdem ineptiis fucata ſunt illa omnia, QUANDO TE

[f] *ne putaret ſe optima eſſe conditione.* [g] *formula.*

53. *Satis verboſe*] Ridet has verborum tricas Cicero.

54. *Jure Quir.*] Quiritium jus dicebatur, quod civium Rom. cauſa proprie conſtitutum erat, ut peregrini omnes ejus plane expertes eſſent.

55. *Ex jure manu*] Ut conſerere manum vel manu cum hoſte, ſic ex jure manu vel manum conſerere dicitur, cum quis judicio contendit. Solebant autem quodam ritu glebam attingere, & teſtari ſe velle de hoc bono litigare.

57. *Unde petebatur*] Per illas voces, *unde petebatur*, intelligitur debitor ſeu defenſor. Modus autem ille loquendi uſitatus fuit apud veteres.

Ib. *Tibicinis Latini modo*] Tibicinis Latini modo is tranſire dicitur, qui petitoris & defenſoris cauſam agit, vel probationes invenit. Tibicines vero Latini dicebantur, quorum uſus erat in feriis Latinis, qui præludebant jam huic, jam alteri choro. De his vide Liv. lib. 4. ait autem Juriſconſultos veluti Tibicines illos modo petitoris, modo defenſoris notas componere, ut uterque jus ſuum tueri poſſit.

59. *Ibi te revoco*] Poſtquam Juriſconſultus docuit petitorem quid dicere deber, jam docet defenſorem quid dicat; nempe ut eadem formula utatur, qua prior petitor uſus eſt. *Ibi* autem dicitur pro *ad eum locum*, quod uſitatum ſatis fuit veteribus. Sic Plautus: *Pergam in ædibus nunc jam.*

61. *Sua ſponte loqueretur*] Ipſis prætoribus verba præripuêre Juriſconſulti, iiſque propria verba aſſignarunt, ſeu formulas, quibus in pronuntianda ſua ſententia uterentur.

62. *Utriſque ſuperſtitibus*] Superſtitibus, id eſt ſalvis, & ob eam cauſam præſentibus; qui enim morbo ſontico laborabant, lege excuſabantur à judicio.

64. *Inite viam*] Litigantibus decernebat Prætor, ut viam conſuetam, præſcriptam nempe à Juriſconſultis, ſequerentur.

Ib. *Præſto aderat ſapiens ille*] Ironice ſapiens vocatur ille Juriſconſultus, quia in iis ineptiis fere tota ejus ſapientia poſita eſt.

65. *Redite viam*] Idem Juriſconſultus qui viam qua eundem erat, qua quoque redeundum erat, docebat; idem ait quod ſuperius not. ad lin. 59. dictum eſt.

Ib. *Apud illos barbatos*] Id eſt, apud illos veteres graves & ſapientes, qui prolixa barba erant.

66. *Homines*] Petitorem & reum intelligit, qui ad fundum, de quo erat controverſia, ire jubebantur, & inde ſtatim ad Prætorem redire.

68. *Fucata ſunt*] Fucata dicuntur quæ alieno colore picta ſunt. Jam novam aliam Juriſconſultorum formulam tam ridiculam, quam ſuperiores proferr.

IN

IN JURE CONSPICIO. & hæc, SED ANNE TU DICIS CAUSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessario ab eis qui ea [b] tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, [i] atque in manibus jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem & stultitiæ plenissima.

VII. Nam cum permulta præclare legibus essent constituta, ea jureconsultorum [a] ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmptiones faciendas interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. in omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coëmtionem facerent, Caias vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri

[b] *intelligebant.* [i] *propius considerata & cognita.* [a] *inventionibus.*

69. *Quando te in jure*] Actionis formula est in authorem præsentem. hæc autem ita exponitur à Valerio Probo, *quando te in jure consicio, postulo an suas author.*

Ib. *Sed anne tu dicis causa*] Vox ista, *dicis*, jurisconsultorum est, &, ut explicat Hotomanus, perinde significat ac, *simulandi causa*, vel *per simulationem*. Eustachius vero putat, *dicis*, sumi pro more & consuetudine. Varro lib. 5. de LL. pro eo quod non serio, sed perfunctorie fit. Itaque varius esse potest sensus hujus sententiæ, *anne tu dicis causa vindicaveris*? quasi diceret, *anne tu simulandi causa tuum illud ac proprium asseruisti*; vel *pro more & consuetudine*; vel, *non serio, sed perfunctorie*. Sane cum truncatæ sint & mutilatæ sententiæ ex veteribus jurisconsultis, quæ non extant amplius, eas ad verum sensum explicare quis possit? cum in istis tantum nugetur Cicero.

3. *In tutorum potestate*] Antiquo jure mulieres sub perpetua tutela erant; neque ratum id habebatur quod a muliere sine tutoris authoritate gestum erat. Id autem à legibus Athenienſium ad Romanos translatum fuit.

5. *Potestate mulierum continerentur*] Andreas Alciatus hanc potestatem sic explicat, aitque *mulieres servos suos actori publico concessisse*; & *postquam publici effecti essent, procurasse uti sibi in tutores darentur. Etenim tales hodie quoque non plane servi sunt, nec magis à tutela rejici, quam cæteri tabularii possunt*; & *tamen nec omnino liberi videntur*, & *propter reliquias prioris domnii, aliquo modo possunt dici potestate mulierum contineri.*

Ib. *Sacra interire*] Præter sacra publica, erant etiam privata in familiis quæ perpetua conservabantur.

Ib. *Horum*] Jurisconsultorum ingenio & argutiis extinguendorum sacrorum ratio inventa est.

6. *Ad coemptiones faciendas*] Per coëmptiones, matrimonia intelligit, quæ per coëmptionem fiebant. coemptio vero certis solemnitatibus peragebatur, & sese invicem communicando interrogabant: vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet? illa respondebat velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat velle. itaque mulier in manum viri conveniebat, & vocabantur hæ nuptiæ, *per coemptionem.*

Ib. *Interimendorum sacrorum causa*] Nulla prole procreata, privata sacra interibant.

10. *Caias vocari*] Cum nubebant, sponsa ingrediendo sponsi domum dicebat, *Ubi tu Caius, ego Caia*: id est, *ubi tu dominus, ego hera.* quia vero Caia Cæciliana Tarquinii Prisci regis uxor præ cæteris celebrata est, & optima lanificia fuit; institutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interro-

deri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrum diem tertium, an perendinum; judicem an arbitrum; rem an litem dici oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis nunquam fuit, quæ tota ex rebus fictis commenticiiſque conſtaret: gratiæ vero multo etiam minus. Quod enim omnibus patet, & æque promptum eſt mihi & adverſario meo; id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modò beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud quod aliquando fuit, LICET CONSULERE, jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, rebus [b] prolatis quidquam valet: peritus ideo haberi non poteſt, quòd in eo quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis, & minime [c] obſcuris literis continetur. Itaque ſi mihi homini vehementer occupato [d] ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſte ſcriptum eſt, quod ego non poſſim, QUA DE RE AGITUR, addere. quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur: ſi id quod oportet, reſponderis; idem videare reſpondiſſe quod Servius: ſin aliter; etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare. Quapropter non ſolum illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt, verum etiam dicendi conſuetudo longe, & multum iſti veſtræ exercitationi [e] ad honorem antecellet. Itaque mihi viden-

[b] *patefactis.* [c] *præceptis perſpicuis.* [d] *irritaveritis me, &c.* [e] *præſtat ad magiſtratum.*

terrogatæ de nomine, ſe Caias dicerent.

11. *Per tot annos*] Cn. Flavius jus civile ante bella Punica, aliquot annis ante Pyrrhi in Italiam adventum pervulgavit.

12. *An perendinum*] Perendinus dies dicitur, cum judex ſtatuit, aut cum inter partes convenit, ut omne litis inſtrumentum, aut acta utrinque proferantur intra triduum: tunc lis & res comperendinari dicitur, quaſi judex poſt tertium diem, aut etiam die tertio ſententiam laturus ſit.

Ib. *Judicem. an arbitrum*] Diſcrimen intercedit arbitrum inter & judicem, quòd per judicem aut tota cauſa obtineatur, aut amittatur: per arbitrum vero, ut neque nihil, neque tantum quantum poſtulatur, obtineatur.

19. *Licet conſulere*] Conſulere licet, dicebant, vel qui juriſconſultos volebant conſulere; vel ipſi juriſconſulti dicebant, cum conſulebantur, conſulere autem licet, nempe *libros Faſtorum.*

26. *Quæ de ſcripto aguntur*] Agi de ſcripto, aut, per ſcriptum, idem eſt. Bipartita porro eſt juriſconſultorum profeſſio: nam aut actiones & formulas judiciorum tradunt, quæ omnes ſunt perſcriptæ, & verſantur in tractatione aperti & uſitati juris, legum & edictorum; aut de jure reſpondent, quod eſt opus prudentiæ & intelligentiæ ipſorum, cum de voluntate & ſcientia legis, aut omnino de juris ratione dubitatur & quæritur.

27. *Anguſte ſcriptum eſt*] Anguſte ſcribere, eſt verſiculis proximis, & quaſi conſtrictis compreſſiſque, & non latis & amplis ſcribere, quo plus laboris inſumptum videatur, pluſque pecuniæ colligatur.

31. *Controverſum*] Jus controverſum dicitur, de quo videlicet inter utramque partem controvertitur.

tur

tur plerique initio multò hoc maluisse: post, cum id assequi non potuissent; istuc potissimum sunt delapsi: ut aiunt in Græcis artificibus, eos [f] aulœdos esse, qui citharœdi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium [g] devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa etiam gratia. Etenim à vobis salubritas quædam, ab iis qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta & everruntur sæpe dicendo, & sine defensione Oratoris firma esse non possunt. In qua re si satis profecissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis; una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Cæteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, justitia, fides, pudor, temperantia, quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem [h] dispositis, non de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus [i] excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus Poeta, & auctor valde bonus, præliis promulgatis, TOLLITUR E MEDIO non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam illa ipsa domina rerum SAPIENTIA: VI GERITUR RES. SPERNITUR ORATOR non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam BONUS: HORRIDUS MILES AMATUR. Vestrum vero studium totum jacet. NON EX JURE MANU CONSERTUM, SED MAGE FERRO, inquit, REM REPETUNT. Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium mili-

[f] *tibicines.* [g] *pervenire.* [h] *ordinatis.* [i] *auferuntur.*

35. *Multò hoc maluisse*] Ut eloquentes fierent.

36. *Istuc potissimum*] Qui fieri oratores non possunt, fiunt jurisconsulti.

40. *Salubritas*] Salubre id dicitur quod salutem aut sanitatem affert. A jurisconsultis petitur quidem in rebus capitalibus consilium, quod reo periclitanti absolutionem afferat, sed ab oratoribus dicendo salus affertur, dum efficiunt ut reus absolvatur.

47. *Pacis ornamenta*] Leges, judicia, religio, concordia civium, &c. pacis ornamenta dicuntur, quia tunc potissimum florent.

53. *Bellicum canere*] Bellicum, ut author est Servius, nomen est soni ad dandum tubâ pugnæ signum.

lb. *Ingeniosus Poeta*] Ennius ingeniosus est ille Poëta qui anno 515. urbis conditæ natus, & 585. mortuus est; cujus à Gellio, lib. 20. cap. 10. referuntur versus:

Tollitur è medio sapientia, vi geritur res,
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haud doctis dictis, certantes, sed maledictis,
Miscent inter sese inimicitias agitantes.
Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi.

tia,

tiæ, ſtylus gladio, umbra ſoli: ſit denique in civitate ea prima res, propter quam ipſa eſt civitas omnium princeps.

VIII. Verum hæc, Cato, nimium nos noſtris verbis magna facere demonſtrat, & oblitos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis eſſe geſtum. quod ego longe ſecus exiſtimo, Judices: deque eo pauca diſſeram, neque enim cauſſa in hoc continetur. Nam ſi omnia bella, quæ cum Græcis geſſimus, contemnenda ſunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii: de Philippo T. Flaminii: de Ætolis M. Fulvii: de rege Perſe L. Paulli: de Pſeudophilippo Q. Metelli: de Corinthiis L. Mummii. ſin hæc bella graviſſima, victoriæque eorum bellorum graviſſimæ fuerunt; cur Aſiaticæ nationes, atque ille à te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Roman. cum Antiocho geſſiſſe video: cujus belli victor L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppreſſa, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eandem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpſit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. Quo ille, cum eſſet, ut ego mihi ſtatuo, talis, qualem te eſſe video, nunquam cum Scipione eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe arbitraretur. Neque vero cum P. Africano ſenatus egiſſet, ut legatus fratri proficiſceretur, cum ipſe paullo ante

6. *Mar. Curii*] M. Curius de Pyrrho triumphavit, cum iterum ille ex Sicilia in Italiam rediret, ex qua prorſus eum expulit. Vide Livium lib. 14.

Ib. *De Philippo T. Flaminii*] Poſt bellum Punicum ſecundum Philippus Rex Macedoniæ bellum cum Pop. Rom. renovavit, quod à T. Flaminio confectum eſt. Vide Livium lib. 32. & duobus ſequentibus.

7. *De Ætolis*] Fulvius Nobilior Conſul ſubactis Ambracienſibus Ætolos vicit, & Reipub. pacem dedit. ob idque triumphavit.

Ib. *De Rege Perſe*] Perſes ille Philippi regis Macedoniæ filius à Paulo victus, & captus eſt cum filiis, qui ante ejus currum per triumphum ducti ſunt.

Ib. *Pſeudophilippo*] Pſeudophilippus] primum Andriſcus appellatus eſt, & ſe filium Perſei finxit. Hic occupata Macedonia à Q. Cæcilio Metello victus eſt, & captus. Liv. lib. 49. & 50.

8. *De Corinthiis*] Vide orat pro leg. Manil. Parag. iv. l. 41.

12. *Cum Antiocho*] Antiochus pacis conditionibus à Pop. Rom. coactus eſt ab Europa abſtinere, & omni Aſia, quæ eſt Taurum montem eſt decedere. Vide Liv. lib. 35. 36. 37. & 38.

Ib. *L. Scipio*] L. qui Aſiaticus nominatus eſt.

13. *Cum Publio fratre*] Is eſt Pub. Scipio Africanus major, qui fratri Conſuli legatus profectus eſt in Aſiam, ad bellum Antiochi.

14. *Cognomine ipſo*] Lucius ille Scipio primus omnium imperatorum devictæ à ſe nationis nomine inſignitus eſt.

15. *M. Catonis*] M. Cato in bello Antiochi cum duobus millibus militum miſſus ab imperatore ſuo Flaminio, Calidromum, unum ex Thermopylarum jugis, occupavit. Vide Livium lib. 36.

16. *Proavi tui*] Cato minor pronepos fuit Majoris, ut refert Gell. lib. 13. cap. 19.

18. *Cum P. Africano*] Libro 37. Livius narrat contentionem fuiſſe inter L. Scipionem & C. Lælium Conſules de Græcia, quam uterque ſibi decerni poſtulabat bellum gerendi cauſa cum Antiocho. Verum cum Pub. Scipio Africanus dixiſſet, ſi Lucio fratri ſuo daretur illa, ſe legatum cum illo profecturum; hæc vox magno aſſenſu audita, certamen omne ſuſtulit.

Hanni-

Hannibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Carthagine oppressa maximis periculis rempub. liberavisset, nisi illud grave bellum, & vehemens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris; omnibus regibus, quibuscum populus Rom. bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sulla maximo & fortissimo exercitu, pugna exercitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Muræna, pater hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum maxima ex parte, non oppressum reliquit: qui rex sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra & mari calamitosæ, vehementer & opes regis & nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantæ exstiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio, & virtute gestum. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur: ut omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Itali-

20. *Hannibale ex Italia expulso*] Annibal primum ad Nolam à Marcello victus est, postea à Sempronio Gracchio magna suorum clade repulsus, navali pugna ad Eumenem victus venit. Deinde Carthaginem rediit, ut eam à P. Scipione obsessam liberaret, ubi toto ejus fere deleto exercitu victus est.

22. *Atqui si diligenter*] Postquam Cicero Asiaticorum bellorum magnitudinem declaravit, jam ostendit belli cum Mithridate gesti gravitatem: quæ quidem ex ipsius Mithridatis potentia, rebus gestis, & authoritate plane summa fuisse intelligitur. His enim consideratis facile conjicere licet Mithridatem omnibus regibus, quibuscum Pop. Rom. bellum gessit, anteponendum esse.

25. *Quem L. Sulla*] De his omnibus quæ gesta sunt in Asia tum a L. Sulla, tum ab aliis imperatoribus cum Mithridate, fuse jam diximus in oratione pro lege Manilia, quæ facile repetet lector.

31. *Oceanum*] Elate dicit conjuncturum Oceanum cum Ponto, ut ostendat, suas copias conjungere voluisse cum Sertorianis quæ erant in Hispania, quæ est maxima parte Oceano alluitur.

Ib. *Sertorii copias*] Cum Sertorius Syllanis temporibus proscriptus fuisset, bellum ingens in Hispania ulteriore excitavit, quod non tam virtute, quam fraude eo interfecto Romani absolverunt. Vide orat. pro lege Manil. Paragr. IV. l. 25.

32. *Consulibus*] L. Lucullus & M. Aurelius Cotta, Urbis conditæ anno 679. fuere Consules.

34. *Alterius res*] Aurelius Cotta à Mithridate, irruptione facta in Bithyniam, superatus est.

38. *Cyzicenorum*] Urbem Cyzicenorum cum obsessam teneret Mithridates, à Lucullo liberata est.

42. *Ad Tenedum*] Tenedos insula est in mari Ægæo extra Hellespontum Sigæo littori adjacens. Hic Mithridates pugna navali à Lucullo victus est.

am

am ſpe atque animis inflata, peteret; mediocri certamine, & parva dimicatione commiſſam arbitraris? Mitto prælia: prætereo oppugnationes oppidorum. expulſus regno tandem aliquando, tantum tamen conſilio atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovarit. Ac ſi mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitus imperatoriſque dicendum, plurima & maxima prælia commemorare poſſem. Sed non id agimus: hoc dico; ſi bellum hoc, ſi hic hoſtis, ſi ille rex contemnendus fuiſſet; neque tanta cura ſenatus, & populus Rom. ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos geſſiſſet, neque tanta gloria L. Luculli, neque vero ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompeium detuliſſet: cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, & ſumma [a] contentione pugnata. Qua ex pugna cùm ſe ille eripuiſſet, & Boſphorum confugiſſet, quo exercitus adire non poſſet, etiam in extrema fortuna & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompeius, regno poſſeſſo, ex omnibus oris, ac notis ſedibus hoſte pulſo, tamen tantum in unius [b] anima poſuit, ut, cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoriâ poſſideret; tamen non ante, quàm illum vitâ [c] expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot prælios, tot imperatores bella geſſerunt? cujus expulſi & ejecti vita tanti æſtimata eſt, ut morte ejus nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murænam legatum fortiſſimi animi, ſummi conſilii, maximi laboris cognitum eſſe defendimus; & hanc ejus operam non minus ad conſulatum

[a] *ſummo labore.* [b] *vita.* [c] *coëgit mori.*

47. *Rege Armeniorum*] Tigranes gener fuit Mithridatis & Rex Armeniæ, qui noluerat ſocietatem inire cum ſocero, ne ſuis viribus auctus minium creſceret, at affiicto adfuit.

55. *Quæ ſunt innumerabiles*] Plinius lib. 7. cap. 26. dicit Pompeium æquaſſe non modo Alexandri magni rerum fulgorem, ſed etiam Herculis prope ac Liberi patris.

58. *Boſphorum*] Boſphorus eſt anguſtum fretum, per quod Mœotis Palus in Pontum influit, appellaturque Cimmerius ad diſtinctionem Thracii ad Calchedonem & Byzantium. Boſphorus autem a bovis meabili tranſitu nominatus eſt. *Boſphorus* etiam urbis nomen eſt in Thracio littore ubi mare non excedit latitudine ſua ſpacium quingentorum paſſuum.

63. *Vita expulit*] Sic de Mithridatis morte ſcribit Appianus. *Extrema fortuna exagitatus Mithridates, venenum temperavit, quod in gladii capulo aſſidue gerebat. eo autem extingui non potuit, & quod continuo ambulabat, & quod medicaminibus ad prohibenda venena aſſuetus erat, quæ ab eo hac quoque ætate, Mithridatica appellantur. fortem igitur & ſtrenuum Celtarum ducem Bithium rogat, ut illam poſtremam ſibi præſtet operam, ut ſe interficeret, ne vivus in manus Romanorum veniens, ad triumphum ſervaretur. illacrymans Celta Mithridatem gladio necavit.*

65. *Tot imperatores*] Ad illud bellum imperatores profecti ſunt L. Sylla, L. Muræna hujus pater, L. Lucullus, & Cn. Pompeius.

adipiſcendum, quam hanc noſtram forenſem induſtriam dignitatis habuiſſe.

IX. At enim in prætura petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitiſne vos, tanquam ex ſyngrapha, agere cum populo, ut, quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe perturbat omnia: & totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnunquam ita factum eſſe etiam populus admiretur, quaſi vero non ipſe fecerit. Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum ſummo ingenio, opibus, gratia, nobilitate à M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum humanitate, ſapientia, integritate antecellentem à Cn. Manlio? quis M. Scaurum hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem, à Q. Maximo? non modo horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne cùm eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno commoventur, ſæpe improviſo nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſſa excitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit: ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur. Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio, duæ res vehementer in prætura deſideratæ ſunt,

1. *At enim in Præturæ petitione*] Sulpicius ſe digniorem Conſulatu judicabat, quod Murænâ prior præturam obtinuerat. Id modo à Cicerone refutatur. 1. à populi inconſtantia, deinde ab exemplis.

4. *Quod enim fretum*] Fretum teſte Varrone, & Servio, à fervore æſtus marini nomen accepit.

10. *Quem Euripum*] Euripi dicebantur alvei magnifico opere aquas in morem fluviorum deducentes. Maxime tamen nobilis eſt Euripus inter Eubœam & Bœotiam, qui Calchidicus & Euboicus, & ſimpliciter *Euripus* nominatur, is, ut Pomponius Mela lib. 11. cap. 7. author eſt, *ſepties die, atque ſepties nocte, fluctibus invicem verſis adeo immodice fluit, ut ventos etiam, ac plenis velis navigia fruſtretur.* Strabo ſepties tantum viginti quatuor horarum ſpatio reciprocare vult.

12. *L. Philippum*] De Philippo ſic Cicero in Bruto loquitur. *Eodem tempore M. Herennius, in mediocribus oratoribus, Latine & diligenter loquentibus numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L. Philippum in Conſulatus petitione ſuperavit.* Fuit autem hic Philippus cum Sexto Julio Cæſare Conſul anno urbis conditæ 648. & Herennius cum L. Valerio Flacco 661.

14. *Q. Catulum*] Manlius Maximus fuit Conſul cum Publio Rutilio anno urbis conditæ 648. Q. Catulus cum Mario nepote anno 652.

15. *M. Scaurum*] Q. Maximus cum C. Licinio Geta Conſul fuit anno 638. & anno ſequenti cum M. Cæcilio M. Scaurus, quem Cicero paſſim laudat, ac potiſſimum lib. off. 1. ubi ſic de eo loquitur. *Mihi quidem neque pueris nobis M. Scaurus C. Mario, neque cum verſaremur in Reſpub. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur.*

quæ

quæ ambæ in consulatu tum Murænæ profuerunt: una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia, ac legatione, omnis & liberalitatis & virtutis suæ testeis habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murænæ præsto fuit, & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit. num tibi hæc parva videntur adjumenta & subsidia consulatus? voluntas militum? quæ cùm per se valet multitudine, tum apud suos gratia, tum verò in consule declarando multum etiam apud universum populum Rom. auctoritatis habet: suffragatio militaris? Imperatores enim comitiis consularibus, non [a] verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio: Me saucium recreavit: me præda donavit: hoc duce castra cepimus, [b] signa contulimus: nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumpsit ipse, cùm fortis, tum etiam felix. hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prærogativum: quid mirum est, in hoc felicitatis famam, sermonemque valuisse! Sed si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis; noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere, quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populum ac [c] vulgus imperitorum, ludis magnopere delectari? minùs est mirandum: quanquam huic caussæ satis est. Sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non

[a] *non jurisperiti.* [b] *commisimus prælium.* [c] *imperitam multitudinem.*

24. *Expectatio muneris*] Favit Murænæ Ludorum expectatio ut enim honorem Apollinis munificentissime in Prætura dederat, ita tales ab eo in Consulatu a plebe expectabantur, quæ virtutes ejus celebrabat.

26. *Legatione*] Cum Lucullo Legatus esset Muræna, multi ipsi favebant, virtutis ejus testes, qui nondum ab urbe in provinciam decesserant, à qua redierant ut Luculli triumphum honestarent.

28. *Decesserant*] Ex civitate Romana.

Ib. *Ad Consulatus petitionem reservavit*] Tum ei exercitus Luculli, tum memoria ludorum quos exhibuerat in Prætura, profuerunt ei ad Consulatus petitionem.

31. *Quod petitio Præturæ desiderabat &c.*] Non ludos Murænа exhibuerat cum ab eo Prætura petebatur, vel cum Ædilis erat; hos autem dedit in Prætura.

36. *Gravis est illa oratio*] Multam vim habet hæc oratio, quæ nempe ab unoquoque milite de suo duce habetur, & in qua multi commemorant quid ab eo obtinuerint, quid cum eo gesserint.

40. *Ac voluntatem*] Ea enumerat quæ ad voluntatem sibi conciliandam militum potentissima sunt, quæ de Sulpicio dici non possunt.

41. *Omen prærogativum*] Centuriæ prærogativæ dicebantur, quæ sorte ductæ primum rogabantur; æque velut omen comitiorum fuerent, quia sæpe reliquæ primarum suffragia sequebantur.

45. *Et scenæ magnificentiam*] Scenam illam quam paulo post argenteam fuisse dicet. cujus etiam meminit Plinius lib. 33. cap. 3.

eſt mirandum, eam L. Muræ̃næ apud populum profuiſſe. Et, ſi noſmetipſi, qui & ab delectatione omni, negotiis impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur: quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordine reſtituit non ſolum dignitatem, ſed etiam voluptatem. itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima: quod honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſenſi. nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quod ſi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi qui caſu nullos feceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam adverſatam putas? Sed hæc ſane ſint paria omnia: ſit par forenſis opera militari: ſit par militari ſuffragatio urbana: ſit idem, magnificentiſſimos, & nullos, unquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam & iſtius ſortem interfuiſſe? hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii, gratiam æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æquabilitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia & ad conſulatum apta provincia: in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum, ludorum voluptate concluditur. Quid tua ſors? triſtis, atrox, quæſtio peculatus:

54. *L. Otho vir fortis*] L. Roſcius Otho Tribunus plebis legem tulit, ut apud Aſconium legitur, ut equitibus Romanis in Theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur. quo facto odium multitudinis in eum concitatum eſt, quod Cicero Conſul reſtinxit habita concione ad pop. in templo Bellonæ, eadem lege Roſcia decoctoribus certus locus in Theatro conſtitutus eſt, ut dicitur in Phil. 2.

60. *Scenam competitricem*] Significat Cicero habuiſſe ſe in petitione Conſulatus Competitores, qui ludos populo dederant. adeo ut ſcena illa petere pro eis Conſulatum videretur. Scena autem locus erat in Theatro ubi hiſtriones & actores agebant.

Ib. *Trinos ludos*] Trinos ludos Cicero exhibuit populo cum Ædilis erat.

61. *Antonii ludis*] Ludos fecit Antonius cùm Ædilitate fungeretur, cujus in petitione Conſulatus Competitor fuit. hos autem dediſſe in ſcena argentea refert Plinius lib. 33. cap. 3. quod & de Muræna etiam commemoratur, qui ſcenam exhibuit in qua fuêre argenti pondo centum viginti quatuor.

63. *Sed hæc ſane*] Tranſit ad comparationem Præturæ, eamque ita tractat, ut ſi forte priora non ejuſmodi eſſe videantur, quæ tantum honorem præ Sulpicio Murænæ conciliare deberent, ipſa tamen Prætura facile ad hoc faſtigium extulerit. eſtque in hoc conceſſio quædam, de illis omnibus quæ valde probare ſtuduit.

68. *Juris dicundi*] Inter Prætores alii præerant in urbe cauſis privatis, alii publicis, alii civilibus, alii criminoſis. Muræna ſortitus eſt cauſas privatas, Sulpicius publicas. ait autem Cicero quod Sulpicio utpote Juriſconſulto omnes ſortem Murænæ. id eſt privatis cauſis præeſſe, optaviſſent.

Ib. *Gratiam æquitatis largitio*] Sæpe quod jus negat, æquitas largitur.

73. *Quæſtio peculatus*] Quæſtio peculatus judicium publicum eſt de peculatu, hoc eſt de furto publicæ vel ſacræ pecuniæ. hic commemorat omnia incom-

tus: ex altera parte lacrymarum, & ſqualoris, ex altera plena catenarum, atque indicum: cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: ſcriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehenſa: multi viri fortes, & prope pars civitatis offenſa eſt: lites ſevere æſtimatæ: cui placet, obliviſcitur: cui dolet, meminit. Poſtremo tu in provinciam ire noluiſti, non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & conſul probavi: ſed tamen L. Murænæ provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit: habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpubl. liberalitatis: qua uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate, diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſto fuiſti. fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, à quibus provincias contemni intelligant. Et quoniam oſtendi, Judices, parem dignitatem ad conſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Muræna, atque in Sulpicio fuiſſe: dicam jam apertius, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius: & ea dicam vobis audientibus, amiſſo jam tempore, quæ ipſi ſoli, re integra, ſæpe dixi.

X. Petere conſulatum neſcire te, Servi, perſæpe dixi: & in iis rebus ipſis, quas te magno & forti animo, & agere, & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quàm ſapientem candidatum. Primùm accuſandi terrores, &

incommoda quæ ex judiciis publicis Prætori obvenire poſſunt.

74. *Squaloris*] Rei in judicium veniebant mutata veſte, barba, capilloque neglecto, ad miſerationem erga ſe judicum excitandam.

Ib. *Plena catenarum*] Oratorie dicit catenas pro vinculis & carcere, quibus rei mancipantur.

75. *Cogendi judices inviti*] Ex Decuria judicum ea, cujus erant quolibet tempore judicandi vices, etiam contra voluntatem ſuam judices citabantur à Prætore, & ex iis poſt ſortitionem ſubſortitionemque factam, ſelecti jurabant in legem, & referebantur in libellum publicum, nequis corruptus ſupponi poſſet. Hi poſtea religione obſtricti ſententiam ferre de civibus cogebantur.

75. *Scriba damnatus*] Si quis ſcriba damnatus eſt, totum ordinem ſibi infenſum habet Prætor. Certe Sulpicius unum ſcribam peculatu damnaverat, indeque factum eſt, ut in Comitiis omnes ſcribæ contra Sulpicium Murænæ faverint.

Ib. *Sullana gratificatio reprehenſa*] Sylla victor multas largitiones de bonis proſcriptorum fecerat, eo mortuo plures eorum qui hæc bona acceperant, repetundarum accuſati, & damnati ſunt.

78. *Lites æſtimatæ*] Æſtimatio litis eſt, cùm quantum ſolvere, aut quid ſufferre damnatum oporteat, ſtatuitur.

81. *Muræne provincia*] Galliæ Tranſalpinæ ſortitione poſt præturam præpoſitus eſt.

82. *Habuit delectum*] Militum.

Ib. *In Umbria*] Umbri antiquiſſimi totius Italiæ populi habiti ſunt. quos ab Umbriis Græciæ populis profectos eſſe putant, quod inundatione terrarum imbribus ſuperfuiſſent. ὄμβρος enim pluvia, ὀμβρικὸς pluvialis eſt. Vide Plin. lib. 2. cap. 14.

85. *Noſtri homines*] Publicanos dicit, qui in Gallia negotiantur.

4. *Primum accuſandi terrores*] Profert cauſas Cicero cur Sulpicio antepoſitus fuerit Muræna. 1° ejus fuit accuſandi conſuetudo, quæ hominum benevolentiam avertit.

minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri; ſed & populi opinionem à ſpe adipiſcendi avertunt, & amicorum ſtudia debilitant. neſcio quo pacto ſemper hoc fit: neque in uno, aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus: ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur. Quid ergo? acceptam injuriam perſequi non placet? immo vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi. petitorem ego, præſertim conſulatus, magna ſpe, magno animo, [a] magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo. non placet mihi inquiſitio candidati, prænuntia repulſæ: non teſtium potius, quàm ſuffragatorum comparatio: non minæ magis, quam blanditiæ: non declamatio potius, quam ſalutatio: præſertim cùm jam hoc novo more, omnes fere domus omnium concurſent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quiſque [b] animi, & facultatis habere videatur. Videſne tu illum triſtem, demiſſum? jacet, diffidit, abjecit haſtas. ſerpit hic rumor. Scis tu illum accuſationem cogitare? inquirere in competitores? teſtes quærere? alium faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat. Ejuſmodi candidatorum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, aut teſtatam rem abjiciunt, aut ſuam operam & gratiam judicio & accuſationi reſervant. Accedit eodem, ut etiam ipſe candidatus totum animum, atque omnem curam

[a] *magno comitatu.* [b] *fiduciæ.*

11. *Tempus petendi, &c.*] Non debet accuſare qui ad Magiſtratum aliquem aſpirat, ſed in aliud tempus accuſationem differre.

13. *In campum*] Qui candidatus eſt Conſulatus, debet magna hominum multitudine ſtipari cum in forum, aut in campum Martium ad comitia venit. hinc enim patet populi in eum benevolentia, penes quem eſt decernere Magiſtratus.

Ib. *Inquiſitio candidati*] Inquiſitio dicitur de teſtibus qui comparantur ab accuſatore contra reum. Odioſum autem eſt candidato contra ſuos Competitores teſtes ejuſmodi quærere.

15. *Non minæ magis &c.*] Profert res multas quæ candidatis nocent, quales ſunt minæ, quæ offendunt animos; blanditiæ, quæ ſuſpectum hominem reddunt: declamatio qua quis ſe comparat contra competitorem ad dicendum; aſſidua enim meditatione, quæ dicturi erant in foro præparabant: ſalutatio denique, quæ cum nimia videretur, facile in ſuſpicionem ambitus veniebant.

16. *Novo more*] Priſcis temporibus non hæc invaluerat conſuetudo. ut domos petituri Magiſtratus concurſarent, ſed ſeſe populi judicio ſua ſola virtute freti permittebant. Sed hunc morem mutavit ambitio.

19. *Videſne illum triſtem*] Proſopopœiam elegantem ſubjicit, per quam exhibet judicium, quod ab unoquoque ſit de candidatis ex eorum vultu.

20. *Abjecit haſtas*] Proverbiali figura haſtas abjicere dicebantur, qui de dignitate obtinenda deſperabant, ſumpta metaphora à militibus qui metu perterriti vel à certamine fugiunt relictis armis, aut victori ſe dedunt.

21. *Alium faciam*] Cum populus videt hunc de Magiſtratu ſuo deſperantem, alium feligit.

22. *Ejuſmodi candidatorum*] Jam aliam rationem cur non electus ſit Sulpicius, affert, quia averſis ab eo ſtudiis populi propter accuſationes, amicorum conatus debilitati ſunt, ſeque reſervarunt, ut ipſi præſtarent opem, ſi quem accuſaret.

24. *Accedit eodem*] Tertiam rationem

curam, operam diligentiamque ſuam in petitione non poſſit ponere. Adjungitur enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum omnium maxima. Magnum eſt enim te comparare ea, quibus poſſis hominem è civitate, præſertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per ſe, & per ſuos, & vero etiam per alienos defenda-
tur. omnes enim ad pericula propulſanda concurrimus: & qui non aperte inimici ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciſſimorum officia & ſtudia præſtamus. Quare ego expertus, & petendi, & defendendi, & accuſandi molestiam, ſic intellexi; in petendo ſtudium eſſe acerrimum, in defendendo officium, in accuſando
laborem. Itaque ſic ſtatuo, fieri nullo modo poſſe, ut idem accuſationem, & petitionem conſulatus diligenter adornet atque inſtruat. unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. Tu, cum de [c] curriculo petitionis deflexiſſes, animumque ad accuſandum tranſtuliſſes, exiſtimaſti te utrique negotio ſatisfacere poſſe? vehementer erraſti.
quis enim dies fuit, poſteaquam [d] in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non totum in iſta ratione conſumpſeris? Legem ambitus flagitaſti, quæ tibi non deerat. erat enim ſeveriſſime ſcripta Calpurnia. [e] geſtus eſt mos & voluntati & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, for-
taſſe armaſſet: petitioni vero [f] refragata eſt. pœna gravior in plebem tua voce efflagitata eſt: commoti animi tenuiorum. exſilium in noſtrum ordinem: conceſſit ſenatus poſtulationi tuæ: ſed non liben-

[c] *curſu.* [d] *ſuſcepiſſes accuſationem.* [e] *obeditum eſt.* [f] *nocuit.*

nem profert ab imminutione diligentiæ in petendo Conſulatu quæ tanto major eſt, quanto difficilior accuſatio.

28. *Comparare ea*] Multis rebus opus eſt, ut quis accuſatione dejiciatur a Magiſtratu: oportet enimvero inquirere crimina, comparare teſtes, ſubſcriptores, advocatos, &c.

29. *Exturbare*] Exturbare aliquem è civitate, eſt eum compellere in exilium: qui enim ſuæ cauſæ diffidebant, non expectato judicio, abibant in exilium.

33. *Quare ego expertus*] Difficultatem in accuſando à ſua perſona aſſumit.

38. *De curriculo*] Oſtendit quod Sulpicius petitioni conſulatus, & accuſationi ſimul non potuerit ſatisfacere.

44. *Scripta Calpurnia*] Tulit C. Calpurnius Piſo conſul cum M. Glabrione, anno urbis 686. ut ambitus damnati, omnis honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia mulctarentur. Sed cum hæc lex non ſatis Sulpicio gravis videretur, ipſo annitente Cicero aliam tulit, qua majores pœnas addidit; nempe ut ſenatoribus ambitus damnatis, aqua & igni ad annos decem interdiceretur.

45. *Tota illa lex*] Objicit quidem Sulpicio quod legem ambitus habet, qua poſſit accuſare, ſed non habere nocentem reum. reus autem dicitur qui defendit & propulſat actionem: nocens vero qui objecti criminis convincitur.

46. *Petitioni vero refragata eſt*] Hæc lex ambitus, qua uti voluit Sulpicius ad accuſandum Murænam, contraria eſt petitioni conſulatus.

Ib. *Pœna gravior*] Exilio, quo damnabat ambitioſos, voluit Sulpicius ut multa pecuniaria adjiceretur. quare non mediocriter offenſi ſunt plebeii & viles homines.

47. *Exſilium in noſtrum ordinem*] Petiit etiam ut aliis pœnis adderetur exilium in Senatores.

ter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam cæteri vitæ fructus relinquendi. quid ergo? hæc quis tulit? is qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minime proderant. Quid? illa quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios judices esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent. Hæc omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi ꝑ obsepiebant. Atque ex omnibus ꝓ illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta

ꝑ *occludebant.* ꝓ *me dicente tibi; id nocuit maxime tibi.*

49. *Duriorem fortunæ communi conditionem*] Licet Calpurnia lege gravis pœna sancita esset, tamen adhuc gravior huic adjecta est.

50. *Morbi excusationi*] Additum est legi, ut reis morbum excusantibus pœna certa esset.

52. *Cæteri vitæ fructus*] Grave quidem est morbo affligi: at quanto gravius est jure suffragii propter eundem morbum privari, & carere civitate.

53. *Is qui authoritati senatus*] Hæc quidem lex à Cicerone lata est; sed hanc severitatem excusat à senatus authoritate, & voluntate Sulpicii, qui legem tam severam ferri à senatu obtinuit.

56. *Confusionem suffragiorum*] Confusio suffragiorum est, cum in comitiis centuriatis non servatur ordo classium nec centuriarum; sed confuse omnes ferunt suffragium. quinque enim in classes totus populus distributus erat, & classes in centurias. Prima classis hominum maximi census erat; secunda, secundi census; tertia, inferioris; quarta, minoris; quinta, omnium infimi. Porro omnes istæ classes centum nonaginta tres centurias efficiebant. in ferendis suffragiis primæ classis centuriæ vocabantur. Si autem in ea classe multis candidatis suffragarentur, secundæ classis centuriæ vocabantur; & sic de tertiæ classis centuriis, quoad nonaginta septem centuriæ, quæ earum major pars est, alicui uni candidato fuissent suffragatæ. Postulabat Sulpicius ut totus ille ordo ferendorum suffragiorum confunderetur.

Ib. *Prorogationem legis Maniliæ*] Petebat quoque Sulpicius, ut nova lege lex Manilia continuaretur, qua nempe Manilius Tribunus plebis tulit, ut libertinis in omnibus tribubus jus suffragiorum esset.

57. *Æquationem gratiæ*] His omnibus adjiciebat Sulpicius, ut non majorem gratiosi homines, & principes civitatis, quàm abjectissimi quique authoritatem haberent, sed tota ratio suffragiorum æquaretur.

58. *Et municipiis*] Municipes & rustici in comitiis jus habebant suffragiorum.

60. *Editicios*] Editicii judices dicuntur, quos una pars eligit.

62. *Hæc omnia*] Hæc omnia quæ hactenus commemorata sunt, adjumento fuêre Sulpicio, ut accusaret; at impedimento ne consul eligeretur.

65. *Hortensio*] Hortensius & Crassus priores dixêre pro Murænâ, ultimus verò Cicero. De Hortensio jam sæpe dictum; Crassus vero insignis fuit Orator

dicta ſunt: quo etiam mihi durior locus eſt dicendi datus: ut, cum ante me & ille dixiſſet, & vir ſumma dignitate & diligentia, & facultate dicendi M. Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iiſdem rebus fere verſor, &, [1] quod poſſum, Judices, occurro veſtræ ſatietati. Sed tamen, Servi, quam te ſecurim putas injeciſſe petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, ut pertimeſceret, ne conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem comparares, depoſita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant triſtem ipſum: mœſtos amicos, obſervationes, teſtificationes, ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorum animadvertebant: quibus rebus certe ipſi candidatorum vultus obſcuriores videri ſolent: Catilinam interea alacrem atque lætum, ſtipatum [1] choro juventutis, vallatum judicibus atque ſicariis, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, circumfluente colonorum Aretinorum & Feſulanorum exercitu. quam turbam diſſimillimo ex genere, diſtinguebant homines perculſi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ, ſic, ut ei jam exploratus, & domi conditus conſulatus videretur. Muræna contemnebat:

[1] *quantum poſſum præverto veſtrum tædium.* [1] *comitatu.*

tor Hortenſii æqualis, qui in principibus patronis aliquot annos fuit. Vide Cicer. in clar. orat.

74. *Te inquirere videbant*] Deſcribit Sulpicium meditantem & comparantem accuſationem contra Catilinam, dum uterque peteret conſulatum.

76. *Teſtificationes*] Teſtificatio ſignatum teſtimonium eſt, quod ab abſente miſſum eſt.

Ib. *Seductiones teſtium*] Qui teſtes producturus erat, eos domum advocabat, ac variis perſontationibus explorabat.

ib. *Seceſſionem ſubſcriptorum*] Subſcriptores dicebantur, qui accuſatori, qui rei nomen detulerat, ſubſcribebant. hi porro ſecedebant, ut meditarentur qua ratione Sulpicii accuſationem adjuvarent.

77. *Vultus obſcuriores*] Ex vultu obſcuriori & triſtiori, non qualem debent habere candidati, qui bene ſperant, videbatur de conſulatu obtinendo deſperare.

78. *Catilinam interea*] Deſcribit qualis extiterit Catilina in petitione conſulatus, quem competitorem Sulpicius habuit, & quam ex alacritate ſua obtinendi conſulatum, ſpem præ ſe ferret.

79. *Vallatum judicibus*] Non debere legi *judicibus* videtur, ſed potius *audacibus*, quibus ſtipatum fuiſſe ſæpe dixit Cicero in Catilinariis orationibus.

80. *Collegæ mei*] Antonius collega erat Ciceronis in conſulatu, qui primum Catilinæ favere viſus eſt; ſed quem ab eo abſtraxiſſe in orationibus aliquando dicit.

81. *Aretinorum & Feſulanorum*] Aretium & Feſulæ in Etruria populi Romani coloniæ erant, quarum coloni Catilinæ ſtudebant: unde tanto numero ex iis locis Romam ad comitia venerunt, ut exercitus crederetur.

83. *Perculſi Syllani temporis calamitate*] In illa perdita hominum turba præcipue notabantur qui à Sylla proſcripti fuerant.

Ib. *Vultus erat*] Deſcribit habitum Catilinæ, qualis fere à Saluſtio deſcribitur.

85. *Domi conditus*] Tam certus de conſulatu, ac ſi eum in ſua poteſtate haberet, Catilina ſibi videbatur.

Sul-

Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus sit, quanta desperatio reipublicæ, si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim cùm illius nefarii [m] gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cùm miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum & fortunatorum promissis, saucios & miseros credere non oportere. Quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid posset, quid auderet: minime timidum, & valde calamitosum esse oportere eum qui esset futurus dux & signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me; ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catilinam excitavi, atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque induit. Tum enim dixit, duo corpora esse reip. unum debile, infirmo capite; alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe pro rei indignitate decrevit. Nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant, partim quia timebant. Tum erupit è senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti, ac denuntianti respondisset: Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, & quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissi-

[m] *Catilinæ.*

88. *Si ille factus esset*] Permittit judicibus cogitare de malis quæ Reipub. obvenissent, si Catilina factus esset consul.

102. *Atque ille*] Ex Plutarcho, Cicero ipso comitiorum die retulit ad senatum de iis quæ audiverat de Catilinæ conjuratione. Cum autem Catilina crederet multos esse in senatu, qui rebus novis studerent, atque ut audaciam ostentaret, mollissime Ciceroni hæc respondit: *Quid pecco, si duorum corporum, quorum alterum caput habebat, sed ægrum & pertenue; alterum sine capite, sed validum & prapotens: huic me caput adjicio?* Allegorice videbatur senatum intelligere per primum corpus, cujus Cicero, quasi consul, caput erat. Per secundum, populum, cui se caput adjungere velle significabat.

114. *Sed ruina*] Minari videbatur Catilina, fore ut, si quid contra se tentaretur, omnia ultima experiretur.

116. *Descendi in campum*] Cum sibi aliquid metueret à Catilina Cicero, venit in campum Martium ad comitia tiliparus magno juvenum agmine, & thorace indutus, qua sibi periculum imminere declarabat. unde indignati cives in Catilinam, commoti ad Ciceronem animum adjecerunt, atque in comitiis iterum Catilina repulsus est, &

Sylla-

tissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, non quæ me tegeret (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput & collum solere petere,) verum ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, [a] remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent, omnes qui illam ab repub. pestem depellere cupiebant, ad Murænam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio: præsertim cum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. Qui cùm honestissimo patre atque majoribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, & ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est, magno adjumento, Catilinæ subitam spem consulatûs adipiscendi fuisse?

[a] *negligentiorem.*

Syllanus & Muræna consules electi sunt.

117. *Non latus aut ventrem*] Indicat quod non abjectos, sed præcipuos cives Catilina aggrediatur: vel potius alludit ad illud ejus facinus, cum in proscriptione Syllæ Marii Gratidiani collum secuit, & caput à Janiculo ad ædem Apollinis ad Syllam suis ipse manibus detulit.

120. *Itaque cum te, Servi*] Concludit totam hanc partem ab improbis Catilinæ conatibus, & à comparatione Sulpicii cum Muræna, hujus virtutes, & alterius remissionem animi proferendo.

TERTIA PARS,

De crimine ambitûs.

L. Muræna nihil commisit contra legem ambitûs.

XI. Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, [a] perpurgatus ab iis qui ante me dixerunt; à me, quoniam ita Muræna voluit, [b] retractandus. Quo in loco, Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis, & de deprehensis pecuniis: adolescenti ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum cen-

[a] *defensus.* [b] *tractandus* iterum.

2. *Qui ante me dixerunt*] Hortensius & M. Crassus jam pro Muræna dixerant.

4. *Divisorum indiciis*] Divisores dicuntur, qui pecuniam per tribus dividebant populo ad corrumpenda suffragia: qui & Curiarum magistri dicebantur.

5. *Adolescenti Sulpicio*] Sulpicius filius est alterius Sulpicii Murænæ competitoris.

Ib. *Equitum centuriis*] Sulpicius ille centurias pecunia corruptas à Muræna esse

centuriis: M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de repub. respondebo. Sed pauca quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murænæ fortuna conquerar. Nam cum sæpe antea, Judices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis, laboribusque quotidianis fortunatos eos homines judicarem, qui remoti à studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum vero in his L. Murænæ tantis tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque miserari: qui primum dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque suorum, unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea quæ relicta, & hæc quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium novæ laudis, in veteris fortunæ discrimen adducitur. quæ cum sunt gravia, Judices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam ut omittam Ser. Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murænæ, sed honoris contentione permotum; accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, [c] simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quanquam à Muræna nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimicus esse deberet. Respondebo igitur Postumio primum, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cujus competitores, si [d] nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit: sin autem eorum aliquis largitus est; expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam quàm suam persequatur.

[c] *inimicitiæ.* [d] *non commiserunt* ambitum.

esse dicebat. Nota autem quod Ser. Tullius omnem populum Rom. in sex classes distribuit; classes autem in centum tres ac nonaginta centurias. In classibus autem & centuriis describendis censum secutus est; qui, ut in quoque variatus est, sic varios ille fecit classium gradus: nam in primam qui centum millium æris, aut majorem censum haberent, conjecit.

17. *Quæ relicta*] De iis honorum insignibus loquitur, quæ ei à patre relicta sunt.

26. *Sodalis filii*] Sodales dicuntur qui in aliquo Ordine aut Collegio conjuncti sunt: unde & sodalitates, & sodalitia.

33. *Desultorius*] Desultorius dicitur qui ne cursum interrumpat, ab uno equo in alium insilit; sive qui relicto equestri certamine, confert se in certamen curule: nam licet non petat consulatum, tamen accusat consulem. debebat potius ambisse præturam quàm consulatum.

Ib. *In quadrigarum curriculum*] Alludit ad Olympicum stadium, ubi de Quadrigarum celeritate certabatur.

Ea

Ea omnia quæ & Postumio & Ser. Sulpicio adolescenti responsa sunt desiderantur.

XII. Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator, & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem quàm criminationem pertimescam. In quo ego acculatore, Judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murænæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor & gravitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem, Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in homine quoquam, in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam [e] cadere in judicio, ut nimiis adversarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus & populus universus, & sapientes ac multum in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem [f] impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie civium repudientur. Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset:

[e] *condemnari.* [f] *inopum.*

5. *Exspectatio tribunatus*] Cum Cato Murænam accusavit, erat Tribunus plebis designatus.

8. *Bis Consul*] Æmilianus Scipio primum fuit Consul tempore tertii belli Punici. iterum bello Numantino. hic in Africa Carthaginem, in Hispania Numantiam, æmulas Romæ, evertit.

9. *L. Cottam*] Cum septies ejus causa ampliata fuisset, octavo tandem judicio absolutus est Cotta, ne dignitas accusatoris obesse ei videretur.

10. *Summa eloquentia*] Lib. 1. Offic. ait, *ab hoc Scipione bellicam gloriam, quam à patribus acceperat, eloquentia cumulatam esse.*

16. *Ser. Galbam*] Cum à Libone Tribuno plebis, apud populum Galba accusaretur, quod præter fidem datam publicam, magnam Lusitanorum manum interfecisset prætor in Hispania, Is nil excusans se, parvulos liberos flens commendare cœpit. Eo facto mitigatus populus, ipse judicio liberatus est. Vide Val. Max. lib 8.

18. *Incumbenti*] Incumbere in perniciem, est anniti ut Galba damnaretur.

26. *De causa judicasset*] Id est, Cato tantæ vir probitatis est, ut non accusaret Murænam, nisi prius eum dignum condemnatione judicasset: nam condemnatio sequitur judicium.

ini-

iniquam legem, Judices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit judicium accusatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute judicium vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan [g] confirmare, & leviter emendare possim. Non [h] multa peccas, inquit ille, fortissimo viro senior magister: sed si peccas, te regere possum. At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potius quàm leviter inflectendus esse videare. [i] Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes, magnum hominem & excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paullo asperior & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur.

XIII. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda, aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium, audacius paullo de studiis humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota & jucunda sunt, disputabo. In M. Catone, Judices, hæc bona, quæ videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam [a] requirimus; ea sunt omnia non à natura, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, & præcepta ejusmodi: Sapientem [b] gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & levem; viri non esse neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si [c] distortissimi sint, formosos: si [d] mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse pa-

[g] vulgo *reformare*. [h] *multum*. [i] *perfecit*. [a] *desideramus*. [b] *nunquam facere gratiam* alicui. [c] *deformissimi*. [d] *pauperrimi*.

32. *Senior magister*] Chiron fortasse intelligitur a Cicerone, aut Phœnix ille qui Achilli præceptor à patre datus est.

38. *Doctrina non moderata*] Per doctrinam non moderatam, Stoicam intelligit quam ab Antipatro Tyrio, Philosopho Stoico accepit.

4. *In M. Catone*] Digreditur ad reprehensionem doctrinæ Stoicorum, ut Catonis authoritatem extenuet.

7. *Zeno*] Zeno Citicus, ex Cypro cum venisset Athenas, negotiandi gratia, Philosophiæ operam dedit; & audivit Cynicum Crateta, & mox Polemonem Academicum. Illius durior disciplina fuit, cujus sectatores Stoici dicti sunt à Porticu ubi ille docuit.

8. *Hujus sententiæ sunt & præcepta*] Præcepta Stoicorum enumerat, quæ & dicta sunt vulgo paradoxa, à communi captu & sensu hominum abhorrentia; quæ Cicero ad quemdam absurditatis modum exponit, ut Catonis authoritatem diminuat.

10. *Misericordem esse*] *Misericordia* ex Stoicorum definitione, *est ægritudo ex miseria alterius injuria laborantis*. volebantque misericordem hominem esse inconstantem, rudem, imperitum, & hebetem ingenio. unde Seneca, epist. ad Lucil. sic ait: *Sultitia est, cui nihil constat, nihil diu placet.*

ria: omne delictum ſcelus eſſe nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem ſuffocaverit: ſapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, ſententiam mutare nunquam. Hæc homo ingeniosiſſimus, M. Cato, auctoribus eruditiſſimis inductus, arripuit, neque diſputandi cauſſa ut magna pars, ſed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miſeri, & calamitoſi? ſceleratus & nefarius fueris, ſi quidquam miſericordia adductus feceris. Fatetur aliquis ſe peccaſſe, & ejus delicti veniam petit? nefarium eſt facinus ignoſcere. At leve delictum eſt: omnia peccata ſunt paria. Dixiſti quippiam? [c] fixum & ſtatutum eſt. Non re ductus es, ſed opinione? ſapiens nihil opinatur. Erraſti aliqua in re? male dici putat. Hac ex diſciplina nobis illa ſunt. Dixi in ſenatu, me nomen conſularis candidati delaturum. iratus dixiſti, nunquam, inquit, ſapiens iraſcitur. at temporis cauſſa. improbi, inquit, hominis eſt mendacio fallere: mutare ſententiam, turpe eſt: exorari, ſcelus: miſereri, flagitium. Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia diffiſum ingenio meo quæſiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi à Platone, & Ariſtotele moderati homines, & temperati, aiunt apud ſapientem valere aliquando gratiam: viri boni eſſe miſereri: diſtincta genera eſſe delictorum, & diſpares pœnas: eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum: ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat. iraſci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, ſi ita rectius fit, mutare: de ſententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam eſſe mo-

[c] *flabile & firmum.*

15. *Omne delictum*] Volebant Stoici delictum omne, quantumcunque minimum aliis videatur, crimen eſſe maximum.

17. *Nihil opinari*] Opinari eſt incertæ, aut parum cognitæ, vel etiam rei prorſus falſæ aſſentiri. cum autem ex Stoicorum ſententia neque capi, neque falli poſſit ſapiens, opinari etiam non poteſt.

20. *Ita vivendi*] Non diſputat de illis dogmatis Stoicorum Cato, ſed ex iis vitam ſuam inſtituit.

21. *Publicani*] Si illi qui vectigalia conducunt, petunt ut aliquid ſibi remittatur vel propter bellum, vel propter cœli injurias, non audiunt Stoici.

26. *Non re*] Id eſt ipſa rei veritate, & ſcientia.

29. *Sapiens iraſcitur*] Plutarchus in Catone ait, eum temere non iraſci, ſed ſi quando iraſcebatur, implacabilem ſolitum eſſe.

33. *Quæſiſſe adjumenta doctrinæ*] Cicero licet nulli philoſophorum ſectæ addictus fuerit, viſus eſt tamen Academicos ſequi.

34. *Illi à Platone & Ariſtotele*] Platonis & Ariſtotelis præcepta Academici & Peripatetici ſecuti ſunt, quæ contraria fuiſſe Stoicis oſtendit.

1b. *Moderati homines & temperati*] Doctrina Stoicorum durior fuit, ut antea Cicero dixit, & mitior Academicorum & Peripateticorum.

38. *Iraſci nonnunquam*] Ariſtoteles lib. 3. ethic. iram eorem fortitudinis nominat.

40. *Mediocritate eſſe moderatas*] Virtus ita in mediocritate ſita eſt, ut ſi quid nimis excedat, virtus non ſit.

dera-

deratas. Hos ad magiſtros ſi qua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet; non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior (neque enim eſſe potes,) ſed paullo ad lenitatem propenſior: non accuſares nullis adductus inimicitiis, nulla laceſſitus injuria pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate, atque honeſtate præditum: putares, cùm in ejuſdem anni cuſtodia te, atque L. Murænam fortuna poſuiſſet, aliquo te cum hoc reipub. vinculo eſſe conjunctum. quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, aut ſi potuiſſes, mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. etenim iſti ipſi mihi videntur veſtri præceptores, & virtutis magiſtri fines officiorum paullo longius quam natura vellet, protuliſſe: ut, cùm ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, ubi oportet, conſiſteremus. nihil ignoveris: immo aliquid, non omnia. nihil gratiæ cauſſa feceris: immo reſiſtito gratiæ, cùm officium & fides poſtulabit. miſericordia commotus ne ſis: ſed tamen eſt, etiam in diſſolvenda ſeveritate, laus aliqua humanitatis. in ſententia permaneto: enimvero niſi ſententia alia vicerit melior. Hujuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditiſſimum hominem, & pene divinum domi: cujus oratione & præceptis, quanquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (ut accepi à ſenibus) leniſſimus. Quis vero C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex ſtudio iſto? quis

46. *Cum in ejuſdem anni cuſtodia*] Eodem anno Tribunus plebis Cato, & Muræna Conſul deſignati ſunt, iiſque Reip. cura commiſſa eſt.

48. *Atrociter in Senatu dixiſti*] Dixerat Cato in Senatu ſe quemcunque candidatum Conſulatus vocaturum in judicium, ſi aliqua in eo ſuſpicio ambitûs reſideret.

51. *Recentibus præceptorum ſtudiis*] Excuſat Catonem à præceptis quibus recens imbutus erat, quæ facile cum maturior erit ætas corriget.

54. *Fines officiorum*] Fines officiorum dicuntur ea quæ extrema ſunt & ultima in quaque re ſeu virtute; tranſlatione ſumpta à terminis agrorum, aut regionum, quibus illorum ſpatia terminantur. At illi Stoici fines gratiæ, miſericordiæ, clementiæ, cæterarumque virtutum non tantum protulerunt, ſed etiam ita prætergreſſi ſunt, ut ſuſtuliſſe omnem humanitatem videantur.

55. *Ut cum ad ultimum*] Id eſt quatenus ad ultimum officiorum finem pervenire contenderet quis, tamen ibi hæreret, ubi natura pateretur.

56. *Non omnia*] Utile eſt aliquando non omnia remittere, ne ſint audaciores ad peccandum impii.

57. *Reſiſtito gratiæ*] Reſiſtere gratiæ, eſt nihil gratiæ cauſſa facere. quod tum maxime fieri debet, cum quis jurejurando obſtringitur. Hicque elegans eſt dialogiſmus.

60. *Scipio ille fuit*] Non eſt dubium quin Cicero de Æmiliano Scipione loquatur, cui comes fuit Panætius in illa illuſtri legatione, quam ante cenſuram obiit, cum à Senatu tertium miſſus eſt, ut populorum ac civitatum leges, tanquam ſanctioris diſciplinæ arbiter & reſtaurator inſpiceret. Vide Cic. lib. 4. Acad. Quæſt.

65. *C. Lælio comior*] Lælius Scipionis Africani amiciſſimus fuit, de quo Hor. Serm. 2. Sat. 1.

illo

illo gravior? ſapientior? Poſſum de L. Philippo, dē C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquamne exiſtimas Catone proavo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuiſſe ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute cùm vere graviterque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi: ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque noſtrûm pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quam tibi. Sed ſi illius comitatem, & facilitatem tuæ gravitati ſeveritatique aſperſeris, non iſta quidem erunt meliora, quæ nunc ſunt optima, ſed certe condita jucundius.

XIV. Quare, ut ad id quod inſtitui, revertar, tolle mihi è cauſſa nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad ſalutem debet valere: congredere mecum criminibus ipſis. Quid accuſas, Cato; quid affers in judicium? quid arguis? ambitum accuſas? non defendo. mē reprehendis quòd idem defendam, quod lege puniverim? punivi ambitum, non innocentiam: ambitum vero ipſum vel tecum accuſabo, ſi voles. Dixiſti ſenatuſconſultum, me referente, eſſe factum. Si mercede corrupti obviam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus vulgo locus tributim, & item prandia ſi vulgo eſſent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita ſenatus judicat, contra legem facta hæc videri, ſi facta ſint: decernit, quod nihil opus eſt, dum candidatis morem gerit. nam factum ſit, necne, vehementer quæritur: ſi factum ſit, quin contra legem ſit, dubitare ne-

[a] *auctoritatem.*

66. *L. Philippo*] Philippus ille Græcis literis excelluit, ut dicit Cic. in Bruto.

Ib. *De C. Gallo*] De Gallo loquitur etiam in Bruto. Aſtrologiæ peritiſſimus fuit. Hic de Liguribus triumphavit.

77. *Condita*] Condita, à condiendo.

1. *Quare ut ad id quod inſtitui*] Redit ad rem, petitque ab hac cauſa Catonis removeatur authoritas, quæ plus Murænæ, quam objecta ipſi crimina quæ nulla ſunt, nocere poteſt.

2. *Quæ in judiciis*] In judiciis non debet attendi accuſatoris authoritas, ut quis damnetur, ſed potius abſolvatur.

6. *Punivi ambitum*] Cicerone referente ad Senatum, Senatuſconſultum factum eſt de ambitu, contra quem legem tulit Cicero, cujus ſequentibus proximè verbis puncta quælibet explicat.

9. *Conducti ſectarentur*] Hominēs pecunia corrupti honoris cauſa candidatos, cum in campum Martium veniebant, ſequebantur, ut inde appareret populo, quam digni eſſent Magiſtratu.

Ib. *Gladiatoribus*] Vetabat illa lex ne quis munus gladiatorium biennio quo Magiſtratum petierat, petiturufve erat, ederet, niſi ex teſtamento præſtituta die.

11. *Legem Calpurniam*] De hac lege jam dictum eſt.

12. *Contra legem videri*] Si hæc omnia à Muræna commiſſa ſunt, quæ vetat lex, non eſt dubium quin contra legem peccaverit. at hæc, aut eorum aliqua feciſſe, probare debent adverſarii.

mo poteſt. Eſt igitur ridiculum, quod eſt dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium poteſt eſſe, id judicare. Atque ita decernitur omnibus poſtulantibus candidatis: ut ex S. C. neque cujus interſit, neque contra quem ſit, intelligi poſſit. Quare doce, si L. Muræna illa eſſe commiſſa: tum egomet tibi contra legem commiſſa eſſe concedam. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, conſulatum petenti. ſolet fieri. eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit iſta multitudo? primum, ſi tibi iſtam rationem non poſſim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato conſulari, obviam prodiſſe multos? quod niſi eſſet factum, magis mirandum videretur. quid ſi etiam illud addam, quod à conſuetudine non abhorret, rogatos eſſe multos? num aut criminoſum ſit aut mirandum, qua in civitate rogati [b] infimorum hominum filios [c] prope de nocte ex ultima ſæpe urbe deductum venire ſolemus, in ea non eſſe gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præſertim talis viri nomine rogatos? Quid, ſi omnes ſocietates venerunt, quarum ex numero multi hic ſedent Judices? quid, ſi multi homines noſtri ordinis honeſtiſſimi? quid, ſi illa officioſiſſima, quæ neminem patitur non honeſte in urbem introire tota natio candidatorum? ſi denique ipſe accuſator noſter Poſthumius obviam cum bene magna caterva ſua venit: quid habet iſta multitudo admirationis? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc de-

[b] *obſcurorum.* [c] *paulo ante lucem.*

15. *Quod eſt dubium, id relinquere incertum*] Dubium eſt utrum Muræna quid contra legem fecerit? id autem non debet relinqui incertum, ſed probari. Deinde nemini dubium eſt, quin ex lege Calpurnia decretum contra ambitioſos latum ſit à Senatu, ergo de eo judicare non eſt opus, ſed judicare utrum contra illud Muræna peccaverit?

20. *Multi obviam prodierunt*] Proponit argumenta quibus Cato utebatur ad oſtendendum peccaſſe contra legem Murænam. 1. Quod multi obviam iviſſent Muræna, at refutat Cicero, quia non corrupti pecunia venerunt, ſed de more, ut ſit honoris & amicitiæ cauſa, iis qui redeunt è provinciis.

26. *Rogatos eſſe multos*] Secundum argumentum refutat, quod multi videlicet rogati ſunt Murænam deducere in campum Martium; at id quotidie evenit, ut vel ipſos filios candidatos ipſorum hominum abjectorum prima luce ex extrema urbis parte rogati deducant plerique, cur non etiam à rogatis homo magnæ authoritatis dedecetur.

29. *Hora tertia*] Hora tertia à Romanis dicebatur quæ media eſt inter ſolem naſcentem & meridiem.

30. *Quid, ſi omnes ſocietates*] Refutat à concurſu hominum ex omnibus ordinibus quorumdam ſuorum judicum, imo etiam Poſthumii accuſatoris? quis igitur accuſant ſi iſtorum exemplo tanta multitudo populi ad illum convenerit.

34. *Tota natio candidatorum*] Omnes qui aſpirabant ad Magiſtratus quasi unam nationem propter multitudinem efficere videbantur.

36. *Omitto clientes*] Reliquos citat qui honeſtatis & honoris cauſa adeſſe Murænæ debuerunt.

Ib *Clientes*] Clientes ſunt qui in tutela alicujus ſunt, & quem patronum habent.

Ib. *Tribules*] Tribules ſunt, qui ſunt ex eadem tribu.

co

co, frequentiam in iſto officio gratuitam non modo dignitati ullius unquam, ſed ne voluntati quidem defuiſſe. At ſectabantur multi. doce, mercede: concedam eſſe crimen. hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus eſt, inquit, ſectatoribus? à me tu id quæris, quid opus ſit, eo, quo ſemper uſi ſumus? Homines tenues unum habent in noſtrum ordinem aut promerendi aut proferendi beneficii locum, hanc in noſtris petitionibus operam, atque aſſectationem. neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies, à quibus ſi domus noſtra [d] celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi uno baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſervari videmur & coli: tenuiorum & non occupatorum amicorum eſt iſta aſſiduitas, quorum copia bonis & beneficis deeſſe non ſolet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: ſine eos, qui omnia à nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint. ſi nihil erit præter ipſorum ſuffragium, tenue eſt; ſi, ut ſuffragantur; nihil valent gratia. ipſi denique, ut ſolent loqui, non dicere pro nobis, non ſpondere, non vocare domum ſuam poſſunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ à nobis conſequuntur, niſi opera ſua, compenſari putant poſſe. Itaque & legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, & S. C. quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterunt. nulla eſt enim pœna, quæ poſſit obſervantiam tenuiorum ab hoc vetere inſtituto officiorum excludere. At ſpectacula ſunt tributim data, & ad prandium

[d] *frequentatur.*

38. *Gratuitam*] Tota hæc frequentia quæ convenit, nulla mercede vel pecunia conducta venit.

42. *Eo, quo ſemper uſi ſumus*] Non debet reprehendere Cato, quod ſemper factum eſt, neque inde arguere Murænam hominem ambitioſum.

47. *Si interdum ad forum deducimur*] Varia commemorat officia quibus homines tenues ſuos patronos aut primates vircs proſequebantur, quæ ipſis crimini verti non debent.

48. *Si uno Baſilicæ ſpatio*] Id eſt ſi deducimur per ſpatium tam longum, quam Baſilica eſt. Baſilica porro foro adjuncta fuit, à Catone ampliata & Porcia cognominata, ad inſtar regiæ domus.

58. *Legi Fabiæ*] Fabia lex de ambitu tulit ut certus numerus ſectatorum eſſet, id eſt eorum qui candidatos in campum deducerent. Sed huic legi & Senatuſconſulto L. Cæſ. tanto ſtudio plebs reſtitit, ut nulla prorſus pœna ab hoc aſſectationis officio removeri potuerit, quia vetus erat inſtitutum.

Ib. *Et Senatuſconſulto*] Quo anno cœpit Catilinæ conjuratio Conſules erant L. Cæſar, & C. Figulus Cicerone vero petente Conſulatum, cum in dies ambitus furor augeretur propter Catilinam & Antonium, paucis diebus ante comitia cenſuit Senatus, ut lex ambitus addita majori pœna ferretur. Huic cum intercederet Senatuſconſulto Q. Mutius Oreſtinus: Cicero in gratiam Senatus contra Catalinæ & Antonii concionem invectus eſt, ſuaſitque ut ſectatorum numerus definiretur, ſed per eundem tribunum plebis legi obſtitit.

61. *At ſpectacula ſunt tributim data*] Objectioni novæ Cicero reſpondet, nempe Murænam ſuis tribulibus ad ſpectacula locum dediſſe, & vocaſſe ad convivia. Id autem ab omni memoria factum eſſe contendit. Porro ſpectacula loca erecta ſunt, quæ à Græcis thea-

dium vulgo vocati. Etſi hoc factum à Muræna omnino, Judices, non eſt: ab ejus amicis autem more & modo factum eſt: tamen admonitus reipſa, recordor quantum hæ quæſtiones in ſenatu habi-
65 tæ punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut noſtra, aut patrum noſtrorum memoria, quo hæc, ſive ambitio eſt, ſive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primum, ne dum qui ea ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur. *

Deeſt nonnihil.

XV. Præfectum fabrûm ſemel locum tribulibus ſuis dediſſe: quid ſtatuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas tribulium cauſſa compararunt? hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item crimina à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Ser-
5 vi, conjecta ſunt: in quibus tamen Muræna ab ſenatus auctoritate defenditur. Quid enim? ſenatus num obviam prodire crimen putat? non: ſed mercede: convince. num ſectari multos? non: ſed conductos: doce conductos. num locum ad ſpectandum dare, aut ad prandium invitare? minime: ſed vulgo paſſim. quid eſt vulgo?
10 univerſos. non igitur; ſi L. Natta ſummo loco adoleſcens, qui, &

atra dicuntur, ex quibus ludi ſpectabantur.

63. *More & modo factum eſt*] Fatetur quidem conceſſa fuiſſe hæc ſpectacula ab amicis Murænæ: ſed id neque repugnante more, neque immoderate factum eſſe.

65. *Punctorum*] Puncta ſuffragia ſunt, hinc dicta, quod in tabulis notarentur.

67. *Locus in circo*] Qui loca habebant in circo, ea quandoque amicis benevolentia concedebant, ut inde ludos ſpectarent, qui à circo Circenſes dicti ſunt.

Ib. *In foro*] In foro ludi gladiatorii dabantur.

1. *Præfectum Fabrûm*] Præfectus Fabrorum dicebatur, qui Fabris lignariis, Carpentariis, Ferrariis, &c. præerat.

2. *Tabernas tribulium*] Tabernæ extructæ erant in circo maximo, quo commodius ludi ſpectarentur. eæ porro locabantur pecunia, quandoque etiam liberaliter à dominis tribulibus ſuis concedebantur. Plutarchus una nocte à Graccho ſublatas eſſe ſcribit.

4. *Crimina à multitudine*] Cicero objicit Servio, credere multitudinem, quod nimia quadam accuſandi cupiditate hæc omnia leviſſima ab ipſo collecta quaſi tot crimina in Murænam conjiciantur.

6. *Senatus num obviam*] Ait Cicero, prodire obviam, ſectari &c. nonquam Senatum pertinere ad crimen judicaviſſe, niſi qui prodeunt & ſectantur, mercede corrumpantur.

9. *Sed vulgo paſſim*] Non eſt crimen dare locum ad ſpectandum, invitare multos ad prandium, verbi gratia tribules ſuos: ſed crimen eſt, univerſos invitare. quod Muræna non fecit.

10. *Si L. Natta*] Non debet accuſari Muræna ambitus, ſi Natta privignus ejus aliquem locum vel convivium centuriis dederit, quod non tam dedit ut Murænæ faveret, quam ut ipſe ſuis tribulibus gratioſus eſſet.

Ib. *Summo loco adoleſcens*] Natta ille ex familia Pinariorum fuit nobiliſſima & antiquiſſima apud Romanos, ſiquidem jam Evandri temporibus celebris erat. Virg. Æneid. 8.

quo animo jam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe, & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus gratioſus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, ſi Virgo Veſtalis hujus propinqua, & neceſſaria, locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non & illa pie fecit, & hic à culpa eſt remotus. omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

XVI. At enim agit mecum auſtere, & Stoice Cato: negat [a] verum eſſe, allici benevolentiam cibo: negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnam petitionis cauſſa ſi quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummam auctoritatem, tu gubernacula reipub. petas fovendis hominum ſenſibus & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? utrum lenocinium, inquit, à [b] grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? horribilis oratio: ſed eam [c] uſus, vita, mores, civitas ipſa reſpuit. Neque tamen Lacedæmonii auctores iſtius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque vero Cretes, quorum nemo guſtavit unquam cubans, melius quam Romani homines, qui tempora voluptatis, laboriſque diſpertiunt, reſpublicas ſuas retinuerunt: quorum alteri uno adventu noſtri exercitus deleti ſunt, alteri noſtri imperii præſidio diſciplinam

[a] *juſtum.* [b] *multitudine juventutis luxurioſæ.* [c] *conſuetudo.*

11. *In equitum centuriis*] Centuriæ equitum à Romulo inſtitutæ ſunt. quæ appellatio aucto poſtea numero à Tarquinio Priſco conſervata eſt. voluit autem ut mille trecenti equites in tribus centuriis eſſent.

14. *Virgo Veſtalis*] Veſtales habebant locum diſtinctum, unde ludos gladiatorios ſpectare poſſent.

3. *Magiſtratibus mandandis*] Mandare honores dicitur populus Rom. cùm ſuo ſuffragio alicui Magiſtratum concedit.

4. *Petitionis cauſa*] Reponit Cicero Catoni non fas eſſe aliquem ad convivium vocare, ut quid ab eo petatur, ſi nefas eſt ſibi benevolentiam voluptatibus conciliare. hoc autem per Dialogiſmum tractat ad Catonem irridendum.

9. *Horribilis oratio*] Ironia qua fidem tam aſperæ Catonis orationi detrahit ſimulatione quadam aſſentationis, ac quaſi concepti metus, & horroris.

Ib. *Sed eam uſus*] Hanc vitam aſperam alienam à moribus Romanis eſſe contendit, utiturque diſſimilium exemplorum collatione, Lacedæmoniorum videlicet & Cretenſium, qui non melius quam Romani reſpub. ſuas conſervarunt.

11. *Quotidianis epulis*] Lacedæmonii præter quotidianas epulas convivia publica celebrabant, quæ Phiditia dicebantur quæ non fiebant impenſis publicis, ſed ad quæ ſuam quiſque partem conferebat. De his loquitur Cic. Tuſc. Quæſt. 5.

Ib. *In robore accumbunt*] Lacedæmonii non in lectulis, ut mos erat reliquorum Græcorum, ſed in dura quapiam materia ac ligno accumbebant. per robur enim lignum intelligit.

12. *Guſtavit unquam cubans*] Cretes nequidem in epulis accubabant.

15. *Noſtri exercitus*] Cretenſes à Q. Metello victi ſunt, & iis leges impoſuit. ab hac victoria Creticus dictus eſt.

Ib. *Diſciplinam ſuam*] Cretenſes à Lycurgo diſciplinam ſuam acceperunt. quanquam Plutarchus ait Lycurgum à Creta ad ſuos leges detuliſſe.

ſuam, legeſque conſervant. Quare noli, Cato, majorum inſtituta, quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimium ſevera oratione reprehendere. Fuit eodem ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros, & honeſtus homo & nobilis, Q. Tubero: is, cum epulum Q. Maximus Africani patrui ſui nomine populo Rom. darer, rogatus eſt à Maximo, ut [d] triclinium ſterneret, cum eſſet Tubero ejuſdem Africani ſororis filius. atque ille, homo eruditiſſimus, ac Stoicus, ſtravit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi vero eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honeſtaretur: quem cùm ſupremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potiſſimum natus eſſet. neceſſe enim fuiſſe, ibi eſſe terrarum imperium, ubi ille eſſet. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Rom. hanc perverſam ſapientiam Tuberonis. itaque homo integerrimus, civis optimus, cum eſſet L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, ſororis filius, his hœdinis pelliculis prætura dejectus eſt. Odit populus Rom. privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. non amat profuſas epulas: ſordes, & inhumanitatem multo minus. Diſtinguit rationem officiorum ac temporum, viciſſitudinem laboris ac voluptatis. Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate: hoc tu ipſe, in quo ſumma eſt dignitas, non ſervas. cur enim quemquam, ut [e] ſtudeat tibi, ut te adjuvet, rogas? rogas tu me, ut mihi præſis, ut committam ego me tibi. quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potius à me, ut pro mea ſalute laborem periculumque ſuſcipias? Quid, quod habes

[d] *cœnaculum.* [e] *faveat.*

18. *Eodem ex ſtudio*] Eandem doctrinam Stoicorum ſequutus eſt Q. Tubero, de quo loquitur lib. de claris orat. quem fuiſſe nepotem L. Pauli ait. fuit autem Scipio Africanus minor, filius Pauli Æmilii, hujus nepos Maximus. ita Maximus hic habuit patruum Scipionem, id eſt, fratrem patris ſui Pauli.

20. *Cum epulum*] Tubero publicum convivium in funere Scipionis dedit.

23. *Lectulos Punicanos*] Lectuli Punicani viles ſunt & abjecti, qualibus utebantur Africani olim, & Carthaginenſes.

24. *Vaſa Samia*] Vaſa Samia fictilia ſunt, quæ in inſula Samo fiebant.

Ib. *Diogenes Cynicus mortuus*] Diogenes patria Sinopenſis fuit, Antiſthenis diſcipulus, qui abjecta omni ſollicitudine cibum ſuum in ſingulos dies emendicabat. habitavit in portarum veſtibulis; cumque ſe contorqueret in dolio, volubilem ſe habere domum jocabatur, & ſe cum temporibus immutantem. Obiit ferme nonagenarius.

25. *Supremo ejus die*] Ultimus vitæ dies ſupremus dicitur.

26. *Maximus laudaret*] Fabius Maximus, Scipionis frater oratione funebri Africanum laudavit. Orationes autem ejuſmodi à propinquis vulgo habebantur

29. *Perverſam ſapientiam*] Illam auſteram Stoicorum ſapientiam ſeu Philoſophiam perverſam vocat, quia omnis humanitatis expers videbatur.

32. *Prætura dejectus eſt*] Tubero in petitione Prætoræ repulſam paſſus eſt à po-

habes nomenclatorem? in eo quidem [f] fallis, & decipis. Nam si nomine appellari abs te civeis tuos honestum est; turpe est eos notiores esse servo tuo quam tibi: sin etiam si noris, tamen per monitorem appellandi sunt, cur ante petis quam insusurravit? aut quid, cum admoneris, tamen quasi tute noris, ita salutas? quid, postea quam es designatus, multo salutas negligentius? hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, convivio- 50
rum: quæ omnia majores nostri camparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem.

XVII. At enim te ad accusandum respub. adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, Judices, cùm amicitiæ, dignitatisque L. Murænæ gratia facio; tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrûm causa facere clamo atque obtestor. Audite, audite consulem, Judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plures pertinet: intus, intus, inquam, est equus Trojanus, à quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam metuam? nihil: & curavi ne quis metueret: sed copias illius, quas hîc video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti qui illum exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt; sed ab illo in speculis atque insidiis relicti, in capite atque in cervicibus nostris restiterunt. hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna cum reipub. salute conjunctum, dejici de urbis præ-

[f] *falleris & deciperis.*

à populo propter illas sordes & avaritiam.

42. *Nomenclatorem*] Nomenclator est is qui subjicit nomina civium ignotorum: quem tamen habuisse Catonem negat Plutarchus, cum etiam lege vetitum esset ne petitores haberent nomenclatorem.

45. *Tute*] Id tu ipse per te, & non per alium noris.

1. *At enim*] Jam aggreditur eam partem refutare, in qua dixerat Cato se Reipub. causa Murænam accusare: cui Cicero respondet, se eum & ipsius, & Reipub. causa defendere.

11. *Est equus Trojanus*] Equi Trojani egregie describitur historia apud Virg. lib. 2. Æneid. ideoque nota omnibus. Sed tantum vult ostendere, non ab iis qui Catilinam sequuti sunt, sed ab iis qui in civitate remanserunt, pertimescendum esse.

17. *In speculis*] Speculæ loca sunt editiora, e quibus venientes prospiciuntur.

18. *Integrum consulem*] Integer vitæ dicitur qui nulla labe sceleris infectus est.

fidio, & de custodia civitatis vestris sententiis deturbari volunt. quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, Judices! his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis quàm suis gladiis consecuti. Magni interest, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, esse Kalendis Januar. in repub. duos consules. nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione auditum aliquando aliquod malum reipùb. quæri. Inita sunt in hac civitate consilia, Judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani exstinguendi. atque hæc cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. sed vos moneo, Judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere [a] vicarium meæ diligentiæ; nolite adimere eum, cui remp. cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, Judices, quid accedat aliud, non videtis? te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? jam enim hesterna concione innotuit vox pernicioſa designati tribuni collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, Judices? quod tempus? qui dies? quæ nox? cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar atque evolem? neque isti me meo nomine

[a] *successorem.*

21. *Rejeci in campo*] In campo Martio rejecit impetus conjuratorum, quando in comitiis lorica tectus venit, & omnes se consuli adjunxerunt.

Ib. *Debilitavi in foro*] Debilitavit in foro, cum tam vehementer concionatus est apud populum in Catilinam.

22. *Compressi domi meæ*] Compressit domi, cum Cornelius eques Rom. & L. Vargunteius missi à Catilina sunt, quasi eum salutaturi; sed ut eum revera interficerent. Vide orat. in Catil.

Ib. *Alterum consulem*] Murænam.

24. *Multis repugnantibus*] Catilina & cæteri conjurati nolebant esse consules Kalendis Januariis.

33. *In exitu est jam meus consulatus*] Proximis Kalendis Januariis consulatum deponebat Cicero.

38. *Designati Tribuni*] Metellus Nepos conjuratis favebat.

40. *Te ad Tribunatus petitionem vocaverunt*] Plutarchus scribit in vita Catonis, hunc ad sua prædia in Lucaniam, per ocium, rusticationis gratia euntem, hoc consilio statim ante vesperam ejus diei quo fuerat egressus, monentibus & rogantibus amicis, ex ipso itinere Romam revertisse, ut huic sese Metello & ejus furiosis consiliis opponeret, quem hoc ipso in itinere ad petitionem Tribunatûs Romam properare, primum resciverat.

41. *A L. Catilina & Cn. Pisone*] Loquitur de prima conjuratione quæ Lepido & Volcatio coss. facta est. Vide Sallust.

inter-

interfici, ſed vigilantem conſulem de reip. præſidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, [b] tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur. vident quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipub. præſidii: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint, tum ſe facilius inermem & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. nam ne ſufficiatur conſul, non timent: vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempub. ſine præſidio objici poſſe. His tantis in rebus, tantiſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium in republica conſulem non [c] cupidum, conſulem (quod maxime tempus hoc poſtulat) fortuna conſtitutum ad amplexandum otium, ſcientia ad bellum gerendum, animo & uſu, ad quod velis negotium. quanquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, Judices: totam rempub. vos in hac cauſſa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo [d] conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murænam: ſi interficere poſſet, occideret. petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſp. ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: ut major facultas Tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis ac diſcordiæ concitandæ. idemne igitur delecti ampliſſimis ex ordinibus honeſtiſſimi atque ſapientiſſimi viri judicabunt, quod ille importuniſſimus gladiator, hoſtis reipub. judicaret? Mihi credite, Judices, in hac cauſſa non ſolum de L. Murænæ, verum etiam de veſtra ſalute ſententiam feretis. in diſcrimen extremum venimus: nihil eſt jam unde nos reficiamus, aut ubi lapſi reſiſtamus. non ſolum minuenda non ſunt auxilia quæ habemus; ſed etiam nova, ſi fieri poſſit, comparanda. hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico graviſſimum viſum eſt; ſed in urbe,

[b] *occidere.* [c] *avarum.* [d] *cœtu.*

52. *Spoliatam vim Tribunitiam*] Periculum Catonis cum Murænæ periculo conjungit. nam ſi damnetur Muræna, dabitur occaſio Catilinariis Catonem opprimendi: nam ipſi conſul non aderit; nam in locum Murænæ nullus ſubſtituetur alius invitis Tribunis, quia interceſſione ſua comitia impedient, & ſic Syllano, ſibi ſumendi collegam, poteſtatem auferent.

66. *Petunt enim*] Conjurati conantur perdere eum, & fortunas, & dignitatem.

68. *Tribunis plebis*] Tribuni plebis, qui ſeditiones moliuntur, facilius ad exitum perniciosa ſua conſilia perducent, ſi Murænam à conſulatu removeant.

76. *Apud Anienem*] Bello ſecundo Punico, cum Capuam M. Fulvius obſideret, Annibal, ut eum caſtra movere cogeret, ſubito conſilium cepit ad urbem exercitum adducendi. itaque caſtra locavit ad fluvium Anienem, ad tertium ab urbe lapidem. Vide Livium, lib. 26.

in

in foro: (dii immortales! ſine gemitu hoc dici non poteſt:) non nemo etiam in illo ſacrario reipub. in ipſa, inquam, curia non nemo hoſtis eſt. Dii [e] faxint, ut meus collega, vir fortiſſimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus, vobis, boniſque omnibus adjutoribus, hoc quod conceptum reſpublica periculum parturit, conſilio diſcutiam & comprimam. Sed quid tandem fiet, ſi hæc elapſa de manibus noſtris in eum annum, qui conſequitur, redundarint? Unus erit conſul, & is non in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. hunc jam impedituri ſint, * * Illa peſtis immanis, importuna, Catilinæ prorumper, qua poterit: & jam populo Romano minatur: in agros ſuburbanos repente advolabit: verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas: omni autem in ſede ac loco ferrum flammamque metuemus: quæ jam diu comparantur, eadem iſta omnia, ſi [f] ornata ſuis præſidiis erit reſpub. facile &, magiſtratuum conſiliis, & privatorum diligentia opprimentur.

[e] *faciant.* [f] *inſtructa.*

78. *Non nemo hoſtis eſt*] Quis fuerit non indicatur, certum eſt quoldam tum è Senatoribus, tum ex equitibus inter conjuratos fuiſſe, quos Salluſtius nominat.

79. *In illo ſacrario Reipub.*] Loquitur de curia quæ in loco ſacrato ſemper habebatur propter ſanctitatem conſiliorum.

85. *Unus erit conſul*] P. Syllanus ſolus erit conſul, ſi Muræna damnetur. quare non tam in reipub. adminiſtratione occupabitur, quàm in conſule altero ſufficiendo: quia Tribuni plebis ſeditioſi ipſi obſiſtent.

PERORATIO.

Peroratio in motibus commiſerationis excitandis tota verſatur.

XVIII. Quæ cum ita ſint, Judices, primum reipub. cauſſa, qua nulla res cuiquam potior debet eſſe, vos pro mea ſumma & vobis cognita in rempub, diligentia moneo, pro auctoritate conſulari hortor, pro magnitudine periculi obteſtor, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ veſtræ, & cæterorum civium conſulatis: deinde ego fidem veſtram vel defenſoris & amici officio adductus, oro atque obſecro, Judices, ut ne hominis miſeri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murænæ recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. modò maximo beneficio populi Rom. ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in

8. *Recentem gratulationem*] Gratulatio ipſi facta eſt, cum è bello Mithridatico proxime rediit.

9. *Maximo beneficio*] Conſulatu ornatus eſt à populo.

muni-

municipium antiquiſſimum, conſulatum attuliſſet: nunc idem ſqualore ſordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, veſter eſt ſupplex, Judices, veſtram [a] fidem obteſtatur, miſericordiam implorat, veſtram poteſtatem ac veſtras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, Judices, hac eum re, qua ſe honeſtiorem fore putavit, etiam cæteris ante partis honeſtatibus, atque omni dignitate fortunaque privare. Atque ita vos Muræna, Judices, orat atque obſecrat, ſi injuſte neminem læſit, ſi nullius aureis voluntatemve violavit, ſi nemini, ut leviſſime dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit, ſit apud vos modeſtiæ locus, ſit [b] demiſſis hominibus perfugium, ſit auxilium pudori. Miſericordiam ſpoliatio conſulatus magnam habere debet, Judices: una enim eripiuntur cum conſulatu omnia. invidiam vero his temporibus habere conſulatus ipſe nullam poteſt. objicitur enim concionibus ſeditioſorum, inſidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque omnem invidiam ſolus opponitur. Quare quid invidendum Murænæ, aut cuiquam noſtrûm ſit in hoc præclaro conſulatu, non video, Judices: quæ vero miſeranda ſunt, & ea mihi ante oculos verſantur, & vos videre & perſpicere poteſtis. Si (quod Jupiter omen avertat!) hunc veſtris ſententiis [c] afflixeritis, quo ſe miſer vertet? domumne? ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem, quæ miſera modo conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur, & ſollicita eſt, ne eundem paullo poſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat? Sed quid ego matrem aut domum appello? quem nova pœna legis & domo & parente, & omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque privat? Ibit igitur in exſilium miſer? quo? ad Orientiſne parteis, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? at [d] habet magnum dolorem, unde cum honore deceſſeris, eodem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpina, quem nuper ſummo cum imperio libentiſſime viderit, eundem lugentem, mœrentem, exſulem videat? in ea porro provincia, quo animo C. Murænam fratrem ſuum aſpi-

[a] *auxilium.* [b] *ſupplicibus.* [c] *damnaveritis.* [d] *id affert, &c.*

11. *Municipium antiquiſſimum*] Lanuvium pagus erat in via Appia, at olim municipium à Diomede poſt everſam Trojam conditum; è quo prodiit Muræna.

32. *Laureatam*] Qui triumphabant, lauro coronabantur: cum autem fuiſſet Luculli legatus, ut illius victoriæ, ſic & gratulationis etiam, & gloriæ particeps eſſe debuit; ideoque *Laureatam* ejus imaginem vocat.

36. *Nova pœna legis*] Exilium ſignificat, quo, nova lege lata præter alias pœnas mulctantur, qui ambitûs crimine convincuntur.

38. *Orientis partes*] In Aſiam, quæ in parte Orientali ſita eſt, legatus Luculli fuit.

41. *In contrariam partem*] Pars Orienti contraria Occidentalis eſt. in hac autem parte fuit Gallia, quò prætorem iviſſe ſuperius dixit.

ciet?

ciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem [e] perturbatio fortunæ atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Murænam nuntii literæque celebrassent, & unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eò accedat ipse nuntius suæ calamitatis? Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima à mansuetudine & misericordia vestra, Judices: conservate populi Romani beneficium: reddite reipub. consulem; date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo, quod in hac caussa frequens mœstumque vidistis: nolite à sacris patriis Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum & suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet, aut momenti commendatio, aut auctoritatis [f] confirmatio mea, consul consulem, Judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam & spondeam.

[e] *commutatio.* [f] *affirmatio.*

53. *Lanuvio*] In causis reorum veniebant è municipiis & è provinciis legati, ut pro reo deprecarentur.

55. *Junonis Sospitæ*] Sospita Juno à servando dicta est. Hæc in primis Lanuvii colebatur magna religione, ut docet Livius. Simulacrum fingebatur cum pelle caprina, hasta, & scutulo, & cum calceolis repandis. Hanc Junonem, cujus Lanuvii ædes erat, Romani etiam colebant, unde sæpe Romanos apud Livium legitur misisse Lanuvium, qui sacrificio Junonem Sospitam placarent.

Ib. *Facere necesse est*] Facere, est sacrum facere: faciebant autem cum magistratum consules inibant Lanuvii Junoni Sospitæ.

PRO

PRO
A. LICINIO
Archia Poeta.

ARGUMENTUM.

Sillanus & Carbo legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui fœderatis civitatibus adſcripti eſſent, & domicilium in Italia tum cum lex ferebatur, habuiſſent, ac intra ſexaginta dies apud Prætorem profeſſi eſſent. Hac lege adductus Gracchus quidam Archiam Poëtam in judicio accuſavit, quod in urbe ſe pro cive gereret, cum non eſſet civis. Negavit enim Archiam adſcriptum eſſe fœderatis civitatibus, & latæ legis tempore in Italia domicilium habuiſſe, ac apud Prætorem profeſſum eſſe. Cicero cum maxime Archiam diligeret, hac oratione ipſum defendit. Ac primum oſtendit Archiam civem legitimum eſſe, cum Heracleæ, & aliis civitatibus adſcriptus ſit; quia in Italia domicilium habuerat, quando lata lex eſt: ac denique apud Prætorem profeſſus erat. In hac oratione multa dicit de ſtudiis literarum, & de Archiæ laudibus, perſuadetque judicibus, etiamſi non eſſet civis, tamen propter eruditionem inter cives adſcribendum eſſe.

PERSONÆ.

Gracchus accuſator eſt, Cicero defenſor, Prætor Judex.

GENUS CAUSÆ.

In genere judiciali eſt hæc cauſa. Quæritur enim an civis ſit Romanus Archias. tamen ſecundum aliquam ſui partem pertinere poteſt ad genus demonſtrativum, cum Archias commendetur, & Poëticum nomen extollatur. ſed cum omnia referantur ad Archiæ defenſionem, potiſſimum in genere judiciali eſſe dicenda eſt. quare probabile eſt habitam fuiſſe in foro, ubi publica judicia exercebantur.

TEM-

TEMPUS.

Habita eſt anno urbis conditæ 692. *M. Pupio Piſone, & M. Val. Meſſala Conſulibus, annum agente Cicerone quadrageſimum ſextum.*

PARTES

Quatuor ſunt, Exordium, Narratio, Confirmatio, Peroratio.

EXORDIUM,

1. *Ab officio Cicero exorditur, quo obſtringitur Archiam defendere.* 2. *Deprecatur, ut ſibi fas ſit, novo dicendi modo uti.*

I. SIquid eſt in me ingenii, Judices, quod ſentio quàm ſit exiguum; aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum; aut ſi a hujuſce rei ratio aliqua ab optimarum artium ſtudiis, & diſciplinâ profecta, à qua ego nullum conficeor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo

INTERPRETATIO.

a *dicendi.*

NOTÆ.

1. *Si quid eſt in me ingenii*] Nihil potentius eſt ad conciliandos auditorum animos oratori, quam modeſta de ſe commemoratio; nec ad alienandos, quam vana de ſe oſtentatio; hæc autem ſingularis fuit in Cicerone modeſtia, ut in pleriſque ejus orationibus, ac præcipue pro Quinctio, Cor. Balbo, &c. videre eſt.

5. *Ætatis meæ tempus*] Bonarum artium ſtudiis deditus ſemper ut qui maxime fuit Cicero. Adoleſcens Philoſophiæ operam dedit Romæ, ſeſeque tradidit Philoni erudiendum, *admirabili quodam ad Philoſophiam ſtudio concitatus*, ut ipſe in Bruto ait. Certe de eo ſcribit Plutarchus in diſcendo ejus ingenium ita eluxiſſe, tantumque ſibi nominis & gloriæ inter pueros feciſſe, ut parentes, eum viſendi gratia, commemoret, ad Ludum veniſſe ſolitos. quod philoſophandi deſiderium ſemper habuit: poſteaquam enim ad Remp. acceſſit, quod otii ſupererat, philoſophiæ dabat: & cum Reſpubl. perturbata Cæſaris dominatione fuit, dum ſilebant oratores, iterum philoſophiæ vacavit.

Ib. *Earum rerum omnium*] Si quid ingenii, & exercitationis, rationis, & artis in Cicerone fuit, id totum acceptum ad Archiam refert.

6. *Prope ſuo jure debet*] Archias ille præceptor fuit Ciceronis. puer autem Cicero, cùm imprimis poëſi delectaretur, Pontium Glaucum tetrametris compoſuit, quem ſua etiam ætate exititiſſe Plutarchus ait.

jure

jure debet. Nam quoad longiſſime poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi [b] principem, & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quòd ſi hæc vox hujus hortatu, præceptiſque [c] conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profecto ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici forte miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: ne nos quidem huic cuncti ſtudio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur. Sed ne cui veſtrum mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à conſuetudine judiciorum, verum etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſſa mihi detis hanc [d] veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam, ut me pro ſummo poëta, atque eruditiſſimo homine di-

[b] *authorem.* [c] *formata.* [d] *poteſtatem.*

9. *Ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam*] Suſcepit ductus conſiliis Archiæ, & ingreſſus eſt labore & exercitatione continua ſtudium literarum.

13. *Alios*] Ait ſe edoctum fuiſſe ab Archia eloquentiam, qua eos ſublevavit qui ſuo patrocinio indigebant.

15. *In hoc facultas*] Archias cum poëta ſit, alia facultate præditus eſt: nam ab oratore differt Poëta. quare alia in eo fuit dicendi ratio.

16. *Ne nos*] Oratores.

17. *Cuncti*] Aptius, *uni*, legeretur, & ita reponendum Lambinus cenſet.

19. *Continentur*] Omnes artes inter ſe uniri contendit, & loquitur de hac omnium diſciplinarum Encyclopædia, quam ex ſententia Platonis exponit ſic lib. 3. de Orat. *Eſt etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri. ubi enim perfecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum, atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentuſque reperitur.*

20. *In quæſtione legitima*] Quæſtio legitima ea cauſa dicitur, quæ legibus conſtituta eſt, & quæ quærendi, & vocandi quempiam in judicium poteſtatem facit.

21. *In judicio publico*] Publica judicia dicta ſunt, quæcunque aut Magiſtratus ipſi jus dicentes decreverunt, aut judices a Magiſtratu jus dicente dati de jure ſtatuerunt. quoniam autem jus aliud privatum fuit, aliud publicum, propterea judicia alia privata, alia publica extiterunt; privata quidem de controverſiis inter cives; publica vero de criminibus agebant.

Ib. *Apud Prætorem*] De numero Prætorum, & de eorum poteſtate jam dictum eſt in Orat. pro lege Manil. Parag. I. not. ad lin. 11. loquitur de urbano, apud quem de controverſiis civium agebatur.

22. *Severiſſimos judices*] Dabantur judices à prætore, apud quos nullus miſericordiæ & lenitatis locus eſt.

gentem,

centem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paullò loqui liberius: & in [e] ejusmodi personâ, quæ propter otium ac studium [f] minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cùm sit civis, à numero civium; verum etiam si non esset, putetis ascisendum fuisse.

[e] *tali.* [f] *nunquam habuit experientiam judiciorum.*

28. *Hominum literatissimorum*] Convenerant ad illud judicium fere omnes illi qui bonarum literarum studiis erant dediti, quod non solum Archiæ, verum etiam literarum, literatorumque omnium causa agi videretur.

NARRATIO.

In hac narratione describit vitam Archiæ à quinque capitibus: 1. à studiis: 2. à patria: 3. à fama: 4. ab adventu ejus in urbem, & familiaritate cum viris clarissimis: 5. à civitate.

II. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, [a] loco nobili, & celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii exspectatio hominis; exspectationem, ipsius adventus, admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiaque hæc & in Latio vehementius tum cole-

[a] *genere.*

1. *Iis artibus*] Grammatica, Rhetorica, Poesis, Historia, Geographia, artes sunt, quibus ad humanitatem excoluntur animi, & quasi novam formam accipiunt.

3. *Antiochiæ*] Antiochia urbs Syriæ metropolis, quam Strabo, lib. 16. à Seleuco Nicanore conditam ait.

9. *Græcarum artium*] Ex Græcia in Italiam, tanquam ex fonte omnes artes liberales profluxerunt; sed maxime post eversam Carthaginem.

10. *In Latio*] Ante sociale bellum, literæ in Latio floruerunt. Latium separatum fuit ab Italia: nam universa Italia sic dividebatur, ut ejus proprie pars Latium diceretur, à Tiberi usque L. millium pass. longitudine, qua in parte Roma fuit. Altera pars nomen universale retinuit, & Italia dicta est. Hinc alii Latini, alii Italici. Tertia, Gallia citerior in provinciæ formam redacta. Hinc jura quatuor, Provincialium, Italicorum, Latinorum, Quiritium, sive civium Rom.

bantur,

bantur, quàm nunc iisdem in oppidis: & hîc Romæ propter tranquillitatem reipub. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæterisque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate, cum esset jam absentibus notus, Romam venit Mario consule, & Catulo; nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium atque aureis adhibere posset. statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q.

11. *Romæ propter tranquillitatem.*] Primi Romani literas neglexerunt, sed Poëtas præcipue, uni arti militari dediti. Unde Cato in oratione M. Nobiliori, tanquam probrum objecit, quod in provinciam Poëtas duxisset. at cùm tranquillior, facta est Respub. contulerunt se Romani ad disciplinas excolendas, quas à Græcis acceperunt.

12. *Tarentini, &c.*] Tarentini populi sunt in majore Græcia, id est in Calabria & Campania ad oram maritimam, Siciliam versus, ubi sita Neapolis est.

13. *Civitate donarunt*] Ex jure Romano, nemo duarum civitatum civis esse poterat. de quo vide orat. pro Cæcinna. At inter alias civitates quisque diversarum jure gaudere poterat. Tarentini vero, Rhegini & Neapolitani erant civitate donati.

15. *Hospitio*] Mos invaluerat illis temporibus, ut urbium diversarum cives jus inter se privati hospitii contraherent. Hospitii autem necessitudo tum inter privatos, tum inter populos contrahebatur: neque id quidem modo, sed etiam inter singulos privatosque homines, & civitates. Quod inter populos Latini hospitium publicum, Græci πρόξενιαν: quod inter privatos & singulos privatum, Græci ἰδιόξενιαν vocarunt. hujus erat nota pignusque tessera hospitalis. unde apud Plautum in Pœnul. *Deum hospitalem & tesseram mecum fero.*

16. *Mario consule & Catulo.*] Anno urbis conditæ 651. Marius & Catulus coss. fuerunt.

17. *Quorum alter*] Marius quartum jam consulatum agebat, & capto Jugurtha, devictis Cimbris, Teutonis & Ambronibus, scribendi maxima argumenta dederat. De rebus ejus gestis vide Plutarchum in ejus vita.

18. *Alter cum res gestas*] De Catulo magnificè loquitur, tum in libro de claris Oratoribus, tum in lib. 3. de orat.

19. *Luculli*] Lucius & Marcus Lucullus fratres fuêre. Lucius autem de Mithridate & Tigrane, Marcus vero de Macedonia triumphavit. De Lucio scribit Plutarchus, plurimos pulcherrimosque coëgisse libros, & studioso cuique bibliothecam suam perpetuò aperuisse, ibique loquendo, legendo, disputando, diem jucunde Græcos posuisse, quos fovebat, colebat, conviviis excipiebat: denique proprios lares, liberam Græcorum, qui Romam veniebant, aulam fecisse.

Ib. *Prætextatus*] Vestis fuit puerorum nobilium & ingenuorum apud Romanos *prætexta*, qua utebantur ad annum decimum quintum. Credibile est provectiori ætate fuisse Archiam, at dici à Cicerone *Prætextatum*, quòd, licet juvenis, tamen propter ingenium & doctrinam, apud Lucullos receptus est, & donatus civitate.

23. *Familiarissima senectuti*] Vult ostendere Cicero tanta fuisse probitate Archiam, ut eandem laudem, quam sibi juvenis vindicaverat, ad extremam usque senectutem retinuerit.

Ib. *Illis jucundus*] Multa grata sunt, quæ non sunt jucunda. at nihil jucundum esse potest, quod non sit gratum.

Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre & filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cum teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolum colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verum etiam, ſi qui forte ſimulabant. b Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure ac fœdere, aſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque, cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Silani lege, & Carbonis, SI QUI FOEDERATIS CIVITATIBUS ASCRIPTI FUISSENT: SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT: ET SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRÆTOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem Q. Metellum, familiariſſimum ſuum.

b *poſtea.*

24. *Metello Numidico*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus appellatus eſt, quòd conſul duobus præliis Jugurtham fuderit, & totam Numidiam vaſtaverit. Hic, Plutarcho referente, Lucullorum avunculus fuit.

Ib. *Pio filio*] Q. Metellus, Numidici filius, Pius dictus eſt, quod precibus ſuis reditum ab exilio patris obtinuerit.

Ib. *M. Æmilio*] Æmilius Scaurus princeps ſenatûs fuit, & magnæ vir apud Romanos auctoritatis.

25. *Q. Catulo*] Orator fuit & conſul Q. Catulus.

Ib. *L. Craſſo*] Lucius Craſſus magnus orator fuit, quem in lib. de Orat. loquentem inducit Cicero.

26. *Druſum*] M. Catonis is Druſus avunculus fuit, quem Tribunum plebis initio belli ſocialis, domi interfectum fuiſſe Velleius ſcribit.

Ib. *Octavios*] Tres fuêre Octavii; Cnæus, qui cum Cinna conſul fuit, & quem leges pernicioſas molientem ex urbe expulit. alter Cnæus, non eodem patre natus, qui Curionis in conſulatu collega fuit. Lucius Cnæi frater, qui cum Cotta conſul fuit.

Ib. *Catonem*] Hic Cato pater Uticenſis fuit, qui ſemetipſum interfecit.

31. *Ciliciam profectus*] L. Lucullus quæſtor in Aſiam profectus eſt, & prætor Siciliam, ac conſul Aſiam obtinuit; eum Archias in eas provincias ſecutus eſt.

32. *Heracleam*] Heraclea civitas Italiæ in Campaniæ finibus fuit, ubi Tarentum, Rhegium, aliæque civitates, de quibus ſupra. Strabone teſte, primum Troja, ſed poſtea inductis Tarentinorum coloniis, Heraclea dicta eſt. cum autem haberet jus civitatis Romanæ hæc urbs Heraclea, atque inter ejus cives adſcriptus eſſet Archias, certe jure civitatis Romanæ fruebatur. nam fœderatæ civitates eodem quo Romani privilegio utebantur.

33. *Æquiſſimo jure ac fœdere*] Fœdus illud cum Heraclea ſanctum eſt Pyrrhi temporibus, Fabricio Conſule, anno U. C. 475.

35. *Silani lege & Carbonis*] Cn. Pompeio Strabone, & L. Porcio Carbone coſſ. M. Plautius Silanus, & Cn. Papirius Carbo Tribuni plebis legem tulêre de peregrinis, ut hic ſubjacet, *ſi qui fœderatis*, &c.

38. *Sexaginta diebus*] Tria legis capita fuerunt, ſi quis fœderatæ civitati adſcriptus eſſet, ſi in Italia domicilium haberet, ſi ſexaginta diebus cenſum apud prætorem profeſſus eſſet, id eſt, intra diem ſexageſimum poſt latam legem profeſſus eſſet, ſe civem Romanum eſſe.

CON-

CONFIRMATIO.

Duas habet partes quarum hæc prima est, Civis Romanus est Archias.

III. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causſa [a] dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heraclæne esse eum ascriptum negabis? adest vis summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii causſa cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea quæ habemus, nihil dicere; quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: &, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque, ea quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit? At non est professus. immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa pro-

[a] *defensa.*

5. *Non opinari*] Leviter aliquando opiniones à rei veritate alienæ concipiuntur. Affert testimonium Luculli.

6. *Adsunt Heraclienses legati*] Locus à testibus, in quo multum roboris & firmamenti est.

8. *Tabulas publicas*] In tabulis publicis omnia acta publica civitatis, & omnium civium nomina continebantur.

9. *Italico bello*] Spe civitatis obtinendæ, Italiæ populi dejecti, tandem facta conspiratione, populo Rom. bellum intulerunt, quod & sociale dictum est, & Marsicum, quòd à Marsis primum sit excitatum.

Ib. *Incenso tabulario*] Tabularium locus est ubi servabantur tabulæ publicæ.

11. *Quærere quæ habere non possumus*] Ostendit ridiculum esse tabulas quærere quæ perierunt, quæque duntaxat proferuntur, ut per eas præteritorum memoria conservetur, cum præsertim recens sit memoria Archiam esse civitate donatum; & habeantur testimonia Luculli, Heraclienſium, &c.

13. *Religionem*] Per religionem intelligit juramentum quia juratus testis dicebat testimonium, quod tunc religiosum putabatur.

Ib. *Municipii*] Municipium oppidum est jure civitatis Romanæ donatum, quod alio nomine Plinius oppidum civium Romanorum appellavit.

16. *Sedem omnium rerum*] Constituit vivere & mori Romæ Archias. argumentatur à domicilio sive loco.

18. *Is tabulis professus*] Curavit nomen suum in eas tabulas referri, sicut lex præscribebat; non in eas tabulas, quæ negligentius asservabantur à prætore, & in quibus plures sæpe nomina sua furtim inscribebant; sed in eas tabulas quæ à Metello viro sanctissimo asservatæ sunt. probat autem tabulis professum esse Archiam.

feſſione, collegioque prætorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius aſſervatæ dicerentur; Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; poſt damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem reſignaſſet; Metellus, homo ſanctiſſimus modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita ſint, quid eſt quòd de ejus civitate dubitetis, præſertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos credo, aut Locrenſeis, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſumma ingenii prædito gloriæ, noluiſſe? Quid? cum cæteri non modo poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui nec petitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quòd ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore

20. *Appii tabulæ*] Appius & Gabinius prætores fuerunt, cum Archias profeſſus eſt.

21. *Incolumis fuit*] Qui nondum condemnatus in judicio eſt, dicitur incolumis.

Ib. *Poſt damnationem*] Bis quidem vocatus fuit in judicium Gabinius. 1. à Pub. Sylla de ambitu, ſed abſolutus: 2. quòd Ptolemæum in regnum reduxiſſet. cujus cauſam egit Cicero.

22. *Reſignaſſet*] Tabulæ evulgatæ ſunt poſt damnationem & calamitatem Gabinii. quia antea erant tabulæ ejuſmodi prætoris annulo obſignatæ.

Ib. *Metellus*] Apud Metellum prætorem Archias profeſſus eſt.

24. *Unius nominis litura*] In iis tabulis unius tantum nominis litura reperta eſt, qua ſe commotum Metellus dixit: at in Archiæ nomine nulla erat.

28. *Cum mediocribus multis*] Argumentum à minore ad majus facit. ſi civitate donati ſunt levioris artis homines: certe & ea donatus eſt Archias, qui præſtantiſſimis artibus ornatus eſt.

29. *Gratuito*] Sine merito, & artis alicujus gloria civitatem concedebant: quidni concedetur tam inſigni viro?

Ib. *In Græcia*] Magnam Græciam intelligit, quæ pars erat Italiæ, cujus initium erat à Latii finibus, & ad Tarentum uſque & Cumas extendebatur.

30. *Locrenſeis*] A Locrenſibus etiam civitate donatus eſt Archias populi autem illi ſunt in extrema Italiæ ora, quæ magna Græcia dicta eſt.

31. *Scenicis artificibus*] Artes intelligit viles & abjectas. argumentatur à minori ad majus.

33. *Poſt legem Papiam*] Primùm lege a Petronio latum erat, ut omnes peregrini jure civitatis carerent. hanc iterum Papius Tribunus plebis, coſſ. Cotta & Manlio, anno urbis conditæ 688. reſtauravit. De utraque lib. 3. Offic. loquitur.

34. *In tabulas irrepſerint*] Cum aliqui curaverint, ut nomen ſuum vel prætorum negligentiâ, vel fraude in tabulis publicis latenter inſcriberetur; cur non obtinebit Archias, &c.

36. *Cenſus noſtros requiris*] Negabat adverſarius à Cenſoribus Archiam cenſum eſſe. mos enim fuit apud Romanos, ut quinto quoque anno capita civium Romanorum cenſerentur. Reſpondet autem Cicero ideo cenſum non eſſe, vel quia Româ aberat, quando cenſebatur populus, vel quia eo præſente cenſendi ratio neglecta eſt. cenſus autem non confirmat jus civitatis, hoc eſt, non facit neque confirmat civem, ſed tantummodo indicat eum qui ſit cenſus.

tore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio & Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Rom. jure eſſe verſatum: & teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo prætore, & conſule. Quære argumenta, ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio [b] revincetur.

[b] *convincetur.*

38. *Superioribus*] L. Martius Philippus & M. Perpenna, tertio poſt anno luſtrum 66. fecerunt, quo tempore in Aſia Archias fuit cum Lucullo quæſtore. Cenſura deinde intermiſſa fuit uſque ad annum ſexcenteſimum ſeptuageſimum tertium, quo L. Gellius, Cn. Lentulus cenſores luſtrum ſexageſimum ſeptimum fecerunt, cum Lucullus in Aſia bellum contra Mithridatem adminiſtrabat, & hi ſunt quos Cicero *proximos* appellat.

39. *Julio & Craſſo*] L. Julius Cæſar, P. Licinius Craſſus cenſores fuere, Cn. Pompeio & Porcio Catone coſſ. anno urbis 664.

41. *Geſſiſſe pro cive*] Gerit ſe pro cive, qui jure civitatis utitur, ſive civis ſit, ſive non ſit.

42. *Ipſius*] Archiæ judicio contendebat adverſarius eum non eſſe civem Romanum.

43. *Teſtamentum fecit*] A teſtamento facto, ab adita hæreditate, & a delatione ad ærarium, probat Archiam civem eſſe Rom. Porro tantùm teſtamentum facere ad cives, & accipere quid teſtamento, pertinebat; utroque jure peregrini privabantur.

44. *Adiit hæreditates*] Licebat quemlibet, modò civis Romanus eſſet, hæredem facere.

Ib. *In beneficiis ad ærarium*] Archias delatus eſt inter eos qui beneficium aliquod accipere debebant, id enim moris fuit, ut milites propter rem bene geſtam ab imperatore ad ærarium deferrentur, & aliquod ſuæ generoſitatis præmium acciperent.

46. *Quære argumenta*] Ita fidit ſuæ cauſæ Cicero, ut moneat adverſarium nunquam poſſe inveniri argumenta ſatis valida, quibus perſuadeat Archiam Poëtam civem non eſſe.

SECUNDA PARS CONFIRMATIONIS.

Etiamſi Archias civis Romanus non eſſet, aſciſcendus fuit.

Propoſitionem hoc ſyllogiſmo complectitur: Poëtæ docti & ingenioſi, propter ſuæ doctrinæ fructum, delectationem & dignitatem, inter cives aſciſcendi ſunt; Archias talis eſt: igitur eſt aſciſcendus inter cives.

IV. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſæ conquieſcant. An tu exiſtimas; aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta

1. *Quæres à nobis*] Occupatione tranſit ad Archiæ commendationem, cum digreſſione in laudem literarum.

3. *Convicio*] Convicium proprie maledictum illud eſt, quod acculator reo objicit præter crimen quod cauſæ proprium eſt, & quod nihil habet propoſitum præter contumeliam.

varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum; cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vixi, Judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ: tantum mihi egomet ad hæc studia [a] recolenda sumpsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis, hæc quoque crescit oratio, & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem [b] persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos [c] profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi li-

[a] *repetenda.* [b] *inquirenda.* [c] *perditorum.*

11. *Ut ab illis nullo me*] Locum depravatum putat Petrus Victorius, lib. 2. Variar. lect. cap. 9. & sic reponendum esse, *ut à nullius unquam me tempore, aut commodo, aut otium meum abstraxerit, &c.* ostendit enim quòd literis incubuerit, & nemini obtuerit: nec se esse e genere illorum hominum, qui his studiis vehementer delectati, cuncta officia & publica & privata deserunt; sed semper sè præsto fuisse iis qui opera sua uti vellent, & temporibus commodisque eorum diligenter serviisse, nec à muneribus illis potuisse aut otio evelli, aut voluptate avocari, aut somno retardari; quare liberum esse omni culpa. nam quod tempus ponerent in literis, bonisque artibus perdiscendis, statim accuratè docet, atque id cum sua magna laude, turpique nota eorum qui longe aliam vitam, quam describit, sequerentur.

17. *Intempestivis conviviis*] Intempestiva seu immoderata convivia hic appellat, quæ ad voluptatem & luxuriam præter valetudinis leges celebrantur.

Ib. *Aleæ*] Alea vulgo dicitur quicquid fortunæ committitur.

20. *Crescit oratio*] Quintilianus lib. 10. cap. 1. ait Poëtarum lectionem Oratoribus conferre plurimum. Ostendit autem hic à causis efficientibus eloquentiam literis instrui, & vitam institui.

27. *Tantas dimicationes*] Intelligit dissensiones quæ illi fuerunt in Reipub. administratione, cum Catilina, & cum cæteris conjuratis.

29. *Sed pleni*] A testimoniis per traductionem idem de literis probat.

tera-

terarum lumen accederet. Quàm multas nobis [d] imagines, non ſolum ad intuendum, verum etiam ad imitandum fortiſſimorum virorum [e] expreſſas ſcriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda repub. proponens, animum, & mentem meam [f] ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam, quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile eſt hoc de omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos & moderatos, & graveis exſtitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere [g] exſiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines, & continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem, humaniſſimam, ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cætera, neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur,

[d] *exempla.* [e] *veras.* [f] *cogitando de hominibus excellentibus.* [g] *apparere.*

31. *Lumen accederet*] Multa illuſtrata literis ſunt, quæ vindicantur ab oblivione.

36. *Virtutes*] Per virtutes, res geſtas, & egregia fortitudinis facinora intelligit, quæ paſſim à Cicerone virtutis nomine exprimuntur.

47. *Africanum*] Pauli Æmilii filius minor Africanus dictus eſt. is, ut ait Cicero lib. 1. de Offic. *Eloquentiâ cumulavit bellicam gloriam.*

Ib. *C. Lælium*] Hic Lælius ſapiens nominatus eſt, quem in libro de claris orat. Scipione illuſtriorem eloquentiâ fuiſſe ait.

48. *L. Furium*] Eodem lib. de claris orat. ait Cicero quod *L. Furius perbene latine loqui putabatur, literatiuſque quam cæteri.*

49. *M. Catonem*] Cato vir graviſſimus, fortiſſimuſque fuit. in extrema ſenectute literis Græcis operam dedit, & latinas pene ſenex didicit. de illius eloquentia pluribus agit Cic. in claris oratoribus, & in libro de ſenect.

54. *Liberaliſſimam*] Delectatio ex ſtudiis digniſſima eſt homine liberaliter educato.

Ib. *Nam cætera*] Alia ſtudia non pertinent ad omnia tempora, neque ad omnes ætates, & omnia loca, at ſtudia poetica hæc univerſa complectuntur.

rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui, cùm esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter [h] attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum [i] literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis? quæ vero accurate, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent.

V. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare; poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt:

[h] *auditis.* [i] *nihil omnino scripsisset.*

62. *Roscii*] Is est Roscius comœdus ille, pro quo Cicero dixit: & quem Q. Catulus vir ille gravissimus, oriente Sole pulchriorem judicabat, licet oculis perversissimis esset.

63. *Venustatem*] Habuit hanc venustatem in motibus corporis, quos adeo eleganter exprimebat, ut, qui in aliquo artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur, vide Cic. lib. 1. de orat.

71. *Revocatum*] Postulatus Archias, ut aliter diceret, tam facile alia verba & sententias proferebat, ut non aliter res scripta fuisse videretur.

4. *Poetam natura ipsa valere*] Affert Cicero quod vulgo celebratur de poetis, *poetam nasci, oratorem fieri.* Certe idem Cic. lib. 1. Tusc. Quæst. poetam grave plerumque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu fundere non putat.

6. *Sanctos appellat poetas*] Plato poetas deorum filios, & interpretes vocat.

9. *Saxa & solitudines*] Cum agat in hac oratione pro poeta Cicero, poetice etiam loquitur. nam si oratorie loqueretur, vitiosa hæc haberetur oratio, utpote parum veritati conformis.

Ib. *Voce respondent*] Saxa scilicet per Echo respondet: cum enim vox in aliquod corpus solidum & concavum vehementius impulsa est, eadem remittitur, & eundem nostris auribus sonum reddit.

10. *Bestiæ cantu flectuntur*] Alludit ad Orphei fabulam, quem poetæ dixerunt tigres, leones, sylvas, arbores suæ testudinis sono demulsisse. quo figmento voluerunt indicare, quanta sit poëseos suavitas ad demulcendos hominum vel agrestissimorum animos.

nos

nos inſtituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero ſuum eſſe confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus? præſertim cum omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam. nam & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facile præconium patiatur. Themiſtoclem illum ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem

12. *Colophonii*] Colophon, unde Colophonii dicti ſunt, urbs fuit Ioniæ, celebris Apollinis oraculo, & Nicandri poëtæ patria.

1b. *Chii ſuum vendicant*] Chios inſula fuit maris Ægæi, & nobiliſſima, ſi Stephano credimus, Ionum urbs.

13. *Salaminii*] Salaminii populi in Cypro inſula.

1b. *Smyrnæi*] Smyrna urbs Ioniæ fuit.

Omnes illi quidem populi civem ſuum Homerum eſſe contendunt, at eum Chii cæteris æquius ſibi vendicare debent, vel vetuſtiſſimorum ſcriptorum teſtimonio. Certe Plato in Ione apud Chios Homeridas ab ipſa Homeri ſtirpe fuiſſe commemorat, &, quod ſcite Homerum expoliverit, ſe vel hoc uno nomine dignum ait, qui ab Homeridis aurea corona donetur. Huic conſentit Strabo lib. 14. huic Ptolemæus Hephæſtio in excerptis apud Photium, qui ex Hypermone hiſtorico refert Homeri ſervum à Chiis mille drachmis multatum fuiſſe, quòd mortuum Homerum non exuſſiſſet. Julius Pollux lib. 9. cap. 6. ait apud Chios monetam fuiſſe, cui nomen Homerus, & illorum numiſma ex una parte Homeri effigie, & ex alia Sphinge expreſſum eſſe. in eadem ſunt ſententia Simonides, Pindarus, Theocritus, Euthymenes, Conſtantinus imperator, Themiſtius, Claudianus, Paulus Silentiarius, qui Homerum vatem Chium appellarunt; quorum omnium teſtimonia tuſe proſecutus eſt Leo Allatius vir doctiſſimus in libello quem de Homeri patria conſcripſit.

Hinc forte nata eſt de Homero inter civitates contentio, quod varii variis temporibus fuerint Homeri, omnes quidem, aut literis, aut arte aliqua conſpicui. Nam præter hunc noſtrum Homerum duo floruerunt apud Chios, Medicinæ ſcientia alter, alter magica clarus. apud Salaminos quartus inſtitoria arte vir ditiſſimus, quintus Pictura apud Colophonios, ſextus Juris civilis ſcientia, ſeptimus Muſica apud Athienſes, octavus apud Mæonios Græcarum linguarum peritia floruit.

15. *Ergo illi alienum*] Iſti populi Homerum licet externum poſt mortem habere quaſi civem ſuum voluerunt, igitur Romani Archiam qui legibus Romanis utitur civem repudiare non debent.

19. *Cimbricas res attigit*] Bella contra Cimbros geſta deſcripſit. in quo gloriam Romani nominis extulit.

20. *Mario*] Hic Archias Mario gratus & jucundus extitit, qui ab hoc genere ſtudiorum abhorrere videbatur: & ab ipſa illa lingua Græca, qua utebatur Archias, & ſtudio & voluntate alieniſſimus fuit, ut refert de eo Salluſtius.

21. *Neque enim*] Reddit rationem cur grati ſint Poëtæ, quia videlicet verſibus ſuis clarorum virorum gloriam æternæ hominum memoriæ commendant.

23. *Themiſtoclem*] Themiſtocles dux Athenienſis fuit tantus, ut nemo ei Græcorum anteferatur, pauci pares putentur, ut de eo Nepos ſcripſit.

24. *Acroama*] Acroama vox, narratio & recitatio eſt, quæ inſtrumentis muſicis

cem libentiſſime audiret: Ejus, à quo ſua virtus optime prædicaretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modo L. Lucullum fortiſſimum & clariſſimum virum, verum etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus & ipſa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus eodem duce, non maxima manu, innumerabileis Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum ejuſdem conſilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atque conſervatam: noſtra ſemper feretur & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt tropæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Rom. fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. itaque etiam in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. Ac iis laudibus certe non ſolum ipſi, qui

ſicis permixta eſt, tuncque à voce diſtinguitur.

26. *Plotium*] Plotius à Suetonio inter claros Rhetores numeratur. alius eſt etiam Plotius Poëta & Philoſophus non ignobilis.

27. *Mithridaticum bellum*] De hoc bello fuſe in orat. pro lege Manil. dictum eſt.

29. *Expreſſum eſt*] Ab hoc poëta carmine deſcriptum fuit illud bellum.

31. *Lucullo imperante*] De eo in orat. pro lege Manil. & de Ponto Mithridatis regno dictum eſt.

33. *Non maxima manu*] Cum Tigranes maximo inſtructus exercitu venientem cum longe inferiori Lucullum vidiſſet, dixiſſe fertur, ſi legati venirent, ſatis quidem multos, ſi vero pugnaturi, paucos admodum eſſe.

34. *Armeniorum*] Armeniorum rex erat Tigranes. de copiarum ejus interpecione dictum eſt in orat. pro lege Manil.

35. *Urbem Cyzicenorum*] Vide orat. pro lege Manil. parag. viii. not. ad l. 10.

36. *Belli ore ac faucibus*] Elegans metaphora, à feris animantibus ducta quarum in fauces incidere extremi eſt periculi. Hanc autem civitatem cum ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaret, quâ (effractâ) tota provincia pateret, eò omnem belli impetum converterat.

39. *Apud Tenedum*] Vide orat. pro Muræna parag. viii. l. 42.

40. *Quorum ingeniis*] Hinc concludit quanto in honore habendus ſit Archias & cæteri viri ingenioſi & eruditi, qui Romanorum ducum res geſtas, & populi Romani gloriam celebrant.

42. *Noſter Ennius*] Ennius antiquus poëta Rudiis Calabriæ oppido natus, carmine Annalium libros, atque alia multa ſcripſit, quæ omnia præter aliqua eorum fragmenta, temporum vetuſtate perierunt. de eo ſic cecinit Horatius lib. 2. epiſt.

Ennius ipſe pater nunquam niſi potus ad arma
Proſiluit dicenda.

Is autem carus fuit imprimis Scipioni Africano: nam ut Valerius Max. lib. 8. cap. 1. ait, *ſuperior Africanus*, qui ab Africa devicta dictus eſt, *Ennii poëtæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera ſua illuſtrata judicaret.* Huic conſentit Ovidius cum canit

Ennius emeruit Calabris in montibus ortus,
Contigua poni, Scipio magne, tibi.

Ib. *In ſepulcro*] Sepulchrum Africani erectum erat in via Appia intra primum ab urbe lapidem.

laudan-

laudantur, ſed etiam populi Rom. nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina ſuis finibus, exiguis ſane, continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cùm ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certe, qui de vita gloriæ cauſſa dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum eſt, & laborum.

VI. Quam multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum

44. *Hujus proavus*] Deſignatur aliquis ſorte ex iis qui huic cauſæ aderant aut patroni aut Judices. Hic autem eſt Cato major in quo Livius ait tantam vim animi ingenioque fuiſſe, ut nulla ars neque privata, neque publica rei gerendæ ei defuerit. in bello ſummus Imperator fuit, in pace juris peritiſſimus, in cauſis orandis eloquentiſſimus.

46. *Illi Maximi, &c.*] Loquitur de illis qui bello Punico ſecundo victoriis inſignes fuere, quoſque ſuis carminibus mirifice Ennius celebravit. hi fuere præſertim Q. Fabius Maximus qui cunctando reſtituit rem. M. Claudius Marcellus qui docuit Annibalem vinci poſſe. Q. Fulvius Flaccus qui Capuam illuſtri victoria recepit.

48. *Rudium hominem*] Rudiæ porro ſitæ ſunt in Calabria in Salentinis, civitas à Græcis condita, Ennii patria. quia autem hic præclariſſima ducum illorum facinora verſibus ſuis conſcripſerat, donatus eſt civitate, an igitur par eſt ejici Roma Archiam, &c.

Ib. *In civitatem receperunt*] Ennius donatus eſt civitate Romana à Filio M. Fulvii, quem contra Ætolos bellum gerentem ſecutus erat.

49. *Multis civitatibus expetitum*] Superiùs vidimus à Rheginis, Locrenſibus, Neapolitanis, &c. civitate donatum fuiſſe Archiam, à quibus ſumme expetitus fuerat.

50. *Nam ſi quis minorem*] Occupatio eſt, qua docet eos errare, qui minorem putabant ex Græcorum, quàm Latinorum ſcriptis gloriam colligi, ideoque minoris faciendum Archiam, qui Græce ſcripſit.

52. *Leguntur in omnibus gentibus*] Græca lingua ubique erat in uſu. certe Diodorus Siculus, & Cæſar in commentariis docent, à Gallis ipſis auditam fuiſſe, cum Latina illis adhuc eſſet ignota. Sed creſcente in dies imperio Romano, illa tandem, inquit Plinius, *una cunctarum gentium in toto orbe patria facta eſt.*

55. *Quo minus manuum*] Videtur, tollendam eſſe hanc particulam *minus*, quæ ſenſui officit. Sic itaque argumentatur Cicero; cum conſtet Græcam linguam magis patere quàm Latinam, noſtraque arma factaque pervagata ſint univerſum orbem, optare debemus, quo manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare. hoc eximie præſtare poteſt Græcus ſermo: Latinus minime. Quare fovendus eſt omnique honore afficiendus Licinius, qui ea lingua poema ſcribit, ac fortia Romanorum facta celebrat.

1. *Secum habuiſſe dicitur*] Probat quanto in honore apud magnos viros poetæ fuerint, exemplo Alexandri Magni, qui licet habuerit ſecum multos poetas, & impolitos quidem, tamen eorum

cum habuiſſe dicitur? Atque is tamen cùm in Sigæo ad Achillis tumulum aſtitiſſet. O fortunate, inquit, adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & vere. nam niſi Ilias illa exſtitiſſet, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mytilenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici & milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbavérunt. Itaque, credo, ſi civis Rom. Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cum Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta * de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, ne quid poſtea

* *vulgaris.*

rum ſcriptis ita delectabatur, ut eos muneribus cumularet, unde Horatius de eo canit.

Gratus Alexandro regi magno fuit ille
Cherilus incultis qui verſibus, & male natis
Rettulit acceptos regale numiſma Philippos.

2. *Atque is*] Alexander Magnus gratulatus fuit Achilli felicitatem ſuam, cum ad Sigæum Promontorium Trojæ veniſſet. ubi dicitur fuiſſe illius ſepulcrum.

3. *O fortunate adoleſcens*] Duabus de cauſis quidem felix fuit, 1° propter virtutem ſuam egregiam. 2. quod virtutem illam egregiam Homerus prædicavit, cujus beneficio apud poſteros perpetua futura eſt, ut ſequentia verba indicant.

4. *Ilias illa*] Ilias opus Homeri nobiliſſimum fuit, ab eo dicta, quod bellum contineat apud Ilium, quod inter Græcos geſtum eſt & Trojanos ob raptam Helenam.

6. *Noſter hic Magnus*] Probat 2. ab exemplo Pompeii magni, qui cum in Hiſpaniam ad periculoſiſſimum bellum proficiſceretur, lege lata à L. Gellio Publicola, & Cn. Cornelio Lentulo, poteſtatem obtinuit donandi civitate, qui bene ſe ſtrenueque geſſiſſent in bello.

7. *Theophanem Mitylenæum*] Theophanes ille fuit Hiſtoricus & poeta, qui res geſtas à Pompeio verſibus celebravit. à quo communi militum conſenſu jus civitatis obtinuit.

9. *Sed ruſtici & milites*] Ex Catone in libro de Re ruſtica, ex agricolis viri fortiſſimi & ſtrenuiſſimi milites fiunt, ut pote qui magis quam urbani laboribus tolerandis aſſueti ſunt.

11. *Itaque, credo*] Ironia. Si enim Archias donatus non fuiſſet civitate, id facile beneficium ab aliquo imperatore, Metello nempe obtinuiſſet, cui familiaris fuit, vel à Sylla qui etiam in malos poetas liberalis fuit.

13. *Hiſpanos & Gallos donaret*] Probat exemplo Syllæ, qui cum milites Gallos & Hiſpanos quorum erat uſus in bellis operâ, civitate donarit, haud dubie Archiam civitate donaviſſet, ſi hanc ab illo gratiam Archias petiviſſet; quod confirmat exemplo mali poetæ, &c.

15. *Alternis verſibus longiuſculis*] Id eſt hexametris & pentametris, vel illis verſibus quales ab Horatio plurimi ſcripti ſunt.

16. *Quæ tunc vendebat*] Dedit illi ex bonis civium Rom. quæ ſub haſta vendebat in foro, quod Marii partibus ſtudniſſent. id invidioſe contra Syllam dicit.

ſcri-

ſcriberet. Qui [b] ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam; hujus ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum, tamen aureis ſuas [c] dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maxime gloriâ ducitur. Illi ipſi Philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir, & imperator, Attii, amiciſſimi ſui carminibus, templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit [d] Martis manubias Muſis conſecrare. Quare in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati Judices à Muſarum ho-

[b] *diligentiam.* [c] *accommodaret.* [d] *belli.*

22. *Qui præſertim*] Probat Archiam potuiſſe obtinere civitatem à Metello, qui cùm ſumma laudis cupiditate flagraret, incultos poetas ad res ſuas celebrandas aſſumpſit.

23. *Cordubæ natis*] Corduba urbs in Hiſpania Bætica, in qua nati ſunt plures eruditione viri clariſſimi, inter quos potiſſimum duo Senecæ & Lucanus commendantur.

Ib. *Pingue quiddam ſonantibus & peregrinum*] Imperitiam illorum poetarum carpit, quorum ſtylus indoctus &, ut vulgo dicitur, pingui Minerva elaboratus, neque Latinus ſatis eſt, quia in eo peregrina quædam vocum expreſſio reperitur, quæ Romanæ linguæ puritatem non ſapit. certe in iis ſupra memoratis authoribus quidam ſtylus eſt turgidus, & inflatus, quem facile hinc eſt obſervare à temporibus Ciceronis ad ætatem uſque Senecarum, & Lucani in Cordubenſibus viguiſſe.

30. *D. Brutus*] D. Brutus Conſul fuit cum Scipione anno v. c. 616. & in Hiſpaniam cum imperio profectus ſexaginta Gallæciorum millia oppreſſit. Unde Gallæcius dictus eſt. Vide Paterculum, & Strabonem.

31. *Attii*] Attius ſive Accius ſcriptor tragœdiarum fuit, cujus meminit Horatius Serm. 1. Sat. 10. *Nil comis tragici mutat Lucilius Acci.*

33. *Bellavit Fulvius*] Cum Fulvius Nobilior bellum illaturus in Ætoliam profectus eſt, duxit ſecum Ennium. quod authore Cicerone lib. 1. Tuſcul. quæſt. à Catone Fulvio tanquam probrum objectum eſt.

34. *Manubias*] Manubiæ appellantur pecuniæ à Quæſtore ex venditione prædæ redactæ.

35. *Quare in qua urbe, &c.*] Concluſio à majore, hic profertur. cum imperatores bellicis laboribus impediti poetas ita coluerint, ut eorum alii templorum ac monumentorum ſuorum aditus carminibus exornarint, alii ſecum comites duxerint, ac Muſis belli manubias conſecrarint: nos certe qui togati ſumus, & in otio cum dignitate vivimus, & ad hæc ſtudia excolenda & ad honorandos poetas, eoſque conſervandos invitamur. certe Brutus monumenta ſua Attii carminibus exornavit: Ennium Fulvius voluit habere comitem.

nore,

nore, & à poëtarum ſalute abhorrere. Atque ut id libentius faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ nimis acri fortaſſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republ. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ: qua quidem detracta, Judices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus [c] exerceamus? Certe ſi nihil animus præſentiret in poſterum, &, ſi quibus [f] regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, [g] eiſdem omneis cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. [h] Nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ nocteis & dies animum gloriæ [i] ſtimulis concitat: atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam. An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut cum uſque ad eximum ſpatium, [k] nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cum ſtatuas & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerint, conſiliorum relinquere ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam & politam? Ego vero omnia, quæ gerebam jam tum in gerendo ſpargere me, ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc vero ſive à meo ſenſu poſt

[c] *fatigemus.* [f] *terminis.* [g] *& interiret cum corpore.* [h] *ſed.* [i] *cupiditate.* [k] *nunquam tranquille & otioſe vixerimus.*

40. *Pro ſalute hujus urbis*] Cicero fatetur eodem deſiderio laudis ſe teneri, quo alii, qui poetas ſecum habuerunt; adeoque exhortatum fuiſſe Archiam ut, quod opus de ſe propter conjurationem extinctam inchoaverat, perficeret.

48. *Animus præſentiret in poſterum*] Docet quod niſi animus immortalem ſe futurum præſentiret, non tot ſe laboribus & curis torqueret.

51. *De vita ipſa dimicaret*] Dimicare de vita animus, qui immortalis eſt, non poteſt: quare per animum, ipſum hominem intelligit.

56. *Tam parvi animi*] Parvi eſt animi cum ſciamus omnia eſſe interitura, hoc parvum vitæ ſpatium aſſiduis laboribus & periculis conterere.

59. *An cum ſtatuas & imagines*] Oſtendit, ſi ſtatuas homines ambiant, quæ vetuſtate collabuntur, optare potius debere conſiliorum ſuorum & virtutum imagines, quæ per poetas ad perpetuam nominis gloriam exprimuntur.

64. *Spargere me*] Metaphora ſumpta ab Agricolis qui ſemina ſpargunt, ut metant.

65. *Sive à meo ſenſu*] Videtur hîc dubitare Cicero de animorum immorta-

poſt mortem abfutura ſunt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt: nunc quidem certe cogitatione quadam, ſpeque delector.

talitate, aitque ſive animo ſuo extincto penitus non ſentiat, ſive ſenſerit poſt mortem, ſe res præclaras geſſiſſe, ſe tamen nunc recordatione earum conſolari.

66. *Sapientiſſimi homines*] Pythagoras, Socrates, atque omnes magnæ Græciæ ſapientes animos hominum divinos eſſe ſenſerunt, iiſque cum ex corpore abiiſſent, optimis quibuſque patere aditum ad cœlum.

67. *Ad aliquam animi partem*] Partes eſſe varias animorum crediderunt quidam è veteribus illis, quarum aliæ alia multa in æternitate contemplabantur, aliæ reſpiciebant quæ præclare quondam in hac vitæ mortalitate geſſerant. Plato vero ait tres animæ partes eſſe, unam, qua homo diſcit; alteram, qua iraſcitur; tertiam, qua voluptatum cupiditate ducitur: duas illas poſteriores cum corpore perire; primam in qua ratio ineſt, remanere cum animo.

68. *Cogitatione quadam, &c.*] Dum cogitat animum ſuum eſſe immortalem, ſperat futurum, ut poſt mortem ſentiens quæ præclare geſſit, eorum recordatione conſolationem aliquam percepturus ſit Cicero.

PERORATIO.

VII. Quare, conſervate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate: ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari. quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis: cauſſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita ſint, petimus à vobis, Judices, ſi qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe, ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profiteatur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omneis ſancti ſunt habiti atque dicti,

2. *Amicorum*] Maximos, & authoritate præſtantes, quales ſunt Luculli, Metelli, amicos habuit Archias.

Ib. *Venuſtate*] Laudat Archiam à venuſtate poëticos, & ingenio: quo probari à viris maximis, & expeti potuit.

4. *Summorum hominum*] Maximo vir ingenio Archias habendus eſt, quod Mariis, Luculliis, Metellis his tantis viris placere potuit.

5. *Beneficio legis*] Probat valere illius cauſam tum à beneficio legis quæ à Syllano & Carbone lata eſt; tum auctoritate municipii Heraclienſis; tum teſtimonio Luculli, qui non opinari ſe, ſed ſcire, &c. dicit; tum Metelli tabulis, apud quem profeſſus eſt.

7. *Si qua non modo humana, &c.*] Affirmative hæc particula, *Si*, ponitur. adeo ut ſit ille ſenſus, quandoquidem Archias veſtros imperatores, &c. ſemper ornavit, dignus eſt qui vobis non modo ab hominibus, ſed ab ipſis diis commendetur.

. *His recentibus periculis*] Pericula illa ſunt quibus à Catilina Reſpub. expoſita fuit.

fic

sic in vestram accipiatis [a] fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de caussa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certe scio.

[a] *tutelam.*

14. *Violatus*] Violari acerbo aliquo judicio non debet Archias, quia sanctum est nomen Poetæ.

16. *Non fori consuetudine*] Cicero postulaverat à Judicibus, ut novo quodam & inusitato dicendi genere sibi fas esset uti in defensione Archiæ.

17. *Communiter*] Tractavit locum communem de studio poetico.

19. *Qui judicium exercet*] Prætor exercebat illud judicium, de cujus nomine nihil reperitur.

PRO

PRO
M. COELIO.
ARGUMENTUM.

M. Cœlius Rufus, eques Romanus, ingenio ac formâ liberali, cum adoleſcentiam in domo ac familiaritate Ciceronis egiſſet, poſtea vixit liberius, ac venit in familiaritatem Clodiæ uxoris Q. Metelli, quæ ſoror erat Clodii, ac quæ parum pudica mulier habebatur. cumque Cœlius illa familiarius uteretur, & forte auri certum numerum ab ea mutuo accepiſſet, indicatum eſt Clodiæ venenum ſibi parari à Cœlio, per Licinium quendam, qui pecuniâ ſervum ejus ad perficiendam rem aggreſſus erat. Itaque accuſatur à Clodiæ amicis Cœlius, ac potiſſimum à L. Atratino adoleſcente, cujus patrem Cœlius eodem tempore de ambitu accuſabat. Alia præterea Cœlio crimina objecta ſunt; v. g. patrem male tractaſſe; municipibus Puteolanis non probatum eſſe; Catilinæ fuiſſe familiarem; matronas attrectaſſe; Senatorem pulſaſſe; ſeditionem Neapoli conciaſſe; Pallæ bona invaſiſſe; legatis Alexandrinorum necem intuliſſe.

PERSONÆ.

Accuſatores Cœlii fuerunt Clodia, Atratinus, Herennius, & Balbus. Reus M. Cœlius. Patroni Cœlii M. Craſſus, & Cicero. Prætor Domitius.

TEMPUS.

Habita eſt hæc Oratio anno urbis conditæ 697. Cornelio Lentulo & L. Martio Coſſ. ut exiſtimare licet ex eo quod Dio ſcribit, legatos illos interfectos fuiſſe; agente verò Cicerone annum 51.

STATUS CAUSÆ

Conjecturalis eſt; 1. an aurum mutuum Cœlius ſumpſerit à Clodia: 2. an venenum paraverit. Genus autem judiciale eſt.

PARTES

Tres ſunt; Exordium, Confutatio, & Peroratio.

EVENTUS.

Vicit Cicero, & absolutus Cælius, postea præturam adeptus est, & interfectus civili bello Cæsarem inter & Pompeium.

EXORDIUM.

I. SI quis, Judices! forte nunc adsit ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ: miretur profecto, quæ sit tanta atrocitas hujusce causæ, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium [a] exerceatur: nec dubitet quin tanti facinoris reus [b] arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit: idem, cum audiat esse legem quæ de

INTERPRETATIO.

[a] *fiat.* [b] *accusetur.*

NOTÆ.

1. *Ignarus legum*] Hic Cicero per istas leges, Plautiam intelligit, quæ lata est à M. Plautio Tribuno-plebis, Cn. Pompeio Strabone, & L. Porcio Catone Coss. anno urbis 664. ut de iis qui vim publicam armatis hominibus fecissent, quæstio constitueretur.

2. *Consuetudinis*] Consuetudo fuit Romanorum, ut primo quoque tempore seditiones vindicarentur: alioquin enim diebus festis judicia non exercebantur.

3. *Diebus festis*] Dies festi diis dedicati habebantur: quare ab omni opere alio abstinendum fuit: neque his Prætori licebat fari tria hæc verba, *do, dico, addico*. Dies autem alii *Festi* dicti sunt apud Romanos, alii *Profesti*, alii *Intercisi*. *Festi* dies Diis dicati erant: *Profesti* hominibus ad administrandam rem privatam publicamque concessi: *Intercisi* deorum hominumque erant communes. Festis inerant sacrificia, epulæ, ludi, feriæ: Profestis fasti comitiales, comperendini, stati, præliares. Intercisi, in se non in alios dividebantur: illorum enim dierum quibusdam horis fas erat, quibusdam fas non erat jus dicere. *Fasti* dies erant quibus licebat fari Prætori tria verba *do, dico, addico*: His contrarii *Nefasti*. Porro comitiales erant, quibus cum populo agi licebant: & feriæ quidem lege agi poterat, cum populo agi non poterant; Comitialibus utrumque poterat. Comperendini, quibus vadimonium licebat dicere. Stati denique qui judicii causa cum peregrino instituebantur. Vide Macrobium lib. sat. 1. cap. 15.

Ib. *Ludisque publicis*] Romæ feriebantur, dum ludi publici habebantur: quare causæ intermittebantur, & clausis tabernis forum exornabatur. Nota porro quòd per ludos in plurali spectacula Cicero intelligat; sic in epist. ad Q. fratrem, *Scripsi quo die ludi committebantur*. ludus verò in singulari de privatis dicitur, & de omni exercitatione gymnastica, cum præceptor solus multos docet. Ita Pedianus.

6. *Esse legem*] De vi publica tulit legem Q. Lutatius Catulus, Consul cum C. Mario anno urbis 651. ut de seditiosis conscelleratisque civibus qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie, etiam diebus festis, ludisque publicis quæreretur.

sedi-

seditiosis conscelcratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet, crimen, quod versetur in judicio, [c] requirat. cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industriâ, gratiâ, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit; oppugnari autem hunc opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim si attendere diligenter, existimare vere de omni hac caussa volueritis: sic [d] constituetis, Judices! nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. si voluit accusare, pietati tribuo: si jussus est, necessitati: si speravit aliquid, pueritiæ: cæteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

[c] *inquirat.* [d] *decernetis.*

12. *Ab ejus filio*] Cœlius accusabat iterum Polam Atratinum, qui fuerat jam absolutus, & Polæ Atratini filius adolescens Cælii accusatione, paternum dolorem ulciscebatur, quod non tam veri criminis, quàm recriminationis locus videri judicibus debebat.

13. *Opibus meretriciis*] Id est, opibus Clodiæ, quæ propter incestum cum fratre Clodio pessimè audiit, & quæ hanc accusationem Clodio conflavit.

14. *Muliebrem libidinem*] Hæc Clodia ex quo mortuus est Q. Metellus, cui nupserat, effudit se in omnem libidinem, imo ejus cum hoc Cœlio consuetudo suspecta fuit, quem illa, verso amore in odium, tandem accusavit.

15. *Laboriosos*] Laboriosos appellat suos judices, quod laborem sumant eodem ipso tempore quo vacare, & ludis publicis interesse deberent cum cæteris.

19. *Cui, utrum vellet, liceret*] Id est, cui liceret vel accusare, vel non accusare. Indicat autem, coactum fuisse Atratinum opibus illis meretriciis Clodiæ Cœlium accusare.

Ib. *Descendisset*] Vox hæc, *descendere ad judicium* Ciceroni familiaris est & usitata: opinor, quia fere omnes magnates Romæ in collibus habitabant. vel est metaphora sumpta ab illis qui pugnant, qui descendere vulgo in certamen dicuntur.

23. *Pietati*] Pietati paret Atratinus, quia patrem defendit, Cœlium accusando.

24. *Necessitati*] Jubenti parenti pareat necesse est filius.

Ib. *Pueritiæ*] Præceps est hæc ætas, & facile spe vanâ deluditur. quibus his tribus sic excusat Atratinum, ut judicii invidiam in alios accusatores ad Herennium, Balbum & Clodium rejiciat.

CONFUTATIO.

Duas partes continet ista Confutatio. Prior varia crimina complectitur, quæ in Cœlium conjecta sunt, ac citata in argumento hujus

Orationis. Secunda pars complectitur aurum, quod aiebant accusatores Cœlium sumpsisse à Clodia; deinde venenum quod ei paratum à Cœlio dicebatur.

PRIMA PARS,

In quâ varia Cœlio objecta crimina diluit.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices! hic introitus defensionis, adolescentiæ M. Cœlii maxime convenire, ut ad ea quæ accusatores, deformandi hujus caussa, detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratiâ dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus à filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis, ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus facile ipse respondet. quibus autem propter senectutem, quod jam diu minus in foro nobiscum versatur, non æque est cognitus; hi sic [a] habeant: quæcunque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certe potest esse maxima, eam semper in M. Cœlio habitam esse summam, hodieque haberi, non solùm à suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de caussa esse notus. Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed judicium certe parentis. quid nos opinemur, audieris ex juratis: quid parentes sentiant, lacrymæ matris, incredibilisque mœror, squalor patris, & hæc præsens mœstitia, quam cernitis,

[a] *intelligant.*

5. *Parum splendidus*] Arguerant adversarii Cœlii patrem indignum fuisse qui cum illustribus viris versaretur, propter vitæ sordes.

6. *Cœlius*] Pater hujus Cœlii, qui adest huic judicio, hoc maledictum facile potest diluere apud eos quibus notus est & cognitus; & iis qui eum ætate superant.

13. *Criminis loco*] Non quidem adversarii criminis reum esse arguebant, quod eques esset Romanus; sed quod non tantâ nobilitate præditus, minus tolerabilis ejus videretur audacia.

14. *Neque his judicantibus, neque defendentibus nobis*] Sedebant judices equites Romani cum Senatoribus, & defendebat Cicero reum ipse quidem Senator, sed ex equestri genere natus. Itaque parum erat honestum accusatoribus coram illis judicibus equestrem ei ordinem quasi vilem objicere.

15. *Est quidem nostra existimatio*] De ejus pietate existimabimus quidem ut nobis videbitur, sed de ea judicabit pater. *Existimatio* porro est opinatio & conjectura. *judicium* verò est sententia, quæ re cognitâ pronunciatur.

16. *Quid nos opinemur*] Ex auditis testibus, quid oporteat de illo judicare constabit.

17. *Ex juratis*] Jurati testes dicuntur, quia antequam ad judicium producerentur, jurabant se veritatem dicturos. Venerant autem isti testes Puteolis advocati ad testimonium dicendum.

18. *Præsens mœstitia*] Sedebant in subselliis affines & propinqui sordidati & atrati ad misericordiam judicum excitandam. qui quonam affectu essent erga Cœlium, facile ex eorum lacrymis existimari poterat.

luctus-

luctuſque declarat. Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non [b] probatum ſuis: nemini unquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quam abſenti M. Cœlio: quem & abſentem in ampliſſimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectiſſimos viros, & noſtri ordinis, & equites Romanos, cum legatione ad hoc judicium, & cum graviſſima atque ornatiſſima laudatione miſerunt. Videor mihi jeciſſe fundamenta defenſionis meæ: quæ firmiſſima ſunt, ſi nitantur judicio ſuorum. neque enim vobis ſatis [c] commendata hujus ætas eſſe poſſet, ſi non modo parenti tali viro, verum etiam municipio tam illuſtri ac tam gravi diſpliceret. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: & meus hic forenſis labor, vitæque ratio dimanavit ad exiſtimationem hominum paullo latius commendatione, ac judicio meorum. Nam quod objectum eſt de pudicitia, quodque omnium accuſatorum non criminibus, ſed vocibus maledictiſque celebratum eſt, id nunquam tam acerbe feret M. Cœlius, ut [d] eum pœniteat non deformem eſſe natum. ſunt enim iſta maledicta pervulgata in omneis, quorum in adoleſcentia forma & ſpecies fuit liberalis. Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare. accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet: ma-

[b] *gratum.* [c] *placere.* [d] *ille doleat.*

19. *Municipibus*] Municipes dicebantur, qui in civitatem Romanam recepti muneris publici participes fiebant; ſed tandem abuſive municipes dicti ſunt ſuæ cujuſque civitatis cives. Ita Ulpianus.

20. *Puteolanis*] Puteoli civitas Campaniæ propter aquas calidas, à multitudine puteorum nominata.

22. *In ampliſſimum ordinem*] Ampliſſimus ordo fuit Senatorius, major ab hoc equeſter, & infimus plebeius. ampliſſimus autem ordo in municipiis *Curia* dicebatur, Romæ verò *Senatus*, & qui Romæ *Senatores*, in municipiis *Decuriones* dicebantur. at hic Cœlius ita ſe ſuis probavit, ut in illum ordinem cooptarint.

23. *Lectiſſimos viros*] Soliti erat Romanorum ſocii Romam legatos mittere, qui pro reis teſtimonium dicerent, qui de laudabiliter in provincia geſſerant, vel pro eis nomine totius municipii deprecarentur.

24. *Noſtri ordinis*] Non miſerunt tantùm Puteolanos Senatores, ſed etiam Romanos, quamquam Senatores Romæ domicilium haberent, tamen cum erant in municipiis unde orti erant, legati decurionum decreto mittebantur.

27. *Nitantur judicio ſuorum*] Legunt alii, *nitatur*, referendo ad vocem defenſionis. adeo ut ille ſit ſenſus. firmiſſima fundamenta ſunt, ſi judicio ſuorum municipum Cœlii defenſio nitatur.

30. *Ab his fontibus*] Probat exemplo Cicero, ſe ſibi ab hac eadem popularium ſuorum commendatione feciſſe famam apud homines.

31. *Forenſis labor*] Per forenſem laborem, induſtriam qua valet in cauſis perorandis in foro, ſignificat.

34. *Vocibus maledictiſque*] Convicia & voces ſæpe idem ſignificant. Certe Ulpianus vult *convicium* appellari, quaſi *convocium*, hoc eſt à collatione vocum, cum in unum complures voces conferuntur. Hic autem Cœlium ab impuditia excuſat.

38. *Rem ut defiuiat*] Qui accuſat, debet certum crimen afferre, v. g. furtum, ſacrilegium, cædem, &c. quod lege judiciorum aliquâ vindicetur.

ledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantius jactatur, convicium: si facetius, urbanitas nominatur. Quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimum esse Atratino datam: neque enim decebat, neque ætas illa postulabat: neque id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquanto liberius, & fortius, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. tecum, Atratine! agam lenius, quod & pudor tuus [e] moderatur orationi meæ: & meum erga te, parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes: ut quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum libertate sejungas: deinde ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falsò responsa sint, erubescas. quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati non possit, quam velit petulanter, etiam si fine ulla suspicione, at non sine argumento maledicere? Sed [f] istarum partium culpa est eorum qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ex te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornatè politèque dixisti. Verum ad [g] istam omnem orationem brevis est defensio. nam quod ætas M. Cœlii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia, disciplinaque munita: qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me: tantum sit, quantum vos existimatis: hoc dicam, hunc à patre continuo ad me esse deductum. nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo: cùm artibus honestissimis eruditetur.

III. Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cœlio est, longe ab

[e] *reprimit orationem.* [f] *istius defensionis.* [g] *istas omnes objectiones.*

45. *In tali oratione versari*] Non debebat adolescens, qualis est Atratinus, versari in ea oratione, in qua agitur de impudicitia.

46. *Ex vobis robustioribus*] Robustiores vocat accusatores qui aliquâ sunt jam ætate provecti, quales sunt Herennius & Balbus.

50. *Beneficium tueri*] Hoc ait, quia aliquando defenderat Polam accusatum de ambitu.

51. *Qualis es, talem te esse existimes*] Monet ut nihil sit à virtute, formâ, ætate indignum faciat, aut loquatur; quemque ita monet amicè, ut etiam modestè carpat.

62. *Virilem togam*] Positâ prætextâ & bullâ, virilem togam sumebant Romani anno ætatis decimo septimo, ut ex Suetonio licet conjicere.

64. *Ad me deductum*] Assumptâ virili togâ, statim adolescentes bonis moribus imbuendi, alicui claro viro à parentibus tradebantur. Sic Cicero deductum se ad Scævolam ait lib. de amicitia.

1. *Catilinæ familiaritas*] Purgat Cœlium, eumque Catilinæ familiarem non fuisse ostendit.

Illa

illa ſuſpicione abhorrere debet. hoc enim adoleſcente, ſcitis conſulatum mecum petiſſe Catilinam. ad quem ſi acceſſit, aut ſi à me diſceſſit unquam, (quamquam multi boni adoleſcentes illi homini nequam atque improbo ſtuduerunt:) tum exiſtimetur Cœlius Catilinæ nimium familiaris fuiſſe. At enim poſtea ſcimus & vidimus eſſe hunc in illius amicis. Quis negat? ſed ego illud tempus ætatis, quod ipſum ſuâ ſponte infirmum, aliorum libidine infeſtum eſt, id hoc loco defendo. fuit aſſiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat: ſecutus eſt annus: cauſſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi: petebat Catilina mecum: nunquam ad illum acceſſit, à me nunquam receſſit. Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione, ſine infamiâ, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe? Nobis quidem olim annus erat unus, ad cohibendum brachium toga, conſtitutus, & ut exercitatione ludoque campeſtri tunicati uteremur: eademque erat, ſi ſtatim mereri ſtipendia cœperamus,

2. *Conſulatum mecum petiſſe*] Catilina contra Ciceronem petivit conſulatum: ſed cum eligi ſe ſtatim ſperaſſet, propter ambitionis ſuſpicionem rejectus eſt, & ejus loco Cicero cum Antonio Conſul creatus eſt. Vide Appianum lib. 2. bell. civil. tunc autem admodum erat adoleſcens Cœlius.

8. *Infeſtum*] Is infeſtus appellatur, teſte Gellio, lib. 9. cap. 12. qui malum infert cuipiam.

9. *Aſſiduus mecum*] Catilinæ non potuit ſtudere Cœlius, quia ſemper Ciceroni ſic adhæſit, ut nunquam a latere ejus diſcederet.

10. *Africam Prætor obtinebat*] Pedianus in orat. in toga candida ſic ait de illo: *Catilina ex prætura Africam obtinuit, quam cum graviter vexaſſet, legati Africani in ſenatu, jam tum abſente illo, queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt.*

11. *Cauſam de pecuniis repetundis dixit*] Cauſam dicere, authore Budæo, eſt ſubire judicium. Cum rediiſſet igitur ex Africa Catilina, Torquato & Cotta Coſſ. accuſatus eſt repetundarum, & defenſus à Cicerone, ut ait Feneſtella, & accuſatus à Pub. Clodio, qui Ciceronis poſtea fuit inimicus.

. *Ne advocatus*] Advocatus ibi ſumitur pro eo qui ſuam præſentiam amico commodat in judicio. retenim moris erat in judiciis tum privatis, tum publicis, amicos omnes advocare, quorum authoritate moveri poſſe judices putabantur.

15. *Studuit Catilinæ iterum petenti*] Petivit iterum conſulatum Catilina, cum Silanum & Murænam competitores haberet. Sed iterum repulſam ille paſſus, præ iracundia cœpit perniciose de patria cogitare.

17. *Ad cohibendum brachium*] De hoc Seneca. lib. declam. 5. *Apud patres noſtros qui forenſia ſtupendia auſpicabantur, nefas putabant brachium extra togam exerere: nam in toga pars quædam in dextra parte excurrebat, quæ ſinus dicebatur, & in dextrum humerum ita rejiciebatur, ut illud obvolveret.*

18. *Ludoque campeſtri*] Exercitatione militari juvenes exercebantur ad bellum in Campo Martio; ſed curſu potiſſimum, luctâ, ſaltu, jaculatione, equitatu, ſaltatione, &c.

Ib. *Tunicati*] Ita ſe exercebant adoleſcentes in illo campo, ut tunicâ ſemper ad majorem pudicitiam uterentur. Tunica porrò veſtis brevior apud Romanos fuit, & ſine manicis, quæ proprie viris conveniebat, & ſub longiore veſte induebatur.

19. *Statim mereri ſtipendia*] Stipendium dicitur æs militare, ſeu præmium quod militibus datur. Merentur autem ſtipendia qui milites fiunt.

20 [a] castrensis ratio ac militaris. quâ in ætate, nisi qui se ipse suâ gravitate, & castimoniâ, & cum disciplinâ domesticâ, tum etiam [b] naturali quodam bono defenderat; quoquo modo à suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia ætatis integra atque inviolata [c] præstitisset: de ejus famâ ac pudicitiâ cum is jam se [d] corroborâvisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos esset in foro Cœlius, & multi hoc idem ex omni ordine atque ex omni ætate fecerunt. habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum non [e] expressa signa, sed [f] adumbrata virtutum. utebatur hominibus improbis multis, & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibusque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis [g] meliorum partium aliquando? quis [h] terrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa verò, Judices! in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitiâ, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, [i] servire temporibus suorum omnium, pecuniâ, gratiâ, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia: [k] versare suam naturam, & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere & flectere: cum tristibus severè, cum remissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè vivere. Hac ille tam variâ multiplicique naturâ, cùm omneis omnibus ex terris homines improbos audaceisque collegerat, tum etiam multos forteis viros, & bonos specie quadam virtutis assimulatæ tenebat. neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam sceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, judices! respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. me ipsum, me, inquam, quondam pene ille decepit: cum & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus, ac fide-

[a] *disciplina militaris.* [b] *probitate naturæ.* [c] *servavisset.* [d] *grandior factus esset.* [e] *declarata.* [f] *ficta.* [g] *qui plures habuit fautores.* [h] *pejor.* [i] *subvenire periculis omnium.* [k] *mutare.*

26. *Studuit Catilinæ*] Studuit Catilinæ, cum secundò consulatum petivit.

54. *Conditio respuatur*] Ista objectio rejiciatur; respuere enim significat repudiare, & quasi cum sputo per contemptum rejicere.

lis videretur. cujus ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam ſuſpicione, deprehendi. cujus in magnis catervis amicorum ſi fuit etiam Cœlius, magis eſt, ut ipſe moleſte ferat erraſſe ſe, ſicut & nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quàm ut iſtius amicitiæ crimen reformidet. Itaque à maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio eſt veſtra delapſa. poſuiſtis enim, atque id tamen titubanter, & ſtrictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuiſſe: in quo non modo crimen non hærebat, ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus, naturaque vultus, aut in re, atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cœlii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubia loquor: hoc tamen dico, non modo ſi ſocius conjurationis, ſed niſi inimiciſſimus iſtius ſceleris fuiſſet, nunquam conjurationis accuſatione adoleſcentiam ſuam potiſſimum commendare voluiſſet: quod, haud ſcio, an de ambitu, & de criminibus iſtius ſodalium ac ſequeſtrium, quoniam huc incidi, ſimiliter reſpondendum putem; nunquam enim tam Cœlius amens fuiſſet, ut, ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitus alterum accuſaret: neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret; nec ſi ſibi ſemel periculum ambitus ſubeundum putaret, ipſe alterum iterum ambitus crimine arceſſeret. quod quanquam nec ſapienter, & me invito facit, tamen eſt ejuſmodi cupiditatis, ut, magis inſectari alterius innocentiam, quam de ſe timide cogitare videatur. Nam quod æs alienum objectum eſt, ſumptus reprehenſi, tabulæ flagitatæ: videte quam pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit. ver-

58. *Oculis prius quàm opinione*] Prius patuerunt oculis crimina Catilinæ, quàm eorum reus crederetur: per Fulviam enim conjurationem accepit, antequam conjuratorum literæ in ponte Milvio fuiſſent deprehenſæ.

60. *Si fuit etiam Cœlius, &c.*] Si inter tot Catilinæ amicos fuit Cœlius, longè juſtiùs conqueri debet, ſe in fraudem inductum fuiſſe, ut Cicero ſæpenumero conqueſtus eſt, quàm vereri ne iſtius Catilinæ amicitia crimini ſibi vertatur.

74. *Sequeſtrium*] Sequeſtres vel ſunt authore Budæo, interpretes ambitus, & corrumpendarum tribuum authores, vel qui ſe tanquam mediatores ad populi gratiam pro candidatis aucupandam interponunt.

79. *Arceſſeret*] Jam ſupra notatum eſt Cœlium ambitus crimine L. Atratinum ſemel accuſaſſe, eundemque abſolutum iterum accuſaſſe.

80. *Quod quanquam*] Dicit Polam patrem Atratini immerito fuiſſe accuſatum ut judicum vitet offenſionem, quibus charus erat fortaſſe Pola.

83. *Sumptus reprehenſi*] Valerius teſtatur eos, qui maximos ſumptus feciſſent, aut ingrati fuiſſent, aut æs alienum contraxiſſent, graviſſimis ſuppliciis apud Romanos affectos fuiſſe.

Ib. *Tabulæ flagitatæ*] Moris fuit apud Romanos ut patresfamilias, quæcunque per ſingulos dies, aut acciperent, aut expenderent, ea primum properè ac feſtinanter in codicem memoriæ causâ paratum referrent, quæ adverſaria dicebantur; deinde per ocium in aliis tabulis ordine, & accuratè perſcriberent. Eas tabulas *accepti & expenſi*, nominabant.

84. *Qui in patris poteſtate eſt*] Filius-familias tabulas non conficit, quia præter

versuram nunquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus est, habitationis. triginta millibus dixistis eum habitare, nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic in ædiculis habiret, decem, ut opinor, millibus: vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

IV. Reprehendistis, à patre quod semigrarit. quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum est. qui, cùm & [a] ex reip. caussa esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam victoriam consecutus, & per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit. &, cum domus patris à foro longe abesset, quo facilius, & nostras [b] obire domos, & ipse à suis coli posset, conduxit in Palatio non magno domum. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus M. Cras-

[a] *propter Rempub.* [b] *adire.*

præter peculium nihil habet: peculii tamen rationes conficere solitos & filiosfamilias, & servos satis constat ex titulo Digest. de Pecul.

85. *Versuram nunquam*] Versura proprie fieri dicitur, 1. cum creditoris conversio quædam & mutatio fit, id est cum quis alii ut solvat, ab alio pecuniam mutuatur. 2. aliquando versuram facere simpliciter significat æs alienum contrahere, ut ex hoc Ciceronis loco patet. 3. Versuram facere dicitur is, qui æs alienum ex ære alieno solvit. 4. Dicitur etiam versuram facere, cum minore fœnore acceptam quis pecuniam majore occupat.

86. *Triginta millibus eum habitare*] Objectum est conduxisse domum triginta sestertiûm millibus ad habitandum, id est tribus librarum millibus.

87. *Insulam Clodii*] Insula, inquit, Festus, dicta proprie, quæ non jungitur communibus parietibus cum vicinis, sed circuitu publico aut privato cingitur: à similitudine videlicet earum terrarum, quæ fluminibus ac mari imminent, suntque in solo. ait autem Plinius lib. 36. cap. 15. quod Pub. Clodius sestertiûm centies, & quadragies octies habitaret.

88. *Millibus*] Centum libris nostratibus.

1. *A patre semigravit*] Filii-familias adolescentes cum parentibus habitabant, à quibus discedere non potuerunt absque probro.

3. *Victoriam consecutus*] Cœlius aculavit Antonium affinem fuisse conjurationis Catilinariæ, atque adeo eum in exilium abire compulit: quod permoleſtum fuit Ciceroni, quia eum, sibi collegam in Consulatu, defenderat.

4. *Per ætatem Magistratus petere*] L. Villius tribunus-plebis L. Manlio, & Q. Fulvio Coss. anno urbis 624. legem tulit, ut annus Quæsturæ non esset ante vigesimum septimum: Tribunatus ante trigesimum septimum: Prætura ante quadragesimum: Consulatus quadragesimum tertium: Et quod de quæstura dictum est, congruit cum eo, quod Polybius lib. 6. scribit, legem fuisse, ne quis Magistratum urbanum gereret, nisi decem stipendia confecisset. annus autem ad militandum legitimus fuit decimus-septimus.

8. *M. Crassus*] M. Crassus prior Cœlium defendit. Eum autem defendens optabat ut nunquam Ptolemæus venisset Romam, citatis ex Medea Ennii Poetæ versibus, quibus ancilla queritur Argo navem fuisse fabricatam, qua Jasone in Colchida devecto, Medea amore ejus capta fuerit. quos ille versus cum allegorice ad Ptolemæum accommodasset, Cicero eodem modo festive ad Cœlium & Clodiam accommodat, dolens Cœlium in Palatium, ubi habitabat Clodia, commigrasse, quod ei initium malorum fuit.

sus,

ſus, cum de adventu regis Ptolomæi quereretur, paullo ante dixit, *Utinam ne in nemore Pelio.* Ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret: *Nam nunquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea animo ægra, amore ſævo ſaucia.* Sic enim, Judices! reperietis (quod, cum ad id loci venero, oſtendam) hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adoleſcenti cauſſam ſive malorum omnium, ſive potius ſermonum fuiſſe. Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtra prudentia, Judices! non pertimeſco. Aiebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe Pontificiis comitiis [c] pulſatum à Cœlio diceret. à quo quæram, ſi prodierit, primum cur ſtatim nihil egerit? deinde, ſi id queri, quam agere maluerit, cur productus à vobis potius quam ipſe per ſe? cur tanto poſt potius, quam continuo, queri maluerit? ſi mihi ad hæc acute, arguteque reſponderit; tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet? nam ſi ipſe orietur & naſcetur ex ſele, fortaſſe ut ſoleo, commovebor. ſin autem, ut rivulus, arceſſitus, & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ: læ-

[c] *verberatum.*

9. *Regis Ptolemæi*] Ptolemæus Rex Alexandrinus pulſus à ſuis venit Romam ut à Senatu populoque Romano reſtitueretur. eodem tempore legati Alexandrini contra eum venerunt: quorum Ptolemæus magnam partem per inſidias ſuſtulit, in iis principem legationis Dionem Academicum. Objecerant autem accuſatores Puteolis à Cœlio pulſatos fuiſſe.

10. *Utinam ne in nemore Pelio*] Verſus deſumpti ſunt ex Ennii Medea. Hæc autem cum propter Glaucam Creontis regis filiam, ſe à Jaſone contemptam cerneret, noctu regiam ingreſſa, radice à Circe inventa, ea virtute ut ignis extingui non poſſet, eandem incendit. Fertur autem Jaſonem protinus regiâ incensâ aufugiſſe, Creontem vero, & Glaucam igne fuiſſe conſumptos. Vide Diodorum lib. 5.

Ib. *Pelio*] Pelion mons eſt Theſſaliæ frequenti pinu referta. Ubi navis Argo, qua Jaſon vectus eſt, confecta fuit.

11. *Hera errans*] Clodia offenſa nunquam hac calumnia Cœlium afficeret.

12. *Medea*] Sub Medea Clodiam ſignificat, quæ inſanum ſuum amorem in Cœlium, in odium & iram convertit.

13. *Palatinam Medeam*] Clodia habitabat in monte Palatino, indeque eam Palatinam vocat.

18. *Pontificiis comitiis*] Pontificia comitia dicebantur. in quibus Pontifices creabantur. Tulit autem legem Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pleb. Cn. Mario & L. Aurelio Coſſ. anno urbis 650. ut non ſacerdotum collegia, ut antea, quem vellent cooptarent: ſed populi id beneficium eſſet. Cum autem populus per religionem ſacerdotia mandare non poſſet, rogavit ut minor pars populi, id eſt tribus ſeptemdecim vocarentur; & ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur.

19. *Primum cur ſtatim*] Probat non pulſatum fuiſſe illum Senatorem à Cœlio, idque ex conjecturæ locis per interrogationem.

23. *Ex quo iſte fonte emanet*] Quærit Cicero an Senator ille ſponte ſua, an adverſariorum precibus adductus fuerit ad ferendum contra Cœlium teſtimonium.

25. *Ductus ab ipſo capite*] Si autem ille Senator corruptus eſt à Clodia, ut hanc accuſationem ſuſciperet, & contra Cœlium ferret teſtimonium, erit ſane quod lætetur Cicero, quod unus tantum ille reperiatur, qui Clodiæ cauſæ ſervire voluerit, hic metaphora ab aquis elegans eſt.

tabor,

tabor, cùm tanta gratia, tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco, est enim dictum ab illis, fore, qui dicerent, uxores suas à cœna redeunteis attrectatas esse à Cœlio. graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cum sit his confitendum, nunquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis injuriis experiri. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices! & jam [d] prospicitis animis, &, cum inferetur, propulsare debebitis. non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, à quibus oppugnatur. palam in eum tela jaciuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus glorioſum hoc etiam esse debet, sunguntur officio: defendunt suos: faciunt quod viri fortissimi solent: læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. sed vestræ sapientiæ tamen est, Judices! non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse justam, alieno dolori potius quam vestræ fidei, consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia, quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri. Hoc ex genere si qui se in hoc judicium forte projecerint, [e] excluditote eorum cupiditatem, Judices! sapientia vestra: ut eodem tempore hujus saluti, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos ab-

[d] *intelligitis.* [e] *rejicite.*

28. *Nocturnorum testium*] Ridicule jocatur in testes, quos idcirco nocturnos vocat, ad eorum obscuritatem alludens, quia noctu commode videri non poterant.

30. *Attrectatas*] Ita à mulieribus contrectandis abstinebant Romani, ut à Magistratu matronæ ne quidem submoverentur, ut Festus refert, ne pullari submoverive viderentur.

Ib. *Jurati*] Qui testimonium erant laturi, jurabant; quare religione verum dicere tenebantur.

31. *Congressu & constituto*] Moris fuit antequam ad judicem provocarent, ut domi apud amicos communes experirentur, si forte sedari ab iis controversia posset. *experiri* autem, vel *experiri jus*, lege agere est: inde deducto verbo, quod qui rem aliquam judicio petunt, ii, quod juris se habere ad eam rem petendam arbitrantur, id ad judices tentandi, & experiundi causâ exponunt.

35. *Palam tela jaciuntur*] Ostendit quod alii, ut Herennius, Atratinus, Balbus se palam accusatores profiteantur, sumpta à militibus metaphora, quorum alii sagittas evibrant, alii suppeditant.

42. *Quam vestræ fidei*] Per hanc vocem, *fidei*, religionem atque innocentiam, quam vulgo conscientiam dicimus, significat. cum enim judices jurarent, nihil contra fidei suæ sanctitatem præstare debebant.

45. *Gratiosis*] Gratiosi vulgo dicuntur, qui amicis abundant.

46. *Testimonium polliceri*] Pollicemur sponte, promittimus rogati, inquit Servius. hic autem invidiam ex potentia, adversariis conciliat.

ducam

ducam à teſtibus, neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam: quæ facillime effingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri poteſt. argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus: res cum re, cauſſa cum cauſſa, ratio cum ratione pugnabit. 55

V. Itaque illam partem cauſſæ facile patior graviter, & ornate à M. Craſſo peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum [a] pulſatione Puteolana, de bonis Pallæ. vellem dictum eſſet ab eodem etiam de Dione: de quo ipſo tamen quid eſt, quod exſpectetis, quod is qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? E- 5 tenim reus, qui dictus eſt, & adjutor fuiſſe & conſcius, P. Aſcitius, is judicio eſt liberatus. Quod igitur eſt hujuſmodi crimen, ut, qui commiſit, non neget: qui non negavit, abſolutus ſit: id hic pertimeſcat, qui non modo à facto, verum etiam à conſcientiæ ſuſpicione abfuit? & ſi Aſcitio cauſſa plus profuit, quam nocuit invidia; 10 huic oberit tuum maledictum, qui iſtius facti non modo non ſuſpicione, ſed ne infamia quidem eſt [b] aſperſus? At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti loco reſpondere mihi præſertim, à quo illa cauſſa defenſa eſt. ſed Cœlius optimam cauſſam Aſcitii eſſe arbitratur: cujuſmodi autem ſit, à ſua putat eſſe ſejun- 15 ctam: neque ſolum Cœlius, ſed etiam adoleſcentes humaniſſimi, & doctiſſimi, rectiſſimis ſtudiis, atque optimis artibus præditi, Titus, Caiuſque Coponii; qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ ſtudio, atque humanitatis, tum etiam hoſpitio Dionis [c] tenebantur. habitabat is apud L. Luccejum, ut au- 20 diſtis: fuerat ei cognitus Alexandriæ, quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio exiſtimet, ex ipſis, ſi producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſſa nititur, ad ea veniamus. Animadverti enim, judices! audiri à vobis meum familiarem L. Herennium perattente, in 25 quo etſi magno ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnunquam verebar ne illa ſubtiliter ad crimi-

[a] *cæde.* [b] *notatus.* [c] *delectabantur.*

2. *De ſeditionibus Neapolitanis*] Exortæ quædam fuerant Neapoli ſeditiones, quibus cum nequidem interfuiſſet Cœlius, tamen quaſi earum author à Clodia accuſatus eſt.

1b. *Neapolitanis*] Neapolis Italiæ civitas nobiliſſima, quæ & Parthenope dicta eſt.

3. *De bonis Pallæ*] Hæc falſo erepta à Cœlio dicebantur.

4. *De Dione*] Fuit hic Dio Alexandrinorum legatus, quem Pub. Aſcitius interfecit: qui tamen judicio abſolutus eſt. Unde crimen illud in Cœlium derivandum non eſt.

11. *Huic oberit*] Cœlio non debet obeſſe interfecti Dionis crimen, cum illius author illud ipſum non neget.

12. *Prævaricatione*] Prævaricatione utitur, qui prodita cauſſa ſua diverſam partem adjuvat.

22. *Si producti erunt*] Id eſt ſi ad teſtimonium dicendum advocati ſint omnes illi qui Dionis erant amici, hanc ejus criminis ſuſpicionem à Cœlio removebunt.

nandum

nandum inducta oratio ad animos vestros sensim, ac leniter accederet. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus: &, qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjucunde soleret, fuit in hac caussa pertristis quidam patruus, censor, magister: objurgavit M. Cœlium, sicut neminem unquam parens: multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, judices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cœlium familiarem, cœnasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue falsa sunt. etenim eos una cœnasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quòd sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. fera quædam sodalitas, & plane pastoritia, atque agrestis [d] germanorum Lupercorum: quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas, atque leges: siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne quis, si id forte nesciat, timere videatur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: plusque disputationis habuit quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius amicus meus, cùm se gravissime, vehementissimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in causis

[d] *verorum.*

32. *Pertristis quidam patruus*] Id est Severus censor; qua significatione vox ista sumitur ab Horatio Sat. 3. lib. 2. *Sive ego prave, seu recte hoc volui, ne sis patruus mihi.*

38. *Necessario Bestiæ*] Bestia hic ambitus accusatus est, sed defensus à Cicerone fuit; cujus ipse meminit epist. 7. ad Q. Fratrem; arguebatur autem Cœlius habuisse cum Bestia familiaritatem.

39. *Studuisse Præturæ*] Opem tulisse Bestiæ in petitione Præturæ, & sæpius in ejus venisse domum objiciebatur.

40. *Aut quibus necesse est idem dicere*] Intelligit amicos Clodiæ qui eadem dicere cum illa debebant.

42. *In Lupercis*] Lupercalia erant dies festi qui Februario mense Pani dedicati peragebantur, quorum sacerdotes Luperci nudi subligaculis subcincti per urbem vagabantur quasi lupos arcerent. Ita Varro, Plinius, & Servius. Luperci porro cum Potitiis Herculis sacerdotibus antiquissimi omnium fuerunt, jam inde ab Evandro ipso ante Æneæ in Italiam adventum instituti.

Ib. *Sodalem*] Sodales sunt, inquit Caius, qui ejusdem collegii sunt. lib. 4. D. de colleg. & corp.

Ib. *Fera quædam Sodalitas*] Ferant vocat sodalitatem propter ejus antiquitatem, ut-pote quæ condita sit ante Romam.

50. *Clodius amicus meus*] Ironia. Certe olim summa fuerat Ciceronem inter & Clodium amicitia; sed ab eo tempore quo contra eum testatus est Cicero, quod sacra bonæ Deæ violasset, summa fuit inimicitia: tunc autem maxime cum hanc orationem habuit.

eum

eum videram fruſtra litigantem. tibi autem, Balbe! reſpondebo, primum precario, ſi licet, ſi fas eſt, defendi à me eum, qui nullum convivium [e] renuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Baias viderit. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modo qui primoribus labris guſtaſſent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigiſſent: ſed qui totam adoleſcentiam voluptatibus dedidiſſent, emerſiſſe aliquando, & ſe ad frugem bonam, ut dicitur, recepiſſe, graveiſque homines, atque illuſtreis fuiſſe. Datur enim conceſſu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates: quæ ſi ita erumpunt, ut nullius vitam [f] labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi ſolent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle [g] conflare, itaque omne illud ſilentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſſam, quòd uno reo propoſito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem: dies jam me deficiet, ſi quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere. de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt: ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas; res tamen ipſa & copioſe, & graviter accuſari poteſt. Sed veræ ſapientiæ eſt, Judices! non abduci ab reo: nec quos aculeos habeat ſeveritas, gravitaſque veſtra, cùm eos accuſator [h] erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cum is non ſuo crimine, ſed multorum vitio ſit in quoddam odium injuſtum vocatus. Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: erat enim meum deprecari [i] vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſſa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, ſi qua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic a-

[e] *vitaverit.* [f] *contaminent.* [g] *parare.* [h] *defixerit.* [i] *immunitatem.*

54. *Fruſtra litigantem*] Sæpe cauſa ecciderat Clodius, imo videtur Cicero latenter indicare prævaricationis ſuiſſe ſuſpectum.

55. *Primum precario*] Reſpondet jam Balbo alteri accuſatori, cui cum bona ejus venia ſe reſponſurum dicit.

56. *Unguenta ſumpſerit*] Unguenta odores ſunt, quibus delicioſi homines utebantur: Id autem arguebat in Cœlio Balbus.

Ib. *Baias viderit*] Baiæ aquæ calidæ ſunt in Campania Puteolos inter & Miſenum, tam opportunæ voluptatibus corporis, quam morbis depellendis.

57. *Primoribus labris guſtaſſent*] Proverbium eſt ductum ab iis, qui cibum aut potum tenuiter deguſtant, nihil inde in ſtomachum tranſmittentes.

58. *Extremis digitis*] Proverbium ejuſdem ſignificationis cum ſuperiore.

66. *Omne illud ſilentium*] Auditus quidem eſt Clodius attente, non quia unum Cœlium accuſabat, ſed quia univerſim corruptos juventutis mores oratione ſua deſcribebat. Hinc autem nihil in Cœlium efficiebat, quia nihil eorum in eo fuiſſe probabat.

70. *De protervitate*] Budæus hunc locum explicans, ait protervum eum dici, qui ſibi circa libidines temperare non poteſt.

liena

liena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc poſtulo, quin criminibus, quæ in hunc propriè conferuntur, diligentiſſimè reſpondeam non recuſo.

SECUNDA PARS CONFUTATIONIS.

De auro & veneno.

Oſtendit in hac parte Cicero, totum crimen veneni & auri confictum eſſe à Clodia muliere impudica, quam ſprevit Cælius.

VI. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una, atque eadem perſona verſatur. Aurum ſumptum à Clodia, venenum quæſitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta, jurgii petulantis magis, quàm publicæ quæſtionis. adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio. nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes. voces ſunt contumelioſæ, temere ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. auro opus fuit: ſumpſit à Clodia, ſumpſit ſine teſte, habuit quamdiu voluit. maximum video ſignum cujuſdam egregiæ familiaritatis. necare eandem voluit, quæſivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit locum, conſtituit, attulit. magnum rurſus odium video cum crudeliſſimo diſcidio extitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſſa nobis, Judices! cum Clodia, muliere non ſolùm nobili, ſed etiam nota: de qua ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſſa. ſed intelligis pro tua præſtanti prudentia Cn. Domiti! cum hac ſola rem eſſe nobis: quæ ſi ſe aurum Cœlio commodaſſe non dicit, ſi venenum ab hoc ſibi paratum eſſe non arguit; petulanter facimus, ſi matremfamilias ſecus, quam matronarum ſanctitas po-

2. *Perſona*] Clodius accuſavit Cœlium de auri & veneni crimine.

5. *Sequeſter*] Sequeſter hìc dicitur de eo qui adulteria conciliat.

9. *Certum nomen*] Per illas voces, *certum nomen*, crimen intelligit, de quo lex aliqua judiciorum perlata erat quod tum *certum nomen* habere dicebatur: de quo autem nulla erat lex, *incertum* habebatur. Vide Cic. 3. de inventione.

15. *Sed etiam nota*] Nota, id eſt famola libidinum ſuarum nomine.

Ib. *Depellendi criminis cauſâ*] Depellendi à Cœlio, qui falsò accuſatur.

17. *Aurum Cœlio commodaſſe*] Probabile eſt aurum illud ſignatum non fuiſſe; (creditum enim aut mutuò datum dixiſſet) ſed aurum ſolidum & factum, id eſt aliquod ornamentum, ut ſtatua, aut quid ejuſmodi quod amico pro tempore commodatur, & recipitur poſtea.

19. *Matremfamilias*] In Pandectis matremfamilias & matronam pro eadem uſurpari legimus; hoc eſt pro muliere pudica & honeſta, ſive vidua ſit, ſive nupta. Feſtus vult appellari matronas, quibus habendi ſtolas jus erat. Patet autem ex hoc Ciceronis textu promiſcuè verbum utrumque uſurpari.

ſtulat,

ſtulat, nonihamus: ſin iſtâ muliere remotâ, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur, quid eſt aliud quod nos patroni facere debeamus, niſi ut eos, qui inſectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementiùs, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro: fratrem volui dicere: ſemper hîc erro. nunc agam modice, ne longius progrediar, quam me mea fides, & cauſſa ipſa coget. neque enim muliebreis unquam [a] inimicitias mihi gerendas putavi, præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potiùs, quàm cujuſquam inimicam putaverunt. ſed tamen ex ipsâ quæram prius, utrum me ſecum ſevere, & graviter, & priſce agere malit; an remiſſe, ac leniter, & urbane. ſi illo auſtero more ac modo: aliquis mihi ab inferis [b] excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ iſta delectatur: ſed illâ horridâ, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus, qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſtâ mihi forte ſuccenſeat. Exiſtat igitur ex hâc ipſa familia aliquis, ac potiſſimum Cæcus ille. minimum enim dolorem capiet qui iſtam non videbit. qui profecto ſi exſtiterit, ſic aget, & ſic loquetur: Mulier! quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares; aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe? non denique modo te Quinti Metelli Matrimonium tenuiſſe ſciebas, clariſſimi & fortiſſimi viri, patriæque amantiſſimi, qui ſimul ac [c] pedem limine extulerat, omneis prope civeis virtute, gloriâ, dignitate ſuperabat? cui cum ex ampliſſimo ge-

[a] *habendas controverſias.* [b] *revocandus.* [c] *exiverat de civitate.*

24. *Iſtius mulieris viro*] P. Clodium feſtivè deſignat, quem Plutarchus inceſtam cum tribus ſuis ſororibus conſuetudinem habuiſſe ſcribit.

28. *Inimicam putaverunt*] Ironicè alludit ad meretriciam Clodiæ familiaritatem.

31. *Ex barbatis illis*] Teſte Plinio, tonſoribus uſi non ſunt Romani ante annum 454. & primus omnium inſtituit radi Africanus.

32. *Hac barbula*] Pungit Clodiam, quæ barbatulo amatore, & fratre ſuo maxime tenebatur.

34. *Ne iſta*] Clodia.

35. *Cæcus ille*] Appius Clodius abavus ipſius Clodiæ, Cæcus dictus eſt, quia longam annorum ſeriem orbatus luminibus egit, ut refert Valerius lib. 8. cap. 14. Stemma Clodianum deſcriptum habet Nic. Abrahamus in Orat. pro Cœlio Num. xxxiii. Not 5.

37. *Mulier! quid tibi cum Cœlio?*] Proſopopœia elegans, quâ in perſona Cæci Clodiam carpit.

39. *Non patrem tuum videras*] Appius Claudius Pulcher, Clodiæ parens, Conſul fuit cum Pub. Servilio Iſaurico, anno urbis conditæ 674. Suetonius in Tib. cap. 1. refert, Claudios duodetriginta conſulatus, quinque dictaturas, cenſuras ſeptem, triumphos ſex, duas ovationes obtinuiſſe.

41. *Q. Metelli*] Q. Metellus Celer, qui fuit Conſul anno urbis 693. Clodiam uxorem habuit.

44. *Ex ampliſſimo genere*] Ex familiæ Clodiana Patricia tranſiverat in familiam Metellorum, quia Metello Celeri nupſerat. Ampliſſima tum Clodiorum, tum Metellorum familia fuit, cum hoc diſcrimine, quòd Clodii illi patricii, Metelli plebeii fuerint. E gente autem Cæciliâ, fuerunt Metelli, ſic dicti à voce militari, quæ Mercenarium ſignificat.

nere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? non-ne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Clodia, æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis, Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno-plebis de curru detrahi passa non est? cur te fraterna vitia potius, quàm bona paterna, & avita, & usque à nobis cùm in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? Ideo-ne ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut ea tu [d] incestè uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata [e] celebrares? sed quid ego, Judices! ita gravem personam induxi, ut & verear, ne se idem Appius repente convertat, & Cœlium incipiat accusare illâ suâ gravitate censoriâ? Sed videro hoc posterius, atque ita, Judices! ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu modò mulier! (jam enim ipse tecum nulla persona introducta loquor) si ea quæ facis, quæ dicis, quæ [f] insimulas, quæ moliris, quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas, atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baiis acta convivia, comessationes, cæ-

[d] *impurè.* [e] *frequentares.* [f] *accusas.*

47. *Nostræ imagines viriles*] Imagines intelligit eorum qui in hac Clodiorum familiâ claruerunt. Hæ autem imagines in domum aliquando maritorum ab uxoribus transferebantur.

48. *Illa Clodia*] Hæc Clodia, quòd elegantiori veste indueretur, parum pudica habita est: sed deæ Cybeles testimonio id falsum deprehensum est, cum illius Clodiæ operâ Cybeles simulachrum in urbem delatum est, quod vado Tiberino adhærescens cingulo suo ad littus extraxit.

50. *Virgo Vestalis*] Hæc Vestalis patrem triumphantem, injussu populi, ascenso simul curru usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut interdicere cuiquam Tribunorum fas esset. De hac Vestali loquitur Suetonius in Tib. & Val. lib. 5.

51. *Tribuno-plebis*] Tribuni-plebis intercedere poterant, ne quis triumpharet. Sic apud Livium, lib. 39. M. Albutius tribunus-plebis M. Fulvii triumpho obstitit.

54. *Pacem Pyrrhi*] Post devictam à se Italiam, quatuor annos cum Tarentinis bella acerbissima Romani gessirunt, & Pyrrhum Regem Epirotarum in auxilium vocaverunt, & pacem cum Tarentinis inire deliberarunt. Sed Appius Cæcus lectica delatus in senatum, magnâ voce & firmis lateribus eam dissuasit. Vide Ciceronem in Catone.

55. *Fœdera ferires*] Alludit ad fœderis faciendi verbum, in quo pora feriebatur.

Ib. *Aquam adduxi*] Appius ille Cæcus aquam Anienem in urbem induxit anno urbis 441.

56. *Viam munivi*] Via hæc Appia ab urbe Roma, sive à porta Capena ad urbem usque Capuam, eaque strata lapidibus pertinuit; sed quæ postea à Julio vel Augusto Cæsare Brundusium usque perducta est.

60. *Disceptatoribus*] Disceptator appellatur à Cicerone in Partitionibus, qui rei & sententiæ moderator est.

66. *Baiis*] De his dictum est parag. v. BOT. ad l. 56.

Ib. *Comessationes*] Comessationes convivia

antus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, e invitâ, dicere. quæ tu, quoniam mente nescio qua [a] effrenata, tque [b] præcipiti in forum deferri, judiciumque voluisti, aut dias oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque [i] crimini tuo, ne- 70
ue testimonio credendum esse fateare.

VII. Sin autem urbaniùs me agere mavis; sic agam tecum. remoebo illum senem durum, ac pene agrestem: ex hisque tuis sumam liquem, ac potissimum minimum fratrem tuum, qui est in illo gere urbanissimus, qui te amat plurimum: qui propter nescio quam, redo timiditatem, & nocturnos quosdam inaneis metus, tecum semer pusio cum majore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid clamore exorsâ, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum aspexisti: andor hujus te, & proceritas, vultus, oculique [a] perpulerunt: fæius videre voluisti: fuisti nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis 10
ulier: illum filiumfamilias patre parco ac tenaci, habere tuis [b] coiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona estanti. confer te alio. habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo co præparasti, quo omnis juventus natandi causa venit. hinc licet onditiones quotidie legas. cur huic qui te spernit, molesta es? Re- 15
eo nunc ad te, Cœli! vicissim, ac mihi auctoritatem patriam, sevetatemque susci pio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam, Cæcilianum-ne aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim deum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira:* an illum, *ô infelix! ô sceleste!* Ferrei sunt isti patres. *Ego-ne quid dicam? ego-* 20

[a] *immodesta.* [b] *iracunda.* [i] *accusationi.* [a] *allexerunt.* [b] *divitiis.*

vivia sunt, & serotinæ compotationes, quæ post cœnam fiunt. Unde Suetonius Vitellio refert, quòd ille epulas tribus semper, aliquando quadrifariàm videret, in jentacula, prandia, cœnas, comessationes.

67. *Symphonias*] Symphonia, teste Isidoro, lib. 11. cap. 19. *Modulationis temperamentum est ex gravi & acuto sono concordantibus sonis, sive in voce, sive in flatu, sive in pulsu.*

Ib. *Navigia*] Juxta Baias cives Romani delicati lacus in hortis suis habebant ex aquæ-ductibus derivatos, in quibus animi & deliciarum causâ natabant: eosque *Baias* appellabant.

2 *Senem durum*] Appium illum Clodii Censorem intelligit, de quo jam supra.

6. *Pusio cum sorore*] Incesti Clodium arguit. Verum Pusio parvus puer dicitur, frequentius tamen masculum sortum. antiqui enim *pusium* & *pusiam* pro puello & puella dicebant.

12. *Calcitrat*] Calcitrat, id est, rebellis est, translatio ab equis, qui pedibus feriunt, cum repugnant.

14. *Hinc licet conditiones*] Monet ex juvenibus illis, qui quotidie confluunt ad hortos quos Tiberi vicinos habet natandi causâ, posse sibi aliquem eligere, qui cupiditati ejus serviat.

18 *Cæcilianum-ne*] Cæcilius Poeta Comicus fuit, qui sæpe senes morosos & graves inducit.

19. *An illum*] Subauditur, potissimum sumam, nempe hunc alium qui a Poeta plenus iracundiâ in filium effertur.

Ib. *O infelix, ô sceleste!*] Prosopopœia duri patris & severi Cœlium objurgantis.

20. *Ferrei sunt isti patres*] Verba Ciceronis sunt ista. ferreus autem vocat, quia nulla benevolentiæ & amoris significatione ducuntur.

Ib. *Ego-ne quid dicam*] Verba citat ex Poeta Cæcilio desumpta.

ne quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut [c] *ne quidquam velim.* Vix ferenda diceret talis pater, Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis, non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? * *dide ac dissice*, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, [d] quî ætatis quod reliquum est oblectem meæ. Huic tristi ac decrepito seni responderet Cœlius, se nullâ cupiditate inductum de viâ decessisse: quid signi? nulli sumptus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. quotusquisque ista effugere potest in tam maledica civitate? vicinum ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò & clementi patri, cujusmodi ille est: *Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarcietur:* Cœlii causa est [c] expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil jam in istam mulierem dico: sed si esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret, quæ haberet palam [f] decretum semper aliquem, cujus in hortos, domum, Baias jure suo libidines omnium [g] commearent, quæ etiam alere adolescenteis, & parsimoniam patrum suis sumptibus sustentaret: si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret: adulterum ego putarem, si quis hanc paullo liberius salutasset? Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescenteis? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus adolescentiam suam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc studia defenderes? Ego, si quis, Judices! hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut respueret omneis voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione [h] conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium

[c] *frustra.* [d] *quo.* [e] *optima.* [f] *certum sibi.* [g] *congrederentur.* [h] *contereret.*

22. *Vicinitatem*] Semigrarat à paternis ædibus Cœlius ad Palatinum montem, ubi Clodia habitabat.

24. *Dide ac dissice*] Id est, dissipa ac dispersde rem familiarem, per me licebit. verba sunt Poetæ.

26. *Decrepito seni*] *Decrepitus senex*, ut Festus ait, *est desperatus jam vitæ: ut crepusculum, extremum diei tempus: sive decrepitus dictus, quia propter senectutem, nec movere se, nec ullum facere potest crepitum.* Scaliger verò in conjectaneis senes ait dici *decrepitos*, translatione petitâ à lucernis, quæ *decrepare* dicuntur, cum expirantes *crepitum* edunt.

27. *De via discessisse*] De via discedere, metaphora est à viatoribus, qui significat sè non à virtute aberravisse. probat autem quia nullos sumptus, nullam jacturam bonorum fecit, nec mutuatus est, ut debitum aliud dissolveret.

32. *Fores effregit*] Verba sunt patris senis erga filium, qualis describitur a Terentio in Adelphi.

34. *Sed si esset aliqua*] Præteritione Clodiæ mores describit.

37. *Baias*] Baiæ lacus fuerunt in Romanorum hortis.

45. *Ego si quis*] Optimum vitæ cursum describit.

studia

ſtudia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum; hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror Camillos, Fabricios, Curios, omneiſque eos qui hæc ex minimis tanta fecerunt. Verum hæc genera virtutum non ſolùm in moribus noſtris, ſed vix jam in libris reperiuntur. chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt: neque ſolum apud nos, qui hanc ſectam, rationemque vitæ re magis quàm verbis ſecuti ſumus; ſed etiam apud Græcos doctiſſimos homines, quibus, cùm facere non poſſent, loqui tamen, & ſcribere honeſte & magnifice licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exſtiterunt. Itaque alii voluptatis cauſsà omnia ſapienteis facere dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maxime inter ſe repugnanteis dicendi facultate conjungerent. Illud unum ad laudem cum labore directum iter qui probaverunt, prope jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, quibus [l] ſopita virtus conniveret: & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa inſiſtere, aut ingredi ſine caſu aliquo aut prolapſione vix poſſet: & multarum rerum jucundiſſimarum varietatem dedit, qua non modo hæc ætas, ſed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem ſi quem forte inveneritis, qui aſpernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur, excludat auribus omnem ſuavitatem: huic homini ego forſſe & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo hæc deſerta [m] via, & inculta, atque [n] intercluſa jam frondibus &

[l] *obruta aſſentiret.* [l] *periculoſas.* [m] *ratio vivendi.* [n] *impedita.*

52. *Camillos*] Camillus ejectus in exilium à ſuis, ſuccurrit ingratæ patriæ, cum urbs à Gallis eſſet occupata, & Capitolium obſeſſum. Plut. in ejus vita.

Ib. *Fabricios*] Fabricius oblatum ſibi à Pyrrho aurum repudiavit. Is in tanta paupertate vixit, ut decreto ſenatûs, publicis ſumptibus funus ejus curatum ſit.

53. *Curios*] Curius de Samnitibus triumphavit. quaterna agri jugera populo viritim diſtribuit, totidem ſibi deinde conſtituit, neminem eſſe exiſtimans debere, cui non tantum ſufficeret.

Ib. *Qui hæc ex minimis, &c.*] Hi clari viri gloriam hujus urbis, & populi Romani tantum extulerunt.

56. *Obſoleverunt*] Obſoleverunt, id eſt, ab uſu receſſerunt, & quaſi defecerunt.

Ib. *Qui hanc ſectam*] Philoſophicam nempe.

57. *Re magis*] Romani factis virtutem profeſſi ſunt, at verbis tantùm Græci, de quia ſolum magnificè ſcripſerunt.

59. *Alia quædam*] Mutatis antiquæ Græciæ temporibus, præcepta quædam molliora ſcilicet & accommodata voluptatibus data ſunt.

61. *Sapientes*] Stoïcos Philoſophos intelligit, qui omnia ad virtutis normam dirigebant.

62. *Alii*] Epicureos Philoſophos denotat, qui virtutes famulari voluptati volebant.

virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: sit adoleſcentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptaſque rationem; dummodo illa in hoc genere præſcriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum, atque famam: ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem vi terreat: ne interſit inſidiis: ſcelere careat: poſtremò cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inaneis haſce adoleſcentiæ cupiditates: revocet ſe aliquando ad curam rei domeſticæ, rei forenſis, reipublicæ: ut ea quæ ratione antea non perſpexerat, ſatietate abjeciſſe, experiendo contempſiſſe videatur. Ac multi & noſtra, & patrum, majorumque memoria, Judices! ſummi homines, & clariſſimi cives fuerunt, quorum cùm adoleſcentiæ cupiditates ° deferbuiſſent, eximiæ virtutes firmatâ jam ætate, exſtiterunt, ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare; voſmet vobiſcum recordamini. nolo enim cujuſquam fortis, atque illuſtris viri, ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere. quod ſi facere vellem, multi à me ſummi, atque ornatiſſimi viri prædicarentur, quorum partim nimia libertas adoleſcentia, partim profuſa luxuries, magnitudo æris alieni, ſumptus, libidines nominarentur: quæ multis poſtea virtutibus ? obtecta, adoleſcentiæ, qui vellet, excuſatione defenderet. At verò in M. Cœlio (dicam enim jam confidentius de ſtudiis ejus honeſtis: quoniam audeo quædam fretus veſtra ſapientia libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli ſumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac luſtrorum libido. quod quidem vitium ventris & gutturis non modo non minuit ætas hominibus, ſed etiam auget. Amores autem, & hæ delitiæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutius moleſtæ non ſolent eſſe (maturè enim & celeriter defloreſcunt) nunquam hunc occupatum, impeditumque tenuerunt. Audiſtis cum pro ſe diceret: audiſtis antea, cum accuſaret: defendendi hæc cauſſa, non gloriandi loquor. genus orationis, facultatem, copiam ſententiarum atque verborum, quæ veſtra prudentia eſt, perſpexiſtis. Atque in eo non ſolum ingenium elucere ejus videbatis: quod ſæpe etiamſi induſtria non alitur, valet tamen ipſum ſuis viribus: ſed inerat (niſi me propter benevolentiam forte fallebat) oratio & bonis artibus inſtituta, & curâ, & vigiliis elaborata.

° *refriguiſſent.* ? *obſcurata.*

92. *Cujuſquam fortis*] Catulum & Cæſarem forte intelligit, quorum multis vitiis junior ætas inquinata fuit; virili tamen claruerunt.

102. *Luſtrorum libido*] Luſtra loca ſunt, ubi turpiter ventri & voluptatibus cæteris indulgent.

107. *Cum accuſaret*] Cœlius Pallam accuſavit, ut jam in orationis argumento dictum eſt.

VIII. At-

VIII. Atque ſcitote, judices! eas cupiditates quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facile in eodem homine eſſe poſſe. fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verumetiam cogitando poſſit ſuſtinere. An vos aliam cauſſam eſſe ullam putatis, cur in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gloria, tanto honore, tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſentur? Omittendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda ſtudia delectationis: ludus, jocus, convivium, ſermo etiam pene omnium familiarium deſerendus: quæ res in hoc genere homines à labore, ſtudioque dicendi deterret, [a] non quòd aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, ſi ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, ſi laborem fugeret, ſi obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo inſpectante populo Romano, tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipſæ loquuntur? illæ vero non loquuntur ſolum, verumetiam perſonant, huc unius mulieris libidinem [b] eſſe prolapſam, ut ea non modo ſolitudinem, ac tenebras, atque hæc flagitiorum [c] integumenta non quærat, ſed in turpiſſimis rebus frequentiſſima celebritate, & clariſſima luce lætetur. Verum ſi quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet, eſt ille quidem valde ſeverus, negare non poſſum: ſed abhorret non modo ab hujus ſeculi licentia, verumetiam à majorum conſuetudine, atque [d] conceſſis. quando enim hoc non factum eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam, mulierem nullam no-

[a] *non quia.* [b] *deveniſſe.* [c] *occultationes.* [d] quæ *conceduntur.*

1. *Eas cupiditates*] Voluptates & libidines non poſſunt eſſe cum iis ſtudiis quæ ad Rhetoricam & eloquentiam pertinent.

13. *Doctrina puerilis*] Per doctrinam puerilem aut ipſas Rhetoricæ præceptiones, vel ipſam Grammaticam intelligit, quas neceſſe eſt à pueritia comparari, ut quis Orator evadat.

14. *Conſularem hominem*] M. Antonium, qui Ciceronis in Conſulatu collega fuit, Cœlius vocavit in judicium.

16. *In hac acie*] Id eſt, judiciis & cauſis forenſibus, tranſlatio à gladiatoribus.

Ib. *Appeteret inimicitias*] Subibant accuſatores potentium inimicitias, cum eos in judicium vocabant.

17. *Subiret periculum capitis*] Subire capitis periculum dicitur accuſator, qui calumniæ periculum ſubit, nam calumniæ damnatos ſequitur infamia.

Ib. *Ipſo inſpectante populo Rom.*] In foro habebatur hoc judicium, ubi frequens adeſſe populus ſolebat.

19. *Nihil igitur illa vicinitas redolet*] Id eſt, non debet venire in ſuſpicionem libidinis Cœlius, licet vicinus Clodiæ in Palatio habitaverit.

20. *Nihil Baiæ*] Navigationes in hortis cum Clodia.

minabo: tantum in medio relinquam. Si qua non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet; si denique ita sese geret, non incessu solum, sed, ornatu, atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni! adulter an amator, expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Obliviscor jam injurias, Clodia! depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint hæc in te dicta quæ dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abs te, & testem ejus criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paullo ante descripsi, tui dissimilis, vita, institutoque meretricio, cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe, aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo; quid est quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt esse, quid est, cur non crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam, rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil à Marco Cœlio petulantius esse factum: aut impudentia & huic, & cæteris magnum ad se defendendum facultatem dabit.

IX. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina una in muliere summorum facinorum: auri, quod sumptum à Clodia dicitur: & veneni, quod ejusdem Clodiæ necandæ causâ parasse Cœlium criminantur. Aurum sumpsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domi necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciæ. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixerit-ne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixit, cur dedit? si di-

31. *In medio relinquam*] Unicuique permittit ut de ea ad arbitrium suum judicet.

32. *In meretricia vita collocaret*] Nemini mulieri quæstum suo corpore facere licuit, nisi quæ licentiam stupri apud Ædiles vulgassèt. Vide Tacitum sub finem 2. lib. Ann. ea autem ipsis conditio imposita fuit, ut jure cederent & dignitate matronarum. inducit autem exemplum hypotheticum, quo meretricem describit.

39. *Herenni*] Herennius unus fuit ex accusatoribus Cœlii.

41. *Quæ abs te*] Familia Ciceronis misere a Clodianis vexata est, cum ipse in exilium abiit. Vide orat. pro domo.

46. *Tui dissimilis*] Ironice loquitur.

1. *Emersisse è vadis*] Allegoria sumpta à navigantibus.

6. *Lucceii*] Lucceius ille fuit historicus ad quem extat Ciceronis epistola.

Ib. *Alexandrinus Dio*] De hoc dictum est parag. v. l. 4.

xit, eodem se conscientiæ scelere devinxit. Túne aurum ex armario tuo promere ausa es? tu-ne Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? cæterùm cùm scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem scilicet legati, ad L. Lucceii sanctissimi hominis, atque integerrimi labem sceleris sempiterni: huic facinori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix esse non debuit. Vidit hoc Balbus: facinoris tantum celatam esse Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa dicis: dixit profecto, quo vellet aurum: si tam familiaris non erat, non dedit. Ita, si verum tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier! sciens tu aurum ad facinus dedisti. si non est ausus dicere, non dedisti. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? possum dicere mores M. Cœlii longissime à tanti sceleris atrocitate esse disjunctos: minime esse credendum homini tam ingenioso, tamque prudenti, non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis, alienisque servis non esse credendam. Possum etiam illa & cæterorum patronorum, & mea consuetudine ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Cœlius? qui ei fuerit aditus? si per se, qua temeritate? si per alium, per quem? possum omneis latebras suspicionum peragrare dicendo: non caussa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed hæc, quæ sunt oratoris propria, quæ mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem, usumque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cum à me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis caussâ relinquo omnia. Habeo enim, judices! quem vos socium vestræ religionis, jurisque jurandi facile esse patiemini, L. Lucceium, sanctissimum hominem, & gravissimum testem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas suas neque non audisset illatum à Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus atque doctrina, illius ipsius periculum,

13. *Venerem illam*] Clodia simulachrum Veneris aureum habere dicebatur, quam ut meretrix, & impudica mulier colebat.

16. *Spoliatricem*] Spoliatricem appellat quia Veneris auxilio multos adolescentes patrimonio Clodia spoliaverat.

17. *Popularis*] Populare dicitur vel quod commune est populo, vel quod illi gratum est & jucundum.

18. *Hospitalis*] Propter simulachrum quod in suis ædibus Clodia asservabat, hospitalis dicitur.

19. *Vidit hoc Balbus*] Balbi testimonium allatum ab accusatoribus irritum facit.

22. *Quo vellet*] In quem usum aurum illud insumere vellet, Cœlius Clodiæ dicit.

31. *Ubi sit congressus*] Excutit omnes circumstantias tum à loco præcipue, & facultate, & fallâ esse demonstrat, quæ Cœlio objecta sunt.

41. *Juris jurandi*] Judices & testes jurabant, se nihil contra justitiam acturos, vel dicturos esse.

quem

quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet? & quod facimus in alienum hominem illatum ſevere [a] acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod, per ignotos actum cùm comperiſſet, doleret, id à ſuis tentatum eſſe negligeret? quod in agris, lociſ-ve publicis factum reprehenderet, id in urbe, ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret? Sed cur diutius vos, Judices! teneo? ipſius [b] jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter teſtimonii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid exſpectatis amplius? an aliquam vocem ipſam pro ſe cauſſam, & veritatem poſſe mittere? hæc eſt innocentiæ defenſio, hæc ipſius cauſſæ oratio, hæc una vox veritatis. in crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re [c] nihil eſt argumenti: in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum veſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo conſcius, nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo, domus autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minime dubia in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxiſſe crimen, an gravis, ſapiens, moderatuſque vir religioſe teſtimonium dixiſſe videatur.

X. Reliquum eſt igitur crimen de veneno: cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum poſſum. Quæ fuit enim cauſſa, quamobrem iſti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? [a] ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique feciſſet mentionem, ſi hic nemini nomen detuliſſet? Quin etiam Herennium dicere audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cœlio, niſi iterum eadem de re ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſſet. Credibile eſt igitur, tantum

[a] *animadverteret.* [b] *teſtis.* [c] *nulla eſt probatio.* [a] *accuſaretur* illius *criminis.*

45. *Hæc ipſa ſtudia*] Humanitatis & eloquentiæ ſtudia intelligit.

52. *Doctiſſimi hominis*] Dio legatus Alexandrinus omni eruditione florebat.

55. *Recita teſtimonium Lucceii*] Aberat ab hoc judicio Lucceius, ſed teſtimonium ſuum miſit, quod à ſcriba recitatum eſt.

62. *Libidinoſa domo*] Loquitur de domo Clodii ex qua verum teſtimonium proferri non poteſt, quia infamis eſt, & libidinoſa.

63. *Domus autem illa*] Lucceii domus cum plena ſit integritatis, inde prolatum teſtimonium valere debet.

Ib. *Scelere*] In illa Lucceii domo dicebatur interfectus fuiſſe Dio princeps Alexandrinæ legationis.

5. *Nomen detuliſſet*] Deferre nomen, non eſt proprie accuſare ſed apud Magiſtratum & Judicem, de aliquo crimine ante accuſationem denunciare, & alium in capitis diſcrimen rapere.

8. *Familiari abſoluto*] Volam Atratinum intelligit, de quo vide argumentum orationis.

faci-

facinus nullam ob cauſſam eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi crimen, ut alterius cauſſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur? Cui denique commiſit? quo adjutore uſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe, cui ſalutem ſuam credidit? ſervis-ne mulieris? ſic enim objectum eſt. & erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamſi cætera inimicâ oratione detrahitis, ut omnes ſuas fortunas alienis ſervis committeret? at quibus ſervis? refert enim magnopere idipſum: his-ne, quos intelligebat non communi conditione ſervitutis uti, ſed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? quis enim hoc non videt, Judices, aut quis hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua mater-familias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur; hic ſervos non eſſe ſervos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus, ac luxuria redundet. Id igitur Cœlius non videbat? ſi enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis; iſtos quoque ſervos familiareis eſſe dominæ ſciebat. ſin ei tanta conſuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat, quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta? Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæſitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui? quo in loco traditum? habuiſſe aiunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſervo quodam ad rem ipſam parato, cujus [b] perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum. Prô dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis, aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi; & illum hauſi dolorem vel acerbiſſimum in vita, cum Q. Metellus abſtraheretur è ſinu gremioque patriæ; cumque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die poſt, quam in curia, in roſtris, in repub. floruiſſet, integerrima ætate, [c] optimo habitu, maximis viribus eriperetur indigniſſime bonis omnibus, atque univerſæ civitati. quo quidem tempore ille moriens, cum jam cæteris

[b] *morte ſubita.* [c] *optima ſanitate.*

11. *Cui denique commiſit*] Affert Cicero omnes circumſtantias quibus probet Cœlium veneni crimen non admiſiſſe. à perſonis exorditur, ac 1° à ſervis Clodiæ quibus committere tuto illud facinus non potuit, quia liberius in illa domo plena libidinis vivebant.

30. *Ubi quæſitum eſt*] 2. Probat Cœlium non paraſſe venenum à circumſtantiis loci & auxiliorum.

33. *Prô dii immortales*] Vehementi exclamatione à propoſito digreſſus in Clodiam invehitur, quæ audeat veneni Cœlium inſimulare, cum ipſa venerit in ſuſpicionem veneno maritum ſuſtuliſſe: cujus ipſe laudes mirè proſequitur.

36. *Metellus abſtraheretur*] Propter Metellum ſublatum ab uxore Clodia, ipſa dicta eſt Clytemneſtra, ut ait Fabius lib. 8. cap. 6. quod ut illa ferro virum ſuum Agamemnonem, ſic iſta Metellum veneno interfecerit.

ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reip. reservabat: cum me intuens flentem significabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati: & cum parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis, restitisset, qui consul incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. datum esse hoc aiunt P. Licinio, [a] pudenti adolescenti, & bono, Cœlii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Xenias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hîc lacrimum illud requiro, quid attinuerit illud ferri in eum locum constitutum? cur illi servi non ad Cœlium domum venerint? si [e] manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas, quid suspicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat: hinc illæ lacrymæ nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam, & maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis ut omnia Cœlio pollicerentur: sed ut venenum, cum à Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, con-

[a] *verecundo.* [e] *erat.*

50. *Fratri suo patrueli*] Significat Q. Cœcilium Metellum Nepotem Consularem. Nam is Consul cum P. Cornelio Lentulo fuit anno urbis DCXCVII. *Patrueles fratres vel sorores sunt*, ait Caius *qui, quæve ex duobus fratribus progenerantur.*

57. *Unde fuerit*] Unde sit sumptum illud venenum dici non potest.

59. *Constitutum cum servis*] Verbum istud *constitutum* est verbum juris, cum & dies & locus inter quosdam præstitutus est, in quem conveniant.

60. *Balneas Xenias*] Balneæ Xeniæ solis peregrinis concedebantur. Xeniæ autem quasi hospitales dictæ sunt.

61. *Pyxidem*] Pyxis vasculum est, in quo unguenta, & res ejusmodi asservabantur, ἀπὸ τῆς πυξὸς hoc est buxo sic dicta, quod primum ex illa arbore pyxides confectæ sint.

67. *Hinc illæ lachrymæ*] Causam aperit unde ita exarserit in Cœlium Clodia, ut adduceret eum in suspicionem veneni, quòd nempe ab illa recesserat.

70. *Omnia Cœlio pollicerentur*] Voluit Clodia ut servi pollicerentur Cœlio suam operam ad dominam suam Clodiam interficiendam.

stitui

ſtitui locum juſſit balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repente, cum veniſſet Licinius, venenumque traderet, proſilirent, hominemque comprehenderent. Quæ quidem omnia, Judices, [f] perfacilem rationem habent reprehendendi. cur enim balneas publicas potiſſimum conſtituerat? in quibus non invenio quæ latebra togatis hominibus eſſe poſſit: nam ſi eſſent in veſtibulo balnearum, non laterent: ſin ſe in intimum conjicere vellent, nec ſatis commode calceati & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur: niſi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer exſpectabam, quinam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſto deprehenſi veneni dicerentur. nulli enim ſunt adhuc nominati. ſed non dubito quin ſint pergraves, qui primum ſint talis fœminæ familiares: deinde eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas [g] contruderentur: quod illa niſi à viris honeſtiſſimis, ac pleniſſimis dignitatis, [h] quàm velit, ſit potens, nunquam impetraviſſet. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. in balneis delituerunt. teſteis egregios! deinde temere proſiluerunt. homines gravitati deditos! ſic enim fingunt, cum Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum repente evolaſſe iſtos præclaros teſteis ſine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendam pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium inſidias facile ſe per ſeipſam defendat! Verum hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poëtriæ, quàm eſt ſine argumento? quam nullum invenire exitum poteſt? Quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe non

[f] *poſſunt facile refutari.* [g] *conjicerentur.* [h] *quantamcumque habeat poteſtatem.*

77. *Togatis hominibus*] Qui toga veſtiuntur.

Ib. *In veſtibulo*] Veſtibulum non erat in ipſis ædibus, nec pars ædium, ſed locus ante januam vacuus, areaque, per quam à via publica acceſſus erat ad ædes. Hic autem locus erat ſtatio ſalutatorum.

80. *Quadrantaria*] Teſte Plutarcho in Cicerone Clodia *quadrantaria* appellata fuit, à quadrante exiguo numiſmate, quod adoleſcens quidam, qui eam deperibat, pro aureis nummis in oculos ejus conjecerat. Quadrans autem quartam partem aſſis valebat. Quod monetæ precium ab ingredientibus balneum balneatori ſeu balnearum magiſtro perſolvebatur. Quadrantariam autem hic Clodiam appellavit per contemptum, ut turpe familiaritatis ejus cum balneatore commercium oſtenderet.

82. *Iſti viri boni*] Ironia.

84. *Sint pergraves*] Ironia.

86. *Honeſtiſſimis*] Perſeverat in Ironia.

92. *Evolaſſe*] Id eſt ex inſidiis apparuiſſe.

97. *Verum hæc tota fabella*] Aggreditur jam oſtendere quam inique ſuperior illa narratio conficta ſit.

98. *Poëtriæ*] Clodiam poëtriam appellat, quæ ſæpe in mendaciis fingendis verſata eſt.

pau-

paucos, ut & comprehendi Licinius facile posset, & res multorum oculis esset testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? quî minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium, ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur. potuerunt-ne [l] meliori tempore prosilire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent: imploraret hominum fidem, atque à se illam pyxidem traditam pernegaret. quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum [l] ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, [m] quo loco collocati fuissent, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, [n] cum Licinius venisset: pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non [o] fabulæ: in quo cùm clausula non invenitur, fugit aliquis è manibus, deinde scabella concrepant, aulæum tollitur.

XI. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit? cur non comprehenderint? cur non ipsius confessionem multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen [a] expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in caussa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc caussa

[l] *commodiori.* [l] *facerent se reos illius maximi facinoris.* [m] *ex loco quo positi fuissent.* [n] *quo.* [o] *comœdiæ.* [a] *extorserint.*

106. *Qui rogati sunt*] A Clodia videlicet rogati sunt.

114. *Quomodo illi reprehenderent*] Id est quomodo eum dedisse hanc pyxidem veneno plenam arguerent.

119. *Mimi*] Sumitur *mimus* pro actione Histrionica turpissimorum facinorum imitatrice. Unde Ovidius *Scribere si fas est imitantes turpia mimos.* Horum autem nulla erat clausula, ut in comœdiis, sed abrumpi strepitu & tumultu aliquo solebant.

120. *Clausula non invenitur*] Clausula finis est, & conclusio alicujus materiæ. Ita Cicero in Philip. 13. Veniamus aliquando ad clausulam.

121. *Scabella concrepant*] Id est scabella in quibus sedent spectatores pulsantur. Putant alii cum Salmasio scabellum fuisse ligneum instrumentum scabelli instar, quod ab Histrionibus ad numerum pede pulsabatur cum solea lignea, vel ferrea, ut major crepitus ederetur.

Ib. *Aulæum tollitur*] Aulæa tapetia erant, quibus scenæ ornabantur.

2. *Mulieraria manus*] Designat istam mollem & effeminatam amicorum Clodiæ catervam.

ab argumentis, à conjectura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad teſteis tota traducta eſt. Quos quidem ego teſteis, Judices, non modo ſine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis exſpecto. prægeſtit animus jam videre, primum [b] lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiareis, deinde fortes viros, ab imperatrice in inſidiis, atque in præſidio balnearum locatos: ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alveus-ne ille an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerenteis, tulerit, ac texerit. Illud verò reſpondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc & unum, & tam imbecillum, quàm videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti ſint. qui ſe nunquam profecto, ſi iſtum in locum proceſſerint, explicabunt. quàm volent in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diſerti ſint: alia fori vis eſt, alia triclinii: alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum, comeſſatorumque conſpectus; lux denique longe alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem [c] excutiemus omneis iſtorum delicias, omneis ineptias, ſi prodierint. ſed, ſi me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent: [d] vigeant apud iſtam mulierem venuſtate, dominentur ſumptibus, hæreant, jaceant, deſerviant: capiti verò innocentis, & fortunis parcant. At ſunt ſervi illi de cog-

[b] *elegantes.* [c] *ſcrutabimur.* [d] *gratioſi ſint iſti mulieri.*

11. *Prægeſtit animus*] Geſtire eſt geſtus edere, qui animi affectum indicent.

12. *Forteis*] Ironia.

13. *Imperatrice*] Clodiam imperatricem vocat, quia ubique ſervos diſpoſuerat.

14. *Alveus-ne ille*] Alveus locus eſt concavus, per quem rivi & flumina profluunt, hic tamen videtur intelligi labrum balnearum.

15. *Equus Trojanus*] Cum Græci urbem Trojam capere non poſſent, Epeus Coquus equum ligneum ingenti magnitudine confecit, qui fraude Sinonis in urbem invectus eſt; unde eo incluſi Græci erumpentes, urbem ceperunt. Vide librum 2. Æneid. Ridet hîc Cicero conſilium adverſariorum, qui ita ſe abdiderunt, ut Licinium comprehenderent.

Ib. *Muliebre bellum*] Reſpicit iterum ad Græcos, qui propter raptam Helenam, bellum Trojanis intulêre.

21. *Triclinli*] Triclinium cœnaculum eſt à tribus lectis, qui ſternebantur, cupatum. Veteres enim illi, qui jacendo cœnabant, tres meuſas ſeu lectos adhibebant.

Ib. *Subſelliorum*] Subſellia hîc pro judiciis ponuntur, quia judices in aliis, in aliis rei, in aliis patroni, & oratores ſedebant.

23. *Lux alia ſolis*] Judicia exercebantur ſub dio in roſtris. Contra verò convivia in cœnaculis ad faces celebrabantur.

25. *Navent aliam operam*] Alterius ſibi quàm Clodiæ gratiam mercari debent: aut in rebus aliis amicitiam ſibi Clodiæ conciliare.

27. *Dominentur ſumptibus*] Id eſt, ejus gratiam ſumptibus & muneribus aucupentur.

Ib. *Hæreant, jaceant*] Eam ſemper comitentur, eique aſſideant ubique.

28. *At ſunt ſervi, &c.*] Occurrit objectioni Cicero, nempe authoritate & conſilio cognatorum Clodiæ, in fidei ſuæ mercedem à domina manumiſſos fuiſſe.

nato-

natorum sententia nobilissimorum & clarissimorum hominum manumissi. Tandem aliquid inveniemus, quod ista mulier de suorum propinquorum fortissimorum virorum sententia atque auctoritate fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid [e] habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cœlio [f] quæsitum, aut quæstio sublevata, aut multarum rerum conscîis servis, cum [g] caussa præmium persolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cum rem [h] tu-te ad eos non ab aliis tibi allatam, sed à te ipsa compertam deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? Nihil est quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. audita, & pervulgata, & percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. Quod etiam si est factum, certe à Cœlio non est factum: quid enim attinebat? est enim ab aliquo fortasse adolescente non tam [i] insulso, quam non verecundo. Sin autem est fictum: non illud quidem modestum, sed tamen non est infacetum mendacium. Quod profecto nunquam hominum sermo, atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam apte quadrare viderentur.

[e] *quid probet.* [f] *conflatum.* [g] *ratione.* [h] *tu ipsa.* [i] *stolido.*

29. *Manumissi*] Non licebat mulieribus, servos manumittere apud Romanos sine cognatorum sententia. manumissi autem fuerant, ne de iis quæstio haberetur, quia liberi apud Romanos non torquebantur, ut ex Cicerone patet in Partitionibus.

33. *Aut quæstio sublevata*] Tormenta servis adempta sunt, quæ ipsis in quæstione infligebantur.

38. *Obscœnissima fabula*] Ex illa pyxide rumores sparsi sunt, de turpissima vita illius mulieris.

PERORATIO.

XII. [a] Dicta est à me caussa, Judices, & perorata. jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis, de vi quæritis, quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicæ pene extremis temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatûs mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia non ad

[a] *defensa.*

4. *Quam legem*] De ista lege dictum est initio hujus orationis, paragr. I. l. 1.

6. *Sedata flamma consulatûs mei*] Catilina, Cicerone Consule, statuerat urbem ferro flammaque delere.

7. *Non ad Reipublicæ pœnas*] Cœlius lege Plautiâ reus non est; sed reus est, quia effrenatæ mulieris libidini satisfacere potuit.

reipub-

reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines & delicias depoſcitur. Atque hoc etiam loco M. Camurti, & Ceſerni damnatio prædicatur. O ſtultitiam! ſtultitiam-ne dicam, an impudentiam ſingularem? audetis-ne cum ab ea muliere veniatis, facere iſtorum hominum mentionem? audetis-ne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, ſed repreſſam vetuſtate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe, quod ejuſdem mulieris dolorem & injuriam Vettiano nefario ſunt ſtupro [b] perſecuti. Ergo ut audiretur Vettii nomen in cauſſa, ut illa vetus Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti & Ceſerni cauſſa eſt renovata? qui quanquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. M. verò Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæſtionis crimen objicitur, nec verò aliquid ejuſmodi, [c] quod ſit à lege ſejunctum, & cum veſtra ſeveritate conjunctum. cujus prima ætas dedita diſciplinis fuit, iiſque artibus, quibus inſtruimur ad hunc uſum forenſem, ad [d] capeſſendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: [e] iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari induſtriam, continentiamque maxime velit: iis æqualium ſtudiis, ut eundem, quem optimi, ac nobiliſſimi, petere curſum laudis videretur. Cum autem paullum jam roboris acceſſiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompeio Proconſuli contubernalis, caſtiſſimo viro, atque omnis officii diligentiſſimo: in qua provincia cum [f] res erant, & poſſeſſiones paternæ, tum etiam uſus quidam provincialis non ſine cauſſa à majoribus huic ætati tributus. Diſceſſit illinc Pompeii judicio probatiſſimus, ut ipſius teſtimonio

[b] *ulti ſunt violatâ pudicitiâ Vettii.* [c] *quod non licet per legem.* [d] *gubernandam.* [e] *habuit eos amicitias cum ſenioribus.* [f] *facultates.*

9. *Camurti & Ceſerni damnatio*] Videatur hi damnati, quòd ex iis fuerint, qui legatos Alexandrinos interfecêre, ut placet Hotomano. Sed aliis videtur fuiſſe damnatos, quòd Vettio cuidam adoleſcenti vim intuliſſent, ut Clodiæ facerent ſatis, à qua ejus pudicitia non potuit oppugnari.

16. *Ut illa vetus Afrania fabula refricaretur*] Videtur hoc facinore renovari memoria flagitii ſimilis illis flagitiis, de quibus Afranius poeta, qui togatas turpiſſimè ſcripſit: niſi fortaſſe deſignet Caiam Afraniam impudentiſſimam fœminam, poetriam, & multarum fabularum inventricem, de qua loquitur Val. Max. lib. 8. cap. 3.

18. *Lege de vi non tenebantur*] Tenebantur de vi quidem, non quòd armis rempublicam turbaſſent; ſed quia vim intulerant juvenis ſanctiſſimi pudicitiæ, quod quidem ad vim publicam pertinere videbatur.

27. *Nobiliſſimi*] Eundem vitæ curſum tenuit Cœlius, quem nobiliſſimi quique ſemper tenuerunt.

29. *Proconſuli*] Proconſules dicti ſunt, quòd pro Conſulibus ad adminiſtrandas provincias mitterentur.

ib. *Contubernalis*] Contubernales milites dicebantur, qui decem ſub uno papilione degebant.

31. *Uſus quidam provincialis*] Romani ſolebant adoleſcentes ad provincias cum præſidibus mittere, ut paratiores ad rempublicam adminiſtrandam accederent. unde hîc uſus pro experientiâ ponitur.

cognoscetis. voluit vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri, & clarissimi cives exstiterunt, industriam suam, à populo Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci. Vellem aliò potius eum cupiditas gloriæ detulisset. sed abiit hujus temporis querelæ, accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quæ nisi [g] vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii consequi non possunt, omnia labore & diligentia est consecutus. In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate, ac sapientia vestra) fama adolescentis paullum hæsit ad metas notitia novæ mulieris, & infelici vicinitate, & [h] insolentia voluptatum. Quæ cum inclusæ diutius, & prima ætate compressæ, & constrictæ fuerunt, subito se nonnunquam profundunt, atque ejiciunt universæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone, (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit atque exutlit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab sese inimicitias, odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desidiæque [i] morereturt (fecit me hercule invito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior quàm vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in

[g] *studiosi.* [h] *novitate.* [i] *auferretur.*

34. *Vetere instituto*] Apud veteres concessum adolescentibus fuit, in accusationibus eorum qui gesserant magistratum, præbere ingenii sui specimen.

36. *Illustri accusatione*] Cœlius Antonium consularem ambitûs accusavit, Cicerone defendente.

39. *Beneficii memoria*] Bene meritus de patria fuerat, cum Catilinæ delevit exercitum.

40. *Opinio maleficii*] Primò fuerat Antonius in conjuratione Catilinæ; sed sed ab eâ, Cicerone suadente, revocatus est.

Ib. *Postea*] Cœlius post accusationem Antonii, ita superavit æquales, ut nemo plus valeret in foro, &c.

45 *Paullum hæsit ad metas*] Respicit ad curulia certamina, in quibus metas circumagi oportebat, priusquam vinceretur; idque erat periculosum, ne quis impingeret. Ait igitur Cicero, quòd cum Cœlius cursum adolescentiæ confecisset, in voluptatis licentiam celapsus est, & aliquantisper immoratus: perinde ac solent qui in meta non flectentes cursum insistunt, nec finem præmiumque laboris assequuntur.

55. *Nomen amici mei*] Cœlius Polam Servium Atratini patrem ambitûs accusavit. Vocat autem eum amicum, ne causæ noceat: nam lib. 2. ad Q. fratrem, Polam illum tetrum & ferum hominem vocat.

56. *Absolutum insequitur*] Absolutus fuerat Pola, sed secundâ eum actione ad judicium Cœlius revocavit.

Ib. *Nemini nostrum obtemperat*] Patri videlicet, Crasso & Ciceroni, quibus erat assiduus, non in eâ re obtemperat, quia ipsis dissuadentibus, iterum Polam agit in judicium.

his

his jam ætatibus noſtris [l] contractiora eſſe debent: in adoleſcentia 60
verò, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potius à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati (ſi quidem efflorescit ingenii laudibus) quàm [m] inſerenda. Quare ſi cui nimium [n] efferbuiſſe videtur hu- 65
jus vel in ſuſcipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia; ſi quem etiam minimorum horum aliquid offendit; ſi [o] purpuræ genus, ſi amicorum caterva, ſi ſplendor, ſi nitor: jam iſta deferbuerint, ætas omnia, jam iſta dies mitigarit. Conſervate igitur reipublicæ, Judices, civem bonarum artium, bonarum parium, 70
bonorum virorum. promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpondeo, ſi modo nos ipſi reipublicæ ſatisfecimus, nunquam hunc à noſtris rationibus ſejunctum fore. quod cùm fretus noſtra familiaritate promitto, tum quod duriſſimis ſe ipſe legibus jam obligarit. Neque 75
enim poteſt, qui hominem conſularem, quòd ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit; ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impune unquam eſſe largitor. Habet à M. Cœlio reſpublica, Judices, duas accuſationes vel obſides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obteſtorque vos, Judices, ut qua in 80
civitate paucis his diebus Sext. Clodius abſolutus ſit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis, qui ædeis ſacras, qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis ma-

[l] minus *ardentia*. [m] *concedenda*. [n] *flagraſſe*. [o] *elegantiâ ornatûs*.

61. *Tanquam in herbis*] Proverbium & metaphora ſumpta à ſegetibus teneris, teſte Eraſmo, de quibus nihil certi ſibi poteſt ſperare agricola, donec ad maturitatem pervenerint.

68. *Jam iſta deferbuerint*] Jam iſta ornamenta deſerere debuit aut potuit.

75. *Hominem conſularem*] Antonium Conſularem vocavit in judicium, ut jam ſæpius dixit.

Ib. *Violatam diceret*] Quia Antonius viſus eſt ſtuduiſſe Catilinæ, propterea dicit ab eo violatam eſſe Rempublicam.

77. *Abſolutum*] De Pola loquitur, de quo jam ſæpe.

79. *Obſides periculi*] Oſtendit, nihil eſſe periculi metuendum à Cœlio, quia duas illas accuſationes tanquam fidei ſuæ obſides erga Rempublicam dedit.

81. *Sext. Clodius*] Sextus Clodius fuit Pub. Clodii familiariſſimus & ſcriba, cui quidem ejus omnia flagitia tribuit Cicero, quia in iis patrandis eo uſus eſt adjutore. Hunc Sextum Clodium mirè deſcribit in orat. pro Domo. Locum conſule.

82. *Per biennium*] Ab eo tempore quo tranſiit ad plebem, ad reditum uſque Ciceronis biennium fuit, quo toto tempore Clodius ſeditiones in Republica excitavit.

Ib *Ædeis ſacras*] Ædes ait elate, nam ſolum Nympharum templum incendit. Cum urbs variis incendiis obnoxia eſſet, crediderunt ope tantum illarum iis ignibus poſſe ſubvenire, utpote quæ aquis præeſſent: quare iis ædem conſecrarunt.

83. *Cenſum populi Rom.*] In æde Nympharum publicæ tabulæ, in quibus tum nomina Romanorum, tum uniuſcujuſque cenſus deſcribebatur, aſſervabantur.

nibus incendit, hominem sine [p] re, sine fide, sine spe, sine sede, si-
85 ne fortunis; ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in palatio atque in urbis oculis servitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratiâ, M. Cœlium libidini muliebri condonatum: ne eadem mu-
90 lier cum suo conjuge, & fratre, turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos hujus etiam miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit: quem vos supplicem ve-
95 stræ misericordiæ, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate sustentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam natura ipsa [q] occidentem velle maturiùs extingui vulnere vestro,
100 quàm suo fato: aut hunc nunc primum florescentem firmata jam stirpe virtutis, tanquam turbine aliquo aut subita tempestate pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio, ne aut senectutem jam prope [r] desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ non modo non aluisse vos, sed etiam [s] perculisse atque afflixisse vide-
105 amini. Quem si vobis, si suis, si reipublicæ conservatis, addictum, debitum, obstrictum vobis, ac liberis vestris habebitis: omniumque hujus [t] nervorum, ac laborum vos potissimum, Judices, fructus uberes diuturnosque capietis.

[p] *bonis.* [q] *morientem.* [r] *mortuam.* [s] *evertisse.* [t] *virium.*

85. *Catuli monimentum*] Catuli monimentum Porticus fuit in Palatio.

86. *Meam domum diruit*] Clodius, dum Cicero exularet, domum ejus Libertati consecravit.

88. *Muliebri gratia*] Si Clodiæ causa Sextus Clodius absolutus est, non debet propter eam Cœlius ad damnationem & supplicium tradi.

89. *Mulier cum suo conjuge*] Pungit Clodium, qui infamis fuerat incestu cum illa sua sorore Clodia.

90. *Turpissimum latronem*] Sextum Clodium latronem vocat, qui Clodiæ beneficio, judicio liberatus est.

92. *Hujus miseri*] Hæc verba pronuntiando Cœlii patrem demonstrabat, qui atratus & sordidatus judicio aderat, movendæ judicum misericordiæ causa.

100. *Jam stirpe*] Comparatio à ventis & tempestate: & metaphora ducta à teneris arboribus.

IN

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ARGUMENTUM.

CUM Piſo, ex ſententia Ciceronis, revocatus eſſet à provincia Macedonia, quam Proconſul adminiſtrabat, graviter in Ciceronem invectus eſt. Hac oratione Piſoni Cicero reſpondet, quam in Senatu habuit loco ſententiæ, ut teſtatur Quintilianus, lib. 3. cap. 9.

TEMPUS.

Paucis antè diebus habita eſt hæc oratio, quàm Pompeius ludos faceret, anno urbis conditæ 698. ipſo Cn. Pompeio & M. Licinio Craſſo ſecundùm Conſulibus, Ciceronis 52.

GENUS CAUSÆ

Demonſtrativum eſt: exagitat enim tota hac oratione Piſonem.

PARTES

Tres ſunt; Exordium, Inſectatio, Peroratio.

EXORDIUM.

I. JAMNE vides, bellua, jamne ſentis, [a] quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum, neſcio quem, de grege novi-

INTERPRETATIO.

[a] *quantum homines querantur de fronte tua.*

NOTÆ.

1. *Jamne vides bellua*] Crediderunt nonnulli nihil in hoc exordio deſiderari, ſed abruptum & inflammatum eſſe; verùm aliter ſentiunt bene multi, adducti authoritate Aſconii Pediani antiquiſſimi interpretum, qui Ciceronem commenti ſunt. citat enim vir eruditus fragmenta quædam illius exordii, è quibus conjicitur tantùm ſecundam illius partem reſtare.

1b. *Jamne ſentis*] Piſonis ſtupiditatem indicat, qui belluarum inſtar tantum videt & ſentit; quo gemino ſenſu imprimis illæ prædítæ ſunt.

2. *Frontis tuæ*] Frons judex eſt ſeveritatis, & clementiæ; quam Genio olim dedicatam fuiſſe Alexander ab Alexandro ſcribit.

1b. *Syrum, neſcio quem*] Servis ſæpe nomina nationum ſuarum imponebant,

novitiorum, factum esse consulem. non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in eorum hominum impulit; hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ, nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilii: nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum, aut militiæ, aut domi. [b] obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur se omneis magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me verâ cum gloria prædicare. omneis enim [c] honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini [d] mandabant tuo. Ædilis es factus:

[b] *perveniſti* clam. [c] *magiſtratus*. [d] *concedebant*.

ut Strabo ait lib. 7. & præ cæteris nationibus nati fuerunt ad servitutem Syri, Judæi, & Cappadoces, ut dixit orat. de provinc. Consul. censent aliqui hic Gabinium designari, qui Syriæ præerat.

3. *Novitiorum*] Loquitur de venalibus illis servis, qui recentes nondum per annum servierant.

Ib. *color iſte ſervilis*] Atrum colorem indicat, quo maxime fuerunt Syri.

4. *Oculi*] Oculi quasi nuntii sunt animi: ex iis enim iratus, lætus, &c. conjicitur.

Ib. *Supercilia*] Fastum & superbiam supercilia denotant: quæ deflexa sunt, austeros; inflexa, irrisores; demissa, malevolos arguunt.

7. *Lutulenta vitia*] Vitia omnium turpissima in Pisone reprehendit, quibus, quasi fus luto delectabatur.

9. *Audita vox in foro*] Stupiditatem hominis describit, quæ tanta fuit, ut nunquam in foro auditus fuerit sive in accusando, sive in defendendo quoquam.

Ib. *Periculum factum conſilii*] Piso non modo nunquam fuerat auditus in foro, sed ne quidem in Senatu cum de Repub. agebatur, hac enim Romæ duplici re commendabantur.

11. *Aut militiæ*] Romani vel domi eloquentiæ, vel militiæ, rebus præclare gestis gloriam sibi ac nomen faciebant.

Ib. *Commendatione fumoſarum imagi-*

num] Suam nobilitatem commendabant Romani ostensione imaginum, quas suorum majorum asservabant in ædium atriis *fumosas* vero appellat, aut quia antiquitate nigredinem, aut quia ignibus coram iis accensis fuliginem contraxerant. Soliti enim Romani diebus festis ante eas thus & cereos accendere, ut dicitur à Cic. lib. 3. Offic.

13. *Is mihi etiam gloriabitur*] Piso contra Ciceronem dixerat se omnes magistratus adeptum esse; sed illi reponit Cicero hanc gloriam non sua, sed majorum suorum causa illi, at sibi propter se delatam esse.

15. *Mihi homini novo*] Novus homo dicitur, quem ante nemo in familia magistratum obtinuerat, sed qui sua virtute sibi adeptus est.

16. *Quæſtor*] Quæstores, ut ait Varro, à quærendo dicti sunt: quia conquirebant pecunias publicas. Regibus primum Romæ imperantibus instituti sunt, & postea populi suffragio creati, sicut reliqui Magistratus.

17. *Nomini*] Piso erat ex illustrissima familia Pisonis Frugi, cujus magna & præclara extiterant in Rempub. officia: hujus meminit Cicero in orat. pro Fonteio. quare ad contemptum Pisonis contra quem agit, non tam illi quam nomini suo delatam fuisse prætoram contendit.

Ib. *Ædilis es factus: Piſo*] Ædiles alii plebeii fuerunt, alii curules. Curulium

ctus: Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. me, cum quæstorem imprimis, ædilem prio- 20
rem, prætorem primum, cunctis suffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

rulium autem triplex fuit procuratio. Primum ut ludos curarent; deinde ut ædes sacras, publicasque, item vias publicas tuerentur; postremo, ut ne in mancipiorum venditione, & mensuris fraus admitteretur. Plebeiorum verò quadruplex fuit, ex Dionys. Hal. 1. ut essent Tribunor. administri. 2. ut curarent plebeios ludos. 3. ut cloacas tuerentur. 4. ut annonæ præessent. Hi omnes à populo creabantur, & magistratum Kal. Januar. inibant.

18. *Non iste Piso*] Pisonem intelligit, qui Frugi cognominatus est; vir tanta virtute, atque integritate, ut optimis illis temporibus, cum inveniri nemo bonus posset, solus tamen frugi vel ab inimicis vocaretur.

20. *Me, cum quæstorem*] Jam se confert cum Pisone Cicero, atque ejus honorem extenuat, dum se superiorem in assequendis magistratibus ostendit, quia sibi, non majoribus delati sunt.

21. *Prætorem primum*] De Prætoribus & eorum numero dictum est in orat. pro lege Manil. parag. I. not. ad l. 12.

INSECTATIO PISONIS.

Illa Pisonis insectatio duas partes complectitur: in prima agit de publicis Pisonis flagitiis, in secunda de privatis.

PRIMA PARS.

Hæc prima pars tres alias continet. In prima agit de Consulatu Pisonis, quem impie ille gessit. In secunda, de provincia, quam nefariè administravit. In tertia de ejus reditu.

II. Nam quid ego de consulatu loquar? [a] parto vis, anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc pesse, atque labe confero? sed nihil comparandi caussa loquar; ac tamen ea quæ sunt longissime disjuncta comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, 5
dissidentibus Coss. Cæsare & Bibulo, cùm hoc non recusares, quin

[a] *quomodo pepererim, aut gesserim.*

2. *Miserum me*] Retractatio qua se reprehendit, quod se cum Pisone comparet.

4. *Tu Consul renuntiatus*] Vel præconis, vel ipsius Consulis voce Magistratus renuntiabantur.

5. *Impeditis Reipub. temporibus*] Loquitur de civili dissidio, quod tum exortum est, quando Bibulus obstitit Cæsari, qui ut egentium sibi voluntates devinciret, rogationem de coloniis deducendis, & agris dividendis tulit. Plutar. in Pomp.

ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. me cuncta Italia, me ordines, me universa civitas non prius tabella quàm voce, priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut fit factus uterque nostrum: sit sane fors domina campi. magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Januar. senatum, & bonos omneis, legis agrariæ, maximatumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me consulem, interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescenteis bonos, & forteis, sed usos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti, reipub. statum [b] convulsuri viderentur, meis inimicitiis, [c] nulla senatûs mala gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. ego

[b] *perdituri.* [c] *nullo odio concepto in senatum.*

7. *Nequior quam Gabinius*] Gabinius ille, ut dicit Cicero in orat. post reditum in Sen. prima ætatis suæ tempora ad omnes libidines divulgavit, & egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentavit: & ut Plutarchus, inter omnes Pompeii Scurras assentator fuit.

9. *Tabella, quam voce*] Declarabant quem eligebant vel scripto, vel voce: Cicero communi omnium voce Consul declaratus est.

11. *Domina campi*] Fortuna & casus sæpius regebant comitia quæ in campo Martio habebantur, quam consilium & ratio.

12. *Kalend. Januariis*] Initio Januarii Consules magistratum ibant. quod manifeste docet Ovidius lib. 4. de Ponto.

Ergo ubi lane biceps longum referaveris annum,
Pulsus ab à Sacro mense December erit;
Purpura Pompeium summi velabit honoris,
Ne titulis quicquam debeat ille suis.

13. *Legis Agrariæ*] Cassio & Proculo Coss. primum lata est lex Agraria, & magnis posthea rerum motibus per annos fere triginta jactata, & restaurata à Rullo Tribuno plebis, qua Campanum agrum populo dividebat; sed hanc legem sustulit Cicero statim atque Consul renuntiatus est. Vide orat. pro lege Agraria.

15. *Melioribus auctoribus*] Pompeio & Cæs.

16. *In Rabirio perduellionis reo*] Rabirius cum telo fuerat in collisione Saturni oppressi, qui seditionem tribunus plebis excitaverat: deinde ejus caput per ludibrium circumtulerat. Triginta sex annis post à Labieno tribuno plebis in judicium Rabirius, apud populum, perduellionis reus vocatus est, & defensus à Cicerone Consule. Vide ejus orat.

18. *Adolescenteis bonos*] Tulit legem Cornelius Sylla, ut proscriptorum liberi honorum petendorum potestate privarentur: Cum tamen petere vellent, Cicero contrà eos orationem habuit. Vide Plin lib. 7.

21. *Cupidum provinciæ*] Optigerat Macedonia Ciceroni in sortitione provinciarum, & Antonio Gallia. Cum optaret Macedoniam Antonius, quia opulentior, cum eo Galliam commutavit Cicero, & sic pactione provinciæ eum ad Remp. revocavit.

22. *In republica molientem*] Favere Antonius Catilinæ non obscurè videbatur, ut se ære alieno liberaret.

peo-

provinciam Galliam ſenatus auctoritate, exercitu, & pecunia inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi (quod ita exiſtimabam tempora reipubl. ferre) in concione depoſui, reclamante populo Romano. ego L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis, non obſcure, ſed palàm molientem, egredi ex urbe juſſi: ut, à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. ego tela extremo menſe conſulatus mei intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorſi. ego faceis jam accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exſtinxi. Me Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii frequentiſſimo ſenatu parentem patriæ nominavit. mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à repub. dixit. mihi togato ſenatus, non, ut multis, bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ ſingulari genere ſupplicationis deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione abiens magiſtratu dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram: cumque is mihi tantummodo ut jurarem, permitteret: ſine ulla dubitatione juravi,

23. *Provinciam Galliam*] Depoſuit Galliam, quia ſibi ita expedire Reipub. videbatur; & ait Famil. lib. 5. epiſt. 11. eam fratri ſuo tradere voluiſſe.

Ib. *Senatus auctoritate*] Pertinebat ad Senatum provincias decernere, quas ſine ejuſdem authoritate deponere nemini fas fuit.

26. *L. Catilinam*] Vide orationes in Catilinam, ubi de tota hujus conjurationis ſerie fuſius dictum eſt.

27. *Juſſi*] Juſſit exire Catilinam non propria ſua authoritate Conſulari, ſed authoritate Senatuſconſulti.

28. *Ego tela*] A Catilina imperium interficiendi Ciceronis C. Cornelio, & M. Cethego datum fuerat. Sed horum inſidias, quibus per ſalutationes, & officii ſpeciem interfecturi Conſulem fuerant, prodidit Fulvia noctu ad Ciceronem profecta.

Ib. *Extremo menſe*] Nonis Decembribus, quia novi Kal. Jan. inibant magiſtratum.

30. *Faceis jam accenſas*] Significat ſe per Flaccum Prætorem in Ponte Milvio literas conjuratorum comprehendiſſe, quas publice legit in Senatu, quibus omnia conjuratorum conſilia detecta ſunt.

31. *Q. Catulus*] Q. Catulus Senator magnæ authoritatis in Senatu, patrem patriæ Ciceronem nuncupavit, quæ appellatio nemini antea fuerat decreta. Plut. in vita Cat.

34. *L. Gellius*] Vir Cenſorius.

Ib. *Civicam coronam*] Ex Gellio lib. 5. cap. 6. *Civica corona appellatur, quam civis civi, à quo ſervatus eſt in prælio, teſtem vitæ ſalutiſque perceptæ dat. ea fit ex fronde querna; quoniam cibus, victuſque antiquiſſimus quernus capi ſolitus ſit.*

35. *Non, ut multis, bene geſtæ, &c.*] Gloriatur hic Cicero honorem, qui nemini antea conceſſus fuerat, ſibi decretum eſſe. Nam vulgo ſupplicationes eis decernebantur, qui bene rem in bello geſſerant. at ſibi, propter conſervatam Rempub. delatæ ſunt, quando ſine ferro, ſine armis à Catilinæ conjuratione Rempub. vindicavit.

36. *Supplicationis*] De his ſupplicationis honoribus dictum eſt ſuſe in oratione in Catil. 3. parag. iii. l. 53.

38. *A tribuno plebis*] Mos fuit, ut cum deponerent magiſtratum, ſe nihil contra leges feciſſe jurarent. At cum Cicero concionem tunc apud populum habere vellet, à Q. Metello Nepote prohibitus eſt, qui pro roſtris ſubſellia collocavit, ne conſenderet: ſed tantum permiſit, ut ex inferiori loco magiſtratum ejuraret. quæ non uſitata, ſed nova jurisjurandi formula eſt, ait Plutar. in Cic. Timebant vero Tribuni plebis, ne qua populi ſeditio conciaretur.

reimpubl. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Romanus universis illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipse, una voce, & consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est à me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo Romano egerim: ut semper in rostris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim.

III. Expositi breviter consulatum meum. Audè nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti post L. Metellum, & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis; hos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conseram,) sed ille designatus consul, cum quidam tribunus pleb. suo auxilio magnos ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum III. Kal. Januar. Compitalitiorum dies incidissent, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo, dignissimum. Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, in-

43. *Juratus ipse*] Audito Ciceronis juramento, quo se leges & Rempub. servavisse testabatur, populus vicissim juravit ita esse, & illius opera conservatam fuisse Rempub.

44. *E foro reditus*] Sæpe honoris causa viros Principes & bene meritos de Repub. honoris causa populus redeuntes è foro vel Senatu domum deducebant, & comitabantur. quod præcipue Ciceroni contigit, cum conjuratos jussit in carcere trucidari. Vide Plutar. in vita Cic.

46. *Atque ita est*] Brevem quasi getti sui Consulatus epilogum subjicit, ad aliam partem transiturus.

1. *Aude nunc*] Jam aggreditur de Pisonis Consulatu dicere, cujus indignitatem ostendit in hunc modum: pertinet ad Consulem Senatusconsulta tueri, at contrà Piso ludos fieri, leges convelli, & alia ejusmodi passus est: Metellus designatus Consul obtinuit ne ludi spectarentur, contrà Piso Consul fecit, &c.

2. *Ludi Compitalitii*] Ludi Compitalitii dicti sunt à compitis, ubi in Larum honorem celebrabantur. nullus eis dies certus præfinitus erat, sed non longe à Saturnalibus fuisse celebratos Dionysius lib. 4. testatur. Hi primum à Servio Tullio instituti sunt, sed sublatis collegiis aboliti sunt.

3. *L. Metellum. Q. Marcium*] Consules fuerant novem abhinc annis.

6. *Quidam tribunus*] Herennius, vel Mummius.

7. *Magnos ludos*] Videtur hæc vox, *magnos*, corrigenda; & loco ejus *Magistros.* reponendum.

8. *Privatus*] Designatus quidem Consul erat, sed tunc tantum privatus.

Ib. *Potestate poterat*] Potestas respicit magistratum, & authoritas personam.

9. *Kal. Jan. dies incidissent*] Paucis diebus post Saturnalia, incidebat iste dies compitalitiorum, quæ Decembri mense celebrabantur. Compitalibus vero publice servi authoritatem, & Saturnalibus domi authoritatem habebant.

10. *Prætextatus*] Prætextæ tantum jus habuere Magistratus, & qui ludis præerant.

spectan-

ſpectante & tacente te, à P. Clodio, fatali portento, prodigioque reipublicæ, lex Ælia, & Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis, atque otii. Collegia non ea ſolum, quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta ſunt, ſed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta. Ab eodem homine in ſtupris inauditis, nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ ſeveritas cenſoria ſublata eſt: cum tu interim, buſtum reipubl. qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo nunquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico: neque vero multum intereſt, præſertim in conſule, utrum ipſe pernicioſis legibus, improbis concionibus rempubl. vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio, non dicam male ſentienti, ſed [a] ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipub. motu conſuli? centum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus: quadringentos judicium, notionemque cenſoriam: quas leges auſus eſt nonnemo improbus, potuit quidem nemo unquam, convellere: quam poteſtatem minuere, quominus de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuſe petulans conatus eſt. Hæc ſunt, ô carnifex, in gremio ſepulta conſulatus tui. Perſequere connexos his funeribus dies. [b] Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet

[a] *oſcitanti.* [b] *prope.*

15. *Lex Ælia & Fuſia*] Legem tulit de Comitiis Q. Ælius Coſ. cum M. Junio an. DXXCVI. ut quoties cum populo ageretur, augures de cœlo ſervarent; Magiſtratus, & obnunciandi, id eſt denunciandi agi per Jovem non licere, & legiſlationi intercedendi poteſtatem haberent. Nam cum Lex ferretur, augures de cœlo ſervabant: Magiſtratus, ſiquid obſervatum erat quo impediri Comitia poſſent nunciabant. Tulit P. Furius ſive Fuſius Conſul cum Sexto Attilio, anno urbis *616.* ut certis diebus, qui tamen faſti eſſent, agi cum populo non liceret.

16. *Collegia*] Collegia dicebantur ſodalitates & conventus certorum hominum artem aliquam certam facientium, ut Piſtorum, Sutorum, &c. Ea autem inſtituta fuiſſe à Numa Pompilio ſcribit Plutar. in ejus vita, Hæc quidem Senatuſconſulto ſublata erant propter ſeditiones, at lege Clodia reſtituta ſunt, ut comparatos ſibi homines ad ſeditiones faciendas haberet.

19. *Vetus illa cenſoria*] Cenſores per quinque annos ſuum gerebant Magiſtratum. eorum erat civium familias & facultates deſcribere, invigilare moribus civitatis, populum in tribus partiri, legere tum Senatûs, tum equeſtris ordinis principem, cives improbos notare ignominia, &c. Tulit autem legem Clodius ne quem Cenſores in legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet.

20. *Buſtum*] Buſtum nunc extuſtum cadaver, nunc & ſepulcrum ſignificat.

23. *Præſertim in Conſule*] Conſul invigilare debet patriæ, & ſeditiones, & injuriam omnem à civibus amovere.

29. *Nonnemo improbus*] Gabinium deſignat Piſonis collegam.

33. *Connexos his funeribus*] Perturbationem totius Reipub. & civium vexationem, quæ Clodio Tribuno facta eſt, funera appellat.

ſcelus

scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe esse duxit: arma in templo Castoris, ô proditor templorum omnium, vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palam:) non modo inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, nunquam aspirasti: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti. Mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses: à senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego feciſſem in collega meo: nihil esse quòd præsidium

34. *Aurelio*] Tribunal illud ab Aurelio Cotta Aurelium dictum est. De hoc vide orat. pro Sextio.

36. *Delectus habebatur*] Deligebantur servi, qui omnium essent aptissimi ad cædem faciendam.

37. *In templo Castoris*] Templum Castori victis Latinis, ob beneficium victoriæ A. Posthumius dictator anno 258. in foro Romano posuit, quod longo post tempore victis Dalmatis, Metellus Dalmaticus ex hostium manubiis collapsum restituit.

Ib. *Proditor templorum*] Elate id dicit, neque enim ulla templa violaverat Piso, sed templum Castoris, & ædem Nympharum incendi à Publio Clodio impune permiserat.

39. *Cui templum illud fuit*] Egregia amplificatio, ut pluribus verbis rei indignitatem ostendat.

45. *Comitiis tuis*] Id est comitiis aliquibus, quibus Piso præfuit.

46. *Dederas tabulam prærogativæ*] Hoc est, feceras potestatem Magistratum eligendi quem vellem. Est enim *prærogativa* quædam antelatio. Unde tribus prærogativæ dicebantur, quæ primæ omnium sententiam rogabantur.

Ib. *Rogabas tertium*] Pompeium 1°, deinde Crassum, tum Ciceronem.

47. *Nunquam aspirasti*] Desiderium notat Pisonis; cum enim ipse Cicero ab inimicis appeteretur, nunquam Piso Consul conatus est ei opem ferre.

48. *Parabantur*] Quæ à Clodio tribuno plebis contra Ciceronem parabantur, vidente Pisone facta sunt.

49. *Coram genero meo*] Gener Ciceronis Piso Crassipes fuit, qui Tulliam Ciceronis filiam uxorem duxerat; quam, mortuo illo suo marito, Lentulo dedit pater Cicero.

50. *Egere, foris esse Gabinium*] Abrahamus illas voces de ære alieno, in quo erat Gabinius, intelligit: quia facile latitant debitores, & abesse se fingunt.

51. *Spem habere à Tribuno plebis*] Sperabat Gabinius se provinciam obtenturum à populo, rogante & intercedente pro eo Publio Clodio tribuno plebis; cum aliter liberare se ære alieno non posset.

52. *A Senatu quidem desperasse*] Non potuit Senatus ei provinciam denegare, nam legibus populi Rom. designatis Consulibus decernendæ erant provinciæ. Quare hoc potius ad ornamenta provinciarum pertinet, veluti ad exercitum & pecuniam.

53. *In Collega meo*] Antonium Collegam

um conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor ne qui ſit, qui iſtius inſignem ne- 55
quitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat. dicam tamen: ipſe certe agnoſcet, & cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur. Meminiſti-ne, cœnum, cùm ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo è gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum? &, cùm iſto ore fœtido teterrimam nobis 60
popinam inhalaſſes, excuſatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſſam cum accepiſſemus (quid enim facere poteramus?) pauliſper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cum improbiſſimè reſpondendo, tum turpiſſimè eructando ejeci- 65
ſti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum, cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſonius ſemiplacentinus Calven-

gam ſuum Cicero mitigavit, cedendo ei Macedoniam, quam ſortitus erat.

58. *Cœnum*] Jam ſordes & perfidiam Piſonis exponit, à quo Clodianorum furoribus expoſitus eſt. Vocat autem illum cœnum, quaſi tanta eſſet vitiorum fœditas, ut non tam cœnoſus quàm cœnum eſſe videretur.

Ib. *Quinta fere hora*] Id eſt, quatuor fere horis ante ſolitum, cum tantùm horâ nonâ ſoliti eſſent menſis accumbere, juxta illud Martialis,

Imperat extructos frangere nona toros.

59. *Cum Piſone*] Hic C. Piſo Craſſipes dicebatur, Ciceronis gener, & hujus Piſonis propinquus.

Ib. *E gurguſtio*] Feſtus ait, gurguſtium eſt genus habitationis anguſtum, arundine & ſtraminibus compoſitum.

Ib. *Involuto capite*] Caput involvebant Romani libidini & crapulæ ſe daturi. Vide Hor. lib. 2. Sat. 6. *Turpis odoratum caput obſcurante lacerna.*

60. *Soleatum*] Soleæ erant calceamenta, quibus plantarum calces tantum infimæ tegebantur, & quæ teretibus habenis vincta erant. quod calceamenti genus maxime ad fœminas pertinebat, & indecens viris habebatur. His tamen in conviviis utebantur, ut ante accubitum faciliùs eas deponerent. Vide Horat. in citata ſuperiùs Sat.

Ib. *Teterrimam popinam*] Per Metonymiam odorem popinæ ſignificat, in qua ebrietati vacabant.

64. *Ganearum tuarum*] Ganeæ loca ſunt abdita, ac veluti defoſſa, ubi libidinibus & crapulæ indulgebant.

66. *Productus in concionem*] Vocatus eſt Piſo in concionem à Clodio tribuno plebis, ut ſuam ſententiam de Ciceronis conſulatu diceret.

68 *Gravis auctor*] Ironia.

Ib. *Calatinus*] De authoritate Calatini loquitur Cicero in lib. de ſenect. & de ejus paupertate Valer. Max. lib. 4. cap. 4. cujus attritæ manus ruſtico opere ſalutem publicam ſtabiliverunt.

69. *Africanus*] P. Africanum à Numantia redeuntem, ab ipſa pene porta in Roſtra perductum, quid de Titi Gracchi morte, cujus ſororem in matrimonio habebat, ſentiret, interrogavit; ut auctoritate clariſſimi viri, inchoato incendio, multum incrementi adjiceret: reſpondit jure eum cæſum videri. cui cum ſuccla maſſent, non efficietis, inquit, ut ſolutos verear, quos alligatos adduxi. Vide Val. lib. 6. cap. 2.

Ib. *Maximus*] Q. Fabius Maximus, qui Fabiæ genti rebus præclarè geſtis, Maximi cognomen adeptus eſt, dictaturâ, conſulatibus quinque, tribus triumphis celeberrimus, &, ut ait Cic. lib. de ſenectute, cujus *non in ſententia ſolùm, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas.*

Ib. *Semiplacentinus*] Semiplacentinus appellatur iſo, quia ex genere materno Placentinus erat. Calventius ve-

ro,

ventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam delatio illa salutaris & diligens fuerat consulis: animadversio quidem, & judicium, senatûs: quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio, mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum. quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam remp. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. voluit ille senatum interficere, vos sustuliſtis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis. Quid est vobis coss. gestum sine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem, vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent: non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. cædem illi civium, vos servitutem expetistis. His vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat ante hos coss. libertas insita, ut emori potiùs quàm servire præstaret.

IV. Illud verò [a] geminum consiliis Catilinæ & Lentuli, quod

[a] *simillimum.*

rò, quia Calventius, maternus avus Placentiæ præco fuerat. De Pisonis genere dictum est in orat. pro Sext.

70. *Altero ad frontem*] Hyperbolicè describit Pisonis habitum ac deformitatem.

71. *Crudelitatem*] Quasi crudelis visus esset Cicero, cũ conjuratos morte affecit.

1b. *Ille homo*] Clodius.

72. *Furcifer*] Furciferi servi dicebantur à furca, quòd ob commissum aliquod facinus, furcam collo gestarent. Donatus.

73. *Qui senatui parui*] Nam senatûs decreto morte condemnati fuerant illi conjurationis Catilinariæ socii.

74. *Nam delatio*] Cicero consul conjurationem à se detectam senatui tantum detulit.

82. *Vos sustuliſtis*] Cum senatusconsultum factum esset, ut propter Ciceronem senatus vestem mutaret, consules prohibuêre Imò dixit Gabinius, *errare homines, si etiam tum senatum aliquid in Republica posse arbitrarentur.* Pro Sext.

1b. *Vos abrogastis*] Abrogarunt leges Gabinius & Piso, cum Clodio non obstitêre, qui rogatione sua legem Æliam & Fusiam abrogabat.

84. *Vos ejus domum*] Ciceronis domum incendit, qui detexit consilium conjuratorum, qui urbem incendendam destinarant.

86. *De urbis incendio cogitassent*] Volebant Catilinariæ conjurationis affines urbem incendere, ut in illa urbis perturbatione Ciceronem consulem interficerent; de quo interficiendo nunquam cogitassent, si Pisoni aut Gabinio in gerendo consulatu par fuisset. Vide Salust. in Catil. bell.

87. *Sed his stantibus*] Non parietes significat, sed Patres conscriptos. quasi diceret, quandiu tales consules & senatores, quales isti sunt, permanebunt.

88. *Illi*] Conjurati.

1. *Illud verò geminum*] Id est, effectis aliquid simillimum quod Catilina & Lentulus effecêre.

me

me [b] domo mea expuliſtis, Cn. Pompeium domum ſuam compuliſtis. neque enim, me ſtante & manente in urbis vigilia, neque reſiſtente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. à me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum [c] expiaretis: omne odium incluſum nefariis ſenſibus impiorum, in me profudiſtis: quorum ego furori niſi ceſſiſſem, in Catilinæ buſto vobis ducibus mactatus eſſem. Quod autem majus indicium exſpectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quàm quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quod omneis undique perditos collegiſtis? quod in me carcerem effudiſtis? quod conjuratos armaſtis? quod eorum ferro meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluiſtis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille cui crudelitas diſplicet? cui, cum ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cum videres mœrere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, ô noſter miſericors, quid facis? quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus. omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatuſconſulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt. ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis. Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contra quàm ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. quis hoc fa-

[b] *miſiſtis in exilium.* [c] *placaretis.*

2. *Cn. Pompeium*] Domi ſe ſuæ continere Pompeius coactus eſt, quia deprehenſus fuerat ſervus Clodii cum ſica, ut Pompeium interficeret.

6. *Manes*] Manes veteribus mortuorum animæ dicebantur. Feſtus autem ſcribit, manes deos ab Auguribus invocari, quòd ii per omnia ætheria, terrenaque manare credebantur. item deos inferos atque ſuperos dici, quos ideò invocabant Augures, quòd hi exiſtimabantur vitæ hominum favere.

8. *Mactatus eſſem*] Reſpicit ad antiquum morem, quando ad buſta mortuorum humanæ victimæ mactabantur.

12. *Carcerem effudiſtis*] Ex ergaſtulis ſervi & ſcelerati homines educti ſunt, ut ſeditio concitaretur.

16. *Senatus luctum*] Cum lata fuiſſet lex à Clodio, ut Cicero abiret in exilium, reus Cicero, ut Plutarchus ſcribit, veſtem mutavit, & ſordidatus populo ſupplicavit. cum Cicerone omnis primum ferè equeſter ordo veſtem mutavit: eumque nobiliſſimi adoleſcentes numero ad viginti millia ſordidati, deprecatores illius ſalutis, comitabantur. Deinde cum ſenatus frequens conveniſſet, ut veſtem tanquam in publico luctu mutandam cenſeret, idque conſules Piſo & Gabinius vetarent, & Clodius cum armis ad Curiam verſaretur, Senatores non pauci è ſenatu, veſtibus diſcinctis, & clamore ſublato, ſe proripuerunt.

19. *Conſulem edicere*] Abſente Piſone, cum ſenatus in æde Concordiæ haberetur, omnes boni, veſte mutata, ſe pro Ciceronis capite, ad pedes Gabinii projecerunt. quorum precibus ab illo repudiatis, L. Mummius ad ſenatum de Republica retulit, ſenatuſque frequens veſtem pro Ciceronis ſalute mutandam cenſuit. ſed conſules edixerunt, ut ad ſuum veſtitum Senatores rediret.

23. *Suo pari*] Piſone.

cit

cit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers insignia: eripis lacrymas, non consolando, sed minando. Quod si vestem non publico consilio Patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent: tamen id iis non licere per [d] interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. Cum verò id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Romani occasum, atque interitum reipublicæ lugere vetuisti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis, meis copiis, restitissem? quasi verò non modò ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui isto non modò propugnatore tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis, aut putidæ carnis consilio, scilicet aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut [e] ornamenti exspectabam? Consulem ego tum requirebam: consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipub. caussam gravitate, & consilio suo tueretur: sed qui, tanquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatûs. Cum enim esset omnis caussa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatûs: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. At-

[d] *edicta.* [e] *gloriæ.*

25. *Scythia*] Scythia provincia Asiæ gemina fuit, cujus olim populi nullas urbes habuêre, nulla mœnia, domos suas secum ferentes, unde ab Horatio *profugi* dicuntur.

26. *Mœrorem relinquis*] Summo dolore totam Rempublicam affecit Ciceronis exilium.

32. *Illa saltatrice*] Gabinium in fœminino genere saltatricem appellat, propter mores ejus effœminatos. Saltatricem porrò vocat, quia post ejectum Ciceronem dicitur in convivio nudus saltavisse.

Ib. *Tonsa*] Tonsum esse ante paucos annos in deliciis haberi cœperat, cum antea ad urbis conditæ annum quinquagesimum quartum supra quadringentesimum populus Rom. intonsus fuisset.

37. *Sed advocato*] Asconius Verrin. I. advocatum in judicio dicit eum esse, qui vel jus suggerit, vel præsentiam suam amico commodat. Etenim moris erat in judiciis tum privatis, tum publicis, amicos omnes advocare, quorum authoritate moveri judices putabantur.

38. *Adstipulatore*] Adstipulator dicitur qui vadimonii testis adhibetur.

Ib. *Istius pecudis*] De Pisone loquitur, à quo auxilium non petiit, quia propter stoliditatem nihil agere in Republica poterat.

40. *Ejecto cadavere*] Propriè ejectum cadaver de eo dicitur, quod fluctibus agitatum ad terram ejicitur: vel de eo etiam cadavere, cui honos sepulturæ non redditur, quod summè ignominiosum fuit apud veteres.

46. *Consularis & Senatoria*] Cicero fuerat Consul, & tum erat Senator.

48. *A Consulibus conversum*] Non potuit Cicero expectare auxilium à Consulibus Pisone & Gabinio, quia ambo se Ciceronis inimicos declaraverant.

Ib. *Ereptum*] Ab iisdem Consulibus tota

Attamen ſi conſilium exquiris meum; neque ego ceſſiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, ſi mihi cum illo buſtuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſſet. Alia enim cauſſa præſtantiſſimi viri Q. Metelli fuit: quem ego civem meo judicio cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario fortiſſimo viro, & coſ. & ſextùm conſuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Quod mihi igitur certamen eſſet hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicureo, cum altero Catilinæ laternario? quos neque hercule, ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum pertimeſcerem. alios ego vidi ventos: alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cum quidem tu, ô vecors & amens, cum omnes boni abditi incluſique mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis

tota authoritas ſenatui erepta fuerat. Unde nihil ab eo auxilii ſperare poterat Cicero.

49. *Neque ego ceſſiſſem*] Maluit Cicero cedere ei, & abire in exilium, quàm certando cum Conſulibus Piſone & Gabinio, & Clodio tribuno plebis, exponere ſeditionibus Rempublicam.

50. *Buſtuario gladiatore*] Clodium ſignificat, qui, ut ſcribit Dio lib. 39. cum lex ad populum de revocando Cicerone ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui ſui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multoſque occidit. Buſtuarius porro dicitur à buſto, ubi ſcilicet mortuorum cadavera comburebantur.

51. *Alia enim cauſa*] Reddit jam rationem, quare noluerit Clodio reſiſtere.

52. *Q. Metelli*] Metellus maluit abire in exilium, quàm in Gracchorum leges jurare, cum Apuleius Saturninus Mario Conſule conſiſus, minatus eſt ſe interdicturum aqua & igne, qui juramentum retractarent. Vide Plutarchum in Mario.

57. *Cum altero barbato Epicureo*] Piſonem intelligit, qui Epicuri ſectæ adhærebat. Barbatum verò vocat, quia Priſci illi philoſophi barbam alebant ad ſeveritatis oſtenſionem.

Ib. *Catilinæ laternario*] Gabinium denotat, qui comes Catilinæ nocturno tempore ibat ad ſtupra. unde orat. 1. in Catil. ſic ait de eo, *cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti?* Alibi Gabinii virum Catilinam appellavit. videturque hic etiam eandem obſcœnitatem ſignificare. Appellat igitur *Laternarium*, quod ut heri pueros, qui laternas geſtant, à tergo ſequuntur, ſic Catilina Gabinio adoleſcenti quaſi laternario perpetuò à tergo affixus eſſet.

59. *Cymbala*] Cymbalum genus eſt inſtrumenti Muſici ex ære, concavum illud, & quod ad ſaltandum pulſabatur, quo in deorum Matris ſacris, & in bello Arabes utebantur.

Ib. *Crotala*] Crotalum muſicum inſtrumentum eſt, quod pulſum in ſono vocem Ciconiæ imitatur. ipſa enim apud Ægyptios Crotalus appellatur.

60. *Maximis turbinibus*] Per metaphoram intelligit Catilinæ conjurationem, quam extinxit.

62. *Contaminatum ſpiritum*] Vult ſignificare libidines obſcœnas Gabinii.

66. *Cum omnes boni*] Hyperbolicè crudelitatem Piſonis deſcribit.

bis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem loci veſtigio, & temporis, arbitria non mei ſolùm, ſed patriæ funeris abſtuliſti.

V. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu & cymbalis perſonaret: cumque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem non tam concinnus heluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore atque vino. quod quidem iſtius in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrum iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies conſulatûs tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te Conſule, eſſe voluiſti, hujus tu, Clodiani canis, inſignibus conſulatum declarari putas? animo conſulem eſſe oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ, tota denique munere conſulatûs, omni officio. ego conſulem eſſe putem, qui ſenatum eſſe in republica non putavit? & ſine eo conſilio conſulem numerem, ſine quo Romæ ne reges quidem eſſe potuerunt?

* *converteret ſe in orbem ſaltando.*

68. *Funeſtum animal*] Clodium intellige, qui inceſtum cum ſororibus commiſit, & mulieris habitu in operta bonæ Deæ ſtupri causâ ingreſſus eſt.

69. *Ex civili cruore*] Clodii factionibus multi cives interfecti ſunt, cum de exilio & reditu Ciceronis actum eſt.

70. *Eodem in templo*] Caſtoris.

71. *Arbitria funeris*] Arbitria funeris dicebantur ea, quæ pro mercede Libitinariorum, & eorum omnium qui funera curabant, decernebantur.

2. *Sordidiſſimis gregibus*] Videtur deſignare Epicureos, quibuſcum intemperantiſſimè Piſo vivebat.

8. *Hic autem*] Piſo.

10. *Lapitharum*] Lapithæ populi Theſſaliæ ſunt, qui Pindum & Othryn montes habitant.

Ib. *Centaurorum*] Centauri populi ſunt in Thracia, circa Pelion montem, qui primi equos domuêre. hi cum in nuptiis Pirithoi vino pleni, ſponſam rapere conati eſſent, à Theſeo & Lapithis partim cæſi, partim fugati ſunt.

14. *Lictoribus*] Affert magiſtratûs conſularis inſignia, quæ fuêre prætexta, ſella curulis eburnea, faſces ſecuribus ornati, qui duodecim ipſis præferebantur.

Ib. *Quæ ornamenta*] Ornamenta conſularia Piſo permiſit Sexto Clodio, cum ludos exhibere compitalitios ei conceſſit. De his ludis dictum eſt.

16. *Clodiani canis*] Intelligit Sextum Clodium, qui perpetuò fidus comes Publio Clodio in vexanda Republica adhæſit.

20. *Ne reges quidem eſſe potuerunt*] Romulus ſenatum inſtituit, qui centum ſenatoribus conflatus eſt, quos ſibi conſiliarios in adminiſtrando imperio coopravit, ut lib. 1. ſcribit Livius.

Etc-

Etenim illa jam omitto: cum ſervorum delectus haberetur in foro, arma in templo Caſtoris, luce & palam comportarentur: id autem templum ſublato aditu, revulſis gradibus à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur, ſenatui non ſolùm juvare rempublicam, ſed ne lugere quidem liceret: cum civis is quem hic ordo, aſſentiente Italia, cunctiſque gentibus, conſervatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, ſervitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod verè licet dicere, ſed certè ſilentio: tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exiſtimabit? Qui latrones igitur, ſi quidem vos conſules? qui prædones, qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis. non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non egeſtas animi; non infirmitas ingenii ſuſtinet, non [b] inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. Seplaſia, mehercule, ut dici audiebam, te, ut primum aſpexit, Campanum conſulem repudiavit. Audierat Decios Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſia dignus, & Capua. Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii; [c] citius agnoviſſent. erant illi compti capilli, &

[b] *novitas.* [c] *vidiſſent lubentius.*

21. *Servorum delectus*] Non fas fuit ad arma ferenda ſervos colligere.

24. *Prævaricatore*] Prævaricator dicitur qui diverſam partem adjuvat, ſuâ causâ proditâ. Talis autem fuit Clodius, cum Catilinam accuſare repetundarum ſimulavit; qui, corruptis ab eodem Clodio judicibus, abſolutus eſt, ut Plutarchus & Aſconius Pedianus referunt.

25. *Equites Rom. relegarentur*] Elatè hoc dicit; nam ſolus Lamia princeps equeſtris ordinis relegatus eſt à Gabinio, cum pro Ciceronе intercedere voluit.

29. *Nulla lege, nullo more*] Mos Majorum legis vim obtinebat. vide orat. pro Sext.

32. *Qui prædones*] Proprie prædones dicuntur, qui cum bellum non indixerint, tamen hoſtiliter graſſantur.

37. *Seplaſia*] Seplaſia platea fuit five vicus Capuæ, ubi unguentarii negotiabantur.

38. *Campanum conſulem*] Cum Cæſar conſul coloniam Capuam deduxiſſet, Duumviros ei Piſonem ſocerum, & Pompeium generum præfecit. Sibi autem Piſo conſulis nomen arrogavit. ſenſus igitur eſt, ſtatim atque te Duumvirum aſpexit Seplaſia, te incultum ac ſordidum, atque hoc quaſi indignum munere aſpernata eſt.

39. *Decios Magios*] Exempla confert eorum qui olim Capuæ magnâ tum ingenii, tum rerum geſtarum gloriâ floruerunt. Decius ille Magius à Velleio, lib. 2. princeps Campaniæ nominatur.

Ib. *Taurea illo Jubellio*] Taureas Jubellius vir inter Campanos fortiſſimus fuit. qui ſingulari certamine Aſellium Romanum ſuperavit.

madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, ceruſſatæquæ buccæ, dignæ Capua: ſed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum civium, mihique amiciſſimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei: cujus conſilio, cum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. me inaurata ſtatua donarant: me patronum unum aſciverant: à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderant, & abſentem, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reipub. tuorum ſcelerum tela revellente, revocarant. An tu eras conſul, cum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope à meis ædibus, cum domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas, non exſtinctor, ſed auctor incendii; & ardentes faces furiis Clodianis pene ipſe conſul miniſtrabas. An verò reliquo tempore conſulem te

44. *Madentes cincinnorum fimbriæ*] Gabinius gerebat capillos vibratos in cincinnos & velut fimbrias promiſſos, unguentis delibutos. Per unguenta verò intelligit liquores pretioſos & odoratos, quibus caput ad faſtum delicatuli aſpergebant.

Ib. *Fluentes buccæ*] Fluebant buccæ Gabinii, fortaſſe propter balbutiem quam affectabat venuſtatis cauſa: nam, ut ait Ovid. 3. de arte,

In vitio decor eſt, quædam malè reddere verba:
Diſcunt poſſe minus quàm potuêre loqui.

Ib. *Ceruſſatæ*] Ceruſſatæ, id eſt tinctæ ceruſſa. Porro ceruſſa fuit genus quoddam pigmenti, quo ſe ad candorem ſibi adhibendum, illinibant.

45. *Sed illa vetere*] Capuæ olim luxus & ſuperbia longe potentius dominabantur, quàm iſtis Ciceronis temporibus.

48. *Prætextatum*] Duumviri illi Magiſtratus apud Capuanos jus habebant prætextæ.

Ib. *Deſiderio mei*] Ciceronem optabant Duumvirum Campani, non Piſonem.

50. *Inaurata ſtatua*] Campani inauratâ ſtatuâ Ciceronem donaverunt, propter aliquod haud dubie beneficium, quod ab illo acceperant; ſed quale illud fuerit nuſquam reperitur.

51. *Patronum*] Ex Romuli inſtituto, permiſſum eſt plebeiis ex patriciis ſibi aſſumere quos vellent, qui ipſorum cauſas ſuſciperent. ex quo illi quidem patroni, hi verò clientes dicebantur. Hoc idem jus poſtea ad civitates tranſmiſſum eſt, quibus liberum fuit ſibi patronos Romæ aſciſcere, qui eas defenderent.

52. *Et præſentem*] Cenſet Abrahamus, veniſſe Capuam Ciceronem, cum abiret in exilium, & communi totius civitatis voce Romam legatos miſſos eſſe, qui pro eo deprecarentur.

53. *Abſentem*] Cum Cicero ab Capuanis protectus fuiſſet in exilium, Pompeius, qui tunc duumvir erat apud illos, de Cicerone in eorum ſenatu retulit.

54. *Tuorum ſcelerum tela*] Metaphora ſumpta à vulneribus, quaſi grave aliquod vulnus inflictum fuiſſet Reipublicæ à Piſone, cum abire in exilium Ciceronem permiſit.

58. *Apud ſocrum tuam*] Quæ fuerit illa, ignoratur, quia authores Romani vix in familiis fœminarum nomina appellarunt

60. *Furiis Clodianis*] Intelligit viros ſeditioſos, qui à Clodio concitati ſunt.

quiſ-

quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti adſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? numerandus eſt ille annus denique in republica, cum obmutuiſſet ſenatus, judicia conticuiſſent, mœrerent boni, vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civitas tuo & Gabinii ſceleri furorique ceſſiſſet? At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus: cum experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit: neque eſt ille vir paſſus, in ea republica quam ipſe decorarat atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: cum tamen ille, qualiſcunque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipſe ſe vix, ſed collegit tamen: & contra ſuum Clodium primùm ſimulatè, deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompeio verè vehementerque pugnavit. Quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat: uter eorum periſſet, tanquam laniſta, in ejuſmodi pari, lucrum fieri putabat: immortalem verò quæſtum, ſi uterque cecidiſſet. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem ſummi viri: erat ipſe ſceleratus, erat gladiator: cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet homo religioſus, & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti. caverat enim ſibi ille ſororius adulter, ut, ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuo-

62. *Venienti adſurrexit*] Venientibus conſulibus, equo obvii equites deſcendebant, caput detegebant, de via cedebant, aſſurgebant; minores Magiſtratus faſces ſubmittebant.

69. *Clariſſimi viri*] De Pompeio loquitur, qui viſus primùm fuerat Ciceronem deſeruiſſe, cum à Clodianis oppreſſus eſt; ſed, qui facti pœnitens, de illius reditu, amicorum adjutus opera egit, ut Plutarchus ſcribit.

Ib. *Verum amicum*] Cicero Pompeio ſemper ſtuduerat.

75 *Ad extremum*] Scribit Dio lib. 38. Tigranem juniorem, qui in vinculis apud Lucium Flavium tenebatur à Clodio pecuniâ corrupto emiſſum fuiſſe. Quod cum Pompeius & Gabinius moleſtè ferrent, Clodius eos conviciis affecit. imò, quos ſecum comites habebant, vulneribus affecit, conſulis faſces fregit, & ejus bona conſecravit. iratus Pompeius, de revocando Cicerone cogitavit, referente ad populum Mummio tribuno plebis.

78. *Laniſta*] Laniſta dicebatur qui gladiatores ad mutuam lanienam inſtituebat. Vult igitur ſignificare Cicero, populi Romani non interfuiſſe, ſive Clodius, ſive Gabinius in illa diſſenſione periiſſet, cum par lucrum ex unius morte, & ex utriuſque quæſtum immortalem conſecutus eſſet. Alludit autem ad Laniſtas, qui lucrum ſe facere putant, cum ex duobus gladiatoribus alter occiditur, quia ejus alendi & docendi munere liberantur.

79. *Sed ille tamen*] Id eſt Gabinius.

80. *Summi viri*] Pompeii.

82. *Homo religioſus*] Ironia.

83. *In pactione provinciarum*] Clodius, ut ſæpe dictum eſt, pollicitus fuerat, ſe Piſoni Macedoniam provinciam, & Gabinio Syriam daturum, ſi à ſe ejici in exilium Ciceronem paterentur.

84. *Sororius adulter*] Clodius cum ſorore inceſtum commiſerat.

85. *Ex Reipub. viſceribus*] Ærarium publicum intelligit, unde pecuniam Clodius extraxit.

rum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. itaque in illo tumultu fracti faſces, ictus ipſe: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehenſus denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam? conſulem tu te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam ſenatûs auctoritate ſervarat, idemque in Italia qui omneis omnium gentium parteis tribus triumphis devinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cùm, quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum, cunctus ordo reclamabat, oſtendébatque nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis? cùm vos, quanquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri? quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulſis è foro bonis omnibus, capta republica, contra omneis leges, nullo ſcripto more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modo conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua aſtricta mercede? ſin illam vos ſoli legem putabatis, quiſquam vos conſules, tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulareis putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non mores, non jura noritis.

87. *Fracti faſces*] Vide ſuperius, not. ad l. 75.

Ib. *Ictus ipſe*] Gabinius.

Ib. *Deprehenſus cum ferro*] Servus Clodii ad interficiendum Pompeium.

92. *Omneis omnium gentium partes*] Pompeius. 1. Ex Africa. 2. Ex Europa. 3. ex Aſia triumphavit. Vide Plinium lib. 8. cap. 16.

97. *Fœdere obſtricti*] Privata pactione tenebantur obſtricti Conſules Clodio favere pro Cicerone ejiciendo.

102. *Nullo ſcripto more*] Moris erat, ut lex, quam ferri volebant tribuni, per trinundinum ſcripta populo proponeretur.

104. *Integri capitis*] Integrum caput in jure dicitur, quod diminutum non eſt. diminutus autem quis capite dicitur, cum ordine ac jure ſibi proprio movetur, in quo caput, ſive numerum obtinebat.

105. *Obſtricti pactione*] Macedoniam provinciam Piſoni, Syriam Gabinio, Clodius promiſerat, ſi Cicero ejiceretur.

SECUN-

SECUNDA PARS

Piſo nefariè provinciam ſuam adminiſtravit.

VI. An, cum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque [a] celebrando: at ominibus ſaltem bonis, ut conſules, non triſtiſſimis, ut hoſteis, aut proditores proſequebantur. Tu ne etiam, immaniſſimum ac fœdiſſimum monſtrum, auſus es meum diſceſſum illum, teſtem ſceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem veſtri in me & amoris, & [b] judicii: qui non admurmuratione, ſed voce & clamore, abjecti hominis & ſemivivi furorem petulantiamque fregiſtis. Tu luctum ſenatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ vulnera inflixit? qui ſi calamitoſiſſimus fuiſſet; tamen miſericordia dignior, quàm contumelia, & cum gloria

[a] *Frequentando atque honeſtando.* [b] *æſtimationis.*

1. *Paludati*] Cum qui mittebantur in provinciam Senatuſconſulto, atque in ea imperium lege obtinuerant, tum vero aut ſponte ſua, aut Senatuſconſulto paludati exibant, nuncupatis prius votis in Capitolio pro Repub. Tum paludamento lictoribus, inſignibuſque imperii cæteris aſſumptis, recto itinere ibant ad urbis portam, ad quam veteri inſtituto ſalutati, inde ut continuo amicis officii cauſa aliquanto viæ ſpatio proſequentibus, ac bene ominantibus in provinciam iter ingrediebantur. Paludamentum autem veſtis imperatoria fuit, cocco, purpura, & auro diſtincta, qua Conſules, & Prætores in provinciam exeuntes amicti fuere. Vide Varronem lib. 6. de lingua Latina.

Ib. *Vel emptas*] Suas provincias Piſo & Gabinius à Clodio emerant, ea conditione, ut eum in perdendo Cicerone adjuvarent.

2. *Vel ereptas*] Ereptæ ſunt Senatui illæ provinciæ, quia non tam Senatûs authoritate, (ad quem pertinebat provincias dare) quam improbitate Clodii illis Conſulibus decretæ ſunt.

4. *Ominibus bonis*] Exeuntibus in provincias Conſulibus fauſta omnia cives & amici precabantur. At tantum abfuit, ut populus fauſtis precationibus quaſi bonos Conſules, ut velut hoſtes & Reip. proditores execrationibus eos proſequeretur.

9. *Admurmuratione*] Admurmuratione id eſt tacito murmure quod inter audientes ſic excitatur ut inde quid approbent, quid improbent, liceat conjicere.

12. *Luctum Senatus*] Senatus veſtem mutandam pro exilio Ciceronis cenſuit, ut fit in luctu.

Ib. *Deſiderium equeſtris ordinis*] Totus fere equeſter ordo cum Cicerone veſtem mutavit.

12. *Curiæ taciturnitatem*] Placuit Senatui, nihil in Repub. decernere, nulla de re agere, niſi Cicero ab exilio revocaretur.

13. *Cætera illa, &c.*] Id eſt cætera illa vulnera quæ meus diſceſſus &c. ſunt enim illa omnia Reipub. quidem vulnera, quæ diſceſſus Ciceronis impoſuit, ſed agente, & feriente Piſone Conſule. Sic interpretatur Hotomanus.

potius esse conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. Cùm verò (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur: sed certe id dicam, quod sentio) cùm tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modo illam calamitatem esse non duco: sed si quid mihi potest à repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire è patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi in provinciam proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? mihi medius fidius in tanto omnium immortalium odio, justo præsertim & debito, quævis fuga, quàm ulla provincia esset optatior. Sed perge porro: nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis, tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Januar. qui dies post obitum occasumque nostrum, reipublicæ primus illuxit, frequentissimus senatus concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro P. Lentulo, consentiente populo Romano atque una voce revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus literis, non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicæ commendavit: ad meam unius hominis salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempub. salvam esse vellent, consulis voce, & literis implorandum putavit: mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit: de mea salute P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cæterorumque principum civitatis celeberrimæ & gratissimæ conciones fuerunt. de me senatus ita decrevit,

29. *Medius fidius*] Vide orat. pro Milone parag. xvii. not. ad l. 8. ubi de ea voce plura.

34. *Kalendis Jan.*] P. Lentulus simul ac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de Cicerone agendum judicavit.

35. *Frequentissimus Senatus*] Adfuerunt in Capitolio quadringenti & decem Senatores, qui Ciceronem revocandum censuerunt.

38. *Exteris nationibus*] Plutarchus in Cicerone refert scripsisse Senatum ut exteræ civitates laudarentur, quæ Ciceronem exceperant.

45. *Quasi signo dato*] Respicere videtur ad populi Romani morem, qui in maximis Reipub. motibus vexilla e Capitolio proferebat, quorum altero purpureo pedites, altero cæruleo equites ex agris, locisque finitimis convocabantur.

Ib. *Italia tota convenit*] Decrevit Senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis M. Tullii causa convenerant, gratiæ agerentur.

Cn. Pom-

Cn. Pompeio auctore, & ejus ſententiæ principe, UT, SI QUIS IMPEDISSET REDITUM MEUM, IN HOSTIUM NUMERO PUTARETUR: iiſque verbis eadem ſenatus auctoritas declarata eſt, ut nemini ſit triumphus honorificentiùs, quam mihi ſalus reſtitutioque [c] perſcripta. de me cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, à quo [d] non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegæ Q. Metelli ſententia: quem mecum eadem reſpublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in conſulatu virtute optimi ac juſtiſſimi viri, ſapientiaque conjunxit. Quæ lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adeſſet, ſatis juſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque ſplendorem fuiſſe. hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum: &, quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatio-

[c] *decreta.* [d] *nihil fuit ſperandum.*

49. *Sententiæ principe*] Princeps ſententiæ dicitur, qui primus eam aperuit, quam pars maxima reliquorum ſequitur. Cenſuit vero Pompeius Ciceronem tum Senatus, tum populi authoritate revocandum eſſe.

53. *Omnes Magiſtratus promulgaſſent*] Promulgare aliud nihil eſt, quam legem per trinundinum publice legendam populo proponere. tantum autem ad Prætores, & tribunos legem promulgare pertinuit.

54. *Unum Prætorem*] Appium Clodium fratrem Pub. Clodii.

55. *Præterque duos*] Sextum Attilium Serranum, & Num. Quinctium.

Ib. *De lapide emptos*] Id eſt corruptos pecunia, alludit autem ad illos præcones, qui in lapide ſtantes, auctiones proclamabant, vel ad illos ſervos venalitios, qui in illo lapide inſidebant.

56. *Comitiis centuriatis*] Comitia centuriata dicebantur, in quibus populus in centum turmas diviſus ex ſexu & ætate ſuffragium ferebat.

Ib. *Q. Metelli*] Metellus ille affinis Clodio, cum tribunus eſſet, legem tulit de revocando in Italiam Pompeio cum exercitu, ſed huic obſtitit Cicero Conſul. Inde exortæ inimicitiæ.

58. *Virtute optimi*] Publius Servilius Metellum cum Cicerone adhuc exulante reconciliavit.

59. *Quæ lex*] Lex de ſuo reditu, quam tulit P. Lentulus. de ea iuſe dictum eſt in oratione pro Sextio.

Ib. *Quid me attinet dicere*] Certius de iis quæ pro eo revocando facta ſunt, dici ab aliis, quam ab eo poteſt, cum abſens exularet.

61. *Nullis comitiis unquam*] Ex oratione pro domo ſua conſtat. *Nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe.*

63. *Tabulæ publicæ*] Referebantur in tabulas quæcunque geſta eſſent in comitiis, æque, tanquam publicæ fidei inſtrumenta, aſſervabantur.

Ib. *Vos rogatores*] Rogatores appellat qui Ciceronis reditum populum rogaverunt.

64. *Diribitores*] Diribitores dicuntur, qui tabulas ſuffragiorum populo per centurias diviſo diſtribuunt.

Ib. *Cuſtodes*] Cuſtodes ſeu obſervatores illi ſunt, qui actiones notant, animadvertunt, quaſique ſpeculantur, ne quid fraudis admittatur in ſuffragiorum diſtributione.

ne,

ne, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis.

VII. Conſer nunc, Epicure noſter, ex hara producte, non ex ſchola, conſer, ſi audes, abſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti provinciam conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæſaris juſtiſſima atque optima, populi liberi, plane & vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te, & collegam tuum putavit, omnis erat tibi Achaia, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta: habebas exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus, aut populus Romanus dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat. ærarium exhauſeras. Quas res geſſiſti imperio, exercitu, provincia conſulari? quas res geſſerit, quæro? qui ut venit ſtatim, (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris.) quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum literas miſerit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quam tantæ barbarorum gentes attingunt, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum atque pilorum:

1. *Confer nunc*] Nunc ſuum exilium cum Piſonis abſentia confert.

Ib *Ex hara producte*] Ex hara productum, proverbiali figura dicitur Eraſmo teſte, ſi quid indoctum notetur. *Hara* porro ſtabulum porcorum eſt.

2. *Provinciam*] Conſularis provincia dicebatur, quæ Conſulibus decernebatur, qualis tum fuit Macedonia.

4. *Generi tui*) Piſonis Cæſar gener fuit: nam filiam ejus Calpurniam uxorem acceperat.

5. *Populi liberi*) Tulit C. Julius Cæſar Conſul cum Bibulo anno urbis conditæ 693. ut Achaia, Theſſalia, cuncta Græcia liberæ eſſent, neque Magiſtratibus populi Romani jus dicere liceret.

Ib. *Lege autem ea*) Tulit legem Clodius Tribunus plebis, ut Gabinio Syria, Babylon, Perſæ: Piſoni Macedonia, Achaia, Theſſalia, Græcia, omniſque Bœotia Proconſulari imperio mandaretur; iiſque cum exercitu in eas provincias ituris pecunia ex ærario attribueretur.

10. *Imperio*) Imperium jus fuit habendi exercitum, gerendi bellum, & totam rem bellicam adminiſtrandi, ut teſtatur Sigonius lib. 2. de antiquo jure provinc. cap. 6.

12. *Non neces ſociorum*) Rabocentum principem Bellicæ gentis, trecentis talentis Piſo Regi Cotto cum aliis legatis venditum ſecuri percuſſit. de hoc inferius.

13. *Cædem hoſpitum*) Platorem ſuum hoſpitem apertis venis mori imperavit.

16. *Imperatoris*) Piſonem ironice imperatorem nominat.

19. *Barbarorum gentes attingunt*) Macedoniam à Septentrione Thraces finitimam habent, qui teſte Herodoto poſt Indos numeroſiſſimi ſunt populi, & Thucydide longe cædibus omnium deditiſſimi.

20. *Qui gladiorum atque pilorum*) Vult indicare, quod Macedonia, ab eo tempore, quo in eam Romani imperatores miſſi ſunt, non aliis limitibus, quam eorum armis circumſcripta fuit.

Ib. *Pilorum*) Pilum genus quoddam armorum fuit quod ut haſtile, ad medium uſque quadratum erat, & quod ferro quadrato præfigebatur. Vide Lipſ. lib. de Milit. Rom.

ex

ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui [a] incolumis fuerit, quin triumpharit. eſt hoc novum: multo illud magis. appellatus eſt hic vulturius, illius provinciæ (ſi diis placet) imperator. ne tum quidem, Paulle noſter, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? miſi, inquit. quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? nihil enim mea jam refert, utrum tu, conſcientia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil unquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim te videri nullo pudore fuiſſe, in literis mittendis, an amicos tuos plus habuiſſe & pudoris, & conſilii, quam aut te videri pudentiorem fuiſſe, quam ſoles, aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum. Quod ſi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum [b] tibi curiam præcluſiſſes; quid tandem erat actum, aut geſtum in illa provincia, de quo ad ſenatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amiſſio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theſſalonicæ? an obſeſſio militaris viæ? an exercitus noſtri interitus, ferro, fame, frigore, peſtilentia? Tu vero, qui ad ſenatum nihil ſcripſeris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, ſic in provincia paullo tamen quam ille demiſſior. nam ille gurges, atque heluo natus abdomini ſuo, non laudi, atque gloriæ, cum equites Rom. in provincia, cum publicanos nobiſcum & voluntate & dignitate conjunctos, omneis fortunis, multos fama, vitaque privaſſet; cum egiſſet aliud nihil illo exercitu,

[a] *indemnatus.* [b] *alienaſſes à te Senatum.*

23. *Vulturius*) Vulturium Cicero Piſonem invidioſo vocabulo nominat, quaſi rapacem, & illius provinciæ direptorem, ſumpta à vulture metaphora ave rapaciſſima.

Ib. *Si diis placet*) Ironia.

24. *Paulle noſter*) L. Paulus de Macedonia triumphavit iterum Conſul anno urbis conditæ 585. qui literas laureatas ſeu lauro involutas miſerat ad Senatum.

28. *Ad eum ordinem*) Ad Senatum.

29. *Tabulas abdiderint*) Mittebantur ad amicos literæ quas tum vel abdebant, ſi ita viſum eſſet, aut perferebant ad Senatum, ubi legebantur.

30. *Atque haud ſcio, an malim*) Sic hujus orationis ſenſus dilemmate explicatur. literæ tuæ vel ſunt miſſæ, vel non miſſæ: ſi miſſæ ſunt, multos eas damnaviſſe oportuit: ſi non ſunt miſſæ, in cauſa fuit ſcelerum tuorum conſcientia. Ejuſdem igitur ſceleris eſt, aut impudentem te in literis mittendis fuiſſe, aut pudentem in ſupprimendis.

39. *Theſſalonicæ*) Vide orat. de provinciis conſ.

43. *Natus abdomini ſuo*) Nati abdomini dicuntur, qui voluptatibus irretiti ſeſe in omnem libidinem effundunt.

44. *Publicanos*) Publicani dicebantur qui præſenti pecunia vectigalia populi Rom. à Cenſoribus redimebant ut poſtea ſuis commodis ſervirent. Hi erant ex equeſtri ordine. vid orat. pro lege Manil. parag. ii. not. ad l. 5.

Ib. *Nobiſcum & voluntate & dignitate conjunctos*) Cicero Conſul Publicanos, qui omnes ex equitibus aſſumebantur, cum Senatoribus diſſentientes conciliavit.

niſi

nisi ut urbeis depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim ille non audeat?) à senatu supplicationem per literas postulare. O dii immortales! tune etiam, atque adeo, vos geminæ voragines, scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem: vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis? An ego, si te, & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famæ? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi: nunquam te in tot flagitia ingurgitasses: verùm audis in præsepibus, audis in stupris, audis in cibo & vino, sed dicunt ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem etiam si in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seseque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. quæ est igitur pœna? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti: susceptæ fraus, impedita & oppressa mens conscientiâ, bonorum odium, nota inusta à senatu, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus: nec C. Marius quem Italia servata ab illo,

48. *Supplicationem*) Id est preces publicas, quæ in ejus gratiam diis immortalibus fierent, quasi rem bene gessisset.

52. *Municipiorum*) Municipia ea hominum genera dicuntur, qui cum Romam venissent neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Rom. præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo.

60. *Voluptarii Græci*] Intelligit Philosophos illos, aut certe Epicureos, qui summum bonum in voluptate ponebant.

62. *In præsepibus*] Per præsepia hic intelligit lupanaria & popinas, ubi porcorum instar voluptuosi homines obscenis se vitiis immergunt.

64. *Phalaridis tauro*] Phalaris Agrigentinorum tyrannus, in Tauro æneo, quem ei Perillus quidam ædificaverat, novo supplicii genere fontes concremabat.

69. *Suscepta fraus*] Suscipere fraudem, est scelus animo concipere, quod dignum pœna sit.

70. *Nota inusta*] Inusta nota dicitur, quæ infamiam notat.

71. *M. Regulus*] M. Regulus captus à Pœnis, legatus de permutandis captivis Romam missus, data fide, ut si non impetrasset, rediret, permutationem illam in senatu dissuasit, & invitis liberis & uxore, reversus, à Carthaginensibus in muscipulam aculeis undequaque munitam conjectus est. Vide Cic. paradoxa.

73. *C. Marius*] Septies consul fuit Marius, magnis motibus sæpe rempublicam liberavit, ac demum, ut Syllæ victoris sævitiam evitaret, mortem sibi properavit.

demer-

demersum in Minturnensium paludibus; Africa devicta ab eodem, expulsum & naufragum vidit. fortunæ enim ista tela sunt, non cul- pæ: supplicium autem est pœna peccati. neque verò ego si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audierunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista exsecratio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientum moventis: *Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis, Evisce- ratus latere penderes* (ut ait ille) *saxa spargens tabo, Sanie & san- guine atro.*

VIII. Non ferrem omnino molestè, si ita accidisset: sed id ta- men [a] esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloriâ militari, periit in mari: qui tamen ob vir- tutem gloriâ & laude vivit. in fortuna quadam est illa mors, non pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? esse duos duces in provinciis populi Rom. ha- bere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse in- firmatum conscientia scelerum, & fraudum suarum, ut ex ea pro- vincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus L. Torquatus, magnis rebus gestis, me rese- rente, absens imperator est appellatus. unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus: ab al- tero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales!

[a] *posset accidere* omnibus *hominibus.*

74. *Demersum*] Cum Syllam Marius fugeret, delituit in Minturnensium pa- ludibus, ut mortem evitaret.

Ib. *Africa*] Cum trajecisset in Afri- cam Marius, pauperem vitam in tu- gurio ruinarum Carthaginensium to- leravit.

79. *Thyestea*] Thyestes Pelopis filius fuit.

Ib. *Poetæ*] Ennius hæc carmina con- scripsit.

2. *M. Marcellus*] Marcellus ille ne- pos ejus fuit, qui bello Punico secundo Syracusas vicit, & quinque consulatus adeptus est. Hic autem Marcellus nau- fragio ad ipsam Africam periit, paulò ante cœptum bellum Punicum tertium.

5. *Quæ saxa*] Homines liberi, qui aliquo insigni crimine rei habebantur, e saxo Tarpeio dejiciebantur.

6. *Quæ cruces*] Servi rei in crucem agebantur.

Ib. *Duos duces*] Gabinium & Piso- nem.

11. *Me referente*] Cum Consul erat Cicero, retulit ad senatum, ut Impe- ratoris nomine Torquatus ille ornare- tur, quo jam fuerat ab exercitu de- coratus.

12. *Cn. Dolabellæ*] Cn. Dolabel- la dicitur à Gellio Asiæ proconsul fuisse.

13. *C. Curionis*] C. Curio filius fuit Curionis tribuni pleb. Is semper Cæ- saris partes secutus est, vir luxu & au- dacia singulari.

Ib. *M. Luculli*] M. Lucullus de Macedonia triumphavit.

Ib. *Justissimos triumphos*] Ut justus triumphus haberetur, requisitum fuit, ut 1. rem suis auspiciis in provincia gessissent: 2. ut auctum esset imperi- um, non recuperatum: 3. ut saltem quinque hostium millia fusa essent: 4. ut de hostibus, non de civibus esset relata victoria.

14. *Ab altero*] Gabinio.

idne

idne ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo unquam ignominia notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum, hujus unius literis nuntiantibus non crederet, poſtulantibus denegaret? His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de teterrimis hoſtibus: quod vos equites Rom. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modo ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat. Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum. plura etiam acciderunt, quam vellem. nam ut amitteretis exercitum, nunquam, mehercule, optavi. illud etiam accidit præter optatum meum, ſed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem, furorem & inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis. atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has eſſe in impios & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, P. C. ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: ſua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem, qui ſis auſus primùm facere (nam id eſt [b] caput,) deinde paullo antè, Torquato, graviſſimo & ſanctiſſimo viro [c] premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitus: ſit hoc infelicitatis tuæ: dimittendi verò exercitus quam potes afferre cauſſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatuſconſultum? quod jus? quod exemplum? quid eſt aliud furere, niſi non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? cruentare corpus ſuum leve eſt, major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ

[b] *præcipuum.* [c] *urgente.*

19. *Et numero dierum*] Indictæ ſunt primò ſupplicationes ad deorum pulvinaria per unum diem, deinde per duos, 3. per tres, quatuor, quinque, & plures etiam, quin & per quinquaginta.

1b. *Hujus unius*] Gabinii.

38. *Oreſte*] Oreſtes Agamemnonis & Clytemneſtræ filius fuit. Is matrem interfecit, & in pœnam ſceleris furiis agitatus eſt.

39. *Athamante*] Athamas Rex Thebanorum fuit, qui duos filios ex Nephele uxore ſuſcepit, quos accuſationibus novercæ oppreſſos abire compulit. hinc irata Juno Furias in Athamantem immiſit.

1b. *Primùm facere*] Primò Piſo dimiſit exercitum; & ſine ullo milite provinciam ſuam Macedoniam reliquit.

47. *Cruentare*] Oſtendit quod cruentare corpus ſuum furioſi quidem hominis ſit, ſed furioſi magis in ſuam famam, quàm in corpus ſævire.

vul-

vulneratio. si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu reipublicæ, custodiam provinciæ, injussu populi senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in his locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes, ad hunc Tusculani montem exstruendum, cum jam egeret, cum illa ejus intermissa & intolerabilis ædificatio constitisset: seipsum, fasceis suos, exercitum populi Romani, numen, [d] interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii regi Ægyptio vendidit. cum fineis provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit. exercitum eduxit ex Syria. quî licuit extra provinciam? tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. quid hoc turpius? in Ægyptum venit: [e] signa contulit cum Alexandrinis. quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? cepit Alexandriam. quid aliud exspectamus à furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat? hic si mentis esset [f] suæ, nisi pœnas patriæ, diisque immortalibus eas quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniâ penderet; ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere,

[d] *prohibitionem.* [e] *dimicavit.* [f] *compos mentis.*

49. *Familiam dimisisses*] Intelligit servos, & argumento a minori utitur: nam si furor est servos suos, longe major est, totam exercitum dimittere.

50. *Constringendum*] Ait quòd Pisonis bonis à prætore interdicendum esset, & illi constituendus curator ex amicorum sententia

52. *Ecce tibi alter*] Jam aggreditur Gabinium, qui alio furoris genere correptus videtur, pecuniis profundendis ad suas libidines satiandas.

53. *Fortunis publicanorum*] Vide orat. de provinc. Consularibus, non longè ab initio.

54. *Partim ejus prædæ*] Significat eas pecunias partim in libidinibus consumpsisse, &c. sæpe autem *partim* cum genitivo ponitur.

57. *Ad hunc Tusculani montem*] Gabinius extruxit villam tam excelsam in Tusculano agro, ut monti potius alteri, quàm villæ similis videretur.

59 *Numen, interdictumque deorum*] In Sibyllinis oraculis scriptum erat, ne unquam ad Regem Ægypti exercitus subsidii causâ mitteretur. Luc. lib. 8.

60. *Responsa sacerdotum*] Illos sacerdotes, seu Aruspices intelligere hic videtur Cicero, qui ea de re juxta oraculi responsum consulti sunt.

61. *Regi Ægyptio*] Ptolemæus pulsus à suis, Romam contra suos auxilium à senatu populoque Romano petiturus venerat; quod cum non obtinuisset, Gabinium corrupit pecuniâ, à quo in regnum restitutus est.

64. *Quî licuit extra provinciam*] Non fas erat proconsulibus esse extra suas provincias.

65. *Mercenarium*] Ab eo Rege Ptolemæo pecuniâ corruptus fuerat, ut ei opem contra Alexandrinos ferret.

67. *Aut hic ordo*] Penes senatum fuit belli suscipiendi authoritas.

in

in regnum injussu populi aut senatus accedere? quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis planissimè vetant. sed hæc omitto: ille si non acerrimè fureret, & auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum & auctoritate senatûs, & sorte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum ascíscere, cum, etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent?

[a] *auderet sumere sibi provinciam quam Lentulus, &c.*

73. *In regnum*] In externum regnum sine potestate senatûs ire non potuit.

74. *Lex Cornelia majestatis*] Tulit legem Cornelius Sylla, ne qui cum imperio provincias obtinerent, populi senatusve injussu exercitum de provincia deportarent, bellumve suâ sponte gererent.

Ib. *Julia de pecuniis*] Caius Julius Cæsar tulit, ne cui, qui in provincia cum potestate imperiove esset, pecuniam capere, conciliare liceret: extra quàm, si ad templum, monimentumque capiat.

76. *Lentulus*] Lentulus Spinther in sortitione provinciam Ciliciam obtinuit quâ obtentâ, à senatu jussus est reducere Ptolemæum in Ægyptum, quæ Ciliciæ erat proxima.

78. *Sine ulla dubitatione deposuisset*] Cum Lentulus ille intellexit, vetari Sybillinis oraculis, ne Rex Ægyptius in regnum à Romanis restitueretur, hoc munus recusavit.

De reditu Ciceronis & Pisonis.

IX. Sed quoniam fortunarum [a] contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen, [b] os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderit, neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid

[a] *comparationem.* [b] *impudentiam.*

4. *Brundisio*] Brundisium urbs est Calabriæ, ad mare Adriaticum sita, via Appia eo usque perducta, & portu celebris, unde in Græciam olim Romani frequentissimè trajiciebant.

6. *Municipium*] Municipium id hominum genus dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Rom. essent; participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum unà cum Romanis civibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo.

Ib. *Præfectura*] Præfecturæ oppida dicebantur quorum incolæ cives Romani erant: hoc tamen à municipiis differebant, quòd non suis legibus utebantur, nec ullos è suo corpore Magistratus, ut Coloni, creare poterant; sed à Magistratibus qui Romam quotannis mittebantur, Romanis legibus regebantur. ii Magistratus Præfecti dicebantur, unde nomen præfecturæ.

Ib. *Colonia*] Colonia oppidum fuit, quo populus Romanus cives suos ad incolendum deduxit.

con-

onturſum ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis? quid os dies, qui, quaſi deorum immortalium feſti, atque ſollemnes, int apud omneis adventu meo, redituque celebrati? unus ille dies nihi quidem immortalitatis inſtar fuit, cùm in patriam redii, cùm enatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum: cum nihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis ad complectendum conervatorem ſuum progredi viſa eſt. quæ me ita accepit, ut non modo mnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis ortunæ ac loci: ſed etiam mœnia ipſa viderentur, & tecta urbis, c templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua u me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conules, patres conſcripti collocaverunt: mihique (quod ante me nemini) pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt. Habes reditum meum, confer nunc viciſſim tuum: quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud priſtinum tuum retuliſti: qui primum qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis cit? quos tu mæandros, dum omneis ſolitudines perſequeris, quæ diverticula flexioneſque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis micus invitavit? quis hoſpes aſpexit? non-ne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipſam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calphurniæ, ſed Calventiæ, neque hujus urbis, ed Placentini municipii: neque paterni generis, ſed braccatæ cogationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam houm, aut civium cæterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? ecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis onſiliis quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit, ad conſerandam rempublicam dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non onge à porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narraret. Scio i-

13. *Senatum egreſſum*] Obviam triumphantibus veniebat Senatus.

20. *Quod ante me nemini*] Diruta Ciceronis domus, combuſta, ac conſecrata, publicis ſumptibus ædificata eſt.

24 *Laureatis tuis lictoribus*] Cum quis dux exercitûs victoriam retulerat, ſuffragio militum ei faſces laurea involuti à lictoribus præferebantur.

25. *Quos tu Mæandros*] Id eſt flexus, qui Mæandri à fluvio Mæandro flexuoſi dicti ſunt.

31. *Calphurniæ*] Calphurnii, licet plebeii, à Calpo Numæ Pompilii filio, originem deducebant. Ex ea familia multi Conſules extitêre.

Ib. *Calventiæ*] Ab illa familia ex paterno genere traxit originem Piſo. maternus enim ejus avus Calventius fuit præco Placentinus, ut dicet infra.

32. *Placentini municipii*] Placentia urbs in Gallia togata ad Padum. Placentini cum prius in coloniam deducti eſſent, jus municipii conſecuti ſunt.

Ib. *Braccatæ*] Braccata dicta eſt Gallia, quòd braccis uterentur Galli.

35. *L. Flaccus*] Is indignus erat, qui Piſoni legatus eſſet, quia vir erat fortis & ſapiens: & deprehendendis Allobrogum legatis, qui conjuratorum literas deferebant, Ciceroni Conſuli adfuit.

38. *Errantem*] Quærebat Piſo vias ignotas & diverticula, ut in urbem ſilentio ingreſſus videretur.

tem virum fortem in primis, belli, ac rei militaris peritum, famili-
40 arem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperato
appellatus eras, cum longe abfuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe o
tioſum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint
cui dico veniſſe pene neminem, ne de officioſiſſima quidem natione
candidatorum, cùm [c] vulgo eſſent & illo ipſo, & muleis antè dic-
45 bus admoniti & rogati. togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt
quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, & catervam imperatori ſuo
novam præbuerunt. ſic iſte à tanto exercitu, tanta provincia, tri-
ennio poſt Macedonicus imperator in urbem ſe intulit, ut nullius ne-
gotiatoris obſcuriſſimi reditus unquam fuerit deſertior. in quo me
50 tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit. cum ego
Cælimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilina
introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi verò id aut ego
ſcire debuerim, aut veſtrûm quiſquam audierit, aut ad rem pertinet,
qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quæ porta Macedoni-
55 cis ſemper proconſulibus ante te patuit. tu inventus es, qui conſulari
imperio præditus ex Macedonia non triumphares.

X. At audiſtis, P. conſcripti, philoſophi vocem. negavit ſe tri-
umphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus! ô peſtis! ô labes! cum
exſtinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addice-
bas tribuno pleb. conſulatum tuum, rempub. evertebas, prodebas

[c] *paſſim.*

40. *Quorum tu legatorum*] Refundit victoriam, ob quam Piſo Imperator ſalutatus eſt, in Flaccum, & Q. Marcium ſuos legatos. hic autem Marcius inimicorum invidiâ à triumpho prohibitus eſt.

41. *Domi fuiſſe otioſum*] Cum advenit in urbem Piſo, ejus legatus Marcius, qui prius advenerat, ne quidem honoris causâ ei venit obvius: ita ſuum proconſulem contemnebat.

43. *Officioſiſſima natione candidatorum*] Candidati dicebantur qui ad dignitates aſpirabant, à toga candida ſic appellati, quòd ea induti, in campum honores petituri deſcenderent. eos porro appellat officioſos, quòd omni officiorum genere ſibi populum demereri conarentur.

45. *Togulæ lictoribus*] Ut videretur Piſo cum dignitate & comitatu in urbem ingredi, & ire ad Capitolium diis acturus gratias, juſſit ut ad urbis portam, depoſitis ſagulis, togulas aſſumerent, quaſi ex urbe ipſi obviam procederent, eum deducendi causâ.

46. *Sagula*] Sagum, ſive ſagulum, veſtis genus eſt brevius, quo milites & cives belli tempore induebantur.

47. *Triennio poſt*] Per tres annos Macedoniam provinciam Proconſul tenuit.

51. *Cælimontana*] Cælimontana porta urbis Romæ fuit, quam nonnulli volunt hodie Sancti Joannis appellari.

Ib. *Sponſione*] Sponſio ſumitur pro certatione pignorum, ni ita ſe res habeat, ut affirmat qui deponit. Volebat autem Piſo certare cum Cicerone ſe per Eſquilinam portam tranſiviſſe, non per Cælimontanam, ut Cicero dixerat; in quo ridet hominis ſtupiditatem.

Ib. *Eſquilina*] Eſquilina fuit porta urbis Romæ, quæ à Procopio *Prænestina* dicitur, hodie Sancti Laurentii.

54. *Triumphali*] Porta triumphalis dicebatur, qua tranſibant ſoli qui in urbem triumphantes ingrediebantur.

4. *Tribuno plebis*] Clodio.

capu

caput, & ſalutem meam una mercede provinciæ: ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere atque celare cupiditatem ſuam. hoc modò D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quod ſi te ſenatus, ſi populus Romanus, aut non appetentem, aut etiam recuſantem, bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet: tamen erat anguſti animi atque demiſſi, juſti triumphi honorem atque dignitatem contemnere. nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem, & omneis umbras etiam falſæ gloriæ conſectari: ſic levis eſt animi, lucem, ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Cum verò, non modò non poſtulante atque cogente, ſed invito atque oppreſſo ſenatu, non modò nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit everſæ per te, & perditæ civitatis: cumque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio exſtiterit, ut ſi totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, traderetur: cum exhauriebas ærarium, cum orbabas Italiam juventute, cum mare vaſtiſſimum hieme tranſibas, ſi triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, niſi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non [a] eſt integrum Cn. Pompeio conſilio jam uti tuo. erravit enim. non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui: quid eſt quod confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à ſenatu? P. Servili, Q. Metelle,

[a] *non licet.*

9. *D. Silanus*] Poſt Ciceronem ille Silanus conſulatum geſſit anno urbis 691. & miſſus eſt cum exercitu contra Hiſpanos, qui tumultus excitabant; à quo devicti ſunt.

Ib. *Collega*] Antonius.

20. *Ferente ſuffragium libero*] Oratorie id dicit, nam paucos dicit legi Curiatæ ferendæ præter ſervos & mancipia interfuiſſe.

Ib. *Manupretium*] Manupretium dicitur, inquit Aſconius, ubi non tam materiæ ratio, quam manûs atque artis ducitur. utitur autem hac voce in contemptum Piſonis.

22. *Latronibus*] Piſoni & Gabinio, cæteriſque Clodii aſſeclis.

29. *Ter jam homo ſtultus triumphavit*] De tribus orbis partibus Pompeius triumphavit.

Ib. *Craſſe*] M. Craſſus bellum Spartacum confecit. unde Plutarchus ſcribit, fas ei fuiſſe ovantem in urbem introire, quaſi indignum eſſet de ſervis triumphare.

30. *Illam lauream*] Cum ei pernifſum fuiſſet à ſenatu myrto tantum redimitum introire, inſolenter hanc coronam repudiavit, obtinuitque à ſenatu, ut laureâ coronatus incederet. Vide Plin. lib. 15.

31. *Servili*] Servilius de Iſauris ex Cilicia triumphavit, unde Iſaurici nomen obtinuit.

Ib. *Metelle*] Metellus de Cretis triumphavit; unde Creticus appellatus eſt.

C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in iſtum errorem induceremini? C. ipſi Pontinio, neceſſario meo, jam non eſt integrum: religionibus enim ſuſceptis, impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paullum, ruſticum Marium, nullius conſilii patres iſtorum amborum conſulum, qui triumpharint. Sed quoniàm præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic [b] homulus ex argilla, & luto fictus, Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ clariſſimo & ſummo imperatori, genero ſuo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate juſti & magni triumphi: non didicit eadem iſta, quæ tu. mitte ad eum [c] libellum. & ſi jam ipſe coram [d] congredi poteris, meditare quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas. valebis apud hominem [e] volitantem gloriæ cupiditate vir moderatus & conſtans, apud indoctum eruditus, apud generum ſocer. dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus, politus è ſchola: Quid eſt, Cæſar, quod te ſupplicationes toties decretæ tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui (ut noſter ille

[b] *homuncio.* [c] *literas.* [d] *venire.* [e] *abreptum.*

32. *C. Curio*] De Macedonia triumphavit.

Ib. *Africane*] De hoc Africano non conſtat. ſuſpicatur Abrahamus ſocerum fuiſſe Pompeii. cum enim hic agat de triumphalibus viris, qui viverent, non eſt credibile de illis antiquis Africanis loqui.

33. *Ipſi Pontinio*] Pontinius ille Prætor fuit Cicerone Conſule miſſus in Allobroges, quos ſuperavit.

35. *Camillos.*] M. Furius Camillus quater triumphavit; 1. de Veientibus, 2. de Gallis, 3. de Volſcis, Æquis, Etruſcis, 4. de Gallis Senonibus.

Ib. *Curios*] Curius Dentatus quater triumphum duxit, de Samnitibus, deinde de Sabinis, iterum de Samnitibus, tandem de Rege Pyrrho.

Ib. *Fabricios*] Bis; 1. de Etruſcis & Gallis, 2. de Lucanis, Brutis, Tarentinis & Samnitibus.

Ib. *Calatinos*] M. Attilius Calatinus primo bello Punico de Sicilia triumphavit.

36 *Scipiones*] Ex illa familia ſeptem triumpharunt.

Ib. *Marcellos*] M. Claudius Marcellus quater, ſemel de Gallis, ter de Syracuſanis.

Ib. *Maximos*] Q. Fabius Maximus Verrucoſus de Liguribus, Æmilius Paulus bis de Liguribus, & de Macedonia & Rege Perſeo.

Ib. *Ruſticum Marium*] Ruſticum appellat, quia rure inter agricolas juventutem egerat. Hic tamen triumphavit bis de Numidis, & rege Jugurtha, & Cimbris, Teutonibus.

37. *Iſtorum amborum*] Ambo illi ſunt Pompeius Magnus & Craſſus, quibus Coſſ. habita eſt hæc oratio. Pater Pompeii de Picentibus, pater Craſſi de Luſitanis triumphavit.

39. *Ex argilla & luto*] Appellat Piſonem hominem ex argilla & luto fictum, propter ejus ſordes, & voluptatum turpitudinem.

40. *Genero ſuo*] Gener Piſonis fuit Julius Cæſar.

42. *Mitte ad eum*] Tunc erat in Gallia Cæſar.

49. *Tot dierum*] Quindecim dierum ſupplicationes illi decretæ fuerant.

divi-

divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis: tibi enim & esse, & fuisse deos videbis iratos. vertes te ad alteram scholam: dis-
seres de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus, nihil est quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis. quin tu me vides, qui ex qua provincia T. Flamininus, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Cælimontanam sitiens pervenerim? quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum [f] ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. [g] nummus interea

[f] *biduo ante adventum meum.* [g] *pecunia.*

51. *Divinus Epicurus*] Epicurus Deus ab antiquis habitus est, ut testatur Lucretius lib. 5. de nat. rerum, & Plin. lib. 35. cap. 2.

Ib. *Neque propitii cuiquam*] Censebat Epicurus Deos humanas res non curare, ideoque neque iratos, neque propitios esse hominibus.

53. *Ad alteram scholam*] Id est ad eam, quæ omnia ad voluptatem corporis refert.

54. *Iste currus*] Vehebantur curru triumphantes, & illo quidem eburneo, vel ex aliqua alia pretiosa materia, & in curris speciem effornato, ut à Zonara libro secundo scriptum est.

Ib. *Quid vincti ante currum duces*] Ducebantur ante currum vincti hostium duces ad triumphi pompam. Verum ubi triumphator flectere in Capitolium incipiebat, more plane crudeli & barbaro, abripiebantur illi in carcerem, ubi securi feriebantur. Vide Zonar. lib. 1.

55. *Simulacra oppidorum*] Lignea illa, vel eburnea, vel etiam argentea captarum urbium in triumpho præferebantur.

Ib. *Quid aurum? quid argentum*] Ferebatur tum aurum collectum ex manubiis, tum coronarium, tum aureæ coronæ, vel argenteæ, quæ cum legatis in præmium victoriæ à variis civitatibus missæ fuerant.

56. *Quid legati in equis & tribuni*] Honestabant illi triumphi pompam.

Ib. *Quid clamor militum*] His vulgo vocibus utebantur milites, *Io triumphe.* juxta illud Ovid. 4. Trist. eleg. 2. *Ioque, miles io, magna voce, triumphe, canet.* refert tamen in Libycis Appianus, fas fuisse militibus, aliis imperatorem laudibus, aliis cavillis, aliis vituperiis prosequi.

60. *Quin tu me vides*] Ridicule hic fingit à Pisone Cæsarem edoceri triumphorum contemptum.

61. *T. Flamininus*] T. Quinctius Flamininus ex Macedonia, & Philippo rege triumphavit anno urbis 559.

Ib. *L. Paullus*] L. Paullus de Macedonia & rege Perse triumphavit anno urbis 586.

Ib. *Q. Metellus*] Q. ille Metellus Macedonicus dictus est à devicta Macedonia anno 607

Ib. *T. Didius*] T. Didius è Macedonia Thraces expulit.

63. *Conculcarim*] Lauream illam quam obtinuerat à militibus appellatus imperator contempto triumpho abjecit, neque deferre voluit ad Capitolium, more triumphantium, ut eam in sinu Jovis deponeret.

mihi, Cæsar, neglectis triumphalibus [h] ferculis domi manet, & manebit. rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognoris, intelliges nemini plus, quam mihi literas profuisse: ita enim sunt perscriptæ [i] scite, & literate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse caput finistra manu perfricans, commurmuratus sit. Ratio quidem hercle apparet, argentum [i] οὐχᾷ. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam ascendentem in currum possis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo dignum esse videatur. L. Crassus homo sapientissimus nostræ civitatis, speculis prope scrutatus est Alpeis: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus C. Cotta, nullo certo hoste flagravit. eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longe dixisti abhorrere. qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent: tu tantis nationibus subactis,

[h] *ornamentis.* [i] *callide.* [i] *periit.*

69. *Tua lex jubebat*] Tulit legem Julius Cæsar Consul cum Bibulo, ut duabus in civitatibus provinciæ suæ Magistratus decedentes rationes suas relinquerent. Easdemque totidem verbis ad ærarium referrent.

73. *Perscriptis rationibus*] Id est qui eas descripsit, ut secundum consuetudinem in ærario servarentur.

78. *Mediolanensi præcone*] Mediolanum caput Insubriæ fuit, in qua fuit Placentia ex qua avus maternus ejus fuit. Unde nobiliorem civitatem ipsius regionis sumit pro minus nobili, ut ironice eum extollat.

79. *L. Crassus*] L. Crassus collegam habuit Q. Scævolam Pontificem: qui cum animadvertisset Crasso, propter summam ejus in Repub. potentiam ac dignitatem, Senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit Reipub. magis, quam collegæ habere rationem: ac, ne fieret Senatusconsultum, intercessit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam viri boni delinquebant, deposuerat, ne sumptui esset ærario. Ita Ascon. Pedian.

82. *C. Cotta*] Cotta orator fuit, de quo Cicero sæpe in libris de Orat. qui decreto sibi triumpho, ante diem triumphi mortuus est, cum cicatrix illius vulneris, quod ante plures annos in prælio acceperat, rescisa est repente.

84. *M. Pisonis*] Pupius Piso eisdem temporibus quibus Cicero vixit, sed tamen eo senior, ad quem pater Ciceronem puerum deducebat, quod in eo & antiquæ vitæ similitudo, & multæ erant literæ. Proconsul triumphavit de Hispanis, Q. Hortensio & Q. Metello Cretico Coss.

89. *Idiotæ*] Homines omni Philosophiæ cognitione destituti, *idiotæ* dicuntur. ita Lucilius.

91. *Tu tantis nationibus*] Ironia.

tantis

tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. neque vero contempsisti, licet Themista sapientior, si os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti. Jam vides, (quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem) & digressum meum, & absentiam, & reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. 95

94. *Themista*] Themista mulier fuit studio Philosophiæ nobilis, quam Lactantius citat de falsa sapientia 3. cap. 25. Lipsius lib. 1. variarum lect. cap. 18. reponit, *Themis*, quam deam putabant esse, quæ docebat petere, id quod fas esset, & quod liceret. jocatur enim Cicero Pisonem, qui triumphum scelerum suorum conscientiâ ab irato Senatu petere ausus non erat, & ipsa Themi sapientiorem fuisse dicit, ac longe melius providisse quid expediret sibi petere aut non petere, quàm Dea illa ipsa, quæ mentem hominibus dat justa & æqua petendi, suadere potuisset. acute enim Piso, quoniam neque triumphum meruisset, & si maxime meruisset, repulsam tamen à Senatu accepturum se certo providebat, omnino petere triumphum destitit, ut videretur eum potius consequi noluisse, quam non potuisse.

ALTERA PARS INSECTATIONIS.

De privatis flagitiis.

Hæc pars tres continet alias partes, quorum prima vitam Pisonis privatam seu domesticam continet. Secunda confutationem, quod objiciebatur à Pisone Ciceroni quod versus Pompeium & Cæsarem offendisset. Tertia enumerationem scelerum, quæ Piso in provinciæ administratione commisit.

XI. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac desperatissimo antelaturus? Age, senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem & perditorem non modo dignitatis & auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus, L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cujus idem tu superbissime decreta, & preces repudiasti. [a] Fac hujus

[a] *Experire tantum odium.*

2. *Celebritatem domesticam*] Clientes frequentes aderant mane apud magnates, ut patronos suos salutarent.

1b. *Operam forensem*] Vel ipsi viri potentissimi civitatis defendere in judicio cives gloriæ ducebant.

8. *L. Ælius*] L. Ælius Lamia Pisone Consule relegatus est. Equestris ordinis princeps tuit. de eo dictum est in orat. pro Sext.

11. *Et preces repudiasti*] Repudiavit preces totius Italiæ, quæ pro Ciceronis salute Pisoni & Gabinio Coss. factæ sunt.

odii tanti, ac tam universi periculum, si audes. instant post homi-
num memoriam apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non
modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac pos-
sint, possum ullo pacto suspicari. [b] da te populo, committe ludis
sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id qui-
dem est curare Philosophi. manus tibi ne afferantur, times. dolore e-
nim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpi-
tudo, verba sunt atque ineptiæ. sed de hoc non dubito. nam non au-
debit accedere ad ludos. convivium publicum non dignitatis caussa
inibit (nisi forte, ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis coe-
net,) sed plane animi sui caussa. ludos nobis idiotis relinquet. soli
enim in disputationibus suis oculorum & aurium delectationi, abdo-
minis voluptates anteferre. nam quod vobis iste tantummodo im-
probus. crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sor-
didus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidio-
sus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse
luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius. luxu-
riam autem in isto nolite hanc cogitare. est enim quædam, quan-
quam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dig-
nior. nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (lau-
dabo inimicum;) ne magnopere quidem quidquam, præter libidi-
nes, sumptuosum: toreuma nullum: maximi calices; & hi, ne con-

[b] *offer.*

13. *Magnificentissimi ludi*] Spectacula intelligit quæ data sunt à Pompeio cum constructum est ab eo Theatrum. De his agit epistola 1. lib. 7. ad Marium.

16. *Sibilum metuis*] Quos populus oderat, venientes ad ludos sibilis excipiebat: contra vero sibi gratis applaudebat.

Ib. *Vestræ scholæ*] Epicurei, quorum sectabatur Piso doctrinam, dedecus contemnebant. Quare non est quod infamia notari timeat in ludis.

Ib. *Ne acclametur*] Timebat Piso ne sibi acclameretur faultis apprecationibus. Sic enim viri populo grati vulgo excipiebantur, ut epist. 29. Seneca refert.

17. *Dolor est malum*] Sententiam profert Epicureorum, de qua fusius in Tuscul. Quæst. agit.

20. *Convivium publicum*] Indicat illud convivium, quod à Pompeio in celebratione ludorum illorum datum est.

21. *Cum amoribus suis*] Vocat Clodium amores suos, quia pari libidinum, & voluptatis fœdissimæ desiderio tenebantur. amant vero pares esse cum paribus.

23. *Abdominis voluptates*] Fœdissimas omnium tum gulæ, tum luxuriæ voluptates intelligit.

25. *Furunculus*] Furunculus dicitur qui occulte furatur, qualis erat antequam provinciam obtinuisset.

Ib. *Rapax*] Rapax est apertus & publicus latro, qui provinciam suam latrociniis & rapinis diripuit.

33. *Toreuma*] Toreumatis nomine vas quodlibet intelligitur, quod artis elegantia exculptum est.

Ib. *Maximi calices*] Vasa plerumque fictilia, quibus tenuioris fortunæ homines utebantur, ut patet ex Martiali lib. 14. Epig. 110. *Vilia sutoris calicem monumenta, Vatini, accipe.*

tem-

temnere ſuos videatur, Placentini: exſtructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multa carne ſubrancida. ſervi ſordidati miniſtrant: nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum à propola, atque de cupa: Græci [c] ſtipati, quini in lectulis, ſæpe plures: ipſe ſolus: bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur: ubi galli cantum audivit, avum ſuum revixiſſe putat: menſam tolli jubet. Dicet aliquis: Unde tibi hæc nota ſunt? non, mehercule, contumeliæ cauſſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi eſſe ego iratus, ne ſi cuipiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam (ſic enim cognovi) humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe [d] ſecum. is cum iſtum adoleſcentem jam tum cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic, ut prorſus unà viveret, nec fere ab iſto unquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor. audiſtis profecto dici, philoſophos Epicureos omneis res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri. recte an [e] ſecus, nihil ad nos: aut ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. ſed tamen lubricum genus orationis adoleſcenti non acriter intelligenti eſt ſæpe præceps. Itaque admiſſarius iſte, ſimulatque

[c] *compreſſi.* [d] *ſolus.* [e] *male.*

34. *Placentini*] Ad contemptum Piſonis loquitur; quaſi materni generis memor vilioribus ejuſmodi calicibus uteretur. nam avus ejus maternus præco Placentinus fuit.

Ib. *Conchyliis, aut piſcibus*] Menſas ſuas Romani delicatiſſimis conchyliis, & piſcibus longius aſportatis ad faſtum extruebant. Unde Plinius lib. nat. Hiſt. 9. cap. 34. hanc luxuriam conchyliorum cenſoriis legibus authore M. Scauro fuiſſe prohibitam ſcribit.

35. *Carne ſubrancida*] Intellige carnem ſalitam, & jam putidam ad acuendam ſitim.

36. *Atrienſis*] Atrienſes ſive Atrarii illi ſervi dicuntur, quibus atrii cura commiſſa erat, quique venientes excipiebant, & ad dominum intromittebant.

Ib. *Piſtor*] Piſtor panem conficit.

37. *Propola*] Propola is eſt, qui mercatur à mercatoribus, quòd ſtatim vendit, Cic. 1. Off.

Ib. *De cupa*] Cupa vas vinarium eſt, in quo multa coquuntur, & deferuntur. Ulpianus lib 15.

38. *Quini in lectulis*] Reddit rationem quare compreſſi illi fuerint, quia vulgo in lectulis, tres tantum menſæ accumbebant, ut videre eſt apud Horatium lib. 2. Sat. ult.

39. *Dum de ſolio*] Feſtus ait *Solia* dici *alveos lavandi cauſa inſtitutos, quo ſinguli deſcendunt*, ſeu vaſa, in quo lavabantur ſedentes.

Ib. *Ubi Galli cantum audivit*] Ubi totam noctem traduxit Piſo in compotationibus, ut audit Galli cantum, tum meminit avi ſui materni Calventii Galli, qui præco fuit Placentinus, ſeu Mediolanenſis.

43. *Eſt quidam Græcus*] Aſconius Pedianus Philodemum Philoſophum Epicureum ſignificari arbitratur, cujus obſcœna fuerunt carmina.

46. *Jam tum*] In adoleſcentia ſua jam tum ſeveritatis quadam ſpecie, multa vitia contegebat Piſo.

47. *Appetitus*] Philodemum optabat Piſo habere vitæ comitem.

53. *Adoleſcenti*] Adoleſcentes non ſatis diſtinguunt, cum de voluptate, utrum de corporis, an animi agatur.

54. *Admiſſarius iſte*] Piſonem admiſſarium vocat, quia omni muliercularum impu-

latque audivit à philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil [f] expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omneis incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis à ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primo diſtinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur. iſte claudus (quomodo aiunt) pilam retinere: quod acceperat [g] teſtificari, tabulas obſignare velle, Epicurum [h] diſertum decernere: & tamen dictum opinor, ſe nullum bonum intelligere poſſe, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis, & valde venuſtus, nimis pugnax contra lenatorem populi Romani eſſe noluit. eſt autem hic, de quo loquor, non Philoſophia ſolum, ſed etiam literis, quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poëma porro facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri poſſit argutius. [i] in quo reprehendat eum licet, ſi qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, ſed ut Græcum, ut aſſentatorem, ut poëtam. devenit, aut potius incidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus atque advena, quo tam ſapiens & tanta civitas. revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus: & ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum de iſto quoque ſcripſit, ut omneis hominis libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum, conviviorumque genera, adulteria denique ejus delicatiſſimis verſibus expreſſerit: in quibus, ſi quis velit, poſſit iſtius tanquam in ſpeculo vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, niſi vererer ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & ſimul de ipſo, qui ſcripſit, detrahi nihil volo: qui, ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſe auſterior & gravior eſſe potuiſſet: ſed eum [l] caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit, philoſopho valde indignam. ſiquidem philoſophia, ut fertur,

[f] *examinavit.* [g] producere *teſtes.* [h] *diſtincte locutum.* [i] *ſi qui volet reprehendere eum, reprehendat leviter.* [l] *neceſſitas.*

impudicarum libidini ſe expoſuerat, ſumpta allegoria ab equo, qui fœturæ ſupplendæ caula in equarum armenta adducitur.

57. *Adhinniit*] Remanet in eadem allegoria.

59. *Iſte claudus*] Proverbium quod de illis dicitur, qui, quod acceperunt à præceptoribus, ſive illud doctum ſit, ſive indoctum, mordicus tenent.

60. *Retinere*] Supple incœpit.

Ib. *Tabulas obſignare velle*] Voluit ut præceptor ille ſcripto obſignaret, quod de voluptate protulerat.

65. *Quod fere cæteros*] Cicero loquens de Epicuro lib. de finibus, ait non ſatis iis artibus non modo politum fuiſſe, quas qui tenent, eruditi appellantur, ſed etiam deterruiſſe alios à ſtudiis.

69. *Græculum*] Græci male audiebant apud Romanos propter adulationem.

70. *Poetam*] Poëtæ aſſentationibus ſuis placere volunt, ideoque figmentis ſæpe veritatem diſſimulant.

74. *Ad iſtum de iſto ſcripſit*] Id eſt multa carmina de Piſone ſcripſit, ſed illa impudica, ut pote quibus ejus infamos libidines deſcribebantur.

76. *In quibus*] Verſibus ſcilicet.

79. *Ab hujus loci more*] In Senatu opor-

tur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

XII. Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cùm se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno & sordibus inquinavit: qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis:) Non illa tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. scripsisti enim versus, CEDANT ARMA TOGÆ. quid tum? hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc, nusquam, opinor, scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, VELITIS, JUBEATIS, UT, non quod Marcus Cicero versum fecerit, sed quod vindicarit. Verumtamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ? Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus: non dixi hanc togam, quæ sum amictus, nec arma, scutum & gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne & otii, toga: contra autem arma tumultus atque belli: more poetarum locutus, hoc intelligi volui, BELLUM AC TUMULTUM PACI ATQUE OTIO CONCESSURUM. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum, & agnoscet, neque te nihil sapere mirabitur. At in il-

oportet agere de rebus seriis, & gravioribus.

1. *Sed idem casus*] Id est eadem necessitas, quæ Philodemum impulit ad scribendas Pisonis libidines, iisdem eum flagitiis inquinavit.

3. *Pecudis*] Pisonem intelligit.

5. *Erat pene turpis*] Turpe est laudari à turpi viro, & honorificum à laude digno.

Ib. *Inquit*] Piso videlicet.

7. *Scripsisti enim versus*] Piso in sua oratione Ciceroni objecerat, quod versus de suo consulatu scripsisset, quibus offensus ei fuerat Pompeius.

Ib. *Cedant arma togæ*] Versus à Cicerone editus.

9. *Illo elogio*] Elogia, & tituli sepulcrorum, inscriptiones dicebantur.

10. *Velitis, jubeatis*] Formulam fingit Cicero, quâ à Pisone ejectus est in exilium.

11. *Sed quod vindicarit*] Non quòd scripserit Cicero versus, ejiciebatur à Pisone, sed quòd vindicarit rempublicam a conjuratione. eaque de causa a nefario consule igni & aqua interdicebatur.

12. *Aristarchum*] Aristarchus Grammaticus fuit, qui quos versus non probabat, Homericos non esse contendebat, eosque litura, vel stellula notabat.

Ib. *Phalarim*] Tyrannus Agrigentinorum fuit, qui æneo Tauro ignibus subjecto morte damnatos includebat, in quo ipse combustus est.

19. *Quod pacis est insigne*] Romani pacis tempore togis utebantur.

Ib. *Tumultus atque belli*] Supple, belli sunt insignia, & seditionum.

22. *Genus ipsum*] Nempe dicendi poeticè.

23. *At in altero*] In altera hujus carminis parte difficultatem reperire Pisonem significat.

lo altero, inquit, hæres, [a] CONCEDAT LAUREA LINGUÆ. Immo mehercule habeo tibi gratiam, hærerem enim, niſi tu me expediſſes. nam cum tu timidus ac tremens tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam è cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti: indicaſti non modo ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompeium inimicum mihi iſto verſu eſſe factum, ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi [b] pernicies eſſe quæſita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non [c] fuiſſe meum, quem, quantum potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus, primo, non-ne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quod ſi eſt [d] commotus, [e] ad perniciem-ne, non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet? tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris ampliſſimos viros ad tuum, & Gabinii ſcelus: neque id occulte. nam paulo ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem: non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem, quorum quidem (quis enim non intelligit quos dicas) quanquam non eſt una cauſſa omnium, tamen eſt omnium mihi

[a] *victoria cedat eloquentiæ.* [b] *infortunium comparatum.* [c] *me voluiſſe.* [d] *iratus.* [e] *tam crudelis fuiſſet, ut perderet propter verſum, non dicam amiciſſimum, non ita meritum de Repub. &c. ſed hominem.*

25. *Hærerem*] Fatetur Cicero ſe reperire in hoc carmine difficultatis aliquid, niſi eum ab ea liberaſſet Piſo.

26. *Ac tremens*] Timebat Piſo ne repetundarum accuſaretur propter furta ſua & rapinas in provincia.

27. *Lauream abjeciſti*] Cum Romam ingrederetur, ad portam Eſquilinam faſces ſuos laureatos abjecit, ne provincialium ſanguine cruentati viderentur.

28. *Lauream conceſſiſſe*] Ait revera lauream linguæ conceſſiſſe, cum timuit in judicio accuſari.

34. *Orationibus decoraſſem*] Neminem frequentius Pompeio laudat Cicero, ut videre eſt in orat. pro lege Manil.

36. *Tot mea volumina*] Sæpiſſime de Pompeio loquitur in orationibus ſuis Cicero, quem ubique triumphaſſe commemorat. Porro volumina à volvendo dicta ſunt; neque enim pluribus paginis & quaternionibus olim libri compingebantur, ſed ſpiræ inſtar convolvebantur.

40. *Complecteris ampliſſimos viros*] Adjungere dicit Pompeium & Cæſarem, ut videantur illius & Gabinii ſceleris participes.

42. *Quos deſpicerem*] Piſo objecerat Ciceroni eum aggredi ſe, & Gabinium, quos ſuadebat e Iuis provinciis eſſe revocandos, quia eos non metuebat utpote debiles & infirmos hoſtes.

43. *Qui plus poſſent*] Significabat Pompeium & Cæſarem, quorum longe major erat authoritas & potentia in Republica.

45. *Non eſt una cauſa omnium*] Pompeii cauſam ab aliorum cauſa diſtinguit.

pro-

probata. me Cn. Pompeius, multis obſiſtentibus ejus erga me ſtudio atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſſimum judicavit, ſemper [f] non modo incolumem, ſed etiam ampliſſimum atque ornatiſſimum voluit eſſe: veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes inſidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, ſimul eorum, qui familiaritatis licentia ſuorum improbiſſimorum ſermonum [g] domicilium in auribus ejus impulſu veſtro collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum, effecerunt ut ego excluderer, omneſque qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſſe cupiebant, ſermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus eſt perfectum, ut illi planè [h] ſuo ſtare judicio non liceret: cum certi homines non ſtudium ejus à me alienaſſent, ſed auxilium retardaſſent. Non-ne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum obſecratumque venerant, ne meas fortunas deſereret cum reipublicæ ſalute conjunctas: quos ille ad te & ad tuum collegam remiſit, ut cauſſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum pleb. ſine conſilio publico decertare nolle, conſulibus ex S. C. rempublicam defendentibus, ſe arma ſumturum. Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia reſponſi tui: te non eſſe tam fortem quàm ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum

[f] *non modò optavit meam ſalutem, ſed etiam amplitudinem & gloriam.* [g] *obſederunt aures improbiſſimis ſermonibus.* [h] *manere* in *ſua voluntate* erga me.

46. *Multis obſiſtentibus*] Piſo, Gabinius, Clodii, aliique omnes Clodiani Pompeium abalienare à Cicerone conati ſunt.

50. *Criminationes inſidiarum*] Ciceronem illi detulerunt ad Pompeium, quaſi ejus vitæ inſidias collocaſſet. de quibus fusè loquitur pro Sextio.

53. *Ego excluderer*] Affert per conglobationem, omnes rationes quibus conati ſunt à familiaritate Pompeii Ciceronem excludere.

58. *L. Lentulus*] Hic anno primo belli civilis Conſul fuit.

59. *Q. Sanga*] Q. Fabius Sanga is fuit qui indicia conjurationis Catilinariæ ad Ciceronem detulit.

Ib. *L. Torquatus pater*] Torquatum patrem nominat, ad filii diſcrimen, qui tum florebat in Republica.

60. *In Albanum*] Fundus Albanus pertinuit ad Pompeium, quò ſeceſſiſſe de induſtria ſcribit Plutarchus, ut cum ad eum Cicero veniſſet, ſeſe per poſticum ſubduceret.

64. *Armatum tribunum*] Cum Clodio decertare, & venire in contentionem noluit Pompeius.

65. *Coſſ. ex ſenatuſconſulto*] Senatûs illud conſultum fuit cum dicebat Senatus, *Videant Conſules ne quid detrimenti capiat Reſpublica.* quo verſiculo ait Cicero, ſatis armatos fuiſſe Conſules.

68. *Torquatus in conſulatu*] Fuit ille quidem agreſti vir ingenio, quo Conſule erupit prima Catilinæ conjuratio, in qua eum cum Cotta collega ſuo interficere volebant ſocii conjurationis Cn. Piſo, Catilina, & Antonius.

69. *Aut ego*] Cicero alteram conjurationem oppreſſit, de qua dictum eſt in orat. contra Catilinam.

rem-

rempub. ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem; deinde ad extremum, neque te, neque generum, neque collegam tuum, tribuno plebis defuturum. hic tu hoſtis, ac proditor aliis me inimiciorem quàm tibi, debere eſſe dicis?

XIII. Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. non ſum ego propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem adductus ad cauſſam: non poſtulabam ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrum quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem; cur ei non ignoſcam, ſi antepoſuit ſuam ſalutem meæ. Sed præterita omitto. me ut Gn. Pompeius omnibus ſuis ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, eum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modo ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis, eum quem multum poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis quos deſcribis, non modo non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum alter, id quod meminero ſemper, æque mihi fuit amicus ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior quàm mihi. Deinde hoc ita ſit, ut viri fortes, etiam ſi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atqui me ille odiſſe nunquam potuit, ne tum quidem cum diſſidebamus, habet hoc virtus, [a] quam tu ne de facie quidem noſti, ut vi-

[a] *cujus ne noſti quidem faciem externam.*

70. *Si ceſſiſſem*] Tempori videlicet, & armis Clodianorum.

71. *Neque te*] Polliciti fuerant Piſo, Cæſar, & Gabinius ſuam opem Clodio, ſi quid à Cicerone ſuſceptum fuiſſet pro Republica contra furioſum illum tribunum plebis.

1. *Non eadem de Repub.*] Cicero reſtitit Cæſari, quando tulit legem de dividendo agro Campano.

3. *Cum proximis*] Duumviros creavit Piſonem ſocerum ſuum, & generũ Pompeium; unde eum, ut ait orat. de provinciis conſ. rogavit ut quinqueviratum acciperet, & in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe vellet.

9. *Reſcinderentur*] Prætores Murranius & Domitius volebant abolere omnia Cæſaris acta in conſulatu.

11. *Si antepoſuit ſuam ſalutem meæ*] Maluit Cæſar, ut abiret in exilium Cicero, quàm acta ſua reſcinderentur.

15. *Auctori ſalutis meæ*] Lentulus conſul retulit ad ſenatum de Cicerone revocando.

16. *Sententiam præſtaret*] Id eſt, cum eſſet paratus ad ſententiam de me liberè dicendam.

23. *Sibi amicior quàm mihi*] Loquitur de Cæſare.

ros forteis ſpecies ejus & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod ſentio, & quod, vobis audientibus, ſæpe jam dixi: Si mihi nunquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus, ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſeque mihi implacabilem, [b] inexplicabilemque præberet: tamen ei, cum tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem. cujus ego imperio non Alpium vallum contra aſcenſum, tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio & oppono. perfecit ille, ut, ſi montes [c] reſedíſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoria ſua, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me à tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? ſic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata [d] refricabis? quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam, & Cæſaris, eludebas, cum à me tremebundis omnino labris, ſed tamen, cur [e] tibi nomen non deferem, requirebas. quanquam, quod ad me attinet, [f] *Nunquam iſtam imminuam curam inſitiando tibi*: tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſolicitudinis atque oneris imponam: nec deſpero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde, atque debeat, in laudis & gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres ne indignus beneficio videreris, niſi ejus, à quo miſſus eras, ſimillimus exſtitiſſes.

XIV. An verò tu parum putas inveſtigatas eſſe à nobis labes imperii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis odorantes

[b] *inexorabilem.* [c] *plani eſſent.* [d] *renovabis.* [e] *non facerem te reum.* [f] *nunquam liberabo te ab hac cura.*

34. *Alpium vallum*] Italia Alpibus tanquam vallo munitur; quod ei à natura conceſſum eſt.

35. *Rheni foſſam*] Galli à Germanis per Rhenum fluvium ſeparantur.

41. *Requirebas*] Credebat Piſo, Ciceronem metu generi ſui Cæſaris deterritum fuiſſe à ſuo nomine deferendo.

45. *Inſitiando tibi*] Verſus eſt Accii Poëtæ in Atreo.

46. *Tantoque bello*] Bellum tunc in Gallia contra Britannos & Germanos gerebat Cæſar.

48. *Languet juventus*] Accuſabant potiſſimum juvenes, in quibus hæc laus jam frigere videbatur.

50. *Conſularibus ſpoliis nudare*] Minatur judicium repetundarum pecuniarum quas Piſo Proconſul ex Macedonia abſtulit.

52. *Indignus beneficio*] Macedonia provincia Piſoni decreta fuit à Clodio, quaſi beneficium & merces, pro Ciceronis exilio.

Ib. *Niſi ejus*] Non decreviſſet Piſoni Clodius Macedoniam, niſi ei ſuis ſceleribus ſimillimus fuiſſet.

1. *An verò tu parum*] Oſtendit jam Cicero, non deeſſe crimina propter quæ poſſit in judicium appellari.

Ib. *Inveſtigatas*] Innuit ſatis eſſe cognita Piſonis ſcelera, ob quæ comparari contra eum poſſit accuſatio.

2. *Veſtigiis odorantes*] Metaphora à bel-

rantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata à nobis ſunt & prima illa ſcelera in adventu, cum, accepta pecunia à Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris, ejus ipſius domum evertiſti, [a] cujus ſanguinem addixeras; eumque ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, & multum dubitantem confirmaſti, & Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti. quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret: ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret: cum equidem [b] tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes, quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute conſectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cùm te trecentis talentis regi Cotto vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti: cum ille ad te legatus in caſtra veniſſet, & ibi magna præſidia & auxilia à Beſſis peditum equitumque polliceretur; neque eum ſolum, ſed etiam cæteros legatos, qui ſimul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis, quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Seſtium prætorem tutata eſt, nefarium bellum & crudele intuliſti: eiſque cùm fideliſſimis ſociis uti poſſes, hoſtibus uti acerrimis maluiſti. Ita perpetuò defenſores Macedoniæ, vexatores, ac peditores effeciſti. vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtros in ſervitutem abduxerunt, familias arripuerunt, pecus abegerunt, Theſſalonicenſeis, cùm oppido deſperaſſent, munire arcem coëgerunt. A te Jovis Urii fanum antiquiſſimum barbarorum, ſanctiſſimumque direptum eſt. tua ſcelera dii im-

[a] *cujus vendideras vitam.* [b] *adjunxiſti ad mortem Platoris, mortem Pleurati.*

belluis, quæ ex veſtigiis & volutationibus ſuis deprehenduntur.

3. *Cubilibus*] Cubilia dicuntur illa loca ubi deliteſcunt belluæ, & quaſi ſtabulantur.

5. *Dyrrhachinis*] Dyrrhachium urbs in Macedonia ad mare Adriaticum, unde ſolvitur in Italiam. olim *Epidamnus* vocabatur, nunc *Durazzo*; ubi Cicero tempore ſui exilii commoratus eſt, donec ſenatuſconſulto revocaretur.

6. *Platoris*] De hoc dictum eſt in orat. de Haruſp. reſponſis.

7. *Servis ſymphoniacis*] Servos illos acceperat à Platore.

8. *Theſſalonicam*] Theſſalonica urbs Macedoniæ, olim ſedes Proconſulis.

10. *Securibus hoſpitis*] Supplicia hæc conſueta apud Romanos fuêre, crux, ſecuris, & dejectio de rupe.

1b. *Ei medico*] Medicum pro Chirurgo dicit.

15. *Regi Cotto*] Cottus, aut Cotys, nomen fuit Regum Thraciæ, ut Arſaces Perſarum, teſte Livio.

19. *Denſeletis*] Denſeleti cùm initio pacem ingenti pecunia emiſſent à Romanis, bello laceſſiti, acerrime ſeſe ulti ſunt.

20. *Barbarorum*] Cum Thraces in Macedoniam incurriſſent, atque eam eſſent populati, Sentium, ut Sigonius ait, non Sextium tutati ſunt, à quibus illi Barbari ſuperati ſunt.

27. *Jovis Urii*] Jupiter Urius à ſecundo vento dictus eſt, cui in faucibus ponti Euxini templum poſitum fuiſſe ſcribit Turnebus adverſ. lib. 2. cap. 15.

mor-

ortales in noſtros milites explaverunt? qui cùm uno genere morbi
ffligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet qui ſemel incidiſſet;
ubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque
cii nefario bello laceſſiti, bona vexata, hanc tantam efficerent va-
itatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum & crudelitatis
æ genus univerſum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis im-
licata eſt, ſummam nunc explicem? generatim ea quæ maximè no-
ſunt; dicam. nonne ſeſtertiùm centies & octogies, quod, quaſi
ſarii nomine, in venditione mei capitis aſcripſeras, ex ærario tibi
ributum Romæ in [c] quæſtu reliquiſti? nonne cum CC talenta
bi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent,
tro Fufidium equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, credi-
rem debitoribus ſuis addixiſti? nonne hiberna cùm legato præfe-
oque tradidiſſes, everſiſti miſeras funditus civitates? quæ non ſo-
m bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias,
rpitudineſque ſubierunt. Qui modus tibi fuit frumenti æſtiman-
i? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi & metu extortum honora-
um nominari. quod cum pleræque omnes, tum acerbiſſimè Bœo-
, & Byzantii, Cheronenſes, Theſſalonica ſenſit. unus tu dominus,
us æſtimator, unus venditor tota in provincia per triennium fru-
enti omnis fuiſti. Quid ego [d] rerum capitalium quæſtiones, reo-
um pactiones, redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſ-

[c] *fœnore.* [d] *judicia capitalia.*

31. *Violati hoſpites*] Plator, ut ſupe-
us dictum eſt, ab eo interfectus eſt, in
oque jus hoſpitii à Piſone violatum eſt.
olpites autem violare, ſummum apud
teres ſcelus fuit.

36. *Seſtertiùm centies & octogies*]
uadringenta quinquaginta millia aure-
um, quorum quilibet valet ſexaginta
odenarios.

37. *Vaſarii nomine*] Ea omnia *vaſa-*
nomine dicebantur, quæ Magiſtra-
us in provinciam ituris, ad eorum
us domeſticos ex ærario concede-
antur.

Ib. *In venditione mei capitis*] Pa-
onem fecerat cum Piſone Clodius, ut
perderet Ciceronem, pecunia illi ex
rario in ſumptum exercitus attribu-
etur.

38. *CC. talenta*] Gallicorum nummo-
um millia centum viginti efficiunt.

39. *Apolloniatæ*] Apollonia urbs eſt
yrici.

41. *Addixiſti*] Addici propriè bona
cuntur, cum Prætor aut ſecundo de-
eto bonorum poſſeſſionem largitur,
hoc eſt, poſſidere jubet: aut cum ejus
bona, qui judicatum facere non poteſt,
petitori attribuit. At Piſo non credi-
toribus bona debitorum, ſed creditō-
rum bona debitoribus addixit, quia mi-
lites ad domum Fufidii, ab hyberna
miſſi ſunt.

45. *Honorarii*] Honorarium frumentum intelligit, quod gratis & honoris cauſa prætoribus provinciarum dabatur.

46. *Bœotii*] Bœotii populi olim ſtupiditate ſua male audierunt: à Bœotia regione in finibus Græciæ dicti, & hæc à bove, cujus ductu huc Cadmus pervenit.

47. *Byzantii*] Byzantii à Byzantio Thraciæ civitate ſic dicti; quæ Conſtantinopolis à Conſtantino poſtea nuncupata eſt.

Ib. *Cherronenſes*] Cherroneſus hæc in Thracia fuit ad Pontum Euxinum, inter Apolloniam & Thyrriadem.

49. *Rerum pactiones*] Conveniebat cum reis de pecunia quâ ſe redimerent à judicio.

simas liberationes proferam? tantùm locum aliquem cum mihi tum esse senseris, tecum ipse licebit, quos in eo genere, & quam sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquam recordaris? cùm omni totius provinciæ pecore compulso, pe-um nomine omnem quæsum illum domesticum paternumque reno-vasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico repleri quæs-vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. quid-vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcunque venirent, octo portorio impositio, servis tuis publicanis à te factam esse meminisse quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ra-dines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos ad-vitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa i-Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio atque abjec-animi tui, Macedonia prætoria nuntiata; cum eu non solum, quæ-tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis & mortuus concidisti? quid quæstor ædilitius rejectus? præpositus le-gatorum tuorum turpissimus? optimus abs te quisque violatus? ti-buni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus a-tuo? quid quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordib-lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos a-bestias amicos sociosque misisti? XV. Quid

* coacto.

58. *Pellium nomine*] Pellibus Officinæ, in quibus arma fiebant, tegebantur, sicut etiam papiliones, loricæ, clypei.

59. *Paternumque renovasti*] Initio hujus orationis vocat eum furacissimi hominis filium.

60. *Bello Italico*] Bellum illud Italicum Marsicum, seu Sociale dictum est, quod à populis anno urbis 663. excitatum est, petentibus jus civitatis.

62. *Vectigalem provinciam*] Macedonia provincia libera erat & immunis, & eam reddidit vectigalem Piso.

Ib. *Certo portorio*] Portorium vectigal dicitur, quod pro exportandis mercibus solvitur. Unde qui hoc vectigal publicani redemerunt, portitores dicebantur.

64. *Centuriatus*] Arguit Pisonem, quòd dignitates militares, quæ militum virtuti gratis debantur, vendiderit. Centuriones verò sex in qualibet erant cohorte: cohortes verò decem in legione.

Ib. *Per tuum servulum*] Piso dedit servo suo potestatem ordines assignandi, quæ tantùm penes tribunos esse debuit.

65. *Stipendium militibus*] Stipendium militum ex ærario accipiebatur, quod sibi retinuit Piso: & aliud militibus persolvi imperabat.

66. *Mensis propositis*] Mensis argentariorum proponi in foris & locis publicis jussit, ut militibus stipendium numeraretur.

67. *In Pontum profectio*] Irruptionem in Pontum, ad prædandam illam provinciam, fecit, unde turpiter cum multa suorum clade repulsus est.

68. *Macedonia prætoria*] Ut ab hac provincia revocaretur Piso, facta est prætoria: ut statim in illam illius amici prætores proficiscerentur.

70. *Quæstor ædilitius rejectus*] Piso rejecit quæstorem, qui ædilis fuerat, & prætulit unum ex legatis, qui omnium esset turpissimus, & quem sibi quæstorem esse, quam illum ædilitium maluit. licet autem sorte quæstores obvenirent, si grati proconsulibus non essent, ab eis tamen rejici poterant.

74. *Populari illi sacerdoti*] Sacerdotem Clodium vocat, quia in operta Bonæ Deæ irrepserat vestitu muliebri, ubi matronæ pro pop. Rom. facere sacra consueverant.

75. *Ad bestias*] Piso e fuis provincia mu-

XV. Quid, quòd cùm ſuſtentare vix poſſes mœrorem tuum, dolo-
remque deceſſionis, Samothraciam te primùm, inde Tharſum cum
uis teneris ſaltatoribus, & cum Autobulo, Athamante & Timocle,
ormoſis fratribus, contuliſti? quid, quòd cum inde te recipiens, in
illa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegiti, jacuiſti mœrens aliquot di-
es; atque inde [a] obſoletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus,
oſtuque veniſti? qui cum concurſum plorantium, ac tempeſtatem
uerelarum ferre non poſſes, in oppidum devium Beroëam perfu-
iſti. quo in oppido cum tibi ſpe falſa, quod Q. Ancharium non eſſe
eceſſurum putares, animos rumor inflaſſet; quo te modo ad tuam in-
emperantiam, ſcelerate, innovaſti? Mitto aurum coronarium,
uod te diuticſſime torſit: cùm modo velles, modo nolles. lex enim
eneri tui & decerni, & te accipere vetabat, niſi decreto triumpho.
n quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia Utinachorum, cen-
um talenta evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, &
enera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia paſſim data:
hitto numerum navium [b] ſummamque prædæ: mitto rationem ex-
cti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac
ingulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil eſt,
uod non ſit lege Julia, ne fieri liceat, ſancitum diligenter, Ætoli-
m, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus, in ſinu pacis poſita,
nedio fere Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia ſociorum!)

[a] *ſordidus.* [b] *magnamque prædam.*

multos miſit, qui cum beſtiis pugnarent
o iis ludis, quos Publii Clodii amici
opulo præbebant. Arguit autem Pi-
onem crudelitatis & perfidiæ, quod ad
d & ſocios & amicos populi Romani
miſerit.

2. *Samothraciam*) Samothracia in-
ula eſt in mari Ægeo juxta Lemnon.

Ib. *Tharſum*) In eodem mari Ægeo
inſula.

7. *Concurſum plorantium*) Eos deſig-
at qui vexati fuerant à Piſone.

8. *Beroëam*) Beroëa Macedoniæ urbs,
hraciæ Theſſalonicæ proxima.

9. *Ancharium*) Ancharius ſucceſſor
iſonis in provincia Macedonica.

11. *Aurum coronarium*) Aurum coro-
arium dicitur, quod à victis gentibus
atur. imponebant autem illud impera-
ores propter conceſſam vitam, vel ut
it Gellius lib. 5. cap. 6. *Triumpha-
es coronæ ſunt aureæ, quæ imperato-
ibus ob honorem triumphi mittuntur. Hæ
ntiquitus è lauro erant, poſtea fieri ex
uro cœptæ.*

12. *Lex enim generi tui*) Lex Julia
ata à Julio Cæſare vetabat, ne cui, qui
in provincia cum poteſtate imperiove
eſſet, pecuniam capere, conciliare lice-
ret: extra quam ſi ad monumentum,
templumve capiat.

14. *Utinachorum*) Non reperio geo-
graphum aliquem aut hiſtoricum qui de
illis populis mentionem faciat. putat
Turnebus *Achæorum* legendum eſſe. Cer-
te in Oratione de provinciis num. 5. ait
*Achæos ingentem pecuniam Piſoni pen-
dere quotannis.*

15. *Evomere non poteras*) Metapho-
ra; id eſt rependere illam pecuniam quam
à provincia abſtulerat.

Ib. *Vocabula tantum*) Pecuniam ac-
ceptam non coronarium aurum, ſed alio
nomine appellabat.

16. *Mitto diplomata*) Diplomata e-
dicta ſunt & mandata principum regio
ſigno ſancta. Nos vulgo dicimus paten-
tes literas.

18 *Imperatique frumenti*) Frumen-
tum imperabantur dare provinciales ad
alendum exercitum Proconſulis.

20. *Ætollam*) Ætolia Achaiæ regiun-
cula eſt, Epiro, Acarnaniæ, & Locris
finitima.

decedens miſeram perdidiſti. Arſinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicaſti, nobileis urbeis, atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas. quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, & aras & focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad priſtinas cladeis acceſſio fuiſſet Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quam numerum tuorum militum, reliquiaſque cognoſcere. Atque ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re militari imperioque videatis: Albucius cum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt: hic cum ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes inſignia & monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus imperator, amiſſorum oppidorum, cæſarum legionum, provinciæ præſidio & reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis & nominis ſineſta indicia conſtituit. idemque, ut eſſet, quod in baſi tropæorum incidi, inſcribique poſſet: Dyrrhachium ut venit, decedens, obſeſſus eſt ab iis ipſis militibus, quos paullo ante Torquato reſpondit beneficii cauſſa abs ſe eſſe dimiſſos. quibus cum juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brundiſiumque vitavit, & ultimas Hadriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obſidere cœperunt, & cum latere hominem putarent, igneis circumdederunt. quo metu commoti Dyrrhachini, pro-

23. *Arſinoen*] Ætoliæ oppidum eſt Arſinoë.

Ib. *Stratum*) Urbs Acarnaniæ, quam & Stratopolim Diodorus nominat.

Ib. *Naupactum*) Naupactum ſeu Naupactus urbs Ætoliæ, & regionis caput in ora ſinus Corinthiaci.

25. *Ambraciæ*) Ambracia civitas Theſprotiæ, quam Auguſtus Nicopolim à victoria nominavit, quando vicit Antonium.

26. *Agrinarum*) Turnebus Agrianum legit. populi, qui & Agræi dicuntur in Pœonia.

Ib. *Dolopum*) Dolopes Theſſaliæ populi, ut vult Stephanus: Plinius eos Ætoliæ annumerat, & Epiro Ptolemæus.

31. *Duorum Epicureorum*) Intelligit Albutium & Piſonem. de Albutio vide orat. de provinciis Conſul.

34. *Tropæa poſuit*) Trophæa quædam erant virtutis bellicæ monimenta, quæ vel fuſis vel fugatis hoſtibus ad gloriam victorum erigebantur. primis temporibus fuerunt arborum trunci hoſtilibus armis veſtiti, deindeè lapidibus excitata ſunt. ultimis vero Romanorum temporibus, quibus floruit imperatorum nomen & gloria, pro trophæis arcus magnifici inſculptis undequaque eorum victoriis erecti ſunt.

42. *Beneficii cauſa abs ſe eſſe dimiſſos*) Quadruplex fuit miſſio, honeſta, ignominioſa, gratioſa, cauſaria. honeſta, quæ emeritis ſtipendiis datur: ignominioſa, quæ datur in pœnam: gratioſa, quæ beneficii loco: cauſaria, quæ ob morbum.

44. *Crepidatus*) Græci crepidis utebantur.

45. *Hadriani maris*) Adrianum ſive Adriaticum mare ad ſeptentrionem Italiam alluit, inferum ſive Tyrrhenum ad meridiem.

fugiſſe

fugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. illi autem statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, commiuunt, dissipant. sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

PERORATIO.

Peroratio conficitur brevi enumeratione eorum omnium quæ per totam orationem sparsa sunt.

XVI. Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quod me hortere: nihil est quod invites. admoneri me satis est. admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non æque legetur quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conitetur: judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitum invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Eqidem, ut paullo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: de-

3. *Nihil est, quod me hortere*] Ostendit Cicero nihil esse, quod Piso eum hortetur, ut ipsi litem intendat. Nondum tempus esse, quia fortasse Cæsar offensus esset, qui tunc gravissimis bellis in Gallia detinebatur.

7. *Lege judiciaria*] Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accusatus est Verres à Cicerone, tulit Aurelius Cotta Prætor, qua communicata sunt judicia Senatui, & equitibus Rom. & Tribunis ærariis rursus deinde Pompeius in Consulatu secundo, quo hæc oratio dicta est, promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter, quam antea lecti judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent.

8. *Non æque legetur*] Pompeius legi huic superiori addidit, ut quinque & septuaginta judicarent, & ex censu legerentur, adeo ut nemo posset se eximere à judicio, nec per gratiam, aut fraudem se immittere.

10. *Ad simulationem connitetur*] Translatum ab eo more, quo lecti per gratiam, aut probitatis simulationem judices conjiciebantur in numerum, id est decuriabantur. quare aberit à judiciis omnis fraus quæ specie probitatis & justitiæ committebatur

12. *Invitum invitabis*] Id dicit, quia Piso quanquam invitus, Ciceronem invitabat ut ei litem intenderet.

13. *Quod nolim*] Cicero non vult intendere Pisoni litem, ne Cæsari displiceat, quia socer ejus erat Piso.

16. *Quæ fortasse plerique*] Subauditur existimant. damnationes, expulsionesque revera non sunt supplicia, quia viris bonis possunt accidere.

nique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro, & civi poteſt. Damnatio illa, quæ [a] in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, & reipublicæ pœna illa viſa eſt, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus eſt à patria, is qui prætor, & conſul maximis rempubl. periculis liberarat. non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris ac conſcientiæ pœna remanſit. At contra bis Catilina abſolutus: emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum ſluprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere aſtrictos arbitraretur? An ego exſpectem, dum de te quinque & ſeptuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen à republica deteſtantur. Legati, qui unà fuere, alienati; tribuni militum inimici: centuriones, & ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exſiſtunt, non demiſſi abs te, ſed diſſipati te oderunt, tibi [b] peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaia exhauſta: Theſſalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini & Bulienſes illu-

[a] *quæ exigitur in te.* [b] *mortem.*

19. *P. Rutilio*] Rutilius ab Equitibus de repetundis pecuniis damnatus eſt, qui graviſſime in eum erant offenſi quod Q. Mucii quæſtor in Aſia, provinciam a Publicanorum fraudibus vindicaverat. Cicero in Bruto.

21. *L. Opimius*] L. Opimius Prætor Fregellas cepit: quo facto cæteros nominis Latini ſocios male animatos repreſſit. Conſul Fulvium Flaccum Conſularem & trium virum, & C. Gracchum tribunum optimatibus infenſos oppreſſit. quod indigne ferentes Equites, eum accuſatum in exilium ejecerunt. Ita Aſconius Pedian.

24. *Bis Catilina abſolutus*] Catilina repetundarum a Clodio adoleſcente accuſatus eſt, cum rediit ex Africa, & inceſtûs cum Fabia Veſtali.

Ib. *Emiſſus etiam*] Clodius evaſit etiam judicium, à quo Piſo Macedoniam obtinuit.

28. *Quinque & ſeptuaginta*] Lege Pompeia latum eſt, ut quinque & ſeptuaginta judices cauſam cognoſcerent, & ſententiam ferrent tabulâ.

Ib. *Diribeantur*] Id eſt diſtribuantur ſive ſeparentur; quod verbum non tantum in comitiis, ſed etiam in judiciis uſurpabatur, diribebant vero in comitiis, quando ſuffragantes tabulas à refragantibus, & in judiciis, cum condemnantes ab abſolventibus ſeparabant.

32. *Deteſtantur*] Omnes Piſonem tanquam malum auſpicium deteſtabantur.

35. *Achaia*] Achaia Græciæ regio eſt, quæ à ſeptentrione Theſſalia terminatur.

36. *Theſſalia*] Theſſalia regio & pars Macedoniæ eſt, cum ejuſdem nominis oppido.

Ib. *Athenæ*] Athenæ Græciæ civitas inter Macedoniam & Achaiam in ea litorali regione, quæ olim Acta, deinde Attica dicta eſt.

Ib. *Dyrrhachium*] Dyrrhachium urbs eſt Macedoniæ mari Adriatico incumbens.

37. *Apollonia*] Apollonia quæ Taulantinorum dicitur, in Macedonia oppidum eſt ad Ionicum mare. Ptol.

Ib. *Ambracia*] De ea ſuperiùs dictum.

Ib *Parthini*] Populi Macedoniæ. Plinius l. 3. cap. 23.

Ib. *Bulienſes*] Macedoniæ populi non procul ab Apollonia, quorum urbs Bulis dicitur in ea parte quâ mari Adriatico adjacet.

ſi; Epirus exſciſſa: Locri, Phocii, Bœotii exuſti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amiſſa: Dolopes finitimique monta-
ni oppidis atque agris exterminati: cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum, ſolum, ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem, veniſſe ſenſerunt. Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis, nullæ ad ſenatum è provincia literæ, nulla ex trinis æſtivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & ſeminario triumphorum cùm arida folia laureæ retuliſſes, cùm ea abjecta ad portam reliquiſti, tum tu ipſe de te FECISSE VIDERI pronuntiaviſti. qui ſi nihil geſſeras dignum honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus triumphiſque provincia? ſin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati faſces, quod illa tropæa plena dedecoris & riſus, te commentatum eſſe declarant: quis te miſerior? quis te damnatior, qui neque ſcribere ad ſenatum à te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus

* *conceſſa.* * *larronem.* * *cogitaviſſe.*

38. *Epirus*] Epirus regio eſt Græciæ finitima, Acheloo fluvio ad ortum terminata, ad occaſum Acrocerauniis montibus, ad ſeptentrionem Macedonia, ad meridiem Ionio mari

Ib. *Locri*] Locri iſti Achaiæ populi ſunt, qui à Paulania Ozolæ nominantur.

Ib. *Phocii*] Achaiæ populi Bœotiam inter & Ætoliam.

Ib. *Bœotii*] De his dictum eſt.

Ib. *Acarnania*] Acarnania regiuncula & pars Epiri eſt, merſa medio ſinu Ambracio. Vide Plinium lib. 2. cap. 92.

Ib. *Amphilochia*] Amphilochia urbs in Acarnania, vel in Ætolia ut placet Straboni.

39. *Perrhæbia*] Perrhæbe vicus Theſſaliæ unde populi Perrhæbi, qui Lapitharum potentia fracti fugerunt in Ætoliæ montana Pindo monti proxima. quæ regio ab ipſis Perrhæbia dicta eſt. Ita Steph.

Ib. *Athamanum gens*] Athamanes ex Plinio lib. 4. cap. 2. Ætoliæ populi ſunt.

40. *Finitimique montani*] Mœſiâ montanâ à ſeptentrione Macedonia terminatur.

44. *Domeſticum judicium*] Judicium intelligit, quo ſe Piſo condemnavit cum ſine comitatu &c. in urbem introivit.

47. *Trinis æſtivis*] Per has voces deſignat tres annos, quibus Piſo Macedoniam adminiſtravit ſine ulla laude victoriæ.

50. *Feciſſe videri* [Verba ſunt judicum, qui condemnabant. Non enim cum reus damnabatur ab eis, feciſſe dicebant, ſed feciſſe videri. Cicer. ad Att. lib. 4.

55. *Tropæa plena dedecoris*] De tropæis ſuperius dictum eſt, Paragr. xv. not. ad l. 34. plena autem, quæ ſibi Piſo erexit, dedecoris dicit, quia non victoriarum, quas reportavit, ſed perditarum urbium fuêre monumenta.

57. *Bene rempub. eſſe geſtam*] Formula fuit ſupplicationis aut decernendæ aut petendæ, vel etiam triumphi.

Ib. *Præſens dicere*] Non ſolum imperatores abſentes miſſis ad Senatum literis laureatis, verum etiam præſentes in Senatu extra pomœrium antequam triumphantes urbem ingrederentur, triumphum, aut ſupplicationes ſibi decerni petebant. Vide Livium lib. 48.

es. An tu mihi, cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis cujuſque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium famam noſtram, fortunamque pendere: te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu digniſſimum putant? cui non apud ſenatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit? qui ſeipſum oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſſam nemini committere audeat, qui ſe ipſum condemnet? Nunquam ego ſanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis & probis commune ſupplicium, legis ac judicii: ſed abjectum, contemptum, deſpectum à cæteris, à te ipſo deſperatum, & relictum, circumſpectantem omnia, quidquid increpuiſſet pertimeſcentem, diffidentem tuis rebus, ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie conſulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui: vidi. Quare ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleſte feram: ſin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te ſemper ſordidum, quam ſi paulliſper ſordidatum viderem.

61. *Socii*) Socii illi populi dicebantur, quibuſcum æquis conditionibus, & æquo jure ſe Romani adſtringebant.

Ib. *Fœderati*) Fœderati non diſtinguntur à ſociis, niſi quod aliquid ex fœdere populo Romano deberent. Verbi gratia mittebant auxilia, eaque ſumptu proprio cum res exigebat.

62. *Liberi*) Liberi populi erant, qui neq; leges accipiebant à populo Romano quibus neque populus Rom. jus dicebat.

Ib. *Stipendiarii*) Stipendiarii populi dicti ſunt, qui aliquid populo Romano pendebant.

80. *Semper ſordidum*) Sordidum hic intelligit, qui in lamentis & luctu ſemper jacet.

Ib. *Sordidatum*) Sordidatum vero intelligit, qui obſoletis veſtibus reus amictus eſt ad miſericordiam in ſe excitandam.

PRO

PRO

T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Summæ erant inimicitiæ Titum Annium Milonem inter, & Publium Clodium, utrumque civem Romanum. Odii Clodiani in Milonem hæc causa fuit, quod Milo peteret Consulatum eo anno, quo Clodius Prætura. Itaque Clodius summa vi, ac studio nitebatur, ne Milo eo anno Consul esset. quod cum impedire non posset, Milo enim omnium voce Consul futurus pronuntiabatur, Clodius de Milone interficiendo cogitavit. Egressus urbem, in villam quandam in Albano se recepit: unde vesperi rediens, obvium in viâ Appia Milonem habuit penulatum cum uxore, ancillis, & pueris. ibi ante fundum Clodianum orta inter servos rixa, & impetu in Milonem facto, Clodius occiditur. Reus cædis Milo in jus vocatur. qui plura volet, consulat Asconium Pedianum, qui rem fusissime pertractat.

PERSONÆ.

Reus cædis Milo. accusatores Appius Major. M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Patronus solus Cicero. Quæsitor extra ordinem populi suffragio creatus L. Domitius Ahenobárbus: judices quinquaginta & unus, Senatores nempe octodecim, Equites septemdecim, Tribuni ærarii sexdecim.

TEMPUS.

Habita est hæc oratio III. *Idus April. Pompeio magno tertium Consule sine collega, anno urbis conditæ* 701. *Ciceronis ætatis* 54. *qui cum incipere diceret, Clodianorum clamoribus exceptus est, unde non ea libertate, & vi, qua solitus erat, pronuntiavit.*

LOCUS.

LOCUS.

Acta fuit in foro, quod dispositis armatis militibus complevit Pompeius: ipse vero cum præsidio ad ærarium stabat.

CAUSA

Publica est de vi, & in genere judiciali; & quia non ambiguum erat, quin à Milone Clodius interfectus fuisset, quæritur uter utri insidias fecerit.

PARTES

Illius orationis partes sunt Exordium, Propositio cum distributione, Confutatio, Narratio, Constitutio causæ, Confirmatio, Peroratio.

EVENTUS.

Triginta & octo judicum suffragiis damnatus est Milo. Sciebant illi quidem inscio Milone Clodium vulneratum esse, sed compererant, inquit Asconius Pedianus, postquam vulneratus esset, jussu Milonis interfectum fuisse. Statim atque condemnatus est Milo, in exilium Massiliam profectus est, quo cum ei delata fuisset hæc oratio tantâ ingenii subtilitate elaborata, dixisse fertur; si sic egisses, M. Tulli, barbatos pisces Milo non ederet.

EXORDIUM.

Exorditur Cicero ab adjunctis hujus judicii.

I. ETSI vereor, Judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque [a] deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me

INTERPRETATIO.

[a] *decorum sit.*

NOTÆ.

3. *Quàm de sua perturbetur*) Moris fuit, ut quicunque in judicium vocaretur, sordidatus veniret. Cum autem non minus splendide vestitus Milo staret coram judicibus, periculum erat, ne illi offenderentur. Quare ut hanc ab illo invidiam removeret, eique benevolos suos judices conciliaret, ait eum non tam de sua, quam de totius Reipubl. salute perturbari. verebatur enimvero, ne quid sua causa tumultûs in civitate nasceretur.

ad

ad ejus cauſſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe : tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos : qui, quocunque [b] inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum minime vident. non enim coronâ conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat : non uſitatata frequentia ſtipati ſumus : nam illa præſidia quæ [c] pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro & in judicio, quanquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus, tamen [d] ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. quæ ſi oppoſita Miloni putarem, cederem tempori, Judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. ſed me recreat, & reficit Cn. Pompeii, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium : qui profecto nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum [e] dedere : nec ſapientiæ, [f] temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quam-

[b] *reſpexerint.* [c] *in.* [d] *ne poſſimus quidem audere ſine aliquo timore.* [e] *exponere.* [f] *audaciam commotæ plebis.*

5. *Novi judicii*] Judicium illud novum vocat, quia inſuetum fuit ; 1. quia lex nova lata eſt à Pompeio præter morem, ut de morte Clodii quæreretur, cui factas fuiſſe inſidias à Milone Appius Claudius adoleſcens dixerat centeſimo & altero die poſt cædem Clodii. 2. quia tulerat, ut priuſquam cauſa hæc ageretur, teſtes per triduum audirentur, & dicta eorum judices conſignarent ; quarta die adeſſe omnes in poſterum diem juberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum inſcripta eſſent, æquarentur ; deinde rurſus poſtera die ſortitio fieret unius & 80. qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent : tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque illo eodem die judicaretur. Prius autem quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret : ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus : ita Aſconius in Milonianæ argumento. 3. quia quæſitor fuit, non prætor de more, ſed L. Domitius Ahenobarbus, vir conſularis creatus populi ſuffragiis.

Ib. *Nova forma*] Nova judicii forma fuit, quia Pompeius exercitum in foro & in omnibus templis armatos homines collocaverat.

7. *Non enim corona*] Quando cauſæ agebantur, confluebat ut plurimum magna civium multitudo, qui in morem coronæ circumſtabant judicum ſubſellia, tum ut oratores, tum ut exitum judicii audirent.

9. *Contra vim*] Ut conciliet Pompeium ſibi & Miloni, ait, hæc præſidia eſſe diſpoſita ad tutelam, contra vim quæ à Clodianis huic judicio inferri poſſet.

10. *Non afferunt tamen oratori aliquid*] Corrigit ſe, aitque non tamen efficere, ut orator non timeat, etiamſi ipſi non timendi cauſa ſit.

12. *Sine aliquo timore*] Plutarchus de Cicerone ſcribit, dicere incipientem ſemper timuiſſe. quare cum ipſe Milo vereretur ne Cicero militum armatorum præſentia percelleretur ; ei ſuaſit, ut lectica delatus in forum, quieſceret quoad judices conveniſſent : viſis verò militibus armatis, quibus undequaque forum cingebatur, tanto timore correptus eſt, ut trepide admodum inceperit. Itaque ſic attentos facit judices, ut ex cauſis ſuum metum excuſet.

18. *Auctoritate publica*] Authoritas penes Pompeium erat, quia conſulatum gerebat, qua, ut ſibi faventem Pompeium reddat, teſtatur, illum abuti nolle ad Milonem opprimendum.

obrem

obrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denuntiant: neque ſolum, ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modo defenſioni meæ, verùm etiam ſilentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuenteis ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & hujus [e] exitum judicii exſpectanteis, non cùm virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die [h] decertari putat. Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, eorum quos P. Clodii furor rapinis & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce [i] præirent, quid judicaretis. quorum clamor ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, Judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam ſi unquam de bonis & fortibus viris, ſi unquam de bene meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit, ſi denique unquam [l] locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga forteis & bonos civeis, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificaſſent, re & ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per

[e] *eventum.* [h] *contendi.* [i] *præſcriberent.* [l] *occaſio.*

19. *Centuriones*] Centuriones ſingulis centuriis præerant.

Ib. *Cohortes*] In cohorte ſexcenti erant milites.

22. *Quæ quidem eſt civium*] Tria aderant huic judicio hominum genera: milites, quos appoſuit Pompeius: cives, ut exitum hujus judicii viderent: & Clodiani, ut Miloni nocerent. Porro cives compellat, ut eos à Clodianis ſeparet, qui cives non ſunt, quia ſeditioſi.

28. *Rapinis*] Malos cives rapinis ſibi Clodius devinxerat: nam Piſoni & Gabinio vendidit provincias conſulares, cum eis partitus eſt ærarium, & Brogitaro Peſſinuntem vendidit.

Ib. *Incendiis*] Idem Clodius Quinti Ciceronis, & Marci Ciceronis domum cum prædiis, & Nympharum templo incendit.

29. *Exitiis*] Exitioſus fuit Reipublicæ Clodius, quando ſæpius ſeditiones excitavit in foro, ac maxime cum de reditu Ciceronis actum eſt: immiſit enim gladiatores, à quibus multi interfecti ſunt, ut in Sextiana dictum eſt.

Ib. *Heſterna etiam concione*] Munatius Plancus, tribunus plebis, pridie quàm hæc haberetur oratio, in concione populum adhortatus eſt, ne Milonem elabi pateretur, ut refert Aſconius.

36. *Ampliſſimorum ordinum*] Selecti ſunt judices à Pompeio ex ſenatorio & equeſtri ordine, & ex tribunis ærariis, quibus nunquam ſanctiores & clariores ſelectos fuiſſe Aſconius ſcribit.

39. *Ut ſtatuatis*] Videlicet in ferenda ſententia ſtatuere debebant, utrum boni cives ab improbis ſemper opprimendi aut liberandi ſint.

40. *Veſtræ auctoritati dediti fuimus*] Cicero ſemper addictus fuit ſenatui, & equeſtri ordini, cujus utriuſque ſemper authoritatem ubique defendit contra ſeditiones Clodianorum.

vos, ac veſtram fidem, virtutem ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, Judices, laborioſius? quid magis ſolicitum, magis exercitum, dici aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum exitiorum carere non poſſumus. Equidem cæteras [m] tempeſtates & procellas in illis duntaxat [n] fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quòd ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio verò & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modo [o] exſtinguendam, ſed etiam gloriam per taleis viros [p] infringendam.

[m] *contentiones.* [n] *commotionibus.* [o] *perdendam.* [p] *minuendam.*

42. *Ac veſtram fidem*] Per fidem intelligit juramentum, quo ſe judices adſtringebant ſe ſanctè judicaturos, inde poſt juramentum adſtricti religione tenebantur.

Ib. *Quid enim nobis duobus, &c.*] Excitat in ſe & in Milonem judicum commiſerationem à laboribus, quibus uterque à Clodianis exercitatus eſt.

44. *Spe ampliſſimorum præmiorum*] Honores notat ſeu magiſtratus, quos ſua virtute Milo obtinuit: nam tribunus fuerat, & modo conſulatum petebat.

45. *Crudeliſſimorum exitiorum*] Conatus fuerat ſemper Clodius Miloni nocere, & eo jam mortuo, Clodiani ejus furoris hæredes de Milonis perniciè cogitant.

PROPOSITIO.

Proponit quòd jure Milo occidit Clodium; 1. *quia Clodius fuit inſidiator*; 2. *quia pernicioſus fuit Reipublicæ civis.*

II. Quanquam in hac cauſſa, Judices, T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non [a] abuteremur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita [b] condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius quàm populi Romani felicitati aſſignetis. ſed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo obteſtaborque vos, Judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem no-

[a] *utemur.* [b] *remittatis.*

1. *Quanquam in hac cauſſa*] Æquitatem ſuæ cauſæ prædicat, eamque totam informat.

Ib. *Annii tribunatu*] Anno ſequenti, poſt tribunatum Clodii, Milo tribunus factus eſt.

Ib. *Rebuſque*] Compeſcuit exeitatas à Clodio ſeditiones tribunus Milo, & revocandum Ciceronem ab exilio curavit.

bis

vobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia teliſque vitam ut impune liceat defendere.

CONFUTATIO.

Continet hæc refutatio tria præjudicia, quæ contra Milonem à Clodianis jactabantur. Primum, nefas eſſe ei vivere, qui à ſe hominem interfectum eſſe fatetur. Secundum, Milonem jam damnatum eſſe ſenatûs judicio. Tertium, eundem Milonem eſſe damnatum ſententiâ Cn. Pompeii.

III. Sed antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda quæ in ſenatu ab inimicis ſæpe jactata ſunt, & in concione ab improbis, etiam paullo ante ab accuſatoribus, ut omni errore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cùm ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An eſt quiſquam qui hoc ignoret, cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum, aut recte, ac jure factum eſſe defendi? Niſi verò exiſtimetis dementem P. Africanum fuiſſe, qui cum à C. Carbone tribu-

1. *Noſtræ quæſtionis*] Judicium publicum quæſtio vocatur, quoniam in ea reus in judicium vocatur, & quæritur utrum nocens ſit, an innocens.

5. *Negant*] Clodiani, & inter eos Munatius Plancus, & Q. Pompeius tribuni plebis, volunt Milonem morte damnari. Primum autem eſt præjudicium, quo illi contra Milonem utebantur. præjudicium verò propriè eſt prius judicium quo ſequens aliqua controverſia, jam tum quodammodo judicata & terminata ſit. Primum autem illud præjudicium refutat argumento petito ab authoritate, exemplo, & Majorum inſtitute.

8. *Horatii fortiſſimi viri*] Tullo Hoſtilio regnante, cum tres Curiatii duos Horatios occidiſſent, ipſeque M. Horatius ſolus ſupereſſet, occidit tres Curiatios. Redeunte igitur Horatio à tanta victoria, obviam venit ejus ſoror, quæ nupſerat uni è Curiatiis, quæ triumphanti occurrit, flens, & querens de ſuo marito, & dolens ob victoriam Romanorum. Indignatus frater eam occidit, ob eam rem captus, & cum ad populum provocaſſet, abſolutus eſt.

Ib. *Nondum libera civitate*] Id facinus patratum eſt Tullo Hoſtilio regnante, cum nondum per Conſules & populum Roma regebatur.

9. *Populi Rom. comitiis*] Comitiæ nihil aliud tuêre quàm populi Romani conventus, qui in urbe prope forum & curiam fiebant: qui locus inde Comitium dictus eſt, ubi etiam conciones ad populum habebantur. Comitia verò pro creandis Magiſtratibus, fiebant in campo Martio.

13. *Dementem Pub. Africanum*] Factum id exponit T. Liv. epit. lib. 58. *Tiberius Gracchus, poſt multas excitatas ſeditiones, cum iterum tribunus plebis creari vellet, authore Pub. Cornelio Naſica, in Capitolio ab optimatibus occiſus eſt, ictus primùm fragmentis ſubſelliorum; & inter alios qui in eadem ſeditione occiſi erant, inſepultus, eſt in flumen dejectus.*

Ib. *Carbone tribuno*] Cùm poſt Numan-

tribuno plebis in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de Tiberii Gracchi morte ſentiret, reſpondit, jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos civeis interfici nefas eſſet. Itaque hoc, Judices, non ſine cauſſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolum humana, ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſententia liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis eſt qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certe eſt illud non modo juſtum, ve-

mantiam deletam *Carbo tribunus plebis legem tuliſſet, ut eundem tribunum plebis, quoties quidem vellet, creari liceret, rogationem ejus P. Africanus graviſſima oratione diſſuaſit, in qua dixit, Tib. Gracchum jure cæſum videri.* Liv. epit. lib. 59.

14. *Seditioſe interrogaretur*] Interrogabat ſeditioſè, quia ſperabat eum aliter reſponſurum, quòd Sempronia Gracchi ſororem in matrimonio haberet.

16. *Ahala ille Servilius*] Ex Epitome Liv. lib. 4. *Cùm fame populus Romanus laboraret, Spurius Melius eques Romanus frumentum populo ſua impenſa largitus eſt: & ob id factum conciliata ſibi plebe, regnum affectans, à C. Servilio Ahala magiſtro equitum, juſſu Quintii Cincinnati Dictatoris, occiſus eſt* anno urbis 314.

Ib. *Aut P. Naſica*] Cum Tiberius Gracchus in tribunatu profuſis largitionibus, favore populi occupato, Rempublicam oppreſſam teneret, in ædem Fidei convocatus Senatus à conſule Mutio Scævola, juſſit ut conſul armis Rempublicam tueretur. Scævola negante, Scipio Naſica ſe ducem obtulit; atque eo proclamante, *Qui ſalvam Rempublicam eſſe volunt, me ſequantur.* Gracchus cum ſua factione interemptus eſt anno urbis 620. Valer. Maxim. lib. 3. cap. 2.

Ib. *L. Opimius*] Opimius C. Gracchum Tiberii fratrem novas ſeditiones excitantem occidit anno urbis 632.

17. *C. Marius*] C. Marius Saturninum interfecit. Vide orat. pro Rabirio perduellionis reo, ubi fuſè id agitur.

Ib. *Aut me conſule*] Cicero conſul, jubente Senatu, Lentulum & Cethegum cum aliis conjuratis Catilinariæ ſeditionis interfecit.

20. *Qui patris*] De Oreſte loquitur, qui matrem Clytæmneſtram occiderat, quæ patrem ipſius Agamemnonem interfecerat. cum in judicium adductus eſſet, variatis judicum ſententiis, deorum quæſtio conſtituta eſt, cum Minerva abſolvendum judicavit.

Ib. *Variatis hominum ſententiis*] In Areopago à ſexdecim judicibus Oreſtes damnabatur, & à quindecim abſolvebatur: acceſſit Minervæ calculus, atque ita exæquatis ſententiis liberatus eſt.

21. *Deæ ſapientiſſimæ*] Minerva Dea ſapientiæ fingebatur.

22. *Quod ſi duodecim tabulæ*] Leges duodecim tabularum illæ ſunt, quæ à decemviris perlatæ ſunt, & in duodecim tabulis æreis inciſæ. Hæc autem de furto lex perlata eſt, de qua Macrobius lib. 1. Saturn. *Si nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto.* Priſco autem idiomate hæc verba poſita ſunt, id eſt enim, *nocte, eum, occidit.*

24. *Quoquo modo*] Sive ſe telo defenderit, ſive non, ſine exceptione licet occidere. hîc autem telum ſumitur pro pugione, aut parvo aliquo gladio.

26. *Ab ipſis porrigi legibus*] Dicuntur leges porrigere, cum aliquid nobis permittunt.

rum

rum etiam neceſſarium, cùm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris; interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. facere enim probus adoleſcens periculoſe, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberavit. inſidiatori verò & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, Judices, non ſcripta, ſed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet: omnis honeſta ratio eſſet [a] expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe exſpectari jubent, cum ei qui exſpectare velit, aut injuſta pœna [b] luenda ſit, aut juſta repetenda. Etſi perſapienter, & quodammodo tacite dat ipſa lex poteſtatem defendendi: quæ non hominem [c] occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſſa vetat: ut, cùm cauſſa, non telum quæreretur, qui ſui defendendi cauſſa telo eſſet uſus, non hominis occidendi cauſſa habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſſa, Judices. non enim dubito quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis quod obliviſci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe.

[a] *vitæ liberandæ.* [b] *patienda.* [c] *occidere.*

28. *Pudicitiam cum eriperet*] Cum Caius Luſcius, ſive Luſius, ſororis Marii filius, Trebonium quemdam militem ſtupri cauſa ſæpe appellaſſet, noctu in tabernaculum vocavit ad ſe: morem gerit tribuno, ſed Luſium vim adhibentem ſtricto gladio confodit. Is Mario mortis cauſam aperit, teſtes producit. Laudatus is à Mario, & corona donatus liberatur. Hæc æquitas Marii tertium ei conſulatum promeruit. Vide Plutarchum in Mario, & Val. Max. lib. 6. cap. 1.

31. *Periculoſe*] Impendebat militi periculum, quòd imperatoris propinquum, quòd indemnatum, quòd tribunum ſuum miles occidiſſet.

35. *Eſt enim hæc*] Amplificatio egregia legis naturæ, ubi vis ejus & facultas exprimitur. quem ipſe locum Cicero laudat in Oratore ad Brutum.

42. *Aut juſta repetenda*] Scilicet ut vi legis ſcriptæ ſupplicio afficiatur.

43. *Etſi*] Correctio eſt oratoria, quaſi diceret, *etſi quid dico leges ſilere inter arma, cum lex det facultatem ſe defendendi.*

Ib. *Lex*] Intelligit legem Corneliam de ſicariis, quæ lata eſt à L. Cornelio Sylla Dictatore.

45. *Ut, cum cauſa, &c.*] Senſus ſatis implicatus ſic videtur explicandus: Non homines condemnantur, cum juſta de cauſa geſtant arma; neque præſumitur, eum qui ea geſtat, ut ſe defendat, idcirco ea geſtare, ut homines occidat. Lex enim Cornelia non de geſtatione, ſed de fine geſtationis teli vel enſis agit. quare non reus eſt qui gerit telum vel enſem, ſed qui eo conſilio gerit ad interficiendum hominem ſine cauſa.

47. *Hoc maneat in cauſſa*] Id eſt, hoc conſtans & fixum maneat in iſta cauſa, licere aliquando hominem interficere impune, inſidiatorem videlicet.

IV. Sequitur illud quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, contra rempublicam esse factam. Illam verò senatus, non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, Senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quàm, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero [a] quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim senatui de illo incesto

[a] *judicium.*

1. *Sequitur illud*] Aggreditur convellere secundum præjudicium. dicebant enim adversarii, Senatum Pub. Clodii cædem contra Rempub. factam judicasse. Ubi autem Senatus audivit cædem factam fuisse in Appia via, fecit quod in magnis periculis fieri solebat, ut viderent consules, ne quid detrimenti Respublica caperet. Erat autem hoc quasi præjudicium, quia tali decreto Senatûs interfectus est & condemnatus Saturninus. Sed respondet Cicero, hoc tantum voluisse decreto Senatus, ut animadverterent uter utri insidias fecerat.

4. *Quoties enim illa causa acta est*] Post interfectum Clodium pene jam centum dies effluxerant.

8. *Ambusti tribuni plebis*] Munacius Plancus, & Pompeius Rufus, tribuni plebis, concionibus suis plebem in Milonem accenderunt. itaque orta seditione, cum Clodii corpus cremaretur, curia incensa est; nec prius destiterunt, quàm ejus incendii flamma è concione fugati sunt.

Ib. *Intermortuæ conciones*] Cœlius interpretatur futiles, vanas, & nullius momenti; Manutius verò interruptas incendiò curiæ.

13. *Officiosos labores*] Officiosi labores dicuntur, qui ad innocentes defendendos suscipiuntur.

17. *Erant leges, erant quæstiones*] Veteres leges erant, & quæstiones de cæde, vel de vi, quibus summi Prætores & Quæsitores præerant, quibusque reus postulari Milo poterat. Erat lex Cornelia de sicariis, erat lex Q. Catuli de vi. sed his omissis legibus, & judiciorum consuetudine, nova lex, nova quæstio contra Milonem à Pompeio sancita fuit, & novus quæsitor Cn. Domitius Ahenobarbus populi suffragio creatus est.

19. *De illo incesto stupro*] Sententia est; erepta est, Q. Fusii intercessione, Senatui potestas decernendi quæstionem novam de stupro incesto Clodii: quis credat de ejus interitu, judicium novum constituendum, Senatum putasse.

Ib. *Incesto stupro*] Per incestum stuprum, illud facinus intelligit quod admissum est à Clodio, cum veste muliebri indutus, in sacra bonæ Deæ irrepsit, quæ à mulieribus celebrabantur, ut stuprum uxori Cæsaris inferret. à quo tamen scelere absolutus est corruptis pecuniâ judicibus.

ſtupro judicium decernendi poteſtas eſſet erepta; de ejus interitu, quis poteſt credere judicium novum conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempub. ſenatus factam eſſe decrevit? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter civeis, non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam optanda, ſed nonnunquam eſt neceſſaria. niſi vero aut ille dies, in quo Tiberius Gracchus eſt cæſus, aut ille quo Caius, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiamſi è republ. remp. tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipſe decrevi, cum cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempubl. feciſſe, ſed,

22. *Cur igitur incendium curiæ* &c.] Hanc totam actionem Aſconius Pedianus ſic exponit. *Poſt biduum medium quam Clodius occiſus erat, interrex primus proditus eſt M. Æmilius Lepidus. non fuit autem moris, ab eo qui primus interrex proditus erat, comitia haberi, ſed Scipionis & Hypſæi factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra jus poſtularent ut interrex ad comitia conſulum creandorum deſcenderet; idque ipſe non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt: deinde omni vi januâ expugnatâ, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum adverſum uxoris ejus Corneliæ, cujus caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerunt; itemque telas quæ ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. Poſtque ſupervenit Milonis manus, & ipſa poſtulans comitia: cujus adventus fuit ſaluti Lepido: in ſe enim ipſa converſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus interregis omiſſa eſt.*

Ib. *Incendium curiæ, oppugnationem ædium*] Hæc tria ſimul complectitur, quæ uno Senatuſconſulto facta ſunt, quia videlicet non fas fuit eodem die plura Senatuſconſulta fieri.

23. *Quia nulla vis unquam*] Reddit rationem cur Senatus judicarit cædem Clodii factam eſſe contra Rempub. quia vis omnis ſemper contra eam eſt, licet qui eam fecerit, non ipſe fecerit contra Rempub. quando nempe vis illata vi repellitur.

27. *Tiberius Gracchus*] Gracchus ille cæſus eſt authoritate Scipionis Naſicæ anno urbis 620. de eo dictum eſt Paragr. III. l. 16.

Ib. *Caius Gracchus*] Repulſam in petitione tertii Tribunatus plebis tulit, ac cum videret plures leges ſuas Senatu applaudente abrogandas eſſe, deque ea re L. Opimium Conſulem referre velle: ipſe vim parans, cum M. Fulvio Flacco collega in Treviratu Agrario, & ſeditionis altero capite, concionis diſturbandæ cauſa venit armata manu in Capitolium. Ubi cum quidam Conſulis miniſter in turba à Gracchanis occideretur, orto tumultu Gracchani diffugiunt, eoque die de legibus nihil actum amplius. Interim Conſul Opimius nocte Capitolium præſidio firmat: indictoque prima luce per viatorem Senatu, de cæde facta ſtatuque rerum urbano refert. Jubet Senatus videre Conſulem, ne quid Reſpub. detrimenti capiat. L. Opimius cum Senatu, atque equitibus armatis in forum deſcendit, Gracchus & Flaccus cum ſuis item armatis Aventinum occupant. Citati mox per Conſulem ad cauſam dicendam, cum non parerent, à Conſule atque optimatibus armata manu Aventino pulſi, in fuga trucidati ſunt.

28. *Saturnini*] Marius anno urbis 653. Saturninum interfecit civibus ad arma convocatis. Vide orat. pro Rab. perd. reo.

29. *Ego ipſe decrevi*] Cicero judicavit cædem illam Clodii non eſſe contra Remp. nam Senator erat Cicero, & erat in Senatu cum de illa cæde ad Senatum relatum eſt.

Ib. *In Appia via*] Appia via ab Appio Clodio Cæco dicta eſt, quam ille ſtravit à porta Capena uſque ad urbem Capuam.

cum

cum ineſſet in re vis, & inſidiæ, crimen judicio reſervavi, [b] rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere, licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. diviſa ſententia eſt poſtulante neſcio quo. nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. ſic reliqua auctoritas ſenatus, empta interceſſione, ſublata eſt.

V. At enim Cn. Pompeius rogatione ſua & de re, & de cauſſa judicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet, in qua P. Clodius occiſus fuit. quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. quid porro quærendum eſt? factumne ſit? at conſtat. à quo? at patet. vidit etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem fuſcipi poſſe. quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando literam, quàm illam triſtem dediſſet.

[b] *condemnavi crimen.*

31. *Judicio reſervavi*] Senſit Cicero pertinere ad judices inquirere uter utri feciſſet inſidias.

32. *Quod ſi per furioſum*] Cum prius decreviſſet Senatus, ut de cæde Clodii veteribus legibus quæreretur, quanquam extra ordinem, tamen, id ubi promulgandum fuit, interceſſit Munatius Plancus, atque ita coactus eſt Senatus contra omnium ſententiam hoc facere decretum de nova quæſtione: erat quippe ea tribunorum plebis authoritas, ut nullum poſſet confirmari Senatus conſultum, quod illi non approbaſſent.

Ib. *Furioſum*] Furioſus dicitur is, qui nimium popularis Senatui non paret, ſed ſeditionem per populum excitat.

34. *Extra ordinem*] De cauſa quæri extra ordinem dicitur, cum non ſervata juris formula, nec ordine judiciario in cauſa proceditur.

35. *Diviſa ſententia eſt*] Cum aliquis in dicenda ſententia duas, pluresve res eſſet complexus, eæ ſi non omnes probarentur, poſtulari ſolitum fuit à quovis ſedente, ut divideret, id eſt, ut de ſingulis rebus referretur.

Ib. *Poſtulante neſcio quo*] Is fuit Q. Fuſius Senator qui à Munatio Planco pecunia corruptus fuit, quem non appellat, quia Senator erat.

1. *At enim Cn. Pompeius*] Jam tertium præjudicium refutandum aggreditur, quod jactabatur ab adverſariis, Milonem videlicet ſententia Cn. Pompeii damnatum eſſe.

Ib. *Rogatione ſua*] Rogatio ſic dicta eſt, quod populus Romanus per trinundinum, ab aliis qui rogandi poteſtatem habebant, rogaretur; velleret, juberetne talem fieri legem, ratamque habere.

Ib. *De Re*] Res hic ſumitur pro generali quæſtione cædis.

4. *At patet*] Nempe à Milone cædem factam eſſe. Id enim Milo non negabat.

5. *Vidit etiam*] Probat Cicero ex vi legis à Pompeio latæ, eum cauſæ Milonis favere, quia Miloni factam à ſe cædem confitenti Pompeius fecit poteſtatem ſui defendendi. quam poteſtatem nunquam dediſſet, cum fateretur Milo ſe, & Cicero cum ipſo, Clodium occidiſſe.

8. *Salutarem hanc in judicando literam*] Salutaris litera fuit A, quæ apponebatur in tabula, quam à Prætore accipiebant judices, ac in urnam projiciebant ſi abſolverent. Unde *ſalutaris* dicitur à Cicerone.

Ib. *Illam triſtem*] Litera C. triſtis dicitur, quia illa quoque in tabula judicibus dabatur, quam in urnam projiciebant, ſi condemnarent. Has autem literas Pompeius judicibus non dediſſet, niſi Milonem abſolvi poſſe judicaſſet. igitur damnandi & abſolvendi eum poteſtatem judicibus dedit.

Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, Catonis, tribunus pleb. M. Drusus, occisus est. nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio [a] decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cùm P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore, quem immortalem si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur.

[a] *constituta.*

9. *Mihi vero*] Interpretatur Pompeii mentem in lege sua ferenda: ea enim voluit eum defendi, non ergo condemnari. hoc est igitur quod sequi judices debent. non enim tantum debent attendere, quod Milo occidit Clodium, sed ulterius debent pergere, & attendere ad causam propter quam à Milone interfectus est.

12. *Jam illud dicet*] Pompeius dicet nec Senatu nec populo postulante se illam legem tulisse.

13. *Pub. ne Clodio tribuendum putet*] Ostendit Cicero non propter Clodium Pompeium legem tulisse, sed ut tempori serviret, ne videlicet lætari de morte Clodii videretur, quo-cum paucis diebus ante fuerat reconciliatus.

14. *Domi suæ*] Probat Pompeii legem seu rogationem novam esse, & inauditam comparatione clarissimorum hominum, de quibus nulla lata lex est. Id autem facit, ut ostendat aut inique hanc tulisse Pompeium, aut tempori serviisse.

Ib. *Nobilissimus vir*] M. Livius Drusus, quem virum nobilissimum, potentissimum, eloquentissimum nominat Velleius lib. 2. & quem Plutarchus tunc principem Senatus fuisse ait, cum videret Senatum totum seditiosis Tiberii Gracchi legibus oppressum, cupiens eum ad pristinam dignitatem revocare contra Equestris ordinis potentiam, ad quem tota Senatorii ordinis authoritas devoluta erat, se popularem simulavit, ac Latinis omnibus jus civitatis promisit, quod cum differret, instabant acriter, ut promissis staret. Tandem cum intelligeretur à populo simulate egisse, in ædibus ab ignota multitudine occisus est. Vide Liv. lib. 71.

15. *Avunculus hujus nostri judicis*] Judex sedebat M. Cato, qui dictus est Uticensis, cujus mater Livia M. Drusi soror fuit, apud quem educatus est. Val. Max. lib. 3. cap. 1.

17. *Populus consultus*] Consuli populus dicebatur Romæ, cum lex rogabatur, hac scilicet formula, *Velitis, jubeatis, Quirites.*

19. *P. Africano*] Africanus minor cum adversaretur C. Graccho, Cn. Fulvio, & Cn. Carboni triumviris agros dividere conantibus, seque domum fortis & validus pridie è Senatu recepisset, mane in cubiculo mortuus inventus est. Appianus: de tanti viri morte nulla quæstio lata est.

22. *Ejus ne necessariam*] Omnes singulari dolore affecti sunt, quod naturalem vitæ cursum non attigerit, nam occisus est anno ætatis suæ 56. ut Cicero in somno Scipionis dicit.

inter-

interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem pœnis teneatur, & legibus. niſi forte magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quam ſi quis humilem necaverit? aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur: perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Itaque in eadem iſta Appia via cum ornatiſſimum equitem Rom. M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Roman. occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honeſti, atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebro uſurpatur, poſteaquam latronis, & parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta eſt confitenti ſica de manibus. caruit foro poſtea Pompeius, caruit ſenatu, caruit publico: janua ſe, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? atqui ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa cauſſa ſumma omnia fuerunt. inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis: eo porro reipub. tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolum civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. niſi forte, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda. perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. minus dolendum fuit, re non perfecta, ſed puniendum certe nihilominus. Quoque catenis ſolvit, ac mari commiſit, ſed relatus eſt tempeſtate. Cum igitur Sexto Clodio reducendus ad Pompeium, à quo repetebatur, datus eſſet, Flavius ad diripiendum Tigranem profectus eſt. ad quartum ab urbe lapidem pugna commiſſa eſt, in qua Papirius Eques Romanus interfectus eſt. Aſcon.

26. *Niſi forte magis erit parricida*] Loquitur Cicero ex mente Stoicorum, qui omnia peccata æqualia eſſe contendebant. Neque enim ea ex rerum eventu, ſed ex vitiis hominum metiebantur.

28. *Aut eo mors atrocior*] Objectio Clodianorum, quam refutat ironice.

29. *In monumentis*] Monumentum dicitur non tantum ſepulchrum, ſed quidquid etiam, rei alicujus conſervandæ gratia extructum eſt. Per illa vero monumenta Appiam viam intelligit, quam Appius Claudius cenſor, qui poſtea Cæcus dictus eſt, lapidibus ſternendam curavit.

33. *M. Papirium occidiſſet*] Tigranis filius Romæ apud Valerium Equitem Romanum ſervabatur. Petiit eum à Flavio inter epulas Clodius, hunc

37. *Latronis*] Clodium latronem vocat, quia ex improviſo Milonem aggreſſus eſt.

38. *In templo Caſtoris*] Templum Caſtoris foro & curiæ proximum fuit.

40. *Extorta eſt confitenti ſica*] Servum Clodius in inſidiis collocaverat ut Pompeium interficeret.

42. *Num quæ rogatio*] Clodium in odium adducit, & novam illam rogationem arguit exemplo, & amplificat ab adjunctis & à perſona Pompeii.

ties ipſe, Judices, ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel reipub. fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt: luget ſenatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta [b] ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ: agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea profecto cauſſa, Judices, non fuit, cur ſibi cenſeret Pompeius quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit: fuiſſe ſibi illam inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ: multa etiam alia vidit, ſed illud maxime, quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet: non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non poſſunt, propterea quod conſuetudines victûs non poſſunt eſſe cum multis. ſed ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quod reſpublica nos conjunxit cum multis. ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxime voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. tulit, ut conſularem neceſſe eſſet: credo, quod principum munus eſſe ducebat reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. ex conſularibus te creavit potiſſimum. dederas enim, quam contemneres populareis inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima. Quamobrem, Judices (ut ali-

[b] *ægritudine.*

64. *Infirmior fides, &c.*] Ex hoc loco patet ſimultates tuiſſe Clodium inter & Pompeium, ſed eas reconciliatione gratiæ tuiſſe ſopitas, & ne ejus parum fida crederetur reconciliatio, gaudere noluit Pompeius.

65. *E florentiſſimis ordinibus*] E Senatorio videlicet, equeſtri, & ex tribunis ærariis judices ſelecti ſunt.

71. *Conſuetudines victus*] Patet familiares eos dici proprie, inter quos victus conſuetudo intercedit hic autem ſubtiliter Pompeium, & judices ſibi conciliat.

73. *Optimos viros legeret*] Pompeius optimos omnium ordinum viros legit, qui poſtea ſortiti ſunt, ut eorum numerus, qui judicarent, compleretur.

75. *Domiti*] Domitius Ænobarbus quæſitor huic cauſæ præpoſitus fuit, cujus à laudatione captat benevolentiam.

79. *Perditorum*] Clodianos intelligit.

80. *Contemneres populareis inſanias*] Cn Manlius Tribunus plebis legem ferebat ſeditioſe, ut libertini in omnibus tribubus ſuffragium ferrent. Cumque per vim Capitolium occupaſſet, à Cn. Domitio Prætore dejectus fuit, multis è Manliana ſeditione interfectis.

quando

quando ad cauſſam, crimenque veniamus) ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata, neque de cauſſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu judicatum eſt; & lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: & electi judices, & iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſte ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, Judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit: quod quo facilius argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

82. *Si neque omnis confeſſio*] Breviter repetit Cicero, quæcunque in ista refutatione præjudiciorum dicta ſunt, primum quod adverſarii jactabant fas non ei eſſe intueri lucem, &c. Secundum, cædem, qua Clodius occiſus eſt, Senatum judicaſſe contra Rempub. Tertium, voluiſſe Pompeium, ut Milo jus ſuum tueretur.

86. *Præpoſitus quæſtioni*] Domitius quæſitor datus eſt.

NARRATIO.

Tria capita continet hæc narratio, 1. *Clodii Conſilia.* 2. *Profectionem.* 3. *Pugnam.*

VI. P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempub. videretque ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes prætoram gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempubl. quæreret: ſubito reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad prætoram gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempubl. plenum annum, atque integrum. occurrebat, mancam, ac debilem prætoram ſuam futuram, conſule Milone: eum porro ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. contulit ſe ad ejus com-

2. *Ita tracta eſſe comitia*] Ita dilata fuerunt comitia propter inſanas candidatorum contentiones, ut ſeptimo fere tantum menſe Domitius Calvinus, & Valerius Meſſala Conſulatum inierint.

4. *L. Paullum*] L. Paulus vir fuit ſingularis, & ad conſervandam Rempub. natus, inquit Cicero in Vatinium. Hunc propter ſummam probitatem collegam habere Clodius nolebat.

5. *Annum integrum*] Propter dilata comitia medium tantum annum habere poterat, cum circa fere ſeptimum menſem inierint Magiſtratum Conſules.

6. *Reliquit annum ſuum*] Annus ſuus dicebatur, quo quis honorem petere ex lege poterat: ut Prætoram poſt ædilitatem, poſt Prætoram Conſulatum. Requirebatur autem, ut quis Prætor fieret, ut annum ætatis nonum & trigeſimum ageret.

9. *Mancam*] Mancus dicitur, cui altera manus inutilis eſt, ſumpta metaphora à corpore ad magiſtratum.

11. *Ejus competitores*] Petebant cum Milone *Conſulatum P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio, non ſolum largitione palam profuſa ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti.* Pedianus.

petitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. quanto ille plura [a] miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Rom. sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere. occidendum Milonem. servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minime obscura. etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. significavit hoc sæpe in senatu, dixit in concione: quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo; respondit triduo illum, ad summum quatriduo periturum, quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium ante diem XIII. Kalend. Febr. Miloni esse Lanuvium ad Flaminem [b] prodendum, quod erat dicta-

[a] *perturbabat.* [b] *nominandum.*

14. *Convocabat tribus.*] Primum totus populus Romanus in tres partes est divisus, unde tribus dictæ sunt. Sed postea crescente populo ad triginta quinque servato priori nomine pervenerunt. Porro illæ in curias divisæ sunt, in quibus tanquam in septis unaquæque tribus continebatur tempore comitiorum. At Clodius agebat cum curiis ut rejecto Milone, Metellum, vel Hypsæum Cos. renuntiarent.

Ib. *Coloniam novam scribebat*] Clodius pollicebatur se deducturum coloniam novam, si Præturam assequeretur. Id autem dicebat, ut ad suas partes pauperes adduceret, eorumque terret suffragia, spe agrorum, si ipsi deducerentur.

15. *Scribebat civium*] Eos porro scribebat non tam ad ferendum suffragium, quam ad vim faciendam.

16. *Hic*] Milo certior Consulatûs fiebat.

20. *Servos agrestes*] Fuit Romanorum divitum consuetudo, ut multos servos in agris alerent, & sæpe suis in prædiis decem eorum millia haberent.

Ib. *Barbaros*] Qui convocabantur ex aliis nationibus barbari dicebantur, vel quia peregrina lingua utebantur, vel quia moribus erant immanes.

21. *Silvas publicas depopulatus erat*] Invidiose in Clodium loquitur, utpote qui illorum servorum numero ad perniciem Reipub. abutebatur.

Ib. *Ex Apennino*] Mons est Apenninus perpetuo fere dorso Italiam in duas partes dividens.

25. *Favonio*] Favonius vir fuit amicissimus Catoni, & ejus constantiæ & doctrinæ æmulus.

27 *Ad hunc Catonem*] Is est Cato qui postea Uticensis dictus est, & tum judex sedebat.

28 *Iter solemne*] Solemne dicitur quod certis temporibus fit.

29. *Legitimum*] Legitimum est quod lege fit & more, ideoque necessarium censetur.

Ib. *Ante diem* XIII *Kal. Feb.*] Id est diem Januarii vigesimam.

30. *Lanuvium*] Lanuvium municipium fuit quod distat ab urbe Roma stadia fere centum, quod à Diomede post eversam Trojam in Italiam advecto conditum est, ut refert Appianus lib. 2. bell. civil. ibi erat Junonis Sospitæ templum celeberrimum, cui à dictatore singulis annis sacerdos constituebatur.

Ib. *Flaminem*] Flamen nomen commune fuit sacerdotum, nam flamen erat

dictatorLanuvii Milo: Româ ſubito ipſe profectus pridie eſt. ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret, atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor [c] deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt, domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: paulliſper dum ſe uxor (ut fit) comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt [d] id temporis, cum jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis; nullis Græcis comitibus, ut ſolebat: ſine uxore, quod nunquam fere: cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu. fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo ſecus. ſtatim complures cum telis

[c] *neceſſarius erat.* [d] *eo tempore.*

rat Dialis, flamen Martialis, Quirinalis, Junonis. Porro flamen dictus eſt, inquit Voſſius à *flameo*, hoc eſt velamento capitis quo utebantur. *Flameum* autem vocatum eſt à flammeo colore. Putant alii quam plurimi quod dictus ſit flamen, quaſi filamen à *filo* quod vel pileo ſacerdotis erat annexum, vel quod æſtu urgente ſolo filo caput cingebat. ita Priſcianus, lib. 4.

31. *Dictator*] In municipiis dictator dicebatur, qui nunc Magiſter civitatis dicitur.

32. *Suum fundum*] Fundus in jure proprie ager cum ædificio dicitur.

Ib. *Quod re intellectum eſt*] Id eſt eventu pugnæ, quæ hic commiſſa eſt.

33. *Concionem turbulentam*] Eodem die quo Clodius occiſus eſt C. Saluſtius & Q. Pompeius Tribunus plebis, & Milonis inimici concionati ſunt, inquit Aſconius, ſed potiſſimum Q. Pompeius, qui omnium ſeditioſiſſimus fuit.

37. *Calceos & veſtimenta*] Senatores calceis utebantur auratis. Penula autem veſtimentum itinerarium fuit contra frigus & pluviam.

38. *Commoratus eſt*] Nihil tumultuoſe, nihil feſtinanter Milo fecit, ſed placato & tranquillo animo.

40. *Expeditus*] Id eſt paratus ad pugnam.

Ib. *Nulla rheda*] Rheda vehiculi genus eſt.

41. *Nullis impedimentis*] Impedimenta ſarcinæ ſunt, quæ ad viam neceſſariæ ſunt.

Ib. *Nullis Græcis comitibus*] Comites illi Græci vel ſunt Muſici, vel Philoſophi, quos ut plurimum ditiores Romani alebant apud ſe eruditionis cauſa. ut Cicero orat. in Piſonem notavit.

42. *Sine uxore*] Clodius Fulviam uxorem habuit, quæ poſtea nupſit Antonio, quæque caput Ciceronis demortui ſputis fœdavit, & linguam acu perforavit.

Ib. *Cum hic inſidiator*) Milonem ironice inſidiatorem vocat, quia nihil in eo eſt quod cædis ſuſpicionem movere poſſit.

43. *Cum uxore*) Milo Fauſtam Syllæ dictatoris filiam uxorem habuit.

44. *Ancillarum*) Ancillas ſecum uxor ducebat.

45. *Puerorum*) Per pueros intelligit juniores ſervos.

Ib. *Comitatu*) Delicatum appellat hunc comitatum, quia tum ancillæ, tum illi pueri ad certamen erant inepti.

Ib. *Fundum ejus*) Fundus ille fuit in Albano.

46. *Hora fere undecima)* Romani horas duodecim ab oriente ad occidentem ſolem numerabant, quæ proinde vel longiores,

telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum: adverſi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda, rejecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis [a] eductis partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui poſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum, & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent; fecerunt id ſervi Milonis (dicam enim non derivandi criminis cauſſa, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

[a] *evaginatis.*

giores, vel breviores fuere ſecundum longitudinem vel brevitatem dierum. Primam autem ab ortu ſolis numerabant, & ſic de reliquis. cum autem commiſſa fuerit hæc pugna die Januarii viceſimo; hæc hora undecima fere tertiæ noſtræ pomeridianæ cum dimidia reſpondet.

47. *In hunc*] In Milonem.

Ib. *De loco ſuperiore*] Superior locus aptior eſt ad pugnandum.

Ib. *Adverſi*] Illi videlicet qui erant ex parte adverſa oppoſita aurigæ Milonis.

48. *Hic*] Milo quem aggrediebantur.

56. *Derivandi criminis*] Derivari crimen dicitur, cum culpam qua quis tenetur, in alium, in quo non eſt, rejicitur.

CONSTITUTIO CAUSÆ.

VII. Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius, oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit, nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil ſane id profit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin unà rempublicam, voſque ſervaret. ſi id jure non poſſet; nihil habeo quod defendam. ſin hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent: non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum. Quod ſi ita putaſſet, certe optabilius Miloni fuit dare [a] jugulum P. Clo-

[a] *ſe jugulandum.*

7. *Et mos gentibus*] Alludit ad jus gentium, quæ ad Romanum imperium non pertinebant.

Ib. *Et feris natura*] Loquitur de jure naturæ, nam feræ naturaliter ſe defendunt, ut corpus tueantur.

dio,

dio, non ſemel ab illo, neque tum primùm petitum, quam jugulari à vobis, qui ſe illi non jugulandum tradidiſſet, ſin hoc nemo veſtrûm ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſus ne ſit, quod fatemur: ſed, jure, an injuria: quod multis antea in cauſſis jam quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt quod Senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ ſint, incertum eſt. de hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita & Senatus [b] rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto, quæſtionem tulit. Nunquid igitur aliud in judicium venit, niſi uter uri inſidias fecerit? profecto nihil. ſi hic illi; [c] ut ne ſit impune: ſi ille huic; tum nos ſcelere [d] ſolvamur.

[b] *inſidias.* [c] *ut puniatur.* [d] *liberemur.*

19. *Ut quæreretur*] Hac de re Pompeius tulit legem, de qua dictum eſt.

22. *Si hic.*] Milo videlicet.
23. *Ille*] Clodius.

CONFIRMATIO.

Duas partes continet hæc Confirmatio. In prima oſtendit, inſidias feciſſe Clodium Miloni. In ſecunda glorioſum Miloni fuiſſe Clodium interfeciſſe. Primam partem tractat 1. *per conjecturam, ab antecedentibus, ſive perſonis:* 2. *à concomitantibus, ſive ab ipſis facti circumſtantiis:* 3. *à confutatione quorundam quæ ab adverſariis objiciuntur:* 4. *à conſequentibus.*

PRIMA PROBATIO

ab antecedentibus: *non Milonem Clodio, ſed Clodium Miloni ſtruxiſſe inſidias.*

VIII. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? ſatis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei cauſſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum, [a] CUI

[a] *quis percipit utilitatem.*

2. *Nefaria bellua*) Clodium belluam appellat invidioſo nomine.

4. *Illud Caſſianum*) *Caſſius*, inquit Aſconius, *vir fuit ſummæ ſeveritatis. quoties quæſitor alicujus judicii eſſet, in quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat, atque etiam præcipiebat judicibus hoc quod Cicero nunc admonet, ut quæreretur, cui bono fuiſſet perire eum, de cujus morte quæreretur.* Valerius lib. 3. cap. 7. ait quod *ejus tribunal, propter nimiam ſeveritatem, ſcopulus reorum dicebatur.*

BONO

BONO FUERIT, in his perſonis valeat. etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modo ut prætor eſſet non eo conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam ut his conſulibus prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at [b] conniventibus certe ſperaſſet ſe poſſe rempublicam [c] eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec ſi poſſent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent, fortaſſe vix poſſent frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam. An vero, Judices, vos ſoli ignoratis: vos hoſpites in hac urbe verſamini: veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges, (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te aiunt eripuiſſe è domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium, ſuſtuliſſe, ut præclarum inde

[b] *permittentibus.* [c] *fallere.*

7. *Ut prætor eſſet*) De prætoribus ſuſe dictum eſt in orat. pro lege Manil. Paragr. I. not. ad lin. 12.

8. *His conſulibus*) Plautius Hypſæus & Q. Metellus Scipio deſignantur, qui cum Milone petebant conſulatum.

10. *Cogitatis furoribus*) Statuerat Clodius in prætura totam Remp. evertere.

12. *Tantum beneficium*) Conſules Hypſæus & Metellus Scipio nunquam auſi fuiſſent Rempublicam contra Clodii conatus defendere, quia ejus beneficio conſulatum fuiſſent adepti.

14 *Corroboratam vetuſtate audaciam*) Metaphora ſumpta ab arboribus, quæ, quo veneſtiores, eo duriores ſunt, ut quercus.

16. *Peregrinantur aures*) Videtur quaſi ignorantiæ arguere judices: peregrinari enim dicuntur qui domi non ſunt: & peregrini ſæpe rerum ignari ſunt, quæ in eo loco ubi ſunt, geruntur.

18. *Atque inuſturus*) Vel reſpicit ad incendium quo curia deflagravit, cum Clodii cadaver ambuſtum eſt; vel ad ipſius Clodii tyrannidem, qui leges odiolas omnibus impoſuiſſet, ſi prætura fuiſſet aſſecutus; ſumpta metaphora à ſervis, qui ferro candenti inurebantur.

19. *Sexte Clodi*] Sextus ille Clodius Clodii fuit conſanguineus, quem ejus ſcribam ſæpe vocat Cicero, & quem Aſconius ait Clodii cadaver in curiam intuliſſe.

Ib. *Librarium*] Id eſt codicem, in quo acta omnia deſcribuntur.

20. *Turbaque nocturna*] Poſtquam interfectus eſt Clodius, Romam, ut refert Pedianus, perlatum eſt ejus cadaver ante primam noctis horam: infimæque plebis, & ſervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit.

21. *Palladium*] Palladium ſimulacrum fuit Palladis, quod, Ilo avo Priami regnante apud Trojanos, è cœlo decidit. Delato in urbem ſimulacro, Ilus Apollinem conſuluit, qui incolumem Trojam fore reſpondit, dum illud in Ilio conditum ſervaretur. Alii ferunt Diomedem, Ulyſſem alii abſtuliſſe. Hoc illud ipſum ſimulacrum Romam pervenit, à quo perlatum fuerit non conſtat. Cedrenus à Diomede petenti Æneæ redditum fuiſſe ſcribit, à quo in Italiam perlatum eſt. at certum eſt, Romæ in æde Veſtæ repoſitum fuiſſe, quod cum arſiſſet, ab incendio Metellus pontifex eripuit.

munus,

munus, ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et aſpexit me quidem illis oculis, quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ poſtulare? Tu, P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo: tu in publicum ejeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exſequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis [a] ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. quam rem etſi neceſſario feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem [c] exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certe non debeo.

[a] *ſemiuſtum.* [c] *oſtendiſti.*

22. *Inſtrumentum*] Inſtrumentum hic ſumitur pro iis quas Cicero literas publicas appellat: hoc eſt, quod vel à perſona publica, veluti ſcriba magiſtratus, vel tabellione ſcriptum eſt.

24. *Omnia omnibus minabatur*] Sextos ille Clodius ſcriba fuit Pub. Clodii, de quo in oratione pro domo ſua. qui quo anno Publius geſſit conſulatum, potentiſſimus fuit, & ejus furoris adminiſter.

25. *Monet me quippe lumen curiæ*] Jocatur hîc ambiguè Cicero: videtur enim indicare incendium curiæ, & per ironiam Sextum Clodium ſenatorem ampliſſimum.

Ib. *Quid? tu me iratum*] Digreditur à continua oratione ad Sextum illum Clodium, cui iratum non eſſe ſe profitetur, cum longe gravius ſævierit in Clodium amicum & conſanguineum ſuum, quam ipſe Cicero in hoſtem agere voluiſſet.

26. *Punitus es*] Ut impertio & impertior, ita punio & punior in eadem ſignificatione à Cicerone dictum eſt.

27. *Cruentum cadaver*] Exponit ſigillatim quid à Sexto Clodio actum eſt in Publii cadaver, quod cum cruentum eſſet à recenti cæde, nequidem illud lavandum curavit. moris enim fuit apud illos veteres, ut mortui lavarentur, & ungerentur. unde Ennius, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit, & unxit.*

28. *Ejeciſti domo*] In odium Sexti Clodii, ait, *ejeciſti*: quia viri conſanguinitate propinquiores ſolebant multo honoſe efferre. ejecit autem Sextus quaſi ea quæ inviſa ſunt.

Ib. *In publicum ejeciſti*] Aſconius Pedianus ſcribit vulgus imperitum corpus nudum, diſcalceatum, ſicut in lectulo erat poſitum, ut vulnera videri poſſent, in forum detuliſſe, & in roſtris poſuiſſe.

Ib. *Spoliatum imaginibus*] Plinius lib. 35. cap. 2. refert, atra nobilium virorum plena fuiſſe ceratis imaginibus; & ſi quando ſepeliendus eſſet aliquis è familia, tum ferri omnes eas imagines eorum qui in familia vixerant.

29. *Exſequiis*] Servius in lib. 2. Æneid. ſic. ſcribit: *Funus, ardens cadaver; dum portabatur, exequias; dum crematum eſt, reliquias & buſtum; dum conditum eſt, ſepulcrum dici.*

Ib. *Laudatione*] Ex nobili & illuſtri familia ſi quis excederet è vita, tum aliquis è propinquis aſſumebatur, qui mortuum laudaret. hinc orationes funebres habendi conſuetudo defluxit.

Ib. *Infeliciſſimis lignis*] Pedianus ait quod *Sexto Clodio duce, populus corpus Pub. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum; quo igne & ipſe curia flagravit, & item Porcia Baſilica, quæ erat ei juncta, ambuſta eſt.* Infeliciſſima autem hæc ligna appellat, quòd in funeribus illuſtrium virorum vulgo amomo, balſamo, &c. uterentur.

30. *Nocturnis canibus*] Canes intelligit, qui noctu vagantur, neque certas domos habent.

Ib. *Quam rem etſi neceſſario*] Coactus eſt Sextus Clodius ſtatim effugere & relinquere ſeminſtum illud corpus, propter periculum incenſæ curiæ.

P. Clo-

P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu propoſi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet poſſet-
35 que conſtringere. Eum Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo, ſe metu, periculo rempublicam liberare? At non, P. Clodio remoto, [f] uſitatis jam rebus obtinendum eſt Miloni ut tueatur dignitatem ſuam. ſingularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis fu-
40 roribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. vos adepti eſtis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatûs, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis conſulatus, qui vivo Clodio [g] labefactari non poterat, mortuo denique [h] tentari cœptus eſt. Non modo igitur nihil prodeſt,
45 ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio quàm in Milone, ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odi-
50 um, quo omneis improbos odimus? ille erat ut odiſſet, primum defenſorem ſalutis meæ: deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremo etiam accuſatorem ſuum. [i] reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. quo tandem animo hoc tyran-

[f] *certandum more ſolito.* [g] *certiſſimus erat.* [h] *concuti.* [i] *Milo enim potuit accuſare Clodium.*

33. *Clodii præturam*] Poſt digreſſionem, redit ad præturam quam Clodius petebat.

Ib. *Rerum novarum*] Vulgo per res novas. ſeditiones & motus intelligunt Hiſtorici, quibus veteres leges intringuntur. Ad hoc autem maxime Pub. Clodius ſpectabat, cum prætor fieri voluit.

35. *Eum Milonem*] Totus populus Romanus optabat Milonem fieri Conſulem, quaſi is unus eſſet qui Clodio poſſet reſiſtere.

37. *At non, P. Clodio*] Objectionem proponit Cicero, & oſtendit, Clodii mortem nihil utilem Miloni fuiſſe.

42. *Fontem perennem*] Locum hunc citat Quintilianus lib. 8. ubi de egregiis metaphoris loquitur.

45. *At valuit odium*] Occurrit objectioni, quæ informari ſic ab adverſariis poterat: ſi Milo non oderat Clodium, ſed Clodius oderat Milonem, credibilius videtur quod Milo Clodio, non Clodius Miloni ſtruxerit inſidias. At hanc objectionem ſolvit à cauſis, quia nemo odit eum, à quo ei accrevit gloria; at maxima frangendis Clodii furoribus Miloni accrevit gloria.

49. *Præter hoc civile*] Ait Milonem non alio odio fuiſſe Clodium proſecutum, quam quo omnes naturali quadam propenſione oderunt improbos.

50. *Ille erat ut odiſſet*] Jam cauſas profert quare Clodius odiſſet Milonem. Prima cauſa eſt, quia tribunus plebis Milo ſtuduerat Ciceroni ab exilio revocando. Secunda, quia ſæpius Rempublicam vexaverat Clodius, cujus Milo ſæpius arma impedivit. Tertia, quia Clodium accuſaverat Milo.

53. *Lege Plotia*] Tulit M. Plotius Sylvanus tribunus plebis, Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coſſ. anno urbis conditæ 664. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in judiciis dominaretur, ut de iis qui vim publicam armatis hominibus feciſſent, quæſtio conſtitueretur. Certe Cicero lib. 4. epiſt. ad Att. ait quod auſus eſt Milo

reum

tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium ipſius, & in homine injuſto, quam etiam juſtum eſſe? 55

IX. Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. nihil per vim unquam Clodius: omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cùm mœrentibus vobis urbe ceſſi, judicium-ne timui? non ſervos, non arma, non vim? quæ fuiſſet igitur cauſſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet 5 injuſta ejiciendi? [a] Diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat. & mihi, Judices, in cauſſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit, ſervorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis meos civeis, meis conſiliis periculiſque ſervatos, pro me objici no- 10 lui: vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum

[a] *vocaverat me in jus.*

reum Clodium de vi lege Plotia facere, quod impreſſionem feciſſet in fabros Ciceronis domum ædificantes, quæ publicâ pecuniâ reſtaurabatur, & quam ipſe Clodius, dum Cicero exularet, diruendam curaverat.

54. *Tyrannum*] Clodium tyrannum vocat.

Ib. *In homine injuſto*] Id eſt in Clodio, cujus, licet ille injuſtus eſſet, cauſæ tamen odii in Milonem accuſatorem ſuum, juſtæ erant.

1. *Reliquum eſt, ut jam illum natura*] Hactenus Cicero uſus eſt argumentis ſumptis à conjecturis, nunc ab natura & conſuetudine deſumit. incipit autem ab ironia, qua pungit Clodium.

Ib. *Illum*] Clodium ait, cujus mores, naturam, & anteactam vitam conſiderat.

2. *Hunc*] Milonem.

Ib. *Nihil per vim unquam*] Clodius nihil per vim egiſſe ironicè dicit.

3. *Mœrentibus vobis*] Senatores qui in ſuis periculis vettem nunquam mutabant, in Ciceronis periculo mutaverunt. Hic autem vim factam à Clodio deſcribit.

4. *Urbe ceſſi*] Pridie quam Clodius rogaret ſuum privilegium, abiit Cicero in voluntarium exilium: atque adeo dicit ſe urbe ceſſiſſe, cum injuſtè exularet.

Ib. *Non ſervos, non arma*] Cum Cicero reus factus eſt à Clodio, mutata veſte ſordidatus populo ſupplicavit; tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat ſtipatus hominibus contumelioſis, qui petulanter mutationem veſtis, & ejus habitum exagitantes, multiſque locis luto & lapidibus in eum conjectis, ſupplicationes impediebant. Ita Dio lib. 38.

5. *Quæ fuiſſet igitur*] Argumentum à repugnantibus, quia Cicero non fuiſſet reſtitutus, niſi per vim improbe ejectus eſſet.

6. *Multam irrogarat*] Multam irrogare, eſt rogare populum, ut multam alicui velit imponere.

7. *Perduellionis*] *Perduelles dicebantur ab antiquis, quos nos hoſtes appellamus*, inquit Caius in lib. de verb. ſignif. Perduellionis autem crimen in eos cadebat, qui ſummam Reipublicæ labefactare conati erant.

Ib. *Intenderat*] Intendere ſeu intentare verbum eſt juris, & nihil aliud notat, quàm crimen in adverſarium jacere. hinc intentio criminis, cui opponitur recuſatio.

Ib. *Et mihi, in cauſa aut veſtra mala*] Ironia, dicit cauſam judicum fuiſſe, cum puniviſſet Lentulum & Cethegum, qui in conjuratione Catilinæ fuiſſent; idque ex juſſu populi & Senatûs.

9. *Servorum, & egentium*] Suadebant multi Ciceroni, antequam cederet in exilium, rem ipſam contra Clodium armis experiri, & vim vi repellere: ſed maluit abire in exilium, quàm cives ſuos in periculum adducere.

11. *Q. Hortenſium*] Cum factus fuiſſet

tum reipublicæ, pene interfici ſervorum manu, cum mihi [b] adeſſet: qua in turba C. Vibienus ſenator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet una, ita eſt [c] mulctatus, ut vitam amiſerit. Itaque quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio eſt: hæc iſtam Appiam viam, monumentum ſui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pene confecit. Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, ne P. Clodius cum in judicium [d] detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quam præclaræ fuerunt? potuit-ne cum domum, ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? potuit-ne, cive egregio, & viro fortiſſimo P. Sextio, collega ſuo, vulnerato? potuit-ne Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſima in foro cæde facta? potuit-ne L. Cæcilii, juſtiſſimi, fortiſſimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum eſt lata lex de me? cum totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitarat, facti illius gloriam libens agnoviſſet:

[b] *patrocinaretur.* [c] male *tractatus.* [d] *pertrahi.*

iſſet Cicero reus à Pub. Clodio, voluit Senatus decernere, ut populus Rom. veſtem mutaret. ſed contra ſentiebant Conſules Piſo & Gabinius. Clodius paludatus circa curiam cum ſatellitibus vagabatur. è ſenatu prorupêre quidam ſenatores, qui laceratis veſtibus, tumultûs ſpeciem dedêre, ut Plut. refert in Cic. In eo tumultu Hortenſius & Vibienus aliquid à militibus paſſi ſunt.

15. *A Catilina*] Catilinæ Clodius amicus fuit.

Ib. *Conquievit*] Non eo facinore conquievit furor Clodii, ſed erupit ſemper ulterius: Ciceronem enim & Pompeium perſecutus eſt.

17. *Pompeio*] Collocaverat Clodius ſicarium in inſidiis ad Pompeium occidendum. de quo ſæpe Cicero.

18. *Nece Papirii*] De hoc ſuperius.

19. *Me ad regiam pene confecit*] Lib. 4. ad Att. ſic ait: *Cum ſacra via deſcenderem, inſecutus eſt me cum ſuis: clamor, lapides, fuſtes, gladii, hæc improviſa omnia.* Eſt autem Regia locus in via ſacra extra Romam, ubi Numa Pompilius Rex Romanorum ſecundus habitavit. Regia enim Regis domus dicitur.

20. *Quid ſimile Milonis*] Jam conſert Milonem cum Clodio.

23. *Domum, ac deos penates*] Lib. 4. epiſt. ad Attic. ſic ait: Milonis domum, meamque in Ceramio pridie Idus Novembris expugnare & incendere ita conatus eſt, ut palam hora quinta cum ſcutis homines eductis gladiis, alios cum accenſis facibus adduxerit. Ipſe domum P. Syllæ pro caſtris ad eam oppugnationem ſumpſerat, tum ex Anniana Milonis domo Q. Flaccus eduxit viros acres, occiditque homines ex omni latrocinio Clodiano notiſſimos. ipſum cupivit, ſed ille ſe in interiorem partem ædium abdidit.

25. *P. Sextio, collega*] Milo & Sextius tribuni plebis fuerunt anno poſt Clodium proximo. In oratione pro Sextio dicit eum viginti accepiſſe vulnera, & mortem evaſiſſe, ſe mortuum ſimulando.

26. *Q. Fabricio*] Fabricius tribunus plebis cum Sextio, octavo Kalendas Februarii armatos homines in templum Caſtoris deduxit.

27. *L. Cæcilii*] De eo Cæcilio nihil loquitur Aſconius. de eo tamen loquitur Cicero in oratione poſt reditum in ſenatu.

ut,

ut; etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatûs, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores: octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor, & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est, qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad [c] vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo [f] ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipubl. partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem,

[c] *arma.* [f] *apud.*

31. *Eam laudem*] Intelligit eam laudem quam sibi Milo peperit ob interfectum Clodium.

32. *Fortissimus consul*] Lentulus Spinther.

35. *Septem prætores*] Omnes illi prætores volebant Ciceronem revocari.

36. *Cn. Pompeius auctor*] Pompeius cum M. Crasso & Julio Cæsare gloriæ Ciceronis invidebat, quia summa authoritate apud omnes valebat ob extinctam Catilinæ conjurationem. Qua de causa passus est Pompeius ut in exilium à Clodio pelleretur, cui obsistere facile Pompeio fuisset. Verum cum intellexisset Pompeius, hinc sibi succensere Senatores & Equites universos, quod non opem & homini de se, & de tota Repub. bene merito tulisset, & idem sibi periculum à Clodio impendere, primus omnium, licet Clodii lege cautum esset, nequis Prætor, Tribunus aut alius quispiam de Ciceronis reditu mentionem faceret, retulit ad Senatum de Cicerone revocando, cujus laudes mirifice prædicavit.

39. *Decretum*] Capuani decretum fecerunt, ut Cicero restitueretur. Ex tota Italia venerunt legati ad Pompeium, quibus imperavit venire Romam, idque a Senatu petere.

40. *Signum dedit*] Verbum militare. Id est cohortatus est, quemadmodum miles dat tesseram, quando incundum est certamen.

45. *Privato Milone*] Qui functus fuerat Magistratu, privatus dicebatur; dum quem gereret, accusare nemo poterat.

46. *In Cn. Pompeium impetus*] Cum Pompeius incepit pro Milone dicere, Clodiani clamorem sustulere. Idque ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamaretur, sed etiam ut convicio, & maledictis impediretur. Sed à dicendo non est deterritus, sex enim horas dixit.

48. *M. Antonius*] M. Antonius insecutus est Clodium, ut eum interficeret, remque transegisset, nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum Clodii compressisset. Is autem Antonius fuit, qui postea civile bellum cum Augusto gessit, prius quidem amicus Ciceronis, postea vero hostis capitalis, & ejus necis author.

50. *Illam belluam*] Clodium intelligit

tem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cum ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nulla ſua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, ut Miloni vi & virtute ſua liberet. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non eſt auſus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præſertim, Judices, cum [h] honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum [i] ſubeſſet; quo quidem tempore (ſcio enim [j] quam timida ſit ambitio, quantaque, & quam ſollicita cupiditas conſulatus) omnia non modo quæ reprehendi palam, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus: [m] ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque civium: qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur [n] campi ſperatum, atque exoptatum ſibi proponens Milo; cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ſe ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, Judices: quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi, impunitatis ſpem? in utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc

reus

[h] *fortitudine.* [i] *conſulatus.* [j] *inſtaret.* [l] *quam timidi ſint ambientes.* [m] *vultus.* [n] *comitiorum.*

git & allegoria utitur ducta à belluis, quæ venatorum laqueos devitant.

54. *In campo*] Martio videlicet, ubi comitia habebantur.

55. *In ſepta*] Cum comitia celebrabantur, populus quibuſdam ſeptis, ſeu ligneis repagulis concludebatur.

57. *Fugeret ad Tiberim*] Tiberis campum Martium præterfluebat.

58. *Quem igitur cum omnium*] Aliam interficiendi Clodii opportunitatem oſtendit, qua cum non ſit uſus, manifeſte patet eum non habuiſſe voluntatem occidendi; tum enim Clodium occidere ſumma omnium gratia ac ſummo jure potuiſſet. Adverte alias loci, temporis, &c. circumſtantias, quibus ſuum firmat argumentum.

69. *Candidatorum*] Qui petebant magiſtratum candida veſte utebantur, ut omnibus viderentur.

70. *Sæpe faſtidiunt*] Id eſt cum faſtu quodam iraſcuntur.

73. *Auguſta centuriarum auſpicia*] Id eſt ad comitia centuriata, quibus Conſules fiebant, de his comitiis dictum eſt, pro Rabirio Perd. reo. parag. ii. l. 51. Auguſta porro dicuntur, quæ ſancta, quod Augurio conſecrata eſſent. De Auguriis illis captandis fuſiſſime loquitur Abrahamus in hac oratione pro Milone num. 44.

74. *In hoc*] Milone videlicet.

77. *Impunitatis ſpem*] A ſpe jam impunitatis probat Clodium Miloni ſtruxiſſe inſidias; quam ſpem longe majorem

reus ēſt facti aut præclari, aut certe neceſſarii: an in Clodio? qui ita judicia pœnamque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? 80

X. Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo: te, Q. Petilli, appello, optimum & fortiſſimum civem: te, M. Caro, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit Judices: vos ex M. Favonio audiſtis, Glodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat: cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos poteſtis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii nihil erat. vidit, neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. itaque antevertit: at quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſſa quidem itineris, etiam cauſſa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſſa ſolum, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit? Primum quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. ut enim neminem alium, niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. ſed erant permulti alii, ex quibus id facillime ſcire poſſet, omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſane. Videte, quid vobis largiar. ſervum etiam, ut Arrius, meus amicus,

jorem in Clodio, quàm in Milone fuiſſe contendit tum ex judiciis, tum ex pœnis quas contempſit.

78. *Aut præclari*] Præclarum eſſe contendit Cicero Clodium interfeciſſe, quia perturbator erat Reipub.

1b. *Aut neceſſarii*] Coactus fuit Milo Clodium interficere, ut vitam ſuam tueretur.

79. *Qui ita judicia*] Cum accuſatus eſt ſacrilegii, quod in ſacris bonæ Deæ, veſte muliebri irrepſerat, pecunia judices corrupit: deinde eum de vi à Milone vocatus eſt in judicium, illud authoritate declinavit.

80. *Per naturam fas eſſet*] Per ſummum nefas ſororem ſuam Clodius conſtupravit.

1b. *Per leges liceret*] Vetabant leges nè quis vir adeſſet illis ſacrificiis, quæ à Matronis Romanis in honorem bonæ Deæ celebrabantur.

1. *Sed quid ego argumentor*] Jam probat Cicero conſilium habuiſſe Clodium Milonis interficiendi ab ipſius teſtimonio. Suam enim palam voluntatem declaravit. Idque efficit tum ab antecedentibus, tum a conſequentibus.

5. *Triduo*] Id eſt intra triduum. ea fere omnia quæ ſequuntur, expoſita ſunt in narratione. Hanc conſule.

11. *Mercenario*] Mercenarius hic ſumitur pro eo, qui pecunia corruptus eſt. Is autem fuit Quintus Pompeius, qui quo die Pub. Clodius occiſus eſt, turbulentam concionem habuit, in qua multa contumelioſe tum contra Milonem, tum contra Ciceronem dixit.

19. *T. Patindm*] Patinas ille Lanuvinus fuit Clodii familiaris, à quo potuit edoceri Milonem Lanuvium venturum eſſe.

20. *Flaminem*] De eo dictum eſt in narratione. parag. vi. l. 30.

23. *Arrius*] De hoc Arrio loquitur in orat. contra Vatinium.

dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. dixit C. Caſſinius, cognomento Schola, Interamnis, familiaris meus, & idem comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubito ei eſſe nuntiatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, Judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) ſcitis, Judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti hominis & perditi deſcribebant. [a] Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſſet, redituram fuiſſe. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe. Nunc perſequar cætera. nam occurrit illud: ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiaſſe, non id nuntiaſſe, ſed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem?

[a] *convincuntur.*

24. *Legite teſtimonia*] Teſtimonia ſunt teſtium dicta, quæ ſæpe in judiciis à ſcribis legi jubebantur. Et hic lecta ſunt.

25. *Interamnis*] Interamnis gentile fuit nomen, ab Interamna Umbriæ civitate: dicta porro eſt quaſi inter amnes.

27. *Interamnæ fuerat & Romæ*] Cicero oſtendit non eſſe credendum hujus Caſſinii teſtimonio: dixerat enim, ſe tum cum Clodio fuiſſe, cum occiſus eſt à Milone. Nam qua hora Clodius deprehenſus eſt Romæ habitu muliebri in ſacris bonæ Deæ, eum fuiſſe Interamnæ dixit juratus teſtis.

Ib. *In Albano manſurum.*] In agro Albano villam habuit Clodius. Porro Albanus ager ab Alba urbe dictus eſt, & hæc ab alba ſue, quam Aſcanius, cum eam conderet, inveniſſe dicitur. Tenuit illa imperium 330 annis, antequam Roma conderetur.

28. *Cyrum architectum*] Illius Cyri meminit Cicero ad Quintum fratrem, & ad Atticum. Is autem fuit ædificandi magiſter.

30. *C. Clodius*] C. Clodius, Publii frater fuit, cujus filios duos accuſatores tuiſſe Milonis Aſconius tradit.

Ib. *Videte, Judices*] Concludit Cicero Milonem non feciſſe inſidias Clodio, idque adverſariorem teſtimonio, quia nemo ei inſidiator, quem neſcit ſibi obviam futurum; id autem ſcire Milo non potuit.

36. *Majoris alicujus*] Ciceronis nempe, qui cum eſſet Conſularis, majori dignitate Miloni præſtabat.

37. *Abjecti hominis*] Clodii.

41. *Clodius quidem de inſidiis cogitavit*] Dicebant Clodiani quod ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quia eo die remanſurus erat in Albano. At ex eo exiviſſe, ut Romam rediret, quia ei de morte Cyri nuntiatum eſt. At id Cicero refellit, quia efflantem eum animam reliquerat. Non igitur ei de Cyro, ſed de Milonis adventu renuntiatum eſt.

ut

ſina fui: teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palam fecerat, & illum hæredem, & me ſcripſerat. quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nuntiabatur? [b] Age, ſit ita factum: quæ cauſſa cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinationem? quòd hæres erat? primum erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde, ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet: amitteret autem, ſi poſtridie mane Romam veniſſet? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum atque exſpectandum fuit.

[b] *eſto.*

46. *Teſtamentum ſimul obſignavi*] In teſtamentis faciendis ſeptem teſtes debebant adeſſe, deinde hæredes ſubſcribebant, & obſignabant teſtamentum. Poterat autem quis hæres teſtis eſſe, ut ex hoc Ciceronis loco colligitur.

48. *Hora tertia*] Id eſt nona noſtra.

49. *Hora decima*] Noſtra quarta ſerotina.

50. *Cur in noctem*] Id eſt cur viæ ſe committeret hora quarta, duabus ante noctem.

52. *Deinde, ſi quid eſſet*] Nihil tunc Romæ noctu aut de hæreditate, aut apud Senatum agere poterat.

56. *Subſiſtendum*] Id eſt in aliquo loco furtim manendum, & expectandum in inſidiis, quoad Clodius veniret.

SECUNDA PROBATIO

A concomitantibus, ſive ab ipſis facti circumſtantiis.

XI. Noctu, invidioſo, & pleno latronum in loco occidiſſet, nemo ei neganti non credidiſſet, quem eſſe omnes ſalvum, etiam confitentem, volunt. [a] Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator, & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: deinde [b] ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent; tota denique rea citaretur Etruria. Atque

[a] *occultaſſet.* [b] *quia,*

4. *Et receptator locus*] In via Appia monumentum eſt Baſilii. qui locus latrociniis fuit infamis, ut refert Aſconius Pedianus. Vocat autem receptatorem locum, quia eo ſe recipere ad latrocinandum fures ſolebant, metaphora ſumpta ab iis qui latrones, & eorum furta recipiunt, & apud ſe recondunt.

Ib. Muta ſolitudo] Muta ſolitudo dicitur, quòd facinus taceat, ut cæca nox, quæ id occultat: tanquam hæs non videat, illa non loquatur.

6. *Ab illo*] Clodio.

7. *Etruria*] Etruſcos ſæpe Clodius armis pellere ſuis poſſeſſionibus conatus erat. Etruria porro eſt Italiæ regio, quæ Tyrrheno mari incumbit, & ad primam uſque Tyberis ripam protenditur.

illo die certe Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, cum etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. cur neque ante occurrit. ne in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, Judices: Miloni etiam utile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiatam palàm Milonii, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilium finxisse: huic, si insidiaretur; nocte prope urbem expectandum: illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, Judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? ante fundum Clodii: quo in fundo propter [c] insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium. edito atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam causam cuni locum ad pugnam potissimum delegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, Judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator: uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penulatus, unà sederet uxor. quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam? cùm penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset. Videte nunc illum, primum egredientem è villa subito. cur vesperi? quid necesse est tarde? qui convenit, præsertim id temporis?

[c] *magna ædificia.*

8. *Aricia*] Clodius redibat Aricia quando Miloni obvius factus est, ubi Aricinorum decuriones allocutus fuerat. Aricia porrò Latii oppidum est in via Appia.

12. *Subsedit*] Id est furtim sedit in insidiis.

27. *Ante fundum*] Fundus dicitur in jure proprie ager cum ædificio. nam *omnino fundus integrum aliquid est*, inquit Ulpianus.

28 *Mille hominum*] Non fabros intelligit, sed operas quas multas habebat in hoc fundo Clodius, ut margines & ripas defenderet, & reficeret.

Ib. *Edito atque excelso loco*] Objectio adversariorum, qui volebant Milonem editum & superiorem locum occupasse ad Clodium interficiendum. Sed respondet Cicero potius ibi à Clodio Milonem expectatum fuisse.

34. *Penulatus*] Penula vestis est, quæ supra tunicam accipitur, quam sumebant viatores, ut se contra vim imbrium & frigoris tegerent.

39. *Id temporis*] Mense Februario.

Diver-

Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe. villam ut perſpiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat moræ, & tergiverſationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum ſine ea: nunquam non in rheda; tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat etiam cum in caſtra Etruſca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille qui ſemper ſecum [d] ſcorta, ſemper exoletos, ſemper [e] lupas ducebat: tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. [f] nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. ſemper ille, & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat, quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam, & pene [g] addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio, & ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, [h] Martemque communem: qui ſæpe ſpoliantem jam, & exſultantem evertit, & perculit ab abjecto. adde inſcitiam [i] pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum à tergo hoſtem intercluſum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperanteis cum incidiſſet, [k] hæſit in his pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt.

[d] impudicas *mulieres.* [e] *meretrices.* [f] *neque vero tam parum paratus erat Milo contra Clodium, quin ſatis eſſet ſemper.* [g] *deſtinatam.* [h] *pugnam ancipitem.* [i] *ſaturi, ebrii, negligentis.* [k] *dedit has pœnas.*

Alſienſi eſſe] Alſium oppidum eſt ad oſtia Tiberina.

45. *Comites Græculi*] Aſiaticos ſervos notat, quorum alii muſici fuerunt, alii ad voluptatem comparati.

46. *In caſtra Etruſca properabat*] Commemorat Tullius conjurationem Catilinæ, ut in odium judicum Clodium adducat, utpote quondam illius conjurationis ſocium. voluit enim ſe Catilinæ adjungere præ metu Ciceronis Conſulis, atque adeo ſe in Catilinæ caſtra, qui tum Feſulis erat in Etruria, conferebat: cum eum in itinere pœnituit, ac Romam reverſus eſt. Ita Aſconius.

46. *Nugarum*] Tum Clodius neque ſecum ancillas, neque pueros ad nugas & delectationem comparatos habuit.

47. *Pueros ſymphoniacos*] Habebat Milo ſecum muſicos, qui cantu uxorem ſuam Fauſtam oblectarent.

48. *Exoletos*] Illud verbum *Exoletus* ſubſtantive ſumptum, ut docet Valla, ſcortum eſt maſculum, proprie tamen adultæ ætatis.

49. *Virum à viro*] Moris olim fuit apud Romanos, ut militibus poteſtas fieret, ut ſinguli ſingulos ſibi notos deligerent, cum majus aliquod ſibi periculum imminere proſpicerent. Vide T. Livium lib. 9.

52. *Mulier inciderat in viros*] Vocat mulierem Clodium, quia vir fuit effœminatus, qui à Milone viro forti facile potuit ſuperari.

60. *Perculit ab abjecto*] Sæpe accidit in certaminibus, ut qui proſtratus eſt, ſurgat & vincat jam ſuperantem.

TERTIA PROBATIO,

Ubi refutantur quæ de servis objiciebantur.

XII. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio. quod igitur in caussa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quàm cur parum amplis affecerit præmiis; nescis inimici factum reprehendere. dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. quibusnam de servis?

1. *Manumisit*] Manumitti servus dicebatur, cum dominus ejus aut caput ejusdem servi, aut aliud membrum tenens dicebat, *hunc hominem liberum esse volo:* & eum emittebat manu. Hostero enim die quo occisus est Clodius, Milo ex servis suis duodecim manumisit.

3. *Tortore*] Tortor is vulgo dicebatur, qui torquebat in equuleo, non qui interficiebat.

5. *In equuleo*] Equuleus genus est tormenti in quo ad inveniendam alicujus facti veritatem servi aut malefici torquebantur. Equuleus autem Catasta fuit lignea, cochleata ad intendendum ac remittendum apta. Catastæ huic ubi brachia, pedesque nervis quibusdam, quæ fidiculæ dicebantur, alligaverant; tum catastâ intentâ, atque in altum erectâ, ut ex ea quasi ex cruce quadam, miser ille penderet; primum compagem ipsam ossium ejus divellebant; deinde candentibus ejusdem corpori laminis admotis, atqui bisulcis ungulis ferreis lateribus laniatis, doloris acerbitatem augebant. Sozomenus, Hist. Ecc. lib. 5.

10. *M. Cato*] Judex in hac causa erat M. Cato.

16. *Crudelissimi inimici*] Clodii.

20. *Sed quæstiones urgent Milonem*] Cum servi Milonis manumissi fuissent ab eo, non potuerunt quæstioni subjici. Appius Clodius, qui erat filius C. Clodii, ipsius Clodii de quo hic agitur, frater, postulávit ut patrui sui servi quæstioni subjicerentur.

21. *In atrio Libertatis*] Juxta templa atria fuerunt, ubi sæpe vel exercebantur judicia, vel senatus habebatur, quia alibi quàm in loco sacro haberi nefas fuit.

Ib. *Libertatis*] Veteres Romani Libertatem pro Dea coluerunt, ut Cicero scri-

vis? rogas? de P. Clodii. quis eos poſtulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quid poteſt agi ſeverius? de ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. proxime deos acceſſit Clodius, propius quam tum, cum ad ipſos penetrarat: cujus de morte, tanquam de cæremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipſa triſtius. in reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt? Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? heus ubi Ruſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit: certa crux. nullas fecit: ſperata libertas. Quid hac quæſtione certius? ſubito arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. hi centum dies [a] penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

[a] *apud.*

ſcribit lib. 2. de natura Deorum. Huic Sempronius Gracchus, Gracchorum pater in Aventino monte ædem ex multatitia pecunia extruendam curavit. T. Liv. lib. 24.

23. *Dii boni*] Severitatem accuſatorum arguit, quia non Clodii ſervi, ſed rei Milonis accuſari debuerant. neque enim audiuntur in judicio ſervi contra dominum, niſi accuſetur inceſtûs, ut aliquando in Clodium actum eſt, cum de inceſtu cum ſorore commiſſo accuſatus eſt.

26. *Cum ad ipſos penetrarat*] Clodius, ut ſæpe dictum eſt à Cicerone, veſte muliebri irrepſit in locum abditum, ubi mulieres ſacra Bonæ Deæ faciebant, quæ tum in domo Cæſaris utpote conſulis per uxorem ejus, & virgines Veſtales peragebantur. Ad ea ſacra nequidem imprudenti viro accedere fas fuit: quod ita religioſe obſervatum eſt, ut ab omni memoria his adfuiſſe per ſummum nefas unus Clodius legatur.

Ib. *Tanquam de cæremoniis violatis*] Jocatur hic Cicero, dum ait, de ejus ſervis quæri, perinde ac ſi deorum cæremoniæ violatæ eſſent.

31. *Heus ubi Ruſcio, ubi Caſca*] Servorum nomina ſunt, qui appellantur ab Appio, prius interrogante, quàm eos quæſtioni ſubjiciat.

32. *Inſidias fecit Miloni?*] Interrogatio Appii.

Ib. *Fecit*] Reſponſio ſervi.

Ib. *Certa crux*] Minatur Appius crucem ſervo, quo vulgò ſupplicio ſervi afficiebantur.

Ib. *Nullas fecit*] Servus repondet, metu crucis, nullas feciſſe.

Ib. *Sperata libertas*] Reſpondet Appius, huic eſſe ſervo ſperandam libertatem, ne ille vacillet in reſponſionibus.

33. *Quid hac quæſtione certius*] Ironia.

Ib. *Arrepti*] A tortore.

34. *In arcas conjiciuntur*] Arcæ foſſæ ſunt ſeparatæ, quas Juriſconſulti, ut refert Hotomanus, *malas manſiones* appellant. tormentorum autem ad exprimendam veritatem, genera hæc fuerunt, ignis, rota, flagella, equuleus, aculeus, fidiculæ.

35. *Hi centum dies*] Interceſsêre centum dies à tempore quo Clodius interfectus eſt, ad hoc uſque tempus quo in jus vocatus eſt Milo.

TERTIA PROBATIO,

Ubi refutantur quæ de servis objiciebantur.

XII. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occiderit ne? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio. quod igitur in caussa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quàm cur parum amplis affecerit præmiis; nescis inimici factum reprehendere. dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. quibusnam de servis?

1. *Manumisit*] Manumitti servus dicebatur, cum dominus ejus aut caput ejusdem servi, aut aliud membrum tenens dicebat, *hunc hominem liberum esse volo*: & eum emittebat manu. Hostero enim die quo occisus est Clodius, Milo ex servis suis duodecim manumisit.

3. *Tortore*] Tortor is vulgo dicebatur, qui torquebat in equuleo, non qui interficiebat.

5. *In equuleo*] Equuleus genus est tormenti in quo ad inveniendam alicujus facti veritatem servi aut malefici torquebantur. Equuleus autem Cataста fuit lignea, cochleata ad intendendum ac remittendum apta. Cataстæ huic ubi brachia, pedesque nervis quibusdam, quæ fidiculæ dicebantur, alligaverant; tum catastâ intentâ, atque in altum erectâ, ut ex ea quasi ex cruce quadam, miser ille penderet; primum compagem ipsam ossium ejus divellebant; deinde candentibus ejusdem corpori laminis admotis, atqui bisulcis ungulis ferreis lateribus laniatis, doloris acerbitatem augebant. Sozomenus, Hist. Ecc. lib. 5.

10. *M. Cato*] Judex in hac causa erat M. Cato.

16. *Crudelissimi inimici*] Clodii.

20. *Sed quæstiones urgent Milonem*] Cum servi Milonis manumissi fuissent ab eo, non potuerunt quæstioni subjici. Appius Clodius, qui erat filius C. Clodii, ipsius Clodii de quo hic agitur, frater, postulávit ut patrui sui servi quæstioni subjicerentur.

21. *In atrio Libertatis*] Juxta templa atria fuerunt, ubi sæpe vel exercebantur judicia, vel senatus habebatur, quia alibi quàm in loco sacro haberi nefas fuit.

Ib. *Libertatis*] Veteres Romani Libertatem pro Dea coluerunt, ut Ciceró scri-

vis? rogas? de P. Clodii. quis eos poſtulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quid poteſt agi ſeverius? de ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. proxime deos acceſſit Clodius, propius quam tum, cum ad ipſos penetrarat: cujus de morte, tanquam de cæremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipſa triſtius. in reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt? Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? heus ubi Ruſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit: certa crux. nullas fecit: ſperata libertas. Quid hac quæſtione certius? ſubito arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. hi centum dies [a] penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

[a] *apud.*

ſcribit lib. 2. de natura Deorum. Huic Sempronius Gracchus, Gracchorum pater in Aventino monte ædem ex multatitia pecunia extruendam curavit. T. Liv. lib. 24.

23. *Dii boni*] Severitatem accuſatorum arguit, quia non Clodii ſervi, ſed rei Milonis accuſari debuerant. neque enim audiuntur in judicio ſervi contra dominum, niſi accuſetur inceſtûs, ut aliquando in Clodium actum eſt, cum de inceſtu cum ſorore commiſſo accuſatus eſt.

26. *cum ad ipſos penetrarat*] Clodius, ut ſæpe dictum eſt à Cicerone, veſte muliebri irrepſit in locum abditum, ubi mulieres ſacra Bonæ Deæ faciebant, quæ tum in domo Cæſaris utpote conſulis per uxorem ejus, & virgines Veſtales peragebantur. Ad ea ſacra nequidem imprudenti viro accedere fas fuit: quod ita religioſe obſervatum eſt, ut ab omni memoria his adfuiſſe per ſummum nefas unus Clodius legatur.

Ib. *Tanquam de cæremoniis violatis*] Jocatur hic Cicero, dum ait, de ejus ſervis quæri, perinde ac ſi deorum cæremoniæ violatæ eſſent.

31. *Heus ubi Ruſcio, ubi Caſca*] Servorum nomina ſunt, qui appellantur ab Appio, prius interrogante, quàm eos quæſtioni ſubjiciat.

32. *Inſidias fecit Miloni?*] Interrogatio Appii.

Ib. *Fecit*] Reſponſio ſervi.

Ib. *Certa crux*] Minatur Appius crucem ſervo, quo vulgò ſupplicio ſervi afficiebantur.

Ib. *Nullas fecit*] Servus repondet, metu crucis, nullas feciſſe.

Ib. *Sperata libertas*] Reſpondet Appius, huic eſſe ſervo ſperandam libertatem, ne ille vacillet in reſponſionibus.

33. *Quid hac quæſtione certius*] Ironia.

Ib. *Arrepti*] A tortore.

34. *In arcas conjiciuntur*] Arcæ foſſæ ſunt ſeparatæ, quas Juriſconſulti, ut refert Hotomanus, *malas manſiones* appellant. tormentorum autem ad exprimendam veritatem, genera hæc fuerunt, ignis, rota, flagella, equuleus, aculeus, fidiculæ.

35. *Hi centum dies*] Interceſsère centum dies à tempore quo Clodius interfectus eſt, ad hoc uſque tempus quo in jus vocatus eſt Milo.

QUAR-

QUARTA PROBATIO

A consequentibus, Milonem non feciſſe inſidias.

XIII. Quod ſi nondum ſatis cernitis, cum res ipſa tot, tam claris argumentis, ſignisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus: qui ingreſſus in forum ardente curia: quæ magnitudo animi: qui vultus: quæ oratio. Neque vero ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui, commiſit: neque ſenatui modo, ſed etiam publicis præſidiis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ [a] pubem, cuncta populi Rom. arma commiſerat. cui ſe nunquam profecto tradidiſſet, niſi cauſſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant qui nihil commiſerint, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint. Neque vero ſine ratione certa, cauſſa Milonis ſemper à ſenatu probata eſt. videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, [b] præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An vero obliti eſtis, Judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac [c] percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cùm ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem vi-

[a] *juventutem.* [b] *ſecuritatem.* [c] *commoto.*

4. *Celeritas reditus illius*] Qua nocte incenſa fuit curia, eadem Milo Romam rediit, ut ait Aſconius, licet arbitrarentur bene multi, eum abiiſſe in exilium.

5. *Ardente curia*] His verbis docet nos Aſconius: *Populus, duce Sexto Clodio Scriba, corpus Pub. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum; quo igne & ipſa quoque curia flagravit; & item Porcia Baſilica, quæ erat ei juncta, ambuſta eſt.*

6. *Neque ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui*] Populus Rom. ferebat aliquando judicium, ut videre eſt in cauſa Rabirii perduellionis rei: & ſenatus in rebus atrocioribus, ut in cauſa eorum qui Catilinam ſecuti ſunt; tum denique conſules, cum decreto Senatûs eis mandatum eſt, ut viderent ne quid detrimenti caperet Reſpub.

8. *Ejus poteſtati*] Pompeium ſignificat, cui conſuli Senatus omnem poteſtatem commiſerat, ut videret ne quid detrimenti caperet Reſpublica, vel propter Milonis potentiam, vel ob Clodianorum factiones.

rum,

tum; quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: ERUMPET, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. miſeros interdum civeis optime de republica meritos, in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur! Ergo illa falſa fuerunt: quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid quod non poſſet honeſte vereque defendere. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia [d] perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales! ſuſtinuit? immo vero ut contempſit, ac pro nihilo putavit! quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. ſcutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incen-

[d] *permoviſſent.*

29. *Cederet æquo animo legibus*] Id eſt, pareret legibus quæ jubent eum explare, qui civem interfecerit.

27. *Multi etiam Catilinam*] Credebant aliqui quòd Catilinæ ſimilis bellum inferret patriæ.

28. *Atque illa portenta*] Intelligit pernicioſos illos cives qui Catilinam ducem ſequuti ſunt, quales fuerunt Lentulus, Cethegus, aliique quamplurimi, de quibus in orat. contra Catil. loquitur.

29. *Miſeros interdum civeis*] Exclamatio eſt, quâ concludit, hanc brevem narrationem. hos porro miſeros dicit, quod licet de Repub. bene meriti ſint, tamen ab ipſis collata Reipub. beneficia facile populus obliviſcitur, & mala de iis ſæpe ſuſpicatur.

34. *In eum congeſta*] Id eſt, tot de eo dicta ſunt, ex quo Romam rediit, ut ſi mediocrium etiam delictorum ſibi conſcius fuiſſet, horum conſcientia exagitatus ſtatim ſe propripuiſſet ex urbe, ut Catilinæ contigit, qui oratione Ciceronis perculſus, noctu, ſtatim Roma abiit.

38. *Frenorum*] De frenis illis nihil conſtat, ſive illis frenentur equi, ſive quædam inſtrumenta, & obices ad ſiſcodos hoſtium impetus ſint.

Ib. *Sparorum*] Sparus genus eſt exigui teli ruſtici, à ſpargendo dictum, quod inter hoſtes ſpargeretur.

Ib. *Pilorum*] Pilum telum miſſile eſt, quo pedites in exercitu utebantur. Pilum verò, ut ſcribit Vegetius aliud majus fuit, quod erat ſeptem pedum & ſemis, habens ferrum novem unciarum: minus autem trium pedum & ſemis fuit. hoc armorum genere Romani potiſſimum uſi ſunt.

39. *In urbe vicum*] Tria in urbe ſunt viarum genera, ut Varro ſcribit. vici quæ viæ latiores ſunt, cum exitu ab omni parte: fundulæ, quæ exitu carent.

40. *Angiportum*] Angiportus ſunt anguſtiores viæ, ita dictæ, quòd per eas non agi poſſit quicquam ad portum, non jumentum, non currus.

41. *Ocriculanam*] Ocricula, ſive Ocriculum, urbs eſt in Umbria, verſus Etruriam, prope Tyberim, ubi Milo domum habuit.

42. *Malleolorum*] Ex Nonio, *Malleoli manipuli ſpartei pice contecti, qui incenſi, aut in muros; aut in teſtudines jaciuntur.* Malleolus quandoque generaliter ſumitur pro omni alia materia quæ celerrimè ignem corripit.

dia

dia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pene credita: nec ante [e] repudiata ſunt, quàm quæſita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: ſed dicam, ut ſentio, Judices, nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii quibus tota commiſſa eſt reſpublica. quin etiam audiendus ſit Popa Licinius, neſcio quis, de Circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe, de interficiendo Cn. Pompeio conjuraſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit. arceſſor in primis. de amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen, credi Popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea ſolum quæ timenda erant, ſed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo ſenſerat: tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompeium, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, tota republica ſuſcepta, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. nudavit ſe in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, niſi, eo tacente,

[e] *rejecta.*

44. *Quam quæſita*] Illa arma non inventa ſunt, licet multa uſi ſint inquiſitione Clodiani.

47. *Popa*] Popa ſacrificulus ille eſt, qui victimas impacto in frontem malleo cædit. Poparum etiam munus fuit domos funeſtas purgare: credebant quippe veteres unius morte totam familiam inquinari.

48. *De Circo maximo*] Id eſt de plebe ſacrificorum. ſic enim ſolebant de vilioribus hominibus loqui. Certe Suetonius refert, apud circum maximum fuiſſe collegium hominum perditiſſimorum, ex quibus fortaſſe fuit ille Licinius. Tres porro fuerunt circi, quorum unus Maximus appellatus eſt, inter Palatinum & Aventinum montem: alter circus Apollinaris: tertius in Vaticano.

Ib. *Apud ſe ebrios*] Licinius ille popinam habuit in circo maximo, & ibi vinum vendidit.

49. *Sibi confeſſos eſſe*] Infirmat Cicero illorum ſervorum teſtimonium, quaſi ebriis hominibus habenda fides eſſet.

55. *Acu punctum*] Hyperbolica diminutio, quod nempe leve vulnus inflictum acu, pro maximo vulnere, eoque à gladiatore illato habeatur.

56. *Cavebat magis Pompeius*] Mitigat hic animum Pompeii, dum eum ait retuliſſe ad Senatum, non quòd timeret, ſed ut omnes metu liberaret.

60. *Tam celebri loco*] Erat illa domus Cæſaris in via ſacra, ubi maxima erat populorum frequentia; tum quia hic multi fructus vendebantur; tum quia non longe erat à foro.

63. *Senator*] Narrat Aſconius hunc ſenatorem fuiſſe P. Cornificium, aitque tunc Ciceronem exclamaſſe, *Talia omnia ſunt crimina de Milone perlata.*

64. *Nudavit ſe in ſanctiſſimo templo*] Senatum ſignificat, quia nunquam Senatus, niſi in loco auguriis conſecrato habebatur.

65. *Quoniam vita talis, &c.*] Reputabant

cente, res ipſa loqueretur. omnia falſa, atque inſidioſe ficta comperta ſunt.

XIV. Quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas Cn. Pompei (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarie, aut nunc cogitare, aut molirum aliquando aliquid putas, ſi Italiæ [a] delectus, ut nonnulli conquiſitores tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes judicantur, ſiquidem in hunc unum & præſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omneis tibi reipublicæ parteis ægras & labanteis, ut eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet, probaſſet profecto tibi ipſi, neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quàm te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima [b] peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe, te tuo beneficio, me ſuo. quæ ſi non probaret: ſi tibi ita penitus [c] inſediſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade, nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit:

[a] *collecti milites.* [b] *Clodio.* [c] *infixa eſſet.*

tabant Romani pro maximo crimine, ſi quis ſe nudaſſet, ſed illius improbitate ſenatoris Milo coactus eſt, ut à ſe tanti ſceleris ſuſpicionem removeret.

2. *Clodianum crimen*] Crimen Clodianum dicit, quod objicitur de cæde Clodii, qui cum juſtiſſime occiſus ſit, nihil eſt quod Milo vereatur.

4. *Perhorreſcimus*] Cicero non timet Miloni propter interfectum à ſe Clodium, ſed propter ſuſpiciones quas Pompeius habuit, à Milone paratas ſibi inſidias fuiſſe.

7. *Conquiſitores tui*] Conquiſitores illi ſunt, ſive lictores, ſive ſatellites, ſive exploratores, quibus aliquid muneris aut à conſule, aut ab aliquo magiſtratu commiſſum eſt.

8. *Capitolinæ cohortes*] Cohortes in Capitolio ponebantur ad urbis præſidium, cum ſeditionis periculum erat aliquod.

15. *Quod ſi Miloni*] Milo voluit venire ad Pompeium, in hortis, periculi cauſa, commorantem: ſed per propinquum nuntiavit ei, ne ad ſe veniret, ut refert Aſconius.

21. *Defenſum*] De vi accuſatus Milo à Clodio, poſt ſuum tribunatum à Pompeio defenſus eſt; in quem dicentem à Clodianis impetus factus eſt.

22 *Te tuo*] Pompeius beneficio ſibi Milonem devinxerat, cum eum defendit.

Ib. *Me ſuo*] Pompeius beneficio Ciceronem affecerat, quia eum in urbem revocavit.

re,

te, Magne, tamen atteſtaretur; quod nunc etiam facit. Vide quàm ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quam vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus [d] apæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates [e] erit, erit illud profecto tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe [e] motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cum ſenatus ei commiſerit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET, ([f] quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, qua, ut ego ſentio, Milonem abſolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis [g] publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet; ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum quàm cogere ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis quod ſententiis libere judicare.

[d] *accommodatæ.* [e] *diſcordia civili.* [f] *quo dicto.* [g] *militum.*

27. *Te atteſtaretur*] Id eſt, ſuæ innocentiæ te teſtem adhiberet.

43. *Legem tulit*] Tulit legem Pompeius, ut de cæde Clodii quæreretur.

49. *Suo jure poſſet*] Cum conſul eſſet Pompeius pro data ſibi poteſtate, ne quid detrimenti caperet Reſpublica, poterat ſine judicio Milonem opprimere.

50. *Contra heſternam concionem*] Pridie quàm hoc judicium haberetur, ſeditioſam concionem habuit Munatius Plancus tribunus plebis, quâ populum cohortatus eſt, ut frequens ſequenti die huic adeſſet judicio, nec pateretur elabi Milonem. qua concione videbatur præſcribere judicibus ſententiam. cum vero Pompeius meruereſt ne quid ſeditioſe à populo fieret, à Cicerone diſtitur præſidia hæc conſtituiſſe.

SECUNDA PARS CONFIRMATIONIS,

Glorioſum Miloni fuiſſe Clodium interfeciſſe.

XV. Nec vero me, Judices, [h] Clodianum crimen movet: nec

[h] *cædes Clodii.*

eam

tam ſum demens, tamque [b] veſtri ſenſûs ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. de qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri glorioſe liceret: Occîdi, occîdi non Sp. Melium, quí annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis [c] amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui [d] collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſolemneis religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis, ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis [e] exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit, orbem

[b] *ſententiæ veſtræ.* [c] *amare.* [d] *collegam depoſuit magiſtratu.* [e] *expulit.*

5. *Mentiri glorioſe*] Non Milo, ſed ſervi Milonis Clodium occiderant.

Ib. *Non Sp. Melium*] Argumento Cicero utitur à minori ad majus: majorem enim ſibi gloriam peperit Milo interficiendo Clodium, quam Hala Sp. Melium. Melius enim cum videret annonæ caritatem, privata ſua pecunia frumentum emit, & illud in capita civium largitus eſt: unde venit in ſuſpicionem regni affectati. qua de cauſa juſſu Quintii Dictatoris ab Hala Servilio magiſtro equitum occiſus eſt.

6. *Annona levanda*] Annona proprie pro re frumentaria ſumitur; promiſcue vero pro quolibet alimentorum genere.

8. *Tiberium Gracchum*] Gracchus magiſtratu privavit Octavium collegam ſuum, quoniam ſuis rogationibus intercedebat. volebat enim leges Agrarias ferre, quibus publicos agros dividere populo intendebat. Cum nemo obſiſteret Conſulum vel Tribunorum, Scipio Naſica, qui longe omnium optimus habebatur, irruens in concionem, Tiberium Gracchum interfecit.

11. *Cujus nefarium adulterium*] Opponit jam flagitia Clodii, ſeu violatam religionem, illorum criminibus: nam ſi illi, quia tantùm in ſuſpicionem venerunt criminis, occiſi jure exiſtimantur; quanto æquius Clodius, qui & ſacrificia infami libidine polluit, & deprehenſus eſt.

Ib. *In pulvinaribus*] Id eſt, in ipſis penetralibus delubri Deæ Cybeles. in templis enim erant pulvinaria ſive lecticuli, ubi Deorum ſimulacra reponebantur.

12. *Nobiliſſimæ fœminæ*] Culpurniæ videlicet uxoris Cæſaris, ubi ſacra peragebantur.

14. *L. Lucullus*] Lucullus in jus vocatus, ut teſtimonium diceret de vita Clodii, dixit ſe per tormenta ab ancillis ſuis comperiſſe, Clodium nefarium ſtuprum, cum ſua ſorore, quæ ipſi Lucullo nupta erat, commiſiſſe.

16. *Conſervatorem*] Semetipſum Cicero nominat, qui urbis conſervator dictus eſt, quia eam à conjuratione Catilinæ vindicavit.

17. *Regna dedit*] Cicero de Aruſpicum reſponſis, ait Peſſinuntem, ſedem & domicilium Cybeles, Brogitaro Gallogræco impuriſſimo homini vendidiſſe, & eum regem juſſiſſe appellari.

Ib. *Ademit*] Tulit legem Clodius, ut Cyprus inſula in provinciæ formam redigeretur, & ut Ptolemæus rex Cypri ſedens cum purpura & ſceptro, & illis inſignibus regiis præconi publico ſubjiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur: & ut M. Cato cum jure Prætorio adjecto etiam quæſtore mitter-

orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui pluribus cædibus in foro factis ſingulari virtute & gloria civem domum vi, & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recenſionis tabulis publicis [f] impreſſam exſtingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini, qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos [g] fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos (eos enim penitus contempſerat,) ſed hunc Cn. Pompeium, virum fortiſſimum, atque optimum civem, judicem noſtrum pellere poſſeſſionibus, armis, caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui Ianiculo, & Alpibus ſpem

[f] *deſcriptam.* [g] *poſſeſſiones.*

teretur in inſulam Cyprum, & regiæ gazæ vendendæ, & pecuniæ deportandæ præficeretur. ut qui Byzantii rerum capitalium damnati exularent, populi Rom. nomine in eandem civitatem reducerentur.

18. *Quibuſcum voluit, partitus eſt*] Elatè hoc dicit, quia Macedoniam Piſoni, Syriam Gabinio decrevit.

19. *In foro*] Id eſt templo Caſtoris, quod erat foro vicinum, quo in templo Clodius ſervum collocarat, cui ex manibus extorta ſica eſt, & delata ad Gabinium. interrogatus ſervus reſpondit ſibi à Clodio imperatum fuiſſe, ut Pompeium occideret. qua de cauſa ſe domi continuit Pompeius. Aſconius.

21. *Ædem Nympharum*] Iis Nymphis, quæ fontibus præſunt, Romæ fuit ædificatum templum, ut eſſent adverſus incendia propitiæ, quod à Clodio incenſum eſt. Vide orat. de Aruſp. reſp.

22. *Ut memoriam publicæ recenſionis*] Solebant Cenſores ſingulis luſtris omnes tribus cenſere, & tabulas habere, in quibus ſcelera omnium civium notabantur. Cum autem non ignoraret Clodius ſua flagitia in acta publica referri, ibique aſſervari, incendit illud templum, ut eorum memoria deleretur.

24. *Calumnia*] Calumnia eſt callida & malitioſa juris interpretatio. Vide Dig. l. 2.

Ib. *Injuſtis vindiciis*] Ex Feſto lib. ult. *vindiciæ appellantur res eæ, de quibus controverſia eſt.* Vindiciæ vero jus eſt lis vindicandæ poſſeſſionis apud prætorem: Sed quoniam in hac lite deponebatur ſumma quædam pecuniæ; & qui vincebat, auferebat partem pecuniæ: & qui vincebatur, ejus pecunia deponebatur in ærarium, tanquã res ſacra eſſet: inde ſacramentum alibi dicitur ex ſponſione litigare, ex ſponſo agere, & ſacramento litigare. quæ eadem ſunt.

26 *Etruſcos*] Dixit ſuperius Clodium Etruſcorum ſylvas depopulatum eſſe, quibus jam tanquam hoſtibus bellum intuliſſe conqueritur.

27. *Cn. Pompeium*] Non eſt dubium quin ille Cn. Pompeius alius ſit à Pompeio magno, neque enim Magnus Pompeius fuit in hac cauſa judex, quia tum Conſul erat. Niſi forte ſit Q. Pompeius, quem licet Milonis inimicum appellat, ut eidem eum devinciat.

29. *Decempeda*] Decempeda proprie dicitur pertica decem pedibus longa, qua architecti, fabri, menſores agrorum uti ſolent. aliquando etiam ſumitur pro ipſis menſoribus, ut hic à Cicerone videtur ſumi.

30. *Janiculo*] Janiculum urbs erat olim Etruriæ in ripa citeriore Tyberis. ſic dicta ea pars urbis, quod à Jano antiquiſſimo Italiæ Deo condita ſit, cum totam Italiam cum Saturno diviſiſſet, qui ultra Tyberim etiam urbem ædificavit, quæ ab eo Saturnia dicta eſt, ut ex Virg. lib. 8. Æneid. habemus. vult autem indicare Cicero, quod à Janiculo ſive urbe Roma ad Galliam uſque omnes poſſeſſiones vindicare ſibi voluerit.

Ib. *Alpibus*] His montibus Italia à Gallia ſeparatur.

poſſeſ-

poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cum ab equite Romano ſplendidiſſimo, & forti viro Tito Pacavio non impetraſſet ut [h] inſulanum in lacu Pretio venderet, [i] repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque arenam convexit: dominoque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium exſtruere in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales! (quid enim de mulierecula Scantia? quid de adoleſcente Apronio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum; qua invidia huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit [l] ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni aditu, & limine.

XVI. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi [a] æquabiliter in remp. in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre, imperium ſi id ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas. vota enim feceratis, ut in eos ſe potius mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias: pecunias dico? à liberis medius fidius, & conjugi-

[h] *inſulam.* [i] *ſubito.* [l] *ædificare.* [a] *æqualiter.*

33. *In lacu Pretio*] Lacus Pretius appellatus Romam inter & Viterbium eſt.

Ib. *Lintribus*] Lintres naves parvæ ſunt quibus utuntur piſcatores.

36. *Furfanio*] Furfanius amicus fuit Ciceronis, ad quem Prætorem ſcripſit, ut patet ex libro ſexto Epiſt. ad Famil.

40. *Mortuum ſe in domum illaturum*] Minatus eſt Glodius Furfanio ſe in ejus domum mortuum illaturum, ut cædis reus haberetur, quaſi in ſua domo eum interemiſſet; vel quia mortuo illato religioſa domus fiebat, & jus ejus domino peribat, quia res religioſæ nullius juri ſubjectæ ſunt. Vide Caium Juriſc. lib. Pandect. 11. tit. de religioſis locis.

41. *Appium fratrem*] Appius Claudius frater Pub. Clodii Pulcher dictus eſt, ad quem plures Ciceronis literæ leguntur, & qui paulo poſt cum Piſone cenſor fuit.

43. *Veſtibulum*] Veſtibulum locus vacuus eſt ante domus januam, per quem à via aditus & acceſſus eſt ad ædes.

4. *Percalluerat*] Tranſlatio ſumpta à manibus & pedibus, quibus aſſiduo labore callus obducitur.

6. *Socios*] Socii dicebantur, qui à populo Romano victi aliquod tributum & ex agris ſuis decimas pendebant, tamen ſuis legibus utebantur.

7. *Tetrarchas*] Principes ſunt Tetrarchæ, qui quartam tantum regni partem occupabant.

9. *Medius fidius*] Medius fidius vel tres ſunt voces; vel unica, non duæ, ut putant aliqui. nam ut dicimus *me hercule*, ita & *medius fidius*: ac utroque per Herculem juratur: ut indicat Tertull. lib. de Idolo cap. 22. Feſtus vult ea voce ſignificari *Jovis filium*, id eſt *Herculem*, quod *Jovem* Græci Δία appellent; *fidium* autem apponi pro *filio*, quod ſæpe antiqui pro L, litera D

jugibus veſtris unquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota ſunt omnibus, quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempub. reſque privatas omnium poſſideret. Quamobrem ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, ADESTE, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à cervicibus veſtris repuli: per me unum effectum eſt, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſſet vero timendum, quoniam modo id factum feret civitas? nunc enim quis eſt, qui non probet: qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuiſſe, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omneis affeciſſe, & dicat, & ſentiat? Nequeo vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia judicare. multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, Judices. ſpero multa vos, liberoſque veſtros in republica bona eſſe viſuros. in his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos viſuros fuiſſe. in ſpem maximam, &, quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ſummo viro conſule, compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. etenim etſi præcipuum eſſe debebat, tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio pene æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, nec cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, Judices. nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. fingite animis (liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, &, quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus;) fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis; ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui ea

utebantur. Porro illud *me* quod in *medius fidius*, primum locum obtinet, nonnullis placet eſſe pronomen, pro, ita me Deus fidius amet. Volunt alii denique, *me* eſſe, adverbium, atque idem ſignificare, quod *per*, unde *me hercule*, per Herculem. Vide Voſſium lib. Etymol.

25. *Summorum*] Hac ætate extitere Sylla & Marius.

31. *Summo viro conſule*] Pompeio.

47. *Quonam modo*] Argumentum ex mira-

ea virtute, ac ſapientia eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuiſſe? etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempub. non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergo interfector non eſſet etiam confitendo ab iis impetraturus, ne pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, & religionem & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe libertatis omnium cauſſa: quod ei certe non contendum modo fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi vero gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quam veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cum præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos: ſin factum vobis non probaretur, (quanquam quî poterat ſalus ſua cuique non probari?) ſed tamen ſi minus fortiſſimi viri virtus civibus grata [b] cecidiſſet; magno animo, conſtantique cederet ex ingrata civitate. nam quid eſſet ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur. Quanquam hoc animo ſemper fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque & invidiam noſtram putaremus. nam quæ mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cum tantum in conſulatu meo pro vobis, ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine [c] maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? quæ mulier ſceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſita invidia, morte, pœna, qui nihilo ſegnius rempub. defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati

[b] *fuiſſet.* [c] *periculo & invidia.*

minori, & enthymema non ſolum ex comparatione, ſed etiam à contrariis.

50. *Quæſtionem*] Id eſt judicium, in quo habetur quæſtio.

60. *Res divinas*] Intelligit ſtatuas, monumenta, columnas, quæ in Deorum honorem erecta ſunt.

61. *Religionem*] Iis habebantur ceremoniæ, quaſi inter deos eſſent.

62. *Ultorem*] Milo interficiendo Clodio ultus eſt religionem, quam violavit ille cum in ſacra bonæ Deæ ſe intulit.

80. *Auſus eſſem*] Loquitur de Catilinæ conjuratione à ſe oppreſſa.

est, præmiis afficere bene meritos de republica civeis: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: & ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna, conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam [d] vim cœleſtem exiſtimat, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli, ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia; qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimi coluerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu: niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem, qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre, aut plane qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur; quæ ſæpe increbileis huic urbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem exſtinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium curâ res illa perfecta: religiones, mehercule, ipſæ, aræque, cum illam belluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. vos enim jam Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor, voſque

[d] *naturam divinam.*

87. *Qua Ahala*] De eo dictum eſt aliiſque ſuperius.

88. *Qua noſmetipſi*] Indicat conjurationis participes Lentulum, & Cethegum, quos Conſul Senatûs decreto interfecit.

89. *Conſcientia*] Nempe præclari ſui facinoris.

90. *Fortuna populi Romani*] Plutarchus in lib. de fortuna Romanorum, eorum imperii initia & incrementa vi fortunæ facta eſſe ſcribit, eaque de cauſa plurima Fortunæ templa in urbe dedicaſſe.

105. *Illam perniciem*] Perniciem appellat Clodium, quòd ſuis ſceleribus, & impietate Reipub. perniciem afferebat.

110. *Religiones*] Religiones vocat ipſas cæremonias, quibus in ſuis ſacrificiis utebantur. Religiones autem à relegendo dictæ ſunt. Unde qui diligenter obſervant, quæ ad cæremonias pertinent, religioſi dicuntur.

112. *Albani tumuli*] Vel colliculi ſunt, & loci eminentiores in quibus aræ quibuſdam numinibus dedicatæ fuerunt vel etiam ſepulcra, & monumenta veterum Albanorum, qui ibi ante urbem conditam ſepulti ſunt.

113. *Luci*] Luci nemora opaca ſunt, & denſa, quæ numinibus conſecrata cenſebantur, ut ex multis Virgilii locis licet colligere. Luci autem dicti ſunt vel per antiphraſin, quod minime lucerent

voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis [c] molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte Latiali, ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineiſque ſæpe omni nefario ſtupro, ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

XVII. Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, ut ante ipſum ſacrarium bonæ Deæ, quod eſt in fundo T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, bonam Deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo [a] teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit [b] amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exſequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, [c] oblitus cruore & luto, ſpoliatus

[a] *ædificiis.* [a] *turpiſſimam.* [b] *furorem.* [c] *ſordidus.*

erent propter opacitatem, vel quod etiam cereis, & ignibus, qui in Deorum honorem accendebantur, colluerent.

114. *Sacrorum pop. Rom. ſociæ*] Illa ſacra ſacrificia ſunt, quæ Latinis cum populo Romano communia fuerunt, & quæ olim à Tarquinio ſuperbo inſtituta ſunt; Eadem illa ſacra feriæ Latinæ dictæ ſunt celebrabantur autem quotannis à Latinis civitatibus ſeptem & quadraginta, quæ cum populo Rom. in Albanum montem conveniebant ad Taurum Jovi Latiali ſacrificandum, cujus partem uniuſcujuſque civitatis populus accipiebat. Vide Dionyſ. Halicar. lib. 4.

118. *Latiali*] Id eſt Albano, quia mons ille in Latio fuit, ubi feriæ illæ Latinæ, de quibus ſupra, celebrabantur.

119. *Ille lacus*] Tres fuerunt lacus in Latio, unus Nemorenſis, alter Juturnæ, tertius & omnium celeberrimus Albanus.

121. *Seræ*] Seras ait pœnas perſolviſſe Clodium, quia Dii tardi ſunt ad puniendum.

2. *Sacrarium bonæ Deæ*] Prope eum locum in quo bonæ Deæ ſacellum eſt, obvius Miloni Clodius factus eſt, ut refert Aſconius, & vulneratus; quaſi ipſa bona Dea violatæ à Clodio ſuæ religionis pœnas ſumeret.

5. *Abſolutus judicio illo*] Ob violatam illam religionem Clodius in judicium vocatus fuerat, à quo eum pecunia corrupti judices liberaverunt.

7. *Satellitibus*] Per illos ſatellites deſignat Sextum Clodium, & Munatium Plancum, & alios Clodianæ factionis homines.

8. *Sine imaginibus*] In funeribus imagines eorum, qui in familia claruerant, deferebantur.

Ib. *Sine cantu*] Tibiæ & cantus in funeribus apud Romanos adhibebantur, qui mos etiam apud Judæos uſurpatus eſt.

Ib. *Sine ludis*] Gladiatorii Ludi, qui funebres dicebantur, in funeribus clarorum virorum apud Romanos fieri ſoliti ſunt, ut ſanguine eorum manes placarentur.

Ib. *Exequiis*] Per exequias intelligitur ille comitatus hominum, qui funus proſequuntur.

Ib. *Sine lamentis*] Lamentum fletus eſt ſive planctus, quem mulier, quæ *præfica* dicebatur, incipiebat, dum corpus cremaretur, cui reliqua turba reſpondebat ſimili lamentatione.

9. *Laudationibus*] Priuſquam corpus ureretur, ſuſcipiebatur mortui laudatio, quæ funebris oratio dicebatur.

Ib. *Sine funere*] Per funus exprimitur

atus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, amburgeretur abjectus. non fuiſſe credo fas, clariſſimorum virorum [d] formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempubl. inſultare videret, & pateretur. polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatûs graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam à judicibus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patriâ expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædeis effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris [e] ſervis addicerent; nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod

[d] *imagines.* [e] *libertinis.*

mitur funebris pompa, cum nempe accenſis facibus cadaver efferebatur. Unde Virg. *Funereas rapuere faces.*

13. *Mortem lacerari*] Id eſt ejus cadaver ſemiuſtulatum à nocturnis canibus lacerari, ut dictum eſt.

Ib. *Vita eſſet damnata*] Multis Senatus-conſultis Clodius confixus fuit.

16. *Sanctiſſimas religiones*] Id eſt cæremonias bonæ Deæ, de quibus ſæpe dictum.

17. *Senatûs graviſſima decreta*] Cenſuerat Senatus ejus morte violatas religiones eſſe expiandas, & de ejus ſacrilegio habendam eſſe quæſtionem; ſed evaſit judicium corruptis pecunia judicibus.

18. *Vexarat in tribunatu Senatum*] Tribunus contra Senatus authoritatem Gabinio & Piſoni provincias decrevit, ut perniciem Ciceronis mercaretur.

19. *Geſta reſciderat*] Abrogavit Clodius omnia Senatus acta, cum exilium Ciceroni machinatus eſt propter interfectos Lentulum & Cethegum, alioſque conjurationis Catilinariæ ſocios: licet illud factum Senatus populuſque Romanus approbaſſet.

20. *Bona diripuerat*] V. or. pro Dom. ad Pontif. circa medium.

Ib. *Liberos, conjugem*] Vide eandem orat. ad Pontifices.

21. *Cn. Pompeio bellum indixerat*] Non bellum quidem indixit Clodius Pompeio, ſed eum interficere in inſidiis voluit, cùm ea de cauſa ſervus cum fica, in templo Caſtoris comprehenſus eſt.

Ib. *Magiſtratuum*] Non legitur Magiſtratus occidiſſe, ſed tantum Sextium, Q. Fabricium, & M. Ciſpium ferro appetiviſſe.

22. *Cædeis effecerat*] Cum de Ciceronis revocando actum eſt, multi partim vulnerati ſunt, partim eliſi, partim occiſi à Clodianis.

Ib. *Domum mei fratris incenderat*] Lib. 4. ad Att. epiſt. 3.

25. *Incidebantur*] Cogitabat Clodius, ſi Prætor eſſet, ut ſcribit Aſconius, de hac lege ferenda, ut libertini in urbanis tribubus ſuffragia ferre poſſent, quod tantum ab ingenuis præſtari poterat. Exitiola in primis lex illa erat Reip. dabat enim illa occaſionem tribunis plebis corrumpendi ſuffragia, & excitandarum ſeditionum contra Senatores, & optimates. Utitur vero hac voce, *incidebantur*, quia olim leges omnes in tabulis æneis ſignabantur.

non

non hoc anno ſuum fore putaret: obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem illum ipſum, qui poterat obſtare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in [f] meo caſu contempſerat: Milo unus [g] urgebat. Hîc dii immortales, ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſp. ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum [h] circumſcripſiſſet. ne cum ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? primum, Milone occiſo, habuiſſet ſuos conſules: deinde quis [i] in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret: lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. poſtremo, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homò effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempubl. nullam haberetis, An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa, atque ipſa mœnia ſtare, eo vivo, tamdiu, & conſulatum ejus exſpectare potuiſſent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius? vidimus templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab universo populo Romano conceſſam huic ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, (quanquam eſſet miſerum id ipſum) ſed ab uno, qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum [l] abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

[f] *meo exilio.* [g] *reſiſtebat.* [h] *coercuiſſet.* [i] *ei prætori.* [l] *intulit.*

28. *Cn. Pompeium*] Nolebat Clodio Pompeius obſiſtere, quia cum eo redierat in gratiam.

33. *Ut huic*] Miloni.

35. *Ne cum ſolebat quidem*] Senſus eſt, cum Senatus volebat coërcere Clodium privatum, nihil efficiebat; quid igitur efficere poterit, cum Prætor erit. eſt argumentum à minori.

37. *Habuiſſet ſuos conſules*] Optabat Clodius Conſules habere Hyplæum & Scipionem.

38. *Per quem tribunum*] Clodius Tribunus vexavit Ciceronem virum Conſularem.

40. *Lege nova*] Multæ leges, quas tuliſſet Prætor Clodius, poſt ejus mortem inventæ ſunt. Inter quas hæc fuit inventa, ut Ruſticanæ tribus in Conſulibus creandis, & libertini in tribubus urbanis jus ſuffragiorum haberent.

45. *Hæc templa*] Loquitur de foro, & de curia, ubi hæc oratio habebatur. Hoſtilia autem ab Hoſtilio rege, à quo condita eſt, curia dicebatur, in qua erant roſtra.

50. *Portum*] Reges & populi exteri ad ſenatum Rom. tanquam ad refugium confugiebant.

52. *Funeſtari*] Id dicit, quia in ea combuſtum eſt cadaver Clodii, quo curia & forum polluta ſunt.

terat. Et ſunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? Ecqui ab eo [m] ſpirante forum potuiſſet defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? nisi vero ſuſtinuiſtis eos qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro [n] volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius tribunus plebis, vir & in repub. fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati, & auctoritati ſenatûs deditus, & in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna, ſingulari, divina & incredibili fide.

[m] *vivo.* [n] *diſcurrerunt.*

56. *De via Appia querantur*] In via Appia occiſus eſt Clodius.

61. *Falcibus*] Falces militares, non meſſorias intelligit. de quibus Vegetius.

62. *Cum audiretur M. Cœlius*] Cum Romam rediiſſet Milo nocte qua curia incenſa eſt, Cælius tribunus plebis, concione advocata eorum qui favebant Miloni, oratione expoſuit omnia quæ ſcelerate à Clodio commiſſa ſunt. Verum reliqui tribuni plebis cum armata multitudine in forum irrumpunt. Cælium ipſum & Milonem interemiſſent, niſi ſervorum indumentis veſtiti, fugâ conſuluiſſent ſaluti. Multos cives trucidaverunt, eos præſertim qui habitu veſtituque ſe divites oſtendebant. Prætextu quærendi Milonem, multas domos invadunt, ealque diripiunt. Ita Aſconius, qui Cæcilium, non Cælium legit.

64. *In ſuſcepta cauſſa firmiſſimus*] Obſtitit ille firmiſſime legibus Cn. Pompeii, quibus ferebat, ut in hac cauſa eodem die actor & reus orarent, ut actori horæ duæ, reo tres eſſent. Aiebat videlicet Cælius privilegium in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem ille vituperaret, eò proceſſit iræ Pompeius, ut diceret, ſi coactus eſſet, armis ſe Rempublicam defenſurum. Ita Aſconius.

PERORATIO.

Tota hæc peroratio ad miſericordiam comparata eſt.

XVIII. Sed jam ſatis multa de cauſſa: extra cauſſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat? niſi ut orem, obteſterque vos, Judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat, ego autem, repugnante hoc & imploro, & expoſco. Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam aſpexiſtis Milonis, ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem, ac non mutatam videtis, hoc ei minus parcere: atque haud ſcio an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, &

1. *Extra cauſſam*] Cicero vagatus eſt extra cauſſam, cum tam fuſe de Clodii vitiis & ſceleribus dixit.

3. *Quam ipſe non implorat*] Id dicit, ut placet judices, qui potuiſſent offendi, quod neque ſordidatus venerit ad hoc judicium Milo, neque ſupplex ad eorum pedes deprecaturus acciderit.

infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos, & ſupplices, &, ut vivere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: forteis, & animoſos, & ſe acriter ipſi morti offerenteis ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, Judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſiduè, & quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihi patria cariſſima, [a] quoquo modo merita de me erit: tranquilla repub. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo. ſi mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: &, quamprimum [b] tetigero bene moratam, & liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! ô ſpes fallaces! ô cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus pleb. repub. oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem exſtinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant, mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defenſio? mihi-ne ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Nec vero hæc, Judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim ſe, negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecerit: timidis, & omnia [c] circumſpicientibus pericula, non negat. plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita veſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos

[a] *ſive me damnet, ſive liberet.* [b] *pervenero.* [c] *providentibus.*

24. *Ego, cum tribunus plebis*] Reſpicit Cicero ad illud tempus quo ab exilio revocatus eſt; ad quem revocandum, non mediocrem operam tulit Sextius, qui tum tribunus erat. in quo conſenſit cum ſenatoribus, quibus fere ſemper tribuni plebis infenſi fuerunt.

25. *Vires erant debiles*] Debiles fuerunt propter Clodium, à quo illi vexati ſunt.

30. *Tui*] Cicero ex equeſtri ordine erat, ex quo ad ſenatorium tranſivit.

35. *Negat*] Excuſat hic cives, quos non ingratos eſſe ait, ſed timidos.

39. *Tribus patrimoniis*] Milo habuit tria patrimonia; paternum, maternum, & illud quod à C. Annio avo materno, à quo fuerat adoptatus, acceperat. Hæc autem omnia patrimonia largitionibus, & impenſis ludorum impenderat: ob quas, ut ait Aſconius, Milo poſtero die reus ambitûs factus, abſens damnatus eſt. ſed has largitiones eo conſilio à Milone factas eſſe ait Cicero in populum, ut divites à direptione liberaret.

non

non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus. ſenatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras vero, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcunque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Memi-
45 nit etiam ſibi vocem præconis [d] modo defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi vero cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, FORTEIS ET SAPIENTEIS VIROS non
50 tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta: ſe nihil in vita, niſi præclariſſime, feciſſe: ſiquidem nihil ſit præſtabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec. tamen eos miſeros, qui beneficio civeis ſuos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis,
55 ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur aſcendere. [e] De me, inquit, ſemper populus Romanus,
60 ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. quin hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces invidiæ meæ ſubjiciantur, tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies: centeſima [f] lux eſt hæc ab
65 interitu P. Clodii: &, opinor, ultra quam fines imperii populi Romani ſunt, non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus,
70 hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed quo eſt illa magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſi-

[d] *tantum.* [e] *in me.* [f] *dies.*

43. *Occurſationes*] Id eſt, obvias ſalutationes, quæ honoris & benevolentiæ cauſa fiunt.

Ib. *Sermones*] Qui nempe de Milone abſente circumferuntur.

45. *Vocem præconis*] Licet maxima pars ſuffragiorum in aliquem incumberet, neque poſſet in comitiis ignorari, quis conſul eſſet deſignatus; tamen ille præconis voce renunciebatur, à quo laudibus efferebatur.

64. *Etruriæ feſtos*] Hæc regio plane inimica Clodio. Cum autem audiviſſet, eum à Milone interfectum fuiſſe, feſtos dies in honorem Milonis inſtituit.

74. *Non enim inimici mei*] Ait quod ſibi amiciſſimi, hujus tanti mali erunt authores, quibus iraſci, aut de iis queri lex amicitiæ vetat. Loquitur autem de judicibus, quos dixit ſibi eſſe amiciſſimos.

mi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, Judices, mihi tantum dolorem [g] inuretis (etsi, quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis; quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id [h] meo capite potius luitur, quàm Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi; ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, Judices, ut vestra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis. His lacrymis non movetur Milo: est quodam incredibili robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. quid vos, Judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? ô me miserum! ô me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, [i] consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. à quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus ad-

[g] *inferetis.* [h] *mea morte.* [i] *socio meæ calamitatis.*

78. *Offendistis*] Id est, aliquid inveniſtis offensionis.

83. *Inimicitias potentium*] Tanta fuit Ciceronis in Milonem amicitia, ut neque Clodiani, neque Pompeius, qui intensus erat Miloni, deterrere eum potuerint ab hac Milonis defensione suscipienda.

84. *Armis*] Cicero semper adfuit Miloni in petitione consulatus, licet sæpius à Clodio armis fuerit Milo appetitus.

86. *Temporum*] Cicero significat, communicare secum omnes suas fortunas Milonem voluisse.

misi,

mihi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me, meosque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si [l] distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) ut P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset, ante quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, Judices, conservandum virum. Minime, inquit, immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? aut, si forte pro patria hujus vos [m] animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit! hanc ingratam, si ejecerit! miseram, si amiserit! Sed finis sit. neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. vos oro obtestorque, Judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem (mihi credite) is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum & sapientissimum quemque legit.

[l] *separor.* [m] *memoriam generositatis.*

111. *Illa indicia*] Catilinæ conjurationem indicat, qui urbem ferro flammaque delere constituerat.

112. *Ex illo fonte dolores*] Cicero ejectus in exilium à Clodio est, quia Lentulum & Cethegum, conjurationis socios, interfecerat in carcere: & quia Milo studuit, ut qui maxime, ut ab exilio Cicero revocaretur; hinc Clodii inter & Milonem odia gravissima exarserunt.

121. *Minime, inquit*] Inducit jam Milonem loquentem.

132. *Is probabit*] Pompeium significat, qui cum sapientissimos illos judices ex omnibus ordinibus selegerit, probabit eorum sententias. Id autem dicit, ut amoveat suspicionem odii, quo in Milonem Pompeius ferebatur.

PRO

PRO
M. MARCELLO.
ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus civis Romanus & Consularis, singulari vir eruditione, cum in Consulatu ante annos quinque Cæsarem palam oppugnavisset, in dissensione civili fuit cum Pompeio, cum multis aliis Senatoribus. Confecto bello Cæsar victor multos ex inimicis suis, Pompeiique fautoribus in patriam, & pristinam dignitatem restituit. Cum autem in Senatu à L. Pisone mentio facta esset de Marcello, qui Mitylenas concesserat, C. Marcellus Claudii frater se supplex ad Cæsaris pedes abjecit cum universo Senatu rogante Marcelli reditum. Cæsar multa acerbe de eo questus est, ac se propter injurias & suspiciones, quibus in futurum carere non posset, suo jure contra illum uti posse; sed tamen satis vel naturæ, vel gloriæ vixisse. Deinde præter omnium spem dixit se Senatui roganti de Marcello, ne ominis quidem causa negaturum. Itaque cum omnes ante Ciceronem rogati, gratias egissent Cæsari, Cicero rogatus, ei enim ab universo Senatu partes illæ fuerant demandatæ, omnium nomine hac oratione Cæsari gratias egit.

TEMPUS.

Habita est hæc oratio anno urbis conditæ 707. C. Julio Cæsare tertium, M. Æmilio Lepido Consulibus.

PARTES

Tres habet; Exordium, Contentionem, & Perorationem.

GENUS.

Hæc oratio est in genere demonstrativo: tota enim versatur in laude Cæsaris.

STYLUS.

Stylus elegans est, ornatus, & aureo quodam orationis flumine temperatus.

EXOR-

EXORDIUM.

I. DIUTURNI silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, [a] quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium [b] modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique publ. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis & reipublicæ conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer

INTERPRETATIO.

[a] *loquendi pristino meo more ea quæ vellem, & quæ sentirem.* [b] *mediocritatem.*

NOTÆ.

1. *Diuturni silentii*] Diu silverat Cicero propter illud bellum civile quod Pompeium inter & Cæsarem exarserat. alii enim in alias urbes se Senatores receperant; alii secuti fuerant Pompeium, ut ipse Cicero, cum multis è primoribus, quare Romæ nullus tunc Senatus habebatur. Deinde cum ipse à Cæsare restitutus est, latuit, neque sententiam dixit in senatu.

Ib. *Patres Conscripti*] Ordinum varietatem intulit Romulus in suam civitatem. Idem enim senatum, idem equites instituit; sed qui neque Senatores neque Equites, essent, eos in tertio Plebis ordine reliquit. Senatores autem nominavit, quos ad Consultationes de Repub. advocavit, quòd senes ferè & majores natu acciverit, ad quos de summâ Repub. referret, atque ex eorum authoritate omnia ageret. quæ publicè sibi suscipienda existimaret. Eosdem etiam Patres appellavit, nempe à curæ similitudine, ut scripsit in Catilinæ conjuratione Sallustius. Unde procedentibus temporibus Patres Conscripti nominati sunt, qui in Novum Senatum erant lecti. quamvis postremò usus obtinuerit, ut omnes Senatores uno Patrum Conscriptorum nomine vocarentur.

2. *Non timore aliquo*] Id dicit ad conciliandam Cæsaris sibi benevolentiam: quid enim ab eo timere poterat, à quo tam humaniter exceptus est, præcipue cum illi obviam venit redeunti ex Asia in Italiam. ut enim Plutarchus scribit in Cicerone, non prius Cæsar Tullium ante alios sibi occurrentem vidit, quàm descenderit, salutaverit, cumque eo solo colloquens multa stadia processerit. Adde quod singulari clementia, & animi lenitate præditus est Cæsar.

Ib. *Partim dolore*] Prima causa sui silentii dolor fuit, quem ex absentia & casu Marcelli percipiebat, quod cum in eadem causa fuisset, qua Cicero, non in eadem fortuna jam esset: Cicero pristinæ dignitati redditus est, & M. relictus

Ib. *Partim verecundia*] Verecundia metus est infamiæ. pudebat autem Ciceronem sine Marcello sententiam dicere in senatu.

11. *In eadem causa*] Sequutus fuerat Marcellus Pompeium cum Cicerone contra Cæsarem.

angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem cauſſa, in quâ ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortuna: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me, & comite diſtracto. Ergo & mihi, & meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti, & his omnibus ad bene de omni republica ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipſo, ſed paullo ante omnibus, cum M. Marcellum ſenatui, populoque Romano, & reipublicæ conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel [c] doloribus, vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cùm ſummo conſenſu ſenatûs, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo. ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cum in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pene ad omneis, quam ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito atque optimo jure contigit. quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præſtantior? Nullius tantum eſt [d] flumen ingenii, nulla dicendi aut ſcribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare,

[c] *iræ tuæ.* [d] *ubertas.*

13. *Veteri curriculo*] Intelligit ſenatum, ubi ſæpe cum Marcello ſententiam dixit; metaphora ſumpta à ludis, in quibus currus agi ſolebant.

14. *Illo æmulo*] Marcellus orator fuit inſignis, qui cum Cicerone de laude eloquentiæ certabat. cujus lib. de claris oratoribus laudes proſequitur.

15. *Comite diſtracto*] Longe Marcellus & Cicero à ſe invicem diſtracti erant nam Romæ Cicero tum erat: Marcellus verò Mitylenis exulabat.

17. *Signum aliquod ſuſtuliſti*] Tranſlatio à bello, in quo dum ſignum ſtat, ſpes affulget victoriæ; & Cæſar, reſtituto Cicerone, & Marcello, ſignificat, ſe Rempublicam nolle evertere.

21. *Offenſionibus*] M. Marcellus Conſul contendit, ut Cæſari in Galliis bellum agenti ſucceſſor mitteretur; iſque exercitum ſtatim dimitteret, vel hoſtis patriæ declararetur. In oratione prædonem appellavit: imo decurionem Novicomi, quo coloniam Cæſar deduxerat, virgis cecidit, ut civem eum non eſſe oſtenderet, & ita Cæſaris factum improbaret, eique plagarum ſuarum veſtigia oſtenderet.

22. *Suſpicionibus*] Suſpicabatur Cæſar, ſibi à Marcello mortem intentari. Ib. *Ille*] Marcellus.

24. *Summo conſenſu Senatûs*] Senatus univerſus poſtulavit à Cæſare, ut ab eo revocaretur Marcellus, & in priſtinam ſuam dignitatem reſtitueretur.

27. *Ad illum ventura*] Indicat maximam percepturum lætitiam Marcellum, cum audiet in exilio ſe à Cæſari revocari.

29. *Nobilitate*] Licet Marcellorum gens plebeia fuerit, tamen honoribus illuſtriſſima & nobiliſſima extitit, utpote in qua ſex fuêre Conſules, quorum unus quinque conſulatibus, alter tribus functus eſt.

30. *Optimarum artium ſtudio*] Commentationibus quotidianis ſe exercuiſſe Marcellum ait Cicero lib. de claris oratoribus: undè nulla ei oratoris virtus defuit.

ſed

ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit. tamen hoc affirmo, & hoc [e] pace dicam tua, nullam in his eſſe laudem ampliorem quàm eam quam hodierno die conſecutus es.

[e] *dicam cum tua venia.*

CONFIRMATIO.

Duas partes habet Confirmatio. In prima parte laudat Cæſaris clementiam. In ſecunda diluit ſuſpiciones inſidiarum.

PRIMA PARS CONFIRMATIONIS.

In quâ laudat Cæſaris clementiam.

II. Soleo ſæpe ante oculos ponere, idque libenter [a] crebris uſurpare ſermonibus, omneis noſtrorum imperatorum, omneis exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omneis clariſſimorum regum res geſtas cum tuis, nec contentionum magnitudine, nec numero [b] præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri: nec verò disjunctiſſimas terras citius cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quàm tuis,

[a] *ſæpe dicere.* [b] *expeditionum.*

1. *Soleo ſæpe ante oculos ponere*] Illuſtri diſtributione comparat res geſtas à Cæſare, cum aliorum imperatorum victoriis, quas longe ait ſuperaſſe.

2. *Noſtrorum imperatorum*] Ante Cæſarem claruerunt armorum gloriâ, Scævola, Mutius, Cincinnatus, Camillus, Torquatus, Manlius, Curius, Fabius Maximus, Decii, Regulus, Marcellus, Scipiones, Catones, Paulus Æmilius, Pompeius.

Ib. *Exterarum gentium*] Præ cæteris iſtæ gentes fortiſſimæ omnium habitæ ſunt Perſæ, Macedones, Thebani, Locrenſes, Galli.

3. *Potentiſſimorum populorum*] Potentiſſimi olim fuerunt, ante Romanos, Scythæ, Athenienſes, Lacedæmonii.

Ib. *Clariſſimorum regum*] Hi Reges cæteros vicerunt nominis gloria: Pyrrhus Rex Epirotarum, Syphax, Jugurtha, Maſſiniſſa, Bocchus, Alexander, Mithridates.

4. *Numero præliorum*] Cæſar quinquagies cum hoſte ſigna contulit. Vide Plinium, lib. 7. cap. 25. Et præter civiles victorias undecies centum & nonaginta duo millia hominum prælio occidit.

5. *Nec varietate regionum*] Bellum geſſit Cæſar in Hiſpania, Britannia, Gallia, Ægypto, Germania, Aſia, Africa, & Græcia. Pompeium in Africa ad Pharſaliam vicit, Ptolemæum in Ægypto, Pharnacem filium Mithridatis in Ponto, Scipionem & Jubam in Africa, Pompeii filios in Hiſpania.

Ib. *Nec celeritate conficiendi*] In Commentariis Cæſaris hoc de ſe frequenter ait: *Celerius opinione, hoc aut illud Cæſar fecit.* Et de Pharnace à ſe ſuperato, *Veni, vidi, vici.*

6. *Disjunctiſſimas terras*] Vicit in Germania & Africa.

non

non dicam curſibus, ſed victoriis [c] illuſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fateor, ut ea vix cujuſquam mens, aut cogitatio capere poſſit, amens ſim. ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ ſint imperatorum. & certe in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multum juvant. maximam vero partem quaſi ſuo jure fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſpere geſtum, id pene omne ducit ſuum. At vero hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paullo ante adeptus, ſocium habes neminem; totum hoc quantumcunque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. nihil ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma

[c] *nobilitatæ.*

8. *Curſibus*] Hyperbole egregia: vix enim quis has regiones poſſet curſibus peragrare.

10. *Sunt alia majora*] Intelligit clementiam, quæ omnibus victoriis & rebus bellicis videtur anteponenda; quia tota eſt clementia Cæſaris: at victoriæ & res bellicæ ipſi ſunt cum reliquis belli ducibus & militibus communes; unde fumunt nonnulli occaſionem eas extenuandi.

13. *Imperatorum*] Imperator dictus eſt, qui ſuis auſpiciis exercitum ducebat, & aliquot hoſtium millia in acie ceciderat. Suetonius ſcribit, Julium Cæſarem imperatoris prænomen perpetuum, & cognomen Patris patriæ à Senatu accepiſſe.

Ib. *Et certe in armis*] Cauſas profert, ex quibus victoria efficitur.

14. *Commeatus*] Per commeatum intelligit ea omnia quæ exercitui vel inſtruendo, vel alendo prorſus neceſſaria ſunt.

15. *Fortuna*] Fortuna maxime in bellis anceps dicitur, quid enim victoria incertius?

17 *At vero hujus gloriæ*] Apponit diſſimilitudinem, qua oſtendit laudem clementiæ ſibi propriam Cæſarem vindicare, reſtituendo Senatui Marcellum, quia ipſi unica eſt, nec communis cum aliis.

20. *Centurio*] Vegetius lib. 2. cap. 8. dicit fuiſſe *Centuriones, qui ſingulas centurias curabant, qui nunc centenarii nominantur.* Centurio vero equitum eſt, & præfectus peditum dux,

Ib. *Nihil præfectus*] Præfecti varii fuerunt, alii legionis, qui proprie judicabant & qui abſentibus legatis, tanquam ipſorum vicarii poteſtatem maximam retinebant. alii caſtrorum, ad quos caſtrorum poſitio, valli & foſſæ deſtinatio pertinebat. Alii Annonæ, qui curabant annonam, & ut equi & veſtes ſemper militibus paratæ eſſent.

Ib. *Cohors*] Modeſtus & Vegetius in una legione Cohortes decem fuiſſe ſcribunt, quorum prima & numero & dignitate militum cæteris præſtabat. Hæc autem ſuſcipiebat Aquilam, quæ præcipuum Romanorum vexillum erat. Hæc habebat pedites mille centum & quinque, cum equitibus loricatis centum triginta duobus, & Cohors milliaria dicebatur, & princeps totius legionis erat, à qua, cum ad pugnam veniendum erat, prima acies inſtruebatur. 2. Secunda Cohors habebat pedites 555. & equites 66. & quinquagenaria dicebatur. Tertia tot numerabat pedites, & equites: in qua validiores probabantur, quia in media erat acie. Quarta pedites 600. & equites 66. Tot in quinta numerabantur. Sed ſtrenuos quoſque milites exigebat, quia ſicut prima Cohors dextrum, ſic illa ſiniſtrum cornu tenebat. quinque porro illæ Cohortes in prima acie ſtabant.

Sexta Cohors habebat pedites 555. equites 66. illa autem in ſecunda acie poſt Aquilam ordinabatur. Septima pedites 555. cum equitibus 56. in ſecunda acie media conſiſtebat. In octava, nona, & decima totidem erant milites.

turma [d] decerpit. quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina Fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert; tibi cedit: tuam eſſe totam, & propriam fatetur. nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti genteis immanitate barbaras, multitudine innumerabileis, locis infinitas, omni copiarum genere abundanteis. ſed tamen ea, viciſti quæ & naturam, & conditionem ut vinci poſſent, habebant. nulla eſt enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique poſſit. animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrantur illæ quidem non ſolum noſtris, ſed pene omnium gentium literis atque linguis: neque [e] ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obſtrepi clamore mili-

[d] *aſſumit.* [e] *ullum tempus.*

Hæc ultima in ſecunda acie ſiniſtrum cornu poſſidebat. Licet illæ majores & præcipuæ legionis partes fuerint, nullæ tamen primis Romanorum temporibus extitere, ut Vegetius ait, cum nulla earum apud Livium mentio fiat. quare vulgo plerique credunt à Mario primum Cohortes inſtitutas fuiſſe.

21. *Turma*] Turma hinc dicta eſt, quod terdenis equitibus conflabatur. dividebatur autem in decurias, quæ nomen hinc traxit, quod decem equites unaquæque contineret.

23. *Temeritas*] Temeritas audacia ſine conſilio dicitur. in bellis autem ſæpe temeritas & fortuna dominantur: at in clementia minime, tota enim ab animi conſilio proficiſcitur.

24. *Domuiſti*] Redit Cicero ad enumerationem populorum, quos Cæſar ſuperavit, adhibitaque comparatione cum venia quam Marcello dedit, longe hanc omnibus aliis præſtantiorem ſuæ clementiæ victoriam extollit.

25. *Barbaras*] Tales fuerunt Afri, Ægyptii, Britanni, Galli, Germani. Sarmatæ. Dicuntur autem illi populi immanitate barbari, vel propter morum feritatem, vel corporis magnitudinem.

Ib. *Multitudine innumerabiles*] Legitur Cæſarem in ſola Gallia viciſſe populos quadringentos. ſed nota per eos illos populos, eos nominari, qui ab urbe aliqua, vel breviori aliquo regionis tractu denominabantur, quales bene multi erant, in qualibet nunc Gallia provincia.

Ib. *Locis infinitas*] Varias nationes in variis orbis partibus vicit Cæſar, ut dictum eſt ſuperius.

26. *Copiarum genere*] Præ cæteris populis qui victi ſunt à Cæſare, ditiſſimi fuêre Galli, Alexandrini, & Hiſpani.

27. *Vinci poſſent*] Vicit Cæſar populos, qui vinci quidem, ſed non ſine maxima difficultate poterant. Neque enim omnino inſuperabiles fuerunt.

29. *Animum vincere*] Redditio eſt diſſimilitudinis. Nam ſi vincere, quæ non facile vincuntur, glorioſum eſt, longe eſt glorioſius animum vincere, &c.

30. *Adverſarium*] Marcellum nempe, qui Philoſophiæ ſtudio vir fuit eximius.

Ib. *Virtute*] Vulgo nomine virtutis Romani intelligunt fortitudinem, quæ cum reliquis ſuum virtutis nomen communicat.

37. *Obſtrepi clamore*] Obſtrepi id eſt acclamatione probari. Solebant enim illi veteres, ſive quæ belli, ſive quæ domi res male vel bene geſtæ videbantur, acclamatione vel probare, vel improba-

militum videntur, & tubarum ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ naturâ inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus; quo ſtudio incendimur, non modo in [f] geſtis rebus, ſed etiam in fictis? ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem ſenſuſque, & [g] os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipub. fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? qua benevolentia complectemur? parietes medius fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & [h] commemorabili pietate, ac virtute præditi lacrymas modo vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria [i] effodit. quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu [k] vindicaſti.

III. Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. hæc enim res unius eſt propria Cæſaris; cæteræ, duce te, geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo, magnoque comitatu: hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta eſt, ut trophæis, monumentiſque tuis non ulla unquam allatura ſit finem ætas. nihil enim eſt opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & conſumat vetuſtas. at vero hæc tua juſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita

[f] *rebus veris.* [g] *vultum.* [h] *commemoranda.* [i] *vulneravit.* [k] *liberaſti.*

probare. Nota vero quod illa vox *obſtrepi* paſſive ſumpta inſolens ac parum uſitata ſit.

44. *Quidquid belli*] Hic locus ab Ennio deſumptus eſt qui ſic cecinit, quorum virtuti belli fortuna pepercit. Id eſt, qui in bello non interierunt.

47. *Parietes*] Tranſlatio à rebus animatis, ad res inanimatas, quibus ſenſus ad lætitiam ſignificandam conceditur.

Ib. *Medius fidius*] De hoc dictum eſt pro Milone, parag. xvi. not. ad l. 8.

49. *Illa auctoritas*] Reſtituto Marcello à Cæſare reſtituitur priſtina Senatûs authoritas; quæ tempore bellorum civilium plane jacuerat.

50. *C. Marcelli*] Loquitur de Marcello fratre qui ſupplex ad Cæſarem venit, ut pro hoc Marcello deprecaretur.

1. *Hunc tu igitur diem*] Laudat Cæſarem à proprio clementiæ ſuæ facto, quod victoriis anteponendum eſt, quia multos comites victoriarum habet, nullos vero clementiæ, quæ ipſi tota eſt.

Ib. *Tuis gratulationibus*] Ante bella civilia pro rebus feliciter geſtis in Gallia dierum 25. gratulationes ſeu ſupplicationes Cæſari decretæ ſunt, quod nulli ante contigerat, ut ipſe ait lib. 2. bell. civil. & confectis bellis civilibus dierum 40. ut Dio refert lib. 2.

5. *Trophæis*] De his dictum orat. in Piſonem paragr. xv. not. ad l. 34.

Ib. *Monumentiſque*] Monumentum generaliter res eſt memoriæ cauſa in poſterum prodita, in qua ſi corpus inferatur, fiet ſepulcrum; ſi nihil erit, monumentum memoriæ cauſa factum eſt.

8. *Hæc tua juſtitia, & lenitas*] Utraque

ta ut, quantum operibus tuis diuturnitas detraher, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omneis victores bellorum civilium jam ante æquitate & misericordia viceras, hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio: ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. nam eum ipsius victoriæ conditione, jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late pateat, attendite. omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero, funesto que compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus. nam cum M. Marcellum deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi, & item reipublicæ nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in [a] consessu videtis: non ille hosteis induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum. quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendumque esse putavi; semperque do-

[a] *Senatu.*

traque hæc virtus Cæsaris elucet in moderatione animadvertendi.

9. *Operibus tuis*] Intelligit illa monumenta & trophæa, quæ opere & manu Cæsari erecta sunt.

10. *Omneis victores bellorum civilium*] Victores illi bellorum civilium fuere Sylla, Marius, Octavius, Cinna, qui non contenti effuso civium sanguine in bellis, post victoriam multum iterum effuderunt.

11. *Te ipsum vicisti*] Vicit semetipsum Cæsar, cum odio deposito, quo in Marcellum exarserat, ei pepercit.

13. *Ipsam victoriam vicisse videris*] Ait Cicero Cæsarem vicisse victoriam, vel quia veniam eis concessit, in quos victoriæ jure animadvertere poterat, vel quia se victorem clementia & lenitate animi vicit.

18. *Atque hoc Cæsaris judicium*] Judicium exprimit, quo Marcellus à Cæsare restitutus est.

19. *Ad illa arma fato*] Ut illos excuset, qui arma Pompeii secuti sunt, fato causam adscribit, cui parere necessario oportuit, juxta mentem illius temporis philosophorum, qui bellorum civilium discordias plerumque fato tribuebant, ut videre est apud Horatium Epod. 7. *Sic est, acerba fata Romanos agunt.*

20. *Erroris humani*] Excusat eos qui contra Cæsarem à Pompeio steterunt, quod arbitrarentur in fraudem inducti, eum aliquid contra Remp. moliri, cum unice Rempub. & suam dignitatem conservare, ac tueri conaretur.

22. *Memet mihi*] Cicero primum sequutus fuerat Pompeium contra Cæsarem, sed se restitutum putavit, cum Marcellum vidit Reipub. redditum: quin & omnes alii sese restitutos quoque putaverunt. quare omnes animum resumpserunt, atque iterum Reipub. consulere cœperunt.

25. *Non ille*] Ostendit judicium Cæsaris ex effectis & signis. Fuit autem judicium; quod putabat Cæsar eos non ex malitia, sed ex ignorantia peccasse, quia eos restituit in Senatum: quos nunquam restituisset, si eos hostes judicasset.

28. *Semper de pace agendum*] Semper pacis author fuit Cicero. Unde lib. Epist. 1. ad Att. *Pacem hortari non desisto, quæ vel injusta utilior est, quàm justissimum bellum in civibus.*

Ini-

lui, non modo pacem, ſed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſemperque mea conſilia pacis, & togæ ſocia, non belli, atque armorum fuerunt. hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo [b] cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens & ſciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum conſilium minime obſcurum fuit. nam & in hoc [c] ordine integra re, multa de pace dixi. & in ipſo bello eadem etiam cum [d] capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum [e] æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit: cum pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris furit iratior. Atque id minus mirum videretur fortaſſe tum, cum eſſet incertus exitus, & anceps [f] fortuna belli. qui vero victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quam vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis qui illa vidimus, debet eſſe. non enim jam cauſſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ

[b] *ambitione.* [c] *ſenatu.* [d] *vitæ meæ.* [e] *judex.* [f] *victoria dubia.*

30. *Repudiari*] Cæſar pacis cupidus fuit, Cicero ſuaſor, hanc Pompeius ſemper repudiavit.

33. *Grati animi fidelis memoria*] Beneficio Pompeii revocatus fuerat ab exilio Cicero, unde eum Cicero ſequutus eſt non odio Cæſaris, ſed ut ait lib. 7. Epiſt. Fam. 3. *quia veritus ſum deeſſe Pompeii ſaluti, cum ille aliquando non defuiſſet meæ.*

35. *Ad interitum ruerem voluntarium*] De Pompeii victoria nunquam bene Cicero ominatus eſt. Primum quia neque magnas copias, neque bellicoſas: deinde accepto duce, pauciſque principibus, reliquos in bello rapaces, & in oratione crudeles: deinde ampliſſimorum virorum æs alienum, nihil denique boni præter ipſam cauſam Pompeii invenit. Pompeius ſigna tyrone, & collectitio exercitu cum Cæſaris legionibus robuſtiſſimis contulit, victus turpiſſime, amiſſis etiam caſtris ſolus fugit. Hæc Cicero ſcribit Mario lib. 7. Epiſt.

37. *Integra re*] Id eſt nondum diviſa Repub. bellis illis civilibus.

38. *Ex quo*] Concluſio totius argumenti ſuperioris, quam ſic informat. is pacem amavit, qui præcipue pacis authores conſervavit, ſed me pacis authorem Cæſar conſervavit, igitur pacem amavit.

46. *Inſolentiam certorum hominum*] Certos dicit, quaſi odioſum eſſet eos appellare, ſed inter eos potiſſimum tuere L. Lentulus, L. Domitius Ænobarbus, Curius, Antonius, qui bellum ſuadebant pacis conditionibus repudiatis.

47. *Ferocitatem extimeſcentem*] Hic videtur indicare fuiſſe utilius Cæſarem, quàm Pompeium viciſſe, propter eorum crudelitatem & cupiditatem, qui cum Pompeio erant.

49. *Non enim cauſſæ*] Sæpe Cicero cum multis hiſtoricis ac præcipue Velleio Paterculo l. 2. Pompeii cauſam multo meliorem fuiſſe aſſeverat. Verum hic non agitur de cauſa, ſed de victoria; nam victoria Cæſaris longe moderatior extitit, quam quæ à Pompeio

ctoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam prœliorum exitu terminatam, [g] gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. quos amisimus civeis, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie confervat quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, [h] nimis iracundam fuisse victoriam. quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: [i] ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruere cùm fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. cætera cùm tua recordabere, etsi perfæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in repub. tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis, quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in [l] laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cæ-

[g] *vaginam vacuam gladio.* [h] *ferociorem.* [i] *ita ut.* [l] *virtute.*

peio fuisset relata, propter eorum superbiam & ferocitatem, quos secum habebat.

50. *Vidimus*] Probat ab effectu moderationem Cæsarianæ victoriæ, quia post eam nemo occisus est, sed suis hostibus pepercit Cæsar.

52. *Eos Martis vis perculit*] Si qui ceciderunt in victoria Cæsaris, ceciderunt illi armati. Non vero post prælium & victoriam interfecti sunt, ulciscente se victore.

55. *Alterius vero partis*] A parte Pompeii si stetisset victoria, plena illa fuisset crudelitatis; Pompeiani enim eos pro hostibus habebant, qui secum unà non essent, etiam si sequuti Cæsarem non essent. at Cæsar eos tantum oppugnabat, qui contrà essent armati, ut dicetur in Ligariana. & patet ex Epist. 9. ad Marcellum hunc lib. 4. ad Fam.

57. *Otiosis*] Otiosos hic dicit, qui neutrius partis fuerunt.

62. *Ad clementiam victoris*] Mirifice hic adulatur Cæsari. Ait enim divina providentia factum esse, ut clementi victori victoria concederetur, tum ut populum Rom. ulciscerentur, tum ut Cæsaris clementiam dii nobilitarent.

63. *Excellenti bono*] Vocat Cæsaris clementiam bonum excellens.

65. *Cætera cum recordabere*] Id est omnes victorias à te relatas, & populos subactos.

70. *Summa bona*] Summum & solum differunt; summum enim bonum in comparatione eorum dicitur, quæ minora sunt. Solum bonum sine comparatione dicitur. Alludit autem ad Peripateticorum, & Stoicorum dogmata. Peripatetici summum bonum in animi, corporis & fortunæ bonis, Stoici vero in una virtute collocabant.

72. *Donata*] Quæ donantur à virtute, non possunt eripi, quia virtus æterna est.

cera

tera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut prævitate aliqua lapsis, sed [m] opinione officii, fluxa fortasse, certè non improba, & specie quadam reipublicæ. non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

[m] *errore.*

73. *Commodata*] Quæ commodantur, dantur tantum ad tempus, quia fluxa est fortuna, & caduca.

76. *Specie quadam Reipub.*] Credebant videlicet, qui Pompeium sequuti sunt, id ab eis exigere Reipub. conservandæ dignitatem; quia eam à Cæsare censebant oppugnari.

77. *Si te aliqui timuerunt*] Qui cum Pompeio fuerunt, timuerunt Cæsarem.

Ib. *Plerique*] Judicarunt fere omnes nihil post victoriam pertimescendum esse à Cæsare, cognita tanta illa clementia sua, & mansuetudine in condonandis injuriis.

SECUNDA PARS,

In quâ diluit insidiarum suspicionem.

IV. Nunc vero venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quam cùm omnibus civibus, tum maxime nobis, qui à te conservati sumus, [a] providenda est. quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quàm parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt: non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris: cavendum est, ne quid inimici. qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli superstint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen cum in animis hominum tantæ latebræ

[a] *cavenda.*

1. *Ad gravissimam querelam*] Cum se abjecit Marcelli frater Marcellus ad pedes Cæsaris, de ejusdem Marcelli acerbitate graviter conquestus est Cæsar, dixitque se aliquid ab eo insidiarum metuere.

5. *Tua enim cautio*] Dicit Cicero quod si diligenter sibi caverit Cæsar, omnibus quoque eadem opera cavebit: & si illi aliquid mali acciderit, omnibus id quoque accidet.

Ib. *In alterutro*] In timore nempe, vel securitate.

sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam, simul enim augebimus & diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam? & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleoque cùm respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque contensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ [b] libidines, propaganda soboles: omnia quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus [c] vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata respublica, quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt, quibus præter te mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem invitus audivi; satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ; satis, si ita vis naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. noli nostro periculo sapiens esse. sæpe enim venit ad aureis meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse, cre-

[b] *improbitates.* [c] *firmanda.*

27. *Omnia sunt excitanda tibi*] Hic Cicero hortatur Cæsarem, ut Reipublicæ formam & dignitatem restituat, quæ bellis civilibus tota jacuerat.

29. *Fides*] Id est creditæ pecuniæ solutio.

30. *Propaganda soboles*] Translatio sumpta à plantis. Curabant diligentissime Romani, ut soboles augeretur, ut civium multitudinem haberent.

33. *Quicunque belli eventus fuisset*] Sive Pompeius vicisset, sive Cæsar.

35. *Togatus*] Toga insigne fuit pacis.

36. *Belli vulnera*] Intelligit incommoda, quæ bellorum civilium tempore passa fuit Respub.

37. *Itaque illam tuam*] Venit ad secundam illam partem orationis quam habuit Cæsar in Senatu, ubi postquam conquestus est de Marcelli acerbitate, & de suspicione insidiarum, dixit demum vixisse se satis. hanc vero propositionem Cicero refellendam suscipit.

38. *Vel naturæ vixisse*] Jam quinquagesimum quartum ætatis annum agebat Cæsar.

41. *Istam doctorum hominum*] Non est dubium quin hic de Stoicis Philosophis loquatur, qui de contemnenda morte acriter disputant.

43. *Te tibi vixisse*] Suetonius cap. 86. in Julio refert Cæsarem suspicionem quibusdam suorum reliquisse, neque volnisse se diutius vivere, neque curasse, quod valetudine minus prospera uteretur.

do:

do? ſed tum id [d] audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. nunc, cum omnium ſalutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint, tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu [e] modum tuæ vitæ non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi definies? quid, ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis quamvis multis, ſatis: tibi uni parum. quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certe parum eſt tum cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt: vide quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ. ſi quidem gloria, eſt illuſtris ac pervagata multorum & magnorum vel in ſuos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama [f] meritorum. Hæc igitur tibi [g] reliqua pars eſt: hic reſtat actus: in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu in primis compoſita, ſumma tranquillitate, & otio perfruare. tum te, ſi voles, cum & patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid enim omnino hoc ipſum diu, [h] in quo eſt aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit. quanquam iſte tuus animus nunquam [i] his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita dicenda eſt, quæ corpore & [k] ſpiritu continetur: illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſæculorum omnium, quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur. huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ

[d] *crederem.* [e] *finem.* [f] *beneficiorum.* [g] *reſtat.* [h] *quod habet aliquem finem.* [i] *hac brevitate.* [k] *reſpiratione.*

56. *Admirationis plus, quam gloriæ*] Plus admirationis habebit Cæſar propter res feliciter ubique geſtas, & triumphos ubique reportatos, minus vero gloriæ, quia Rempub. bellis civilibus labefactatam omnino priſtinæ dignitati non reſtituit.

60. *Hic reſtat actus*] Verbum iſtud. *actus* tranſlatum eſt à comœdia. Itaque hic reſtat actus tanquam cataſtrophe in comœdia, ut omnia reſtituas, & habeant lætum exitum.

63. *Satis diu*] Dixerat Cæſar in ſua oratione ſatis ſe diu vixiſſe. jam hanc vocem refutat Cicero, & explicat oſtendendo in hac voce *diu* erraſſe. quod enim habet finem non eſt diu, nihil autem eſt in rebus humanis, quod non habeat finem. ergo nihil eſt quod ſit diu. Quare Cæſar dicere non poteſt ſatis diu vixiſſe.

65. *Pro nihilo eſt*] Voluptas præterita nullo loco habenda eſt, quia non ſentitur.

72. *Huic tu inſervias*] Significat Cæſari huic immortalitati comparandæ dare operam, Rempub. conſtituendo.

1b. *Oſtentes*] Debet Cæſar oſtendere æternitati, qualis, quantuſque fuerit in Repub. adminiſtranda.

mire-

miretur jampridem multa habet: nunc, etiam quæ laudet, exſpectat. obſtupeſcent poſteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabileis, incredibileis victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos: ſed niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis, & inſtitutis erit, vagabitur [m] modo nomen tuum longe atque late: ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio; cum alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent, alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſeculis de te judicabunt, & quidem [n] haud ſcio, an incorruptius, quam nos. Nam & ſine amore, & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem, etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſen-

[m] *tantummodo.* [n] *ut arbitror, incorruptius.*

74. *Imperia*] Cæſar imperator fuit in Gallia, Britannia, Germania, & Africa, quo duxit exercitus.

Ib. *Provincias*] Cæſari decreta fuit Hiſpania poſt Prætoram: poſt Conſulatum Gallia.

Ib. *Rhenum*] Primus Rhenum fluvium ponte commiſit, & cum exercitu tranſivit, domuitque Germanos, quos hic alluit fluvius.

Ib. *Oceanum*] Primus cum claſſe tranſivit in Britanniam, quæ oceano continetur.

75. *Nilum*] Superavit regem Ptolemæum in Ægypto. Nilus autem alluit Ægyptum.

Ib. *Pugnas innumerabiles*] De his ſuperius dictum parag. ii. l. 4.

Ib. *Incredibileis victorias*] Præter civiles victorias undecies centum & nonaginta duo millia hominum in prœliis occidit. Sed nulla illuſtrior, quam quæ ab eo de Vercentorige ad Alexiam relata eſt, quem cum trecentis hominum millibus ſuperavit.

Ib. *Monumenta*] Cæſari poſt civilem victoriam honores ut deo tributi ſunt. Monumenta, & ſtatuæ in templis poſita ſunt & in locis publicis, per tribus, municipia, & regiones Romanis amicas. Vide Appianum lib. 2. de bello civili.

76. *Munera*] Poſt victoriam imperator militibus qui bene rem geſſerant dabat munera, quæ congiaria dicebantur. Poſſunt etiam intelligi Epulæ, Venationes, Ludi Scenici, & Theatrales populo exhibiti, qui nomine munerum ſignificabantur.

Ib. *Triumphos*] Quinquies Cæſar triumphavit de Gallia, de Ponto, Ægypto, Africa, Hiſpania. Vide Velleium Patere. lib. 2.

83. *Ut illud fati fuiſſe*] Poſteri fato Reip. hæc bella civilia tribuent.

Ib. *Hoc conſilii*] Reſpub. reſtituta tribuetur Cæſaris prudentiæ.

Ib. *Iis judicibus*] Intelligit poſteros, qui incorruptius judicabunt de Cæſare, quam qui illius ætate vivunt.

86. *Id autem*] Hic leviter perſtringit Cæſarem, qui, ut teſtatur Saluſtius, non credidit poſt mortem hominum animos eſſe immortales.

87. *Non pertinebit*] Mortuo corpore, & animo nihil homines ſentiunt. Loquitur ex mente Cæſaris.

89. *Diverſæ voluntates civium*] In bellis civilibus alii Pompeium, alii Cæſarem ſequuti ſunt.

Ib. *Diſtractæ ſententiæ*] Alii cauſam Cæſaris meliorem, alii Pompeii crediderunt.

tentiæ,

tentiæ. non enim consiliis solum, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem [o] obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces; multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret? multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. [p] Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non [q] fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret. neque omneis, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio, aut morte dignos judicaret. arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet [r] armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, quam qui in caussa animam profudit. quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissensio est armis, & exstincta æquitate victoris: restat, ut omnes [s] unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui [t] hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut saluti tuæ consulas: omnesque tibi (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias & custodias, sed etiam laterum nostrorum [u] oppositus, & corporum pollicemur.

90 95 100 105 110

[o] *error.* [p] *liberata est.* [q] *victoria.* [r] *hostilem.* [s] *consentiant.* [t] *Rempublicam salvam.* [u] *oppositiones.*

97. *Aut morte*] Faustum Sullæ filium, Afranium, & L. Cæsarem juvenem Cæsar ne volens quidem, interfecit.

Ib. *Arma ab aliis posita*] Victo Pompeio, alii omnino quieverunt; alii pertinaciter arma retinuerunt, & secuti sunt Catonem & Scipionem in Africam: quibus victis, arma detracta sunt.

100. *In caussa*] Id est, cum post victoriam res agitatur, & fontes puniuntur.

105. *Tum hodie*] Id est, hoc ipso die quo Marcellus à Cæsare Reipublicæ redditus est.

109. *Subesse aliquid*] Id est, aliquas tibi insidias obscure parari.

110. *Excubias & custodias*] Custodiæ ad diem, & excubiæ ad noctem pertinent, juxta illud Propertii: *Romulus excubias decrevit in otia solvi.*

Ib. *Laterum nostrorum*] Plutarchus in vita Cæsaris ait, obsecravisse eum amicos, ut præsidio corpus muniret: cumque ad id operam multi amicorum pollicerentur, facere noluisse. Dicebat enim satius esse mori semel, quàm assidua expectatione pendere.

PERORATIO.

Gratias agit Cæsari pro Marcello restituto, redditque rationes, cur cæteris tacentibus potissimùm ipse dixerit.

V. Sed ut unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas

mas tibi gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis [a] sentire potuisti. Sed quia non est astantibus omnibus necesse dicere, à me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quòd volunt, & quòd, M. Marcello à te huic ordini, populoque Romano & reipublicæ reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. nam lætari omneis, non ut de [b] unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. quod autem summæ benevolentiæ est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem cederem nemini: cum id solicitudine, cura, labore, tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore magnis curis, molestiis, doloribus liberatus præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus [c] hoc tuo facto cumulus accesserit.

[a] *videre.* [b] *Marcelli.* [c] *Marcello restituto.*

16. *Ornato*] Cæsar pristinam Ciceroni dignitatem restituerat.

PRO

PRO Q. LIGARIO, Ad C. Cæsarem.

ARGUMENTUM.

Quintus Ligarius, civis Romanus, cum C. Considio legatus in Africam fuerat profectus. Decedente provincia Considio, Ligarius invitus Africæ præfectus est. Bellum interim Cæsarem inter & Pompeium exarsit. A Pompeio verò Accius Varus missus est, ut Africam occuparet. Paulo post, dum in Africa Ligarius adhuc esset, L. Tubero, cum filio Q. Tuberone, in eam provinciam à Senatu, rei frumentariæ causa mittitur. Is à Q. Ligario, & Varo non recipitur, ita ut nec filium ægrotum in lectore poni pateretur. Pulsus igitur Tubero in Macedoniam, ad Pompeium concessit, ubi etiam adversus Cæsarem arma tulit. Victo autem Pompeio, se ad Cæsarem adjunxit, eumque est in bellum Alexandrinum & Africanum secutus. Itaque finitis bellis civilibus, cùm multis Cæsar pepercisset, duo Ligarii fratres, T. Procus ejus avunculus, & C. Pansa, aliique Ligarii propinqui & amici sæpe Cæsarem precati fuerant, ut Ligario ignosceret. Quod cum animadverteret Q. Tubero Lucii filius, cujus patri Cæsar pepercerat, injuriæ nondum oblitus, Ligarium in foro apud Cæsarem accusavit, ut ab eo Cæsaris clementiam averteret.

PERSONÆ.

Reus Q. Ligarius, accusator Q. Tubero, patronus Cicero, Judex Cæsar, apud quem causa agitur.

TEMPUS.

Habita est hæc oratio anno urbis conditæ 707. Julio Cæsare tertium, M. Æmilio Coss. Ciceronis vero 61.

GENUS CAUSÆ

In genere judiciali est: accusatus enim defenditur à Cicerone Ligarius.

STY-

STYLUS,

Acutus est & subtilis, & in mediocri dicendi genere. Suavitate enim condita est hæc Oratio, & iis figuris quæ suavitatem afferunt.

PARTES

Quatuor sunt; Exordium, Narratio, Contentio, & Peroratio.

EVENTUS.

Plutarchus in Ciceronis vita refert, Cæsarem dixisse, cum Cicero Ligarii patrocinium suscepit, quid est causæ cur Ciceronem orantem non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hostem esse, jampridem certum est. Ubi verò Cicero ingressus est dicere, mirificos motus concitavit: nam oratio visa fuit tum affectibus varia, tum venustate admirabilis. Perspicue cognitum aiunt, varios colores Cæsaris vultum subiisse, ejusque animum omnibus modis fuisse commutatum: ac tandem cum Pharsalici prælii mentionem facere cœpisset, immoditis perturbationibus incitatum corpore contremuisse, & libellos quosdam è manu ejecisse. Victus igitur orationis vi, Ligarium crimine liberavit.

EXORDIUM.

Totum istud exordium ironicum est.

I. NOVUM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in

NOTÆ.

1. *Novum crimen*] Ironia est, ut vult Aquila, & cum eo fere Interpretes, qua videlicet Cæsar in rem minus novam, tanquam non novam se intenderet.

Ib. *Cai Cæsar*] Plutarchus quæst. Rom. 31. ait quod *Caius*, idem sit ac dominus, seu paterfamilias. Unde in matrimoniis quæ per coëmptionem fiebant, usitatum fuit, ut dicerent, ubi tu Caius, & ego Caia. quibus verbis, ut Plutarchus scribit, quasi pacisceretur sibi commune cum viro dominium mulier, & par imperium domi; ac si diceret: *Ubi tu es familiæ princeps & dominus, ego familiæ princeps sum & domina.*

Ib. *Cæsar*] Cæsaris nomen à cæso matris utero dixit Accurs. in præfat. inſtit. dictione, *Imperator*: cui altipulatur Servius Virgilii interpres. Primum illud nomen datum est Scipioni Africano, ab Elephanto, quem occidit in prælio; qui linguâ Maurorum *Cæsa* dicitur: vel etiam quod matre mortua, cæso ventre, vel quod longa cæsarie sit natus: vel quod cæsios oculos habuerit, id est glaucos. Brissonius in Lex. L. Ælium Verum, primum eo nomine appellatum tradit, motus authoritate Spartiani, qui in vita ejus sic scribit: huic naturalis pater fuit L. Ælius Verus, *qui ab Hadriano adoptatus, primus Cæsar dictus est.* Unde patet, non soli Juliæ genti hoc nomen proprium fuisse.

Ib. *Inauditum*] Inauditum dicit, quia novum. nam accusatores Ligarii factum tanquam grande & singulare aliquod scelus extulerant. ironice semper loquitur.

2. *Q. Tubero*] Tubero orator fuit: verùm

in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, Retus fortasse ea familiaritate quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque quo me vertam nescio, paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cum meus [a] necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum à te non liberationem culpæ, sed [b] errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

[a] *amicissimus.* [b] *imprudentiæ.*

verùm cum victus à Cicerone in hac causa fuisset, ita laudem eloquentiæ desperavit, ut è foro se ad jus civile transtulerit. quæ fuerit autem cum Tuberonibus Ciceroni propinquitas, non apparet ex aliquo authore.

3. *In Africa fuisse*] Hac voce, *fuisse*, utitur, ne offendat Cæsaris animum. De Juba Rege, & Afris tacet, quibus se contra Cæsarem adjunxerat.

Ib. *C. Pansa*] Hic Pansa celebris fuit orator, qui quondam apud Ciceronem declamaverat, & qui jam egerat pro Ligario. Is fuit summa authoritate apud Cæsarem & quo, post Pharsalicam pugnam, multi qui Pompeium secuti fuerant, deprecatore usi sunt. Is postea anno urbis conditæ 709. Consul cum Hircio, in pugna Mutinensi interfectus est.

4. *Itaque quo me vertam*] Dubitatio ironica, quâ conqueritur sibi rationem negandi facti ereptam esse, qua se uti voluisse simulat.

5. *Cum tu id*] Nesciebat Cæsar in Africa fuisse Ligarium.

7. *Inimici*] Id est Tuberonis, qui Ligarium accusavit. Ironia.

8. *Quod latebat*] Non latebat illud crimen, sed Tubero sibi persuadebat latere. pergit in ironia.

9. *Integrum non esset*] Integrum id dicitur, quod jure hoc vel illo modo facere vel dicere quis potest.

10. *Controversia*] Controversia tunc esse dicitur, cum unus negat, & alter affirmat; aut jure factum esse dicitur, vel non. Si quis autem fateatur, aut deprecetur, jam omnis est sublata controversia. quare cum negari non posset à Cicerone, in Africa fuisse Ligarium, totam suam orationem ad misericordiam Cæsaris refert.

11. *Liberationem culpæ*] Multi qui Pompeium secuti fuerant, negare suum factum cum non possent, erratum confitendo, veniam obtinuerunt à Cæsare.

14. *Fuisse, qua te*] Ligarius necessitate coactus in Africa, ut dictum est in Argumento; at Tubero pater & filius voluntate remanserunt; in quo gravius peccaverunt.

NARRATIO.

II. Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, lega-

legatus in Africam cum proconſule C. Conſidio profectus eſt: quæ in legatione & civibus, & ſociis ita ſe probavit, ut decedens Conſidius provincia, ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut & civibus, & ſociis gratiſſima eſſet ejus [a] integritas, & fides. Bellum ſubito exarſit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconſiderata, partim cæco quodam timore, primo ſalutis, poſt etiam ſtudii ſui, quærebant aliquem ducem: cum Ligarius [b] domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit: ad eum ſtatim concurſum eſt. atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio defe-

[a] *abſtinentia.* [b] *cupiens domum* redire.

2. *Legatus*] Legatus, qui vices gereret Proconſulis, vel Prætoris, cum Proconſule & Prætore, mittebatur in provinciam.

Ib. *In Africam*] Cum Carthago à Scipione Africano Æmiliano deleta eſſet anno urbis conditæ 617. pars illa Africæ in provinciam redacta fuit, ut Velleius narrat; eique de more tributum à Romanis, & Romanæ leges impoſitæ ſunt; & miſſus Prætor, & Proconſul qui eam regeret.

Ib. *Proconſule Conſidio*] Non legitur Conſidius conſul fuiſſe. itaque intelligendum eſt hîc, non quod conſul fuerit ſed quod cum imperio conſulari miſſus fuerit à Senatu in Africam. mittebantur enimvero non tantum conſulares aut conſules, ſed & prætores, & prætorii cum imperio conſulari in provincias. Sic Cicero lib. 1. de legibus, de L. Gellio ait, *proconſule ex prætura in Græciam veniſſe.*

3. *Civibus*] Intelligit hîc, nomine civium, illos Romanos qui in Africa negotiabantur.

Ib. *Sociis*] Socii dicebantur, qui communi fœdere cum Romanis jungebantur.

5. *Alium provinciæ præfeciſſet*] Si proconſules vel prætores provincia decederent antequam ſucceſſor adveniſſet, tum legatum vel quæſtorem provinciæ præficiebant, ſed potius quæſtorem, quia hæc aliâ dignitas ſuperior erat.

8. *Bellum ſubito exarſit*] Utitur hac voce, *exarſit*, ſumpta metaphora à flamma, quo melius illius belli civilis pernicies oſtendatur, quod Cæſarem inter & Pompeium exortum eſt; & quidem tam ſubito, ut ne expectatis quidem tranſalpinis legionibus, cum quinque peditum millibus Rubiconem trajecerit.

10. *Studii ſui*] Cum ſtudio quodam inclinaret Ligarius in Pompeium, hunc ducem optabat; quia victo Cn. Domitio, quondam Africæ res compoſuerat.

13. *P. Accius Varus*] Accius Varus tum privatus, amiſſis ſuis ad Auximum cohortibus, ex fuga in Africam venit, & eam occupavit, quam paucis antè annis prætor obtinuerat.

Ib. *Uticam*] Utica urbs eſt Africæ, quam Phœnices condidère, quæ nunc Biſerta dicitur; à qua Cato Uticenſis dictus eſt, quod ibi violentas ſibi manus intuliſt.

15. *Arripuit imperium*] Cum Uticam veniſſet Varus ille, ibi collegit exercitum, ſibique imperium exercitus, & poteſtatem adminiſtrandi Africam vindicavit.

Ib. *Si illud imperium*] Dictum corrigit, quia imperium magiſtratus lege Curiata, privati ſenatuſconſulto accipiebant.

reba-

rebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat: domo eſt egreſſus, non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. num igitur remanſio? multo minus. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum eſt legatus profectus: alterum, cum efflagitatus à provincia, præpoſitus Africæ eſt. Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. quod ſi eſt criminoſum, neceſſitatis crimen eſt, non voluntatis. An ille ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potius quam Romæ; cum P. Accio, quam cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quam cum ſuis maluiſſet? cum ipſa legatio plena deſiderii ac ſolicitudinis fuiſſet, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hîc æquo animo eſſe potuit, belli diſſidio diſtractus à fratribus?

18. *Conquievit*] Non impulſus fuit deinceps ad accipiendum illius provinciæ imperium, quia ſibi illud Varus aſſumpſerat.

1b. *Q. Ligarius omni culpa vacat*] Immiſcet commonitionem Orator, ut Cæſar diligenter attendat & obſervet, nihil peccaviſſe Ligarium.

19. *Domo eſt egreſſus*] Id eſt, ex urbe Roma.

24. *Neceſſitatem honeſtam*] Habuit neceſſitatem Ligarius remanendi in Africa, tum quia juſſus eſt à Conſidio, à quo illi provinciæ præfectus eſt; tum quia ab omnibus Afris petebatur.

1b. *Duo tempora*] Primum eſt quo Roma profectus eſt; ſecundum, quo remanſit in Africa.

CONTENTIO.

III. Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis. cujus ego cauſſam, animadverte, quæſo, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſe ipſum confitetur fuiſſe, nec [a] tuas tacitas cogitationes extimeſcit, nec, quid [b] tibi de alio audienti de ſeipſo occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta [c] lux liberalitatis & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero, voce

[a] *quid cogites de eo.* [b] *cum audies de alio.* [c] *laus.*

3. *Cum prodo meam*] Cicero fatetur ſe in eadem cauſa fuiſſe, qua Ligarius, quem defendit.

4. *Monumentis*] In oratione pro Marcello dictum eſt, quid ſit monumentum.

9. *Oboriatur*] Id eſt, ex inſperato oriatur.

contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat. Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo ac voluntate ad arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem qui fuiſſem: qui, cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo, hoc ipſo C. Papia mihi nuntium perferente, conceſſos faſceis laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit reddere, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis redderet? Vide, quæſo, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de ſe eadem dicerem, igno-

10. *Suſcepto bello*] Liberè Cicero ſuum factum confitetur, ut inde clementiam Cæſaris extollendo, ejus animum Ligario conciliet. cum enim jam ex magna parte bellum illud civile geſtum eſſet, pulſo ex Italia Pompeio, & profecto in Hiſpaniam Cæſare, Cicero trajecit in Græciam ad Pompeium, ut refert Plutar. & ut ex epiſt. Cic. ad Att. patet.

14. *Reipub. reddidit*] Victo debellatoque Pompeio, permiſit Ciceroni Cæſar ut rediret in patriam.

15. *Ex Ægypto literas miſit*] Cæſar, poſt victum Pompeium, venit in Ægyptum, ubi novem menſes fuit, teſte Appian. lib. 2. Hinc per Philotimum ſcripſit ad Ciceronem; cujus literas laudat lib. 14. famil. epiſt. ult. Oraverat autem Cicero Atticum per literas, ut ipſe ad Balbum, Panſam & Hircium ſcriberet, ut pro ſe Cæſarem deprecarentur; quia apud eum valebant familiaritate.

16. *Ut eſſem idem qui fuiſſem*] Permiſit Cæſar ut Cicero ſuam priſtinam dignitatem, quam fuerat ante bellum aſſecutus, retineret.

16. *Qui, cum ipſe imperator*] Duces nomine imperatoris decorabantur ab exercitu, communi militum conſenſu, qui illos dignos imperio judicabant. Hæc autem appellationis dignitas iis concedebatur, qui decem hominum millia cecidiſſent.

16. *Me alterum paſſus eſt*] Cicero, Ser. Sulpicio, & M. Marcello coſſ. in Ciliciam proconſul miſſus eſt; ubi vicit Armenios, & Pindeniſſum urbem cepit. Geſſit etiam bellum cum latronibus, qui Amanum montem tenebant. qua de cauſa à militibus Imperator appellatus eſt. Anno ſequente, L. Paulo & C. Marcello coſſ. è provincia in Italiam reverſus eſt, & ad urbem acceſſit, cum jam Lentulo & Marcello coſſ. bellum civile conflatum eſſet. ſed quia non urbem ingreſſus eſt, imperium retinuit, & proconſul remaſit. Tamdiu enim imperium retinebant, quoad Romam ingreſſi eſſent. Habemus autem, ex lib. epiſt. ad Atticum nono, epiſtolam tempore belli civilis ſcriptam ad Ciceronem, cujus ſalutatio ſic inſcribitur: *L. Cornelius Balbus M. Tullio Ciceroni Imperatori ſalutem.* Et lib. 10. *Cæſar Imperator M. Tullio Ciceroni Imperatori ſalutem.*

18. *Faſceis laureatos*] Proconſules ſex lictores habuerunt: qui ipſis faſces cum ſecuribus præferebant, ſonteſque virgis cædebant, & ſecuri feriebant, ut refert Plutar. in Rom. Qui autem imperatores fuerant appellati, inſignia laureæ faſcibus adjungebant.

18. *Quoad tenendos putavi*] Tenuit ſuos lictores Cicero uſque ad menſem Octobrem, Cæſare iterum dictatore, quo tempore ad portam eos abjecit; & urbem ingreſſus eſt, poſtquam eos cum imperio annos quatuor tenuiſſet.

20. *Vide quæſo, Tubero,*] Per epiphonema ad Tuberonem convertit orationem ſuam, & ait, ſi de ſuo facto non dubitat confiteri, & ipſi ignovit Cæſar, quidni Ligarii factum quoque auſit confiteri, ut eidem ignoſcat.

ſceret.

ſceret. cujus ego induſtriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio ſtudiiſque delector, vel quod [d] laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is qui & ipſe in Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certe contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens. ad me revertar. iiſdem in armis fui. quid autem aliud egimus, Tubero, niſi, ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te [e] acuet oratio? Atque in hac cauſſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero: quod homo cùm ingenio, tum etiam doctrina

[d] *ex laude percipere me aliquem fructum.* [e] *incitabit.*

23. *Vel propter propinquam cognationem*] Ex materno genere aliquam cum Cicerone cognationem habuit Tubero.

24. *Studiiſque delector*] Studebat eloquentiæ Tubero, & cauſas agebat, quas victus à Cicerone deſeruit.

Ib. *Vel quod laudem*] Cum Cicero & Tubero operam darent eloquentiæ, hac ſe mutua ſtudiorum ſimilitudine amabant.

26. *Sed hoc quæro*] Incipit jam criminationem refutare.

27. *Nempe is*] Tubero, in quem criminationem eandem rejicit, qui non ſolum in Africa fuit, ſed & eſſe voluit; & prohibitum ſe fuiſſe queritur à Ligario portu & oppido, cum huc venit, rei frumentariæ cauſa miſſus à Senatu. quare Tubero pulſus à Ligario, venit in Macedoniam ad caſtra Pompeii.

29. *Quid enim, Tubero*] Confirmat Cicero criminationem in Tuberonem à fine & conſilio armorum quæ cepit contra Cæſarem. Ita autem hac amplificatione Cæſaris animum permovit, ut Cæſar, quaſi elatus iracundia contra Tuberonem, libellos quos in manu habebat, abjiciens, innuerit Ciceroni, quaſi omnia daturus & conceſſurus quæ peteret pro Ligario.

Ib. *Diſtrictus*] Contra Cæſarem nempe tunc pugnavit pro Pompeio.

30. *In acie Pharſalica*] Pharſalus Theſſaliæ oppidum eſt à Pharſalo Acriſii filio denominatus. Hinc Pharſalicum prælium quod Cæſarem inter & Pompeium commiſſum eſt verſus Enipeum fluvium. Vide Appianum, lib. 2.

Ib. *Cujus latus*] Cæſaris nempe. Nota porro quod punctim hoſtem ferire contendebant.

32. *Commoveri videtur adoleſcens*] Cum Cæſar commoveretur hac oratione. Cicero hanc commotionem transfert in Tuberonem.

33. *Iiſdem in armis fui*] Fuit quidem in caſtris Pompeii Cicero, cum certatum eſt; ſed non pugnavit, propter infirmam valetudinem, ut Plutarchus ſcribit, & ipſe Cicero epiſt. 18. lib. 9.

34. *Quod hic poteſt*] Id eſt, nos in acie Pharſalica id egimus, ut Cæſarem poſſemus interficere: hic autem nunc nos poteſt.

35. *Quorum igitur*] Jam dirigit orationem ad Cæſarem.

37. *Patris tui prudentiam*] Arguit jam patris temeritatem in accuſando Ligario, quæ utcunque ferenda eſſet in filio, quem junior ætas excuſare poteſt.

38. *Doctrina excellens*] Excelluit Tubero filius juris doctrina; Tubero verò pater, hiſtoriæ cognitione, ut indicat Cicero in epiſt. ad Q. fratrem.

excellens, genus hoc cauſſæ quod eſſet, non viderit. nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quam iſto modo à te agi maluiſſet. arguis fatentem: non eſt ſatis. accuſas eum qui cauſſam habet, aut, ut ego dico, meliorem quam tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia ſunt, ſed prodigii ſimile eſt, quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. hoc egit civis Romanus ante te nemo. externi iſti mores uſque ad [f] ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho avunculo ſuo, ne cum ejus filio conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? ne ſit in patria? num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italia prohibetur, exſulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omneis, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. ipſe jubebat occidi, nullo [g] poſtulante: præmiis etiam invitabat. quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego vero iſtud non poſtulo, inquies. ita mehercule exiſtimo, Tubero. novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis, ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium [e] atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. itaque certo ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. res enim

[f] *mortem.* [g] *accuſante.*

42. *Meliorem*] Melior fuit cauſa Ligarii, quàm Tuberonis; quia Ligarius invitus remanſit in Africa, Tubero verò volens nec coactus.

44. *Condemnetur*] Condemnatio ſumebatur pro quovis pœnæ genere, quo quis, excepta morte, multabatur.

45. *Externi iſti mores*] Oſtendit, Tuberonem longe abeſſe à moribus Romanorum, qui humanitate pleni ſunt; ſed eos ſumpſiſſe à Græcis, qui & leves ſunt, & crudeles; neque facile ſuis civibus parcunt.

48. *T. Brocho*] Brochus cognomen fuit Furiæ familiæ, ut obſervat Abrahamus; quod nomen inditum eſſe ait à vitio corporis, nempe ab ore producto, & dentibus prominentibus.

49. *Conſobrino*] Conſobrinus hic vocatur qui ex matris ejus fratre natus eſt. Natos autem ex fratre & ſorore Juriſconſulti amitinos vocant: at Trebatius eos quoque conſobrinos vocat ut ſcribit Paulus lib. D. ultimo, de gradibus.

52. *Dictatorem*] Syllam intelligit, qui poſt victoriam de Marianis, & finito C. Marii & Carbonis conſulatu dictaturam invaſit.

54. *Præmiis invitabat*] Multos proſcripſit Sylla, & duo talenta pro morte cujuſque proſcripti propoſuit.

55. *Ab hoc eodem*] Cæſar legem tulit, qua inter Sicarios haberentur illi, qui in proſcriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant. Suetonius in Julio.

Ib. *Aliquot annis*] Annis 17.

57. *Me hercule*] Jurandi adverbium; id eſt, *per Herculem.*

58. *Generis*] Tuberones è genere ſive gente Æliorum fuerunt, è qua extitere Pæti, Lamiæ, & Tuberones, qui præ cæteris eruditionis laude floruerunt quorum alii Philoſophi, alii oratores, alii juriſperiti, alii hiſtorici fuerunt.

eo

eo [b] ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. quæ eſt igitur alia præter mortem? ſi enim in exſilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? an ne ignoſcatur? hoc vero multo acerbius, multoque eſt gravius, quod nos domi petimus precibus & lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſſæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus [1] pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacenteis ad pedes [1] ſupplicum voce prohibebis?

IV. Si cùm hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſſes, C. CÆSAR, cave credas, cave ignoſcas, cave te fratrum pro fratris ſalute obſecrantium miſereat: nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. ſi in hac tua fortuna [a] lenitas tanta non eſſet, quantam [b] tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum à te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem? Quod ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto & miſericordi mendacio, ſaluti civis calamitoſi [c] conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine, & periculo civis, refellere & coarguere noſtrum mendacium: & ſi eſſet alicujus, ejus certe non eſſet, qui in eadem cauſſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt, [d] errare Cæſarem nolle; aliud, nolle miſereri. tum diceres, Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? Cave ignoſcas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. Ac primus aditus, & poſtu-

[b] *tendit.* [1] *impedies,* [1] *non permittes ſupplicare.* [a] *clementia.* [b] *natura tua.* [c] *conſulere.* [d] *decipi.*

65. *Domi petimus*] Nempe primum in domo Cæſaris, deinde jam in foro, ubi hæc cauſa agitur.

1. *Si cùm hoc domi*] A minori amplificat inhumanitatem Tuberonis, atque ita concludit; ſi nos ſupplicare domi Cæſaris impedires, certe eſſes dicendus inhumanus: at in foro ſupplicantes oppugnas, ergo multo es inhumanior.

Ib. *Quod & fecimus*] Venerunt enim apud Cæſarem ut pro Ligario deprecarentur.

2. *C. Cæſar*] Proſopopœia.

6. *In tali miſeria multorum*] Eos indicat qui Pompeium ſequuti ſunt, quorum una ſpes eſt reditûs in Cæſaris clementia.

10 *De victis*] Inter victos fuere Tuberones, nam erant in caſtris Pompeii: & eſt argumentum à minore ad majus.

23. *Ac primus aditus*] Poſtquam crudelitatem Tuberonis inſequutus eſt, proponit crimen quod ab illo objectum

postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii sce-
25 lere dicere. non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is qui in eadem caussa fuisset, vel quidnam novi facinoris adferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc caussa caruit: alii errorem appellant, alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui
30 gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum menteis occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divinâ necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore esse
35 non possumus, sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui [c] occiderunt. fuerint [f] cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsa-
40 re? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu cum pacem esse cupiebas, id-ne agebas, ut

[c] *mortui sunt.* [f] *ambitiosi.*

est statim ab orationis principio, quam habuit contra Ligarium Tubero. Ostenditque crimen seu scelus non esse appellandum.

24. *Postulatio*] Antequam nomen alicujus deferretur, potestas à Prætore petebatur. atque hæc postulatio nominis delationem præcedebat. Unde Cicero in divinatione in Verrem, *Nuper cum in P. Vatinium vir fortissimus & innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet.* Deferre vero nomen, est, reum aliquem facere.

25. *De nullo alio*] Qui nempe Pompeium secutus fuisset.

28. *Alii errorem*] Putabant bene multi specie Reipubl. decepti, meliores esse partes Pompeii, quam Cæsaris.

Ib. *Alii timorem*] Verebantur alii ne nimia Cæsaris potentia in Tyrannidem deflecteret.

29. *Spem*] Nam alii certo certius sperabant fore ut Pompeius tot victoriis illustris nova potiretur.

Ib. *Cupiditatem*] Alii non dubitabant quin, si Pompeio studerent, multa bona & magistratus obtinerent.

Ib. *Odium*] Ahi odio flagrabant in Cæsarem.

Ib. *Pertinaciam*] Quia cum semper in superioribus bellis Pompeio adhæsissent, nolebant jam ab eo recedere.

30. *Temeritatem*] Inconsulta belli gerendi cupiditate abripiebantur alii.

Ib. *Ac mihi quidem*] Postquam protulit, quid de illo bello civili homines judicarent, jam suum interponit judicium, & totam mali causam ad fatalem necessitatem refert. Nam ut dictum est in orat. pro Marcello, omnia bella civilia fatis adscribebant.

34 *Hoc victore*] Cæsare.

36. *Irati*] Cæsari videlicet.

37. *Parricidii*] Non reus tantum parricidii dicebatur, qui patrem interemisset, sed qualemcunque hominem, ut Festus ait.

39. *Contumeliam propulsare*] Contumelia triplici affectus est Cæsar, ut lib. 1. comment. ejus intelligitur. 1. quod cum per decennium ei fuisset administratio Galliarum credita, successor ei datus sit ante tempus. 2. quod decedenti Galliis & petenti Consulatum, ei denegatus sit. 3. quod reculato ei triumpho voluerit Senatus, ut suæ administrationis rationem redderet.

41. *Pacem esse cupiebas*] Semper ad pacem Cæsar inclinavit. Nam ante civile

ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæſar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, ſi me ut ſceleratum à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium: utriſque cupientibus rempub. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pene par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certe ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverint. cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus.

V. Sed ut omittam communem cauſſam, veniamus ad noſtram. Utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramus-ne, inquies, cum ſenatus cenſuiſſet? ſi me conſulis, nullo modo. ſed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere

vile bellum eam petiit, ut ipſe narrat lib. 3. de bello civili, & patet ex ejus epiſt. ad Oppium Cornelium, quæ extat lib. 9. ad Att. ep. 8. & ipſe Cic. lib. 6. ad famil. ad Cæcinnam, ubi de Cæſaris & Pompeii bello loquitur: *Admirari ſoleo gravitatem, & juſtitiam, & ſapientiam Cæſaris, qui nunquam niſi honorificentiſſime Pompeium appellat. at in ejus perſonam multa fecit aſperius. armorum iſta, & victoriæ facta ſunt, non Cæſaris.*

42. *Ut tibi cum ſceleratis*] A probitate Cæſaris, non ſcelus eſſe appellandum contendit, quia non eſſet paſſus ſceleratos in urbe, multo minus cum iis pacem habuiſſet.

Ib. *Mihi vero*] Alia ratio cur ſcelus non eſt. Hanc à ſe deſumit Cicero. quia ſi eum tanquam ſceleratum conſervaſſet: non tanti æſtimaret Cæſaris in ſe merita.

46. *Seceſſionem*] Ex Budæo *dicitur in bello ſeceſſio, quod defectionem dicimus.*

47. *Non bellum*] Bellum proprie geritur contra externos hoſtes jure gentium.

Ib. *Diſſidium*] Per hanc vocem *diſſidium*, & animorum diſſenſio, & corporum disjunctio notatur.

Ib. *Utriſque*] Tum Pompeiani, tum Cæſariani ſalvam eſſe Remp. volebant.

49. *Principum dignitas*] Principes tunc erant in Repub. Pompeius & Cæſar. Pompeius dignitate & factis ſuperior erat Cæſare, at Cæſar Pompeio æquitate cauſæ, ſiquidem eam dii victoria comprobarunt.

52. *Cognita vero clementia*] A clementia quam exhibuit Cæſar, commendat ejus victoriam.

1. *Communem cauſſam*] Intelligit eam cauſam, quæ ad omnes Pompeianos pertinet.

Ib. *Ad noſtram*] Id eſt, ad Ligarii cauſam de qua nunc agitur.

2. *Utrum tandem*] Jam comparat Ligarii cauſam, cum cauſa Tuberonis. Utrum ſcilicet Ligarius meliorem habuerit cauſam in Africa manendi, quam Tubero in eam navigandi. Sic autem utramque comparat, ut juſtiorem fuiſſe Ligarii oſtendat.

3. *Poteramus-ne*] Introducit loquentes duos Tuberones, qui dicebant ſe Senatus authoritate in Africam veniſſe.

5. *Senatus idem legaverat*] Id eſt Ligarius Senatuſconſulto venerat legatus in Africam. etſi enim Procouſules ſibi legatos aſſumerent, tamen de iis erat per unum Conſulum referendum ad Senatum, qui conſtituebat, quid ea de re ſibi placeret.

ſenatui neceſſe erat: vos tunc paruiſtis, cum paruit nemo qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. ſed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta eſt ex S. C. cum ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter communes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone: domi una eruditi, militiæ contubernales, poſt affines, in omni denique vita familiares, magnum etiam vinculum, quòd iiſdem ſemper ſtudiis uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe, ſed ita quidam agebant, ita reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebant, ut etiam ſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potius paruit: una eſt profectus cum iis, quorum erat [a] una cauſſa: tardius iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius, nam ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe, non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quàm aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſceis certe habebat. Sed quoquo modo ſeſe illud habet: hæc querela veſtra,

[a] *eadem.*

7. *Neque enim licuit*] Non improbat Cicero quod Tuberones paruerint Senatui, ſed probat juſtiorem habuiſſe cauſſam Ligarium manendi in Africa, eos autem nullam Ligarium reprehendendi.

9. *Tuberonis ſors*] Fatetur Tuberonem patrem non aliqua cupiditate aut ambitione obtinuiſſe Africam, ſed ſortitione juxta leges decernendi provincias. Hanc autem obtinere debuiſſe Tuberonem Cæſar ipſe lib. 1. de bello civili declarat.

12. *Domi una eruditi*] Eruditi fuerunt Tubero, & Cicero in urbe Roma, in eadem ſchola.

13. *Contubernales*] Ex Vegetio lib 2. de re milit. cap. 13. *Centuriæ in contubernia diviſæ ſunt, ut decem militibus ſub uno papilione degentibus unus præeſſet decanus, qui caput contubernii nominatur.* Hinc autem inter milites familiaritates naſcebantur. Contubernales autem fuerunt in bello Marſico, quod & Italicum & ſociale dictum eſt, eo bello Cicero in exercitu Cn. Pompeii Strabonis Conſulis tiro fuit, ut refert ipſe Cic. Phil. 12.

16. *Poſt affines*] Affinitas per nuptias contrahitur, ut docet Modeſtinus in lib. 4. D. de gradibus. forte autem uxor Tuberonis è genere Tullio fuit.

16. *Sanctiſſimum nomen opponebant*] Excuſat Tuberonem qui inductus fuit ad illud bellum ſpecie Reipub. cujus jura defendere ſe Pompeiani jactabant.

18. *Ampliſſimi viri*] Pompeii partes Senatus tuebatur.

20. *Occupatam*] A Varo.

21. *Prohibere illum voluiſſe*] In argumento de hoc dictum.

22. *Arcem*] Aptiſſima fuit Africa ad inferendum populo Romano bellum: hinc enim tria bella Punica eruperunt.

25. *Faſceis certe habebat*] De faſcibus dictum ſuperius. Præferebantur dictatoribus, Conſulibus, & Prætoribus, velut ſui Magiſtratus inſignia.

Tube-

Tubero, quid valet? recepti in provinciam non ſumus. quid, ſi eſſetis? Cæſari-ne eam tradituri fuiſſetis, an contra eum retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas [b] patientiſſimas aureis, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus [c] huic victoriæ maxime infeſtam: in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſſæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. quæro, quid facturi fuiſſetis? quanquam quid facturi fueritis non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria. quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti in ſocietatem belli veneratis. Quod ſi Cæſaris cauſſa in provinciam veniebatis, ad eum profecto excluſi provincia veniſſetis: veniſtis ad Pompeium. quæ eſt ergo apud Cæſarem querela, cum eum accuſatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi à Varo & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. ego autem confitebor, culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarim, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem inprimis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia?

[b] *attentiſſimas.* [c] *Cæſaris.*

27. *Recepti in provinciam non ſumus*] Querelam occupat Tuberonum, qui à Ligario aditu in Africam prohibiti ſunt.

28. *Cæſari-ne*] Reſpondet autem jam orator, nempe quod illam provinciam Pompeio non Cæſari ſervaſſent, imo potius inde eum oppugnaſſent.

30. *Quo Senatus*] Id eſt, quò ex Senatuſconſulto ſortitione facta miſſus erat.

32. *Cujus id eum*] Id eſt, cui utile fuit Africam provinciam à Tuberone tradi.

Ib. *Ejus conſilium*] Tradendi videlicet Cæſari provinciam, q am à Senatu acceperat.

38. *Rex potentiſſimus*] Juba Rex Numidiæ, devicto Pompeio, viciſſim ipſe in Africa ſuperatus eſt. Is autem infenſiſſimus erat dignitati Cæſaris.

39. *Conventus firmi*] Ita Feſtus de conventu. *Conventus uno modo intelligitur, cum à Magiſtratibus judicii cauſa populus congregatur.* Hi autem potiſſimum in Italiæ præfecturis, tum etiam in provinciis fiebant.

43. *Nempe ad eum*] Pompeio Africam tradere voluiſſe Tuberones conſtat.

con-

conſtantiam dico? neſcio an melius patientiam poſſem dicere. quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut, à quibus partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſſa propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex S. C. in provinciam ſuam venerat. hinc prohibitus, non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii caſtra venit, in eam ipſam cauſſam à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum iſta res nihil commoviſſet [d] ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, ſtudio in cauſſa fuiſtis. tantummodo in præſidiis eratis, animi vero à cauſſa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? pacis equidem ſemper auctor fui. ſed tum ſero: erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, [e] qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes: quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem benefi-

[d] *Pompeii.* [e] *quoniam.*

63. *Juſto cum imperio*] Juſtum imperium dicitur, quod ex Senatuſconſulto datum eſt.

65. *Ad Cæſarem*] Tubero non venit ad Cæſarem ne iratus videretur Pompeio.

Ib. *Aliquam in regionem*] Qua in ea regione nullus armorum tumultus, nullum bellum eſſet.

69. *Credo*] Ironice loquitur, neque enim coacti in caſtra Pompeii venerunt Tuberones, ſed ira concitati, ut contra Cæſarem pugnarent.

70. *In præſidiis eratis*] Non ad caſtra profecti fuerant Pompeii Tuberones, ut tantum eſſent in illius præſidio, ſed revera ut in acie pugnarent.

72. *Pacis equidem ſemper auctor fui*] Argumento à minore ad majus & à ſe deſumpto oſtendit Cicero ſummam fuiſſe in Tuberone vincendi cupiditatem. Nam licet Cicero ſemper pacis author fuiſſet, tamen ardebat vincendi cupiditate, ergo majori Tuberones, qui tanto ſtudio Pompeium adjuvabant. Quod autem pacem ſemper ſuaſerit, patet tum ex Plutarcho, qui refert ſæpius de pace ſcripſiſſe ad Cæſarem, ſæpius Pompeium obſecraſſe, ut eam acceptaret, ſed incenſis utrinque animis nihil effeciſſe. tum ex epiſt. lib. 7. tum ex 16. famil. ad Tironem, ubi teſtatur ſe omnia & feciſſe & dixiſſe quæ ad pacem pertinerent.

73. *Tum ſero*] Jam nulla pax fieri poterat cum inſtructa jam eſſet acies, & ad prælium expedita.

77. *Hanc ſalutem*] Loquitur de ſalute, quam ipſe Cicero obtinuit à Cæſare poſt relatam ab eo victoriam.

78. *Beneficii ſui*] Indicat beneficium ſalutis; quam ipſi Tuberones obtinuerunt à Cæſare, cum ipſis ignovit.

cii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini? ſi reipublicæ; quid de veſtra in ea cauſſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras; videte ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſſa Ligarii [f] occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam [g] ſummam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio bonorum tuorum: certe nunquam hoc modo; Ignoſcite, Judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi unquam poſthac. ad parentem ſic agi ſolet. ad judices, Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. taceo: ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus: tum etiam fuit totus animo & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. ſed ego ad parentem loquor, Erravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoſcas oro. ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti.

[f] *laborare.* [g] *caput.*

79. *Veſtras injurias*] Quænam iſtæ injuriæ? niſi quibus ſe affectos putaverunt Tuberones cum à portu prohibiti ſunt à Ligario. Vide argumentum orat.

80. *In ea cauſa perſeverantia*] Conſtantes illi Tuberones fuerunt in cauſſa Pompeii uſque ad Cæſaris victoriam. in quo ſi peccavit Ligarius, illi quoque peccaverunt.

83. *De ejus facto*] Id eſt, de facto Ligarii, de quo accuſatus eſt à Tuberone, quod nempe in Africa fuerit.

85. *Egi cauſas tecum*] Antequam Prætor eſſet, multas cauſas egit Cæſar in foro, & orationes edidit in lucem, quas ſe Brutus legiſſe apud Ciceronem libro de claris oratoribus ait; & ibidem Cicero de eodem, negat videre ſe, cui Cæſar debeat cedere: aitque eum elegantem, ſplendidam, magnificam ac generoſam dicendi rationem tenere.

85. *Dum te in foro*] Ab anno ætatis ſuæ vigeſimo primo, quo Dolabellam repetundarum accuſavit, uſque ad annum trigeſimum nonum verſatus eſt in foro Cæſar, & cauſas egit, ut refert Tacitus

87. *Nunquam hoc modo*] Apud Judices non agitur deprecatione, cum ea tantum apud parentem, non apud judicem valere debeat. tacitè autem & aſſentatoriè Cæſarem patrem patriæ appellat.

90. *Quibus in præſidiis fuerit*] Nullas urbes contra Cæſarem defendit Ligarius.

PER-

PERORATIO.

Tota hæc peroratio in comparanda Cæsaris clementia posita est.

VI. An sperandi Ligario caussa non sit, cum mihi apud te sit [a] locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita caussæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim & cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi [b] laborarent: caussas apud te rogantium gratiores esse, quam preces: neque spectare, quam tuus esset necessarius is qui te oraret: sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te caussas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reipublicæ proponere. nosti optime homines. animadverte horum omnium mœstitiam & dolorem. hujus T. Brochi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipsius, & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare, de unius [c] capite nos agere. aut tres tibi Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exsilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. te enim dicere audiebamus, nos omneis adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omneis, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omneis

[a] *facultas.* [b] *solliciti essent.* [c] *salute.*

1. *Cum mihi*] Argumentum à difficiliori. difficilius enim fuit Ciceroni, qui Pompeium sequutus erat, deprecari pro alio qui Pompeium quoque sequutus est, quàm alium sperare veniam à Cæsaris clementia.

3. *Nec in eorum studiis*] Intelligit studia eorum qui Cæsari necessitate conjuncti erant.

5. *Caussas rogantium*] Id est, eorum qui rogant pro aliorum salute.

15. *Sabinos*] Sabinus videtur fuisse Ligarius.

24. *Germanitas*) Germanitas est conjunctio inter germanos, qui sunt quasi ex eadem stirpe geniti.

27. *Brochorum domum*) Brochũ patrẽ, & filium, qui Ligarii consobrinus fuit.

28. *L. Martium*] Martius eques Romanus fuit, Ligarii affinis.

Ib. *Cæsetium*) Ille forte fuit Cæsetius, qui tactus Tribunus plebis, ejectus est è tribunatu, quòd coronam lauream alba fascia religatam statuæ Cæsaris impositam detraxisset.

Ib. *L. Corfidium*) Fatetur Cicero

neis equites Rom. qui adſunt veſte mutata, non ſolum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuiſſe? Atque his maxime irascebamur, & hos [d] requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cætera quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quod ſi penitus perſpicere poſſes concordiam Ligariorum, omneis fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis prius futurum fuiſſe, quam ut hi fratres diverſas ſententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate [e] abreptus eſt unus: qui ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſſenſerit non à te ſolum, verum etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam: ſed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam [f] hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) niſi ut tu eum [g] ſtudioſum & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utriſque his dederis, treis fratres optimos & integerrimos, non ſolum ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris,

[d] *deſiderabamus.* [e] *diviſus eſt.* [f] *es hoc animo.* [g] *probum.*

hic erraſſe, epiſt. 42. lib. 13. ad Att. *Brutus mihi T. Ligarii verbis nunciavit, quod appelletur L. Curſidius in oratione Ligariana, erratum eſſe meum, ſed, ut aiunt μνημονικὸν ἁμάρτημα. ſciebam Curſidium perneceſſarium Ligariorum: ſed eum video ante eſſe mortuum. Da igitur, quæſo, negotium Pharnaci Antæo, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur.*

29. *Adſunt veſte mutata*] Non ſolum rei in judicio veſtem mutabant, ſed omnes etiam propinqui, & amici qui judicio aderant.

33. *Hoc veriſſimum*] Dixerat Cæſar, ſe ſuos omnes putare, qui contra ſe non fuiſſent. Cum igitur Ligarius contra eum arma non ſumſerit, tanquam ſuum debet conſervare.

34. *Omnes fratres tecum*] Duo alii Ligarii iſtius fratres Cæſarem ſecuti fuerant. Hic ſolus fuerat in Africa, qui, ſi Romæ fuiſſet cum fratribus, ab iis non receſſiſſet.

37. *Conſpirantem & pene conflatum*] Metaphoræ ſumptæ à ventis.

45. *Qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus*] Ligarius quæſtor urbanus, Lentulo & Philippo Coſſ. cum ſtipendium Cæſari decretum eſt, cujus Cicero meminit lib. 1. ad fam. il. epiſt. 7. ei præſtitit. quo tempore ipſe Cicero ſtipendium ſe non ſolum ei decreviſſe, ſed etiam ut ſenatus decerneret, laboraſſe ait, orat. de provin. coſſ. Porro quæſtores urbani curabant ærarium, ejuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referebant, ut docet Aſconius Verr. 3.

neque

neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo M. Marcello reſtituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit; noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſime quærere. nihil eſt enim tam populare quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordià eſt. homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quàm ſalutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis: nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſſa forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer te ipſum, quam me, aut quenquam loqui tecum, finem jam faciam. tantum te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

56. *M. Marcello*] Pepercit M. Marcello Cæſar, licet infenſiſſimo ſibi. de cujus acerbitate palam in ſenatu conqueſtus fuerat.

57. *In foro*] In foro agebatur hæc Ligarii cauſa.

IN

IN M. ANTONIUM PHILIPPICARUM LIBER I.

Seu PHILIPPICA Prima.

DE NOMINE.

Quintilianus lib. 10. ait Philippicas iſtas orationes in Antonium Ciceronem appellaſſe, Demoſthenem imitatum, qui quatuor ejuſdem nominis in Philippum Macedonum regem ſcripſit: eas tamen veterum aliqui, & in primis Aulus Gellius Antonianas ſuo nomine nonnunquam vocaverunt.

ARGUMENTUM PRIMÆ PHILIPPICÆ.

Cum videret Cicero poſt mortem Cæſaris ab Antonio ejuſdem collega Rempublicam opprimi, Athenas ire ſtatuit, dum Antonius Conſulatu ſuo fungeretur, ut cum Hircius & Panſa Conſules deſignati ſuum Magiſtratum iniſſent, ſtatim Romam rediret. Antonius interea factus audacior Dolabellæ alterius Conſulis conjunctione, multos cives peſſimos reſtituit, multis immunitates dedit, multorumque decretorum tabulas non tam ex actis Cæſaris, ut dicebat, quam ex libidine ſua fixit. Profectus itaque Cicero, & in Siciliam delatus, profectione mutata Romam reverſus eſt. Poſtridie vero illius diei Antonius Senatum convocavit de faciendis Cæſari ſuppli-

ſupplicationibus. Cicero non adfuit, amicorum conſilio: iratus Antonius milites confeſtim miſit, qui niſi in Senatum veniret, domum ejus demolirentur. Sed nec venit propterea in Senatum Cicero, nec id perfecit Antonius. Ægre tulit hanc injuriam Cicero, & ſequenti die venit in Senatum, ubi ſuæ profectionis, & reverſionis conſilia expoſuit, de heſterna injuria conqueſtus eſt, contra Antonii ſententiam, de Cæſaris morte, de ſupplicationibus, & actis, multum diſputavit. Poſtremo utrumque Conſulem Dolabellam, qui tum præſens aderat, & Antonium, qui abſens erat, commonuit, atque ſumma ſapientia cum omnium admiratione reprehendit.

TEMPUS ET LOCUS.

Habitæ ſunt hæ orationes partim in Senatu, partim ad populum; & hæc quidem prima Calendis Septembris Antonio & Dolabella Coſſ. urbis conditæ anno 719. Ciceronis vero 63.

GENUS ET STYLUS.

Quæſtio eſt in genere deliberativo, temuis ſtylus, qualis eſſe debet in ejuſmodi dicendi genere.

PARTES

Quatuor ſunt, Expoſitio ſuæ profectionis, & reverſionis: Confirmatio, ubi docet acta Cæſaris eſſe ſervanda: Admonitio ad Conſules, & brevis Peroratio.

PRIMA PARS.

In quâ I. *exponit cauſas ſuæ profectionis & reverſionis.*
II. *Exponit cauſas reverſionis.*
III. *Queritur de Antonio.*

I. ANTEQUAM de republica, Patres conſcripti, dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter conſilium & profectionis, & reverſionis meæ. Ego cum ſperarem[a] aliquando

INTERPRETATIO.

[a] *tandem.*

NOTÆ.

1. *Patres conſcripti*] De his dictum eſt orat. Pro M. Marcello Paragr. 1. I. 1.

ad

ad veſtrum conſilium auctoritatemque rempublicam eſſe revocatam, manendum mihi ſtatuebam, quaſi in vigilia quadam conſulari ac ſenatoria. nec vero uſquam diſcedebam, nec à republica dejiciebam oculos ex eo die quo in ædem Telluris convocati ſumus. in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis, Athenienſiumque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum uſurpavi, quo tum in ſedandis diſcordiis uſa erat civitas illa: atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſui. Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum & per liberos ejus cum præſtantiſſimis civibus confirmata eſt. Atque his principiis reliqua conſentiebant. ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhi-

4. *Ad veſtrum conſilium*] Per Julium Cæſarem Patribus ſublata fuerat authoritas adminiſtrandæ Reipublicæ: verum eo occiſo, eis reſtituta eſt.

5. *In vigilia*] Metaphora ſumpta eſt à militibus, qui in ſtatione excubant. Hanc autem vocat *Conſularem & Senatoriam*; quia Conſul fuerat Cicero, & Senator erat, ad quos potiſſimum pertinet invigilare Reipublicæ.

6. *Vſquam*] Per illam vocem oſtendit, ita ſe invigilaſſe Reipublicæ conſervandæ, ut nec in locum aliquem, nec ex aliquo loco diſceſſerit, milites in ſtatione ſua imitatus.

7. *Ex eo die*] Decimo quinto Kalend. April. venit in ædem Telluris. Vide epiſt. 11. & 16. lib. 14. ad Att.

Ib. *In ædem Telluris*] Poſt cædem Cæſaris, ab Antonio convocatus eſt Senatus in Telluris templum, quod ad forum Romanum, & viam ſacram erat, non procul à Capitolio & Palatio. Huic ædi vicinior fuit ædes Antonii, ut ait Appianus; ibique potius quàm in curia ſenatum haberi voluit, quòd ſubjecta hæc erat Capitolio, unde facile à conjuratis ad cædem gladiatores evocari potuiſſent.

8. *Athenienſium*] Cum Athenienſes victi eſſent à Lacedæmonibus, triginta rectoribus, qui tyranni dicti ſunt, regendi dati ſunt; qui cum tyrannidem in eos exercerent, tandem à Thraſybulo victi ſunt & expulſi. reſtitutaque civitatis libertate, lex ab eodem lata eſt, ne quis rerum anteactarum accuſaretur: ne qua præteritarum injuriarum mentio fieret, ne quis multaretur.

9. *Verbum uſurpavi*] Legem illam Græci dixêre ἀμνηστίαν, id eſt oblivionem injuriarum. De hac lege loquitur Valer. Max. lib. 4. tit. de moderatione.

11. *Delendam cenſui*] Scribit Dio, ita à Cicerone permotum fuiſſe Senatum, ut ſenatuſconſultum factum ſit, ne quis acceptæ ab alio injuriæ in poſterum meminiſſet.

12. *Oratio M. Antonii*] Antonius in æde Telluris de concordia habuit orationem.

13. *Per liberos ejus*] Plures pro uno hic reponit Cicero. unum enim tantum habuiſſe ex prima ſua conjuge Fadia legitur. Cum interfectores Cæſaris in Capitolio tutius remanerent, non auſi ad ſenatum venire, parvum filium Antonius obſidem in Capitolium miſit; &, ut Plutarchus in Bruto ſcribit, è Capitolio deſcenderunt; ac Brutus apud Lepidum, Caſſius apud Antonium, cæteri apud alios conarunt. Poſtero die provinciæ eiſdem in ſenatu decretæ, Bruto Creta, Caſſio Africa, Trebonio Aſia, Cimbro Bithynia, D. Bruto Gallia citerior. Sed cum Cæſar funere elatus, & à M. Antonio laudatus eſſet, plebs cum facibus ad domum Bruti, Caſſii, & aliorum cucurrit, & ægre depulſa eſt. Cicero de his ſcribit lib. 14. ad Att. Tum M. Brutus & Caſſius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti, ibi otioſi fuerunt. lib. 14. & 15. ad Att.

bebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: ſumma cum dignitate & conſtantia ad ea, quæ quæſita erant, reſpondebat: nihil tum, niſi quod erat notum omnibus, in C. Cæſaris commentariis reperiebatur. Num qui exules reſtituti? unum aiebat, præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, reſpondebat. Aſſentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clariſſimo viro, voluit, ne qua tabula poſt Idus Martias, ullius decreti Cæſaris, aut beneficii, figeretur. Multa prætereo, eaque præclara: ad ſingulare enim M. Antonii factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ poteſtatis [b] obſederat, funditus ex republica ſuſtulit, de qua ne ſententias quidem diximus. ſcriptum ſenatuſconſultum, quod fieri vellet, attulit. quo recitato, auctoritatem ejus ſummo ſtudio ſecuti ſumus, eique ampliſſimis verbis per ſenatuſconſultum gratias egimus. [c] Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, ſed [d] etiam regni timore ſublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, ſe liberam civitatem eſſe velle, cum dictatoris nomen,

[b] *obtinuerat.* [c] *felicitas.* [d] *ſublata poteſtate regia.*

16. *Ad hunc ordinem*] Senatorium ordinem intelligit, ad quem res majoris momenti deferebantur. Inde autem ſperabatur ut priſtinæ libertati Reſpublica reſtitueretur ab Antonio.

18. *Cæſaris commentariis*] Commentaria, ſive Commentarii, libri ſunt, in quibus ſumma tantum capita, & velut initia deſcribuntur.

19. *Unum aiebat*] Quis fuerit ille exul reſtitutus, non facile judicatur, niſi ſit Sextus Clodius, Publii Clodii filius, qui Ciceroni fuit infenſiſſimus. Certe id aperte teſtatur Antonius epiſtola quadam ad Ciceronem, lib. 14. ad Att.

20. *Immunitates datæ*] Dabatur alicui populo vel civitati immunitas, cum à tributo, quod populo Romano pendebant, liberabantur.

21. *Ser. Sulpicio*] Sulpicius Juriſconſultus fuit doctiſſimus & eloquentiſſimus. Is, cum videret multas immunitates tum civitatibus, tum hominibus qui Cæſari faverant contra Pompeium, ab eodem eſſe datas, atque illarum immunitatum edicta in tabulas æreas incidi, & in Capitolio figi ad memoriam ſempiternam; ſenatuſconſultum fieri obtinuit, ne id deinceps fieret.

Ib. *Ne qua tabula*] Leges, fœdera, & decreta quæ lata fuerant, in tabulis æreis inciſa, in locis publicis, ſed maxime in Capitolio, clavis ad parietes aut columnas figebantur.

24. *Dictaturam*] Dictator hinc dictus eſt, quòd à Conſule dicebatur, aliquando etiam à populo nominatus eſt: ſed qui tamen à Conſule diceretur, ut Livius obſervat lib. 27. quandoque verò ab interrege, ut à Valerio Flacco Cornelius Sylla, teſte Appiano lib. 1. bell. civil. denique etiam à Senatu: ſic enim Caius Julius Cæſar Dictator creatus eſt, ut Plutarchus in ejus vita ſcribit. Porro creabatur quando diſcordiæ civium graviores poſcebant, ut notavit Cicero lib. 3. de legibus; vel crebra bella, eaque graviora à finitimis populis oriebantur. Tantum autem illius fuit imperium, ut eo creato, Magiſtratus omnes, præter Tribunos, authoritate ſeſe abdicarent. haud amplius quam per ſex menſes ſine provocatione, & majore quàm Conſules poteſtate imperabat. Primus omnium Sylla, deinde Cæſar perpetuam hanc ſibi poteſtatem uſurparunt. unde ait, Cæſarem uſurpaviſſe ſibi regiam poteſtatem, qua ſumma uti apud omnes videbatur.

29. *Non modo regno*] Intelligit dictaturam, quam perpetuam invaſerat Cæſar,

quod

quod ſæpe juſtum fuiſſet, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex republica ſuſtuliſſet. Liberatus cædis periculo paucis poſt diebus ſenatus, uncus impactus eſt fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaſerat. Atque hæc omnia communiter cum collega, alia porro propria Dolabellæ: quæ niſi collega abfuiſſet; credo eis fuiſſe futura communia. Nam cum ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius: iidemque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant: & quotidie magis magiſque perditi homines, cum ſui ſimilibus ſervis, tectis, ac templis urbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellæ, cum in audaceis ſceleratoſque ſervos, tum in impuros & nefarios liberos; taliſque everſio illius exſecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab uno illo die diſſenſiſſe. Ecce enim Kalend. Junii, quibus ut adeſſemus, edixerat, mutata omnia: nihil per ſenatum, multa & magna per ſeipſum & abſente populo & invito. Conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire:

* *ſeditio domeſtica.*

32. *Sæpe juſtum fuiſſet*] Dictatoris dignitas ſæpe juſta fuit. cum legitime concedebatur à Conſule, populo, vel Senatu, & poſt ſex menſes deponebatur.

Ib. *Recentem memoriam*] Antonius decreverat, ne quis deinceps Dictator crearetur, propter recentem illam dictaturam quam ſibi Cæſar perpetuam vindicarat contra leges.

33. *Liberatus cædis periculo*] Periculum indicat, quod naſci poterat ex quodam fugitivo & incognito homine, qui à Livio epit. lib. 116. *Chamaces*; Valerio lib. 9. cap. 15. *Herophilus equarius Medicus*; ab Appiano lib. 3. *Amatius* nominatur. Is itaque ſe filium C. Marii, & propterea Cæſaris affinem dictitabat. Hominem popularem & ſeditioſum Antonius, indictâ cauſâ, ſumma cum approbatione Senatûs, interfecit; & interfectus unco ferreo ad Gemonias ſcalas, ad rupem Tarpeiam tractus eſt; unde in Tiberim fluvium damnati projiciebantur.

38. *Iidemque buſtum*] Buſtum propriè locus dicitur, ubi cadaver combuſtum eſt. Verum hîc ſumitur pro ipſo monumento quod in honorem Cæſaris erectum eſt, & ad quod plurimæ ejus imagines appenſæ ſunt.

39. *Inſepultam ſepulturam*] Vocat Cæſaris ſepulturam inſepultam, quia quotidie novæ quædam imagines Cæſaris comburebantur, ut illius mortui ac ſepulti memoria ſemper ſupereſſet.

42. *In audaceis ſceleratoſque*] Plebs ſolidam columnam, duce Amatio, prope viginti pedum lapidis Numidici in foro in buſto Cæſaris ſtatuerat, & inſcripſerat, *Parenti patriæ*; atque apud eundem ſacrificabat, vota ſuſcipiebat, & controverſias quaſdam, interpoſito per Cæſarem jurejurando, diſtrahebat, ut Suetonius ſcribit. Hanc Dolabella, Conſulum alter, ſuſtulit, & homines ſeditioſos, qui illam everſionem moleſte ferebant, partim in crucem egit, partim de ſaxo dejecit. Vide epiſt. 17. lib. 14. ad Att. & epiſt. 14. lib. 9. ad famil.

43. *Exſecratæ columnæ*] Hanc eandem columnam buſtum appellavit ſupra, quod Dolabella, abſente collega Antonio, in foro evertit.

44. *Ab uno illo die*] Intelligit diem quo repreſſi ſcelerati ſunt, & columna disjecta eſt à Dolabella.

45. *Edixerat*] Antonius conſul edixit, ut Cicero, qui menſe Aprili & Maio rure fuerat in villis ſuis, adeſſet in ſenatu Kal. Junii.

47. *Conſules deſignati*] Hirtius & Pæſa conſules deſignati, inire proximo menſe Januario conſulatum debebant.

patriæ liberatores urbe carebant ea, cujus à cervicibus jugum ſervile dejecerant: quos tamen ipſi conſules & in [f] concionibus & in omni ſermone laudabant. Veterani, qui appellabantur, quibus hic ordo diligentiſſime caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallem, quam videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut adeſſem Kalend. Januariis, quod initium ſenatûs cogendi fore videbatur.

II. Expoſui, P. C. profectionis conſilium: nunc reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundiſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſſa vitaviſſem, Kalend. Sextilibus veni Syracuſas, quod ab urbe ea [a] tranſmiſſio in Græciam laudabatur. quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima, plus

[f] *trajectio.*

48. *Patriæ liberatores*] Qui Cæſarem interfecerant, M. Brutus, D. Brutus, Caſſius, aliique: hos Parentes patriæ nominat.

49. *Ipſi Conſules*] Antonius & Dolabella publicè quidem in concionibus liberatores illos patriæ laudabant, quos tamen ad mortem clam perſequebantur.

50. *Veterani*] Milites veterani dicebantur, qui viginti annis ſtipendia fecerant: quibus confectis, mittebantur in colonias, eiſque agri dividebantur. Cum autem ſe Romam retuliſſet Antonius, peragratis veteranorum illorum coloniis, multos ſecum ex eis adduxit: quod in cauſa fuit cur multi Senatores metu perterriti repente diffugerint.

Ib. *Quibus hic ordo*] Senatus proſpexerat, ut omnibus veteranis militibus, ac iis maxime qui cum Cæſare fuerant, nihil deeſſet, ut commodè & honeſtè vivere poſſent.

52. *Quas habebant*] Poſſeſſiones agrorum obtinuerant à Cæſare, dum viveret.

Ib. *Incitabantur*] Veterani illi milites ab Antonio & Lepido impellebantur ad bona civium interficiendorum diripienda.

53. *Legationis liberum*] Legatio libera dicebatur, quam Senatores privati negotii cauſa, à Senatu ad aliquod tempus impetrabant. Cicero has legationes annuas lege ſua fecerat: ſed poſtea (ut ſcribit lib. ad Att. 15.) lege Julia quinquennium iis præfinitum fuit. Qui libera legatione aberat, non habebatur Reipublicæ cauſâ abeſſe, ſed ſuâ. Tribus autem de cauſis libera legatio dabatur: periculi vitandi cauſâ, voti ſolvendi, & hæreditatis nominumque perſequendorum.

54. *Ut adeſſem Kalendis Jan.*] Cicero profectus fuerat Roma propter potentiam Antonii; qui omnia ad arbitrium gerebat, ſine ulla Senatûs authoritate. Sperabat autem ſe rediturum ad Kalendas Januarias, quibus novi conſules magiſtratum Panſa & Hirtius inirent; à quibus Senatus cogeretur de rebus publicis deliberaturus.

2. *Brundiſium*] Urbs eſt Calabriæ, portu ſuo celebris; unde ſolvebant Romani ituri in Græciam; quoque redeuntes in Italiam appellebant.

3. *Non ſine cauſſa*] Brundiſii multi erant è veteranis Cæſariani milites, qui ab Antonio ſollicitati erant, quos evitare voluit.

4. *Kalendis Sextilibus*] Kal. Sextilibus, id eſt, menſe Auguſto, qui tum Sextilis dicebatur, quique ab Auguſto Cæſare Auguſtus, ſicut Quintilis Julius à Julio Cæſare nominatus eſt.

Ib. *Syracuſas*] Syracuſæ urbs fuit Siciliæ ampliſſima, ab Archia Corinthio annis ante Chriſtum plus ſeptingentis condita.

5. *Conjunctiſſima*] Cum quæſtor eſſet in Sicilia Cicero, omnes Siculos ita humanitate & abſtinentia ſua ſibi devinxerat, ut deinceps Romæ eum patronum & defenſorem habere voluerint.

una

una me nocte cupiens, retinere non potuit: veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent, ab eo loco conscendi, ut [b] transmitterem: nec ita multum provectus, rejectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. cumque intempesta nox esset, mansissemque in villa P. Valerii comitis & familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum expectans, manerem, municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex his quidam Roma, recentes: à quibus primum accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut ea lecta de reversione primum cœperim cogitare, nec ita multo post, edictum Bruti adferetur & Cassii. quod quidem mihi, fortasse quod eos etiam plus reipublicæ quàm familiaritatis gratia diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (sit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt adferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram: Kalend. Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis ad auctoritatem sena-

[b] *trajicerem.*

8. *Leucopetram*] Leucopetra Italiæ in Calabriæ finibus promontorium est, quod montis Apennini finis esse dicitur, ut vult Strabo lib. 6. quod à colore *Leucopetram*, id est, *saxum album*, appellant.

9. *Rhegini*] Rhegium extremum agri Brutii oppidum est. nunc *Reggio*.

11. *Austro*] Auster ventus est meridionalis, contrarius iis qui è Sicilia in Græciam navigant.

Ib. *Intempesta nox*] Nox intempesta dicitur, in qua nullum est agendi tempus.

12. *Valerii comitis*] Valerius fuit Jurisconsultus, ad quem scribit Cic. lib. 1. ad familiares; qui cum eo profectus erat.

14. *Municipes*] Municipes sunt cives Romani, ex municipiis suo jure & legibus suis utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes; à quo munere capessendo appellati videntur, nullis necessitatibus, neque ulla populi Rom. lege adstricti.

15. *Recentes*] Id est, qui nuperrime Roma venerant.

Ib. *Antonii concionem*] Antonius concionem habuit in senatu pro Sexto Pompeio, Cn. Pompeii Magni filio, qui tunc in Hispania bellum contra Cæsaris legatos gerebat. Hunc in patriam revocandum esse censuit, & pro patris bonis, quæ in æde Opis in publicum redacta erant, vigesies & quinquagies, decies mille drachmas Atticas restituit, & præsidium maris ei institui debere censuit. Ita vulgo omnes Ciceronis interpretes referunt; sed qua authoritate fulti non apparet. saltem credibile est multa bene de Republica dixisse, quæ spem quietis afferre videbantur.

17. *Edictum Bruti & Cassii*] Brutus & Cassius prætores urbani edictum tulerunt, ne cui intra vigesimum annum provincia obveniret.

21. *Rem conventuram*] Id est, Rempublicam rediturum ad pacem, compositis inter se Cæsaris interfectoribus, & Antonio.

23. *Malis suasoribus*] Multi viri audaces, & parati ad prædam, Antonium in Rempublicam & cives accendebant; quales fuêre Capho, Saxa, Mustella, Tamisius.

Ib. *Remissis Gallis*] In sortitione provinciarum, Cisalpina D. Bruto, Transalpina Planco evenerat. Cisalpinam Macedoniæ loco, quæ ei obtige-

senatûs esse rediturum. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli, neque remi, neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus Brutum vidi, quanto meo dolore, non dico. turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: & ibi tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter atque eram, commotum esse vidi. erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conscientia, nihil de suo casu, multa de nostro querebatur. ex quo primùm cognovi, quæ Kalend. Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quanquam parum erat (id enim ipsum à Bruto audieram) à quibus debuerat, adjutus tamen & Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) & omnium prædicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem præsentes non sunt secuti: non ut proficerem aliquid (neque enim sperabam id, neque præstare poteram) sed ut, si [c] quid mihi humanitus accidisset (multa autem impendere videbantur præter naturam etiam, præterque fatum) hujus diei vocem testem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis.

III. Quoniam [a] utriusque consilii caussam, Patres conscripti probatam vobis esse confido, prius quam de republica dicere incipio,

[c] *si mors.* [a] *profectionis & reversionis.*

rat, à Senatu Antonius postulabat, ut refert Appianus lib. 2. bell. civil. Cum autem fraudem Senatus suspicaretur, scripsit ad D. Brutum, ut provinciam sibi conservaret, & exercitum compararet Antonio restiturus.

27. *Veliam*] Velia urbs est & portus in agro Lucano in Italia; quam à terra Phocide fugati ab Harpalo regis Cyri præfecto, condiderunt. Græci *Heliam* appellant, quoniam in paludibus sita est, quas Ἕλη Græci dicunt. nunc autem *Basilicata* ab Italis nominatur. Veliæ autem Cicero Brutum vidit, quò cum legatione libera venerat, quia vires suas confirmante Antonio, non tutum se Romæ arbitrabatur.

31. *Pulcherrimi facti conscientia*] Laudat Brutum, quòd Cæsarem occiderit, & patriam ab ejus servitute liberaverit.

33. *L. Pisonis oratio*] L. Piso socer fuit interfecti Cæsaris. Suadebat autem ille, quòd depositis armis, omnia ad Senatûs authoritatem essent deferenda; libertas esset conservanda: Antonio esse obsistendum, eaque de causa advocandum esse Cn. Octavium, quem Julius adoptaverat.

41. *Præter naturam, præterque fatum*] Clarissime omnium, meo judicio, hanc explicuit orationem Abrahamus, in eundem locum. sic autem ait: Illa mors est secundum naturam, & secundum fata, quæ ex principiis naturæ intrinsecis, & ex pugna quatuor primarum qualitatum, una prævalente contingit. Illa præter naturam quidem, sed tamen secundum fata, quæ ab externa causarum serie infertur; ut si quis incendio, vel naufragio, vel alio casu pereat. Illa præter naturam, præterque fatum, quæ nec à principiis naturæ intrinsecis, nec à causis externis agendi necessitate constrictis, sed ab hominis libertate dependet; ut cum quis mortem sibi conscivit, vel alterius scelere occiditur.

pauca

pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus: idque me nonnullo ejus officio debere eſſe, præ me ſemper tuli. Quid tandem erat cauſſæ, cur in ſenatum heſterno die tam acerbe ſolus cogerer? ſolus-ne aberam? an non ſæpe minus frequentes fuiſtis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſſam etiam Appium illum & cæcum, & ſenem, delatum eſſe memoriæ proditum eſt. De ſupplicationibus referebatur: quo in genere ſenatores deeſſe non ſolent. coguntur enim non pignoribus, ſed eorum, quorum de honore agitur, [b] gratia: quod idem fit, cum de triumpho referetur. ita ſine cura conſules ſunt, ut pene liberum ſit ſenatori non adeſſe. qui cum mihi mos notus eſſet, cumque è via [c] languerem, & mihimet diſplicerem; miſi pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. nimis iracunde hoc quidem, & valde intemperanter, cujus enim maleficii iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine auderet, ſe publicis [d] operis diſturbatorum publice ex ſenatûs ſententiâ ædificatam domum? quis autem unquam tanto damno ſenatorem coegit? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? qui ſi ſciſſet, quam ſententiam dictu-

[b] *cauſa.* [c] *feſſus eſſem.* [d] *fabris.*

3. *Heſterna Antonii injuria*] Cum reſciviſſet Antonius Romam adveniſſe Ciceronem, neque adeſſe in ſenatu, minatus eſt ſe fabros, ad exturbandam ejus domum, & milites, qui eum vi adducerent, miſſurum.

4. *Nonnullo ejus officio*] Officium vocat, quòd ab Antonio Brundiſii non ſit occiſus, ubi Ciceronem offendit, quò miſſus fuerat à Cæſare poſt pugnam Pharſalicam, ut Pompeianos aditu Italiæ prohiberet.

7. *Annibal, credo*] Ironice deprimit Antonii factum, proferendo periculum quod ab Annibale Romæ creatum eſt, cum poſt Cannenſem pugnam, ad Anienem fluvium caſtra poſuit, ad tertium ab urbe lapidem; & urbem obequitando, intra muros haſtam injecit: quo tempore ſumma Romæ trepidatio fuit.

8. *Pyrrhi pace*] Pyrrhus Rex Epirotarum fuit, qui à Tarentinis advocatus contra Romanos bella geſſit. Is ad tigeſimum ab urbe lapidem caſtra poſuit. cum de pace cum eo ageretur, Appius ſenex & cæcus lectica in ſenatum delatus, turpes conditiones diſſuaſit. Florus lib. 13. Epit.

10. *De ſupplicationibus*] Mos fuit apud Romanos ut à Senatu propter rem bene geſtam, nomine imperatoris, ſupplicationes ad Templa gratulationis causâ, per aliquot dies cum conjugibus & liberis celebrarent. Quoties autem de ſupplicationibus referendum erat, ſenatores convocabantur per amicos illius, cujus gratia illæ inſtituebantur.

11. *Non pignoribus*] Quotieſcunque ſenatus habebatur, adeſſe ſenatores debebant, aut multâ cogebantur, niſi juſta abſentiæ cauſa ſubeſſet. quanquam non eadem pœna tenebantur, cum de ſupplicationibus aut triumpho agebatur.

12 *Cum de triumpho*] Idem fiebat ac de ſupplicationibus, cum de triumpho decernendo agebatur.

13. *Sine cura*] Id eſt, non curant conſules.

15. *Miſi pro amicitia*] Tunc amicus erat Antonio Cicero.

19. *Ex ſenatûs ſententia ædificatam*] Cum Clodius exulante Cicerone domum ejus incendiſſet, ex Senatûs decreto publicâ pecuniâ reſtituta eſt.

21. *Aut quid eſt ultra pignus, aut multam*] Pignus eſt contractus, quo res

dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi. An me censetis, P. C. quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo? Nihil dico cui: fuerit ille L. Brutus, qui & ipso regio dominatu rempublicam liberavit, & ad similem virtutem, & simile factum, stirpem jam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quenquam mortuum conjungerem cum deorum immortalium religione: ut, cujus sepulcrum nusquam exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, Patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si quis accidisset gravior reipublicæ casus, si bellum, si [c] morbus, si fames, facile possem defendere. quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dii immortales, [f] velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus. Quid, de reliquis reipublicæ malis? licet-ne dicere? mihi vero licet, & semper licebit, dignitatem tueri, mortem contemnere. potestas modo veniendi in hunc locum sit, dicendi periculum non recuso. Atque utinam, P. C. Kalendis Sextilibus adesse potuissem: non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ non secutos.

[c] *pestis.* [f] *utinam.*

aliqua creditori ea lege obligatur, ut in illa ipsa cum primùm ei satisfactum erit, reddenda, dolum & levem culpam præstet. *Multa* vero species pœnæ est, pecuniaria duntaxat, quæ arbitrio ejus qui multam pro suo jure dicit, cum specialis pœna constituta non esset, imponitur.

24. *Parentalia cum supplicationibus*] Parentare, est manibus defunctorum parentum sacrificare: unde parentalia dicta sunt sacra, quæ diis manibus solvuntur.

1b. *Inexpiabiles religiones*] Inexpiabiles religiones dicuntur, quæ nullo supplicio, nullo sacrificio purgari & lui possunt. Tales autem dicit supplicationes, quæ pro mortuo fiunt.

26. *Nihil dico cui*] Id invidiose dicit contra Cæsarem, quem tyrannum fuisse indicat; cuique opponit Brutum libertatis Romanæ assertorem, cujus nequidem ad sepulcrum fiunt supplicationes.

1b. *L. Brutus*] Repone Junium Brutum, à quo Tarquinius Superbus cum filiis ejectus est.

28. *Stirpem propagavit*] Extendit stirpem suam in hæc Ciceronis tempora, ex qua extitit M. Brutus, qui Cæsarem interfecit, qui regium dominatum vindicare sibi volebat.

30. *Cum deorum immortalium religione*] Supplicationes ad deos pertinent, non ad mortuos, quibus tantùm parentatur.

34. *Partim jam sunt*] Bellum gerebatur in Hispania contra filios Pompeii.

36. *Huic ordini*] Senatorio.

40. *Kal. Sextilibus*] Hoc tempore ab Antonio relatum est de supplicationibus, & parentalibus Cæsari decernendis.

41. *Unus modo consularis*] Piso: de quo supra, Paragr. II. l. 32.

44. *Ducem optimæ sententiæ*] Dux sententiæ dicebatur, qui primus eam aperu-

cutos. idcirco-ne nos populus Romanus conſules fecit, ut in altiſſimo, ampliſſimoque gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? non modo voce nemo L. Piſoni conſularis, ſed ne vultu quidem aſſenſus eſt, Quænam (malum) eſt iſta voluntaria ſervitus? fuerit quædam neceſſaria. nec ego hoc ab omnibus iis deſidero, qui ſententiam loco conſulari dicunt. alia cauſſa eſt eorum, quorum ſilentio ignoſco: alia eorum, quorum vocem requiro: quos quidem doleo in ſuſpicionem populo Romano venire, non metu, quod ipſum eſſet turpe, ſed aliuſn alia de cauſſa deeſſe dignitati ſuæ. Quare primum maximas gratias & habeo, & ago L. Piſoni, qui non, quid efficere poſſet in republica cogitavit, ſed quid ipſe facere deberet: deinde à vobis, P. C. peto, ut, etiamſi ſequi minus audebitis orationem, atque auctoritatem meam, benigne me tamen, ut feciſtis adhuc, audiatis.

aperuiſſet, Author autem fuerat Piſo, ne parentalia & ſupplicationes Cæſari fierent.

48. *Malum*] Vox iſta, *malum*, interjectio eſt indignantis hominis.

49. *Quædam neceſſaria*] Cæſar ſuâ potentiâ quandam intulerat in Rempub. ſervitutem.

53. *Alium alia de cauſa*] Multi, quia affecti fuerant beneficiis à Cæſare, tacuerunt.

SECUNDA PARS.

In quâ probat acta Cæſaris eſſe ſervanda.

IV. Primum igitur acta Cæſaris ſervanda cenſeo: non quo probem: quis enim id quidem poteſt? ſed quia rationem habendam maxime arbitror pacis atque otii. Vellem adeſſet Antonius, modo ſine advocatis. ſed, ut opinor, licet ei minus valere: quod mihi heri per illum non licebat, doceret me, vel potius vos, P. C. quemad-

1. *Acta Cæſaris*] Actum eſt in ſenatu, utrum omnia Cæſaris acta reſcinderentur, quibus aliis provincias, aliis alia beneficia conferebat. ſervanda Senatus decrevit, propter bonum pacis. Libellos ejus conjux Calpurnia detulit ad Antonium, verita ne bona fiſco addicerentur. Antonius hæc acta Cæſaris ad arbitrium ſuum mutavit, ac univerſam Rempub. laceravit, Cæſaris nomen & auctoritatem prætexens.

4. *Sine advocatis*] Per advocatos milites illos veteranos intelligit, & fabros, quibus ſtipatus venit in Senatum; alludens ad conſuetudinem Romanorum, qui in judiciis tum privatis, tum publicis amicos omnes ſuos advocabant, quorum auctoritate moveri poſſe judices arbitrabantur.

1b. *Licet ei minus valere*] Carpit Antonium quod abeſſet à Senatu, qui quidem utebatur excuſatione valetudinis, quam excuſationem non admiſit erga Ciceronem, qui revera de via languebat.

5. *Doceret me*] Oſtendit quod Antonius Cæſaris acta non ſervat, quia revera leges ejus non ſervat.

modum

modum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis & chirographis, & libellis se uno auctore prolatis, ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa, perpetuaque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem sic existimo, nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges Cæsaris. an, si cui quid ille promisit, id erit fixum? quod idem facere non potuit, ut multis multa promissa non fecerit. quæ tamen multo plura reperta sunt illo mortuo, quam vivo beneficia per omneis annos tributa, & data. sed ea non muto, non moveo, summo etiam studio præclara illius acta defendo. pecunia utinam ad Opis maneret; cruenta illa quidem, sed his temporibus, cùm iis, quorum est, non redditur, necessaria. quanquam ea quoque fit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam proprie dici possit actum ejus, qui togatus in repub. cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. quære Sullæ, Corneliæ. quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in quibus actis consistit? nempe in legibus. à Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in urbe & in toga: leges multas responderet se & præclaras tulisse. chirographa vero aut mutaret, aut non daret: aut si dedisset, non istas res in actis suis * duceret. Sed ea ipsa conce-

* *existimaret* esse.

6. *Commentariolis*] Commentariolis, libelli sunt, in quibus princeps eorum omnium nomina perscribit, quibus aliqua Reipub. procuratio commissa est.

Ib. *Chirographis*] Chirographum est privata cautio manu alicujus vel scripta, vel subscripta.

7. *Se uno auctore prolatis*] Solus Antonius hæc dicebat esse acta Cæsaris, quæ ab omnibus aliis ignorabantur.

8. *In æs incidit*] In æs incidebantur leges, ut perpetuæ servarentur.

9. *Populi jussa*] Plebis scita & leges intelligit. Nam lex est generale jussum populi rogante magistratu.

13. *Quæ tamen multo plura*] Carpit Antonii improbitatem, qui longe plura beneficia seu immunitates promisit, quam ipse Cæsar promiserit.

16. *Ad Opis*] Id est ad Opis ædem, ubi erat ærarium. Ops autem mater est Deûm, & Cybele dicitur, & bona Dea, & Matuta.

Ib. *Cruenta illa*] Mortuo Cn. Pompeio, & omnibus Pompeianis profligatis, bona eorum omnia in fiscum redacta sunt, & deportata ad ædem Opis, ut iis populus Romanus uteretur, si opus haberet.

17. *Ea quoque fit effusa*] Non conqueritur Cicero dissipatam esse pecuniam illam ab Antonio, si in actis Cæsaris reperiatur, ut in aliquos dissiparetur: quanquam grave scelus ab illo committitur, si ad arbitrium suum, & in quos voluerit dissipetur.

18. *Quod tam proprie dici possit actum*] Probat leges esse acta per inductionem.

19 *Qui togatus*] Per illam vocem *togatus* pacis tempus intelligit, quia tunc togis Romani utebantur, & sagis belli tempore.

20. *Acta Gracchi*] Leges latæ à Gracho acta ejus sunt, quæ ab ejus nomine Semproniæ dictæ sunt, non enim à prænomine, aut cognomine nominabantur.

22. *In quibus actis consistit*] Tertium Consul Pompeius multas leges tulit, quæ ejus acta appellantur.

24. *Chirographa*] Chirographa hic significant res promissas, & propria manu subscriptas.

do:

do: quibuſdam in rebus etiam [b] conniveo: in maximis vero rebus, id eſt, legibus, acta Cæſaris diſſolvi ferendum non puto. Quæ lex melior, utilior, optima etiam republ. ſæpius flagitata, quam ne prætoriæ provinciæ plus quam annum, neve plus quam biennium conſulares obtinerentur? Hac lege ſublata, videnturne vobis acta Cæſaris ſervari? quid? ea lege, quæ promulgata eſt de tertia decuria, nonne omnes judiciariæ leges Cæſaris diſſolvuntur? & vos acta Cæſaris defenditis, qui leges ejus evertitis? niſi forte ſi quid memoriæ cauſſa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum & inutile ſit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæſaris non habebitur. At quæ eſt iſta tertia decuria? Centurionum, inquit. quid? iſti ordini, [c] judicatus lege Julia, etiam antea Pompeia, Aurelia non patebat! Cenſus præfiniebatur, inquit, non centurioni quidem ſolum, ſed equiti etiam Romano. Itaque viri fortiſſimi atque honeſtiſſimi, qui ordines duxerunt, res & judicant & judicaverunt. Non quæro, inquit, iſtos:

[b] *conſentio.* [c] poteſtas *judicandi.*

29. *Ne prætoriæ provinciæ*] Multas leges & egregias quidem tulerat Cæſar, ſed hanc præcipue laudat; ne provinciæ Prætoriæ, ad quas nempe Prætores, pluſquam annum; Conſulares vero, ad quas nempe Conſules mittebantur, ne pluſquam biennium obtinerentur. Nam antea quandoque triennium, & quinquennium obtinebantur.

30. *Sublata*] Hanc legem ſuſtulit Antonius, quia quotidie contrarium illi legi & ſuadet & facit.

31. *Promulgata eſt de tertia*] Tulit Cæſar ut judicia ad duo genera judicum redigerentur, equeſtris ordinis & Senatorii. Tribuni vero ærarii, quod erat tertium, tollerentur. Tertium genus ſeu decuriam judicum, centurionum nempe, adjicere voluit Antonius.

35. *Centuriatis comitiis*] Comitia centuriata curiatis honeſtiora fuêre. in illis enim per claſſes, & ſecundum dignitatem, honeſtatem & cenſum ſuffragia rogabantur: in his vero illud non fiebat, unde eſt comparatio de comitiis vide orat. pro Murænâ Paragr. I. not. ad lin. 2. ubi fuſe de comitiis dictum eſt.

37. *Centurionum*] Centuriones dicebantur qui certum militum numerum ducebant. Centuriones autem erant etiam equites Rom. quia verò Cæſar legem tulerat, ut equites Rom. judicarent, volebat Antonius ut Centuriones etiam judicarent.

38. *Lege Julia*] Lege lata à Julio Cæſare, de qua jam jam, ſoli Senatores, & equites: lege lata paulo ante à Pompeio, Senatores, equites, & ærarii tribuni: lege lata ab Aurelio Cotta ex tribus illis ordinibus ſelecti judices judicarunt.

Ib. *Cenſus præfiniebatur*] Lege Pompeia præfiniebatur, ut ex iis ordinibus nemo judicaret, niſi qui ampliſſimo cenſu erat, & equeſtribus facultatibus: at Antonius tollebat hoc diſcrimen, volebat quippe, ut quicunque Centurio fuiſſet, quacunque fortuna uteretur, poſſet judicare.

40. *Qui ordines duxerunt*] Ducere ordinem in militia dicuntur, qui Magiſtratum aliquem in ea gerunt, ſive præſint vel decuriæ, vel centuriæ, manipulis, aut cohorti.

41. *Non quæro, inquit, iſtos*] Reſpondet Antonius non iſtos quidem quærere in judices, qui cenſum habent equeſtrem, vel qui aliquo nominis ſplendore clari ſunt ſed quicunque ordinem duxit, ſive pauper, ſive dives &c. Id autem contendebat Antonius, ut omnes

ſibi

iſtos: quicunque ordinem duxit, judicet. At ſi ferretis, Quicunque equo meruiſſet, quod eſt laudatius, nemini probaretis. In judice enim ſpectari & [d] fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, iſta: addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum. aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe. O contumelioſum honorem iis quos ad judicandum nec-opinanteis vocatis! hic enim eſt legis index, ut ii res in tertia decuria judicent, qui libere judicare non audeant. in quo quantus eſt error, dii immortales, eorum, qui iſtam legem excogitaverunt! ut enim quiſque ſordidiſſimus videbitur, ita libentiſſime ſeveritate judicandi [e] ſordeis ſuas eluet: laborabitque, ut honeſtis decuriis potius dignus videatur, quam in turpes jure conjectus.

V. Altera promulgata lex eſt, ut & de vi, & de majeſtate damnati, ad populum provocent, ſi velint. hæc utrum tandem lex eſt, an legum omnium diſſolutio? quis eſt hodie, [a] cujus interſit iſtam legem manere? nemo [b] reus eſt legibus illis; nemo eſt, quem futurum putemus. armis enim geſta, nunquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis. utinam quidem vellet is aliquid eſſe populare. omnes enim jam cives de reipub. ſalute, una & mente, & voce conſentiunt. Quæ eſt igitur iſta cupiditas legis ejus ferendæ, quæ turpitudinem ſummam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quàm qui majeſtatem populi Romani per vim minuerit, eum damnatum judicio, ad eam ipſam vim reverti, propter quam ſit jure damnatus? Sed quid plura de lege diſputo? quaſi vero id agatur, ut quiſquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam iſtis legibus reus fiat. Quis enim aut accuſator tam amens reperie-

[d] *cenſus.* [e] *illuſtrabit ſuam obſcuritatem.* [a] *cui ſit utile.* [b] *accuſatur.*

ſibi militiæ duces addictos haberet, iiſque uteretur ad arbitrium.

42. *At ſi ferretis*] Id eſt, ſi permittatis, ut quicunque eques eſt, & cujus gradus ſplendidior eſt judicet, nemo veſtram ſententiam probabit. Porro *equo merere*, eſt equum habere ex publico. oportebat autem eum præſto eſſe cum equo, quoties Reſp. ejus opera indigebat.

43. *Non quæro, inquit, iſta*] Inducit ſemper reſpondentem Antonium, qui nec cenſum nec dignitatem in judicibus requirebat.

45. *Judices manipulares*] Volebat Antonius etiam ſeligi judices ex iis, qui manipulos duxerant. erat vero manipulus parva militum manus ex viginti militibus conflata.

Ib. *Ex legione Alaudarum*] Cæſar dictator legionem unam ex tranſalpinis conſcripſit, quam vocabulo quoque Gallico Alaudam appellavit: eamque poſtea univerſam diſciplina cultuque Romano inſtitutam & ornatam civitate donavit. Suetonius in Cæſare ait hinc dictam eſſe Alaudam, quod in galeis pro criſta Alaudæ formam haberent.

46. *Aliter enim noſtri*] Loquitur Antonius, aitque ſuæ factionis viros non poſſe ſalvos eſſe, neque evadere judicium, niſi homines ejuſmodi judicent.

48. *Hic enim eſt legis index*] Antonius viros ad judicandum eligit ex lege ſua, qui neque leges norunt, neque audent conſcientia ſcelerum ſuorum conſtricti judicare.

tur,

tur, qui reo condemnato objici ſe multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipſe ad operas mercenarias ſtatim protrahatur? Non igitur [c] provocatio iſta lege datur: ſed duæ maxime ſalutares leges, [d] quæſtioneſque tolluntur. Quid eſt igitur aliud, quam adhortari adoleſcenteis, ut turbulenti, ut ſeditioſi, ut pernicioſi cives velint eſſe? quam autem ad peſtem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæſtionibus, de vi, & de majeſtate ſublatis? Quid, quod obrogatur his legibus Cæſaris, quæ jubent ei, qui de vi, itemque ei, qui majeſtatis damnatus ſit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæſaris [e] reſcinduntur? Quæ quidem ego, P. C. qui illa nunquam probavi, ita conſervanda concordiæ cauſſa arbitratus ſum, ut non modo, quas vivus Cæſar leges tuliſſet, infirmandas hoc tempore non putarem: ſed ne illas quidem quas poſt mortem Cæſaris prolatas eſſe, & fixas videtis. De exſilio reducti à mortuo: civitas data non ſolum ſingulis, ſed etiam nationibus & provinciis univerſis à mortuo: immunitatibus infinitis ſublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc, uno viro optimo auctore, domo prolata defendimus: eas leges, quas ipſe vobis inſpectantibus recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iiſque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas inquam, Cæſaris leges nos, qui defendimus acta Cæſaris, evertendas putabimus? At de iis tamen legibus, quæ promulgatæ ſunt, ſaltem queri poſſumus: de iis, quæ jam perlatæ dicuntur, ne illud quidem licuit. illæ enim nulla promulgatione, latæ ſunt ante quam ſcriptæ. Quærunt quid ſit, cur

[c] jus *provocandi.* [d] *judicia.* [e] *tolluntur.*

15. *Multitudini conductæ*] Per multitudinem conductam intelligit viliſſimos è plebe, & mercenariis operis, alioſque ſeditioſos viros, qui pecunia corrumpentur, ut reum abſolvant.

18. *Duæ maxime ſalutares leges*] Leges de vi & majeſtate quas tulit Cæſar.

20. *Furor Tribunitius*] Fere per tribunos plebis omnes Romæ ſeditiones excitabantur; quare ſæpe furioſi illi à Cicerone nominantur.

24. *Aqua & igni interdici*] Aliquem interdicere aqua & igni, eſt illum prohibere ab uſu aquæ & ignis, quibus duobus vita humana maxime continetur.

29. *Et fixas*] Leges in parietibus in æs inciſæ figebantur, ut poſſent ab omnibus legi.

Ib. *De exſilio reducti à mortuo*] Pungit Antonium, qui multos ab exilio revocavit, multos civitate donavit, quaſi ante mortem id Cæſar in commentariolis ſuis reliquiſſet. illi autem qui ab Antonio his affecti ſunt beneficiis *Charonitæ* per jocum dicti ſunt, quaſi ab inferis tranſmiſſi à Charonte.

30. *Nationibus*] Nationes dicuntur homines, qui in aliquo loco nati ſunt, neque aliunde venerunt, quos indigenas dicimus.

32. *Uno viro optimo auctore*] Ironia in Antonium: quod enim ipſe domi meditatus eſt, profert tanquam à Cæſare ſcriptum; & quod ſcriptum eſt à Cæſare, evertit.

38. *Nulla promulgatione*] Ut ſæpe ſcripſimus in his orationibus, leges antequam ferrentur, promulgabantur, id eſt populo per trinundinum proponebantur: ſi placerent, permittebat populus; ſin minus, intercedebant apud populum tribuni ne ferrentur.

aut

aut ego, aut quiſquam veſtrûm, P. C. bonis tribunis plebis leges malas metuat: paratos habemus qui intercedant, paratos qui rempublicam religione defendant. vacui metu eſſe debemus. Quas tu mihi, inquit, interceſſiones, quas religiones nominas? eas ſcilicet, quibus reipublicæ ſalus continetur. Negligimus iſta, & nimis antiqua, & ſtulta ducimus. forum [f] ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis locis collocabuntur, quid tum? quod erit ita geſtum, id lex erit? & in æs incidi jubebitis? cedo, illa legitima; CONSULES POPULUM JURE ROGAVERUNT, (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) POPULUSQUE JURE [g] SCIVIT. qui populus? isne, qui excluſus eſt? quo jure? an eo, quod vi & armis omne ſublatum eſt? Atque hæc dico de futuris: quod eſt amicorum, ante dicere ea, quæ vitari poſſunt: quæ ſi facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, [h] de quibus eſt integrum vobis: demonſtro vitia; tollite: denuncio vim, arma; removete.

[f] *circundabitur.* [g] *decrevit.* [h] *quas liberum eſt ferre.*

40. *Bonis tribunis*] Id eſt cum ſint in Repub. boni Tribuni, qui poterunt intercedere.

43. *Quas religiones*] Per religiones Auſpicia intelliguntur ſine quibus lex nulla ferri poterat. Unde Augures, cum aliqua ferebatur, de cœlo ſervabant, & obnunciabant, ſi quid obſervatum erat, quo impediri comitia poſſent.

44. *Negligimus iſta*] Antonius reſpondet à ſe omnes iſtas religiones Auguriorum, & interceſſiones negligi.

47. *Cedo, illa legitima*] Verba ſunt Antonii. legitima autem dicuntur, quæ legibus fiunt & continentur.

50. *Qui populus*] Reſpondet Cicero. an ille ſit populus qui ſeditioſe partes Antonii; an ille qui partes Reipub. ſequitur? cujus maxima pars excluſa eſt ab Antonio.

Ib. *Quo jure*] Negat jus eſſe, ubi armati homines dominantur.

53. *De legibus promulgatis*] Promulgabantur antequam ferrentur leges, & in æs inciderentur.

TERTIA PARS.

Ubi proponit quæ tum à Dolabella, tum ab Antonio facta ſunt.

VI. Iraſci te quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti non oportebit. quanquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt in hac ſua fortuna, quæ

1. *Iraſci*] Digreditur ad Dolabellam, qui præſens erat, & ad Antonium qui abſens, quos tum vituperat, tum territat, ac demum dat illis conſilium.

3. *Collegam tuum*] Antonium nominat, qui conſul erat cum Dolabella, quique Cæſaris dominatum arripuerat.

bona

bona ipſi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum & avunculi tui conſulatum ſi imitaretur, fortunatior videretur: ſed eum iracundum audio factum. Video autem, quam ſit odioſum habere iratum eundem & armatum, cùm tanta præſertim [a] gladiorum ſit impunitas. ſed proponam [b] jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, ſi quid in vitam ejus aut in mores cum contumelia dixero, quo minus mihi inimiciſſimus ſit, non recuſabo. ſi conſuetudinem meam, quam ſemper in republica habui, tenuero, id eſt, ſi libere, quæ ſentiam, de republica dixero, primum deprecor ne iraſcatur: deinde, ſi hoc non impetro, peto, ut ſic iraſcatur, ut civi. armis utatur, ſi ita neceſſe eſt, ut dicit, ſui defendendi cauſſa: iis qui pro republ. quæ ipſis viſa erunt, dixerint, iſta arma ne noceant. Quid hac poſtulatione dici poteſt æquius? Quod ſi, ut à quibuſdam mihi ejus familiaribus dictum eſt, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus oratio, graviter offendit, etiamſi nulla ineſt contumelia, feremus amici naturam. ſed iidem illi ita mecum. Non idem tibi adverſario Cæſaris licebat, quod Piſoni ſocero: & ſimul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit juſtior, P. C. in ſenatum non veniendi morbi cauſſa, quam mortis. Sed per deos immortaleis, te enim intuens, Dolabella, qui es mihi chariſſimus, non poſſum de utriuſque veſtrûm errore reticere. Credo enim vos homineis nobileis, magna quædam ſpectanteis, non pecuniam, ut quidam nimis creduli ſuſpicantur, quæ ſemper ab ampliſſimo quoque, clariſſimoque contempta eſt; non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam, ſed charitatem civium, & gloriam concupiſſe. ea autem eſt gloria, laus recte factorum, magnorumque in rempublicam meritorum: quæ cùm optimi cujuſque, tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus eſſet, niſi te præter cæteros paulliſper eſſe expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxiſſe diem lætiorem, quàm cùm, expiato foro, diſſipato concurſu impiorum, principibus ſceleris pœna affectis, urbe incendio,

[a] *armorum.* [b] *æquam conditionem.*

4. *Avorum & avunculi*] M. Antonius orator ille celeberrimus, de quo tam ſæpe Cicero, Avus fuit hujus Marci Antonii. Is partes Syllæ ſecutus eſt, & à Mario interfectus. Avunculus ejuſdem fuit L. Cæſar, Juliæ frater, ex qua natus eſt hic Antonius qui Conſul fuit vir magni nominis & integritatis in Repub.

19. *Feremus amici naturam*] Quandoque amici ferre debent amicorum iracundiam, & eam diſſimulare, neque ſtatim ab iis diſcedere.

Ib. *Sed iidem illi*] Id eſt amici Antonii ita mecum loquuntur.

21. *Piſoni*] Piſo ille, de quo ſupra, ſocer fuit Cæſaris.

Ib. *Quod cavebimus*] Indicat tacite ab familiaribus Antonii fuiſſe admonitum quod ſibi mortis periculum ab Antonio impenderet.

34. *Expiato foro*] Expiavit forum Dolabella cum columnam ſeu aram illam dejecit, quæ ab Amatio de quo ſupra Paragr. I. not ad l. 36. Cæſari erecta eſt poſt ejus mortem.

& cædis metu liberata, te domum recepiſti? cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ ſtudia tum laudi, & gratulationi tuæ ſe non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo [c] auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare quæſo, Dolabellâ, conſenſum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offenſi, ſignificarunt ſe beneficio novo memoriam veteris doloris abjeciſſe. Hanc tu potuiſti, Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, æquo animo potuiſti tantam dignitatem deponere? Tu autem, M. Antoni, (abſentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris ſenatus fuit, non omnibus iis menſibus, quibus te quidam, multum à me diſſentientes, beatum putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta ſolicitudine civitas tum à te liberata eſt! tuum collegam depoſitis inimicitiis, oblitus auſpiciorum à teipſo augure populi Romani nunciatorum, illo primum die collegam tibi eſſe voluiſti: reipublicæ tuus parvulus filius in Capitolium à te miſſus pacis obſes fuit. quo ſenatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit. tum denique liberati per viros fortiſſimos videbamur: quia ut illi voluerant, libertatem pax conſequebatur. Proximo, altero, tertio, denique reliquis conſecutis diebus non intermittebas quaſi donum aliquod quotidie adferre reipublicæ: maximum autem illud, quod dictaturæ nomen ſuſtuliſti. hæc [d] inuſta eſt à te, à te, inquam, mortuo Cæſari nota ad ignominiam ſempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii ſcelus, decreto gentis

[c] *ſuaſore.* [d] *impreſſa.*

40. *Conſenſum illum theatri*] Cum poſt dejectam aram, & columnam everſam Dolabella veniſſet ad theatrum, ei plauſus ab omnibus datus eſt.

41. *Earum rerum obliti*] Omnes fere offenderat Dolabella propter tribunatum ſeditioſe geſtum; nam promulgarat legem, qua omne contractum æs alienum inter cives remittebatur. Hanc vero offenſionem deſtructa illa execrata columna abolevit.

46. *Telluris ſenatus fuit*] Tertio poſt Caii Cæſaris mortem die, Antonius Senatum in ædem Telluris convocavit.

Ib. *Omnibus iis menſibus*] Idibus Martiis Cæſar interfectus eſt, reliquis aliis menſibus ſummo cum imperio ad Calendas Septembres, quibus hæc habita fere eſt oratio, in Repub. dominatus eſt Antonius.

47. *Beatum putant*] Felicitſimus ſuis amicis Antonius videbatur, quia morte Cæſaris ſtatim rerum potitus eſt.

48. *Quanto metu veterani*] Unice veterani, ne Cæſaris acta reſcinderentur, timebant, quia in iis conferenda in ipſos beneficia continebantur.

51. *Collegam*] Cæſar profecturus in Parthos ſubſtituere ſibi Conſulem Dolabellam voluit, obnuntiavit Antonius captis auguriis. At interfecto ſtatim Cæſare, eundem ſibi Dolabellam collegam oblitus auſpiciorum accepit.

52. *Obſes fuit*] De hoc ſuperius Paragr. I. not. ad l. 13.

54. *Per viros fortiſſimos*] Brutum & Caſſium, qui Cæſarem interfecerunt.

60. *Manlii ſcelus*] Ab hoc Manlio obſeſſum à Gallis liberatum eſt Capitolium. At cum ipſe liberaſſet omnes obæratos, venit in regni affectandi ſuſpicionem, ideoque cum tota ejus familia e medio ſublatus eſt.

Man-

Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti. Num hujusce, cum pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? non possum adduci, ut suspicer te pecunia captum. licet, quod cuique libet, loquatur. credere non est necesse. nihil enim unquam in te sordidum, nihil humile cognovi: quanquam nihil est tam sanctum, quod non soleant [e] domestici depravare nonnunquam: sed novi firmitatem tuam. atque utinam ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses. Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, glorioſum putes, plus te unum posse, quam omneis, & metui à civibus tuis, quam diligi malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Charum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, glorioſum est. metui vero, & in odio esse, invidioſum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in [f] fabula, ipsi illi, qui *Oderint dum metuant* dixerit, pernicioſum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me, eaque sæpissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quam L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissime est interfectus. Sed quid oratione te flectam? si enim [g] exitus C. Cæsaris efficere hoc non potest, ut malis charus esse, quam metui, nihil cujusquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuisse putant, miserrimi ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, & majores tuos respice, atque ita guberna rempublicam, ut natum te esse cives tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus, nec auctus quisquam esse omni potestate potest. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri permoleste fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civium? quid populi concursus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid duobus tribunis plebis

[e] *familiares.* [f] *tragœdiis.* [g] *mors.*

76. *Oderint dum metuant*] Sententia ista usurpata fuit ab Accio poëta tragico.

77. *Avum tuum*] De hoc avo Antonii dictum est superius not. ad l. 4.

86. *Quem*] Cæsarem.

92. *Populi Romani judicia*] Multa judicia populus dedit, quibus mortem Cæsaris comprobavit.

93. *Quid enim gladiatoribus*] Id est per ludos gladiatorios, in quibus plura hominum paria decertant. de his ludis diximus sæpe.

95. *Quid Pompeii statuæ*] Interfecto Cæsare, posita est Pompeio statua à populo, quæ coronâ redimita reperta est.

Ib. *Quid duobus Tribunis plebis*] Duo

bis qui vobis adversantur? parum-ne hæc significant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid, Apollinaribus ludis plausus, vel testimonia potius, & judicia populi Romani vobis parva esse videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum, non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac visceribus hærebant, nisi forte Accio tum plaudi, & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui suis ludis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Romanus tribuerit absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu & clamore lenierit. Equidem is sum, qui istos plausus, cum à popularibus civibus tribuerentur, semper contempserim: idemque cum à summis, mediis, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit; cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed judicium puto. Sed hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensistis tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? satis enim erat probatum illum esse populo Romano, ut est: jucundum amicis, in quo vincit omneis: charum suis, quibus est ipse charissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certe in nullo. Quid igitur? [h] hoc vos,

[h] *non expenditis quale sit judicium.*

Duo illi tribuni fuerunt Tiberius Canutius, & L. Nonius Asprenas. Dolabellæ sibi Syriam provinciam petenti obstitit Asprenas: Canutius vero contra Antonium, Octavium Cæsarem produxit in concionem. Appianus lib 3.

92. *Apollinaribus ludis*] Apollinares ludi dicti sunt, quòd in laudem Apollinis, ut volunt alii, peltis averruncatæ, alii victoriæ gratia celebrabantur. Cum autem Romæ tutò non esset Brutus post necem Cæsaris, in Asiam profectus est: & quia prætor tunc erat, prætor absens ludos facere curavit, qui summâ magnificentiâ ab Attico exhibiti sunt, cura ei à Bruto demandata, quibus per epistolam adesse Ciceronem rogavit. In his ludis Bruto, licet absenti, magnus plausus datus est.

99. *O beatos illos*] Beatos vocat Brutum & Cassium, quia, licet absentes, eos summo tamen amore populus Romanus prosequebatur. Id dicit in odium Cæsaris & Antonii.

101. *Nisi forte Accio*] Lucius Accius scriptor fuit Tragœdiarum, natus Marcino & Serrano Consulibus, Pisaurum ille cum colonis ex urbe deductus fuit, & fundum illic habuit, qui Acianus dictus est. non huic autem à populo, cum jam à sexaginta annis obiisset, sed absenti Bruto liberatori patriæ plaudebatur.

107. *A summis, mediis & infimis*] Tres ordines distinguit, patricium seu senatorium, qui omnium nobilissimus erat; equestrem, clarum quidem illum & nobilem, plebeium inter & senatorium; infimum populo & plebe conflatum.

109. *Non plausum, sed judicium*] Quando applauditur ab omnibus ordinibus, non tam plausus est, quàm constans populi de alicujus virtute judicium.

111. *Caram pop. Rom. vitam Hirtii*] Designatus erat consul Hirtius, & inire magistratum mense Januario proximo debebat. cum autem in morbum incidisset, pro ejus incolumitate populus vota fecit; quia sperabatur Reipublicæ consulturus & libertati.

per

per deos immortales, quale ſit, non interpretamini? quid eos de veſtra vita cogitare cenſetis, quibus eorum, quos ſperant reipublicæ conſulturos, vita tam chara ſit?

PERORATIO.

VII. Cepi, P. C. reverſionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicunque caſus conſecutus eſſet, [a] exſtaret conſcientiæ meæ teſtimonium: & ſum à vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ poteſtas ſi mihi ſæpius ſine meo, veſtroque periculo fiet, utar: ſi minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ reſervabo. Mihi fere ſatis eſt, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam: huic ſi quid acceſſerit, non tam mihi quam vobis, reique publicæ acceſſerit.

[a] *appareret.*

IN M. ANTONIUM PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

GRaviter offenſus Antonius à Cicerone oratione prima. adeſſe enim in ſenatu juſſit XIII. *Kalend. Octob. Ipſe interea dies* 17. *de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamitavit, &* XIII. *Kalend. in edem Concordiæ venit, atque in Ciceronem abſentem multa turpiſſime evomuit: venire enim Cicero ab amicis prohibitus eſt, eo quod Antonius à Cice-*

rone cædis initium quæreret, facturusque putaretur. Absenti quamvis, velut præsenti respondit hac divina oratione, in qua primò objecta sibi ab Antonio diluit: secundò vitam ejus insectatur.

GENUS.

Partim est in genere judiciali, partim demonstrativo. In judiciali, quia maledictis Antonii respondet: in demonstrativo, quia Antonium vituperat.

PARTES

Habet Exordium, Refutationem criminum, Confirmationem, & Perorationem.

TEMPUS.

Habita fuit hæc oratio eodem anno quo superior, Coss. Antonio & Dolabella, 13. Kal. Octob.

EVENTUS.

Hæc oratio Ciceroni mortem attulit: nam odio furens in eum Antonius, de eo interficiendo cogitavit.

EXORDIUM.

Exordium illud abruptum est & inflammatum, ideoque breve.

I. QUONAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicæ hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque [a] indixerit? Nec vero necesse est à me quenquam no-

INTERPRETATIO.

[a] *denunciarit.*

NOTÆ.

1. *Meo fato*] Fata antiqui definiebant ex Augustino, lib. 5. de Civ. cap. 8. *omnium connexionem seriemque causarum, qua fit omne quod fit.*

Ib. *His annis viginti*] A Ciceronis consulatu, ad M. Antonii consulatum viginti anni effluxerunt.

mina-

minari: vobiſcum ipſi recordamini, [b] mihi pœnarum illi plus, quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minus mirabar. nemo illorum inimicus fuit voluntarius: omnes à me reipublicæ cauſſa laceſſiti. tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam L. Catilina, furioſior quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me laceſſiſti, tuamque à me alienationem ad civeis impios tibi gloriæ fore putaviſti. quid putem? contemptum-ne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid deſpicere poſſit Antonius. An in Senatu facile de me detrahi poſſe credidit? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ reipublicæ teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt. quid enim plenius, quid uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profecto eſt. non exiſtimavit, ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus.

[b] *puniti ſunt graviùs quàm optaviſſem.*

6. *Exitus non perhorreſcere*] Catilina, qui contra Rempublicam & Ciceronem conſpiraverat, armatus in prælio contra patriam occiſus eſt. Socii illius conjurationis in carcere, Senatûs decreto interfecti ſunt. Cæſius à Milone Clodius eſt Ciceroni perinſenſus, qui eum in exilium factionibus ſuis ejecerat.

Ib. *In aliis*] Clodium, Catilinam, Vatinium, Piſonem & Gabinium intelligit, quos ipſe Cicero laceſſivit.

9. *Ultro maledictis*] Antonius prior Ciceronem aggreſſus eſt ſponte, cum minis intentatis eum venire in ſenatum, quamvis languentem ex itinere, compulit. Vide ſuperiorem orat.

12. *Gratia*] Benevolentiam gratia ſignificat, quam populus in Ciceronem habuit: quæ tanta fuit, ut, cum cedere ab urbe & in exilium per Clodium, & conſules Piſonem & Gabinium exire cogeretur, omnis fere equeſter ordo veſtem mutaverit, nobiliſſimi adoleſcentes ad viginti millia numero ſordidati deprecatores ejus comitati ſint. Senatus frequens veſtem, tanquam in publico luctu mutandam cenſuerit. Redeunti verò ab exilio egreſſus ſenatus ei obviam venit cum populo univerſo, à quo plauſu maximo à porta Capena uſque ad Capitolium, quaſi triumphans deductus eſt. Accedentem verò ad urbem poſt reverſionem è Græcia nuperam tanta multitudo convenit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt, adventumque gratulantur, dies fere conſumptus fuerit. Vide Plutar. in Cicerone.

14. *Detrahi*] Antonius credidit habendo orationem illam plenam maledictis in Ciceronem, poſſe aliquid immnuere de gratia, qua valebat apud populum.

15. *Mihi uni conſervatæ dedit*] Cum Cicero Rempublicam à Catilinæ conjuratione vindicavit, ei ſupplicationem, quamvis togato, Senatus decrevit M. Cato ea de re rogatus ſententiam, Ciceronem patrem patriæ nuncupavit, qui honos in libera civitate antea nemini datus fuerat.

REFUTATIO.

Tria potissimum Antonius objecerat Ciceroni; 1. *violatas amicitiæ leges*; 2. *consulatum crudeliter gestum*; 3. *authorem fuisse multorum criminum. Hæc tria refutat Cicero.*

PRIMA PARS.

De violata amicitia.

II. Cui prius quam de cæteris rebus respondeo: de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra [a] rem suam venisse me, nescio quando, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis [b] specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris nequissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares: cum omnes te recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: (nam ita dixisti,) domum

[a] *me causam ejus oppugnasse.* [b] *opinione.*

4. *An ego non venirem*] Venire, verbum est judiciale.

Ib. *Contra alienum pro familiari*] Quis ille fuerit Ciceronis familiaris, nec indicat, nec cognitum est. Quis autem fuerit alienus ille, nisi Q. Fundus Bambalio homo libertinus, cujus filiam uxorem duxit. Pro familiari illo suo Cicero venit advocatus in judicium contra Bambalionem: quo iratus Antonius, violatam amicitiæ fidem Ciceroni objecit.

5. *Contra gratiam*] Id est, contra Antonium hominem gratiosum, qui favore suo multum poterat.

6. *Sed ætatis flore collectam*] Statim à juventute sua gratiam multorum fuerat aucupatus Antonius, non tam virtute sua, quam libidine, qua tum infamis fuit.

7. *Iste*] Socer Antonii Bambalio.

Ib. *Intercessoris nequissimi*] Aliquis tribunus plebis corruptus fuit ab Antonio, vel Bambalione, ut intercederet contra Ciceronis familiarem, ne reus causam diceret: quod prohiberi non potuit.

Ib. *Jure prætorio*] Jus prætorium est, quod prætores introduxerunt adjuvandi, vel suppleudi, vel corrigendi juris civilis gratia propter utilitatem publicam. quod & honorarium dicitur, ad honorem prætorum sic nominatum, l. 7. De just. & jur.

8. *Infimo ordini*] Plebeium ordinem intelligit, vel saltem in plebeio ordine libertinos, qui neque aditum ad magistratus, vel ad curiam habebant. *Libertini* porro dicebantur, qui ex justa servitute manumissi sunt, lib. 5. D. de statu hom. quanquam & Libertini etiam dicti sunt, non qui manumittebantur, sed ingenui ex eis procreati, ut scribit Suetonius in Claudio.

11. *In disciplinam meam tradideras*] Sumpta virili toga adolescentes ad viros graves deducendi mos fuit, ut ab eis instituerentur ad honestam vivendi rationem.

mean

meam [c] vetitaras. [d] næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ conſuluiſſes. ſed nec feciſti, nec, ſi cupéres, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Auguratûs petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Q. Hortenſius nominaverunt, (neque enim licebat à pluribus nominari) nec tu ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſa republica fore incolumem putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, [e] unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent. At beneficio ſum uſus tuo. quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras ſemper [f] præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non ſatis gratus videri. ſed quo beneficio? quod me Brunduſii non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet,

[c] *frequentaras.* [d] *certè.* [e] non *potuiſſes obtinere ſuffragium unius tribûs.* [f] *confeſſus ſum.*

14. *Per Curionem*] Denotat Curionis filium, qui conſuetudine Antonii ita perditus, & corruptus libidinibus evaſit, ut grande æs conflaverit, quod cùm Curio filius diſſolvere conaretur, pater illius domo Antonium expulit: ex quo ſe Clodio adjunxit, cumque illi vis pararetur, in Aſiam ſe contulit.

15. *Auguratûs*] Augurum collegium nobiliſſimum Romæ fuit, novem tunc auguribus conflatum, qui non ſolum è patriciis, ſed è plebe aſſumebantur; quorum dignitas erat perpetua.

16. *Augurem è toto collegio*] Cum apud Parthos P. Craſſus obiiſſet, in ejus locum augur ſuffectus eſt Cicero anno urbis ſeptingenteſimo, ætatis ſuæ 54.

18. *Nec tu ſolvendo eras*] Objecerat Ciceroni Antonius, deſiiſſe ſe benevolentiæ cauſa, à petitione auguratûs, cùm eum intellexiſſet à Cicerone poſtulari, ac refutat Cicero, tum quod Antonius ære alieno opprimeretur: nam lege cautum fuit, ut qui de repetundis damnati eſſent, vel creditoribus non poſſent ſatisfacere, neque peterent auguratum, neque augures nominarent. tum quia Curio erat in Aſia quæſtor: cujus interceſſionibus hanc potuiſſet dignitatem obtinere.

21. *Aut tum cum es factus*] Poſtea tamen factus eſt augur Antonius, acceptâ à Curione pecuniâ, ad obtinenda ſuffragia populi.

22. *Cujus etiam familiares*] Cum à Curione productus eſſet augur Antonius tribunus plebis, ejus amici propter ſeditionem in comitiis excitatam, de vi damnati ſunt.

25. *Quod me Brunduſii non occideris*] Poſt pugnam Pharſalicam, victo Pompeio, Cato Uticenſis voluit Ciceroni perſuadere navalis exercitûs imperium accipere, idque amicis rogantibus, & Cæſare poſtulante. Sed fugit Cicero, & Brunduſium venit Italiam petiturus. Huc cum à Cæſare miſſus jam fuiſſet Antonius, potuiſſet hîc Ciceronem ut Pompeianum, & Cæſaris detrectantem imperia interficere. Appian. lib. 2. bell. civil.

27. *Ipſe victor*] Cæſar noluit ut Cicero interficeretur.

Ib. *Ex latronibus ſuis principatum*] Perſtringit & Cæſarem & Antonium: indicat enim, illud bellum non tam legitimum fuiſſe, quàm latrocinium; quia contra patriam gerebatur; & in illo bello inter latrones alios, Antonium principatum tenuiſſe, qui ideo à Cæſare miſſus eſt in Italiam, ut eam ſubjectam armis ſuis & imperio teneret.

eum tu occideres? fac potuisse. quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se vitam dedisse, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miserum, id te impune facere potuisse. Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit, in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? An in illa querela misera quidem & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas confiterere? cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses fœdissime stipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque [s] confectus? At ego, tanquam mihi

[s] *consumptus.*

32. *A quo erant servati*] Bruto & Cassio exceptis, qui nunquam acquievere Cæsari, omnes reliqui ejus interfectores fuerant ab eo servati. Hos vide apud Appianum, lib. 2. bell. civil.

35. *Quam miserum*] Sane miserum est, Ciceronem bene de Republica meritum ab Antonio perditissimo cive impune interfici.

38. *De interitu Reipub.*] Rempublicam perdere voluit Antonius, quia non solum usurpatum à Cæsare summam potestatem sibi vindicare, sed ipsas latas à Cæsare leges evertere voluit. de quibus in Philippica prima dictum est.

40. *Pro hoc gradu*] Senator erat & consularis Cicero, quo honoris gradu nullus illustrior in Republica fuit.

44. *Reliquias Reipub.*] Vocat reliquias Reipublicæ, pecuniam publicam, quæ in Opis æde servabatur, quæque ex largitionibus Cæsaris supererat, at quam sibi Antonius vindicavit. vel etiam potest intelligere Cicero quatuor millia talenta, quæ à Calpurnia Cæsaris uxore accepit.

Ib. *Turpissimo mercatu*] Turpissime provincias, immunitates & magistratus vendebat Antonius. de quibus infra,

45. *Promulgatæ essent*] Antequam lex ferretur, proponebatur per trinundinum populo, cum his verbis, *Velitis jubeatis, Quirites, ut lex illa, &c.* Et tunc lex promulgari dicebatur. De legibus ab Antonio latis dictum est superiori orat. Parag. iv.

46. *De te*] Voluit Antonius pro arbitrio suo provinciam retinere.

Ib. *Auspicia augur*] Auspicia augur Antonius sustulit, licet pop. Rom. nihil nisi auspicato faceret.

47. *Intercessionem*] Cum fuit consul, tribunitiam intercessionem sustulit, quæ semper usurpata est in Republica.

48. *Omnes impuritates*] Impuritas nihil est aliud, quam libidinum intemperantia.

Ib. *Pudica in domo*] Id dicit propter majores, qui summa virtutis laude in Republica floruerant.

49. *Lustrisque*] Lustra propriè sunt ferarum in sylvis habitacula, quæ ad Lupanaria transferuntur, & loca sordida & occulta, ubi gulæ & luxuriæ, libidinosi & infames dant operam.

cum

cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de rep. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque, hodie perficiam, ut intelligat, quantum à me tum beneficium acceperit. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim, unquam, qui paullum modo bonorum conſuetudinem noſſet, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit, palamque recitavit? Quid eſt aliud, tollere è vita, vitæ ſocietatem, quàm tollere amicorum colloquia abſentium? quàm multa joca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quam multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtelæ Tamiſio, & Tironi Numiſio vidéris? qui cùm hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu Senatûs, ego quoque te diſertum putabo, ſi offenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem me unquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte convincas? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam. qui poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere docuit. Quid enim eſt minus non dico oratoris, ſed hominis, quam id objicere adverſario, quod ille ſi verbo negarit, longius progredi non poſſit qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco non inhumanitatis ſolum, ſed etiam amentiæ. quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum eſt, quod de te in his literis non male exiſtimem: quod ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum non tanquam ad ſceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere? adjuraſque id te invito me, non eſſe facturum: idque à me impetras. quid enim me in-

50. *Cum M. Craſſo*] Cum illo Craſſo homine ditiſſimo, qui periit in Parthis, multæ & graves fuerunt Ciceroni inimicitiæ; quia eum conjurationis cum Catilina inſimulavit. ſed tamen propter filium, qui ſtudiorum cauſa Ciceronem aſſectabatur, cum eo reconciliatus eſt.

63. *Muſtelæ Tamiſio*] Erant hi adulatores Antonii, ſicarii, indocti homines, quibus tantum doctus & diſertus videri poterat.

67. *An chirographo*] Solent chirographũ appellare quidquid manu ſcribitur.

68. *Scientiam quæſtuoſam*] Id dicit propter acta Cæſaris, cujus manum imitatus multa proferebat Antonius tanquam à Cæſare ſcripta.

69. *Librarii manu*] Scripta erant à ſcriba, ſive amanuenſi.

Ib. *Jam invideo magiſtro tuo*] Hoc feſtive & mordaciter dicitur in Antoniũ.

80. *Quendam de exilio*] Exulabat tunc Sextus Clodius Publii filius, de quo credibile eſt loqui Ciceronem.

Ib. *Adjuraſque*] Adjurare eſt juramento quid confirmare.

81. *Quid me interponerem*] Cicero petenti Antonio noſuit reſiſtere, quia ſciebat ab eo reducendum eſſe Clodium, qui lege lata a Cæſare jam reducendus erat. quæ lex in ejus actis reperta eſt.

terpo-

terponerem audaciæ tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coërcere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet [b] meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata.

[b] *id debere mihi.*

REFUTATIONIS SECUNDA PARS.

Consulatum crudeliter gessisse.

III. Sed cum mihi, Patres conscripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut mè pro me dicentem benigne; alterum ipse efficiam, ut contra illum cum dicam, attente audiatis. simul illud oro, si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei, non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. qui consulatus, [a] verbo meus, P. C. re, vester fuit. quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu [1] homo sapiens non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, [b] manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum pri-

[a] *nomine.* [b] *impendet* tibi.

14. *Homo sapiens*] Ironia.

16. *Publium Clodium*] Hic infensissimus fuit Ciceroni, ut ex pluribus ejus orationibus colligere licet, & eum damnavit, quod cives indemnatos, ut dicebat, necavisset, eos videlicet qui Catilinariæ conjurationis socii fuere.

17. *Sicuti Curionem*] Docet Appianus, Curionem, cum duas legiones duceret in Libyam contra Varum, qui à partibus Pompeii stabat, & contra Jubam Mauritaniæ Regem, qui se Varo adjunxerat, ad Bagradam fluvium cum suis trucidatum esse.

18. *Utrique fatale*] Loquitur de Fulvia, quæ tres duxit nuptias; cum Clodio, qui à Milone occisus est; cum Curione, qui periit in Lybia interfectus à Pompeianis; jam denique cum Antonio, cui simile fatum afferet.

19. *Placuit Servilio*] Servilius ille Isauros domuit in Cilicia: unde Isaurici nomen sortitus est, & extrema senectute mortuus est, Cæsare quintùm & Antonio coss.

mum

mum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime est mortuus: placuit Q. Luctatio Catulo, cujus semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murænæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, * providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris respublica orbata est, veniamus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia rebus iis gestis, quas tu re-

* *prospexit.*

21. *Q. Luct. Catulo*] Catulus ille fuit vir magnæ auctoritatis in Repub. qui Ciceronem patrem patriæ nominavit.

22. *Duobus Lucullis*] Lucius, & Marcus Luculli ambo Consulares fuerunt. Lucius, ætate Pompeio grandior, contra Mithridatem rem bene gessit. ditissimus fuit, cujus imprimis horti propter magnificentiam celebrati sunt.

Ib. *M. Crasso*] M. Licinius Crassus divitiis suis famosus, qui quantum Ciceronis Consulatum probaverit, intelliges ex ipso Cicerone ad Att. qui de illius Consulatu loquens, se *quod esset Senator, quod civis, quod liber, quod viveret mihi acceptum referre* dicebat. *quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, beneficium meum videre.*

Ib. *Q. Hortensio*] Post Ciceronem eloquentissimus oratorum habitus est Hortensius vir Consularis, cujus laudes ubique Cicero prædicat.

23. *C. Curioni*] De hoc Curione patre loquitur Cicero in lib. de claris oratoribus. tredecim annis ante Ciceronem Consul fuit.

Ib. *M. Lepido*] Lepidus Magister equitum Cæsaris fuit, & postea unus è triumviris.

Ib. *C. Pisoni*] Piso fuit frater Lucii Pisonis soceri Cæsaris.

Ib. *Glabrioni*] Quatuor annis ante Ciceronem Consul fuit, quem in epistolis ad Atticum inter eos nominat, qui sententiam in Catilinam dixere.

Ib. *L. Volcatio*] Consul fuit Volcatius tribus ante Ciceronem annis.

24. *C. Figulo*] Ad hunc Figulum scribit Cic. lib. 14. epist. vir fuit summæ conditionis & probitatis, qui quo Cicero anno Consul designatus est, iple Consulatum gessit.

Ib. *D. Syllano*] Decius Junius Syllanus, & Muræna designati sunt Consules Cicerone Consule, quorum alterum defendit in judicio.

25. *M. Catoni*] M. Cato non gessit Consulatum, sed Præturam tantum. Vir summa innocentia & auctoritate apud Romanos Stoicæ doctrinæ addictissimus, qui ne videret servientem Cæsari patriam Uticæ sibi violentas manus intulit, unde Uticensis dictus est.

26 *Te Consulem non vidit*] Ponit Cicero Antonii Consulatum inter Reipub. Rom. calamitates.

27. *Cn. Pompeius*] Statim atque ex Asia rediit Pompeius, gratias egit Ciceroni, affirmans frustra se triumphum petere, nisi urbs servata fuisset à Cicerone, in qua posset triumphare.

34. *L. Cotta*] L. Aurelius Cotta vir summæ prudentiæ, & virtutis, duobus ante Ciceronem annis Consulatum gessit.

prehen-

prehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modo nominavi, conſulares, ſenatuſque cunctus aſſenſus eſt. qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar, avunculus tuus, qua oratione, qua conſtantia, qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quam avunculi eſſe maluiſti. hujus ego alienus conſiliis conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retuliſti? ad quos refert, dii immortales? ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. hodie non deſcendit Antonius. cur? dat natalitia in hortis. cui? neminem nominabo, putate eum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem ſenatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republ. nihil refers: ad eos refers, qui ſuam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, perniciosus meus. adeone pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens, orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me conſule plenum ſervorum armatorum fuiſſe. ut illa, credo, nefaria Senatuſconſulta tum fierent, vim adferebam Senatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni noſti,) ſive ſunt, qui apud taleis viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis præter te adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem

36. *Supplicationem decrevit*] Vide orationem præcedentem Paragr. iii. not. ad lin. 10.

39. *L. Cæſar*] Is Lucius Cæſar ante Ciceronem proxime Conſul fuit.

1b. *Avunculus*] Avunculus dicitur matris frater, & patris frater patruus.

40. *Vitricum tuum*] Vitricus dicitur matris vir, ex alio viro natus. Sive matris meæ vir, non pater meus.

42. *Vitrici*] Vitricus ille Lentulus Sura qui fuit, conjuratus cum Catilina in carcere necatus eſt.

43. *Avunculi*] Avunculus fuit L. Cæſar.

46. *Dies natales audiendi ſunt*] Dies natales apud Romanos maxima conviviorum magnificentia celebrabantur.

1b. *Non deſcendit Antonius*] Antonius non venit in Senatum, quia conviviis ejuſmodi erat impeditus, non quæ propter ſua, ſed amici alicujus paraſiti natalitia celebrabat.

47. *Phormioni, &c.*] Hominum profert nomina, qui famoſi partim apud Terentium, partim apud Plautum paraſiti ſunt.

50. *Principem Senatorem*] L. Cæſarem avunculum habuit Antonius.

54. *In eo templo*] In Concordiæ templo, vel in curia, quæ ſacra erat, ideoque ſæpe templi nomine appellatur. neque enim in alio loco, quam in ſacro haberi Senatum fas erat.

57. *Clivum Capitolinum*] Clivus Capitolinus collis fuit, cujus in ſupremo vertice Capitolium erat, ubi arx fuit, & Jovis templum.

58. *Nefaria Senatuſconſulta*] Ironice loquitur. intelligit enim ea Senatuſconſulta, quæ de conjuratis facta ſunt, quibus liberata eſt Reſpub. & illi patriæ proditores pœna affecti ſunt.

memi-

meminiſſet, cum ſenatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis, ſua manu, voce pene literarum coacti, ſe urbem inflammare, civeis trucidare, vaſtare Italiam, delere rempublicam conſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cum ſenatus populuſque Romanus haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet.

IV. Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Quid autem tibi venit in mentem, [a] redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Tam autem eras [b] excors, ut tota in oratione tecum ipſe pugnares: ut non modo non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum, tibi eſſet contentio? Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere fatebare, pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum eſt, laudaſti: quod totius ſenatûs eſt, reprehendiſti. nam comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatûs fuit. homo diſertus, non intelligit, eum quem contra dicit, laudari à ſe: eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus eſt non dico audaciæ (cupit enim ſe audacem dici,) ſed quod minime vult, ſtultitiæ, qua vincit omneis; clivi Capitolini mentionem facere, cum inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cùm in hac cella Concordiæ (ô dii immortales!) in qua, me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem

[a] *revocare.* [b] *ſtultus.*

63. *Capitolino non fuit*] Statim atque periculum aliquod ſeditionis aut tumultûs oriebatur, pergebant Romani cives ad Capitolium, ut inde urbem defenderent.

64. *Quis nomen non dedit*] Milites dabant nomina, tum eorum delectus habebatur, & deinde militiæ ſacramento obſtringebantur.

66. *Conſciorum indiciis*] Præter multos Ceparius quidam, fide publica interpoſita, totam conjurationem patefecit. quare, vel propria confeſſione convicti conjuratores condemnati ſunt.

70. *Haberet ducem*] Detectam hanc conjurationem extinxit Conſul Cicero, quem ducem tum cum omni Senatu populus ſequutus eſt.

71. *Quod illis accidit*] Si quis jam Conſul Ciceroni ſimilis eſſet, Antonius eodem ſupplicio, quo Catilinarii conjuratores afficeretur.

1. *Ad ſepulturam*] Objecit Antonius Ciceroni, quod ſepeliendum Lentuli Suræ cadaver denegarit. Quod falſum fuiſſe docet Plutarchus in Antonio.

4. *Domi Lentuli*] Lentulus ille nobilis quidem fuit, ſed omnibus flagitiis inquinatus. Vide Plutarc. in Cic.

18. *In hac cella Concordiæ*] Templum Concordiæ in clivo Capitolino fuit cella vero pars erat templi, ubi res divina fiebat, & ubi numinis ſimulacrum.

vixi-

viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum; accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum ſenatu copulatus fuit: accuſa omneis ordines, omneis civeis, tum confiteare hunc ordinem, hoc ipſo tempore ab Ithyræis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto ſapis. quid eſt enim dementius, quam cum ipſe reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. quam id te (dii boni) non decebat! in quo eſt tua culpa nonnulla. aliquid enim [c] ſalis ab uxore mima trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*, quid tum? nonne ceſſerunt? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit: libertati populi Romani ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec vero tibi de verſibus plura reſpondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas noſſe: me nec reipublicæ nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ [d] vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Roman. laudis aliquid adferrent.

[c] *facetiarum.* [d] *elucubrationes.*

23. *Ithyræis*] Ithyræi ab Ithyræa Paleſtinæ Judææ regione dicti, unde Antonius, cum ibi militaret Gabinio Proconſule, multos ſatellites abduxit.

29. *Uxore mima*] Antonius nobilis licet, mimam quandam nomine Hippiam uxorem accepit, quam Volumniam appellavit.

Ib. *Cedant arma togæ*] Verſus a Cicerone editus de ſuo Conſulatu, in quo licet togatus conjurationem excitatam à Catilina extinxit, & arma fregit. de quo verſu multa in oratione in Piſonem dicta ſunt. Parag. xii. locum conſule.

35. *Monimentorum meorum*] Monimentum id omne dicitur, quod memoriæ ſervandæ gratiâ exiſtit. Quare cum ad poſteritatem tranſmittenda eſſent, quæ in omni genere diſciplinæ, & eruditionis à Cicerone ſcripta ſunt, recte monimentorum nomine conſignantur.

36. *Subſecivis*] Subſeciva opera dicuntur; quæ à conſuetis, & quotidianis operis detracta ſunt.

TERTIA PARS.

Authorem fuiſſe multorum ſcelerum Antonium.

V. Sed hæc non hujus temporis: majora videamus. P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe, dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, ſpectante populo Romano, gladio ſtricto inſecutus es; negotiumque [a] tranſegiſſes, niſi ille

[a] *confeciſſet.*

se sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque [b] oppilatis impetum tuum [c] compressisset? Quod quidem ego faviſſe me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. at Miloni ne favere quidem potui. prius enim rem transegit, quàm quisquam eum id facturum suspicaretur. At ego suasi. scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset. At lætatus sum. quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum: in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem. in quo Cæsar fuit felicior. ipse enim Pompeium à mea familiaritate disjunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare: suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret: alterum, ne pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur. quorum si utrumvis persuasissem, in has miseri-

[b] *clausis.* [c] *repressisset.*

12. *Fuit quæstio*] Legem tulit Pompeius ut de cæde in Appia via facta quæreretur. Vide orat. pro Mil. ubi ista fuse tractantur Paragr. v.

ib. *Non satis prudenter*] Frustra nova quæstio de Clodii cæde lata est, cum jam de morte civium lege 12. tabularum esset constituta.

19. *Non quidem tota re*] Equidem Pompeium abducere à Cæsare Cicero conatus est dum verebatur, ne conjunctis armis Reipubl. & Senatus auctoritatem convellerent; non vero cum bellum civile inter eos vidit exardere. Nam revera semper & author, & suasor pacis fuit Cicero. Vide orat. pro Marcello. Parag. iii. l 28.

20. *M. Bibulo*] Marcus ille Bibulus Consul fuit cum Cæsare, qui sibi totius Consulatus potestatem arripuit; imo Bibulum collegam suum à Senatu prohibuit. Tunc inita est Cæsarem, Pompeium, & Crassum inter societas: adeo ut eorum arbitrio tota Respub. gubernaretur. Tunc autem temporis optabant omnes boni cives, ut Cæsar à Pompeio sejungeretur.

24. *Pompeius Cæsari tradidit*] Pompeius Juliam Cæsaris filiam uxorem duxit: ex quo matrimonio firmata est Cæsarem inter & Pompeium amicitia.

27. *Ne quinquennii imperium*] Galliam utramque cum Illyrico lege Vatinia Cæsar obtinuerat in quinquennium. Quo elapso effecit per Pompeium & Crassum iterum, ut per tot annos idem imperium sibi prorogaretur. Cui legi cum Cato adversaretur, à Trebonio tribuno plebis in vincula conjectus est.

28. *Absentis ejus ratio haberetur*] Cum unus esset tantum Consul Pompeius in Republ. post mortem Clodii, egit

as nunquam incidiſſemus. Atque idem ego, cum jam omnes opes & ſuas, & reipublicæ Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, UTINAM, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam [d] coiſſes, aut nunquam diremiſſes. fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompeio, & de republica conſilia fuerunt. quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. quis enim [e] meum in iſtius ſocietate glorioſiſſimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur ſocii, cum ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celari vellet. Quam veriſimile porro eſt, in tot hoſtinibus partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam [f] deſiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti ab alienis potius conſilium peterent, quàm à ſuis? & foris potius, quàm domo?

[d] *conjunxiſſes.* [e] *nominari me.* [f] *non eſſent.*

git Cæſar cum Tribunis plebis, ut ad populum referrent, ut ſibi licet abſenti Conſulatus iterum decerneretur. quod neque Catoni, neque Ciceroni probatum eſt, qui Pompeium in lit. ad Att. provinciæ propagatorem, & abſentis Cæſaris in omnibus adjutorem vocat.

30. *Opes & ſuas & Reipub.*] Pompeius duas legiones ad Cæſarem in Galliam miſit ut Plutarchus refert in Pomp.

36. *Alterum gravitatis*) Pertinuit ad gravitatem Pompeii initam ſocietatem non dirimere; ad prudentiam, non feciſſe, ſed prævidiſſe mala ex ea ſecutura.

41. *Prævaricatorem*) Prævaricator dicitur, qui, quam cauſam defendit, corruptus prodit.

42. *Sed etiam alienis*) Brutus & Caſſius & cæteri qui Cæſarem interfecerunt, ſingulari laude digni ſunt, quia perturbatorem Reipub. ſuſtulerunt, ejuſdem laudis participem Antonius facere voluit Ciceronem, dum eum authorem ejus cædis dixit.

50 *Brutos ego impellerem*) Vult oſtendere Cicero non fuiſſe ſibi opus Brutos ad cædem Cæſaris impellere, cum domeſticos haberent impulſores. Nam habebat exemplum M. Brutus illius Junii Bruti, à quo ducebat originem, qui primis imperii Romani temporibus, Tarquinios ejecerat: & Ahalæ Servilii, à quo ex materno genere oriundus erat, qui Spurium Melium largitione frumenti regnum affectantem in medio foro interfecit, quique ea de cauſa à Cincinnato dictatore ſummis laudibus cumulatus eſt.

53. *Quam domo*) Excitabatur ad id facinus ab ipſis ſuis majoribus Brutus, quorum imagines domi habebat. mos enim fuit apud Romanos ut majorum ſuorum imagines in atrio domûs apud ſe aſſervarent.

Quid?

Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia, ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præposuit: depulsorque dominatûs, quàm particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis feciſſe illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi. admiratus sum autem ob eam causſam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censetis excitatos potius, quam charitate reipublicæ? Longum est persequi cæteros: idque reipublicæ præclarum fuisse; tum multo ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? s qui sciebam? Vide ne illa causſa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus is, quas ipse gesseram, me potissimum

s *quomodò noveram.*

54. *Cassius in ea familia natus*) Cassius habuit in sua familia Cassium illum, qui filium interemit, quod in suspicionem regni affectandi venisset, cujus bona Cereri consecravit. Vide Halicar. lib. 8.

56. *His clarissimis viris*) Duos Brutos intelligit, qui cum eo Cæsarem interfecerunt in senatu.

Ib. *In Cilicia*) Cum post Pharsalicam pugnam fugientem Pompeium Cæsar sequeretur, ad Hellespontum pervenit, ubi ei Cassius obviam factus, ei septuaginta triremes dedit, cum antea de interficiendo eo Cassius cogitaret.

57. *Cydni*) Cydnus fluvius est in Cilicia, Tarsum urbem præterfluens; cujus aqua frigidissima est.

58. *Cn. Domitium*) Cn. Domitius adolescens in ea conjuratione fuit. ejus pater Pompeium secutus, in acie Pharsalica occubuit.

59. *Non avunculi mors*) Domitius ille junior avunculum habuit Catonem Uticensem, cujus sororem pater Domitius uxorem duxerat; alteram M. Bibulus.

61. *An C. Trebonio*) Trebonius stabat à partibus Cæsaris, eique amicissimus erat.

64. *L. Tullius Cimber*) Seneca in epistolis ad Lucilium ait, hunc Cimbrum vinolentum & ebriosum fuisse; huicque tamen de Cæsaris dictatoris cæde tam creditam rem esse, quàm Cassio, qui tota vita aquam bibit.

67. *Duos Servilios*) P. Servilius pater consul anno urbis 674. expugnatis Isauronum oppidis triumphavit, & Isaurici nomen retulit. ejus filius bis consul fuit.

teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum exſtitiſſe. Tu autem omnium ſtultiſſime, non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis eſt igitur, te excepto, & qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt: aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit; voluntas nemini. Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. ſic enim dixit: M. BRUTUS, QUEM EGO HONORIS CAUSSA NOMINO, CRUENTUM PUGIONEM TENENS, CICERONEM EXCLAMAVIT: EX QUO INTELLIGI DEBET, EUM CONSCIUM FUISSE. Ergo ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille qui [b] ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is à te honoris cauſſa nominatur?

VI. Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. quanto in rebus ſententiiſque major? Conſtitue hoc conſul aliquando: Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum quam velis cauſſam eſſe: [a] edormi crapulam, inquam, & exhala. an faces admovendæ ſunt, quæ te excitent tantæ cauſſæ indormientem? nunquam ne intelliges, ſtatuendum tibi eſſe, utrum illi, qui iſtam rem geſſerunt, homicidii rei ſint, an vindices libertatis? Attende enim paullisper, cogitationemque ſobrii hominis punctum temporis ſuſcipe. etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris, ut à te arguor, [b] ſocius, nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quam ſicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas eſſe: ſiquidem eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere. Tu, homo ſapiens & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ; cur honoris cauſſa à te ſunt & in hoc ordine, & apud populum Roma-

[b] *cruentum.* [a] *concoque.* [b] *conſcius.*

86. *Stuporem hominis*) Tam ſtupidus Antonius eſt, ut laudet Brutum authorem mortis Cæſaris, & Ciceronem probatorem vituperet.

2. *Conſul*) Quoniam conſul erat Antonius, ad eum pertinebat de Republica primus vel ſententiam dicere, vel rogare alios ut dicerent.

3. *Quam velis cauſſam eſſe*) Petit ab Antonio, ut ſtatuat bona-ne ſit cauſſa eorum qui interfecerunt Cæſarem, vel mala.

4. *Faces*) Olim Romani facibus utebantur metaphorice, ut nos ſuſtibus, perinde igitur eſt ac ſi diceret: *Tu diu nimium dormis, indiges baculo vel fuſte ut exciteris.*

10. *Eſſe medium*) Nihil medium eſt parricidam inter & patriæ liberatorem.

12. *Sicarios*) Sicarii dicuntur qui ſicam geſtant.

13. *Atrocius patriæ parentem*) Atrocius eſt parentem patriæ, quàm proprium parentem interficere; quia ſe lædit tantùm & patrem, qui eum; at omnes cives, qui patriæ parentem necat.

num ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus quam decem dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio, & Bruto datæ? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. ſequitur ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctius dicuntur, intelligis. ſed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam [c] retexo orationem meam: ſcribam ad illos, ut, ſi qui forte, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſit-ne verum: ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum: aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (pro ſancte Jupiter!) non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? in hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum cum principibus includis? non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas & relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos aſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent! quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non

[c] *muto.*

16. *Te referente*] Dicebatur is referre, qui primus ſententiam rogabat.

Ib. *Legibus eſt ſolutus*] Cum legibus cautum eſſet, ne prætor abeſſet plus quam decem dies ab urbe; Antonius de Bruto retulit in ſenatu, ut liceret abeſſe, cum rei frumentariæ præfectus eſſet. ideoque legum neceſſitate liberatus eſt.

17. *Ludi Apollinares*] Illi ludi in honorem Apollinis celebrabantur, cum peſtilentia Romæ graſſabatur. illos laureatus populus ſpectabat.

18. *Cur provinciæ Caſſio & Bruto*] Macedonia decreta jam Bruto fuerat, & Syria Caſſio: ſed cum Antonius Macedoniam, & Syriam Dolabella ſibi aſſumpſiſſent, Creta Caſſio, Bithynia Bruto data eſt.

19. *Quæſtores additi*] Sequebantur quæſtores in provinciam proconſules, ad pecunias adminiſtrandas.

Ib. *Legatorum numerus*] Legati erant proconſulum vicarii, vulgoque decem aſſignabantur, quibus legiones & auxilia obtemperabant.

26. *Scribam ad illos*] Hactenus negavit Cicero, ſe in ea fuiſſe conſ[illo] oratione contra Cæſarem; nunc ironice ait, in ea ſe fuiſſe, & ſcripturum ad Brutum & Caſſium, ut rem totam aperiant.

32. *In equum Trojanum*] In equo ligneo incluſos fuiſſe Græcorum principes, ſcriptum eſt in Fabulis, indeque erupiſſe ad Trojam evertendam. Vide Virgil. lib. 2. Æneid. Hinc natum eſt illud proverbium. Plinius lib. 7. credit, equum Trojanum fuiſſe machinam muralem, quæ nunc aries appellatur; cujus Epeus fabricator eſt.

immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor, ne non probes. si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de republica sustuliſſem: & si meus [d] stylus ille fuisset (ut dicitur,) mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confeciſſem. Quanquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide quæso Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse nocissimum est, & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago; quod non fecisti, ignosco: virum res illa quærebat. Quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT: vide quæso ne [e] hæreas. quanquam quidem illud fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad

[d] pugio. [e] vincaris.

43. *Non solum regem, sed regnum etiam*] Ait Cicero, si in illa fuisset conspiratione, non solum Cæsarem, sed Antonium etiam interfecturum fuisse: & id videtur innuere epist. 1. ad Cass. & epist. 8. 10. & 16. ad Att. lib. 14.

44. *Non solum unum actum, sed totam fabulam*] Respicit ad tragœdias, quæ vulgo quinque actibus perficiuntur. quare ait, si illius tragœdiæ scriptor fuisset, non eam imperfectam relicturum fuisse, sed eam ad ultimum usque actum completurum. completa autem fuisset fabula interfecto Antonio.

47. *Narbone*] Narbo qui Martius dictus est, Galliæ civitas antiquissima, à qua nomen provinciæ.

Ib. *Hoc consilium*] Cum inter se conjurati de interficiendo Cæsare deliberarent, inter illos actum est, an Antonium ad rem perficiendam invitarent. at contradixit Trebonius, causatus se Antonii mentem exploratam habere, quem jam ad id excitarat, cum Cæsar ex Hispania reverteretur: at Antonium recusasse, nec tamen indicasse Cæsari, sed fideliter tacuisse. quare iterum ab eis deliberatum est, an cum Cæsare Antonium occiderent. sed id prohibuit Brutus censuit enim rem, quæ pro legibus & libertate suscipereturet, carere omni invidia debere.

49. *Sevocari*] Sevocant qui consilia privata & secreta communicant. cum actum esset à conjuratis de interficiendo Cæsare, Trebonio datum est negotium, ut eo ingresso in senatum, Antonium extra moraretur, sevocaretque. verebantur enim in Antonio potestatem consularem.

51. *Virum res illa quærebat*] Ad id facinus audendum opus erat viro forti & probo, qualis non est Antonius, qui unicè sibi studet, neglectâ Repub

53. *Cui bono fuerit*] De illo Cassiano dictum est in orat. pro Milone, Paragr. VIII. lin. 4.

56. *Ad ædem Opis*] De ea æde seu templo in superiori oratione dictum est, ubi fuit ærarium populi Romani, quod prædatus est Antonius.

57. *Per easdem tabulas*] Aut intelligit tabulas Cæsaris, in quibus ejus acta continebantur: vel tabulas eorumdem creditorum. nam soluta pecunia veteri debita, priores tabulas cum iisdem creditoribus Antonius renovavit, rursus mutuatus ab eisdem pecunias, quas dissiparet.

quem

quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati, & æri alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. nunquid subtimes, ne ad te [f] hoc crimen pertinere videatur? libero te metu. nemo credet unquam: non est tuum de republica bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te dico tantum gaudere, feciſse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

VII. Castra mihi Pompeii atque omne illud tempus objecisti. quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respublica non tot duces & exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, prævidere futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem prævidissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. rempublicam vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim pax omnis cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime, quorum ego vitæ consule-

[f] *accusatio.*

58. *Ad quem è domo Cæsaris*] Mortuo Cæsare, omnes ejus amici ad Antonium confugerunt, ad quem & Calpurnia Cæsaris uxor relictam ab eo pecuniam detulit.

59. *Falsorum commentariorum*] Antonius adulteravit Cæsaris commentarios, quos ad arbitrium suum protulit.

65. *Clarissimos viros*] Brutum, Cassium, & alios conjurationis in Cæsarem authores.

66. *Tantum gaudere*] Erat cur gauderet Antonius de morte Cæsaris, quia maximos ex ea fructus & utilitates perperat. Hinc exhausit ærarium, adulatis commentariis, dedit provincias ibus voluit, &c.

1. *Castra Pompeii*] Objecit Cicero-Antonius, quòd Pompeium secutus, omnia in castris perturbasset. quod refutat.

3. *Nos liberi essemus*] Cum in castra Pompeii venisset Cicero, ibique omnia perturbatè agerentur, suasit pacem quâ compositâ, pristina Reipublicæ libertas restitueretur.

1b. *Tot duces*] In illo civili bello præstantissimi viri perierunt; Pompeius scilicet, Cato, Petreius & Afranius.

10. *Præstantissimos viros*] De illis loquitur, qui in acie Pharsalica perierunt.

14. *Iniqua conditione pacis*] Optandum fuisset potius ad Cæsarem rem rediisse, quàm tot viros egregios periisse.

16. *Ac non ii maxime*] Pompeius &

ſulebam, ſpe victoriæ elati obſtitiſſent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe manſiſſes. At vero Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. an ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia [a] contulit ſæpius? quod quidem erat magnum de [b] ſumma re diſſentientеis, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. ſed & ego quid ille, & contra ille quid ego & ſentirem, & ſpectarem videbat. ego incolumitati civium primum, ut poſtea dignitati poſſemus; ille præſenti dignitati potius conſulebat: quod autem habebat uterque quid ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid vero ille conſularis vir ac pene divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum de Pharſalica fuga Paphum perſecuti ſunt. nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cum me viſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. & ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. erant quidem illa caſtra plena curæ: verumtamen homines quamvis in [c] turbidis rebus ſint, tamen ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum.

[a] *communicavit.* [b] *pace.* [c] *triſtibus.*

Cicero cenſebant bellum illud eſſe producendum; at obſtitebant ſenatores, & equites fere univerſi, à quibus vel invitus Pompeius ad pugnam impulſus eſt. certiſſimam enim ſibi victoriam promittebant.

19. *At vero Cn. Pompeii*] Objecerat Antonius Ciceroni, Pompeium in caſtris ab eo alieno fuiſſe animo. quod ne jocis quidem in exercitu abſtinuiſſet. at Cicero Antonii calumniam diluit.

22. *Sed & ego quid ille*] Pompeius nullam pacem volebat cum Cæſare: eam verò Cicero ſuadebat. Pompeius ſuam unicè dignitatem ſpectabat, quam armis tueri volebat, vel cum periculo Reipub. Cicero incolumitatem & dignitatem ſine periculo.

27. *Conſularis*] Pompeius Paphum fugit poſt Pharſalicam pugnam, oppidum Cypri, quod Agapenor condidit.

31. *Te ſectorem*] Sector eſt æſtimator ac redemptor bonorum damnati atque proſcripti, qui ſpem ſectans lucri ſui, id eſt, ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ, bona omnia auctione vendit, & ſemel infert pecuniam vel ærario, vel ſociis. Ita Pedianus. Cicero autem acerbe Antonium ſectorem Pompeii appellat, quia ſub haſta ea redemerat, cum nemo alius ſat impudens repertus ſit, qui ad illud facinus accederet.

32. *Ne jocis quidem*] Hilari quidem fuit animo Cicero, ſed mordaci. itaque cum ei Pompeius objiceret: *Sero venis Cicero: Nam ſero*, inquit ille, *nihil enim video paratum.* Item cum ei dixiſſet Pompeius in ſua manu eſſe victoriam, reſpondit, *ſi tibi negotium eſſet cum mulieribus.* Et cum poſt Pharſalicam pugnam Nonnius quidam retuliſſet, adhuc Aquilas ſeptem, quæ ſunt Romanorum ſigna, ſupereſſe, & id bono eſſent animo: *Recte*, inquit, *admones, ſi adverſus Gracculos pugnaremus.*

Ha

Hæreditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum [d] crimen eſſet: plures amici mei, & neceſſarii viverent. ſed quî iſtuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti, nunquam, L. Rubrius Caſſinas fecit hæredem. & quidem vide, quam te amarit is, qui albus aterve fueris ignorans, fratris filium præteriit. Q. Furii honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam hæredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te quem nunquam viderat, aut certe nunquam ſalutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum ejectis veris hæredibus, tanquam hæres eſſet, invaſit. Quanquam hoc maxime admiratus ſum, mentionem te hæreditatum auſum eſſe facere, cum ipſe hæreditatem patris non adiſſes. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies, in aliena villa declamaſti? quanquam tu quidem (ut qui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi

[d] *maledictum.*

38. *Hæreditates mihi negaſti venire*] Aliud maledictum ſibi objectum ab Antonio de hæreditatibus retellit. turpe enim fuit apud Romanos nullam habere hæreditatem in teſtamento amicorum.

Ib. *Utinam*] Optat Cicero, ut nulla ſibi hæreditas obveniſſet, quia ejus viverent amici.

40. *H-S*] Id eſt, ſeſtertia ducenta. De ſeſtertiis dictum eſt orat. in Cæcilium Paragr. V. l. 19. id eſt quinquies centena millia nummorum.

Ib. *Acceptum hæreditatibus*] Id eſt, ex hæreditatibus accepi. Expenſum ferre, & acceptum referre, uſitata locutio eſt apud Latinos. Expenſa referimus, quæ damus aliis; accepta referimus, quæ ab aliis accipimus. Hinc antiqui codicem accepti, & expenſi vocant, in quo accepta, & expenſa perſcribuntur.

41. *Quanquam in hoc genere*] Oſtendit Cicero, amicitiam ſuam ſibi hæreditates comparaſſe; Antonium autem in aliarum hæreditates involaſſe.

44. *Rubrius Caſſinas*] Caſſinum Campaniæ oppidum eſt, ubi Latina via cum Appia jungitur.

45. *Albus aterve*] Proverbialis locutio de homine, qui negligitur.

Ib. *Fratris filium præteriit*] Id eſt, eum hæredem non inſtituit, cum ab eo nominari debuiſſet.

48. *Quem nunquam viderat*] Cum non ſit probabile ab eo Antonium fuiſſe nominatum hæredem quem nunquam viderat, probabilius certe eſt defuncti hominis bona invaſiſſe.

51. *Niſi quæ prædia habuerit*] Illius Turſelii ſe quoque falſo hæredem ſcripſit Antonius, quem non tam novit, quam quæ prædia illius ſibi vindicavit

55. *Hæreditatem patris non adiiſſes*] Non adiit Antonius patris hæreditatem, quia nullam ei reliquit; nam bona dilapidaverat.

56. *In aliena villa*] Ridet Antonium, qui, ut hæc maledicta in Ciceronem conjiceret, ſe per ſeptemdecim dies in Tiburtino Scipionis recepit, ut ad illam ſe declamationem exerceret.

57. *Vini exhalandi*] In contemptum

endi cauſſa declamitas. Et vero adhibes joci cauſſa magiſtrum ſuffragio tuo, & compotorum tuorum rhetorem: cui conceſſiſti ut in te, quæ vellet, diceret. [e] ſalſum omnino hominem: ſed materia facilis, [f] in te & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te & avum tuum quid interſit. ille ſenſim dicebat, quod cauſſæ prodeſſet: tu [g] curſim dicis aliena. At quanta merces rhetori data eſt? audite, audite, P. C, & cognoſcite reipublicæ vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres num etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis? Sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quos iſte agros ereptos reipublicæ turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur.

[e] *facetum.* [f] *jocari & mordere te & tuos.* [g] *temere.*

adducit Antonium, dicendo non ſe tam declamationis, quàm crapulæ cauſa recepiſſe.

58. *Magiſtrum*] Aſſumpſit ſibi magiſtrum declamandi Sextum Clodium.

59. *Rhetorem*] Rhetor vocabulum quidem Græcum eſt, & idem quod Sophiſta, qui dat præcepta Rhetorica; eo verò tanquam Latino Romani uſi ſunt. Orator verò diverſus eſt à Rhetore, quod orator, nomen honoris fuit, utpote qui palam diceret; Rhetor verò, qui privatim ſuos exerceret.

61. *Et avum*] Avus Antonii fuit celeberrimus ille orator M. Antonius, de quo in lib. de orat.

64. *Duo millia jugerum*] Jugerum menſura agreſtis fuit, quæ in longitudinem pedum 240. in latitudinem 120. extenditur. Vulgo dicimus arvipendium.

65. *Campi Leontini*] Leontium urbs eſt Siciliæ Septentrionalis, agris feraciſſima.

Ib. *Immunia*] Illa jugera nullum vectigal pendere voluit Antonius, contra leges Siculorum, quorum agri decumam pendebant.

67. *Ex Cæſaris commentariis*] Carpit Antonium, qui dicet haud dubie ex commentariis relictis à Cæſare huic Clodio hæc aſſignata ſuiſſe jugera.

68. *De Campano*] Campanus ager publicus erat, quem Antonius largitus eſt.

CONFIRMATIO

Continet quid egerit in pueritia, quid in magiſtratibus: ac 1. *quid in tribunatu*; 2. *quid in equitum magiſterio*; 3. *quid in privata vita*; 4. *quid in conſulatu,*

PRIMA PARS.

Quid egit Antonius in pueritia.

VIII. Viſne igitur te inſpiciamus à puero? ſic opinor. à principio ordia-

ordiamur. Teneſne memoria prætextatum te decoxiſſe? patris, inquies, iſta culpa eſt. concedo: etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod ſediſti in quatuordecim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet. Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti. primo vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec ea parva: ſed cito Curio intervenit, qui te à meretricio quæſtu abduxit: & tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis cauſſa, tam fuit in domini poteſtate, quam tu in Curionis. quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cùm tamen tu nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas dimitterere. quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat ut te [a] contra ſuum patrem, ſi ſeſtertiùm ſexagies peteret, defenderem. tantum enim ſe pro te [b] interceſſiſſe dicebat. Ipſe autem amore ardens confirmabat, quod deſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exſilium eſſe iturum. Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potius ſuſtuli. patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret; redimeret adoleſcentem ſumma ſpe & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus; eumque à tua non modo familiaritate, ſed etiam congreſſione patrio jure, & poteſtate prohiberet. Hæc tu, cum per me acta meminiſſes, niſi illis, quos videmus, [c] gladiis confideres, maledictis me provocare auſus

[a] *apud.* [b] *ſpoſpondiſſe.* [c] *armatis.*

2. *Prætextatum*] Per prætextam ætas deſignabatur. Nam veſte prætexta utebantur pueri ab anno ſeptimo ad decimum ſextum. Prætexta autem dicta eſt, quòd limbo purpureo circumduceretur, etſi alterius eſſet coloris. eadem veſte utebantur Romani nobiles.

Ib. *Decoxiſſe*] Decoquere dicuntur, qui diminuto patrimonio fluxa fide creditores fallunt, & circumſcribunt.

Ib. *Patris*] Pater Antonii fuit ille M. Antonius Creticus, qui bona omnia abligurivit.

3. *Pietatis plena defenſio*] Ironia.

5. *Lege Roſcia*] Tulit L. Roſcius Otho Tribunus plebis L. Metello & Q. Martio Coſſ. anno urbis conditæ 682. ut in Theatro equitibus Rom. qui revera cenſum equeſtrem haberent, quatuordecim gradus ſpectandi gratia aſſignarentur: exceptis iis qui ſuo aut fortunæ vitio decoxiſſent.

7. *Muliebrem ſtolam*] Stola fuit veſtis mulierum ad pedes uſque dimiſſa. mordet hic Antonium quaſi impudicum, & libidinibus infamem hominem.

Ib. *Vulgare ſcortum*] Subauditur, fuit: nam primam adoleſcentiam omnibus pro certa mercede proſtituit Antonius.

9. *A meretricio quæſtu*] Curio noluit Antonium proſtitutum omnium fuiſſe libidini, quare eum ſibi proprium voluit eſſe.

18. *Seſtertiùm ſexagies*] Id eſt ſexagies centena, quæ efficiunt apud nos ſexaginta librarum millia.

19. *Ipſe*] Curio filius.

eſſes?

eſſes? Sed jam ſtupra, & flagitia omittam. ſunt quædam, quæ honeſte non poſſum dicere, tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum curſum vitæ videte: quem quidem celeritate perſtringam. ad hæc enim quæ in civili bello, in maximis reipubl. miſeriis fecit, & ea quæ quotidie facit, feſtinat animus: quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolum rerum, ſed etiam recordatio. tametſi [d] incidamus oportet media, ne nimis ſero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui ſua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum fax, cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt. quid dicam, ipſe optime intelligit. Inde [e] itum Alexandriam contra ſenatûs auctoritatem, contra religionem. ſed habebat ducem Gabinium, [f] quicum quidvis rectiſſime facere poſſet. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum tum obtinebat, neque erat uſquam tua. domum dico? quid erat in terris, [g] ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum quod cum ſociis tanquam Siſaponem tenebas? Veniſti è Gallia ad quæſturam petendam. Aude

[d] *prætereamus.* [e] *ivit.* [f] *quocum.* [g] *cujus non arriperes poſſeſſionem.*

37. *Intimus erat in Tribunatu Clodio*] Antonius ſe addixit Clodio Tribuno plebis, ſed cum videret multos ei eſſe inimicos, ab eo diſceſſit, & in Græciam navigavit.

38. *Qui ſua erga me beneficia commemorat*] Antonius ſua in Ciceronem beneficia prædicare non debuit, ſi quidem Clodio infenſiſſimo ejus inimico ſe adjunxit.

Ib. *Ejus omnium incendiorum fax*] Antonius fax fuit incendiorum, quæ Clodius excitavit. Per tranſlationem intelligit turbas & ſeditiones, ad quas Clodium Antonius impulit.

39. *Cujus etiam domi*] Antonius Fulviæ Clodii uxoris pudicitiam tentavit, cui mortuo Clodio nupſit.

40. *Alexandriam*] Commemorat ea, quæ facta ſunt pro Ptolemæo Ægypti rege, qui ab Alexandris ejectus Romam venit, ubi à Pompeio exceptus eſt, à quo reduci in regnum vehementiſſime cupiebat; ſed res demandata fuit Gabinio, quam ſuadente Antonio contra Senatus authoritatem ſuſcepit.

41. *Contra religionem*] Antonius id perſuaſit Gabinio contra religionem, quia Sibyllinis oraculis ſcriptum erat, ne rex Ægyptius cum exercitu reduceretur. imo ea de re factum fuit Senatuſconſultum, quo decretum eſt, ut nihil contra religionem oraculorum fieret.

42. *Qui tum inde reditus*] Rediens Antonius ex Ægypto, quò ſe cum Gabinio contulerat, nullum amicorum Romæ vidit, ſed ſtatim ſe contulit ad Cæſarem in Galliam tranſalpinam.

43. *Quæ erat domus*] Nullam habebat ſibi propriam Antonius, quia jam ante juvenis decoxerat expulſus paterna domo.

45. *Vſquam tua*] Indicat furtum Antonii, qui mortuo Pompeio, domum ejus poſſedit.

46. *Præter unum Miſenum*] Prædium unum in Campania ad Miſenum Promontorium, prope Cumas, habuit Antonius, ſed commune cum aliis parasitis vel creditoribus ſuis, qui partem ejus occupabant.

47. *Siſaponem*] Siſapo civitas eſt in Hiſpania, quam ait Plinius lib. 31. cap. 7. mi-

de dicere, te prius ad patrem tuum veniſſe, quàm ad me. acceperam enim jam ante Cæſaris literas, ut mihi ſatisfieri parerer à te. itaque ne loqui quidem ſum te paſſus de [h] gratia: poſtea [i] cultus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione quæſturæ. quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Romano in foro es conatus occidere. cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo: tamen ita prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. in quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus. quanquam ſi in eo perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæſtor es factus. deinde continuo ſine ſenatuſconſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. id enim unum in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis eſſes.

[h] *reconciliatione.* [i] *tu me honoraſti.*

7. miniario metallo abundare; quæ cum eſſet vectigalis populi Romani, à publicanis tenebatur. inde apparet, quare Miſenum quaſi Siſaponem habuerit Antonius, quia non ſolus prædium illud poſſidebat.

49. *Mihi ſatisfieri paterer*] Cum Antonius offendiſſet Ciceronem quia cum Clodio ejus inimico junxerat ſocietatem, per literas Cæſar petiit à Cicerone, ut hanc Antonio veniam concederet. Timebat videlicet Antonius, ne ſibi quæſturam petenti adverſaretur Cicero.

51. *A me obſervatus*] Obſervabantur adoleſcentes à proceribus, qui in petitione magiſtratuum honoris & commendationis cauſa deducebantur.

59. *Quæſtor es factus*] Quæſtores, inquit Varro, à quærendo dicti ſunt: quia conquirebant pecunias publicas, & eas aſſervabant. Ante omnes alios fere Magiſtratus creati ſunt.

60. *Sine Senatuſconſulto*] Objicit Antonio quod ad Cæſarem ſine ullo Senatuſconſulto profectus ſit: quia nemo quæſtor in provinciam proficiſcebatur, niſi eam ex Senatuſconſulto, & lege ſortiretur.

62. *Perfugium eſſe ducebas*] Scribit Suetonius reorum, obæratorum, & prodigæ juventutis ſubſidium unicum, ac promptiſſimum, Cæſarem fuiſſe.

65. *Viri tui*] Curionem indicat qui circa id tempus tribunus plebis fuit.

Quid egit in Tribunatu Antonius.

IX. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt, in univerſam rempublicam impie ac nefarie fecerit. ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cum L. Lentulo, C. Mar-

Marcello consulibus, Kalend. Januar. labentem & prope cadentem rempublicam fulcire cupueretis, ipsique G. Cæsari, si sana mente esset, consulere velletis, tum iste venditum atque [a] emancipatum tribunatum, consiliis vestris oppositum, cervicesque suas ei subjecit [b] securi, qua multi minoribus in peccatis [c] occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus exstinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. & tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus? [d] Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera interceſſio nominabitur. Quid cupide à senatu, quid temere fiebat, cum tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed sæpius; neque tu tecum de senatus auctoritate [e] agi passus es: quid autem agebatur, nisi ne deleri & everti rempublicam funditus velles? cum te neque principes civitatis rogando, neque ma-

[a] *addictum.* [b] *pœnæ.* [c] *condemnati sunt.* [d] *mentio.* [e] *deliberari.*

6. *Labentem*] Ruinam metuebat Resp. propter summam Cæsaris potentiam.

9. *Consiliis vestris*] Deliberabatur à Senatu de revocando Cæsare, & de Repub. Pompeio demandanda, ne eam armis sibi Cæsar subjiceret. Sed Senatusconsulto intercessit Antonius Tribunus corruptus à Cæsare, quare uterque à Senatu hostis judicatus est.

12. *Tot luminibus extinctis*] Intelligit cives illos præstantissimos Catonem, Marcellum, Lentulum, Domitium, qui in bello civili perierunt.

Ib. *Hostem togatum*] Per hostem togatum intelligit domesticum & perduellem, qui cum talis judicatus esset à Senatu, more majorum Senatu & urbe ei interdicebatur. Cum autem Senatus ita decrevisset in Antonium, Curionem & Cassium tribunos plebis, qui patrocinium absentis Cæsaris acerrime suscipiebant, ad eum servili in veste, rheda meritoria, miserando habitu profugerunt. qua re perculsus Cæsar belli civilis occasionem nactus est.

14. *Ab hoc ordine*] Senatorio videlicet, ad quem pertinebat de bonis & malis civibus decernere.

17. *Si per te licuerit*] Objicit Antonio quod imperii nomen sempiternum futurum sit, nisi suis sceleribus ei exitium afferat.

18. *Pestifera interceſſio*] Cum Marcellus Consul legiones Pompeio decerneret, tribunus Antonius intercessit, rogationem ferens, ut præsentes copiæ militares in Syriam mitterentur adversus Parthos. Deinde cum epistolas Cæsaris legi Senatus vetaret, eas ipse tribunitia potestate fultus recitavit, qua ex lectione multos sibi conciliavit. Quare cum hanc rogationem promulgasset, placeret-ne Cæsarem & Pompeium ab armis discedere, & exercitum dimittere, eam omnes probaverunt. Hortabanturque Antonium, ut eam legem ferret. At Consules vetuêre.

Ib. *Quid cupide*] Objecit Antonio Cicero, quod pro Cæsare contra Senatum egisset. At jam ostendit nihil à Senatu temere factum esse.

19. *Cum tu unus adolescens*] Antonium fuisse tyrannum probat, quia solus & adolescens annos natus tantum triginta, prohibuit Senatum agere de Reipub. liberrate, cum huic ordini cedere debuisset.

jores

jores natu monendo, neque frequens ſenatus agendo de vendita atque addicta ſententia movere potuit. Tum illud, multis rebus ante tentatis, neceſſario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. tum contra te [f] dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis, & [g] poteſtatibus, quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes. Tu, tu, inquam, M. Antoni, [h] princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſſam dementiſſimi ſui conſilii & facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, [i] circumſcriptus à ſenatu eſſet Antonius? omitto quam hæc falſa, quam levia: præſertim cum omnino nulla cauſſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare: tibi certe confitendum eſt cauſſam perniciosiſſimi belli [l] in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis: miſeriorem, ſi non intelligis hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſæculorum unquam immemorem fore, conſules ex Italia expulſos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus, ac lumen fuit: omneis conſulareis, qui per valetudinem [m] exequi fugam illam clademque potuiſſent, prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem ſenatus, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus. Ut igitur in ſeminibus cauſſa eſt arborum & ſtirpium: ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. deſideratis clariſſimos civeis: eos

[f] *imperavit arma.* [g] *magiſtratibus.* [h] *primus.* [i] *illuſus.* [l] *te fuiſſe.* [m] *fugere.*

24. *De vendita atque addicta*] Sententiam ſuam Antonius Cæſari vendidit, quaſi ad eam emendam largius pretium obtuliſſet.

26. *Illud vulnus inflictum*] Ait eſſe tunc condemnatum Antonium. Nam hoſtis judicatus eſt, eique aqua, & igne interdictum eſt, & omnibus poteſtas facta eſt eum interficiendi.

Ib. *Quod paucis ante te*] Pauci ante Antonium ſimile judicium experti ſunt, niſi Fimbria, Saturninus, & Gracchi. qui omnes interfecti ſunt.

28. *Reliquiſque imperiis*] Per imperia duces intelligit, qui à populo Romano in diverſis orbis provinciis conſtituti erant, quos imperatores poſt relatas victorias appellabant.

31. *Interceſſio neglecta*] Sacroſancta habebatur Tribunitia poteſtas & interceſſio.

37. *O miſerum te*] Per exclamationem incipit a conglobatis omnes calamitates recenſere, quæ ex hoc bello civili, cujus cauſa extitit Antonius, ſequutæ ſunt.

40. *Conſules*] Marcellus & Lentulus Conſules, veniente cum exercitu ad urbem Cæſare profugerunt, & Pompeium ſequuti ſunt, qui jam Capuam ad exercitum protectus erat.

44. *Omnem ſobolem juventutis*] Omnem juniorum multitudinem intelligit, in quibus ſpes eſt prolis ſuſcipiendæ, & Reipub. propagandæ.

47. *Tres exercitus populi Romani*] In Pharſalia Pompeii & Senatûs exercitus deletus eſt: in Hiſpania Petreii & Afranii: in Africa Scipionis & Jubæ regis.

48. *Clariſſimos civeis*] Eos intellige, qui in illis exercitibus perierunt.

quo-

quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. omnia denique, quæ postea videmus (quid autem mali non videmus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ caussa belli, caussa pestis atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatûs principio similes. omnia perfecit, quæ senatus salva republica ne fieri possent, [n] perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio. si severus, cur non in omneis? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros. Licinium Denticulam de alea condemnatum, colluſorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: scilicet ut, quod in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? absentem credo in reos relatum: rem indicta caussa judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum & armis: postremo, quod de patruo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. nihil horum. At vir bonus & republica dignus. nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. hominem vero omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in [o] integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic

P con-

[n] *vetuerat ne fierent.* [o] *priſtinum ſtatum.*

52. *Helena Trojanis*] Helena Tyndari filia rapta à Theseo est, & à suis fratribus recepta Menelao nupsit; verum iterum rapta à Paride filio Priami, belli Trojani occasionem dedit; ita Antonius pulsus è Curia & profectus ad Cæsarem totius belli civilis author fuit, seu potius Cæsari suam explendi dominatus cupiditatem dedit.

55. *Scelus in scelere*] Vocat tribunatum Antonii scelus, quia venditus fuerat, & partus scelere.

56. *Patrui nulla mentio*] C. Antonius collega Ciceronis in Consulatu, repetundarum coudemnatus, in exilium abierat. hunc autem non restituit, sed Denticulam.

58. *Colluſorem ſuum*] Cum Denticula Antonius alea sohtus fuit ludere.

59. *Quaſi vero*] Festive ridet Antonium, qui hominem nequam & sceleratum ab exilio revocavit, ut cum eo luderet.

60. *Beneficio legis diſſolveret*] Misericors fuit in Denticulam Antonius; nam idcirco legem de illius restitutione tulit, ut quod ille in alea perdidisset, iterum restitutus lucraretur.

61. *Abſentem credo*] Fingit causas Ironice, cur absentem Denticulam restituerit. 1. Itaque causa fuit ejus absentia, neque enim quis absens damnabatur; 2. Causa non audita. 3. Lex nulla lata fuit ad eum accusandum & damnandum, neque enim sine lege quis accusari & damnari poterat.

68. *Lege, quæ eſt de alea*] L. Cornelius Sylla legem tulit, ne quis in pecuniam luderet, sponsionemve in ludo, nisi qui corporis exercendi causa susceptus esset, faceret. Veluti hasta, pilove jaciendo, currendo, saliendo, luctando, pugnando. Marcian. l. 3. D. de aleat.

70. *Cum Cæſar in Hiſpaniam*] Cæsar profecturus in Hispaniam, antequam Pompeium sequeretur ultra mare, Lepido Prætori urbem, Antonio tribu-

p conculcandam Italiam tradidiſſet: quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari: eaque quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. notabo tamen ſingulares res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in eſſedo tribunus plebis: lictores laureati antecedebant: inter quos aperta lectica mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. ſequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! q Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis eſt ſane reprehenſio, & r lubrica. verſatus in bello eſt. ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium: fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in

p *vexandam.* q *iſte infixit in Italia memoriæ hominum ſua flagitia.* r *anceps.*

tribuno plebis Italiam, & cætera præſidia commiſit, ubi multa libidinoſe & contumelioſe patravit. Cæſar tamen ex Hiſpania victor rediens, Antonii errata neglexit: gnaruſque illum virum fortem eſſe, & manu promptum ejus opera deinde in bello uſus eſt.

74. *Qui non fui*] Poſt Cæſaris profectionem in Italiam, Cicero aliquo tempore in ea ſubſtitit.

78. *Eſſedo*] Eſſedum vehiculi genus eſt, quod apud Belgas Gallos primo inventum eſt.

Ib. *Lictores laureati*] Cæſar dedit lictores laureatos ſuis legatis in Italia, quos habere Antonius non poterat, quia tribunus plebis tantum erat, tribuno autem non concedebantur.

79. *Mima portabatur*] Citheris meretrix Antonii mulier Hiſtrionica, quam Volumniam appellavit, quia Volumnii civis Romani liberta fuerat.

80. *Municipales*] Municipales hic accipiuntur pro ruſticanis, qui rure habitant.

Ib. *Neceſſario prodeuntes*] Prodeunt vulgo honoris cauſa homines liberè & volentes; at hi neceſſario, & invitè coacti ab Antonio.

82. *Rheda*] Rheda vehiculi genus, quo Galli utebantur.

Ib. *Cum lenonibus*] Lenones venditores ſunt, & quaſi mancipes meretricum.

Ib. *Rejecta mater*] Relicta Julia mater Antonii nobiliſſima fœmina ſequebatur Citheridem illam mimam quaſi nurum.

84. *Fœcunditatem*] Miſera fuit hæc Julia, quod peperit filium Antonium tam nequam, & impudicum hominem.

85. *Omnia municipia*] Municipium id hominum genus eſt, qui cum Romani veniſſent, neque Romani cives eſſent participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum unà cum Romanis civibus, excepto ferendo ſuffragio, aut capiendo Magiſtratu.

Ib. *Præfecturas.*] Præfecturæ dicebantur in quibus jus dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Reſp. neque tamen ſuos magiſtratus habebant. ſed in eas præfectus Romani mittebantur quotannis qui jus dicerent.

88. *Diſſimillimorum*] Intelligit viros probos, qualis non fuit Antonius.

ſcele-

ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum eſſe volumus, quam diſſimilis eſt militum cauſſa, & tua; illi ſecuti ſunt, tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brundiſium cum legionibus revertiſti: ibi me non occidiſti. magnum beneficium. potuiſſe enim fateor: quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. tanta enim eſt charitas patriæ, ut veſtris etiam legionibus [r] ſanctus eſſem, quod eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. ſed [t] fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti; meque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta. licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium ſic tueri, ut tuebar, præſertim cùm te hæc auditurum videres? Veniſti Brundiſium in ſinum quidem & complexum tuæ mimulæ. quid eſt? num mentior? quam miſerum eſt, id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri! ſi te municipiorum non pudebat; ne veterani quidem exercitûs? quis enim miles fuit, qui Brundiſii illam non viderit? quis, qui neſcierit veniſſe eam tot dierum tibi viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſero ſe, quàm nequam hominem ſecutus eſſet, cognoſcere? Italiæ rurſus percurſatio, eadem comite mima: in oppida, militum crudelis & miſera deductio: in urbe auri & argenti, maximeque vini, fœda direptio.

[r] *inviolabilis.* [t] *ponamus.*

89. *Veteranis cautum eſſe volumus*] Veterani dicuntur milites, qui ſtipendia militaria confecerunt. De quibus non vult hic agere Cicero, ne priventur militiæ commodis, quæ jam adepti ſunt à Cæſare.

90. *Diſſimilis militum cauſa*] Veterani ſequuti ſunt Cæſarem, qui eis datus fuerat dux jam antea à Senatu: Antonius verò ſuo ſibi arbitrio ducem quæſivit Cæſarem.

92. *Victor è Theſſalia*] In Theſſalia prælium Pharſalicum commiſſum eſt, in quo dextrum cornu ducens Domitium interfecit.

Ib. *Brundiſium*] Brundiſium Italiæ portus eſt quo Cæſar poſt Pharſalicum prælium miſit Antonium, ut tutaretur Italiam, dum ipſe Pompeium inſequeretur.

Ib. *Cum legionibus*] Legio à Romulo trium millium peditum, & trecentorum equitum numero inſtituta fuit: poſtea mille pedites additi ſunt, pulſis regibus peditum quatuor millium fuit: poſtea ex Senatus judicio modo quatuor, modo quinque, modo ſex millium peditum fuit. Peditibus ſex tribuni præerant, centuriones ſexaginta: equitibus triginta decuriones, quorum alii turmas ſingulas regebant, præfectus alam integram.

93. *Ibi me non occidiſti*] Cum videret Cicero nihil profeciſſe Pompeium, ſed quotidie illius partes imminui, poſt Pharſalicam pugnam, cui valetudinis cauſa non potuit intereſſe, rediit in Italiam & venit Brundiſium, ubi potuit ab Antonio facile interfici.

105. *Tot dierum viam*] Quatuordecim dierum itinere Roma Brundiſium diſtabat.

109. *In urbe*] Romæ Antonius avaritiæ ſe dedit & vino.

Quid

Quid egit Antonius in magiſterio equitum.

X. Acceſſit, ut Cæſare ignaro, cum eſſet ille Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur. tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, & equos vectigaleis Sergio mimo tradere. tum ſibi non hanc quam nunc male tuetur, ſed M. Piſonis domum ubi habitaret, legerat. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egeſtas: quo ſe verteret non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hæreditas venerat: nondum in Gn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres ſucceſſerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de neqniſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Rom. conſpectu vomere poſtridie. O rem non modo viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam in tuis [a] immanibus illis poculis hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida. Cæſar Alexandriam ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur: meâ autem ſententiâ, ſi quis reipublicæ ſit infelix, felix eſſe non po-

[a] *ingentibus.*

1. *Cæſare ignaro*] Cum Pharſalicam victoriam Cæſar retuliſſet, ad annum dictator creatus eſt, & Antonius magiſter equitum; non tamen ignaro Cæſare, ut ait Cicero, ſed ipſo eum feligente, ut Plutarchus indicat in Antonio.

2. *Magiſter equitum*] Nunquam creabatur dictator, quin ei magiſter equitum adderetur, qui ſummum in milites omnes jus habebat.

3. *Hippiæ*] Matrona fuit Romana, ſed ſuis libidinibus infamis.

4. *Equos vectigales*] Equi vectigales erant, qui tributi nomine mittebantur.

4. *Non hanc*] Intelligit domum Pompeii, quam invaſerat, & quam filius ejus ſibi repetebat.

9. *Repentinus hæres*] Repentinus hæres dicitur, qui fraude verum hæredem circumſcripſit, & vi & fraude ad hæreditatem ſibi non debitam pervenit.

13. *Tu iſtis faucibus*] Ratiocinatio egregia: habere magnas fauces & ampla latera, ventrem magnum, qui multum poſſit capere, & tum ita inebriari, ut quis evomat, hominis eſt intemperantis.

14. *In Hippiæ nuptiis*] Hippia reliquit primum ſuum maritum ſenatorem, & Sergio Mimo nupſit. tantum autem in eis vini exhauſit Antonius, ut firmis ſuis lateribus, & gladiatoria corporis firmitate coquere non potuerit.

19. *Eſculentis*] E'culentum dicitur, quod eſui aptum eſt.

teſt. haſta poſita [b] pro æde Jovis Statoris, bona (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis, una in illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit: ſervientibuſque animis cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. exſpectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium: præſertim cum tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet, & formidaſſet audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut verius dicam, tantus furor, primum, ut, cum ſector ſis [c] iſto loco natus, deinde cum Pompeii ſector, non te execrandum populo Rom. non deteſtabilem, non omneis tibi deos, omneis homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias? At quam inſolenter ſtatim heluo invaſit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, juſtitiâ charior? In ejus igitur copias cùm ſe ſubito [d] ingurgitaviſſet, exſultabat gaudio perſona [e] de mimo, modo egens, repente dives. ſed ut eſt apud poëtam neſcio quem, *Male parta, male dilabuntur*. incredibile ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quàm paucis, non dico menſibus, ſed diebus effuderit. maximus auri numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis multa, & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis: horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdis

[b] *ante ædem.* [c] *iſta familia.* [d] *immiſiſſet.* [e] *hiſtrionica.*

24. *Haſta poſita*] Poſtquàm totum bellum Alexandrinum contectum eſt à Cæſare, bona Pompeii proſcripſit Antonius, quæ haſtæ ſubjecta fuiſſe dicuntur, quia in eo loco ubi vendebantur, haſta ligebatur.

Ib. *Jovis Statoris*] Jupiter à ſtando Stator dictus eſt, cum enim bello Sabino Romulus ſuos fugientes videret, Jovi ædem vovit, ſi ſtarent. Vide Liv. lib. 1.

30. *Illud ſcelus ſectionis*] Id eſt, auctionis. Sectores autem dicti ſunt, qui proſcriptorum bona poſita ſub haſta redimunt.

32. *Haſtam illam*] Intélligit haſtam poſitam à Cæſare, ſub qua Pompeianorum bona vendebantur.

Ib. *Alia omnia auderent*] Id eſt, qui auderent emere omnium aliorum bona, exceptis ſolius Pompeii bonis.

Ib. *Unus inventus eſt*] Solus Antonius inventus eſt, qui ea valuit audacia, ut Pompeii bona emeret.

38. *Heluo*] Heluonem veteres dicere, qui bona ſua immoderatè conſumit & gulæ indulget.

41. *Modo egens, repente dives*] Hiſtriones modo divitum, modo egentium perſonas ſuſtinent. Talis autem fuit Antonius.

42. *Male parta*] Res quæ voluptatibus & malis artibus comparatæ ſunt, per eaſdem voluptates & malas artes effunduntur. Videtur autem illa Nævii poëtæ ſententia.

45. *Auri numerus*] Aurum & argentum uſurpat pro vaſis aureis & argenteis.

48. *Quæ Charybdis*] Hyperbole egregia. Charybdis autem vorago quædam fuit, ſeu potius mare vorticibus

rybdin dico? quæ si fuit, animal unum fuit. Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum: apothecæ totæ nequissimis hominibus [f] condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: [g] suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem definite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta, non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna [h] tanta nequitia devorare potuisset. At idem ædeis etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquando nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu illa in vestibulo rostra, spolia, cum aspexisti, domum te introire putasti? fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nosti. nec vero te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo [i] mente posse consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, violentus & fu-

[f] *donabantur.* [g] *subjiciebantur.* [h] *tanta prodigalitate.* [i] *tranquillum esse.*

suis infame, naves submergens. at Poëtæ monstrum fuisse quoddam immane fabulati sunt. Vide Virg. Æneid. 3.

49. *Medius fidius*] Vide orat. pro Mil. Paragr. XVI. Not. ad lin. 9.

52. *Apothecæ*] Apothecæ loca sunt, in quibus vinum, oleum, & alia id genus reponuntur.

56. *Damna aleatoria*] Antonius sæpe magnam pecuniæ jacturam aleæ ludis faciebat.

Ib. *Conchyliatis*] Ait Cicero conchyliatis peristromatis Cn. Pompeii lectos in servorum cellis stratos fuisse. Conchylia autem sunt conchæ marinæ genera quædam, quorum ex sanguine purpura tingebatur. Vide Plin. lib. 9.

Ib. *Peristromatis*] Peristromata aulæa sunt, & stragula vestimenta sunt.

60 *Ædeis & hortos*] Antonius nempe ingredi ausus est, & emere positos sub hasta.

61. *Sanctissimum limen*] Sanctum limen appellat, quia limina fingebant antiqui suum habere deum Limentinum, cui sacra erant.

62. *Diis penatibus*] Dii penates domestici fuerunt, ut ait Cic. (lib. 2. de Natura Deorum) ita dicti quòd penes nos nati sint; vel quod non longe absint ab hâc vita: sive quòd penitus insident.

62. *Os importunissimum*] Os pro vultu vel singulari quadam audacia & temeritate ponitur.

66. *Vestibulo*] Vestibulum sæpe sumitur pro loco ante ædes vacuo, per quem à via aditus accessusque ad ædes est; aliquando pro atrio etiam usurpatur.

Ib. *Rostra*] Rostra earum navium, quas bello Piratico ceperat, erant affixa in vestibulo domus; quæ tam religiosè hic asservabantur, ut nec emptori eas tollere liceret. Plin. lib. 35. cap. 2.

68 *Te, & tua, & tuos*] Id est, nosti vitam tuam, res tuas & tuos necessarios. in quibus omnibus infamis est Antonius.

rens, cum tibi objecta sit [1] species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. hujus in ædibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. etsi jam negat. nolite, nolite querere. [m] frugi factus est. mimam illam suam suas [n] res sibi habere jussit, ex duodecim tabulis: claves ademit, forasque exegit. quam porro spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium?

[1] *imago Pompeii.* [m] *moderatus.* [n] *expulit.*

77. *Stabula*] Stabulum modo pro diversorio, modo pro lupanari sumitur.

Ib. *Triclinia*] Triclinia loca sunt, in quibus habentur convivia; inde dicta, quòd in iis triplex esset lectus ad accumbendum mensis.

Ib. *Popinæ sunt*] Popinæ loca sunt, in quibus cibi concinnantur & venduntur; & diversorium est libidinis & gulæ.

78. *Etsi jam negat*] Antonius negat hæc omnia; quare non est de iltis quærendum amplius.

79. *Suas res sibi habere jussit*] Indicat Cicero, inter Antonium & mimam Cytheridem factum esse divortium. nam hæc divortiorum formula fuit: *Res tuas tibi habeto.* Item, *Res tuas tibi agito.*

Ib. *Ex duodecim tabulis*] Ex lege duodecim tabularum ad faciendum divortium, causa erat exponenda, eaque justa.

80. *Claves ademit*] Cum primùm mariti domum mulieres ingrediebantur, iis à marito claves dabantur, quibus indicabatur eas domûs habere potestatem.

Quid egit Antonius in privata vita.

XI. At quam crebro usurpat, Et consul, & Antonius? hoc est dicere, & consul & impudicissimus: & consul, & homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus, Et consul, & Antonius. nunquam dixit. dixisset etiam collega meus, patruus tuus: nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt

1. *At quam crebro usurpat, Et Consul, & Antonius*) A notatione nominis in invidiam trahit Antonium, quoniam ipse nomen suum, & dignitatem in legibus & edictis usurpabat. non enim *Consul Antonius*, sed *Consul, & Antonius*, ad majorem sibi authoritatem conciliandam, apponebat.

3. *Si dignitas*) Si aliqua fuisset dignitas in Antonii nomine, avus ejus M. Antonius orator, qui consul fuit, dixisset se, & Consulem, & Antonium.

5. *Patruus*) C. Antonius, qui cum Cicerone consul fuit.

6. *Nisi tu solus es*) Id est, *nisi dicas solum te nominari Antonium.*

earum

earum partium propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas parteis redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum operâ tuâ eſt. cur ei bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti. [a] guſtaras civilem ſanguinem, vel potius [b] exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium nobiliſſimum & clariſſimum virum occideras: multoſque præterea, qui è prælio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſime perſecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cum præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo [c] numero fuiſti? cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento, ut dicebas ipſe, filius: appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro [d] ſectione debebas. primo reſpondiſti plane [e] ferociter: & (ne omnia videar contra te) propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quàm ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. ego [f] ad illum belli civilis cauſſam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum populumque Romanum, contra deos patrios, araſque, & focos, contra patriam tuli. num ſibi ſoli vicit? quorum facinus commune, cur non ſit eorum præda communis?

[a] *effuderas.* [b] *exhauſeras* [c] *gradu.* [d] *emptione.* [e] *arroganter.* [f] *author ei fui belli civilis.*

7. *Earum partium*) Per illas partes, Cæſarianas intelligit, quas ſecutus eſt Antonius.

9. *Cur ei bello*) Confecto bello Alexandrino, quod à Cæſare poſt victoriam Pharſalicam ſuſceptum eſt, novum contra Scipionem & Catonem in Africa ſuſcepit, quò non eſt ſecutus Cæſarem Antonius.

11. *Anteſignanus*) Dicitur anteſignanus qui ante ſigna pugnat. vult autem ſignificare, in ſola pugna Pharſalica fuiſſe Antonium, ubi ſiniſtrum cornu duxit.

12. *L. Domitium*) L. Domitius Ænobarbus, genere & rebus geſtis vir clariſſimus, juſſus fuerat à Senatu, Cæſari in Gallias ſuccedere ante bellum civile.

20. *Teſtamento*) Jactabat Antonius ſe à Cæſare adoptatum.

Ib. *Appellatus es*) Appellare debitorem, pro eo quod crebrius dicitur interpellare, id eſt, ab eo id quod debet, repoſcere. Itaque Antonius interpellatus eſt a Cæſare, ut pecuniam ſibi debitam redderet pro Pompeii bonis.

23. *Cæſar pecuniam*) Nempe Cæſar poteſt à me pecuniam petere.

27. *Contra deos patrios*) Aut deos penates intellige, aut deos quos habebat domeſticos patria.

28. *Focos*) Focos vocat res neceſſarias omnes, ſine quibus vivere non poſſunt homines, vel etiam focum ubi æternus ille ignis à Veſta fovebatur.

29. *Quorum facinus commune*) Non ſolus bellum intulit patriæ Cæſar; ſed Antonius, & reliqui qui cum illo erant; quare deviſtæ illius ſpolia ad eos omnes pertinere debent.

Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque [a] exeuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites miſit: cum repente à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quòd is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis vero miſerabilis adſpectus, veſtis Pompeii non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa [b] colliſa, ſordidata mancipia: ut doleremus, quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæſaris prohibuerunt. [i] Hærebat nebulo: quò ſe verteret non habebat. Quin in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica. de quo Cæſar in ſenatu, aperte in te invehens queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. ne tum quidem, ſequeris. tam bonus gladiator rudem tam cito accepiſti? hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in [i] ſuis fortunis, tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tamen aliquando in Hiſpaniam, ſed tuto, ut ait, pervenire non potuit. quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſſa, Antoni, aut, cum ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus; in Theſſalia, Africa, Hiſpania omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. ſi de meo judicio quæris, nollem: ſed tamen conſilium à

[a] *examinatis.* [b] *attrita.* [i] *dubitabat.* [i] *quorum erat* juſta *poſſeſſio.*

30. *Jus poſtulabas*) Ironia, quaſi æqua, & ſibi debita poſtularet Antonius.

31. *Et ad prædes*) Prædes in re numeraria appellantur qui vades in re capitali ſponſores dicuntur.

32. *Præclara tabula*) Tabulam intelligit bonorum Pompeii, quam obtulit Antonius, ut pretium ſectionis diſſolveret.

34. *Præter partem Miſeni*) De hac re ſuperius.

39. *Hæredes L. Rubrii*) Illi hæredes, decreto Cæſaris interpoſito, auctionem prohibuerunt, quia Antonius bona eorum acceperat.

40. *Nebulo*] Ex Pompeio Feſto: *Nebulo eſt qui non pluris eſt quàm nebula: aut qui non facile proſpici poteſt, qualis ſit, nequam, & nugator.*

Ib. *Ipſis temporibus*] Quibus nempe hæc auctio fiebat.

41. *Ab iſto miſſus*] Ab Antonio.

43. *Proficiſcitur in Hiſpaniam*] Confecto bello Africano, profectus eſt Cæſar in Hiſpaniam, ubi filius Pompeii ingentem confecerat exercitum, ut patris mortem ulciſceretur.

45. *Tam bonus gladiator*] Vocat Antonium gladiatorem, quia civium ſanguinem in bello civili effuderat.

Ib. *Rudem tam cito accepiſti*] Rudis fœminino genere virga eſt, qua donati gladiatores emeriti erant. neque deinceps cogi ad prælium poterant.

49. *Iſta cauſa*] Cæſaris videlicet.

50. *Ter depugnavit Cæſar*] Primò pugnavit in Theſſalia cum Pompeio ad Pharſalum: in Africa cum Scipione & Juba ad Thapſum: in Hiſpania cum liberis Pompei ad Mundam.

52. *In Hiſpanienſi etiam*] Ad Mundam fluvium vulneratus eſt Dolabella, & deſperatis fere rebus, de morte ſibi violenta afferenda Cæſar cogitavit.

prin-

principio reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. eſto: fuerit partium hæc cauſſa communis. repetebant deos patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem, in quæ tu invaſeras. hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus, (etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui?) tamen erat æquiſſimum, contra Gn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare ſectorem.

XII. An tu Narbone in menſas hoſpitum cum vomeres, Dolabellæ pro te in Hiſpania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ipſo curſu tam ſubitò revertiſſem. Expoſui nuper, P. C. cauſſam reditus mei. volui ſi poſſem, etiam ante Kalendas Januarias prodeſſe reipublicæ. nam quod quærebas quomodo rediſſem: primum luce, non tenebris; deinde cum calceis, & toga, nullis, nec Gallicis, nec lacerna. At etiam aſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. [a] næ tu mecum jam in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi: qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius [b] rogares; is per municipia, coloniaſque

[a] *certe.* [b] *flagitares.*

55. *Fuerit hæc*] Patria communis erat Pompeianis & Cæſariani.

56 *Focos*] Ad focos ſacra fiebant diis Laribus, quos præcipua religione familiæ venerabantur, iiſque aras conſecrabant.

56. *Tamen erat æquiſſimum*] Non iniquum eſſe videbatur, ſi pugnaret Antonius pro rebus non reddendis, quas ſibi proprias vindicaverat, utpote quas à Cæſare redemerat in auctione.

1. *Narbone*] Narbo, qui olim Martius dictus eſt, Galliæ Braccatæ olim nobiliſſimum emporium, & colonia Romanorum.

2. *Pro te dimicaret*] Cum dimicaret Dolabella, ne Reſpublica & patrimonium ſuum direptum ab Antonio perderet, Antonius ipſe Narbone crapulæ ſe dabat.

1b. *Qui vero Narbone reditus*] Arguerat reditum Ciceronis Romam Antonius; at oſtendit longe turpiſſimum ex Gallia Antonii fuiſſe. rediit enim Cicero ut patriæ conſuleret in electione conſulum: at Antonius rediit, quia audivit Cæſarem interfectum eſſe; & domum noctu venit veſte ſervili indutus

7. *Nec Gallicis*] Gallicæ fuerunt ſoleæ, & calceamenta effœminatorum hominum. quibus uti viros indecorum erat.

1b. *Lacerna*] Lacerna idem eſt ac penula, & veſtimenti genus brevius, quo milites utebantur. indecorum autem fuit ſenatorem cum lacerna & gallicis ad comitia conſulatum periturum venire.

11. *Magiſter equitum viderere*] Non ſibi videri debet revera fuiſſe verus magiſter equitum Antonius, quia hanc dignitatem oppreſſa Republica obtinuit.

12. *Coloniaſque Galliæ*] Cum audiit Antonius redire è Gallia Cæſarem in urbem, ad eum venit ille, ut favore municipiorum, & coloniarum quæ erant in Gallia, illius in conſulatu collega fieret; nam municipia & coloniæ jus habebant civitatis, & dandi ſuffragii in comitiis conſularibus; ad quæ cum gallicis & lacerna venit rogaturus, ut pro ſe apud Cæſarem intercederent. Id autem vehementer arguit Cicero quaſi alienum à more conſuetudineque Romanorum, qui non rogare, ſed petere conſulatum ſolebant à viris probis. peti quidem poterat, ſed non erat precibus efflagitandus.

Galliæ, à qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur; petere consulatum solebamus, cum gallicis, & lacerna cucurristi. At videte levitatem. Cùm hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum. inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite obvoluto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellario. Confestim ad eam, cujus caussa venerat, deducitur, eique epistolam tradit, quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: [c] caput autem literarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjeciſſe [d] illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius: homo misericors ferre non potuit: caput [e] aperuit: in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere) ergo ut te catamitum nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? & domi quidem causſam amoris habuisti, foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. productus autem in concionem à tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causſa venisse, populum [f] in te dicacem etiam reddidisti.

[c] *initium.* [d] *ab ea.* [e] *detexit.* [f] *conviciantem tibi.*

15. *Diei decima fere*] Romani veteres diem in horas duodecim, & noctem in totidem dividebant. quare horas inæquales, & ætate quidem diurnas longiores, breviores nocturnas, hieme contra, nocturnas longiores, breviores diurnas habuerunt. cum autem sol medium cursus spatium contecerat, sextam horam numerabant. per decimam autem quarta nostra serotina intelligenda est.

16. *Ad Saxa rubra*] Saxa rubra locus est in via Cassia inter urbem & Veios. Vide Livium, lib. 2. ibi ceciderunt Fabii trecenti.

17. *Intle cisio*] Cisium genus rhedæ celerrimum est.

18. *A Marco*] Id est à Marco Antonio tabellarius est.

19. *Ad eam*] Fulviam indicat.

21. *Illa mima*] Citheride, quam Volumniam nominaverat.

24. *O hominem nequam*] Nemo vir turpior effœminato; & nequam dicitur quasi nequicquam.

25. *Catamitum*] Catamitus dicitur puer meritorius, ut ait Servius ad Ecl. 8. qualis fuit Ganymedes.

27. *Terrore nocturno*] Cum fama fuit in urbem Antonium advenisse, crediderunt omnes mortuum fuisse Cæsarem.

29. *L. Plancus*] Is est Plancus Munatii Planci frater, Ciceroni amicissimus, ad quem plures sunt ejus epistolæ. Cum autem tum Reipub. tum Cæsari multas pecunias deberet Antonius, quibus impar erat solvendis, Plancus ille tribunus plebis sponsores Antonii se venditurum minatus est; à quo cum urgeretur Antonius, dixit in concione se rediisse, ut rem suam ageret, cui dicenti non credidit populus persuasus ob mortem Cæsaris rediisse.

Quid egit Antonius in Consulatu.

XIV. Sed nimis multa de nugis. ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. celeriter a isti,

[a] isti, & redisti, ut cognosceret, te, si minus fortem, attamen [b] strenuum. factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. [c] habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renunciari consul, & quidem cum ipso. nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, elusus, inductus. Qua in re quanta fuerit uterque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam [d] adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum & paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit, dii boni? cum primum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid & diceret: sed cum Cæsar ita dixisset, tum hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset. idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc,

[a] *inisti.* [b] *promptum.* [c] *erat ea indole.* [d] *addidisti.*

8. *Cum ipso*] Cæsar quartùm Consul factus est, sibique collegam assumpsit Antonium, ut postea Dolabellam sibi substitueret, quia abdicare se consulatu volebat Cæsar.

Ib. *Nihil queror de Dolabella*] Cum Antonius videret sibi dari collegam in Consulatu, Dolabellam inimicissimum, in eum vehementissime invectus est, & re infecta Senatus dimissus est. Cumque in eadem semper esset Cæsar voluntate, augurii Antonius objecit.

9. *Impulsus*] Dolabella ad petendum Consulatum à Cæsare impulsus fuerat. à quo postea deceptus est. Nam assumpsit collegam Antonium.

11. *Ille*] Cæsar.

Ib. *Intervertit*] Intervertere proprie est rem alicui promissam ad se transferre, & efficere malitiosè, ne justo possessori restituatur.

13. *Kalend. Jan.*] His Kalendis ineabant Magistratum Consules, & Senatum boni ominis causâ convocabant.

14. *In istum*] In Antonium invectus est Dolabella, cum non auderet in Cæsarem, à quo deceptus fuerat.

Ib. *Hic autem iratus*] Antonius.

16. *Prius quam proficisceretur*] Cæsar cogitabat de bello Parthis inferendo, & de substituendo sibi Dolabella Consule.

Ib. *Esse jussurum*] Invidiosè hac voce *jussurum*, utitur, quasi summum sibi Reip. dominatum Cæsar assumpsisset. Nam pertinebat tantum ad Consules interrogare, & ad populum jubere.

17. *Quem negant regem*] Dicebant illi Cæsarem non Regem esse, cum revera Rex esset, cum omnia ad arbitrium ageret in Repub.

18. *Bonus augur*) Ironia.

Ib. *Sacerdotio*) Auguratum intelligit, qui sacer habebatur.

19. *Comitia auspiciis*) Sicut intercedere tribuni poterant, ita Augures obnuntiare, ne cum populo ageretur.

20. *Vitiare*) Postquam habita erant comitia, poterant ostendere Augures in electione Consulum vitium aliquod, vel defectum fuisse, v. g. quod de cœlo servatum non sit, quod tonuerit, pluerit, &c.

21. *Istuc*] Ostendit stultitiam Antonii, quia ignoravit quid sit augurium.

quod

quod te ſacerdotii jure facere poſſe dixiſti, ſi augur non eſſes, & conſul eſſes, minus facere potuiſſes? vide ne etiam facilius. nos enim nuntiationem ſolum habemus: conſules, & reliqui magiſtratus etiam inſpectionem. Eſto hoc imperite, (nec enim ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia;) ſed videte impudentiam. multis ante menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum eſſe, quod fecit. quiſquamne [e] divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cœlo ſervare conſtituit: quod neque licet comitiis per leges; &, ſi qui ſervavit, non [f] habitis comitiis, ſed prius quam habeantur, debet nuntiare: verum implicata inſcitia impudentiâ eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit, quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejuſque ad idus Martias conſulatum: quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inſerens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; ſortitio prærogativæ; quieſcit. renuntiatur: tacet. prima claſſis vocatur, renuntiatur: deinde,

[e] *prævidere.* [f] *completis.*

23. *Minus facere potuiſſes*] Id eſt multo plus impedire Conſul comitia potuiſſes.

Ib. *Vide ne etiam facilius*] Id eſt multo facilius potuiſſes facere.

Ib. *Nos*] De ſe loquitur, quia inter Augures adſcriptus fuerat.

24. *Nuntiationem*] Poterant tantum Augures obnuntiare quod tonuerit, quod pluerit, &c. At vero Senatus, & Conſules inſpicere, & judicare an impediri poſſit, quod obnuntiatum eſt.

25. *Eſto*] Concedit ſe Antonium imprudentiæ arguiſſe, quam jam in eo ſingularem eſſe confirmat. Nam multis ante menſibus Dolabellæ minatus erat, aut prohibiturum auſpiciis comitia, aut per ſe prohibiturum.

29. *De cœlo ſervare*] Id eſt auſpicia cœlum obſervando captare.

30. *Per leges*] Lex Ælia & Fufia vetabat de cœlo ſervare, dum agebatur cſi populo, quia id ante fieri conveniebat.

31. *Implicata inſcitia*] Implicatam inſcitiam Antonii ait, quia admixtam habet impudentiam. inſcitia illius ſingularis eſt, quia rationem auguriorum ignorat: impudentia vero, quia minatur ſe impediturum, quod ſine cauſa prohibere non poteſt, & de futuris ſe divinaturum dixit.

34. *Ad Idus Martias*] Hoc tempore Cæſar interfectus eſt.

Ib. *Quis unquam apparitor*] Apparitor dicitur, qui juſſa principum, vel Magiſtratuum exequitur.

35. *Omnia rogabat*] Antonius omnia rogabat Cæſarem.

36. *In adverſam lecticam*] Lectica qua Cæſar vehebatur, comitabatur Antonius.

Ib. *Quæ venderet*] Gratis accipiebat Antonius à Cæſare beneficia, quæ poſtea aliis vendebat.

37. *Ecce Dolabellæ comitiorum dies*] Cum Cæſar ad Parthos profecturus eſſet; proxime voluit Conſulatum abdicare, & dari Dolabellæ. quare ad comitia populus convocatus eſt.

Ib. *Sortitio prærogativæ*] Supple *fit*. Duo fuerunt genera tribuum, quæ ſuffragium ferebant, alteræ prærogativæ dicuntur, alteræ jure convocatæ. Prærogativæ ſunt, quæ primæ ferunt ſuffragium, aliæ quæ jure convocatæ ſunt, ſecundo loco; quæ ex magna parte prærogativarum ſuffragium ſequebantur in creandis Magiſtratibus.

38. *Quieſcit*] Nihil agit Antonius.

Ib. *Renuntiatur*] Conſul fit Dolabella: & nihil agit Antonius.

Ib. *Prima claſſis*] Prima claſſis vocatur per præconem ad ferendum ſuffragium. obſerva autem quaſque tribus in quinque claſſes, claſſes vero in centurias fuiſſe diſtributas.

Ib. *Renuntiatur*] Id eſt, primæ claſ-

ſis

inde, ut assolet, suffragia. tum secunda classis vocatur. quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. [a] Confecto negotio bonus augur, (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalend. Januar. futurum esse prævideras, & tanto ante prædixeras. Ergo hercule magna ut spero, tua potius, quam reipublicæ calamitate, ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione: augur auguri, consul consuli obnuntaviſti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar [b] convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus cum voles, salvis auspiciis creatus. si nihil est, cum augur iis verbis nuntiat, quibus nuntiasti: confitere te, cum ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro.

XIV. Sed ne forte ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam

[a] *lato suffragio.* [b] *rescindere.*

sis suffragio Dolabella Consul renuntiatur.

39. *Suffragia*] Nempe colliguntur de more suffragia.

40. *Bonus augur*] Antonium ironice comparat cum Lælio augure sapientissimo cujus summa fuit nominis authoritas in Repub. de hoc Cic. in claris orat. loquitur.

41. *Alio die*] Cum vidit Antonius Dolabellam Consulem electum, tunc eligendum alio die dixit esse, quasi vitiose creatus esset.

42. *Quid videras*] Jam impudentiam Antonii vituperat, qui cum nec aves vidisset; nec sensisset pluvias, aut terræ motum; nec audivisset tonitru, ausus est tamen comitia illa Consularia, tanquam vitiosa reprehendere.

43. *Obvenit vitium*] Cum Cæsar sibi collegam Antonium assumpsisset, statuisseque statim Consulatum abdicare, renuntiari Consulem Dolabellam voluit: at Antonius objecit auguria, utpote offensus Dolabellæ, quem non posse Consulem fieri sine magna Reipub. calamitate dixit, neglecta præsertim auguriorum religione. Ait autem Cicero quod prævisum ab Antonio vitium evenerit, sed quod prædicta calamitas in eum potius, quam in Remp. recidet.

46. *Ementitus es auspicia*] Finxit auspicia Antonius, cum revera nulla essent, quibus à Consulatu Dolabella prohiberetur.

Ib. *Obstrinxisti populum Rom.*] Deorum metu, & irâ populum Rom. percelluit Antonius, cum dixit ab eo contra auspiciorum religionem Dalabellam renuntiatum esse Consulem.

47. *Augur auguri*] Antonius Augur erat, & Consul: & Cæsar Augur etiam, & Consul. Consules autem inter se & vitiare, & retinere auspicia poterant. Alii autem Magistratus inferiores obnuntiare Consulibus non poterant.

49. *Ad nostrum collegium*] Augurum collegium intelligit, ad quos videlicet pertinebat statuere de vitiis auspiciorum.

50. *Vitiosus Consul*] Vitiosus Consul dicitur, in cujus creatione vitium aliquod obvenit, cum aliquid animadversum est, ut cum pluit, vel fulgur visum est, vel aliquid ejusmodi evenit. Salva autem auspicia dicuntur, in quibus nihil tale accidit.

51. *Si nihil est*] Si nihil ab Augure servatum est.

53. *Sin est aliqua*] Si quid est servatum quod nuntiandum esset.

54. *Augur*] Ego qui sum augur.

[a] pul-

[a] pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat, P. C. apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modo ne [b] nauſeet, faciat, quod in porticu Minucia fecit. quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire, ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus toga purpurea, in ſella aurea, coronatus: aſcendis: accedis ad ſellam: (ita eras Lupercus, ut te eſſe conſulem meminiſſe deberes) diadema oſtendis: gemitus toto foro. unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum [c] plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergo unus, ſcelerate, inventus es, qui, cum auctor regni eſſes, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem [d] tentares, quid populus Romanus ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres, qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ſervires: à nobis populoque Romano mandatum id certe non habe-

[a] *turpiſſimam.* [b] *evomat.* [c] *gemitu.* [d] *experireris.*

2. *Lupercalia*] Lupercalia ſacra quædam fuerunt, quæ menſe Februario à Lupercis, id eſt Sacerdotibus Panos, in ejus honorem celebrabantur. Nam ut ait Servius in lib. 8. Æneid. dum illa peragerentur quondam, pecora Romanorum ſubito à latronibus rapta ſunt. Illi projectis veſtibus, latrones perſecuti ſunt, quibus oppreſſis, ac receptis pecoribus, propter rem bene geſtam à nudis, conſuetudo invaluit, ut nudi Lupercalia celebrarent. Eorum primus inſtitutor Romulus à Valerio Max. dicitur: Vultque in memoriam Romuli & Remi nutritorum à Lupa celebrari.

4. *Porticu Minucia*] Porticus illa Minucia in nova urbis regione fuit, quæ Minucia vel à Porta dicta eſt, vel ab ara juxta illam, quæ Minucio ſacra fuit, quem deum Romani colebant.

5. *Ubi rhetoris*] Sextum Clodium intelligit Rhetorem ſuum de quo ſupra.

7. *In roſtris collega tuus*] Roſtra erant in foro Rom. ubi habebantur conciones ad populum.

Ib. *Collega tuus*] Julius Cæſar in roſtris ſedebat, ad eos vero tantum pertinuit ſedere, qui judicabant.

Ib. *Toga purpurea*] Toga purpurea Regum erat, & triumphantium.

Ib. *In ſella aurea coronatus*] Sella aurea Reges utebantur, quam etiam Cæſari Senatus decrevit, cum poteſtate perpetuo lauream coronam, aureamque in Ludis geſtandi.

8. *Aſcendis*] Aſcendit ad roſtra Antonius.

Ib. *Accedis ad ſellam*] In qua ſedebat Cæſar.

Ib. *Ita eras Lupercus*] Lupercus ab arcendis lupis dicitur: Conſul vero à conſulendo, quia patriæ conſulere debet. Lupercorum autem proprium erat inſoleſcere, Conſulis autem gravitatem præ ſe ferre: à qua maxime alienus eſt Antonius.

9. *Diadema*] Diadema regum eſt inſigne, & falcia quædam, quæ eorum capiti circumligatur. Corona etiam regum eſt, ſed cum hoc diſcrimine, quod etiam privatis civibus ob rem bene geſtam, & triumphantibus concederetur.

Ib. *Gemitus toto foro*] Id eſt gemitus in foro à toto populo factus eſt.

11. *Meditatum & cogitatum ſcelus*] Non ex improviſo oſtendit illud diadema quaſi ſtatim repertum, ſed per ſummum ſcelus, meditatus domi fuerat Cæſari imponere, quo ſummum ejus in totum populum dominatum oſtenderet.

16. *Tibi uni peteres*] Tolerabile fuiſſet, ſi petiiſſet, ut uni ſibi ſervire liceret.

bas.

bas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num exſpectas dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor ne imminuam virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus: quid indignius, quam vivere eum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? At etiam adſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM CONSULEM POPULI JUSSU REGNUM DETULISSE, CÆSAREM UTI NOLUISSE. Jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus, & judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideone L. Tarquinius exactus? Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius necati, ut multis poſt ſeculis, à M. Antonio, quod fas non eſt, rex Romæ conſtitueretur. Sed ad auſpicia redeamus. De quibus rebus idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar acturus, quæro tum tu quid egiſſes? Audiebam quidem te paratum veniſſe, quod me de mentitis auſpiciis, quibus tandentiſſimi quique faciunt.

19. *Nudus concionatus*] Luperci nudi incedebant in Lupercalibus, & cum Lupercus eſſet Antonius, merito dicit nudum concionatum eſſe.

25. *Interfectum eſſe*] Cæſar interfectus fuit à Bruto & Caſſio, cæteriſque conjuratoribus, quia regium ſibi dominatum vindicare videbatur, cujus tamen reſpuit inſignia. At Antonius longe dignior morte fuit, qui ei illud voluit imponere.

26. *In faſtis ad Lupercalia*] Faſti libri ſunt, quibus anni totius deſcriptio continetur, & in quos acta Conſulum referebantur.

Ib. *Ad Lupercalia*] Deſignat tempus, quibus hoc diadema ab Antonio Cæſari oblatum eſt. Sic in Epiſt. Cic. ad Brut. *Decrevi ut in faſtis ad eum diem Bruti nomen adſcriberetur.*

Ib. *Dictatori perpetuo*] Invidioſe dicit inſcripſiſſe, *Dictatori perpetuo*, quia Dictator in diſcordiis civium tantum ad ſex menſes creabatur.

27. *Populi juſſu regnum detuliſſe*] Turpiter mentitur Antonius populum imperium regni Cæſari detuliſſe.

31. *De die in diem*] De die in diem vivere dicuntur, qui diei tantum præſentis rationem habent, & de craſtino non cogitant. quod latrones & impru-

33. *L. Tarquinius*] Is ſeptimus & ultimus fuit regum Romanorum, qui à L. Bruto ejectus eſt.

34. *Sp. Caſſius*] Cum ille Caſſius prò frumento Siculo pecuniam acceptam populo dediſſet, necatus eſt. Vide Liv. lib. 2.

Ib. *Sp. Melius*] Sp. Melius eques Rom. cùm ſua impenſa populo frumentum largitus eſſet, atque ob id factum in regni affectandi ſuſpicionem veniſſet, ab Hala Servilio equitum magiſtro juſſu Cincinnati Dictatoris occiſus eſt. Vide Liv. lib. 4.

Ib. *M. Manlius*] M. Manlius Capitolium contra Gallos defendit; cum vero multos ære alieno oppreſſos liberaret, affectandi regni crimine damnatus de rupe Tarpeia dejectus eſt. Et Senatuſconſultum factum, ne quis de gente Manlia Marci cognomen aſſumeret.

37. *Cæſar acturus*] Agere debebat Cæſar de auſpiciis ab Antonio nuntiatis contra Dolabellam, quem Cæſar profecturus brevi ad Parthos ſubſtituere ſibi Conſulem volebat.

38. *Ementitis*] Ementiri quis auſpicia dicitur, qui falſo obnuntiat, & ſe de cœlo obſervaſſe aſſerit, cum tamen non obſervarit.

men

men parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem [40] [c] fortuna populi Romani: num etiam tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt.

XV. Quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cum ex illa fuga beneficio eorum, qui te ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clam te domum recepiſti? O mea ſemper fruſtra veriſſima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus noſtris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimulac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cum cæteri conſulares irent, redirent, in ſententia manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum improbiſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, equidem invitus, cum omneis aditus armati obſiderent. qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi ſubito inimicus extitiſti, tamen me tui miſeret, quod tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuiſſes, ſi illius diei [a] mentem ſervare potuiſſes? pacem haberemus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. quanquam te bonum timor faciebat, non diuturni magiſter officii: improbum fecit ea, quæ dum timor abeſt, à te non diſcedit audacia. etſi tum, cum optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri [b] tyranni, ſi illud funus

[a] *felicitas.* [b] *conſilium.* [c] *Cæſaris.*

40. *Interitus Cæſaris*) Illo tempore Cæſar interfectus eſt.

41. *Incidi in id tempus*) Ait jam ſe nolentem, & præter conſilium ſuum, in ea tempora incidiſſe, quæ mortem Cæſaris ſubſecuta ſunt.

1. *Quæ tua fuga*) Non prius audivit mortem Cæſaris Antonius, quàm abjectis conſularibus inſignibus, fugâ ſuæ ſaluti conſuluerit.

2. *Beneficio eorum*) Brutus, Caſſius, aliique qui Cæſarem occiderunt, ſed Brutus præſertim, cum de Antonio quoque interficiendo ab iis deliberaretur, vetuit ne ille occideretur, ut Plutarchus refert.

4. *Fruſtra veriſſima*) Vera quidem erant auguria Ciceronis, quia ante & poſt civile bellum prænuntiavit quæ erant eventura, & revera evenerunt; ſed quibus nec Cæſar, nec Pompeius, nec Brutus credere voluerunt. Perſuaſerat enim Cæſari & Pompeio, ut res inter ſe componerent, & Bruto, ut Antonio diffideret; ſed nemo eorum eum dicentem audivit.

5. *Liberatoribus noſtris*) Liberatores appellat Brutum, Caſſium, alioſque conſpiratores, qui, interfecto Cæſare, in Capitolium ſe receperunt.

11. *Poſt diem tertium*) Nempe à morte Cæſaris.

1b. *Ædem Telluris*) De ea dictum eſt Philipp. I. Parag. I. not. ad l. 7.

12. *Obſiderent*) M. Lepidus, poſt cædem Cæſaris, per noctem forum militibus replevit.

16. *M. Antonii filium*) M. Antonius filium obſidem in Capitolium ad Brutum miſerat. de quo Philip. I. Parag. I. not. ad l. 13.

17. *Bambalionis*) De iſto Bambalione dictum eſt. Philipp. II. Parag. II. not. ad l. 7.

18. *Non diuturni magiſter officii*) Timor homines in officio continet, ſed non diu.

fuit,

fuit, ſceleratiſſime præfuiſti. tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio: tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemuſtulatus ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte ſervorum, quos nos vi manuque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſterſa, reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatuſconſulta feciſti, ne qua poſt idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam beneficii figeretur. meminiſti ipſe de exulibus; ſcis de immunitate quid dixeris. optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. [c] conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius potuit ſui eſſe diſſimilis? inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis [d] veniebant immunitates, ſed etiam populis univerſis: civitas non jam ſigillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante, republica manere non poſſunt, provincias univerſas, P. C. perdidiſtis: neque vectigalia ſolum, ſed etiam imperium populi Romani hujus domeſticis [e] nundinis diminutum eſt: Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius

[c] *pacata.* [d] *vendebantur.* [e] *paſtionibus.*

21. *Pulchra laudatio*) Ironia. Antonius orationem habuit ad populum de Cæſaris laudibus, in qua concitavit populum contra illius interfectores.

Ib. *Tua miſeratio*) Populum non ſolùm verbis, ſed etiam oſtenſa Cæſaris imagine, quam ex cera confecerat, & tunicâ ſanguine conſpersâ, manibus accepta & explicata ad miſerationem provocavit. Appianus & Plutarchus.

22. *Tua cohortatio*) Eadem oratione populum ad vindicandam Cæſaris mortem impulit.

Ib. *Illas faces incendiſti*) Commota plebs Antonii oratione, facibus ex rogo Cæſaris arreptis, domum Bellieni ſenatoris combuſſit, & ad aliorum perculſorum ædes cucurrit, ad eas pariter incendendas; ſed a Dolabella alio conſule vix repulſa eſt.

26. *Fuligine*) Dum haberet Antonius ſuam orationem, à rogi fumo, in quo comburebatur Cæſaris cadaver, fuliginoſus factus eſt.

28 *Immunitatis tabula*) Multæ immunitates & vacationes à bello militibus datæ fuerunt à Cæſare, quas ultro conferre Antonius volebat; ſed ſuadente Servio Sulpitio, ſenatuſconſultum factum eſt, quo vetabatur, ne qua ejuſmodi deinceps immunitas valeret.

Ib. *Figeretur*) Leges, decreta, & alia ejuſmodi beneficia quæ concedebantur, tabulis æreis inciſa, in Capitolio & aliis locis publicis figebantur, ut omnibus innoteſcerent.

30. *Dictaturæ nomen*) Tulit, ne quis ullam ob cauſam de dictatore creando referret, neve dictaturam oblatam acciperet, qui ſecus faxit, eum ut necare jus faſque eſſet.

37. *Civitas*) Romana civitas ſingulis & privatis hominibus dabatur.

41 *Septies millies ſeſtertium*) Id eſt, ſeptemdecim milliones & quinquaginta millia aureorum noſtratium.

42. *Quod in tabulis*) Loquitur de tabulis, in quibus ſumma pecuniarum continebatur deſcripta.

Ib. *Ad opis*) Supple ædem opis, ubi erat ærarium.

qui-

quidem pecuniæ, ſed tamen ſi iis, quorum erant, non redderentur; quæ nos à tributis poſſent vindicare. Tu autem H-S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuiſti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere deſiiſti? Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis emebantur [f] non inſciente te. ſed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. quo propoſito, nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæſar? æque atque huic ordini, ut Maſſilienſibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani charam eſſe ſentiebat. igitur, à quo vivo, nec præſens, nec abſens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt [g] gratus. Compellarat hoſpitem præſens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat: Armeniam abſtulerat à ſenatu da-

[f] *te conſcio.* [g] *gratioſus.*

43. *Funeſtæ illius quidem pecuniæ.)* Pecunias ait eſſe funeſtas, quia ex proſcriptione bonorum collectæ erant, qui Pompeio adhæſerant.

44. *Quæ nos à tributis)* Illæ pecuniæ, quanquam injuſtè collectæ ſint, poterant tamen privatos cives ab illis pecuniis eximere, quas ſolvere coguntur Reipub.

Ib. *H-S quadringenties)* Id eſt, millionem unum auri Gallici.

45. *Debere deſiiſti)* Quærit quomodo æs diſſolverit Antonius tam ſubito. Ironicè loquitur, quia revera non ille diſſolverat, ſed jure quodam tyrannico ſibi vindicaverat.

46. *De commentariis infinitis)* De his dictum eſt Phil. I. Parag. I. l. 18.

49. *De Rege Dejotaro)* Dejotarus Rex Gallogræciæ, amicus populi Romani, & Rex Armeniæ minoris à Senatu appellatus, cum Pompeio fuit in acie Pharſalica. at victo Pompeio à Cæſare, in regnum ſuum ſe recepit. ſatisfecit Cæſari, ad quem equites & pecuniam ab eodem Cæſare imperatam miſit; quem etiam ad bellum contra Pharnacem proficiſcentem in caſtro ſuo Luceio recepit. Is à ſuis accuſatus, quaſi Cæſarem apud ſe divertentem occidere voluiſſet, à Cicerone defenſus eſt; ſed tamen altera Gallogræciæ parte à Cæſare multatus eſt, & ablata data ei à Senatu Armenia. at interfecto Cæſare, quidquid ablatum fuit, ei redditum eſt. Verum Antonius legatis Regis, & hoſpitibus diſſuadentibus pollicitus eſt, ſi certam pecuniæ ſummam ei conferret Dejotarus, edictum ſe prolaturum, quo erepta à Cæſare ei reſtituerentur, quaſi illud in commentariis Cæſaris inveniſſet.

52. *Huic ordini*] Senatorio.

Ib. *Maſſilienſibus*] Amiciſſimi fuerunt ſemper populo Romano Maſſilienſes; quos tamen per legatos D. Brutum, & A. Trebonium expugnavit. Imo eorum urbs Maſſilia in triumpho ejus deportata eſt, ut refert lib. 7. de Officiis. infenſus autem illis fuit, quòd Pompeio Senatuique faverint.

54. *Nec præſens*] Bis vidit Dejotarum Cæſar; cum nempe in Aſiam contra Pharnacem profectus eſt, & ex Aſia rediit.

Ib. *Nec abſens*] Bis defenſus eſt Dejotarus apud Cæſarem; Nicææ à M. Bruto, Romæ à Cicerone.

55. *Compellarat*] Dejotarum Cæſar compellarat de pecunia ſibi danda.

56. *Computarat*] Id eſt, rationes contulerat, quibus ſummam fecerat ejus pecuniæ, quam ex toto Dejotari regno colligere poterat, ut eam populis ſuis imperaret.

Ib. *Tetrarchiam*] Tetrarchia dicitur quarta regni pars.

tam.

tam, hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. at quibus verbis? modo æquum ſibi videri, modo non iniquum. [h] mira verborum complexio. at [i] ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Dejotaro) quidquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri.

XVI. Syngrapha H-S centies per legatos viros bonos, ſed timidos & imperitos, ſine Sexti, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res [a] veniere & veneunt. qua ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſua ſponte nullis commentariis Cæſaris, ſimul atque audivit ejus interitum, [b] ſuo Marte res ſuas recuperavit. ſciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ tyranni eripuiſſent, ea tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte quidem, qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngraphan recuperatæ. non enim à te emit: ſed prius, quam tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi: qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam [c] appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto

[h] *confuſa diſpoſitio.* [i] *Cæſar.* [a] *venditæ ſunt & venduntur.* [b] *per ſe.* [c] *ponderentur.*

1. *Syngrapha*] Syngrapha eſt formula obligationis, quâ nos aliquid ab alio accepiſſe, & reddere promittimus.

1b. *H-S.*] Ducenta quinquaginta millia ſcutatorum Gallicorum.

3. *Gynæceo*] Gynæceum locus eſt deſtinatus ſolis mulieribus.

9. *Ne iſte quidem*] Intelligit Sextum Clodium Rhetorem & conſultorem Antonii; quem ab exilio revocavit.

12. *Ille vir*] Dejotarus, qui fortiter egit recuperando ſua bona, quæ Cæſar abſtulerat.

13. *Auctorem*] Cæſarem, qui author fuit.

14. *Commentariis infinitis*] De iſtis commentariis dictum eſt ſuperiori oratione, qui infiniti à Cicerone dicuntur, quia nihil in eis certum.

15. *Imitatores*] Hic imitatores eos dicit, qui aliorum manus imitari poterant.

16. *Gladiatorum libellos*] Reſpicit ad morem gladiatorum: nam qui pugnam editurus erat, ſolebat proponere libellos, in quibus dies futuri muneris deſignarentur, in quibus item nomina & paria gladiatorum exponerentur. Vide Lipſium Satur. lib 2 cap. 18.

20. *Poſt M. Brutum*] Poſt mortem Cæſaris Creta provincia Bruto decreta eſt, quam per decretum liberavit ab onere provinciæ, cum abiit è vivis Brutus. nèque enim auſus id antè fuerat, ne Brutum læderet. ait autem, ſixam fuiſſe tabulam, quia in tabula decreta & leges deſcribebantur.

21. *Non conſtringendus*] Inſaniæ accuſat Antonium.

Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum puteris) provinciam Cretam prodidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exſulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? nullius inſector calamitatem: tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum cauſſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio, cur reliquis idem non tribuas. neque enim plus quam tres aut quatuor reliqui ſunt, qui ſimili in calamitate ſunt: cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ & riſus hominum, & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nuntiabat? cùm tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint: cùm tuorum, tùm ſis religioſus. quid? eundem in ſeptemviratu nonne deſtituiſti? intervenit enim. quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite negare non poſſes. omnibus eum contumeliis o-

22. *Creta nihil ad Brutum*] Cæſar in annum ſequentem Caſſio Syriam, & Bruto Macedoniam decreverat, ut refert Appianus lib. 3. de bell. civil.

25. *Hic venditor*] M. Antonius.

Ib. *De exſulibus*] Commentus eſt Antonius legem latam fuiſſe à Cæſare de exulibus revocandis, quam ad columnas appendi voluit.

27. *Reditus inquinatos*] Id eſt, reditus ignominia notatos, quod ſcilicet aliqui aliis reſtituerentur. legunt plerique *reditus æquatos*, quia quoſdam reſtituit Antonius, quorum cauſæ diſſimiles erant: nam diſſimilium diſſimilis ratio eſſe debet. qui gravius peccarunt, gravius puniri par eſt. Eos autem æquavit Antonius, quia non ex Cæſaris mente, ſed ex ſua libidine reſtituit.

31. *In loco patrui*] C. Antonius olim in conſulatu collega Ciceronis, patruus M. Antonii accuſatus à Cœlio de repetundis, ob Macedoniam ab eo expilatam, defenſus à Cicerone, exilio damnatus fuerat. Sed licet Antonius multos ab exilio revocatos in piſtrinam dignitatem reſtitueret, de patruo ſuo nullam unquam mentionem fecit.

32. *Ad cenſuram petendam impuliſti*] Cum Antonius poſtea fuiſſet reſtitutus, eum ad cenſuram petendam excitavit, ſubornavitque homines leviſſimos & abjectiſſimos, qui illius eſſent competitores. quod & riſus hominum movit, & querelas, quòd homines ejuſmodi fierent cenſuræ candidati, & quòd vir nobiliſſimus ſic ab Antonio luderetur.

34. *Comitia non habuiſti*] Cenſores à conſulibus comitiis centuriatis creabantur.

Ib. *An quia tribunus plebis ſiniſtrum*] Ironicè ridet, quòd fuerit prohibitus à comitiis habendis obnuntiatione alicujus tribuni, qui fulmen aliquod ſiniſtrum viderat, quod vitioſum erat comitiis: nam tonante Jove & fulgurante, comitia haberi nefas.

36 *Religioſus*] Ironia. Augur autem erat Antonius, ideoque religioſus, unde ſuos auſpiciis ſubeſſe non exiſtimabat, & ſe ac ſuos extra omnia auſpicia poſitos eſſe ſibi perſuadebat.

Ib. *Eundem in ſeptemviratu*] Cum C. Antonius ſeptemviratum peteret, ab Antonio relictus eſt. Septemviri autem illi Epulones dicti ſunt, quòd epulas indicendi Jovi cæteriſque diis poteſtatem haberent.

37. *Intervenit enim*] Id eſt, adfuit C. Antonius. quare ablentiam cauſari non potuit Antonius.

38. *Ne ſalvo capite*] Sic interpretor cum Maturantio: *Id eſt ſalva & integra fama C. Antonii, quem idcirco abeſſe voluit Antonius, ut majori dedecore afficeretur, cum negare ſeptemviratum ei integra fama poſſet.*

nera-

neraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. filiam ejus, ſororem tuam [d] ejeciſti, alia [e] conditione quæſita, & ante perſpecta. non eſt ſatis. [f] probri ipſimulaſti pudiciſſimam fœminam. quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo non fuiſti. frequentiſſimo ſenatu Kalendis Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſſam auſus es dicere, quod ab eo ſorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentior-ne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. [g] quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæſaris pacis cauſſa confirmata ſunt à ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur [h] veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalend. Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias exſpectaſti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam [i] percurſationem tuam menſe Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam deducere coloniam conatus es, quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. [k] cui tu urbi minitaris. utinam conere, ut aliquando illud PENE tollatur. At quam nobilis eſt tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tuæ iſta detrimenta ſunt, illa noſtra, Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ [m] vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas. mimos dico, & mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini, in populi Romani patrimonio

[d] *repudiaſti.* [e] *alia uxore.* [f] *ſtupri.* [g] *quæ tu ſolus cognoviſti.* [h] *venduntur.* [i] *peragrationem.* [k] *quali.* [m] *damnum.*

40. *Sororem tuam*] Erat filia C. Antonii, qui patruus erat hujus Antonii. patrueles enim fratres, vel ſorores ſunt, ait Caius, qui, quæve ex duobus fratribus progenerantur.

48. *Ad chirographa redeamus*] Chirographum eſt privata cautio manu alicujus vel ſcripta, vel ſubſcripta. Loquitur de chirographis hic, quæ falſo Cæſaris nomine protulit.

53. *At ſic placuerat*] Occopatio quæ ſit ab ipſo Cicerone.

58. *Capuam coloniam*] Ridet Antonium, qui cum Capuam coloniam deducere vellet ex veteranis militibus, à Capuanis prohibitus non ſolum, ſed pene intertectus eſt.

60. *Pene tollatur*] Pene occiſus eſt Capuæ Antonius, optat ut illud *pene* tollatur, ſed interficiatur Antonius.

63. *Agrum Campanum*] Campanus ager publicus & vectigalis erat; quem tamen Antonius dividere militibus veteranis voluit, ut ſibi addictos haberet.

67. *Agro Leontino*] Ager Leontinus eſt in Sicilia, quem Sexto Clodio ſub dicendi magiſtro dedit.

68. *In pop. Rom. patrimonio*] Quamdiu illi agri in populi Rom. patrimonio fuerunt.

grandi fœnore, & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum feciſſet: Rhetori duo, quasi diſertum facere potuiſſet.

XVII. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat, Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſene ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet [a] incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos [b] adſcribi poſſe reſcripſi. tu autem [c] inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres, cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac perturbatione [d] religionum [e] advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabileis poſſeſſiones. Et ſi ab haſta, valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem

[a] *integra.* [b] *adjungi.* [c] *ſuperbia.* [d] *auguriorum.* [e] *invadis.*

69. *Grandi fœnore, & fructuoſæ*] Id eſt, feraciſſimi illi agri, multos populo Rom. fructus referebant. In aliis codicibus legitur, *glandiferæ*, at vox iſta quercuum eſt, quæ ſteriles ſunt: niſi forte velit Cicero glandibus hos agros ad ſues paſcendos abundare.

70. *Quaſi diſertum facere potuiſſet*] Rhetor ille Clodius operam in edocendo Antonio declamationem perdiderat: cui tamen tria millia jugerum pro mercede rependit, at quam longe plura, ſi doctiorem reddidiſſet?

2. *Caſilinum*] Caſilinum oppidum eſt Campaniæ ad flumen Vulturnum, quò jam Cæſar confectis bellis civilibus, coloniam deduxerat.

5. *Auſpicato deducta*] Nihil Romani ſuſcipiebant, quin prius auſpicia captaſſent.

9. *Ut vexillum videres*] Quia fere milites, confectis ſtipendiis, mercedis gratia in colonos aſſumebantur, illi ſub vexillo in colonias deducebantur, quò eum perveniſſent, vexillum figebatur. tam recens autem deducta fuerat illa colonia, ut pene vexillum adhuc videri poſſet.

Ib. *Aratrum circumduceres*] Agri cuilibet concedebantur, aratro deſignabantur.

10. *Portam Capuæ*] Spatium terræ Caſilinenſibus agris adjunctum, tam amplum fuit, ut pene ad portam urbis Capuæ pertineret.

12. *In M. Varronis*] Marcus ille Varro longe omnium togatorum ſui temporis doctiſſimus Pompeium ſecutus fuerat. Eo mortuo invaſit in ejus fundum Antonius, cauſatus eum à Cæſare accepiſſe pecuniam.

15. *Et ſi ab haſta*] Concedit Antonio Cicero legitime illum agrum emiſſe, quia à Cæſare haſtæ ſubjectus eſt.

Ib. *Non tuæ*] Id eſt falſæ, quia multas falſas tabulas, quaſi à Cæſare ſcriptas proferebat.

16. *Quibus debuiſti*] Proferebantur ſenatorum tabulæ, quibus patebat ingentem pecuniæ ſummam, de qua ſuperius, Idibus Martiis debuiſſe.

Ib. *Non quibus tu te liberaviſti*] Falſis nominibus tabulas Antonius proferebat, quibus ſe ære alieno liberabat.

Caſſi-

Caſſinatem fundum quis [f] veniſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæſare, ipſum enim exſpectare magnum fuit. quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quod ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar ut redderes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? Remove gladios illos parumper, quos videmus. jam intelliges, aliam cauſſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ, non enim te dominus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpiſſime es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, quam diſpari domino! quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam à diſpari tenebantur! ſtudiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. quæ in illa villa antea dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrinæ. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes. ingenui pueri cum meritoriis, ſcorta inter matresfamilias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo.

[f] *venditum eſſe.*

18. *Miſiſſe te dicis Alexandriam*] Dicebat Antonius, ſubjecta haſtæ fuiſſe, ſeu auctione vendita fuiſſe Alexandriæ à Cæſare Varronis bona, ad quæ emenda miſerat.

19. *Magnum fuit*] Ironia. tanta enim avaritiæ cupiditate ducebatur Antonius, ut non potuerit expectare dum Cæſar Romam rediiſſet.

22. *Ut redderes*] Cæſar ſcripſit ad Antonium, ut Varroni ſuum fundum redderet Caſſinatem.

23. *Remove gladios*] Oſtendit quòd vi & armis obtinet illum fundum Varronis; & ſejungit Cæſaris cauſam ab Antonii audacia.

25. *Non modo dominus*] Si deſtituatur armis Antonius, non modo Varro illius fundi dominus eum non recipiet; ſed nemo erit qui non Antonium dejiciat et illis poſſeſſionibus quas injuſtè ſibi vindicavit.

27. *Es perbacchatus*] Id eſt, omni te libidinis inſaniæ turpiſſime permiſiſti.

Ib. *Ab hora tertia*] Probabile eſt Ciceronem loqui de tertia noctis hora, & de illis antelucanis cœnis, quas frequentiſſime reprehendebat in Catilina.

31. *Diverſorium*] Diverſorium dicit, quia in villis tantùm ad tempus, animi relaxandi cauſa, habitatur.

34. *Inquilino*] Inquilinus dicitur qui ſolus in ædibus conductitiis habitat, non autem cum domino, vel eo qui habitandi jus habet.

36. *Meritoriis*] Pueri meritorii dicuntur, qui ſuo corpore quæſtum faciunt.

Ib. *Scorta*] Scortum mulier infamis eſt.

Ib. *Matresfamilias*] Materfamilias pro muliere pudica & honeſta, ſive vidua ſit, ſive nupta, ſumitur.

Ib. *Caſſino*) Caſſinum Campaniæ oppidum eſt.

27. *Aquino*) Aquinum oppidum eſt in Latio, ad fines Samnitum.

Ib. *Interamna*) Interamna Campaniæ oppidum eſt, non longe ab Aquino, quod ſic dictum eſt, quia inter duos amnes in unum confluentes, Melpim & Lirim, interjacet. Strabo.

jure id quidem. In homine enim turpissimo [a] obsolebant dignitatis insignia. Cum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. at ille operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. quid Anagnini? qui cum essent [b] devii, obviam ei descenderunt, ut istum, tanquam si esset Consul, salutarent. incredibile dictu: sed tum nimis inter omneis constabat, neminem esse resaluratum: praesertim cum duos secum Anagninos haberet Mustelam & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptassent. magno quidem judicio, studio, benevolentia, charitate, non ut te, ut Basilium, vi & armis, & alios vestri similes, quos clienteis nemo habere velit, non modo esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegae tui fuit, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro everit: qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. quid evenerit postea, nescio. metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem de coelo detraxisti: effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

XVIII. Qui vero reditus inde Romam? quae perturbatio totius

[a] *obscurabantur.* [b] extra *viam.*

42. *Stulte Aquinates)* Aquinates venerunt quidem obviam, quia habitant circa viam Latinam, per quam iter faciebat; sed stulte egerunt: neque enim dignus erat qui tanto in honore haberetur Antonius.

Ib. *Anagnini)* Anagnia oppidum est Campaniæ.

46. *Mustelam & Laconem)* De his loquitur lib. ad Att. 16.

48. *Sidicinos)* Sidicinum, sive Teanum, colonia & urbs Campaniæ fuit, Casinum versus.

49. *Puteolanos)* Puteoli maritimum oppidum est in Campania. Festus, *Puteolos dictos* putant *ab aquæ calidæ putore: quidam à multitudine puteorum earumdem aquarum gratia factorum.*

Ibid. *Brutos]* Invaluerat hæc consuetudo apud illos veteres, ut singulæ nationes Romæ patronos haberent, in quarum essent clientela.

51. *Basilium)* Basilius ille primum Pompeium, deinde Antonium secutus est.

53. *Collegæ)* Dolabellam dicit, qui bustum Cæsaris evertit; de quo dictum Philip. I. Parag. I.

55. *Concidisti)* Id est, metu exanimatus es.

56. *Metum credo, & arma)* Hic Cicero Dolabellam arguit, quòd Reipublicæ partes deseruerit, non metu armorum Antonii, ut dicebat; sed quia ab eo pecuniâ corruptus est, ut eum sibi semper addictum haberet.

57. *De cœlo detraxisti)* De cœlo detrahere, sive disturbare, idem est, ac aliquem de maxima gloria dejicere, seu laudibus spoliare: nam quos laudamus, dicimur eos ad cœlum laudibus efferre.

Ib. *Effecisti)* Cum non tam esset improbus Dolabella, quam Antonius, effecit non ut sibi Antonio esset similis Dolabella; id est, tam sceleratus quam Antonius, sed saltem non tam probus quam antea fuisset.

urbis

urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam postea dominantem, Cæsarem regnantem videramus: erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ita multi: ista vero quæ & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: [a] scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus. Kalend. Jun. cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. at iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, & potius discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Cæsaris defendisset lucri caussa, is leges Cæsaris easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam [b] infimis civibus semper [c] obtentum est. [d] signa, [e] tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam

[a] plenas *scutis*. [b] *abjectis*. [c] *ratum fuit*. [d] *statuas*. [e] *imagines*.

2. *Cinnam*) Cinna civis fuit Romanus, qui crudelitate sua Rempub. vastavit, & adversarios vocatis ad pileum servis vicit.

Ib. *Sullam*) Sylla Dictaturam invasit, in eaque summa crudelitate superatis partibus Marianis contra cives usus est.

3. *Gladii absconditi*) Cinna, Sylla, & Cæsar dominatum sibi quidem usurpabant, sed non aperte ut Antonius.

5. *Agmine quadrato*) Sequebantur Antonium milites quasi semper parati, ad prælium

7. *Obduruimus*) Obdurescere dicuntur qui callum obducunt.

Ib. *Kal. Jun.*) Kalendis Junii is rediit in urbem Antonius, quo tempore propter illius metum, nemo Senator in Senatum venire ausus est.

8. *At iste*) Antonius videlicet qui tyrannus erat, non indiguit ope Senatus; cum vellet Remp. ad arbitrium suum regere.

10. *Mirabilia facinora*) Per illa mirabilia facinora intelligit ea, quæ præter omnium admirationem fiunt. Ironia: nam postea exponit, quæ scelerate & ambitiose ab Antonio facta sunt.

11. *Chirographa*) Cæsaris chirographa valere quidem voluit Antonius, quia iis ad avaritiam suam, & libidinem abutebatur, sed non alias Cæsaris leges: quia Rempub. stabiliebant, quam evertere funditus volebat.

12. *Numerum annorum*) Tulerat Cæsar ne provinciæ prætoriæ plusquam annum, ne plusquam biennium Consulares obtinerentur. At eorum imperium ad plures annos prorogavit Antonius.

16. *Firmissimum est testamentum*) Ex Ulpiano *testamentum est mentis nostræ contestatio, in id solenniter facta, ut post mortem nostram valeat.* Quare firmissimum omnium, quæ fiunt a privatis, haberi debet.

Ib. *Sine promulgatione*) Lex promulgari tum dicebatur, cùm populo proponebatur vel ferenda, vel abrogada. Ferre enim, vel abrogare legem sine jussu populi non licuit.

17. *Alias, ut tolleret*, &c.) Veras leges quas tulerat Cæsar, sustulit; & fallas promulgavit, & exposuit populo.

20. *In hortos Pompeii*) Domum & hortos Pompeii Antonius emerat.

Ib. *Villam Scipionis*) Hæc villa erat in Tiburtino, quam ab hasta emit Antonius.

Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? Tu illum amas mortuum? quem is [f] majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio Marcus Antonius? quid igitur [g] cessas? cur non [h] inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps. num hodiernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur: cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri te omnia quæstu tuo, non illius dignitate [i] metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto eloquentiam tuam.

[f] *poterat consequi majorem honorem.* [g] *differs.* [h] *consecraris.* [i] *æstimare.*

21. *Cæsaris memoria diligens*) Id est tu qui tam diligens es in honoranda memoria Cæsaris.

23. *Pulvinar, Simulacrum*) Pulvinar lectulus erat stratus in templis, sub quo numinis alicujus simulacrum reponebatur.

Ib. *Fastigium*) Fastigium moles quædam erat instar pyramidis in altum extructa, quam variis picturis ornatam in consecrationibus Deorum erigebant. alii per *fastigium* intelligunt dignitatem humana celsiorem.

Ib *Est ergo flamen*) Flamen seu sacerdos divis assignabatur ut Jovi qui Dialis; Marti, qui Martialis; Romulo, qui Quirinalis dicebatur. Unde porro flamen dictus sit, jam exposuimus in orat. pro Mil. Parag. VI. l. 30.

24. *Divo Julio*) Divos appellabant eos homines, qui virtute cæteris superiores inter deos referebantur.

26. *Collegæ sumus*) Cicero & Antonius augures erant.

27. *Sive quod mortui*) Contendit non esse referendum in deos Cæsarem, tum quia tyrannus, tum quia occisus fuit Homines autem ejusmodi plane indigni erant divinis honoribus.

28. *Quæro deinceps*) M. Antonius tulerat ad populum, & populus comproba verat, ut quinto ludorum die sacra Cæsari fierent: quod neglexit Antonius, & quod in eo jam carpit Cicero.

29. *Ludorum Rom.*) Illi ludi primum à Tarquinio Prisco instituti, hique Romani seu Circenses dicti sunt, quod in Circo maximo exhiberentur, in quibus pugiles, & equites decertabant.

31. *Cur non sumus prætextati*) Ex illo loco edocemur cum prætexta ludis adfuisse Romanos, quibus jus vestis illius erat. de hac dictum est sæpe.

32. *Supplicationes*] Antonius tulerat ut supplicationes mortuo Cæsari quasi Deo deferrentur.

33. *Pulvinaria noluisti*] Noluit Antonius ut pulvinaria Cæsaris statuæ collocarentur, ne qua forte injuria inferretur. At inde eum arguit Cicero, quia vel ei omnes honores divini exhibendi sunt, aut nullus.

34. *Pulvinar esse*] Quatuor hæc honorum genera ei, qui in deos referebatur, conferebant, simulacrum sive statuam; pulvinar, in quo reponeretur ad populorum venerationem; fastigium; lacerdotem.

38. *Expecto eloquentiam*] Ridet Antonium, cujus nulla erat eloquentia, & dicendi usus, quem ironice confert cum avo suo disertissimo oratore, quem passim

am. diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. ille nunquam concionatus eſt nudus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino [l] hiſcere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus, hunc unum diem, hunc unum inquam, hodiernum diem, hoc [m] punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt, cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur [n] valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityræos cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſſa ſe facere dicit.

[l] *aperire* os. [m] *momentum.* [n] *fores.*

ſim laudat Cicero in libris de Oratore.

39. *Diſertiſſimum*] Dicebat hic Antonius orator multos ſe diſertos oratores, eloquentem nemisem vidiſſe.

Ib. *At te etiam apertiorem*] Apertus & ſimplex idem ſignificant. Amphibologice autem Antonium ridet, dum apertum & ſimplicem vocat, nam & ad corpus, & ad orationem hæc verba referri poſſunt. Nam cum eſſet Lupercus, nudus concionatus erat.

45. *Armatorum corona*] Quando Antonius primæ Ciceronis orationi reſpondit, omnia loca armatis militibus complevit.

47. *Concordiæ*] Id eſt templi Concordiæ.

48. *Ityræos*] De his ſupra. Parag. IV. l. 20.

PERORATIO.

In quâ conatur Antonium ad meliorem frugem revocare, & ab ipſa ſcelerum ſuorum magnitudine, quæ diuturna eſſe non poteſt; Et ab exemplo Cæſaris eum confirmat, qui occiſus eſt, cum longe Antonium ſuperaret: denique oſtendit quantùm mortem contemnat, modo moriens populum Romanum liberum relinquat.

XIX. Nonne igitur millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. charitate, & benevolentia civium ſeptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinàm ſalvis nobis: ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes eſſe, crede mihi diuturnus. etenim iſta tua minime avara conjux, quam ego ſine contu-

5. *Salvis nobis*] Exprobat tacite Antonio conſilium de Cicerone interficiendo.

7. *Minime avara conjux*] Fulvia conjux Antonii, jam Clodio, & Curioni nupſerat, duos illos poſteriores ad ſeditiones excitandas impulerat. Quorum uterque, Clodius videlicet à Milone interfectus eſt, Curio à Juba rege Numidiæ cum ſuis copiis deletus eſt. Speraſ

contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam [a] pensionem. Habet populus Romanus ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi esse omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. habet quidem certe respublica adolescenteis nobilissimos, paratos defensores. quam volent illi cedant, otio consulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. sed inter pacem & servitutem plurimum interest. pax est tranquilla libertas. servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quod si seipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tamen rex fuit, cum esse Romæ regem licebat. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. hi primi cum gladiis non in regnantem impetum fecerunt. quod cum ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatus, populique Romani: confer cum hac nummatione tua tuorumque; tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interfit: sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & sensûs stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest: ne metus quidem à fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis: si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non

[a] *solutionem.*

rat quoque orator, & brevi Antonium interficiendum esse conjugis facinore.

9. *Ad quos*] Brutum & Cassium designat, qui Rempub. contra Tyrannos defendent, quam jam à Cæsaris invasione vindicarunt.

14. *Illi cedant*] Etiamsi Brutus & Cassius profecti fuissent in provincias post Cæsaris cædem, voluerunt illi cedere ad tempus, ut Reipub otio consulerent. At illi facile revocabuntur, ut eandem Rempub. contra Antonii potentiam tueantur.

20. *Tarquinium Brutus*] Junius Brutus Tarquinium exegit Roma, de hoc dictum Phil. I. Parag. V. not ad l. 50. Vide Livium lib. 1.

22. *Cassius, Melius, Manlius*] De his supra ibid. lin. 52.

24. *In regnantem*] Cæsarem.

32. *Nummatione*] Nummatio est magna vis pecuniæ.

intel-

intelligis, ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? Quod ſi non metuis viros fortes, egregioſque civeis, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ eſt autem vita, dies & noctes timere à ſuis: niſi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus; aut tu es ulla re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis reipublicæ calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare, eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, [b] monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delenierat: ſuos præmiis, adverſarios [c] clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientia, conſuetudinem ſerviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum: cæteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ ſunt [d] inuſta, hoc tamen boni eſt, quod didicit jam populus Romanus, quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis, ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quam ſit re pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? an cum illum homines non tulerint, te ferent? certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas exſpectabitur. Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni. quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum, ut voles; cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor: defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. quin etiam corpus libenter obtulerim, ſi [e] repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt; ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jam-

[b] *ædificiis* [c] *clementia ficta.* [d] *illata.* [e] *reſtitui.*

41. *Tui te*] Ait, quod, quemadmodum ab hominibus amicis, & familiaribus occiſus eſt Cæſar, ita à ſuis ſit Antonius occidendus.

44. *Quoſdam habuit*] Cæſar pluribus beneficiis multos ex ſuis interfectoribus affecerat, præcipue Decimum Brutum, quem in ſecundis hæredibus nominaverat Marcus vero Brutus filius ejus creditus fuerat.

50. *Congiariis*] Congiarium munus ſignificat, quod ab imperatore dabatur.

64. *Quibus ortus ſis*] Habuit in familia M. Antonius illum M. Antonium oratorem celeberrimum, qui Conſulatum geſſit anno urbis 654. & Caium Antonium qui cum Cicerone Conſul fuit.

70. *Pariat, quod jam diu parturit*] Parere dicitur qui fœtum in lucem edit, parturire vero, qui parere deſiderat.

diu

diu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc in ipſo templo negavi, poſſe mortem immaturam eſſe conſuli, quanto verius nunc negabo ſeni? Mihi vero, P. C. jam etiam optanda mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

78. *Ut de Repub. quiſque mereatur*] ut male iis, qui male de Rep. meriti ſunt, eveniat. Optat ut bene iis, qui bene de Repub.

IN

IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA IX.

ARGUMENTUM.

Lege cautum erat apud Romanos, ut qui in mutere obeundo legati interfecti essent, eis statua erigeretur; quare cum in sua legatione ad Antonium Servius Sulpitius interiisset, actum est in Senatu de statua ei decernenda. in ea fuerunt opinione Pansa Consul & Cicero. P. Servilius eum quidem sepulcro, non statua honestandum censuit, utpote qui non ferro, sed tantum ex valetudine obiisset. Contendit Cicero & sepulcro, & statua ornandum esse, hac maxime fretus ratione; quod etsi non ex casu obierit, tamen ei legatio mortem attulerit, quia gravi affectus valetudine profectus ad Antonium est.

GENUS CAUSÆ

In genere deliberativo est: agitur enim de statua legato erigenda, qui in legatione diem obiit.

STYLUS.

Stylus quidem mediocris est, versatur enim in legis & exemplorum interpretatione, & narrationibus; quandoque tamen subtilior, maxime cum Sulpitium laudat.

PARTES

Hæc oratio Exordio constat, Narratione, Divisione, Confirmatione, & Peroratione.

EVENTUS.

Erecta est in Rostris Servio Sulpitio statua, ut refert Pomponius lib. Digest. 1. tit. de orig. Juris.

EXOR-

EXORDIUM.

I. VEllem, dii immortales feciſſent, P. C. ut vivo potius Servio Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quærerémus. Nec vero dubito, quin, ſi ille vir [a] renuntiare legationem potuiſſet, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ ſalutaris futurus: non quòd L. Philippo & L. Piſoni aut ſtudium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: ſed cum Servius Sulpicius ætate illos anteiret, ſapientia omneis, ſubito ereptus è cauſſa totam legationem orbam & [b] debilitatam reliquit.

INTERPRETATIO.

[a] *obire.* [b] *imperfectam.*

NOTÆ.

7. *Sapientia omnes*] Ait Sulpitium ſuperare omnes alios ſapientia propter ſingularem ejus juris tum humani tum divini ſcientiam, quâ excellebat. dicitur autem centum & octoginta libros reliquiſſe.

NARRATIO.

In quâ exponit nulli legato juſtiorem honorem decerni potuiſſe.

II. Quod ſi cuiquam juſtus honos habitus eſt in morte legato, in nullo juſtior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, ſine ullo mortis metu profecti ſunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium ſpe profectus eſt, nulla revertendi, qui cum ita [a] affectus eſſet, ut ſi ad gravem valetudinem labor vitæ acceſſiſſet, [b] ſibi ipſe diffideret: non recuſavit, quo minus vel [c] extremo ſpiritu, ſi quam opem reipublicæ afferre poſſet, [d] experiretur. Itaque non illum vis hyemis, non nives, non longitudo itineris, non aſperitas viarum, non morbus ingraveſcens retardavit: cumque jam ad congreſſum, colloquiumque ejus perveniſſet, ad quem erat miſſus; in ipſa cura

[a] *ægrotaret.* [b] *deſperaret de vita ſua.* [c] *agens animam.* [d] *tentaret.*

5. *Nulla revertendi*] Cum mala affectus valetudine profectus fuiſſet legatus ad Antonium, non ei redeundi ſpes fuit.

9. *Longitudo itineris*] Mutina Româ diſtat itinere ſeptem dierum.

&

& meditatione obeundi ſui muneris exceſſit è vita. Ut igitur alia, ſic hoc, C. Panſa, præclare, quod nos ad ornandum Ser. Sulpicium cohortatus es, & ipſe multa copioſe de illius laude dixiſti. quibus à te dictis, nihil præter ſententiam dicerem, niſi P. Servilio reſpondendum putarem, qui hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi qui ferro eſſet in legatione interfectus. Ego autem, P. C. ſic interpretor ſenſiſſe majores noſtros, ut cauſſam mortis cenſuerint, non genus eſſe quærendum.

13. *Ut igitur alia*] Id eſt ut multa ſolitus eſt Panſa dicere generoſe, tum generoſiſſime dixit, cum exhortatus eſt Senatum, ut ornaret Sulpicium, quem tot laudibus extulit.

DIVISIO ET CONFIRMATIO.

In quâ probat Servio Sulpicio in legatione ſua mortuo ſtatuam eſſe decernendam, quia in legatione obiit.

Digreditur etiam ad laudes Sulpicii celebrandas ab animi bonis, à juris ſcientia præſertim.

III. Etenim cui legatio ipſa morti fuiſſet, ejus monumentum exſtare voluerunt, ut in bellis periculoſis obirent homines legationis munus audaciùs. Non igitur exempla majorum quærenda, ſed conſilium eſt eorum, à quo ipſa exempla nata ſunt, explicandum. Lartes Tolumnius rex Veientum, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum ſtatuæ in roſtris ſteterunt uſque ad noſtram memoriam, juſtus honos. iis enim majores noſtri qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari viri & magni, qui primus in eam fami-

5. *Lartes Tolumnius*] Lartes Tolumnius augur fuit, qui pro Turno bellavit in Æneam. Vide Virg. lib. 12. *Expediuntque manus, primuſque Tolumnius Augur.*

16. *Rex Veientum*] Veiens ſeu Veientum urbs fuit ejus gentis primaria, quæ Larthenianum antea dicta eſt, deinde à Romanis Veiens nuncupata.

6. *Fidenis*] Fidenæ urbs fuit in Latio olim ampla, & Romanorum Colonia, cujus anno urbis conditæ 327. populi ad Lartem Tolumnium defecere. Cum autem ad eos à Romanis quatuor legati miſſi eſſent, ut ab eis defectionis cauſſam ſciſcitarentur, Tolumnii imperio interfecti ſunt.

9. *Cn. Octavii*] Octaviorum familia olim inter Patricias à Servio Tullio quidem adjecta eſt, ſed poſt aliquot annos ad plebem tranſivit. Primus C. Octavius Rufus Queſtorius, Cn. & Caium procreavit, à quibus duplex Octaviorum familia defluxit diverſa conditione, ſiquidem Cneius & qui ab eo poſteri extitere, ſummis honoribus affecti ſunt: at Caius, & qui ab eo prodierunt, in equeſtri ordine remanſerunt uſque ad Auguſti patrem, qui functus prætura Macedoniam provinciam obtinuit, altera autem à Cneio familia tota periit, nam tantum ad perpetuam memoriam ſola illius Cneii ſtatua ſuperſtes fuit. Cum enim ille ad Siderem Demetrii filium, Antiochi magni nepotem miſſus eſſet, ac eum virgula circumſcripſiſſet, neque eum exiturum è circulo niſi reſponſo dato juraſſet: Regis imperio inter-

familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in rostris. nemo tum novitati invidebat, nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam cum esset missus à Senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque ut nepotem Antiochi regis, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classeis habere, elephantos alere prohiberet, Laodiceæ in gymnasio à quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum à majoribus statua pro vita, quæ multos per annos progeniem ejus honestaret: nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret. Atqui & huic & Tullo Cluvio, & Lucio Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcino, qui à Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit. Itaque P. C. si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolorem quidem tanto reipublicæ vulnere, mortem vero ejus non monumentis, sed luctu publico esse honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii, fideliſſimæque conjugis diligentiâ vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui: si paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo reipublicæ discrimine emori, quàm minus, quàm potuisset, videri reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, quà iter faciebat, reficiendi se, & curandi potestas fuit: aderat & hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum, & vitæ consulendum. At ille properans, festinans, mandata vestra conficere cupiens, in hac constantia morbo adversante perseveravit. Cujus cùm adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quæ sibi jussu nostro denuntiarentur, auctoritate erant & sententia Ser. Sulpicii constituta: declaravit quàm odisset senatum, cum auctorem senatus exstinctum, [a] lætè atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines,

[a] *gaviſus eſt inſolenter.*

interfectus est, eique à Senatu in Rostris, id est in foro statua posita est.

16. *Laodiceæ*] Laodicea altera est in majori Phrygia, & illius maxima: Altera in Media. in ea occisus videtur; nam Media Syriæ provincia fuit ubi Antiochus dominabatur.

Ib. *Gymnaſio*] Gymnasium locus est ubi vario ludorum genere juventus exercetur.

17. *Quodam Leptine*] Vir is fuit incognitus, qui vel odio Romani nominis vel imperio Regis legatum interfecit.

19. *Et huic*] Sulpitio videlicet.

29. *Diſſimilem ſui*] Cum semper diligentissime imperiis Senatus Sulpitius paruisset, paruit modo, vel vitæ periculo, cum legationem ad Antonium affecta jam valetudine sibi demandatam suscepit.

35. *Ad requieſcendum*] Hortabantur Sulpitium, ut valetudinis causa quietem aliquam acciperet.

nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui caussa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteritatis memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello judicium senatus. erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit. Quod si excusationem Ser. Sulpicii, P. C. legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, P. C. (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis. Quem cum videretis se magis morbo, quam oratione excusantem, non vos quidem crudeles fuistis (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate, & sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum judicavisset, [b] de sententia dejecistis. Ut vero Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium, meque [c] seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus adversari voluntati. movebatur singulari pietate filius: non multum perturbationi ejus meus dolor concedebat: sed uterque nostrûm cedere cogebatur magnitudini animi, orationisque gravitati: cum quidem ille maxima laude, & gratulatione omnium vestrûm pollicitus est, se quod velletis esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus ipse auctor fuisset. quem exequi mandata vestra properantem mane postridie prosecuti sumus. qui quidem discedens meum ita locutus est, ut ejus oratio omen [d] fati videretur. Reddite igitur, P. C. ei vitam, cui ademistis. vita enim mortuorum in memoria vivorum est posita. perficite ut is, quem vos inscii ad mortem misistis, immortalitatem habeat à vobis. cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis obscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantem in republica tuenda cura, atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pene divina eius in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes ex omni ætate, qui in hac civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sunt comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quam justitiæ fuit.

[b] *coegistis mutare sententiam.* [c] *sevocavit.* [d] *mortis.*

81. *Magis juris consultus quam justitiæ.*] Jus legibus continetur, justitia vero æquitate, quæ constans & perpetua voluntas est cuique jus suum tribuendi.

Ita quæ proficiscebantur à legibus. & à jure civili, semper [c] ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuæ monumento non eget: habet alia majora. hæc enim statua mortis honestæ testis erit; illa, memoria vitæ glorioſæ: ut hoc magis monumentum grati senatûs, quam clari viri futurum sit. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quanquam afflictus luctu non adest, tamen sic [f] animati esse debetis, ut si ille adesset. est autem ita [g] affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Et quidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror attinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse. quanquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium: cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest. Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii multos in familiaritate nostra sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, ænea statua futura, & ea pedestris, quam inaurata equestris, qualis L. Syllæ prima statua est: magnifice enim Servius Sulpicius majorum continentiam diligebat, hujus seculi insolentiam vituperabat. Ut igitur si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tanquam ex ejus auctoritate & voluntate decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & desiderium honore monumenti minuet, & leniet. Atque hanc meam sententiam, P. C. P. Servilii sententia comprobari necesse est, qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine cæde, atque ferro nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturæ, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio, cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Majores quidem nostri statuas multis decreverunt, sepulcra paucis, sed statuæ intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moveri neque deleri potest: atque ut cætera exstinguuntur, sic sepulcra sanctiora fiunt vetustate.

[c] *judicabat ex æquo jure.* [f] *affecti.* [g] *tristis.*

83. *Actiones*] Actio est jus suum persequendi judicio: lis autem est jurgium de re quapiam inter aliquos apud judicem institutum

94. *Quam effigiem morum*] Filius imago & effigies patris esse debet, ejus virtutes referendo.

99. *L. Syllæ prima statua est*] Tres Syllæ Dictatori erectæ sunt statuæ, eæque in rostris positæ. Prima, referente Plinio lib. 34. ænea fuit, & pedestris: aliæ equestres.

113. *Sanctitas in ipso solo est*] Trebat, glorioſius esse sepulcrum, quam statuam decerni: quia pereunte statua, definit locus ubi posita statua erat: at verò pereunte sepulcro, locus remanet religione sanctus, & in profanum usum assumi non potest: quia cum mortuus aliquis in locum aliquem illatus est, religiosus semper est.

Auge-

Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debetur potest: grati simus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam [b] gratiam referre possumus: notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. his enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatæ rejectæque legationis ab Antonio, manebit testificatio sempiterna.

[b] *gratitudinem.*

PERORATIO.

Peroratio complectitur honores, quibus in sepulcro & statua Servius Sulpicius ex mandato Consulum ornari debet.

IV. Quas ob res ita censeo: CUM Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatus, salutemque populi Romani vitæ suæ præposuerit, contraque vim gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo senatus eum miserat, perveniret; isque cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus vitam amiserit in maximo reipublicæ munere, ejusque mors consentanea vitæ fuerit sanctissime honestissimeque actæ, in qua sæpe magno usui reipublicæ Ser. Sulpicius & privatus, & in magistratibus fuerit: cum talis vir ob rempublicam in legatione morbo obierit, senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris ex hujus ordinis sententia statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus, ludisque, liberos, posterosque ejus quaquaversus pedes quinque habere, quod is ob rempublicam mortem obierit, eamque caussam in basi inscribi: utique C. Pansa, A. Hirtius consules, alter, ambove, si eis videbitur, quæstoribus urbanis imperent, ut eam basim, statuamque faciendam, & in rostris statuendam locent: quantique locarint, tantam pecuniam redemptori solvendam, attribuendamque curent: cumque antea senatus auctoritatem suam in virorum fortium funeribus ornamentisque ostenderit; placere, eum quam amplissime [a] supremo die suo efferri: & cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemo-

[a] *die funeris sui.*

1. *Cum Ser. Sulpicius*] Servius ille Sulpitius filius fuit Sulpitii Rufi, ex Lemonia Tribu, quæ Lemonia à Pago Lemonio appellata est, juxta portam Capenam, via Latina.

12. *Locum gladiatoribus*] Vult ut locus posteris Sulpitii detur in foro, unde spectent ludos qui à gladiatoribus exhibentur.

16. *Ludisque*] Hæc vox videtur abundare. nam ludi scenici non in foro, sed in theatro dabantur.

14. *In basi*] Basis est quod statuam, aut rem quamvis solo altius sustinet.

18. *Redemptori*] Redemptor dicitur, qui certo pretio opus aliquod faciendum suo periculo conduxit. Ulp. lib. 39. D. de rei vind.

nia, Rufus, ita de republica meritus sit, ut his ornamentis decorari debeat; senatum censere, atque è republica existimare ædileis curuleis edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, funeri [b] mittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo in loco videtur, pedes triginta quoquoversus desygnet, quo Ser. Sulpicius inferatur, quod sepulcrum, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit, uti quod optimo jure sepulcrum publice datum est.

[b] *proponere.*

24. *Edictum quod de funeribus habeant*] Cicero decernit ut Consules jubeant Ædilibus, ut id curent ad Sulpitii memoriam exhiberi, quod in edictis & mandatis publicis de funeribus publicis ornandis præscriptum est à Republica. Ad Ædiles autem pertinuit, ludos funebres exhibere.

25. *Campo Esquilino*] Campus Esquilinus is erat, qui in urbe colli Esquilino subjectus erat: quanquam lege xii. tabularum cautum fuerit, ut nemo in urbe sepeliretur, tamen in ea viris claris, & bene de Republica meritis, sepultura concedebatur.

27. *Designet*] Id est, describat, seu assignet. hinc designatores dicti sunt sepulcrorum. Unde Horat. lib. 1. epist. *Designatorum decoret liberibus atris.* atri porro dicuntur, propter atras vestes, quibus in funeribus utebantur.

Ib. *Quod sepulcrum*] Sepulcra alia familiaria dicebantur, quæ quis sibi, familiæque suæ constituit; alia hæreditaria, quæ quis sibi, hæredibusque suis constituit, vel quæ patrefamilias jure hæreditario acquisivit.

FINIS.

NOTÆ

NOTÆ quædam in tres Orationes, *Divinationem* nempe, *Piſonianam* & *Milonianam*, ex *Aſconio*, *Manutio*, *N. Abrahamo* &c. decerptæ.

Argumentum in Orationem quæ *Divinatio* dicitur, ex *Aſconio*.

CN. Pompeio primùm & M. Craſſo Coſſ. C. Verres perfunctus Quæſturâ, Legatione, & Prætura urbanâ, vivo patre C. Verre & Prætexato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cùm ſucceſſiſſet in Sicilia C. Sacerdoti Prætori, eámque non ſibi ſuccedente Arrio per triennium tenuiſſet, atque in ea fuiſſet libidinoſe, avare, crudelitérque verſatus, ſuccedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis poſtulatus eſt; qui omnes præter Syracuſanos & Mamertinos, M. Tullium illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, iam pridem illis neceſſitudine copulatum, quòd Quæſtor in Sicilia fuiſſet Prætore Sex. Peduceo & quòd cùm decederet, in illa Oratione quam Lilybæi habuit multa iis benigne promiſiſſet. Acceſſit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia à Metellis, Scipionibus & multis aliis Nobilibus viris, & præcipuè ab Hortenſio ipſo defenderetur; facile & Principe in Senatu propter nobilitatem & in foro ob eloquentiam rege cauſarum, & eodem Conſule deſignato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius Prætoris Siculi, alterius Prætoris urbani.

His ita conſtitutis extitit Q. Cæcilius Niger, homo Siculus & Quæſtor Verris, & ejuſdem, ut ipſe dicebat, inimicus, qui ſe potius accuſatorem conſtituit oportere, has afferens cauſas.

Unam quod ab eo læſus, & ob hoc jure illi ſit inimicus, quare prævaricator eſſe non poſſit.

Alteram, quòd, cùm Quæſtor ei tum fuerit, etiam ipſe in quæſtione omnia noverit Verris.

Tertiam, quòd Siculus pro Siculis agat.

Hujuſcemodi propoſitionibus Cicero deſignatus Ædilis his ſex capitibus reſpondet. Accuſatorem eum eſſe oportere: Qui invitus cogitur Religione

officii ; rogatus ab omnibus Siculis : Qui pro Repub. agat : Quem volunt qui accuſant : Quem metuit qui accuſatur : Qui idoneus eſt facundia & innocentia : Qui hoc facit imitatione Majorum.

Diviſio principalis una de ſeipſo, altera de contentione ſui & Cæcilii.

Divinatio dicitur hæc Oratio quia non de facto quæritur hæc Conjectura, ſed de futuro, quæ eſt Divinatio uter debeat accuſare. Alii ideo putant Divinationem dici, quod injurati judices in hac cauſa ſedeant, ut, quod velint præſentire de utroque poſſint. Alii quod res agatur ſine teſtibus & ſine tabulis, & his remotis argumenta ſola ſequantur judices, & quaſi divinent. Agitur autem cauſa ſenatoriis Judiciis in invidia apud populum conſtitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac ſociis Populi Romani feſſis toto orbe terrarum, libidine & iniquitate Romanorum Magiſtratuum, accuſatoribus prævaricatione infamibus, flagitante Plebe judicia equeſtris Ordinis quæ fere ante annos X victor Sylla ſuſtulerat, cognoſcente de pecuniis repetundis M. Glabrione Prætore, & ampliſſimis quibuſque ſenatorii Ordinis judicantibus ſumma expectatione cunctorum.

Genus cauſæ, Honeſtum. Status, Qualitas negotialis comparativa de conſtituendo accuſatore, qui potiſſimum de duobus, aut qui ſolus accuſet : dicit enim Cæcilius aut à ſe accuſandum eſſe Verrem, aut a ſe quoque.

NOTÆ.

Pag. 2. *Eorum qui adſunt*] Coronam populi dicit, circum ſubſellia ſtantem. Aſcon.

Ib. *Unà & id quod facio prob.*] Principalis diviſio hujus cauſæ bipartita eſt, utrum rectè Cicero accuſet, & utrum Cæcilio ſit anteponendus. Aſcon.

3. *Seſe jam ne Deos*] Mire imitatus eſt verba Siculorum, dolore Oxymora & inania : quaſi Deos non habeant qui ſimulacra perdiderunt. Aſcon.

Ib. *Rogare & orare*] Rogare ut hominem, orare ut Deos, jam enim *Deos* quibus id facerent, non habebant. Aſcon.

4. *Non ex meorum neceſſ.*] Lege *non ex meo, ſed ex meorum neceſſariorum*, &c. Eſt enim error Typographicus in Edit. Pariſienſi qui per incuriam etiam in hanc noſtram irrepſit.

5. *Exitii ſolatium.*] Quod ſolatium? ne condemnentur ii quorum ſcelere afflicti perditique ſunt. Manut.

Ib. *Difficultatibus*] Propter plebem ruſticam, quæ, partim agros, partim jus civitatis amiſit ; partim omnino proſcripta eſt victore Sylla, quod Plebs Romana de Marianis partibus fuerat. Difficultatem enim paupertatem ſignificat. Aſcon.

Ib. *Tribunitia poteſtas efflagitata eſt*] Primus Sicinius Tribunus plebis, nec multo poſt Quintius, & poſtremo Palicanus perfecerant ut Tribunitiam poteſtatem populo redderent Coſſ. Cn. Pompeius Magnus & M. Licinius Craſſus, Aſcon.

Ib. *Ordo quoque alius ad res*] C. Gracchus legem tulerat, ut Equites Romani judicarent, judicaverunt per annos XL, ſine infamia. Poſt, victor Sylla leges tulerat, ut Senatorius ordo judicaret : & judicavit per decem annos turpiter. Nunc Aurelius Cotta legem fert, ut Senatores & Equites Romani ac Tribuni ærarii ſimul judicent, hoc eſt quod Tullius dicit offenſione Senatorii ordinis fieri : & bene addit quoque ut ſimul judicaturos alios eſſe, monſtraret. Aſcon.

6. *Cognitorem juris ſui*] Qui defendit alterum in judicio, aut Patronus dicitur ſi Orator eſt ; aut Advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commo-

commodat amico; aut Procurator, si negotium absentis suscipit; aut Cognitor, si præsentis causam novit & sic tuetur ut suam. ergo, Cognitorem dixit modo, familiarissimum defensorem. Ascon.

8. *Quam neminem*] Ac per hunc neminem Cæcilium significat. Ascon.

9. *Accedere aut aspirare*] Accedere est proximum fieri: Aspirare, in eam partem, qua quid quæsitum est vultum & oculos ac spiritum oris advertere. Ascon.

10. *Aliquis metus adjunctus sit ad gratiam*] Id agit Corruptor ut gratiosus judex non solum velit servare corruptori suo fidem, verum etiam aliquid habeat, cur vel invitus cogatur ad custodiendam pactionem promissæ à se gratiæ. Quid autem est quod metum adjungat ad gratiam? scilicet, aut custos, aut signum, aut aliquid ejusmodi. Ascon.

1b. *Certos*] Aut ob hoc, quod sententiam suam, cur quisque damnaret, aut cur quisque absolveret, prius dixisset: aut ideo *certos* quasi sequestres hujus rei inter judices se habere dicat Hortensius, quibus, antequam tabulas in unum omnes conjiciant atque confundant, furtim ostendant quam quisque sententiam constituendo accusatori conscripserit. Ascon.

1b. *Non enim singulos ferre sententiam* &c.] In Divinationibus & in aliis causis majoribus, universi judices in cistam tabulas simul conjiciebant suas; easque insculptas literas habentes: A, Absolutionis: C, Condemnationis: Cum de alicujus capite agebatur, N L, Ampliationis. his enim literis significabant Non Liquere. Vult ergo corruptionis tantam solicitudinem circa judices esse Tullius, ut, hac religione injectâ, pro se judicent.

Singuli autem sententiam de tabula pronunciabant in levioribus causis & ob id ipsum neque nota neque custode opus fuit, cur corruptor judicum adjungeret metum ad gratiam judicantis. *Constituere* autem, tabulas in cista ponere significat magis quàm decernere.

11. *Ceratam unicuique tabellam dari* &c.] Terentius Varro frater C. Varronis Consobrini M. Tullii, reus ex Asia, apud L. Furium Prætorem primo de pecuniis repetundis; deinde apud P. Lentulum Suram est accusatus: absolutusque est à Q. Hortensio, qui corruptis judicibus hunc metum adjunxit ad gratiam, ut discoloribus ceris insignitas judices tabellas acciperent, ut timeret unusquisque eorum, ne fidem pactionis non servasse videretur, si non in tabula quam unicuique datam meminisset Hortensius, ex nota ceræ scilicet discoloris, absolutum Varronem reperiret. Ascon.

1b. *Non illa infami ac nefaria*] Mirè ex ipsius Hortensii persona hoc dicitur. quæ sæpe virtus maxima Ciceronis in hujusmodi allocutionibus invenitur. Ascon.

1b. *Elusit*] Vide pag. 16. in verbo *elusurus*.

1b. *Si a quadruplatoribus*] Quadruplatores delatores erant criminum publicorum: in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant assequebantur. Alii dicunt, Quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut aleæ, aut pecuniæ gravioribus usuris fœneratæ, quàm pro consuetudine: aut ejusmodi aliorum criminum. Ascon.

1b, *Omnis improbitas*] Et corrupti judices, & Corruptores eorum & sequestres, & interpretes, & emissarii, & omne quod vitii est. Ascon.

12. *Ex Sicilia literas*] Id est instrumenta quæ in Verrem conscripta tibi darentur, si ejus accusator constitutus, in Sicilia ejus crimina inquireres. Sylvius.

1b. *Deportare*] Asportare aliquid ut intereat: deportare ut mutet locum. Ascon.

1b. *Illius Prætura & tua Quæstura*] Id est crimina quæ Verres Prætor & quæ tu Quæstor in Sicilia admisisses, iisdem literis conscripta essent. Sylvius.

1b. *Asportare*] Ut perirent; id est, lacerare aut urere. Sylvius.

1b. *Lectissimum adolescentem*] Vera laudatio. Vult enim illum non ut inimicum fratris contra germanitatis officium esse cum Verre, sed ideo quòd Cæcilius quoque Verri carior sit. Ascon.

Lectissimum atque ornatissimum adolescentem] Veram esse laudationem, Pedianus ait, quòd à fratre non dissentiat, quem sciat amicum esse Verri. Sed ea ne causa esse debuit, cur lectissimus atque ornatissimus adolescens diceretur? quæ communis & ampla quædam laus

eſt, non ad germanitatis officium, ut exiſtimaſſe videtur Aſconius, proprie pertinet. Ego argumentum quidem agnoſco de prævaricatione Cæcilii, quod ejus frater cum Verre ſit : ſed ironiam abeſſe non arbitror, quum eum egregiè laudet, qui cum homine perditiſſimo Verre, contra quem Sicilia tota teſtimonium dicat, familiariſſime & amiciſſimè vivat. P. Manutius.

13. *Frumentum ſibi in cellam*] Annonas Prætoris dicit : quæ in frumenti certo numero præbebantur ab Siculis : in quibus Verres & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, ut pro duobus ſeſtertiis duodenos in modios ſingulos exegerit, ſexies plus quam emebatur. Aſcon.

Ib. *Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis*] Sicilia dabat decumanum frumentum, quod ab aratoribus exigebatur ſine pretio. Dabat emptum pro quo ex S. C. pecunia ſolvebatur. Dabat æſtimatum, quod decretum Prætor in cellam, hoc eſt in uſus cellæ æſtimare ſolebat, accipiens ; cùm interdum pro frumento pecuniam ſumeret. Aſcon.

Ib. *Pecuniam publicam tu tractabas*] Hæc erat prima Senatoris adminiſtratio, Quæſtorem fieri, & in provincia curam gerere pecuniæ publicæ in uſus diverſos erogandæ. Aſcon.

13. *Nequa deductio fieret*] Modo deductio diſpendium ſignificat, aliàs deductio imminutio eſt etiam juſta. Aſcon.

Deductio.] Diminutio, quæ facta eſt à Verre diverſis nominibus, pro ſpectatione, pro collybo, pro neſcio quo ærario, pro ſcriba, ut lib. 3. in Verrem. Manut.

Ib. *Mancipes à civitatibus*] Mancipes ſunt Publicanorum Principes Romani homines. Qui quæſtûs ſui causâ, ſi decumas redimunt Decumani appellantur : Si Portum aut paſcua publica, Portitores aut Pecuarii : quorum ratio ſcriptura dicitur. Hi omnes exigenda à ſociis ſuo periculo exigunt, & Reipublicæ repræſentant, providentes etiam in illa redemptione commodis ſuis. Licet autem, ſi moderatè fiat, æſtimare in cellam Prætori frumentum. Mancipi pro frumento ab aratoribus pecuniam accipere non licet. Aſcon.

14. *Quemadmodum defenſurus eſſet*] Commune crimen erat inter Mancipes & Verrem. illi pro frumento pecuniam exigebant : quod non licebat : hic furtorum prædarumque particeps, permittebat iis, ut, quanti vellent decumanum frumentum æſtimarent, id eſt, quantam vellent ab aratoribus pecuniam exigerent. Manutius.

Ib. *Judicium poſtulas*] Aſconius legit, *Indicium*, & rectiùs. Certa ſunt, in quibus impunitas indici datur, ut in cauſa proditionis, Majeſtatis & ſiquid hujuſmodi eſt. Certæ etiam perſonæ ſunt, quæ Indices fieri poſſunt : itaque neque repetundarum cauſa per indices agi ſolet ; neque ſenatoria perſona poteſt indicium profiteri ſalvis legibus. Index eſt autem, qui facinoris cujus ipſe eſt conſcius, latebras indicat impunitate propoſita. Eſt autem ſenſus : Index potes eſſe, ſi tibi hoc licet : Accuſator, de qua re agimus, eſſe non potes. Satis contumelioſe tanquam levem hominem exagitavit Cæcilium. Aſcon.

15. *Athenis non Lilybæi ; Romæ, non in Sicilia*] Dicit illum Græcas literas ſimul & Latinas in Sicilia didiciſſe : in ea inſula, quæ neutra lingua bene utatur. ita enim Plautus in Perſa.

Dabuntur dotis inde ſexcenti tibi logi:
Atque Attici omnes. Nullum Siculum acceperis. Aſcon.

Ib. *Athenis, non &c.*] Locum hunc Aſconius interpretatur ; tantum igitur in ejus ſententiam Plauti verbis ex Menæchmis ſubſcribam : Atque adeo hoc argumentum Græciſſat, tamen non Aticiſſat, verum Siciliciſſat. Hotoman.

Ib. *Quo die, citato reo*] Nam apud veteres, ut alio quodam loco ſcribit Aſconius, & judices & rei, & accuſatores & defenſores à præcone Prætoris citabantur. Plutarchus in Apophthegm. ſcribit, Ciceronem tanto in metu cujuſdam agendæ cauſæ tempus expectaſſe, ut ſervum nomine Erotem libertate donarit, quòd cauſam quam acturus erat in poſterum diem dilatam nuntiaſſet. Hotoman.

16. *Omneis hominis petitiones.*] Poteſt eſſe Metaphora à gladiatoribus ſumpta, ut intelligas petitiones, inſultus, ſubitos ictus & invaſiones ut enim gladiatores ſic etiam. Oratores ſe invicem petunt. Toxita.

17. *Subire invidiam*] *Invidiæ* legit Aſconius, & addit exemplum ; magno ponderi ſubire : quod proprium eſt : tranſlatum autem invidiæ ſubire. Manut.

Ib. *In hac prolufione*] Prolufio eſt

id

id quod vulgo appellant præludium: ut qui ſerio luſuri ſunt præmeditatione quadam ante ſe exercent, ut luſione concaleſcant. Servius exponens illud Virgilii lib. 12. Æneid. de Tauro ad pugnam ſe præparante,

Sparſâ ad pugnam proludit arenâ.

Ad pugnam proludit (inquit) id eſt præmeditatur. Cicero: ſi mecum in hac proluſione nihil fueris, id eſt, præmeditatione certaminis. Sylvius.

Ib. *Cum ſuſcriptoribus*] Suſcriptores dicuntur Cauſidici qui adjuvare Accuſatorem ſolent: quos oportet ſummiſſiùs agere quam dicat ille quem ſequuntur. Aſcon.

Subſcriptores] Minores actores cauſarum, qui acta obſervabant & notabant, & ex ipſis monebant accuſatorem. Toxita.

Ib. *In clamando quidem*] Hujuſmodi homines in libris de Oratore non declamatores ſed clamatores idem Tullius vocat. Aſcon.

18. *Quartum quem ſit habiturus*] Subſcriptorem ſcilicet à Cæcilio: is enim primus eſt. L. Apuleius ſecundus, Allienus tertius, quartum non nominat. Toxita.

Ib. *Ex illo grege Oratorum*] Non receſſit à tranſlatione Scenicorum, qui ſunt tragici & comici, dicendo quartum actorem & gregem. Obturbatores quoſdam ſordidoſque Cauſidicos ſignificat, qui adhibebantur ad moram faciendam, dum meliores advocati recrearentur & ſe denuo compararent ad dicendum. Aſcon

Oratorum] Alii legunt *Moratorum*, Aſconii verbis in eam opinionem adducti, quod equidem non improbo: neceſſaria tamen mutatio non videtur. Manut.

13. *Nunquam tales viros commiſſuros*] Male facturos, prave & iniqua ratione. Nam committi fraus dicitur atque peccatum. ſum enim & fidelis & diligens: & ideo nec cuſtode indigeo, & ſpeculatorem eſſe inter mea ſecreta non patior. Aſcon.

Ib. *Speculatorem*] Speculator eſt hoſtium, cuſtos noſtrorum. Toxita.

20. *Judicium dat ſtatim ſi pareret*] Dat recuperatores in hæc verba, ſi *pareret eam ſe & omnia ſua Veneris eſſe dixiſſe. dare judicium* veteres dicebant pro *judices dare*, certa quadam verborum formula à quâ diſcedere non liceret. Exemplum formulæ à Cæcilio datæ hoc eſt, *ſi pareret eam ſe, & omnia ſua Veneris eſſe dixiſſe. legendum autem, ſi pareret* non *ſi pateret*: cùm tamen ſenſus idem ſit: ſed multis in locis ubi *paret* fuit, repoſitum eſt *Apparet*, ignoratione veterum formularum in quibus *paret* fuiſſe pro *Comparet*, *Apparet*, author eſt Feſtus. P. Manut.

25. *Quod in offenſione deperdat.*] Quod amittat ſi offenderit, hoc eſt, ſi parum fœliciter accuſarit ſeu parum proſpere hæc accuſatio ei proceſſerit. *Lambin.* Legendum eſt autem *deperdat.* non *deperdat*,

Ib. *Ut turpiſſimè flagitioſiſſimèque diſcedat*] Quamvis in acculando Verre turpiſſime, id eſt, nullâ diligentiâ; & flagitioſiſſimè, id eſt, nullâ fide, ſe geſſerit. Manut.

Ib. *Requiret*] Amiſſum ſentiet, hoc eſt enim nihil requiret: non ſentiet ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus quas nunquam habuit. Aſcon.

In PISONEM.

Argumentum *P. Manutii.*

NEmini, qui paulo ſit humanior & in hoc elegantioris doctrinæ ſtudio vel minimum verſatus, ignotæ ſunt Ciceronis inimicitiæ cum L. Piſone & A. Gabinio, ortæ ex eo, quòd illi Conſules, P. Clodio Tribuno pl. rogationem in Ciceronem iniquiſſimam ferente, non modo non obſtiterant pro Conſulari officio & poteſtate, verum etiam nefarios ejus conatus & exitioſa Reip. Conſilia vehementer juverant. Abfuit Cicero Clodia lege

pulſus

pulſus per ſexdecim menſes: reſtitutus præcipua Lentuli Conſulis opera, memor injuriæ Piſonis & Gabinii, quum alias locis acerbe eos accuſavit, tum vero, referentibus Marcellino & Philippo Coſſ. de provinciis Conſularibus lege Sempronia decernendis, ſummo ſtudio egit in Senatu, (habita, quæ extat, Oratione de provinciis) ut Piſo è Macedonia, Gabinius è Syria revocarentur: in quam ſententiam ſenatuſconſultum factum eſt. Piſo prior, ut ex provincia quæ propius aberat, rediit: & ut hæc Oratio declarat queſtus eſt graviter in ſenatu de ſententia Ciceronis. ad eam querelam, nactus occaſionem ulciſcendi doloris ſui, iracunde & acerbe hac Oratione Cicero reſpondit, Pompeio & Craſſo II. Coſſ. quod Pedianus contra Feneſtellam & ſenſit & probat.

NOTÆ.

Pag. 247. *Syrum neſcio quem*] Nota ſingulorum verborum, Energiam. *Syrum* ait, quod Syri eſſent ad ſervitutem nati. Subjungit majoris contemptûs cauſa *neſcio quem*, eum Syrum appellat *de grege* & turba, unum de multis, vile mancipium neque de qualibet turba ſervorum, ſed de *grege Novitiorum* qui ne miniſteriis quidem ſervilibus & officiis inſtructi ſunt. Abrahamus.

249. *Non iſte Piſo*] Non is qui es ſed is quem decebat eſſe cui Piſoni nomen eſſet. Manut.

250. *Melioribus auctoribus*] Quam quos Rullus Tribunus pleb. lege ſua decemviros creabat. utitur autem hac diſtinctione, *ſi dividi non oportuit, ſi oportuit*; ne Cæſarem offendat qui Conſul partem agri Campani, lata lege, diviſerat. Manutius.

Ib. *Ego in C. Rabirio Perduellionis reo xl annis ante me* &c.] Poſſit aliquis credere lapſum memoria Ciceronem qui dicat, xl annis ante ſe Conſulem factum eſſe S. C. adverſus L. Apuleium Saturninum Tribunum plebis: cum xxxvi anni a C. Mario & L. Valerio Flacco Conſulibus numerentur. ſed hic non ſubtilis Computatio annorum facta eſt, verum ſummatim tempus comprehenſum eſt: & perinde accipiendum ac ſi dixerit, *prope xl annis*, hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in Senatu, cum octavus decimus dies eſſet poſteaquam factum eſt S. C. ut viderent Conſules nequid Reſp. detrimenti caperet, dixit, *Vigeſimum jam diem patimur hebeſcere* aciem horum auctoritatis. Aſcon.

251. *Ego cum in Concione abiens*] Mirum fortaſſe quis exiſtimet quid ſit cur Cicero poſt Q. Catuli, L. Gellii, totius Senatus auctoritatem, ſui etiam fecerit mentionem, quaſi vero magni retulerit quid de ſeipſo ſentiret. Duæ fuerunt rationes, altera ut res à ſe geſtas propriæ conſcientiæ juramenti religione devinctæ teſtimonio, altera ut eadem univerſis populi ſuffragiis comprobaret. Ego, inquit, cùm in roſtris, populo ad concionem vocato, deponens conſulatum, dicere à Qu. Metello Nepote Tribuno plebis prohiberer, cùmque idem Metellus tantummodo permitteret, ut ſecundum morem Majorum jurarem me nihil feciſſe contra leges: non ſervavi conſuetam jurandi formulam: ſed ita mihi rerum à me geſtarum conſcius eram, ut ſine ulla dubitatione juraverim mea unius opera Rempub. fuiſſe à conjuratione & interitu liberatam. Abrahamus.

252. *Sext. Clodium*] Omnium ferè P. Clodii ſcelerum conſcium, Miniſtrum, adjutorem, itaque Clodianus canis infra vocatur. Manut.

253. *Ergo his fundamentis poſitis Conſulatus tui* &c.] L. Piſone & A. Gabinio Coſſ. P. Clodius Tribunus Pl. quatuor leges Reip. pernicioſas tulit: Annonianam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim ſummè popularis) ut frumentum populo, quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur.

Alteram

Alteram nequis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret. propter quam rogationem ait legem Fufiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii, eversam esse: obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur quam Ælia lex confirmaverat erat ſublata. Tertiam de Collegiis reſtituendis noviſque inſtituendis, quæ ait ex ſervitiorum fœce conſtituta. Quartam, ne quem Cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve quâ ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus & utriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hac ergo ejus lege Cenſuram, quæ magiſtra pudoris & modeſtiæ eſt, ſublatam ait. Aſcon.

Ib. *Non nemo improbus*] Vatinium intelligit Abrahamus, allato etiam loco ex Oratione Vatinianâ, *Lex Ælia & Fufia, quæ leges ſæpenumero Tribunitios furores debilitarunt & repreſſerunt, quas contra præter te nemo unquam eſt facere conatus* &c.

254. *Buſtum legum omnium*] In quo leges omnes conflagraverunt. Manut.

Ib. *Egere, foris eſſe Gabinium*] Manutius legendum putat, *egre conſiſtere poſſe Gabinium* & congruit cum verbo *ſtare* ut dicat; nunc quidem vix conſiſtit Gabinius: ſed niſi provinciam habeat, ſine dubio corruet, ære (ſcil. alieno) oppreſſus. Hæc ille. —— Ego interpretor non eſſe in ſuis nummis ſed in ære alieno, quòd qui ſunt in ære alieno non poſſint facile domi ſuæ conveniri, ut & illum lib. 4. ad Atticum epiſt. 16. locum intelligo. *Candidati Conſulares omnes rei ambitus: accedit etiam Gabinius quem P. Sylla non dubitans quin foris eſſet, poſtularat.* Abrahamus.

259. *Barbato Epicureo*] Deliciis & voluptatibus deditos Epicureos barba longior, ſeveritatis index non decere videbatur. Piſo tamen & Epicureus erat, ut infra oſtenditur, & barbam alebat, ut gravitatem ac mores ab Epicureorum inſtitutis diſcrepantes præ ſe ferens civitatem falleret. Manut.

260. *Arbitria non mei ſolùm ſed Patriæ*] Præmia mei funeris, provinciam ſcilicet Macedoniam: quam, prodito Cicerone accepit, lege Clodia tanquam præmium. Pro Sextio; *illo ipſo die, dico? immo hora atque etiam puncto temporis eodem mihi reique pub. pernicies, Gabinio & Piſoni provincia regata eſt.* Arbitria i. e. præmia dixit in ea quoque poſt red. in Senatu, & pro domo. Manut.

Ib. *Fortunæ rotam*] Hoc ut juveniliter, ſine decoro & gravitate dictum, reprehendi ſolere, Tacitus ait in Dialogo de Orat. Manut.

264. *Sed faſti illi*] adeo Conſulis nomine ſunt indigni ut ne faſti quidem ſive annorum inſcriptiones ferre poſſint annum horum Conſulum nominibus inſcribi. Multa exemplaria habent, *facti*, ſed male. Abrah.

269. *Paule noſter*] Confido vos intelligere, L. Paulum hunc ſignificari, qui fuit Pater naturalis Africani poſterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit. Macedoniam, autem Piſo in quem hæc oratio eſt, obtinuit: propter quod Paulum eum appellat; irridens eum, quod ibi ſe non proſpere geſſit. Aſcon.

271. *M. Marcellus qui ter* &c.] His Marcellus cùm ſtatuas ſibi, ac patri itemque avo poneret in Monumentis avi ſui ad Honoris & Virtutis ædem, ſubſcripſit, *III. Marcelli novies Coſſ.* fuerat autem avus quinquies, pater ſemel, ipſe ter. itaque neque mentitus eſt, & apud imperitiores patris ſui ſplendorem auxit. Aſcon.

274. *Interpoſita religione*] Quam religionem incutiebat Sibyllinum Oraculum, vetans ne Rex Ægyptius, ſi unquam à Romanis auxilium petiiſſet, reduceretur. Abrah.

Ib. *Sibi ipſe præcidit*] Effecit ipſe ſuis ſceleribus ne redire poſſit. Manut.

276. *Addicebas Tribuno Pleb.*] Ponebas pretium tuo Conſulatui & eum P. Clodio Tribuno plebis ea conditione mancipabas, *Ut ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex Reipub. viſceribus* dediſſet, omnium ejus *ſcelerum ſocium te adjutoremque præberes.* ſupra. Abrahamus.

279. *Vertes te ad alteram ſcholam*] Ab illa Epicuri Theologia ad alteram ejus doctrinæ partem te convertes, quâ parte de finibus bonorum & malorum diſputat & moralia complectitur. Abrah.

280. *Triumphalibus ferculis*] Ligneis inſtrumentis quibus & captorum oppidorum ſimulachra & reliqua triumphi pompa ferebatur. Manut.

Ib. *Ratio quidem hercle apparet* &c.] Sena-

Senarius Plauti in Trinum. cujus imitatione dixit Terentius in Phorm. *Non ratio nobis sed argentum deerat.* Manut.

Ib. *O paterni generis oblite, materni vix memor*] Non ſolum à nobiliſſima Calpurniorum gente & paterno genere degeneras, verum ne maternæ quidem Calventiorum genti plane reſpondes. Abrah.

Ib. *Parva aut nulla*] *Parva* ad Cottam, *nulla* ad Cæſum refertur. Nam Cotta ſi vixiſſet, triumphaturus erat, Auctore Pediano. Manut.

281. *Neque vero contempſiſti* &c.] Non à petitione triumphi deſtitiſti quòd eum triumphum contemneres: ſed quia metuebas, ne, ſi triumphum petiiſſes, Senatus te cum indignatione & convitiis exploderet. Abrah.

Ib. *Os-- verberari*] Sic Q. Cicero ad Tironem: *Verberavi te cogitationis tacito duntaxat convicio.*' & congruunt ſimul, *Os verberari, noluiſti*, fore ſcibas ut cum à Senatu triumphum peteres magnum tibi convitium fieret. Manut.

285. *Quære ex familiari tuo*] Philodemo, qui cum floreat poëticis ſtudiis poterit certius de poëſi judicare & germanum verſus mei ſenſum exponere. Abrah.

287. *Cum certi homines non ſtudium ejus*] Fictis ſermonibus. Pro domo · *Hanc noſtram conjunctionem hanc conſpirationem in Repub. bene gerendæ, hanc jucundiſſimam vitæ atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus & falſis criminibus diremerunt: cùm iidem illum ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me mihi illum eſſe uni inimiciſſimum dicerent.* Manut.

290. *Hoſpitis tui Platoris*] De Haruſp. Reſponſ. *Quis Platorem ex Oreſtide, quæ pars Macedoniæ libera eſt, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Theſſalonicam ad noſtrum (ut ipſe appellavit) Imperatorem veniſſe neſcit? quem ille, propter pecuniam quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit; & medicum intromiſit ſuum, qui legato, ſocio, amico, libero fœdiſſime & crudeliſſime venas incideret.* Idem.

Ib. *Ut venas hominis incideret*] Ad exhauriendum omnem ſanguinem è venis & lenta morte necandum hominem. Abrah.

291. *Quaſi Vaſarii nomine*] Quaſi promiſſum à Vade P. Clodio, ſi meam illi ſalutem tradidiſſes. Vas eſt qui vadimonium pro altero promittit, inde Vaſarium puto communiter ad omnia quæ promitterentur, eſſe deductum. Nec tamen ignoro, aliter ab aliis hunc locum accipi. Manut.

292. *Pellium nomine*] Prætextu Pellium ad loricas, clypeos, papiliones faciendos, qua ratione tantum lucratus eſt, quantum pater fuerat ante lucratus. Abrah.

294. *Præpoſterus Imperator*] amiſit enim oppida, legiones perdidit & Imperator appellatur. Manut.

295. *Suaviſſimi hominis*] Ironia. Nam acerbiſſimus provinciæ fuerat. Manut.

298. *Videre te volui, vidi*] Et vim habet & elegantiam verbi repetitio. Manut.

Ib. *Evenerit*] Ut aliquis te accuſet. Idem.

Ib. *Tua indignitate*] Cùm te ſine ullâ dignitate, eum ſcilicet qui nunc es, videbo. Manutius.

Q. ASCONIUS PEDIANUS *in Orat.* *CIC. pro* A. MILONE.

HANC dixit Cn. Pompeio III. Conſule, ad VI. Idus April. quod judicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum ſunt, collocatum à Cn. Pompeio fuiſſe, non tantum ex oratione, & annalibus, ſed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inſcribitur de optimo genere oratorum.

ARGU-

ARGUMENTUM.

Annius Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio Conſulatum petierunt, non ſolum largitione palam profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti.

Miloni, & Clodio ſummæ erant inimicitiæ, quod & Milo Ciceronis erat amiciſſimus, in reducendoque eo etiæ operam reipub. dederat, & P. Clodius reſtituto Ciceroni erat infeſtiſſimus, ideoque ſumme ſtudebat Hypſæo, & Scipioni contra Milonem. ac ſæpe inter ſe Milo & Clodius cum ſuis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat.

Præterea in eundem annum Conſulatum Milo, Clodius Prætoram petebat: quam debilem futuram Conſule Milone, intelligebat.

Deinde cum diu tracta eſſent comitia conſularia, perficique ob eas ipſas perditas candidatorum contentiones non poſſent, & ob id menſe Januario nulli dum neque Conſules, neque Prætores eſſent, traheretur que dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum ſtudiis, qui obſiſtebant Clodio, tum etiam populi, propter effuſas largitiones, impenſas quoque ludorum ſcenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudiſſe eum Cicero ſignificat, competitores vero ejus trahere vellent, ideoque Pompeius gener Scipionis, & T. Munatius Tribunus pl. referri ad ſenatum de patritiis convocandis, qui Interregem proderent, non eſſent paſſi, cum Interregem prodere moris eſſet:

Ad xiii Cal. Feb. (acta etenim magis ſequenda & ipſam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Feneſtellam, qui ad xiv Cal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum Dictator, profectus eſt ad Flaminem prodendum poſtera die: occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ deæ ſacellum eſt. erat autem allocutus Decuriones Aricinorum. vehebatur Clodius equo. ſervi xxx. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti ſequebantur. erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus Eques Romanus unus C. Caſſinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fauſta filia L. Sullæ Dictatoris, & M. Fuſio familiari ſuo. ſequebatur eos magnum ſervorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. hi in ultimo agmine tardius euntes, cum ſervis P. Clodii rixam commiſerunt. ad quem tumultum cum reſpexiſſet Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. inde cum orta eſſet pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus eſt. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum ſibi periculoſius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiſo autem magnum ſolatium eſſet habiturus, etiam ſi ſubeunda eſſet pœna, exturbari tabernam juſſit. fuit anteſignanus ſervorum ejus M. Fuſtenus, atque ita Clodius latens extractus eſt, multiſque vulneribus confectus. cadaver ejus in via relictum, quia ſervi Clodii aut occiſi erant, aut graviter

ſaucii

ſaucii latebant. Sex. Tedius ſenator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, ſuſtulit, & lectica ſua Romam ferri juſſit. ipſe rurſus eodem, unde venerat, greſſum recepit. perlatum eſt corpus Clodii ante primam noctis horam: infimoque plebis & ſervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit. augebat autem ſuccii invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effuſa lamentatione vulnera ejus oſtendebat. major poſtera die luce prima multitudo ejuſdem generis confluxit, complureſque noti homines, eliſi ſunt, inter quos C. Vibienus ſenator. [erat domus Clodii, ante paucos menſes empta de M. Scauro, in Palatio.] eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompeius Rufus Syllæ Dictatoris ex filia nepos, Tribun. pl. accurrerunt: eiſque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calcatum, ſicut in lecto erat poſitum, ut vulnera videri poſſent, in forum detulit, & in Roſtris poſuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompeius, qui competitoribus Miloni faudebant, invidiam Miloni fecerunt. populus, duce Sex. Clodio ſcriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſellis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum, quo igne & ipſa quoque curia flagravit, & item Porcia baſilica, quæ erat ei juncta, ambuſta eſt. domum quoque M. Lepidi interregis, (in enim magiſtratu curulis erat creatus) & abſentis Miloni, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. deinde ſagittis repulſa eſt. tum faſces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypſæi, deinde ad hortos Cn. Pompeii, clamitans eum modo Conſulem, modo Dictatorem.

Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii.

Itaque Milo, quem opinio fuerat iviſſe in voluntarium exilium, invidia adverſariorum recreatus, nocte ea redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebatque nihilo deterius Conſulatum, aperte quoque tributim in ſingulos millia æſſium dederat.

Concionem etiam ei poſt aliquot dies dedit M. Cælius Tribunus pl. & Manilius Caninus ejus collega, ipſiuſque cauſam etiam ad populum probabant. dicebant utrique, Miloni a Clodio factas eſſe inſidias.

Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia conſularia, propter eorum candidatorum tumultus & eaſdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Conſule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti reſp. caperet: delectus autem Pompeius tota Italia haberet. qui cum ſumma celeritate præſidium comparaſſet, poſtulaverunt apud eum familiam Miloni, item Fauſtæ uxoris ejus, exhibendum, duo adoleſcentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patrui ſui mortem, velut auctore fratre, perſequebantur. eaſdem Fauſtæ & Miloni familias poſtulaverunt duo Valerii, Nepos, & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque famulam, & comitium ejus poſtulavit eodem tempore Cælius: familiam Hypſæi, & Q. Metelli, Manilius Caninus ejus collega.

Aſſumunt Miloni Q. Hortenſium, M. Cicero, M. Marcellum, M. Calidium, M. Cato, Fauſtus Sylla verſa penna. Q. Hortenſius dixit, quæ ſunt,

liberos

liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam post recentem eadem manumiserat eos Milo sub hoc titulo, quod caput suum ulti essent.

Haec agebantur mense intercalari: post diem trigesimum fere, quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra M. Caponem conquestus est, ac de caede P. Clodii falsum esse dixit quod Milo sua se defenderet, & Clodium Aricinos Decuriones alloquendi gratia abiisse, praefectum cum fere xx. servis: Milonem subito post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius CCC. armatis obviam ei contendisse, & supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium telis vulneribus acceptis, Bovillas portatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam à Milone: semianimem Clodium extractum, in via Appia occisum esse, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum scires in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, & cum puer ante subtractus esset, de servo Alicore quaestionem ita habuisse, ut eum articulatim consecaret: villicum & duos praeterea servos jugulasse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Milonis duos solos saucios factos esse: ob quae Milonem postero die xii. servos, qui ei maxime operam navassent, manumisisse, populoque tributim singulos millia aeris ad defendendos de se rumores dedisse.

Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quod Hypseo summe studebat, quod fuerat ejus Quaestor, desistere se petitione Consulatus, si ita ei videretur: Pompeium respondisse, neminis se neque petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum. deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Milonis, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia oneraret.

Inter haec cum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari Dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse: visum est optimatibus, utilius esse, eum Consulem sine collega creare: & cum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C. Pompeius, ab Interrege Ser. Sulpitio, v. Cal. Mart. mense intercalari, Consul creatus est, statimque Consulatum iniit.

Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim caedem in Appia via factam, & incendium curiae, & domum M. Lepidi Interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: panam gravioram, & formam judicierum breviorem. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore & ab reo perorari jubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur.

His legibus obsistere M. Caelius Tribunus pl. studiosissimus Milonis conatus est, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia praecipitari: & cum pertinacius legem Caelius vituperaret, eo processit ira Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se rempublicam defensurum: timebat autem Pompeius Milonem, seu timore se simulabat. plerumque non domi suae, sed in hortis manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque semel in porticu sua habuerat, Pompeius, quod dicerat timere se adventum Milonis.

Dein

Dein proximo ſenatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat, poſtulaverat, ut femur nudaret: & ille ſine mora tunicam levaverat. tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi ſimilia crimina eſſe quæ in Milonem dicerentur alia.

Deinde Munatius Plancus Tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. is ſe dicebat, pariterque ſecum quatuor liberos homines iter facientes ſupervenisse, cum Clodius occideretur, &, ob id cum proclamaſſent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menſes præcluſos fuiſſe: eaque res, ſeu vera, ſeu falſa, magnam invidiam Miloni contraxerat. idemque Munatius & Pompeius Tribuni pl. in roſtra produxerant Triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis ſervum cædes facientem deprehendiſſet. ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehenſum, & ad ſe perductum eſſe reſponderat: denunciaverant tamen Triumviro, ne ſervum remitteret. ſed poſtera die Cælius Tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum è domo Triumviri ſervum Miloni reddiderunt.

Etſi nullum de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda.

Inter primos & Q. Pompeius, & C. Salluſtius, & T. Munatius Plancus Tribuni pl. inimiciſſimas conciones de Milone habebant, invidioſas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto ſtudio defenderet. eratque maxima pars multitudinis infenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiam, propter inviſum patrocinium, Ciceroni.

Poſtea Pompeius & Salluſtius in ſuſpicione fuerunt, in gratiam rediſſe cum Milone, ac Cicerone. Plancus autem infeſtiſſime perſtitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem inſtigavit: Pompeio autem ſuſpectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompeiuſque ob ea ſæpius quærebatur, fieri ſibi quoque inſidias, & id palam: ac majore manu ſe armabat. dicturum quoque diem Ciceroni Plancus oſtendebat, poſtea autem Q. Pompeius idem minitatus erat. tanta tamen conſtantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi à ſe alienatione, non Cn. Pompeii ſuſpicionibus, non periculi futuri metu, ſi ſibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem ſumpta erant, deterreri potuerit à defenſione ejus, cum poſſet omne periculum ſuum & offenſionem inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, ſi paulum ex ſtudio defenſionis remiſiſſet.

Perlata deinde lege Pompeii, in qua id quoque ſcriptum erat, ut Quæſitor ſuffragio populi ex iis, qui Conſules fuerant, crearetur, ſtatim comitia habuit, creatuſque erat L. Domitius Ænobarbus Quæſitor: Aliorum quoque judicum, qui de ea re judicarent, Pompeius tales propoſuit, ut nunquam neque clariores viros, neque ſanctiores propoſitos eſſe conſtaret.

Poſt quod ſtatim nova lege Milo poſtulatus à duobus Apiis Clodiis adoleſcentibus, iiſdem, à quibus antea familia ejus fuerat poſtulata, itemque de ambitu ab iiſdem Appiis: & præterea de vi à Q. Petulcio, & L. Cornificio: de Sodalitiis à P. Fulvio Nerato. poſtulatus autem erat & de Sodalitiis, & de ambitu ea ſpe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec poſtea reſponſurum.

Divina-

Divinatio de ambitu accuſatorum facta eſt, Quæſitore A. Torquato: atque ambo Quæſitores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adeſſe juſſerunt. quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos miſit ibi, poſtulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius cauſam de Ambitu diceret, quam de vi judicium eſſet perfectum.

Apud Domitium autem Quæſitorem major Appius poſtulavit à Milone ſervos exhiberi numero IV. & L. & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia judicum pronunciavit, ut ex ſervorum eorum numero accuſator quot vellet ederet.

Citati deinde teſtes, ſecundum legem, *quæ, ut ſupra diximus,* jubebat, *ut prius, quam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dictaeorum judices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, ac coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtero die ſortitio judicum fieret unius & lxxx: qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque eodem die illo judicaretur: prius autem quam ſententiæ ferrentur quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus.*

Primo die datus erat in Milonem teſtis Caſſinius Schola, qui ſe cum P. Clodio fuiſſe, cum is occiſus eſt, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. quem cum interrogare M. Marcellus cœpiſſet, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumſtantis exterritus eſt, ut vim ultimam timens in tribunal à Domitio reciperetur. quam ob cauſam M. Marcellus, & ipſe Milo à Domitio præſidium imploraverunt. ſedebat eo tempore Cn. Pompeius ad ærarium, perturbatuſque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promiſit, ſe poſtero die cum præſidio deſcenſurum, idque fecit: quare territi Clodiani, ſilentio verba teſtium per biduum audiri paſſi ſunt. interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipſe. multi ex iis, qui Bovillis habitabant, teſtimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, nuponem occiſum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum eſſe. Virgines quoque Veſtales dixerunt, mulierem ignotam veniſſe ad ſe quæ Milonis mandato votum ſolveret, quod Clodius occiſus eſſet. ultimæ teſtimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu ſuo magnopere eos, qui adſtabant, commoverunt. Dimiſſo circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus eſt, ut poſtero die frequens adeſſet, & elabi Milonem non paterētur, judiciumque & dolorem ſuum oſtenderet.

Euntibus ad tabellam ferendam poſtero die judicibus, qui fuit judicii primus ad iii. Idus Apr. clauſæ fuerunt tota urbe tabernæ: præſidia in foro & circa omnes fori aditus Pompeius diſpoſuit: ipſe pro ærario, ut pridie, conſedit, ſeptus delecta manu militum. ſortitio deinde judicum, ut primo die facta eſt, poſt, tantum ſilentium toto foro fuit, quantum eſſe in aliquo foro poſſet.

Tum intra horam ſecundam accuſatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. uſi ſunt ex lege horis duabus.

Respondit his unus **M.** *Cicero. & cum quibusdam placuisset, ita defend crimen, interfici Clodium, pro republica fuisse, quam formam M. Brutu secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit, & edidit, quamv non egisset, Ciceroni id non placuit, quod, non qui bono publico damnar idem etiam occidi indemnatus posset. itaque cum insidias Milonem Clod feciſſe poſuiſſent accuſatores, quia falſum id erat, (nam forte illa rix commiſſa fuerat) Cicero apprehendit, & contra Clodium Miloni feci insidias diſputavit: eoque tota oratio ejus ſpectavit: ſed ita conſtitit, diximus, neutrius conſilio pugnatum eſſe eo die, verum forte occurriſſe ex ea rixa ſervorum ad eam cædem perventum. notum tamen erat, utru que mortem alteri ſæpe minatum eſſe: & ſicut ſuſpectum Milonem m jor, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugna Clodianorum quam Milonis fuerat.*

Cicero cum inciperet dicere, exceptus eſt acclamatione Clodianorum, q ſe continere ne metu quidem circumſtantium militum potuerunt: itaque n ea, qua ſolitus erat, conſtantia dixit.

Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. ſcripſit vero hanc, quam l gimus, ita perfecte, ut jure prima haberi poſſit.

NOTÆ.

Pag. 301. *Si oppoſita Miloni*] Diſſimulat Orator ne Pompeium offendat: nam revera etſi multo magis à Clodianis, nonnihil tamen & à Milone Pompeius timebat. Manutius.

309. *Diviſa ſententia eſt poſtulante &c.*]Quid ſit dividere ſententiam explicat Aſconius Pedianus, ex quo & Plinii Junioris lib. 9. Epiſtola nondum edita: verum ità obſcurè, (quòd nec Aſcon. Integer eo loco & Plinii Epiſtola multis in locis corrupta ſit) ut aſſequi nequeas veram ejus rei declarationem. verum quantum licuit in ſtudioſorum gratiam hæc collegimus. Pompeius v. Cal. Mart. ſolus Conſul ab Interrege Servio Sulpitio renunciatus poſt diem tertium de novis legibus ferendis retulit: quas binas ex S.C. promulgavit: Unam de vi: Alteram de Ambitu. his latis, Pompeius Comitia habuit: Populi ſuffragiis L. Domitius Ænobarbus, de vi factus eſt inquiſitor; A. Torquatus de Ambitu. Pridie Kal. Mart. in Senatu dixit Hortenſius (pro decreto, ut arbitror) veteribus ut extra ordinem legibus quereretur. Huic ſententiæ interceſſit furioſus ille Trib. Pl. Munatius Plancus emptus à Clodianis: Quod innuit Cic inquiens, *Reliqua ſenat. auctoritas ex pta interceſſione ſublata eſt.* Qua nova lege de vi ab Appiis adoleſcentibus Milo poſtulatus eſt apud L. Domitium, hac lege nova de vi, quæſtionem habuit, quæ cum eſſet Multiplex nempe de cæde facta in Appia Via, incendio Curiæ, de Domo Lepidi interregis oppugnata: eam dividi poſtlavit Q. Fuſius Senator, id eſt, de rebus ſingulis actiones haberetur ſingulæ: & hoc eſt quod a Cic. *Diviſa ſententia eſt poſtulan neſcio quo*: itaque Milo juſſus pri Non. Aprileis ad Comitii tribunal v nit; à quo per triduum ex lege Pompeii teſtibus aditis, tertio Idus Apri Judicum ſortitio acceptis tabellis fac eſt. tum ad coram accuſatores cœperunt dicere, Appius Major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos: qui agenda cæde Clodii duabus ex leg Pompeii horis uſi ſunt: his unus r ſpondit M. Tull. Cicero. *Jac. Cr quius.*

312. *Sed ſtulti ſumus qui*] Correctio Oratoris, recapitulatio, Ironi quarum concentu, ut alias figuras

mittam

mittam, mire Oratio temperatur. *Abrah.*

Ib. *Dederas enim, quam contemneres populares*] Conſtantiam L. Domitii, quam in Prætura præſtitit, ſignificat. Nam eo tempore, cum Cn. Manlius Tribunus Pl. ſubnixus libertinorum & ſervorum manu perditiſſimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idque per tumultum ageret, & Clivum Capitolinum obſideret, diſcuſſerat perruperatque Cætum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. quo facto & plebem infimam offenderat & Senatus magnam gratiam inierat. Aſcon.

313. *Non religione aliqua*] Non ideo permotus eſt ad reliquendum eo anno Præturæ petitionem, quia viderat non ſemel in auſpicatis avibus & aliis ſiniſtris auſpiciis, Comitia prohiberi. Abrah.

322 *Quando illius poſtea ſica* &c.] Manifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo, poſt rogationem, à Publio Clodio in eum promulgatum urbe ceſſit Quare dicat, *infidata Pompeio eſt*, fortaſſis quæratis: Piſone & Gabinio Coſſ. pulſo Cicerone in exilium, cum III. Idus Sext. Pompeius in Senatum venit, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eâque ad Gabinium Conſulem delata dictum eſt ſervo imperatum à P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius ſtatim domum rediit, ex eo domi tenus obſeſſus eſt etiam à liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi: in quibus xv. Cal Sept. L. Novius Tribunus Pleb. Collega Clodii, cùm Damio adverſum Flavium Prætorem appellaret Tribunos, & Tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſententiam dixit: *Et hoc Apparitore P. Clodii vulneratus ſum: & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis à Republica remotus ſum. Cneius Pompeius obſeſſus eſt. cum appeller non utar ejus exemplo quem vitupero: & judicium tollam & reliqua de interceſſione.* Aſcon.

322. *Nece Papirii cruentavit*] Pompeius poſt triumphum Mithridaticum, Tigranis filium in Catenis depoſuerat apud Flavium ſenatorem: qui poſtea cum eſſet Prætor eodem anno quo Tribunus Pl. Clodius, petit ab eo Clodius ſuper cœnam, ut Tigranem adduci juberet ut eum videret. adductum collocavit in convivium: dein Flavio non reddidit. Tigranem dimiſit & habuit extra catenas, nec repetenti Pompeio reddidit: poſtea in navem depoſuit: & cum profugeret ille tempeſtate delatus eſt Antium · illico ut deduceretur ad ſe, Cicero Sext. Clodium miſit, qui eum reduceret. Flavius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus eſt. ad quartum lapidem ab Urbe pugna facta eſt; in qua multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus Publicanus, familiaris Pompeio. Flavius ſine Comite Romam vix perfugit. Aſcon.

Ib. *Potuitne L. Cæcilii juſtiſſimi fort.* &c.] L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, Prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote Coſſ. quo anno Cicero reſtitutus eſt. Is cùm faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant pellerentur. de oppugnata domo nuſquam adhuc legi. Pompeius tamen cùm defenderet Milonem apud populum, de vi accuſante Clodio, obſtitit. & legimus apud Tironem Libertum Ciceronis in libro quarto de Vita ejus, oppreſſum à Clodio L. Cæcilium Prætorem. Aſcon. Pedianus.

330. *Quibuſnam de ſervis*] Hinc infirmatur fides quæſtionis. quòd & eſſent ſervi Clodii, & è domo accuſatoris producerentur & ipſe accuſator haberet quæſtionem. Abrah.

331. *Quis eos poſtulavit? Appius.*] Non P. Clodii frater, ſed Caii fratris ejus filius, Milonis accuſator. Idem.

Ib. *Clodius inſidias fecit Miloni*] Et hoc contra quæſtionis morem, quam qui habebat, nullum debebat ſuggerere nominatim: deinde fas non erat minis aut promiſſis ad hoc potius quam illud dicendum eos qui torquebantur impellere. Abrahamus.

Ib. *Quid hac quæſtione dici poteſt integrius?*] Ironia. Idem.

335. *Non jam hoc Clodianum crimen timemus*] Diximus in Argumento Orationis hujus, Cn. Pompeium ſimulaſſe ſe timere, ſeu plane timuiſſe Milonem, & ideo ne domi quidem ſuæ, ſed in hortis ſuperioribus ante judicium manſiſſe ita, ut villam quoque præſidio Militum circumdaret. Q. Pompeius Tribunus plebis, qui fuerat familiariſſi-

mus omnium P. Clodio, & ſectam ſuam ſequi ſe palam profitebatur, dixerat in Concione paucis poſt diebus quàm Clodius erat occiſus : *Milo dedit quem in Curia cremaretis, dabo quem in Capitolio ſepeliatis.* In eadem Concione idem dixerat (habuit enim eam ad vii. Cal. Febr. Cum Milo pridie, id eſt viii. Cal. Febr. venire ad Pompeium in hortos ejus voluiſſet) *Pompeium ei per hominem propinquum miſiſſe ne ad ſe veniret.* Prius etiam quam Pompeius tertiùm Conſul crearetur, tres Tribuni, Q. Pompeius Ruſus, C. Salluſtius Criſpus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus ſuis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompeium & ab eo quæſierant num ad eum delatum eſſet illud quoque indicium, ſuæ vitæ inſidiari Miloni. Reſponderat Pompeius, Licinium quendam de plebe, ſacrificulum, qui ſolitus eſſet familias purgare, ad ſe detuliſſe, ſervos quoſdam Milonis, itemque liberos comparatos eſſe ad cædem ſuam : nomina quoque ſervorum edidiſſe : ad Milonem miſiſſe, ut eos in poteſtate ſua haberet : à Milone reſponſum eſſe, ex iis ſervis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam habuiſſe, partim manumiſiſſe. Dein, cùm Licinium apud ſe haberet, Licium quendam de plebe ad corrumpendum indicem veniſſe : quâ re cognita, in vincula eum publica à ſe conjectum : decreverat enim Senatus ut cum Interrege & Tribunis plebis Pompeius daret operam, nequid Reſpub. detrimenti caperet. Ob has ſuſpiciones Pompeius in ſuperioribus hortis ſe continuerat. deinde ex S. C. delectu per Italiam habito, cum rediſſet venientem ad ſe Milonem unum omnium non admiſerat. item cum Senatus in porticu Pompeii haberetur, ut Pompeius poſſet intereſſe, unum tum excuti prius quam in Senatum intraret, juſſerat. Hæ ſunt ſuſpiciones, quas dicit ſe Cicero pertimeſcere. Aſcon.

Ib. *Ea voce ut me audire*] Tam clara & elata ut me è Roſtris dicentem, exaudire poſſis ſedens, ex ipſo veſtibulo ærarii ut notat Aſcon. *in argumento.* Abrah.

Ib. *Conquiſitores tui*] Vulgo Commiſſarii, qui alterius nomine milites conquirunt conſcribendos. Abrah.

341. *Vir vere*] Vere fortis & generoſus. Abrah.

347. *Sed etiam tribus ſuis patrimonii*] Milo ex familia fuit Papia, deinde adoptatus fuit à C. Annio avo ſuo materno. tertium patrimonium videtur ſignificare Matris. aliud enim quod fuerit non invenio.

Peracta utrinque cauſa, ſinguli quinos accuſator & reus Senatores, totidem Equites & Tribunos ærarios rejecerunt. ita ut unus & quinquaginta ſententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII. abſolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII, abſolverunt IV. Tribuni Ærarii condemnaverunt XIII, abſolverunt III. [*Hæc Pedianus. dubium tamen eſſe non poteſt, quin error in notas numerorum irrepſerit. ſi enim unus & quinquaginta fuerint, oportet è ſingulis ordinibus ſeptem & decem fuiſſe ; quare fortaſſe ſic legendum fuerit.* Senatores condemnaverunt XI, abſolverunt VI. &c. Tribuni Ærarii condemnaverunt XIII, abſolverunt IV. *Sed quis poſſit hæc divinare ? Abrahamus. pergit Aſconius*] Videbantur non ignoraſſe judices, inſcio Milone vulneratum eſſe Clodium : ſed compererant, poſtquam vulneratus eſſet, juſſu Milonis occiſum.

Fuerunt, qui crederent, M. Catonis ſententia eum eſſe abſolutum. nam & bene cum republica actum eſſe morte P. Clodii non diſſimulaverat, & ſtudebat in petitione Conſulatus Miloni, & reo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero præſentem, & teſtatus erat, audiſſe eum à M. Favonio ante diem tertium quam cædes facta erat, Clodium dixiſſe periturum eſſe eo triduo Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam vindicare P. R. utile viſum eſt : unde ſciri unquam potuit utram ſententiam tuliſſet ? Damnatum autem opera maxima Appii Claudii, pronunciatum eſt.

Milo poſtero die factus reus Ambitus apud Manlium Torquatum abſens damnatus eſt. illa quoque lege Accuſator fuit ejus Appius Claudius. & cum ei præmium lege daretur, negavit ei. Subſcripſerunt & in ambitus judicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius, Cn. F. Poſt paucos dies quoque Milo apud Favonium Quæſtorem de Sodalitia damnatus eſt, accuſante P. Fulvio Nerato, cui lege præmium datum eſt. Deinde

apud

apud L. Fabium Quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi. Accuſavit L. Cornificius, & Q. Patulcius.

Milo in exilium Maſſiliam intra pauciſſimos dies profectus eſt. bona ejus propter alieni æris magnitudinem ſemuncia venierunt.

Poſt Milonem, eadem lege Pompeia, primus eſt accuſatus M. Saufeius M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accuſaverunt eum L. Caſſius, L. Fulcinius C. F. C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Celius: obtinueruntque, ut una ſententia abſolveretur. Condemnaverunt Senatores X. abſolverunt VIII. Condemnaverunt Equites Romani IX. abſolverunt VIII. ſed ex Tribunis ærariis decem abſolverunt, VI condemdaverunt: manifeſtumque odium Clodii ſaluti Saufeio fuit, cum ejus vel pejor cauſa quam Milonis fuiſſet, qui aperte dux fuerat expugnandæ tabernæ repertus.

Deinde poſt paucos dies apud Conſidium Quæſtorem lege Plautia de vi, ſubſcriptione eadem accuſatus eſt, quod loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. Accuſaverunt C. Fidius, Cn. Aponius Cn. F. M. Seius Sex. F. Defenderunt M. Cicero, M. Terentius, Varro Gibba. abſolutus eſt ſententiis plenius, quam prius. graves habuit XIX, abſolutorias II & XXX. Sed è contrario hoc, ac priore judicio, accidit. Equites enim, ac Senatores eum abſolverunt, Tribuni ærarii damnaverunt.

Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, accuſantibus C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno conſenſu damnatus eſt, ſententiis VI. & XI abſolutorias V. omnino habuit, duas ſenatorum, tres Equitum.

Multi præterea, & præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum. Aſcon.

HISTORIA succincta Rerum gestarum & Scriptorum M. T. Ciceronis, ex ejus Operum edit. *Lond.*

Anni Urbis Cond.	Anni ante Ordinat. Julianam labentes	Anni ætatis Tullii exacti	
647	62	—	M. Tullius Cicero Arpini natus iii. Non. Januar.
664	45	17	In Juris Civilis studio operam dedit Q. Mutio Scævolæ JC.
665	44	18	Philonem Philosophum Academicum, qui Mithridate eo tempore in Græciam exercitum mittente, Athenis Romam profugerat, in Philosophia audivit.
666	43	19	Apollonio Moloni Rhodio Rhetori in Oratoria operam dedit.
672	37	25	P. Quinctium oratione privatim defendit coram M. Tullio & Cn. Dolabella Coss.
673	36	26	Sext. Roscium Amerinum ad L. Syllam & Q. Pium Coss. publicè defendit.
674	35	27	Suscepta peregrinatione Asiatica, Athenis Antiochum Academicum in Philosophia 6 menses audivit.
675	34	28	Asia & Rhodo peragrata Romam rediit à Molone Rhodio laudatus.
678	31	31	Prætor urbis primùm. Sex. Peducæi Prætoris Siciliæ Quæstor.
684	25	37	Ædilis Curulis Verrem accusavit. Pro Fonteio & pro Cæcina dixit.
687	22	40	Prætor Urb. iterum inter 8 primus, Orationes pro Lege Manilia & pro Cluentio habuit,
689	20	42	Filium Marcum ex Terentia Uxore suscepit.
690	19	43	Consul factus, Orationes 12 Consulares habuit, de L. Agraria 3. contra P. Servilium Rullum: pro C. Rabirio Perduellionis reo: pro Muræna: 4 in L. Catilinam, cujus Conjurationem in Senatum detexit fortiterque repressit: & tres alias quæ perierunt. Et ab hoc tempore, usque ad extremum vitæ 16 libros Epistolarum ad Atticum scripsit.
691	18	44	Consulatu abiens præter morem publico juramento affirmavit, sua unius opera remp. & urbem esse salvam. Frater ejus Q. Tullius Prætor Urbanus.
692	17	45	Asiæ Prætor per triennium.
694	15	47	Valerium Flaccum Oratione defendit.
695	14	48	Clodii furoribus cedens in Macedoniam exul abiit: & maximam rei familiaris jacturam fecit.
696	13	49	Romam honorificè ab exilio reductus Prid. Non. Septem. Orationes post reditum in Senatu: ad Quirites: pro Domo: de Haruspicum Responsis habuit.

As

697	12	50	Acta Clodiana rescidit. Tulliam filiam Crassipedi desponsavit. Orat. pro Sextio habuit, & Interrogationem in Vatinium.
698	11	51	Scripsit libros 3. de Oratore: & 6. de Republica qui interierunt. Orationem habuit in Pisonem.
699	10	52	Cn. Plancium ambitûs reum defendit. Scripsit ad Lentulum longam illam Epistolam Lib. 1. Famil. itemque illas ad Trebatium. C. Rabirium Posthumum defendit.
700	9	53	Epistolas ad Curionem scripsit.
701	8	54	Orationem habuit pro T. Annio Milone.
702	7	55	Ariobarzanem juniorem Regem Cappadociæ restituit. Proconsul in Provinciam Ciliciam profectus Parthos & Arabes ad Amanum Montem feliciter devicit, Imperator ab exercitu salutatus. Epistolæ primæ lib. 15. & Cælii ad Cic. lib. 8. & ad Cælium lib. 2. & ad Appium Pulchrum lib. 3. exaratæ.
703	6	56	Filiam suam Tulliam Viduam Dolabellæ desponsavit.
704	5	57	Proconsul Capuam atque oram Maritimam Campaniæ obtinuit. cùm Cæsar Hispaniis occupatis Massiliam expugnasset, Epistol. lib. 7, 8, 9, 10. ad Atticum scripsit.
705	4	58	Dyrrachii fuit cùm prælium Pharsalicum inter Cæsarem & Pompeium committeretur.
706	3	59	Brundusii Cæsarem Victorem ex Ægypto reducem exspectavit.
707	2	60	Ad Cæsarem Orationem habuit pro M. Marcello. Libros reliquos Oratorios scripsit: item illos de Finibus: Quæstiones Academicas & Tusculanas & de Natura Deorum. Epistolas scripsit ad Torquatum & Cæcinam. Cum Terentia divortium fecit.
708	1 An. ord. Jul.	61	Virginem nomine Publiliam uxorem duxit. Tulliam filiam amisit partu extinctam. Paulo pòst conjugem Publiliam dimisit. Orationes pro Ligario, & pro Rege Dejotaro habuit ad Cæsarem, qui sub id tempus anni formam ordinavit.
709	1	62	Post Cæsaris cædem Idibus Martiis factam, libros de Divinat. & de Fato scripsit. Athenas ad filium Marcum navigaturus, ventoque adverso in Italiam rejectus, in itinere confecit Epistolas ad Atticum lib. 16. itemque Topica ad Trebatium: Romamque reversus 3 libros de Officiis, cum ante hos librum quoque de Senectute ad Atticum scripsisset.
710	2	63	Philippicas in M. Antonium dixit. Epistolas ad Plancum lib. 10. famil. & ad D. Brutum lib. 2. & ad Cassium lib. 12. misit: sub finem anni à Cæsare Octavio fil. quem suis ante sententiis ornaverat, proscriptus: paulo pòst Antonii jussu per Popilium in fuga interfectus est.

INDEX

Rerum & Verborum quæ in Notis explicantur.

A.

A. Absolutionis littera pag. 10,309
Absolvere 16
Academici Platonem & Aristotelem secuti 177
Acarnania 297
Accedere 473
Accepti & expensi codex. 425
Accius Varus 370
L. Accius 404
Accusatores idonei 5
Achaia 4,396
Acroama 203
Actio 468
Actio civilis 8
Actius 363
Addici 291
Admissarius 283
Admurmuratio 48,265
Adolescentes Accusatores 244
Adolescentes ad aliquem deducti 217
Adrianum mare 294
Advocatus 148,217,258
Ædes Nympharum 245,338
Ædes Telluris 287
Ædiles Pleb. & Curules 248
Ædilitas 24
Ætoli vicini 161
Ætolia 293
Affines 378
Africani sepulchrum 204
Africanus 255
Africanus minor 201
Africanus minor mortuus in cubiculo inventus 310
Agere quid 27
Agrarii 130
Agrinæ 294
Servilius Ahala 305
Alauda 398
Albini tumuli 342
Albutius 2
Alea 200
Alexander Magnus Poetis delectatus 205
Allienus 17
Allobroges 105
Allium 329
Alveus 241
Ambitus & Ambitio 145
Ambracia 294
Amictum 39
Amphilochia 297
Anagnia 456
Anchurius 293
Angiportus 333
Anguste scribere 159
Animi divini 209
Anio fons 79,187
Annales 71
Antesignanus 439
Antiochia 194
Antiochus 35
Antiochus superatus 55
Antonii filius obses 387
Antonii interceptio pestifera 430
Antonius à Cælio accusatus 220
Antonius pro Pompeii M. filio concionatus est 391
Antonius acta Cæsaris mutavit 395. *Dolabellæ infensus* 445. *Diadema Cæsari imposuit* 446. *Plebem commovit* 449. *Patrum non revocavit* 452
Antonius Magister Equitum 435
M. Antonius Orator 401
Appenninus mons 109,314
Apertus 458
Apollinares ludi 494
Apollonia 296
Apothecæ 437
Apparitor 444
Appellare debitorem 438
Appia via 56,308
Appius Clodius 227

INDEX.

Appius aquam in urbem induxit 228. *Appiam viam munivit lapidibus* ibid.
Appropinquare 104
Aqua & igni interdici 399
Aqua pluvia 155
Aquila argentea 93,105
M. Aquillius defensus 24
Aquinum 455
Aræ pro templis 97
Aratores 13
Arbitria 477
Arbor infelix 70
Arcæ 331
Areopagus 305
Aretini 171
Aricia 328
Ariobarzanes 30
Aristarchus 285
Armamentarium 73
Arsinoe 294
Artes in Græcia primum floruerunt 194
Asia libidinibus repleta 149
Aspirare 9,473
Asportare 12,473
Assiduitas 154
Astipalator 258
Astutus & ingratus 148
Athamanes 297
Athamas 272
Athenæ 296
Athenienses ἀμουσία 387
Atria templorum 330
Atrienses 282
Attius 207
Auctionariæ tabulæ 106
Audientia 15
Augurum collegium 409
Augusta auspicia 324
Aulæa 240
Aurelia via 93,102
Aurum Coronarium 293
Auspicato 143
Auspicatus locus 69
Avunculus 414

B.

Bacchari 93
Baiæ aquæ 215
Baiæ lacus 219
Bambalio 408
Balneæ Xeniæ 238
Barbari 314
Barbaræ Gentes 356
Barbati 157
Benè Barbati 109
Barbati Romani 227
Basilica 181
Basilii monumentum 327
Basis 469
Bella Cæsaris 354
Bellicum canere 160
Bellum 377
Bellum Africanum. 431 *Civile.* ibid. *Italicum.* 292. *Hispaniense* 99. *Justum.* 99. *Mistum.* ibid. *Navale.* 44. *Transalpinum* 43. *Turpe, vetus* 45
Beræa 293
M. Bibulus 417
Bithynia 30
Bœotii 291
Bona Dea 113
Bosphorani 32
Bosphorus 163
Braccata Gallia 275
Brachium cohibere 217
T. Brochus 374
Brundusium 46,274,390,434
Brutus Gallæcius 207
Brutorum familia 418
D. Brutus in secundis Cæsaris hæredibus 461
Bulienses 297
Bustuarius 259
Bustum 253,389
Byzantii 291

C.

C. Condemnationis litera 10,309,473
C. Cæcilius Poeta 229
Cæsar unde 368
Cæsar benigne Ciceronem tractat. 252. *Galliam obtinet* 417
Cæsaris acta servanda. 395. *Gesta,* 364. *Prælia* 354
Cæsetius 382
Caiæ cur novæ nuptiæ vocatæ 158
Cajeta 46
Cajus sex Dominus 368
Calare 144
Calatinus 255
Calcitrare 229
Calphurnii 275
Calumnia 338
Camillus patriæ subvenit. 231
Camillus quater triumphavit 278
Campanus ager 453
Campus Martius 69,128
Candidati 234,276
Capitis periculum subire 233
Capitolii incensio 117
Capsa 18
Capuanorum decretum. 323
Carbo Tribunus 304

INDEX

Rerum & Verborum quæ in Notis explicantur.

A.

A. Absolutionis litera pag. 10,309
A. Absolvere 16
Academici Platonem & Aristotelem secuti 177
Acarnania 297
Accedere 473
Accepti & expensi codex. 425
Accius Varus 370
L. Accius 404
Accusatores idonei 5
Achaia 4,296
Acroama 203
Actio 468
Actio civilis 8
Actius 363
Addici 291
Admissarius 283
Admurmuratio 48,265
Adolescentes Accusatores 244
Adolescentes ad aliquem deducti 217
Adrianum mare 294
Advocatus 148,217,258
Ædes Nympharum 245,338
Ædes Telluris 287
Ædiles Pleb. & Curules 248
Ædilitas 24
Ætoli victi 161
Ætolia 393
Affines 378
Africani sepulchrum 204
Africanus 255
Africanus minor 201
Africanus minor mortuus in subiculo inventus 310
Agere quid 27
Agrarii 130
Agrinæ 294
Servilius Ahala 305
Alauda 398
Albani tumuli 242
Albutius 2
Alea 200
Alexander Magnus Poetis delectatus 205
Allienus 17
Allobroges 105
Alsium 329
Alveus 241
Ambitus & Ambitio 145
Ambracia 294
Amisum 39
Amphilochia 297
Anagnia 456
Ancharius 293
Angiportus 333
Anguste scribere 159
Animi divini 209
Anio fons 79,187
Annales 71
Antesignanus 439
Antiochia 194
Antiochus 35
Antiochus superatus 55
Antonii filius obses 387
Antonii intercessio pestifera 430
Antonius à Cælio accusatus 220
Antonius pro Pompeii M. filio concionatus est 391
Antonius acta Cæsaris mutavit 395. Dolabellæ infensus 445. Diadema Cæsari imposuit 446. Plebem commovit 449. Patrum non revocavit 452
Antonius Magister Equitum 435
M. Antonius Orator 401
Appenninus mons 109,314
Apertus 459
Apollinares ludi 404
Apollonia 296
Apothecæ 437
Apparitor 444
Appellare debitorem 438
Appia via 56,308
Appius Clodius 227

INDEX.

Appius aquam in urbem induxit 228, *Appiam viam munivit lapidibus* ibid.
Appropinquare 104
Aqua & igni interdici 399
Aqua pluvia 155
Aquila argentea 93,105
M. Aquillius defensus 24
Aquinum 455
Aræ pro templis 97
Aratores 13
Arbitria 477
Arbor infelix 70
Arcæ 331
Areopagus 305
Aretini 171
Aricia 328
Ariobarzanes 30
Aristarchus 285
Armamentarium 73
Arsinoe 294
Artes in Græcia primum floruerunt 194
Asia libidinibus repleta 149
Aspirare 9,473
Astortare 12,473
Astiduitas 154
Astipulator 258
Astutus & ingratus 148
Athamanes 297
Atbamas 272
Athenæ 296
Athenienſium dimiſſio 387
Atria templorum 330
Atrienſes 282
Attius 207
Auctionariæ tabulæ 106
Audientia 15
Augurum collegium 409
Auguſta auſpicia 324
Aulæa 240
Aurelia via 93,102
Aurum Coronarium 293
Auſpicato 143
Auſpicatus locus 69
Avunculus 414

B.

Bacchari 93
Baiæ aquæ 225
Baiæ lacus 219
Bambalio 408
Balneæ Xeniæ 238
Barbari 314
Barbaræ Gentes 356
Barbati 157
Benè Barbati 109
Barbati Romani 227
Baſilica 181
Baſilii monumentum 327
Baſis 469
Bella Cæſaris 354
Bellicum canere 160
Bellum 377
Bellum Africanum. 431 *Civile.* ibid. *Italicum.* 292. *Hiſpanienſe* 99. *Juſtum.* 99. *Miſtum.* ibid. *Navale.* 44. *Tranſalpinum* 43. *Turpe, vetus* 45
Beræa 293
M. Bibulus 417
Bithynia 30
Bœotii 291
Bona Dea 113
Boſphorani 32
Boſphorus 163
Braccata Gallia 275
Brachium cohibere 217
T. Brochus 374
Brundusium 46,274,390,434
Brutus Gallæcius 207
Brutorum familia 418
D. Brutus in ſecundis Cæſaris hæredibus 461
Bulienſes 297
Buſtuarius 259
Buſtum 253,389
Byzantii 291

C.

C. Condemnationis litera 10,309,473
C. Cæcilius Poeta 229
Cæſar unde 368
Cæſar benigne Ciceronem tractat. 252. *Galliam obtinet* 417
Cæſaris acta ſervanda. 395. *Geſta,* 364. *Prælia* 354
Cæſetius 382
Caiæ cur novæ nuptæ vocatæ 158
Cajeta 46
Cajus ſeu Dominus 368
Calare 144
Calatinus 255
Calcitrare 229
Calpburnii 275
Calumnia 338
Camillus patriæ ſubvenit. 231
Camillus quater triumphavit 278
Campanus ager 453
Campus Martius 69,128
Candidati 234,276
Capitis periculum ſubire 233
Capitolii incenſio 117
Capſa 18
Capuanorum decretum. 323
Carbo Tribunus 304

INDEX.

Carcer 111
Carmen 20
Carthaginenſium prudentia 55
Carthago 149
Caſilinum 454
Caſii dictum 317
Caſinum 425,455
Caſtoria templum 354,311
Caſtum quid 69
Catamitus 442
Catilinæ domeſtica turpitudo 88
Catilinæ reſponſum. 172. Moret. 217, 218
Catilinæ conſilium à Fulvia evulgatum 85
Cato Major 205
M. Cato 201
M. Cato accuſat Servium 23
Cato Calidromum occupat 161
Cato Romam redit ut Metello ſe opponat 186
M. Porcii Catonis de ſe dictum 152
Cato Uticenſis 314
Cauſa idonea 4
Canſam dicere 217
Cella 13
Cenſores 5,253
Cenſus quinto quoque anno 198
Centauri 260
Centuriæ equitum 183
Centuriatus 48
Centuriones 302,355,397
Cera legitima & infamis 11
Certare cum uſuris fructibus 107
Certum nomen 216
Ceruſſa 262
Chaldæi 156
Charonitæ 399
Charybdis 436
Cherroneſus 291
Chios 203
Chirographa 453
Chirographum 396
Cicero contra ambitum dixit. 179. Cur novum hominem ſe dixit. 152. Agrariam legem ſuſtulit. 250. Jurare prohibitus à Trib. Pleb. 251. Præter formam juravit. 476. Semper pacis ſuaſor. 358, 380, 423. de Pompeii victoria nunquam bene ominatus eſt 359 Cur ſecutus ſit Pompeium 358
Cicero, Pater Patriæ. 251. Imperator. 372. Augur. 445. Jocoſus. 424. Non nimis in computando ſubtilis 476
Ciceronis ſtudia 192
Cilicia 4
Cinna 457
Circæum poculum 21
Circumſcriptor 102
Circus maximus 334
Ciſium 442
Citheris 433
Civica Corona, 251
Claves dare 438
Claſtrum 152
Clauſula 241
Clauſum mare 55
Clientes 141,180
Clivus Capitolinus 414
Clodia Ciſtæmneſtra dicta &c. 237,238
Quadrantaria Poetria 239
Clodia Veſtalis 228
Gladiatorum ornamenta 227
P. Clodius occiſus 479
Cœlimontana porta 276
De Cœlo ſervare 444
Coemptiones in Matrimonio 158
Cœnæ antelucanæ 109
Cognitor 6,472
Cohortes. 302,355
Collegia 253
Colonia 274
Colophon 46,203
Columna Cæſaris dejecta 489
Columna Mœnia 18
Comeſſationes 103,228
Comitia 304
Comitia centuriata 267,397
Cõitia centuriata & tributa &c. 29,69,143
Comitiales dies 212
Comitiorum dilatio 28
Comitium 74
Commeatus 55,355
Commentarii 388
Commentarioli 396
Conchylia 437
Conchyliorum luxuria prohibita 283
Concionatores 133
Concordiæ ædes 123
Concordiæ templum 45
Congiarium 461
Conquiſitores 335,486
Conſcientiæ vis 126
Conſidius 370
Conſobrinus 374
Conſul vitioſus 445
Conſularia inſignia 260
Conſules fugati 431
Conſulibus in provincias ituris omnia fauſta omnes precabantur 265
Controverſia 369
Controverſum jus 159
Contubernales 243,378
Conventus 379
Convitium 199,215
Corduba 207
Corſidius 382

Cornelii 117
Cornicum oculos configere 156
Cotta 413
Cotta Orator mortuus ante diem Triumphi 280
Cotys 290
L. Craſſus 280
M. Craſſus 413
M. Craſſus Cælium defendit 220
Craſſus Orator 170
Cretenſes à Lycurgo inſtituti 183
Crotala 259
Cubile & lectus 128
Cubilia 283
Cupa ibid.
Curia 129,215
Curiæ incenſio 308
Curio familiaris Antonii 409
Curio interfectus 412
Curius Dentatus ter triumphavit 152
Curius de Samnitibus triumphavit 231
Curules Magiſtratus 129
Cuſtodes 18,267
Cydnus fluv. 419
Cymba 259
Cyrus Architectus 326
Cyzicum 38,162

D.

Decempeda 338
Decius Magius 261
C. Decianus 76
Decimæ 36
Decoctores 101
Decoquere 427
Decrepitus ſenex 230
Decuriones 215
Deductio 13,474
Deferre nomen 6,236
Dejotarus Rex 450
Delos 56
Delubra 3,114,129,139
Denſeleti 290
Denticula Colluſor Antonii 432
Deportare 12,473
Derivari crimen 316
Deſcendere ad judicium 213
Deſignatores 470
Deſperati ſenes 191
Deſultorius 174
Diadema 446
Dicere quid 27
Dicis cauſſâ 158
Dictator unde 388
Dictator in municipiis 315
Dide ac diſſice 230
Didius 152
Diem dicere 23
De Die in Diem vivere 447
Dies Feſti profeſti Faſti nefaſti 212
Difficultates 5
Dimicatio Capitis 147
Diminutum Caput 264
Dimiſſio quadruplex 294
Dio Legatus 223
Diogenes Cynicus 184
Diplomata 293
Diribere 296
Diribitores 267
Diſcedere de via 230
Diſceptator 228
Diſertus 16
Diſſerere 16
Diſſidium 377
Diverſorium 455
Divinatio 472
Diviſores 173
Doctrina puerilis 233
Dolopes 294
Cn. Domitius. 419. Syllam accuſavit 23
L. Domitii conſtantia 485
Dona Militaria 149
Druſus 196,310
Duumviri 66
Dux ſententiæ 394
Dyrrachium 290,296

E.

Ebrii, ebrioſi 103
Ecbatana 33
Edititii Judices 170
Effrænatus 81
Eludere 16,81
Ementiri auſpicia 447
Emptus de lapide 267
Encyclopædia Artium 193
Ennius Poeta 160,204
Epicureorum dogmata 282
Epicurus 297
Epirus 297
Epulones 452
Equitius 73
Equo merere 398
Equuleus 330
Equus Trojanus 185,241,421
Ergaſtulum 73
Erycina Venus 20
Eryx ibid.
Eſculentum 435
Eſquilina porta 276
Eſquilinus campus 470
Eſſedum 433
Et Interrogativum 70
Etruria 327

INDEX.

Evocator 94
Evripus 164
Excubiæ 365
Exercitus 3 Rom. interfecti 431
Eximius 19
Existimatio 214
Ex Memoria 119
Exolerus 329
Expedire 16
Experiri jus 222
Exsequiæ 319,343
Extrema Reip. tempora 66
Extremis digitis attingere 225
Exturbare 169

F.

Fabia Vestalis 117
Fabius Maximus 52,255
Fabius Max. Africanum funebri oratione laudavit 184
Fabricius aurum recusavit 231
Fabricius triumphavit 278
Faces olim Metaphoricè 420
Faces ab occidente 132
Facere 190
Facilitas 50
Fæsulæ 107
Fæsulani 171
Falcarii 86
Familiares 311
Fana 6
Fanum Cumanum 40
Fasces laureati 372
Fasti 447
Fasti dies 156
Fastigium 458
Fata 406
Fata Sibyllina 417
Fatum 103
Fauces fati 104
Fausta uxor Milonis 315
Fercula 477
Ferramentum 118
Fidenæ 465
Fides 222,303,362
Figulus 413
Filius-familias tabulas non conficit 219
Fines officiorum 178
Fines regendi 155
L. Flaccus 77,275
Flamen 458
Flamen unde 314
Flaminius Philippum vicit 161,276
C. Flavius jus civile pervulgavit 156
Foci 439,441
Focus 139
Fœdera ferire 228
Fœderati 298
Fortunæ rota 477
Forum Aurelium 93
Fraudem fuscipere 270
Fretum 164
Frumentum Prætori datum 474
Fucata 157
Fugitivus occisus qui se Marii filium fingebat 389
Fulvia uxor Clodii 315,412
Fulvia conjux Antonii 459
M. Fulvius 84
Fundus 328
Fœneris arbitriæ 260,477
Funus qui ducebat, in jus vocari non potuit 68
Furciferi 256
Furiosus 308
L. Furius 301
Furunculus 282

G.

Gabinius bis in judicium vocatus. 198 *libidinibus infamis.* 250. *à Ptolemæo corruptus* 273
Galba. 74. *--ostensis liberis liberatus* 175
Gallia Cisalpina 47
Gallicæ 441
Ganeæ 255
Ganeo 302
Gentes fortissimæ 354
Germanos 382
Gladiator 95,102
Gladiator confectus 109
Glaucia 73
Gracchi 83
Gracchi occisi 308
Tib. Gracchus 130
Græca lingua ubique in usu 202
Græci comites 315,329
Græcia Magna 198
Gratia populi in Ciceronem 407
Gratiosa provincia 153
Gratiosus 147,322
Gratulatio 133
Gratulationes Cæsari decretæ 357
Gurgustium 255
Gymnasium 486
Gynæceum 451

H.

Hærere ad metas 244
Ex Hara productus 268
Haruspices & eorum responsa 117
Hastas abjicere 168
Helena 432

INDEX.

Heluo 436
Heraclea 196
Hetrusci haruſpices 122
Hiberna 49
Hippia 435
Hiſpaniæ duæ 47
Homeri patria 203
Honorarium frumentum 291
Honores, i. e. Magiſtratus 29
Honos Ciceroni habitus 407
Hora tertia 180
Horæ Romanorum 315,442
Horatii 304
Hortenſius 413
Hortenſius Rex fori. 11. *Aſiaticæ dictionis ſtudioſus* 54
Hoſpitii jus 195

J.

Janiculum 338
Ibi 157
Idiotæ 280
Idonei 6
Ilias 206
Illyricum mare 47
Imaginum uſus in funeribus 319
Imagines Nobilitatem commendabant 248
Impedimenta 315
Imperator qui 355
Imperatores 31
Imperatores ante Cæſarem 354
Imperatores ab exercitu nominabantur 372
Imperium 268
Imperium juſtum 380
In ante diem 85
Inceſtum ſtuprum Clodii 307
Incommoda 5
Increpuit 155
Index 474
Infeſtus 217
Ingenui 137
Inquilinus 455
Inquiſitio Candidati 168
Inſignia victoriæ 31
Inſtare 103
Inſtitutum 143
Inſtrumentum 319
Inſula 220
Integer vitæ 185
Integri 6
Integrum 369
Integrum caput 264
Intempeſtiva Convivia 260
Intendere ſeu intemare 321
Interamna 326,455
Intercedendi jus 57
Interciſi dies 212
Intervertere 443
Irrogatio 98
Iſaricus 61
Iſtuc 12
Ithyræi 416
Juba Cæſari infeſtus 379
Judex & Arbiter 159
Judices ex decuria aſſumebantur 167
Judices Manipulares 398
Judicia 5
Judicia publica 71
Judicia Senatoribus communicata Equitibus & Trib. ærariis 173
Judicium 214
Judicium dare 475
Judicium de Milone novum 301
Jugerum 426
Julia Lentuli uxor 135
Juno Soſpita 190
Jupiter 66
Jupiter Stator 87,436
Jupiter Vrius 290
Juramentum Magiſtratum deponentium 251
Jurati Judices 67
Jurati teſtes 214,222
Jure manu conſerere 157
Juriſconſultorum profeſſio bipartita 159
Jus & Juſtitia 467
Jus civile à Flavio pervulgatum 156
Jus controverſum 159
Jus Prætorium 408
Jus privatum 8

L.

Lacedæmoniorum epiſtolæ 183
Lacerna 441
Lacus prenius 339
C. Lælius 178,201
Lamentum 346
Laniſta 263
Lanuvium 189, 384
Laodicea 466
Lapithæ 260
Largitor & Prodigus 134
Lartes Tolumnius 465
Latrocinium 94,96,108
Laudationes 319,343
Laureati triumphabant 189
M. Lecca 104
Lecti Punicani 184
Lectica 107
Legati 421
Legatio libera 390
Legatus 370
Lege agere 8
Leges Clodii 476
Cenſoriæ 71

Leges de judiciis 472
Leges 12 *tabularum* 205
Legio 414
Legitimum 314
Legum æra 122
Lenocinium 18
P. Lentulus 14,136
Cn. Lentulus 61
Lentulus Spinther 274
Lentulus Spinther Ptolemæum restituere nititur 274
Leontinus ager 453
Leontium 426
Lepidus cum Catulo pugnat 127
Lepidus 457
Lesbia 391
LEX Ælia & Fusia 253. *Agraria*, 250. *de Alea*. 432. *de Ambitu*. 146 *Cæsaris de provinciis*. 457. *Calpurnia*. 169. *Catuli de vi publica*. 212 *Cinnia*. 28. *Cornelia Majestatis*. 274 *Cornelia de sicariis*. 306. *Domitia de sacerdotiis*. 221. *Fabia*. 68,181 *Julia*. 397. *Julia de pecuniis*. 274 *Judiciaria* 295
LEX Manilia. 170. *Papia*. 198. *Plautia*. 312. *Plotia*. 320. *Pompeia*. 397 *Porcia*, 68. *De Pecuniis repetundis*. 8. *Rostia*. 427. *Sempronia*. 134. *Siliani & Carbonis*. 196. *Socialis*. 8 *Syllæ*. 250. *Titia*. 153. *Villia de ætate Magistratuum* 220
Liberi populi 298
Libera 20
Libertatis templum 330
Libertini 137,468
Ligarius Quæstor Urbanus 383
Lilybæus 15
Limen sanctum 437
Lintres 339
Litis æstimatio 167
Locrenses 198
Locri 297
Luci 67,343
Lucius Senatus propter Ciceronis exilium 257
Lucilli 195,413
Ludi Apollinares 421
Ludi Compitalitii 252
Ludi funebres 343
Ludimagister 42
Ludus 42
Ludus Gladiatorius 102
Lupercalia 446
Luperci 224
Lusius à Trebonio occisus 306
Lustra 232,410
Lutatius Catulus 413

M.

Macer 67
Mactare 94
Mæandri 275
Magistratus Sacrosancti 119
Magistratuum ætas 220
Maledictum 150
Malleoli 96,333
Mancipes 13,474
Mancipi esse 145
Mancus 313
Mandare se 91
Mandare honores 183
Manes 257
Manicatæ tunicæ 109
Manipulus 398
Manliana seditio 312
Manlii scelus 482
M. Manlius 447
Manubiæ 207
Manumissi 330
Manupretium 277
Marcellinus 7
Marcellus quinquies Cos. 52,271
Marcellus quater triumphavit 278
Marcellus Cæsarem offendit 353
Marcellus Orator naufragio perlit 271
Marcellorum Nobilitas 353
Marcelli 3. *novies Coss.* 457
Q. Marcius 276
Marcus Ciceronis filius 230
Maritimum bellum 35
Marius 77,84,140,152,276
Marius septies Cos. &c. 52. *Fugurtham vicit.* 58. *Pater patriæ* 77
Marii responsio 58
Marius alienus à poetis 283
Massilia 105
Massilienses 450
Materfamilias & Matrona 226
Matronæ non astrictandæ 222
Medea 39,221
Mediolanum 280
Medius fidius 339
Sp. Melius 337,447
Memmius occisus 131
Meritorius puer 455
Metelli Plebeii 227
L. Metellus Dalmaticus 74
Q. Metellus Nepos 74
Metellus Cretenses vicit 47
Metellus cur Ciceroni infensus 267
Metelli exilium 259
Metellus Macedonicus 279
Metellus Nuvidicus 196
Mihi 100

Mila

Milo condemnatus 488
Milonis & Clodii inimicitiæ 476
Milvius Pons 118
Mimus 244
Minucia Porticus 446
Misenum 46
Miser, Miserandus 134
Mithridates à Lucullo relictus. 29 *in tota Asia Romanos interfecit.* 32. *in Cappadociam venit* 39
Mithridatis potentia. 29. *Copiæ* 58
Monumenta Cæsari posita 364
Monumentum 311,357,416
Mors immatura 130
Mos 143
Mulcta 68,394
Mulieres in perpetua tutela 158
Mulieres non poterant manumittere 242
L. Mummius 257
Munatius Plancus 336
Munera 364
Municipales 433
Municipes 215,391
Municipes jus suffragiorum habebant 170
Municipia 132,197,270
Municipium 274
Muræna pater quid in Prætura gesserit 151
Muri, mœnia 87
Q. Mutius 20

N.

N. id est Non Liquet 10,473
N. Narbo Martius 422,441
P. Nasica 305
Nationes 399
Nationes singulæ suos Patronos habebant 456
L. Natta 182
Naviculatores 33
Navis pro familia 76
Naupactum 294
Neapolis 223
Nebulo 440
Necessitas Naturæ 132
Necessitudo 21
Negotiatores Romani in Asia 37
Nepos 102
Nequam 442
Nexus 145
Nicomedes Bithyniæ Rex 36
Nomenclator 185
Nomen deferre 6
Norma 145
Numantia 140
Numen 66
Nummatis 460

O.

Obligurire 103
Obsidere stuprum 93
Obsides 150
Obsolescere 231
Obstrepi 356
Occursationes 348
Ocricula 333
Octavii 74,196
Octaviorum familia 465
Cn. Octavius 124
Offensio 25
Officium necessitudinis 7
Omen Prærogativum 165
L. Opimius 83,296,305
Opinari 177
Opis ædes 422
Ops 395
Orare 31,477
Ordines ducere 397
Oreſtes 272
Ornamenta ſumma 54
Ornamenta vetera 25
Oſtia 46
Oſtienſis provincia 153
L. Otho 166

P.

Pacis ornamenta 160
Palatina Medea 221
Palatium 82
Palladium 318
Paludamentum 265
Paludati in provinciis ibant 265
Pamphylia 4,47
C. Pansa 369
Papirius interfectus 311,485
Parentare 304
Parere, Parturire. 461
Parricida 93,102
Parricidii reus 376
Partim 273
T. Patinas 315
Patres Conscripti 352
Patricii 151
Patroni 262
Patroni Siculorum qui 3
Patrueles 238
Patruus 224,414
L. Paulus 313
L. Paulus de Macedonia triumphavit 269
Peculatus 67,168
Pelion Mons 221
Pellium nomine 478
Penates 139,437

Pennis

Penula 315,328
Percellere 99
Perduelles 68,321
Perendinus dies 159
Perfidiosus 20
Peristromata 437
Perrhæbia 297
Perses superatus 55,161
Petitiones 16,89,474
Phalaridis Taurus 270
Phalaris 285
Pharsalus 373
Phiditia 183
Philippus 35
Phocii 297
Picenus ager 75,101
Pignus 393
Pilum 368,333
L. Piso 22,392
Piso Crassipes gener Ciceronis 254
Piso Frugi 248
Pupius Piso de Hispanis triumphavit 280
Pisonum familia illustris 248
Placentia 274
L. Plancus 442
Plato tres animæ partes esse censuit 209
Platoris venæ incisæ 478
Plebis secessiones 151
Plebs & Populus 144
Plotius 204
Poetæ sancti 202
Poetæ à Romanis neglecti 195
Policeri & promittere 222
Pompeii continentia. 49. *facilitas.* 48,50 *felicitas.* 52. *temperantia.* 49. *laboriosus in bello* 50
Pompeius, Imperator à Sylla salutatus. 43 *ter triumphavit.* ibid. *Magnus.* ibid. *varia bella confecit.* 43,44,45. *Urbes varias cepit.* 45. *de Ciceronis reditu retulit.* 263. *Juliam duxit.* 417. *Milonem timebat* 485
Pompeii causa melior 359
Pompeio statua posita 403
Populi de Pompeio judicia 51
Pompeius Strabo fulmine ictus 42
Pontificia Comitia 221
Popa 334
Popina 438
Popularis 69
Populi potentissimi 354
Portoria 36
Portorium 292
Postulatio 376
Potiri rerum & rebus 107
Prædes 440
Prædones 261
Præfecti varii 355
Præfecturæ 75,275
Præfecturæ 433
Præfectus Fabrûm 182
Præfica 343
Præjudicium 7,304
Præneste 86
Prærogativa 354
Prærogativæ 444
Præsepia 270
Præter naturam & fatum 392
Prætextæ 252
Prætextati 100,149
Prætextatus 195,427
Prætor primus 28
Prætores plures ibid.
Prætoria Cohors 109
Prævaricatio 223
Prævaricator 20,261,418
Primoribus labris gustare 225
Princeps 17
Princeps Senatus 24,119
Princeps sententiæ 267
Privatus 83
Proconsules 59,243
Proluvio 474
Promulgare legem 267
Promulgatio 399,410,457
Propola 283
Protervitas 225
Provincia 30
Provincia tacita 153
Provinciæ à Senatu datæ 48
Pseudophilippus 161
Ptolemæus Rex 221,393
Pubes 78
Publicani 30,177,269
Pueritia præceps 213
Pulvinar 458
Pulvinaria 124,337
Punctia 182
Punio & Punior 319
Purpura qui uebantur 101
Purpuratus Gabinius 134
Putio 229
Puteoli 215,456
Pyrrhi pax 228,393
Pyrrhus Rex 392
Pyxis 238

Q.

Quadrans, Quadrantaria 239
Quadruplatores 11,473
Quæstio 304
Quæstio peculatus 166
Quæstor Urbanus 383
Quæstores 148,429
Quæstura primus Magistratus 59,153

Quintus Pompeius 152
Quirites 27,64
Quiritium jus 157

R.

REate 116
Receptator locus 327
Recipere 11
Recuperatores 20
Redemptor 469
Redimere vectigalia 37
Referre ad Senatum 91
Reges clarissimi 354
Regia 322
M. Regulus 270
Regum Commentarii 71
Religio 197
Religiones 342,400
Religiones inexpiabiles 394
Religiosa loca 67
Remittere 17
Repentinus hæres 435
Repetundæ pecuniæ 6
Reprimere, comprimere 95
Res novæ 310
Res sacra 60
Res suas sibi habere 438
Resistere gratiæ 178
Respuere 218
Reus domi nemo fiebat 129
Rex fori Hortensius 11
Rheda 433
Rhegium 391
Rhetor 426
Rhodii maris imperium diu tenuerunt 55
Rogare 3,477
Rogatio 309
Rogatores 267
Romani Carthaginiensibus imperium maris ademerunt 56
Romanorum gloria militaris 31
Romulus Diis ascriptus 114
Romulus Senatum instituit 260
Roscius Comœdus 202
Rostra 27,56,437
Rudem accipere 440
Rudis 205
Rutilius damnatus 296

S.

SAcerdos Prætor 3
Sacræ res 60
Særaria 93
Særarium Reipub. 188
Sæsanctum quid 106
Sagum 276
Salaminii 203
Salinæ 36
Saltator 150
Salubritas 160
Samia vasa 184
Samos 46
Samothracia 293
Sanctum quid 41
Saturnalia 117
Saturninus occisus 77
C. Saufeius 73
Saxa Rubra 412
Scabellum 240
Scævola 74
M. Æmilius Scaurus 74,152
Scelerati Cives Magistratu seſe abdicabant 120
Scena competitrix 167
Scipio Africanus 52,139
Scipio Æmilianus Consul factus extra legem. 58 *Carthaginem & Numantiam everſit.* 175. *Missus est in Provincias legum Arbiter* 178
Scipiones septem triumpharunt 278
Scortum 455
Scribæ 137
Scribere anguste 159
De Scripto agi ibid.
Scriptura 36
Scurræ 150
Scythia 258
Secessio 377
Sector 424,436
Secures duodecim 46
Secures 105
Seductio testium 171
Sella 138
Sella aurea 446
Sella Curulis 139
Semihora 67
Seminarium 109
Semiplacentinus 255
Senatorius Ordo 215
Senatum habendi quibus jus erat 57
Senatus semper in loco sacro 136
Sententiæ ferendæ ratio 10
Sententiam dividere 484
Seplasia 261
Septemviri 452
Sepulchra 470
Sepulchrum sanctum 458
Sequester 226
Sequestres 219
Serranus 74
Sertorius interfectus 33
Servi agrestes 314
Servis nomina nationum imponebantur 247

P. Servilii victoria de Piratis 61
Sestertia 9
Sevocare 421
Sextilis 390
Sextus Clodius 319
Sica 89
Sicarii 410
Sicilia horreum Reip. 47
Siculi acuti 12
Sidicinum 456
Signa & tabulas Imperatores sibi assumebant 50
Signum dedit 323
Silanus contra Hispanos missus 376
Sinope 39
Sisapo 428
Socii 5,298,339,370
Socii quo honore habiti 34
Sodales 91,103,174,224
Soleæ 255
Solia 283
Solitudo 65
Sordidus, sordidatus 298
Sortis Religio 17
Sparus 333
Spectata fides 6
Specu'æ 185
Speculator 52,475
Sponsio 276
Spurius occisus 305
Stabula 438
Statuarum usus immodicus 50
Stipendiarii 5,298
Stipendium 217
Stoici 231
Stoicorum dogmata 176
Stola 417
Stratum 294
Subscriptores 17,171,475
Subseciva opera 416
Subsellia 241
Suffragii jus Senatores non habebant 60
Suffragiorum confusio 170
Sulpitiorum familia antiqua 151
Sulpitius 388
Sulpitius oppressus 124
P. Sulpitius Norbanum accusavit 4
Summum bonum 360
Summum auxilium 65
Supercilia 248
Supplicatio 120,170,393
Suscipere 11
Sylla Dictator 457
Syllæ tres statuæ erectæ 469
Sylla & Marius 124
Symphonia 219
Symphoniaci Pueri 20
Syngrapha 451
Syracusæ 390
Syri servi 476

T.

Taberna 118
Tabernæ 182
Tabescere 194
Tabulæ accepti & expensi 218
Tabulæ auctionariæ 106
Tabulæ publicæ 197
Tabularium incensum 67,197
Tandem 98
Tarentini 195
Tarquinius Priscus filiam prætexta donavit 149
Taureas Fubellius 261
Telum in Comitium ferre mefas 89
Temeritas 356
Tempestates 53
Templa 114,129
Templum pro curia & foro 62
Tempora 28
Tempus 4
Tenedos 162
Terræ motus 122
Tertium & Tertio Kal. 85
Testamentorum subjector 103
Testamentis septem testes adhiberi solebant 327
Testamentum 457
Testificationes 171
Tetrarchæ 339
Tetrarchia 450
Textones à Mario victi 58
Tharsus 293
Themista 281
Themistocles 203
Theophanes, Mitylenæus 206
Thessalonica 290
Tibiarum usus in funeribus 343
Tibicines Latini 157
Tigranes 163
Tigranis potentia 29
Tigranocertam occupat Lucullus 30,40
Sex. Titius 78
Toga 118
Togatus 396
Togatus hostis 430
Tonsi esse quando Romani ceperunt 258
Torenma 282
Torquatus 287
Tortor 330
Transalpini 115
Transigere 30
Trebellius contra Manlium intercessit 56
Trebonius 419,421
Tribules 182

Tribus

Tribuni Ærarii 77,137
Tribuni Pleb. Senatus decreta examinabant. 59. Triumphis intercedere poterant 228
Tribunitia poteſtas 5
Tribunitia poteſtas Sacroſanctæ 431
Tribunus plebis Magiſtratus 78
Tribus unde 314
Triclinia 241,438
Triumphalis porta 296
Triumphantium currus 279
Triumphus juſtus 271
Trophæa 294
Q. Tubero Orator 369
Tubero publicum Convivium fecit 184
Tuberones doctrina excellentes 373
Tuberonum genus 374
Tullia Ciceronis filia 130
L. Tullius Cimber 419
Tumultus & Bellum 115
Tunicati adoleſcentes 217
Turma 356
Tu te collige 14

V.

Vadimonia 108
Vadimonium deſerere 101
Valerius juriſconſultus 390
M. Varro 454
Vaſarii nomine 391,478
Vates 129
Vectigalia 31
Vectigalium genera 36
Veiens 465
Velia 392
Velle ſua cauſa 9
Veneficus 102
Venerei 20
Venire 408
Verecundia 352
Verſuram facere 210
Veſtales 129
Veſtibulum 239,339,437
E Veſtigio 20
Veterani 390,434
Veterani quando ſtipendia confeciſſe cenſebantur 41
Victores in bellis civilibus 358
Vigilia tertia 116
Vindiciæ 339
Vindicta 72
Virilis toga 216
Virtus 356
Virtutes 201
Vitricus 414
Umbri 167
Unde petebatur 157
Unguenta 225
Voluptates non poſſunt eſſe cum ſtudio eloquentiæ 233
Utica 370
Vulturius 269

Errata ſic corrigenda.

In Vita, pag. ix. lin. 37. pro *partis* leg. *patris*. p. xii. lin. ult. *l. potentiæ*. p. 4. lin. 3. *l. non ex meo ſed ex meorum*. p. 13. Not. 7. *l. Senatuſcon.* p. 36. Not. 20. *l. habent*. p. 66. Not. 25. *l. ſeditionum*. p. 88. l. 19. dele *in*. p. 94. Not. 13. *l. civem*. p. 117. Not. 77. *l. generi*. p. 152. l. 34. *l. accuſatores*. p. 154. l. 68. *l. conceſſam*. p. 176. l. 31. *l. conformare*. p. 185. l. 51. *l. comparaverunt*, p. 217. Not. 17. *l. ſtipendia*. p. 223. l. 26. *l. magna*. p. 225. l. 73. *l. veſtræ*. p. 350. Not. 16. *l. Saturnini*. p. 359. Not. 35. *l. excepto*. p. 360. l. 56. *l. iracundam futuram fuiſſe*. p. 410. Not. 38. *l. uſurpatam*.

FINIS.